HISTORIA
DE
CATALUNYA

A. de Bofarull

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA
CIVIL Y ECLESIASTICA
DE
CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGICA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA: OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECARIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PREMIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OBGECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CERTAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

TOMO XV

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1908

CAPITOL XL

Acabament del regnat d'En Pére lo Cerimoniós

Lo fill del Trastamara prèn la filla del rey d'Aragó per muller. Lo duch de Anjou s'atribueix lo dret de successió a Mallorques y tramet forces a la frontera. Se mor En Frederich de Sicilia, y crida a la succesió la seua filla. Tórna a Roma la Seu Pontificia. Scisma a la esglesia: actitut neutral del Rey. Preparatius d'armada contra Sicila. Lo Rey segrésta los béns de la Cambra Apostòlica. Anacronismes de la Crònica Reyal. Pren lo Rey Na Sibila de Forrià per muller, al qual es coronada com a reyna, y oposició al casament del Infant En Joan. Antecedents d'En Pére de Luna (futur Benet XIII). Bandositats. Lo senyoriu de Grecia ofert al Rey: origen del titol de duch d'Atenes y de Neopatria. La infanta de Sicilia a Barcelona. Actitut d'En Pére respécte de Sicilia y Sardenya. Córts de Monçó: cèlebre proposició del Rey. Discordia y abusos a la Casa Reyal. Sedicions al Empordà, entrada d'estrangers, campanya del Rey, y desconfiances d'aquest respécte del seu primogènit. Passatge de francesos en ajuda de Castélla. Preponderancia de la reyna Sibila: persecució del primogènit per lo seu pare. Incapacitat fisica del Rey. Influencia del nét d'En Cabrera a Palau. Composta admināintrativa a Sardenya. Tractat comercial ab Gènova. En Roca-bertí es destituit del seu carrech diplomatich a Grecia. Violencia del Rey per la elecció dels Concellers de Barcelona. Lluytes del Rey y l'arquebisbe de Tarragona sóbre domini temporal. Lo Rey empijora en sa malaltia. Unió dels infants. Testament y codicil del Rey. Sometent contra la Reyna: sa presó. Mort del Rey: funeralies, panteon, epitafi, ses bones y males qualitats, ses mullers y fills.

EN la avantatjosa situació darrerament descrita, féren molt de camí les negociacions per l'assoliment de la pau entre Aragó y Castélla, ab lo remey definitiu ja abans indicat, çò és, lo matrimoni de la infanta Lionor ab l'infant don Joan primogènit del rey de Castélla. Segóns recompta En Pére en sa Crònica, lo dit infant havía fét ací estada dés

de nin, havènt-lo nodrit lo nostre rey, axicom si fós fill séu en la seua córt, la qual cosa tindría lloch entant que don Enrich no éra més que pretendent a la coróna de Castélla: a-les-hores s'enamorà don Joan de la infanta, qui éra, díuen, una bella criatura, y la hora del primer trinmfe de don Enrich, com recordarà lo llegidor, fóren amenats los nuvis a Castélla, encare que sens arribar a consumar-se lo matrimoni; mas, ab la reaparició de Pére *lo Cruel*, tornà ací Na Lionor ab sa futura sogra, la reyna de Castélla, y sos infants, los qui partiren tantost ab la mare a França a aplegar-se ab don Enrich. Les vicissituts polítiques qui més tart sobrevinguéren y la enemistat dels dos Reys tan amichs en altre témps, féren en part oblidar lo matrimoni tant de lluny progectat y pot-ser En Pére l'haguéra procurat molt abans, si no li hagués repugnat a sa muller. la reyna Na Lionor, per quant deya que don Enrich éra la causa d'havèr sofert gran detriment y afany la casa d'Aragó, tant que per éll éra arribat al estrém d'empobrir-se, y axí l'odiava, que tota exía de tést al sentir parlar-ne, séns volèr jamés consentir en lo casament. Emperò l'obstacle que oferia la repugnancia de la reyna desaparegué també en aquesta ocasió, car poch aprés de passar per Barcelona aquells dos comissionats qui anaven a la córt del Papa, ab la fí de concloure la pau per mijà del matrimoni morí Na Lionor no a la dita ciutat, com cregué lo Zurita, ignorant-ne la data, sinó (confórme ho aclareix lo nostre principal genealogista) (1), a la ciutat de Lleyda, en casa del reverent Bisbe, lo díe 20 d'Abril del auy 1375, sóts la disposició testamentaria y codicil, que otorgat havía al Reyal palau de Barcelona, tocant de la casa del Témple (probablement l'antich palau menor, que havía ella edificat, lo díe 12 de Juny del 1374, en què constituí hereu universal al seu fill l'infant En Martí, fent diversos legats y ordenant que son cadavre fós soterrat a Poblet.

(1) L'autor de *Los Condes vindicados*, al qual ací aludim, apunta la següent nota, al facilitar les noves noticies que ací retrahèm de la tercera muller del rey En Pére: «Reyal Arxiu. En los *Varias* 14, 15. 16 y 17, Pet. III, se troben totes les noves qui hom puga desijar relatives a aquesta reyna. dés de son enllaç fins al seu testament y mort.»

No éra morta encare la reyna d'Aragó, méntre que-s tractava de posar per obra lo progécte. puix que se-n anâ la reyna dona Joana de Castélla ab lo seu fill don Joan a la vila d'Almazan a aytal obgécte, acompanyats abdós de personatges y alts dignataris, y al metéix punt compareguéren los representants del nostre Rey, a sabèr, l'arquebisbe de Çaragoça y En Ramon Alemany de Cervelló; y aquesta assentada o conferencia, en la qual se declarà que fermassen la pau, per conformitat de tothom, tingué lloch al monestir de Sant-Francesch d'aquella vila ún dijous a 12 d'Abril, resultant-ne que-s verificà nou díes abans de la mort de la reyna Na Lionor: mas si alguna obgecció pogués havèr oposada en aquést entreval la dita senyora, per la qual En Pére vacilas encare, desaparegut tot obstacle aprés de transcorregut aquell bréu período, y axí vehèm ja fermada la concordia per lo Rey y l'infant son fill, al castéll Reyal de Lleyda al 10 de Maig següent, o sía vint jórns aprés de la mort de la reyna, havènt-la aximetéix jurada los prelats, richs-homens y representants de les principals ciutats y viles, los noms de les quals, en ordenada tanda, per quant toca a quiscun dels Estats, reproduheix lo Zurita, y fóren los de Catalunya los bisbes de Barcelona y Lleyda, lo comte d'Empuries, Urgell y Prades, lo vescomte de Cardona, En Ramon Alemany de Cervelló, y los procuradors de Barcelona, Tarragona, Lleyda, Girónа y Perpinyà, óltra la reserva o prevenció de que calía jurar-la en les primeres córts que-s tindríen.

Lo contingut de la concordia, que té per fonament lo matrimoni, se reduheix, quant al primer punt, a les clàusules fórmula y costum, a sabèr, que abdós reys, per sí y llurs successors, establexen pau perpetual y seran d'aquí-avant amichs d'amichs y enemich d'enemichs, etc., y tocant al segón que, a major vincle, se farà matrimoni entre don Joan, fill del rey Enrich; y Na Lionor d'Aragó, senyalant a aquesta dot lo pare dos-cents milia florins, los quals va rebre ja d'En Pére lo rey don Enrich al entrar a Castélla: a aquest deurà restituir lo rey En Pére la vila y castéll de Molina, que encare gordava o retenia, y en cambi percebrà lo rey

d'Aragó del de Castélla, per les messions fétes a les guerres passades cent-vuytanta mil florins, assegurant aquest diner sóbre les viles y fortaleses de Requena, Otiel y Moya, que calía lliurar-les al arquebisbe de Çaragoça y a En Ramon Alemany de Cervelló.

Lo negoci per part d'En Pére no podía ésser més patent; conseguía aci pau estable, podènt axí aplicar-se ab major desembaraç a les guerres marítimes de Sardenya y Sicilia, y maridava una filla ab lo qui induptablement seria rey de Castélla, s'estalviava la donació de dot estimant com a tal una quantitat que, séns la pau y lo matrimoni, poguéra ja donar com a perduda o difícil de percebre, y si bé que-s desprenía de Molina, romaníen-li en fermança Requena, Otiel y Moya, o, en son lloch, si rehemía aqnestes poblacions lo castellà, tocaría una grossa suma que no li vindría malament en tot témps y menys en la situació ón se trobava llavors lo Reyal Patrimoni d'Aragó, aprés de tants d'anys de lluytes y despeses (1). No parà esment en aquests avantatges l'Annalista aragonès, y crehent per ventura de bona fè çò que diu lo Cronista de que lo rey don Enrich havía-l requerit novament, arribant a menaçar-lo ab que-l desafiaría si no consentía en lo casori, y que afexugat ab tants de mals, afanys y treballs y fent memoria per altra part dels grans serveys que abans li havia féts, acordà per fi consentir-lo. Fundat en aquestes paraules, o portat tal vegada de certa galivança de major grandesa per los prínceps de la nostra

(1) Lo metéix Zurita recompta un fét que acreditaría, si fà no fà, quant bé no li vingué a En Pére lo negoci del qual parlam, car diu que devent lo rey don Enrich a Claquí una quantitat, li donà en ostatge algunes persones, que havía emprades lo nostre duch de Giróna, y que havènt proposat de França que les restituiria si lo rey d'Aragó pagava dintre sis setmanes vint-y-un mil franchs, se obligà En Pére a pagar-ne quinze mil solament per lo fill d'En Joan Ramireç de Arellano d'aquell al qual reptà a Barcelona lo vescomte de Perellós (lo metéix qui devía gordar los ostatges), acusant-lo d'havèr facilitat lo pas al infant de Mallorques, y que després vingué a propria ciutat ab lo bisbe de Salamanca per ordenar la pau sóbre la basa del casament de Na Lionor. Si tanta repugnancia hagués tingut lo Rey a maridar sa filla no haguéra près tant d'interès per lo mijancer, y a no èsser-li profitós lo negoci no hauría-s perferit per una suma en favor del que poch abans ajudà al infant mallorquí.

dinastía. afermà lo Zurita que éra vingut lo Rey en la conclusió d'aquest matrimoni ab gran pressura y descontentament, proferint tot-seguit ab referencia a En Pére: «y ordenava-ho nostre Senyor no solament per que lo major dels seus néts fós rey de Castélla, mas encare per que també lo menor fós rey d'Aragó.»

Nosaltres, lluny de participar del convenciment y del goig del historiador més notable d'Aragó, séns vacilar consignarèmací que fóu aquell casament la primera causa innocent de la decadencia y abatiment de la nostra nacionalitat, car, al forjar-se en témps no gayre llunyadans, una estesa intriga política per arrabaçar la coróna aragonesa al príncep qui més dret hi tenía a heretar-la, van recórrer a la linia femenina que representava Na Lionor, y trabocasen la gloriosa dinastía catalana, per substituir-la ab la qui començà per aquell nét menor del rey En Pére al qual se refereix lo Zurita; y ben segur que si açò metéix hagués pogut preveure lo rey En Pére, llavors si que consentit haguéra en lo matrimoni *ab gran pressnra y despagament*, posat que la sola idea de preferencia donada a la sanch del bórt de Trastamara sóbre la ilustre sanch dels Berenguers bastava a estingir en éll tota la ílusió que sentiría per veura sa filla ab lo témps, reyna de Castélla, única preocupació que per en aquella hora portà-l a consentir en lo casori, y a prescindir de Murcia, que ja no reclamà per havèr-li asssegurat bon equivalent. Ja parlarèm, con serà oportú, de tan desastrosos resultats y acabèm are l'assumpte de la pau y del matrimoni.

Lo metéix díe en que fóu segellada la concordia, se celebraren les esposalles per l'infant don Joan, representant la infanta Na Lionor (com a procurador seu) En Ramon Alemany de Cervelló, y regressant tantost aquest, se-n dugué més tart, ab l'arquebisbu çaragoçà ensémps, la infants ab gran acompanyament de cavallers a la ciutat de Soria, llà-ón, als 18 de Juny, se celebraren les noces ab tota solemnitat; essent, donchs, una altra de les moltes errades del apèndiç, al darrer capítol de la Crònica Reyal açò que ún hi llig de que la infanta fón conduhida a Castélla per lo seu germà En

Martí l'any 1376, y de que isqué a rebre-la a la frontera lo rey don Enrich (1).

Anteriorment indicarem que lo Romey assegurava havèr cedit la infanta Elisabet de Mallorques los seus drets al duch d'Anjou, y lo Zurita tot parlant del consentiment donat per En Pére per lo matrimoni de sa filla, senyala com altra de les causes «la necessitat en qué hom esperava veure per les companyies de gent d'armes qui-s posaven en orde a França per entrar a fer la guerra en son reyalme.» Certs són aquests féts, y ab tôt que no havèm d'estranyar la indiscreció d'una dona en un segle ón los homens èren tan informals y volubles, perçò la infanta Elisabet no volguè recordar-se de que lo feu de Mallorques éra recaygut en la Coróna d'Aragó, ni de la renunçia que ella havía féta dels seus drets cou se maridà ab lo marquès de Monferrat, ni de la confermació de la metéxa renuncia posterior al seu casament; emperò si que-ns fa estranyar que hi haja príncep qui accepte y s'atribuesca aquests metéixs drets renunciats y nulls y cuyt reclamar-los a mà armada, com, de fét cuydà atemptar-ho lo duch d'Anjou, disponent, com éra mal costum d'aquella època companyíes de gent replegadiça qui s'atansaven a les fronteres per esporuguir lo vehí que pensaven combatre. jatsía en aquesta ocasió diuen que confiava lo Duch en lo socórs del seu parent, lo rey de França. Ténen, no obstant, aytals irregularitats esplicació, si les guía una desmesurada ambició o un desig de venjança, y açò darrer podía bé ésser en aquest cas, puix qne, com se recordarà lo llegidor, no corría bé d'algun témps ençà l'indiscrèt germà del rey de França ab lo nostre En Pére, y amostra sa poca importancia lo recurs d'aliar-se per la obtenció de ses pretensions ab un acreedor del metéix En Pére, de manéra que la ajuda del aliat éra per son obgécte axí mesquina com la del pretendent, puix que no aju-

(1) Ja observarem aquesta errada en la traducció que publicarem anys enrere de la Crònica d'En Pére, assegurant, per vía de nota, que lo contracte matrimonial éra estat fermat en 1375, com ès de veure en l'*Arxiu de la Coróna de Aragó*, registre 1543, foli 171.

dava per lo sosteniment de ningnna causa noble, sinó per veure si percebía lo seu crédit. Cercà, donchs, lo d'Anjou per companyó lo rey de Portogal, al qual lo nostre rey devía dos-centes cinquanta mil dóbles que li trameté aquell per lo comte Barcelos a Barcelona la hora que tractaven d'armar gent per la guerra de don Enrich contra don Pére *lo Cruel*; y no-més que ab les indicades esperances què respectivament tenien los dos convinguts féu-se aquesta confederació que, segóns encertada frasa del Zurita, «no pogué ésser més vana ni de més lléu fonament,» y tantost envià lo Duch a desafiar lo nostre Rey, y féu veure gran aparat com donant a enténdre que anava a rompre la guerra tan prést.

Dolorós havía d'ésser per En Pére de veure que no conseguía lo repós cobejat, car tot-just acabava de fermar la pau ab Castélla com ja-l menaçava una altra guerra inesperada: poca metlla li féu, no òbstant lo desafiu del francès, emperò per que la dessidia no comprometés sa honor ni desvirtuas la seua acreditada activitat, preferí subgectar lo cas al dictamen del pahis, ja que axi, posat que los seus representants li concellassen la guerra, tenía bon motíu per demanar-los socórs d'armes, sóbre-tót de diner; y manà dés de Barcelona, vers lo més d'Octubre, convocar a córts generals de la Coróna, çò és d'aragonesos, catalans, rossellonesos, mollorquins y valencians, a la vila de Monçò, que éra lo punt senyalat per aquests cassos, devent estar-hi congregats lo díe 25 de Novémbre.

Algun motiu, que desconexém, empatxaría lo compliment d'aquell manament, puix tot lo restant del any seguí lo Rey a Barcelona, remembrant lo Zurita, com a prova ben segur d'aquesta metéxa aserció, que en aquesta ciutat, a 4 de Desémbre, donà lo Rey títol de comte de Cardona a En Uch, qui fóu lo primer qui dexà lo títol de vescomte, que tants de segles havíen tingut en aquella casa los seus predecesors; mas lo dilluns 17 del mes de Març del següent any 1376, a la qual data, certes, degué prorrogar lo Rey les córts qui estaven cridades per lo mes de Novémbre anterior, entrà

En Pére a Monçó, per mor de celebrar-les (1), y aplegats que estiguéren tots los representants dels diversos Estats de la Coróna, compli son propósit lo polítich ensémps que rahonador monarca, esposant-los en sentides frases (2) lo descabellat intent del duch d'Anjou, y demanant-los, en suma, consell y ajuda ab què podèr contractar als seus enemichs.

Ab tót que lo Rey havía enviat per endavant dos embaxadors a França, qui fóren En Berenguer de Cruilles y misser Bernat Des-pont, no portaren aquests altre resposta sinó que lo Duch trametría sos embaxadors a Avinyó, y si allà no-s concetraven per tot lo mes d'Abril, que prosseguiría ell sa empresa per mar y per terra. Era, donchs, possible que hi hagués quant menys algun conat de guerra, y no volent perdre sa vigilancia En Pére, ab tót y demanar a les córts concell y consentir en que-s nomenassen tractadors per abdues parts, curà bé de demanar lo Rey diner per pagar mil llances ab les quals volía que entràs al Rosselló l'infant En Joan, cosa que diu lo Zurita, fóu tinguda per una gran novitat, per tal com en témps passat sémpre acostumaven servir en les guerres ab ses propies persónes, y les aljames dels juheus y maures éren los qui solíen donar diner.

Aquest sopòsit és un xich ponderat, y la realitat és que, en general. oposaren-se algunes dificultats a les pretensions del Rey, y no defugiren los Estats de imaginar socórs per aquella guerra, emperò sens donar-los definitivament—y

(1) En lo registre d'aquestes córts, reclos en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó* consta que s'obriren lo díe senyalat, y que anaren-se prorogant diferentes vegades fins a la data de llur definitiva obertura al Març, poch abans de la qual éren en molt curt nómbre los qui havien concorregut; mas, un colp començades y ab la presidencia del Rey s'hi troben consignats los noms dels representants dels braços y Estats respectius. Entre les llistes dels convocats s'hi troben los rosellonesos mezclats ab los catalans, y los de Mallorques separadament, per més que en los acorts o deliberacions solen ésser tóts d'un metéix parer.

(2) Es cosa estranya que en lo registre d'aquestes córts algú no copias lo discurs del Rey, y més consignant-se en ses actes les següents paraules: *Suam elegantem propositionem per verbo pulcherrima compositioneque ornatus perspicui decora in linga seu idiomate Cathalano sumpto themate—Videte si es dolor sicut dolor meus—feliter esplicavit multum provide et diserte.*» La resposta fóu del infant Martí per rahó de tenir heretaments en quiscun dels Estats aplegats, y a féu en aragonés «*in linga seu idiomate aragonensi respondit.*»

menys declarant la guerra a França com diu séns ningun fonament lo Feliu,—y no solament atenguéren als perills que pogués oferir la bravata del duch d'Anjou, sinó fins als qui menaçaven en Sardenya: emperò inutil hagué d'ésser per sort, l'obgécte de les referides córts, posat que lo duch de Anjou desistiría del seu propòsit, séns dubte per tenir de concórrer a la guerra de França ab Anglaterra, ja que en lloch no consta que arribassen les seues gents a acometre, y que en aquella sahó morí lo bulliciós jutge d'Arborea, lo fill del qual, ab tót que éra digne successor del pare en quant a malifétes, començà a malbaratar sa propria causa, perseguint y agreujant fins los seus parents, de fórma que obrí camí per que la Sardenya anas adobant-se més y més al domini de Arágó. Romangué lo Rey a Monçò méntre que duraren les córts generals, y a deduhir per la darrera data del registre ón donaren-los-hi comiat, acabaríen lo díe 12 de Setémbre del 1376.

Fatal castich parexía rebre constantment lo Rey per les moltes guerres que havía promogudes dés los primers anys del seu regnat, per tal que cada vegada que conseguia percaçar una situació pacífica, aparexía quant menys l'esglay d'una nova guerra, o verificava-s alguna complicació general de resultats per éll força comprometidors, Al fermar la pau ab Castélla, tragué lo cap per les fronteres del Rosselló la avant-guarda del d'Anjou. y are que s'éra esvaneida la temor que aquesta pogués inspirar, brollaren l'un darrera l'altre diferents féts qui bastaren a ocupar, y ab no poch desfici, En Pére durant tot lo següent any de 1377. Fóu l'un d'aquells la inesperada mort del rey Frederich de Sicilia, esdevinguda lo dillus 26 de Juliol, y en son testament dexà hereua universal en lo régne de Sicilia y en los ducats d'Atenes y Neopatria la seua filla la infanta Na María, qui éra néta de En Pére, y en les illes adjacents, enfora de les de Malta y del Gozzo, que les dexà a un fill natural séu, nomenat Guillèm d'Aragó.

Cridava Frederich la filla—ab quê, apart de obrar per natural afécte, venía a respectar lo disposat en la concordia

ab Nàpols, féta, ab intervenció de la Esglesia, per la obtenció d'una pau duradora,—y en lo cas de que no tingués Na María fills legítims, devía substituir-los qual-se-vol fiill natural, si-n tenía; y solament en l'estrém de tenir aquest fill natural fills llegítims, devíen entrar en substitució a succehir en Sicilia, los fills del rey d'Aragó y de sa germana la difunta reyna Na Lionor. De manéra que apart d'establir-se la succesió per fembra—posant açò en gran conflicte a En Pére, puix li llevava tota esperança de que Sicilia tornas a recaure en la casa d'Aragó, y si Na María prenía un príncep estranger per marit, finía allá per sempre la dinastía catalana,—la clàusula testamentaria de successió éra un tort maniféstal nostre Rey, ja que per élla donava-s preferencia abans a la bastardería, que no al íntim parentesch lledesme de la dinastia d'Aragó.

Ja indicarem que, al establir-se la concordia ab Nàpols, En Pére la acceptà, reservant-se declarar són intent con fós oportú, jatsía sens descobrir-ho a-les-hores; y axí hagué de fer-ho en aquesta ocasió, tant més quant los barons de Sicilia, catalans y no catalans, anaven repartin-se aquell pahis «com lo qui del cuyr d'altre ne fa corretges,» segóns espressió del metéix Cronista reyal, y volènt apropiar-se cadascú la direcció de la regia hereua, la-s disputaven los uns als altres, mudant continuament la pobre nina de gordadors, que tan prompte la reclohíen dins un castéll com la arrapaven de un a altre, de forma que sa vida ofereix camp per escriure una composició la més romancesca. Poch podía protestar de la concordia davant lo papa lo nostre rey, si bé perçò no dexà de fer-ho, y ans no-s resolgués a ostentar-se com a defensor de la néta, y més certament com a vindicador dels drets o de les esperances de sa dinastía, molts havíen d'ésser los sobressalts, duptes, temors y desplahers que havía d'esperimentar En Pére, com de fét los passà durant l'any al qual som arribats, limitant-nos per are a senyalar-los tan solament puix que per los resultats tantost podrà lo llegidor endevinar-los.

Ans d'arribar a una nova causa, per la qual hagué de

acuytar-se més En Pére en sa decisió, reproduhirèm, donchs, y solament de passada, dues noves que-ns dóna lo Zurita, interessants per la Historia de Catalunya, corresponents al mencionat any 1377, en acabat de les quals, donarèm principi al següent any, per ésser en éll con traspunta la causa referida dels plans executats per En Pére. Veus-ací les dues noves:

«Vers lo mes de Juliol d'aquest any, En Joan de Cardona, fill major d'En Uch, comte de Cardona, y de Na Beatriu d'Anglesola, filla d'En Guillèm d'Anglesola senyor de Bellpuig, prengué per muller Na Joana d'Aragó, filla del marquès de Villena y comte de Ribagorça, y éra hereu del comtat de Cardona y de la honor de Torà, que fóu d'En Ramon de Cardona.»

«Encare en aquest any fóu enviat al soldà de Babilonla un cavaller català. qui-s deya Bonanat Çapera, per procurar la deslliurança del rey y reyna d'Armenia y dels llurs fills, qui éren estats presos per lo Soldà predecessor séu con se apoderà d'aquell reyalme d'Armenia la menor, y tenien-los empresonats a Jerusalèm: y assenyaladament hom procurà que deslliurassen la reyna vélla d'Armenia, qui estava fort emparentada ab los reys de Sicilia.»

Per aquest témps, lo papa Gregori, de qui demunt parlavem, lo més bascós de la pau universal, y què, a aytal fí, havía intervingut en la concordia entre Nàpols y Sicilia, prevehent ben segur que de tenir llunyada de Roma la Seu Pontificia podía donar motiu a un scisma,—car mólts éren los catòlichs y sóbre-tót italians, qui clamaven per lo retórn del Papa a la ciutat eterna,—tingué la venturosa idea, y fins pot-ser diríem la heroyca resolució d'executar-ho, de què n'és estat justament llohat, havent jaquit, al dit obgécte, la ciutat d'Avinyó, ab algunes galéres, vers lo mes de Setémbre. Prescindint nosaltres de si hi hà errada en lo nom de aquest mes, o posat que-s deturassen en algun punt, la veritat és que entrà en Roma per lo Janer del any següent 1378, aprés de setanta anys d'aquella estranya residencia que inventada havía Climent V. De no gayre durada fóu lo goig d'aquell pacífich y piadós varó, car a 27 del següent mes de

Març morí en lo palau de Sant-Pére. Complint sou devèr lo Colegi de cardinals, tractaren d'elegir successor en la tiara, y units en aquella sahó, alhora que atenent les clamors del poble qui volía papa italià, elegiren l'arquebisbe de Bari, qui éra napolità, y-s deya Bartoméu Butillo, resident a Roma, lo qual acceptà, ab general benevolença, prenent lo nom d'Urbà VI. Si ans de la elecció percaçà fer-se benvolèr de tot-hom—habilitat que solen tenir molts ambiciosos ans d'arribar al alt lloch al qual aspiren,—un colp elegit. desplegà un caràcter violent, que lo Zurita descriu en curta emperò sentida frasa: «fóu molt diferent del nom que havía près, perçò que éra molt aspre e intractable, y prou enfora de tota benevolença y familiaritat, sobrerament sever y rigorós.»

Faça-s compte, de consegüent, lo llegidor quin efécte havía de produhir en lo cor d'En Pére semblant elecció, car si dificultós veya abans lo camí per dur a cap los seus plans tocant a la Sicília, intransitable havía de semblar-li tantost ab la elecció d'un papa resident a Roma, volgut, almenys de prompte de tota Italia, napolità de més a més, y a cap de poch regonegut com a home de caràcter dur y altiu. Tan bell punt cnm arribas Urbà a ésser favoridor de la casa de Nàpols, a recordar-se de que no s'éra satisfét lo cens pactat de Sicilia, o millor, a parar esment en que axí aquesta illa com la de Sardenya pertanyíen a la Esglesia, y a mostrar més simpatíes ab genovesos y pisans (cosa molt possible essent italià), que no ab catalans, aragonesos y sicilians, ja podía fer compte lo rey d'Aragó que anava a veure-s embolt dins un filat difícil de sotstraure-se-n: y observant aquest, per altra part, la anàrquica situació de Sicilia, qui convidava a qual-se-vol agosarat a apoderar-re-n, no li restava a En Pére altre recórs sinó fer un va-y-tót, com solen dir, per l'assoliment de ses aspiracions, voluntarioses o no voluntarioses; calía-li per precisió obrar tant sía poch, y encare ab menys cautela que En Pére *lo Gran*, per no convenir-li, çò és, desenvaynant la espasa, abocant-se a la conquésta y a la guerra, y conformant-se, resignat, a comportar tots los con-

tra témps qui-l podíen contrastar, entre ells induptablement la del anatema que li gitaría l'inflecsible sobirà pontífech qui llavors imperava. Axí ho féu, disponent tan prést tots los preparatius necessaris per una empresa belicosa, de manéra que, arribada la oportunitat, no li mancas sinó embarcar les seues trópes y rompre ab quants s'oposassen al seu pas.

Poch havía de vacllar En Pére, ja que no trigà gayre en declarar Urbà les idees que aquell tenía, car digué públicament que lo rey d'Aragó havía estat privat de la Sardenya, que éll lo denunciaría com a tal, fent tantost rey de la illa al jutge d'Aborea, y que essent la Sicilia propri feu de la Es, glesia, si lo rey d'Aragó s'hi entremetiá, lo privaría també del reyalme qui-li donava lo titol. N'hi hauría prou d'aquesta menaça per qu En Pére s'escalfas més y més en lo compliment del plan que concebut havía, emperò un aveniment dels més trascendentals que pot registrar la Historia deturà en sa impetut al monarca, restant en espectativa per obrar pot-ser més desembaraçadament respécte d'açò que tenía progectat: se donà peu y origen al terrible scisma qui dividí per tant de témps a la Esglesia, y, per sort d'En Pére, la reyna Joana de Nàpols, enemistada ab Urbà, feya la part del nou papa que havíen elegit en oposició d'àquell.

No donam ací per menut aquesta primera catàstrofa, principi de moltes altres, que esperimentà la Esglesia Catòlica, per ésser més propri reservar aquest treball per la part eclesiàstica, a la cual remetèm lo llegidor, Limitant-nos, donchs, a recordar que, fugitius de Roma los cardinals, pretestaren, pot-ser ab rahó, que havíen elegit séns lliure voluntat Urbà, y si solament forçats per les menaces del poble; per què féren nova elecció de pontífech a Fundi, resultant elegit Robert de Gebena, cardinal dels Dótze Apòstols, qui prengué nom de Climent VII, tenint açò lloch a 20 de Setémbre del 1378, si bé fóu coronat lo díe darrer d'Octubre, y aprés traslladà son setial a Avinyó: no posarèm esment sinó en lo gran saber del rey En Pére en vista de tantes y tan noves complicacions. De bell començament procurà confermar la

antiga concordia que tenía ab Gènova, llà ón envià d'embaxador son cambrer Ramon de Vila-nova, y tingué tan bona reexida aquest pensament, tant que ans de finir l'any éra vingut ja a Barcelona l' embaxador d' aquella Senyoría, Damià Cataneu, oferint en nom d'aquesta y del Ducs que no donaría favor als rebetles de Sardenya, y que los de Bonifaci y d'altres llochs de Còrcega que éren de la Senyoría, no-ls hi portaríen provisions y ninguna mercadería. Qual-se-vol compendrà l'avantatge d'aquesta seguretat, y no serà menys estimat com a tal, una altra encertada disposició d'En Pére. qual fóu afalagar lo comte Arrigo de la Roca, que éra aquell qui a Còrcega sostenía viva lluyta ab los governadors genovesos de la illà, per que mantingués los castélls que posseía en obediencia séua: de manéra que axí vingué a conseguir per una part seguretat dels genovesos a Sardenya, y per altra obtenía dissimuladament refrenar-los a Còrcega.

Encertà En Pére tocant a la conservació d'aquestes illes, per podèr axí més desembaraçadament obrar a Sicilia; y en quant als pontífechs, séns declarar-se per l'un ni per l'altre, los hi trameté embaxadors pera exhortar-los a la unió de la Esglesia Catòlica—constant no-més que lo nom del doctor en lleys Mateu Climent, qui anà a Roma;—de forma que-s limità *lo Ceremoniós* a aquesta sola part de cortesía, sens decelar-se en lo més mínim, méntre que escrivía al patriarca de Alexandría, administrador de la esglesia de Tarragona, y al arquebisbe de Çaragoça y als altres prelats dels seus reyalmes que no permetéssen que-s divulgas en llurs esglesies respectives la justicia o injusticia d'algun dels elegits: y aquest ben trobada manéra de procehir la interpréta ab rahó lo Zurita dihent que «fóu perçò car pensà ab aquesta ocasió tenir favorable a la Esglesia, y al qui fós en élla veritable Vicari per la successió del regne de Sicilia que li pertanyía per virtut del testament del rey don Frederich.»

Reservant, donchs, per la part eclesiástica la esplicació dels eféctes que produhí lo mou de procehir del Rey en les diverses diòcesis d'aquests reyalmes, continuarèm la relació sóbre la empresa de Sicilia. Com havèm indicat, ja dés lo

començament del pontificat de Gregori, éra En Pére de parèr contrari al del papa, tocant a la successió de Sicilia, y ses instancies, més o menys encobertes, eren estat sempre rebujades. Fundava aquelles lo Rey en lo testament de Frederich *lo Véll* (no deu confóndre-s ab lo darrer successor de igual nom), en lo qual s'ordenava que solament pogués heretar a Sicilia lo fill mascle, y en falliment d'aquest devía entrar a succehir la casa d'Aragó; y com aquests drets fóssen després menys atesos encare per Urbà, qui intentava fer rey de Sicilia a un seu nebot, apellat Francesch Prognano, si alguna resolució éra tingut de pendre En Pére, ja sabia que havia d'ésser, no comptant ab la favor de la Santa Seu, a menys que lo nou pontífech Climent no estigués de sa part. La espectativa en què devía estar pogué ésser de consegüent, en gran part, la causa de la irresolució d'En Pére en l'anament de la gran armada que ell-meteix volía guiar en persóna, y que sens ningún dupte tenía aparellada, contant de trenta galéres, vint-y-quatre naus y altres embarcacions, entre totes més de setanta fustes, ben fornides de queviures, y fins arribaren a ésser embarcats los equipatges de tot-hom, no mancant sinó los cavalls y les persónes, segóns se declara en la Crònica, sóbre les quals noves hi afig lo Zurita que tenía deliberat amenar lo Rey ab si l'infant En Joan fill séu, y havía nomenat capità general de les galéres En Bernat de Cabrera, fill del comte d'Osona (lo nét del degollat a la plaça de Çaragoça), al qual restituí lo vescomtat de Cabrera: emperò may per may no podèm admetre la rahó malvada de la tardança de la referida anada que inventa lo reyal Cronista al dir que «alguns mals consellers séus, ensibornats per los barons de Sicilia, li desaconsellaren lo viatje alegant que éll éra ja vell e no stava en edat de comportar treballs, ans li convenía pendre repos, per ésser molt possible que mudant ayres e aygues no-s moris al arribar a Sicilia,» y no la admetèm, com no la admetran tampoch los nostres llegidors, no remembrant sinó lo caràcter d'En Pére, qui no-s dexava tan fàcilment enganyar, y sabía traure venja a les mil meravelles d'aquell qui l'enganyava, y no-més calculant que no

era ningún interès dels barons d'ací ésser servidors dels ambiciosos de Sicilia, y menys en desgrat del Rey.

Si no arrencà la armada fóu per veure si per ventura podía encalçar-se alló metéix séns les messions y aparat que àquella demanava, y axí anaren esperant fins que altres actes, qui no tenen res a veure ab la actitut dels papes, resolguéren a En Pére a obrar si no ab tot l'aparat que tenía progectat, almenys ab lo necessari per arribar a la reexida dels seus plans. França s'inclinà al papa Climent, y al metéix témps Urbà despossehía del régne de Nàpols a la reyna Joana, donant la investidura a Carles de Duraço, qui potser embolicaría lo dit régne entrant a pretendre-l, y açò no dexava de favorir la situació d'En Pére, qui pogué axí obrar en lo restant ab major desempatx. En eféete, tenint en cor En Artal d'Alagó que llavors gordava la infanta Na María, maridar-la ab en Joan Galeaço al qual apellaven comte de Virtuts, nebot de Barnabó; senyor de Milà, y presumpte successor d'aquest, del qual esperava En Alagó grans reforços per contrarestar los demés barons qui preteníen sóts la llur vigilancia la Infanta, vingué-li a En Pére lo pensament més diabòlich, que no més lo seu cap podía imaginar, per llevar aquell gran obstacle, per ventura lo més poderós als progéctes del Rey, tant més quant, per traslladar-se lo nuvi a Sicilia, hom enllestía a Port-Pisà convinent armada. Lluny de enviar la seua En Pére, cosa que hauría servit d'avis adevançat per que los altres s'aparellassen ab majors forces, féu armar a En Gilabert de Cruilles solament cinch galéres, y, posades en orde de batalla, donà-ls-hi la instrucció necessaria anant-se-n tantost aquest ab tanta cuyta que fins arribà al dit port con la armada de Galeaço estava per fer-se a la vela, que no esperava sinó la persóna del Comte; y estant ja tota la gent de guerra embarcada, un matí, component-se de la manéra que millor sabía lo Cruilles (que açò no ho diuén les histories), acometé ab les seues galéres les altres, y encarregant-se quiscuna de calar foch a una nau, se cremaren totes les del Comte, restant axí destorbat lo passatge de

aquest, y açò que mès és lo seu matrimoni (1), havènt-se escaygut aquest fét envers lo mes be Juny del 1379.

Si diabòlica fóu la pensada de la crema de les naus, no ho fóu menys una altra que no duptam encare a En Pére, per çò que després observarèm, y és que, a Sicilia, En Guillèm Ramon de Mont-cada, comte d'Agosta, arrapà del castéll de Catania y del podèr d'Alagó, la infanta Na María, y la se-n dugué al castéll de Licata, llà ón trameté tan prést per la seua guarda lo Rey un parent del metéix raptor o gordador, En Roger de Mont-cada ab diferents companyíes de catalans, los qui aniríen naturalment ben instruits y ab lo ferm propòsit de no abandonar aquella empresa ón reposava lo compliment de les pretensions del Rey, valdament los seus actes no justificassen los seus drets (2).

Ab aquesta seguretat de tenir en podèr de catalans la hereua de Sicilia havía donat ja un gran pas En Pére, y no és de meravellar que no la se-n dugués ací de prompte, que plà bé ho volguéra, car d'atemptar-ho ben segur se rebelaríen contra los gordadors los barons qui-s disputaven la presa: convenía emperò anar ajustant aquests servint-se dels camins qui pareguéssen més oportuns, y qui sap si atrahent-los per esperit nacional, perçò com consta que llavors la reyna Joana de Nàpols y son novell marit, lo duch de Brunswich, metéren-se en cor de maridar ab lo marquès de Monferrat, parent llur, la infanta Na María de Sicilia, y poch li havía de costar a En Pére revifar recorts de la malvolença que fins a-les-hores mijançat havía entre los dos reyalmes. Esperà, donchs, En Pére que arribas una altra ocasió més oportuna. per donar lo segón pas més decisiu, com éra lo de fer-

(1) No pot hom duptar d'aquesta féta, car en la metéxa historia Milanesa d'En Bernardí Cosio, citada per lo Zurita. s'hi conferma la gésta, y encare més s'hi diù que éren tres galéres nostres qui combateren ab la armada de Galeaço, que fóren los milanesos vençuts. y que-ls calgué tornar-se-n a Pavía séns podèr feri lo viatge.

(2) Lo Zurita fa referencia a un autor que no nomena: lo qui, diu, assegura que-s verificà lo rapte de Na María y sa trasllació al castéll de Licata, a 24 de Janer del 1378; y açò no és possible, puix los tractes d'Alagó ab Galeaço són posteriors, y no és de pensar que aquell los imaginas, si hagués perdut la prenda qui n'éra obgécte.

se amenar de Sicilia la captiva hereua, y jatsía la primera mira d'unir los barons anà complint-se, com ne dóna entenent lo veure que lo castell de Licata no éra del Mont-cada, sinó del Chiaramont, un altre dels prepotents qui s'apropriaren grans terres, ab tot, no va sabèr En Pére preveure la mala índola d'aquells ab qui tractava, acostumats a traure lógre de tót; y axí, con menys s'ho pensava, se trobà ab que lo principal gordador o veritable detentor de la Infanta, lo Mont-cada, comte d'Agosta, lo metéix que si hom tractas de vendre un obgécte o animal qual-se-vol, que se-n mercadeja lo preu, solicitava del Rey la recompensa per lo servey que li havía retut, que equilía a demanar un preu per lo lliurament de la captiva, al qual intent féu un viatge dés de Sicilia a Barcelona.

Al arribar aquest cas, qui encare ha de trigar algun témps, tornarém a prosseguir la relació d'aquest especial afer, cenyint-nos per are a dir solament que restá esvanida tota idea d'armada y conquésta, almenys en aparença, y que en quant a la questió de la Esglesia (de la qual nos ocuparem a la part eclesiàstica), li vingué a En Pére fantasía de segrestar los béns de la Cambra apostòlica, *tertius gaudet*, ab lo qual se figuraría tindre axí socórsos de sobres en cas de freturar-ne per la guerra, donat que arribas la hora de començar-la. Ans de relligar, donchs, la narració que dexarem suspesa, anam a tractar dels restants féts qui en l'entreval esdevinguéren.

Obtingué en aquell any En Pére veure realitzada una de ses cabdals galivances, qual éra lo veure sa filla Lionor reyna de Castélla, per tal que essent mort lo rey don Enrich per lo Maig, son fill y sneccessor don Joan fóu coronat a Búrgos ab sa muller cnsémps, fent-se ab tal motiu gran solemnitat y désta,

Per més que donà lo Rey com a sobressehit lo passatge de la armada a Sicilia, nomenà capità general de la major part de les galéres En Felip Dalmau, vescomte de Rocabertí, per que fés cap a la defensa de Sardenya, y fés guerra contra Bulahabez rey de Túniç, Bugía y Constantina, car de-

fugía pagar lo tribut que feya al Rey. Al nostre concépte, sembrant armament venía a ésser una sort de vigilancia en les illes, ab la fí d'estar previnguts a la menor novitat, perçò que a escuses d'ajudar Sardenya, hom estava a la vista de Sicilia, a la qual no fóra aquesta la primera vegada que havíen acudit forces catalanes, convenint donar a enténdre que éra la lur ruta envers Berbería. Ja veurèm ben prest los serveys que lo dit vescomte, variant de rutes per la Mediterranía, prestà a la nació nostrada.

Una errada de la Crònica Reyal ha donat peu a colocar lo fét del qual anam a tractar en època més anterior. Diu lo rey En Pére, aprés de parlar del segrést de les temporalitats de la Esglesia, fét corresponent al 1379, que seguint ell en estat de viduitat, féu-li dir, per intervenció de mijancers, Na Joana de Nàpols que si ell o son fill primogènit, qui llavors éra també vídue, la volíen pendre per muller, faría donació del seu regnat a la Coróna d'Aragó, no volènt-ho acceptar lo Rey per sí, ni adhuc consentir-ho al seu fill, ans li plagué més a En Pére pendre per muller a una dama apellada Sibila de Forcià (1); filla d'un cavaller del Empordà, la qual estigué abans casada ab un altre cavaller nomenat Artal de Foces. Hi afig lo Rey, que prengué aquesta senyora nupcialment y a la faç de la Esglesia en l'any 1377, havènt-ne tingut dos fills qui moriren y una filla qui-s digué Elisabet, y que aquest matrimoni verificà-s al metéix témps que lo del seu fill primogènit En Joan ab la filla del duch de Bar. No pararèm de dir que l'apèndiç al darrer capítol de la Crònica escrit ab molta posterioritat als féts de que tracta (com és de veure al donar compte dels tres fills de Na Sibila), és un texit d'anacronismes per la mala ordenació dels féts, y per los agombolaments que hom nota a cada paragraf, axí que poch cabal hi haurà a fer de que precehesca a aquesta nova la del

(1) En unes *Lecciones elementales de Historia de España*, escrites per un Director de Instrucció pública, li diu a aquesta senyora *Sforcia*, qui és un cognom d'altre llinatge. Si lo llibre no fós tan autoritzat, y no servis de tést per lo jovent català, qui estudia en los nostres Instituts, no faríem aquesta observació històrica, que may per may no deu pendre-s com a pretenciosa censura.

segrést de las temporalitats: emperò encare posat que l'orde en colocar aquestes dues noves no valga com a rahonada congectura, hi ha en lo metéix paragraf altres dues noves del tot lliures de qual-se-vol sospita, per los quals ún comprèn la errada de la citada data, y són, la de que en aquella ocasió lo primogènit En Joan éra també vídue y que la reyna Na Joana feya oferiments per maridar-se ab un rey o príncep de Aragó. En Joan restà vídue de Na Matha d'Armanyac per l'Octubre del 1378; per tant, mal podía estar vídue y tractar de nou casori en 1377, y Na Joana de Nàpols, fins a les darreries del 1379 no s'inclinà a favor d'Aragó, donchs a mijan del metéix any progectava casar un parent séu ab la infanta de Sicilia, plan que desbaratava lo d'En Pére y-l tenía granment irritat. Encare més, y aquesta nova es conclohent: lo Cronista rey declara que son casament se verificà al metéix témps que lo de son primogènit En Joan ab Na Violant filla del duch de Bar, néta del rey de França (1), y puix be prou sabut es y justificat que aquest casament se verificà lo díe de la purificació de Nostra Dona, 2 de Febrer de 1389, a Mont-peller, per tant lo del Rey, qui fóu en lo metéix témps, deu colocar-se a la primería d'aquest any que encomençam, y no en 1377, com han consignat molts historiadors (2), devent esceptuar-ne en tót o partida lo Zurita, car donant ab aquest embolich, y no cahent en que la data de la Crònica estava

(1) Veja-s *Condes vindicados*, vol. II, pl. 288.

(2) Lo Monfar, y qui sap si algu altte autor més antich, enganyat per la data errada de la Crònica, consignà l'ony 1377, y acomparant aquesta data ab la del naximent del Rey amplià la nova dihent que comptava llavors En Pére 58 anys d'edat, ab la qual cosa paregué més certa la data equivocada, y solament en aquesta font beguéren los demzs escriptors qui han perpetuat l'engany. Aclarit aquest, resulta donchs que al casar-se En Pére per quarta vegada, no comptava 58 anys, mas 61.

Escrita la antertor nota, nos és vingut a mà un document per lo qual hom prova que lo Rey estava casat ans del 1380, si bé ún deduheix que lo casament se verificaria pochs mesos abans, y és una carta endreçada a *Madona Beneyla Carroç*, qui éra una de les dames assenyalades per lo servey de la reyna, a la qual li pregunten per què no hi ha concorrégut, dihent-li que ho declar resoltament, car altrement la Reyna ne designarà una altra en lloch séu. Data, a Barcelona, 5 de Novémbre del 1379. Registre 1265, foli 58, revers.

errada, més estimà fer cas omis del casament, y-s limità a parlar de la coronació, deduhint-ne tal vegada, y ab bon acort, que aquesta cerimonia, que coloca en lo Janer del 1381, no podía ésser gayre lluny d'aquell acte.

Es, donchs, ben cert que a la primería del 1380, tot d'una o separadament del seu fill. prengué lo rey En Pére per quarta muller Na Sibilia, enamorat, diu lo Monfar (y és de suposar, car no són los vélls los qui menys s'enamoren), de sa fermositat y gentil disposició. Se constitueix lo Cronista d'Urgell en noble defensor d'aquesta senyora, tocant a sa honestat, car assegura que fóu molt honesta y recollida, y la suma de consideracions y d'arguments que retrau per rebatre son calumniador, qui fóu l'estranger Laurenci Valla, és, en veritat, tan vigorosa, que no dóna lloch a dupte, per més que en altres defalts, segóns tindrèm ocasió d'acreditar, fós notable la dita senyora, tant que dés d'aquest casament començà entre los indivíduus de la familia Reyal la més encesa guerra, y l'enèrgich y altiu rey En Pére hagué d'apàrer més d'una vegada sotsmés anyell y víctima espiatoria de les tantes y tantes guerres que ocasionat havía fora de cas, durant los millors anys de sa vida y los tres matrimonis qui havíen precehit al de Sibilia.

Lo casament del primogènit En Joan, que ja-n sabèm la data, apar que no li sabía bò al pare, y per més que no-n dó entenent aquest en la Crònica, per altres documents dóna-s a compendre que més s'estimava donar per muller al primogènit la metéxa senyora que cuydà tantost casar ab lo segón-génit En Martí, la infanta María de Sicilia, per ajustar axí, ab més aparença de legalitat, aquest reyalme ab lo de Aragó (1); emperó En Joan estava enamorat de la parenta del rey de França, y per més que lo pare perfidiejas en traure-li del cap aquesta amor, no hi hagué camí de vèncer-la, y

(1) Per més que alguns historiadors, parlant del enllac quo desijava lo pare, se són referits a la *reyna de Sicilia*, y poguéra hom confóndre Na María ab Na Joana de Nàpols, qui usava a-les-hores aquell títol. podènt-se ab açó donar per més cert l'oferiment fét per aquesta senyora al pare y al fill, per la lletra que més avant copiarèm roman esvanit aytal dupte, car en élla no-s refereix En Pére sinó a la seua néta, *nóstra néta de Sicilia*, y-s guarda prou bé de nomenar-la reyna.

tirà avant lo jove irritant lo pare en termens que fins l'obligà a malehir-lo a éll y son casament, per mijà d'uns versos que s'atreví a escriure En Pére; car és de sabèr que, pagat lo Rey de sa erudició, adhuc tenía fums de trobador, y de tant en tant provava de coblejar tot usant algun regust del llenguatge convencional trobadoresch, jatsía ab poca gracia, de manéra que les poques mostres qne-ns ha dexades dels seus atrevits assaigs poètichs estan molt lluny de les ponderacions ab què, per ells, l'han exalçat alguns escriptors moderns. Veus-ací la epítola poètica que escrigué En Pére ja a 13 de Novémbre del passat 1379;

Mon car fill, per sent Anthoni!
vos juram qu'est mal consellat,
con lexats tal matrimoni,
en qué-us dan nn bon regnat,
e que-n hajats altiu fermat.
En infern ab lo dimoni
sía 'n bréu qui-us n'a 'nganat!
«Qui ben créx son patrimoni
ès 'n est món per tuyt presat.»
Axt ho dix Apolloni
largament en un dictat,
on ho a ben declarat;
e lí fa gran testimoni
Alexandre, en veritat,
no vólch ésser mullerat,
Pêl valent de sent Celoni
que-n perdés tal heretat!
REX PETRUS (1).

Sia que aquest desplaher fés augmentar la afecció que professava En Pére al altre fill En Martí, o, més probable-

(1) *Arxiu de la* Coróna *d'Aragó*, registre 1265, foli 64. Copiam aqnosts versos del original, séns variar una sola lletra y marcant únicament la puntuació per facilltar-ne la inteligencia. La acompanyatoria ès tan norable. que no podèm resistir a copiar-la també, per via de nota, sóbre-tót per veure-s'hi confermada la nostra opinió.

Lo Rey: *Molt car primogénit. Vostra letra havêm reebuda e hoida la creença que-ns ha emprada* (sic) *Ramon de Planella nostre armer. E si hagués plagnt a vós lo matrimoni de nostra néta de Cicilia. Nós ne forem moltpagal; lo qual pogra ésser vengut a acabament si tan hi hagnéssets treballat com en aquest. Emperó, pus aquest matrimoni és vengut a perfeccio, perque a Dén sia pus plasent que aquell, e ab aytant ès agradable a Nos. Placia a nostre Senyor que do a vos e a ella la sua benedicció, e Nos vos dam la nostra, paternal. F entant com som hom no podém nostre cor refrenar, que no hajam desplarr de les errades vostres, qui sóts nostre filt, e per tal com hom qui ha dolor en son cor e altre remey no pot havér, pren-se o plorar, tramelent-vos unes cobles que havém fétes d'oquesta materia. Dada en Barchinona, sots nostre segell seeret a .XIII. dies de Novémbre del any M.CCC.LXXIX.* Rex Petrus.

ment, que entras en los seus plans, respécte a la adquisició de Sicilia, lo tenir ja rey destinat per aquest reyalme, en tenint sóts lo seu podèr la legítima hereua, estant a Barcelona En Pére a 11 del mes de Juny del 1380, féu donació de aquell reyalme al infant En Martí, per éll y los seus successors, declarant que no pogués succehir fémbra, segóns estava previngut en lo testament d'En Frederich *lo Vell* (que éra la rahó de què-s valguè constantment En Pére per la realització dels seus plans), y reservant-se que, durant sa vida, tingués lo senyoríu de la illa y pogués intitular-se-n rey, com axí ho féu, mèntre que l'infant En Martí s'apellaría solament, durant la vida del seu pare, vicari general per aquest en lo reyalme.

Pochs jórns aprés de la darrera data citada, la reyna Joana de Nàpols adoptava per fill y successor en lo seu régne lo duch d'Anjou, succès que no dexà de favorir a En Pére en los seus plans per la adquisició de Sicilia, en primer lloch perçò com açò ajudà a considerar més y mès a Nàpols com a reyalme entegrament agregat de Sicilia, y després per ésser-se inaugurat, ab aquest motiu, tal tongada de desordens en los Etsats de part dellà lo Far, que mál podíen ocupar-se los qui-ls regíen en anar á apoderar-se, com en altre témps, d'aquella illa o reyalme separat, que no dexava d'ulls lo nostre rey En Pére.

Regnant ja a Castélla lo gendre del nostre rey, li semblava a aquest més fàcilment convenir-se abdós monarques sóbre la régla de conducta que devíen seguir tocant als dos papes qui-s disputaven la legitimitat de sa elecció, y envers lo Juliol d'aquest any mijançaren, al dit obgécte, comunicacions entre En Pére y lo rey En Joan de Castélla, passant aquell, ab tal motiu, de Barcelona a Lleyda per lo mes de Setémbre; y axò pogué ésser tant per rahó de certes assentades que havíen de celebrar-se (de les quals donarèm compte més oportunament a la part eclesiàstica), com per acostar-se lo témps senyalat per tenir córts a Çaragoça, llà ón, apart dels afers particulars del reyalme d'Aragó, tenía en cor també lo Rey que hom tractas la questió eclesiàstica en què

esperava anar d'acort ab Castélla, y noresmenys fer la coronació solemne, com a reyna d'Aragó, de sa quarta muller Na Sibila de Forcià (1). Obríren-se, de fét, les córts d'Aragó a Çaragoça per lo Janer del 1381, y per més que hí parlaren poch delafer del scisma, profità En Pére la ocasió d'estar-hi congregat tot lo reyalme, y vers la fí del propri mes féuse la fésta de la coronació de Na Sibilia, diu lo Zurita, «ab tant d'aparat com si fós al començament de la successió del Rey, y en les seues primeres noces.»

Tocant a aquestes cerimonies o fésta, havíem de mencionar, jatsía fos per incidencia, aquestes córts aragoneses, y respécte de la questió eclesiàstica, no obstant d'havèr-se tractat poch d'aquest subgect, ab dóble motiu devèm fer-ne esment, per ésser en élles con per primera vegada traspuntà ab caràcter diplomàtich un celebérrim personatge qui posà tantost en commoció tota la Cristianitat, y al qual principalment deu lo nostre pahis la decadencia ón més tart se véu sebollit. Era aquest personatge lo futur anti-papa Benet XIII, començant-ne dés d'are a descriure los actes, a major esclariment dels féts successius, y per que hom veja dés de quin témps deu pendre-s lo llunyadà orígen de totes les torbolencies per ón ha de passar Catalunya, al derruir-se la dinastía catalana en lo compromis de Casp, de la qual població diuen que éra fill lo dit anti-papa, per més qne hi haja qui-l fa natural d'Osca. Per que servesca, donchs, de preliminar als importants féts als quals acabam d'aludir, parlarèm del referit personatge en aquesta ocasió, del obgécte de sa vinguda, y de la primera llevor que començà a sembrar, per conèxer desprès millor los amarchs fruyts que n'havèm de recollir.

Apellava-s lo nou personatge Pére de Luna, y éra fill d'En Joan Martí de Luna y de Na María Péreç Gotor;

(1) Deu escriures aquest cognom Forcià y no Fortià, con lo qui-l porta se creu descendent de la familia a què pertany la muller d'En Pére; y no cal fundar aquest cambi en pergamins llatins, perçó que lo nom llatinitzat Fortiano s'hi escriurà ab *t*, per la equivalencia en certs cassos a la *c*, de les llengues neo-llatines. Noresmenys, tocant de Castélla hi hà encare lo poble de Forcià, ab lo qual podria tenir alguna relació la familia de la reyna.

axí, que per abdós cognóms éra de sang ilustre, y no li mancaríen ni la empenta dels Luna guerrejadors qui batallaren en témps de la Unió y en altres anteriors, ni la entremaliadura dels qui, de igual cognom, cenyiren mitra arquebisbal o episcopal a Çaragoça y en altres diòcesis, com se-n recordarà lo llegidor, especialment a la primería del present regnat. Encare hom recompta que li fóu donada curosa educació, instruint-lo en l'estudi del dret canònich y del civil, y per més que açò es probable, per çò que després veurèm, podèm ben assegurar que en sa joventut s'aplicà a les armes; y no fa pas gayre que en aquesta metèxa historia l'havèm nomenat, citant-lo com a companyó y guía del rey don Enrich, con aquest fugitiu, aprés de la batalla de Nàxera, travessava disfraçat per Aragó vers les fronteres de França. Los autors qui d'aquest Luna s'han ocupat (1) diuen que estant a França deliberà jaquir l'exercici de les armes, y tornà a empendre l'estudi del dret, y com residía a-les-hores a Avinyó la Seu Pontificia, allà féu cap, puix éra un gran centre ón podía lluhir son talent lo canonista, assegurant Ciaconio, séns marcar si fóu abans o després, que arribà a exercir una càtedra de dret a la Universitat de Mont-peller, y que en la ensenyança adquirí gran reputació. Entrat en la carrera eclesiàstica, no sabèm dés de quin témps, fóu de primer ardíaca de Çaragoça, després prebost de Valencia (2), y per fí lo papa Gregori XI lo creà cardinal del títol de Santa María *in Cosmedi,* lo díe 20 de Desémbre del 1375, essent tal la confiança que del papa merexía, que-l consultave Gregori en los més aguts afers, y adhuch lo comissionà, entre altres,

---

(1) Veja-s lo Moreri.

(2) Confermen aquest càrrech unes paraules del Zurita, de les quals se-n deduheix al metéix témps que no s'adormía lo futur anti-papa en quant tocava als ascensos de la carrera que s'éra empresa «En aquest any (1369), vacant la esglesia de Valencia, hi hagué per la elecció gran competencia entre dos molt assenyalats varons, qui éren En Jaume d'Aragó bisbe de Tortosa, fill del infant En Pére, y En Pèrede Luna, fill d'En Joan Martineç de Luna, senyor de les baronies de Illueca y Gotor, qui éra canonge y prebost d'aquella esglesia: y fóu presentat lo bisbede Tortosa per lo papa a suplicació del Rey, a 13 de Juny d'aquest any, no havènt volgut condescendir a la elecció lo capítol: ans havíen elegit En Ferran Munyoç canonge y cabiscol de la metèxa esglesia.»

per eczaminar lo llibre de les revelacions de Santa Brígida. Si la batalla de Nàxera, ón probablement s'hi trobà En Pére de Luna, fóu en 1367, y Gregori féu-lo cardinal en 1375, resultaría que, a tot tirar, vuyt anys li bastaríen per acimbellar-se al alt lloch que ocupava, y jatsía açò no sembla oferir res de particular en un home de talent, sémpre requereix entremaliadura o esperit d'empresa, y més al recordar que s'éra aplicat a una carrera tan diversa durant la major part de sa vida.

A la mort de Gregori, no sabém si donà En Luna son vot al successor Urbà VI a Roma cosa més que probable, emperò si que consta com lo primer senyal del scisma donà-s ja a conèxer, car no solament resistí a la elecció de Climent VII y li donà son vot, sinó que-l seguí a Avinyó, declarant-se, per consegüent, contrari a Urbà. Com li convingué al nou papa sabèr la opinió, tocant a sa legimitat, de les potencies estrangeres, com les d'Espanya manteníen-se indecises, lo trameté a aquestes: y ab encàrrech de passar després a la córt de França, per bé que hi hà qui recompta si al venir ací no fóu tan sols per encàrrech de Climent, si que noresmenys ab embaxada o instruccions de Carles VII. o del seu govern; car és de sabèr que aquest monarca, qui no comptava sinó dotze anys y havía succehit lo seu pare lo díe 4 de Novémbre anterior, estava sóts la tudoría o fèrula de Lluis, duch d'Anjou, aquell metéix duch lo qual havía adoptat com a successor la reyna Joana de Nàpols, compremetent en recólze dels dominis la França, que li ocasionava grans pèrdues. Ja sabèm que aquesta reyna éra partidaria de Climent, y si son afillat governava la França, és de pensar que també aquesta nació lo defensava; y axí no fóra res d'estrany que obras lo Luna en nom del metéix papa y del duch, per tal com a anar-se-n d'Espanya aquesta volta se-n anà a França: emperò sia què-s vulla de la embaxada que portava lo legat cardinal d'Aragó, y malgrat la seua sciencia y manya, no pogué atènyer del Rey que-s declaras obertament per la obediencia al papa Climent.

Com les córts duraren poch, y ans de començar-les atu-

rà-s lo Rey a Lleyda, porta a pensar que hi faría cap ab anticipació lo diplomàtich pontifici; y observam açò per confermar poch o molt çò que diuen alguns autors de que en aquella ciutat y universitat fóu ón s'emprendà de les qualitats sobrenaturals àb què s'assenyalava un jove escolar, que se-n dugué tantost en sa companyía y li féu més tart utilíssims serveys, si bé Rivadeneira (1) diu que, estant a Valencia, pregà lo cardinal lo dit jove que l'acompanyas a una embaxada que anava a fer a França. y aquell hi accedí anant-se-n ab éll. Era aquest jove, séns igual en la prehicació, Vicenç Ferrer, y de sa possible relació ab lo cardinal a Lleyda, apelam al metéix autor sus-are citat, perçò que esplicant la vida del novell personatge diu que entrà al convent de Prehicadors, y «derprés trametéren-lo als convents de Barcelona y Lleyda, ón hi havía famosos lletrats del orde, per que tractas ab élls y aprengués de tan excelents mestres totes les bones lletres, dignes de tan gran capacitat y enginy: y éll basquejà tant d'estudiar, que en arribant a la edat de 28 anys, l'agraduaren de mestre en Theología a la universitat de Lleyda. Donchs bé: si és cert que Vicenç Ferrer, segóns opinió general dels sous biografs, nasqué en 1357, fins al 1383 no compliría los 28 anys, y per tant lo 1381, en què-ns trobam, devèm encloure-l encare dins de la temporada de sa estada en les nostres universitats, y sóbre-tót en la de Lleyda, qui fóu la qui li conferí lo títol de mestre.

Com no pogué En Luna res aconseguir del nostre rey, tocant al regoneximent del papa, se-n anà a Castélla, y ab tal aptesa va sabèr allà endagar-se, que lo rey don Joan, estant a la ciutat de Salamanca, a 20 de Maig del 1381, a instancía del referit cardinal, manà declarar per vicari y pastor de la universal Esglesia Climent. Tinga-s present aquest trinmfe de Luna a Castélla, car, apart d'ésser açò una gran prova de les moltes y bones relacions que èn aquell reyalme contrauría, y que li podríen servir de molt en l'esdevinidor, és en-

(1) Rivadeneira, *Flos Sanctorum*.

sémps lo justificatiu del plan que desijaven sémpre realitzar los papes d'Avinyó qui combatíen ab los de Roma o d'altres bandes, a sabèr, procurar que los Estats més meridionals y occidentals los féssen valença, còm éren lo Mig-jórn de França y les nacions d'Espanya; podènt per tant comptar-se que tot se malbarataría si arribas lo cas de que un príncep o una nació espanyola se separas d'aquesta mancomunitat: y sóbre-tót és aquést succés lo mès llunyà preliminar del cambi dé dinastía que després esperimenta Aragó, y la basa del regoneximent del metéix Luna com a papa més tart, çò que per sort no esdevindría, a havèr heretatat la coróna del rey En Martí son lledesme successor lo comte de Urgell, entre lo qual y l'anti-papa corríen molt poques simpatíes. N'hi hà prou per are ab aquestes noves indispensables del cardinal Luna, y dexèm-lo que vaja a cnmplir sa embaxada a França, y a esplicar la indecisió del nostre rey a Avinyó, acompanyat del jove Vicenç Ferrer, y que abdós s'esforcen en sostenir la validesa del papa Climent—les virtuts del qual podíen ésser superiors a les d'Urbà, emperò que la elecció no n'éra canònicament tan vàlida com la de aquest, no admetent per tan la Església Climent en la tanda dels papes legítims,—que bè tornarèm a trobar-los en la nostra Historia con ne serà ocasió oportuna y l'esperit històrich nos porta a esbrinar les llunyanes mires d'aquests dos homens.

Estigué lo Rey a Çaragoça quasi tot l'any 1381, tant per rahó de les córts que s'hi seguíen celebrant com per endegar certa questió, un xich escandelosa, que mijançava entre dues families nobles, los Urrea y los Cornel, ometent-ne la descripció per no no interessar mica a Catalunya, per més que córre la veu que en reforç dels bàndols que d'aquella questió nasquéren, hi compareguéren diverses gests de Catalunya y Valencia, no trobant-ho nosaltres per altra part estrany, estant a-les-hores les bandositats de moda, segóns que ho comproven diversos documents qui parlen, en aquest metéix any, de la banda dels Vilaregut a Valencia, y d'altres a Giròna, que procurava apaybegar l'infant En Joan, los cab-

dills de les quals, y si no cabdills, principalment compromesos, éren mícer Joan Geran y En R. de Bòxols, als quals empresonaren (1).

Méntre continuava lo Rey a Çaragoça, y anaven y tornaven de Sicilia los encarregats de dur a acabament algun díe en la dita illa lo plan d'aquell, respécte de la infanta Na María, ja vers lo mes de Març, recompten que aplegaren uns embaxadors dels barons catalans de Grecia y ún de particular de la ciutat d'Atenes, apellat Antoni Çaragoça, per suplicar lo Rey que-ls rebés en llur obediencia y-ls confermas los privilegis que teníen dels reys de Sicilia.

Sabudes son les vicissituts per ón passaren aquelles terrres d'Orient y com per necessitat aclamaren los catalans qui les ocupaven lo senyoríu de la casa de Sicilia, car noresmenys de tenir de lluytar ab los emperadors de Constantinoble, ab los dèspotes de Larta y de Romanía y ab los duchs de Duraço, qui éren de la casa de Nàpols, en ajuda dels quals hi comparexíen companyíes de navarrench,s no cessaven entre élls contínues dissensions, y preferiren en llurs estretors, com ja s'es recomptat, aclamar per senyors los princeps qui dominaven a Sicilia; per ésser aquesta la terra de ón isqué y llà ón s'organitzà la companyía d'Orient, y per ésser aquells, al cap y a la fí, de la metéxa dinastia y sanch que los llurs senyors naturals, los reys d'Aragó, y catalans com élls. Emperò ¿còm s'esplica que dés de tan apartades regions, sabént los catalans de Grecia que hi havía a Sicilia una hereua llegítima y directa dels reys, qui éren llurs senyors, se propassassen a oferir a un altre llur obediencia, y precisament complaguéssen a En Pére, suplicant-li que-ls prengués per vassalls, ja que ell éra lo qui tenía en cor apropiar-se lo domini de Sicilia? Fàcil solució trobarà a semblant dubte lo qui recordarà la previsió y activitat d'En. Pére; per més que no tenim noves a acreditar les manifaceríes diplomàtiques que aquest posaría en joch dés del moment que-s proposà dominar a Sicilia, devèm snposar-les, y de segur que al confiar al vescomte de Ròca-bertí la armada qui devía

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 1565, foli 70.

vigilar per Sardenya y Sicilia, éra ja per que estigués ab élla prést con ne fós ocasió per arribar-se fins a Grecia, y encare qui sap si alguna de ses propies galéres fóu la conductora del emissari qui devía anar-hi a fer memoria als barons catalans que éra lo rey En Pére d'Aragó lo qui anava a succehir a Sicilia en lo lloch de la infanta Na María.

A més d'alts personatges, parents dels reys, hi havía a Grecia moltes families catalanes distingides com éren los qui representaven Jofre Ça-rovira, Andréu Ça-vall, Tomas Des-pont, gendre d'En Roger de Lluria, Misili (?) Novelles, Galceran de Puig-pardines, y Francesch germà séu, Antoni y Roger de Lluria, y Roger y Nicolau fills d'Eu Joan de Lluria, Guillèm Fuster, Guillèm de Víta, Pére de Bellestar o potser de Bellescas, constant també que en aquella ocasió éra arquebisbe d'Atenes lo català Antoni Ballester; y aquests nomenam-los per ésser exclusivaments catalans, car d'altres n'hi havía qui éren del antich reyalme d'Aragó y algun de Valencia, per més que-s comprenien sémpre en aquell témps sóts la comuna denominació de catalans, axicom aquests y tots los restants de de diverses nacions qui allà residíen éren apellats franchs per tots los habitadors Orientals. A la mort del rey En Frederich de Sicilia. recompta lo Zurita que ja alguns alçaren bandéres per lo rey d'Aragó, y essent alli concorreguts los navarrenchs qui ajudaven als Duraços, hi hagué encontres, en los quals restaren los catalans vençuts, y-s perdé Atenes, si bé tost aprés fóu recobrada.

Mijançaríen aquests féts dés de la referida mort a la vinguda d'En Jofre Ça-rovira, qui fóu un dels embaxadors en lo Març del 1381 (1), y axí podèm colocar en lo restant del me-

(1) Confermen la opinió que sus-are donarem sobre la remesa d'emissaris del rey a Grecia, uns singularíssims documents, per los quals hom veu que ja en lo Setémbre del 1379 tenía En Pére resposta del vicari dels ducats, qui éra son parent Lluis Frederich d'Aragò, comte de Sola y senyor de Citon, sóbre aquest afer, resposta que li portaren los seus tramesos En Bernat de Ballester y En Francesch Ferrer, lo primer dels quals se-n tornava, en aquella metéxa data, a Grecia ab caràcter d'embaxador, ab un plech d'instruccions, tenint per obgécte confermar en lo vicariat lo princep Lluis, ordenar la manéra del regoneximent del nostre Rey per los barons, y disposar a aytal fí alguns magnats, com éren

téix any les conseqüencies de la dita embaxada y dels anterios preparatoris, com axí encare lo resultat final, qual éra lo de conseguir, y per aclamació, lo rey En Pére un títol y domini qui éra annecse a Sicilia, encare abans de declararse obertament rey de Sicilia, çò es, ans de tenir lo rey de Aragó ací y en son podèr lo darrer lloch de la dinastía siciliana, la infanta Na María, y ans que l'infant En Martí prengués possessió d'aquella illa y reyalme, çò que-s verificà encontinent. Per aquest orde poden colocar-se los adveniments als quals aludim: primerament, ab la metéxa armada que ja li tenía lo Rey confiada de témps, o ab una altra de més gran que llavos s'endegaría, car un hom suposa que éra bona armada, fóu tramès a aquelles apartades regions lo vescomte de Roca-bertí, portant ja lo títol de lloch-tinent y capità dels ducats d'Atenes y Neopatria, per lo Rey, y entrant en Atenes fou rebut ab gran alegría, s'apoderà tantost de les forces d'aquells Estats, y d'altres qui anarense sotsmetent, se confederà ab Xor Miquel, qui éra un dels competidors en l'imperi de Constantinoble, que regía llavors Joan Paleòlech entrà en amistat ab lo batllíu de Negropont, enemich dels navarrenchs, y alcançà dels partidaris d'aquests (com éren lo duc del Arxipèlech, lo marquès de Bondoniza y altres súbdits de Venecia, y lo marquès de Cefalonia y Rayner, senyor de Corint), la promesa de que no tormentaríen a franchs ni a gréchs, restant-ne aximetéix estorts los nostres. Li ajudà perçò, ab la seua armada y los cavallers de son orde, lo gran mestre Hospitaler de Rodes; y en acabat de posada en seguritat a aquella terra, tornà ací lo vescomte ab totes ses forces, dexant en lo govern d'Atenes, y en la defensa de la ciutat y lo castéll, un cavaller molt principal la altra com-

---

En Peralta, cap militar d'Atenes, R. de Bellabra, G. d'Almenara y la Universitat d'Atenes y de la Lavedía, als quals envia En Pére lletres particulars. En lo segon article de les dites instruccions consta que ja sabía de témps lo Rey, la bona disposició dels barons per cartes que li havíen portades En Jaume Ça-guardia, un dels oficials de la Casa reyal: y en uns y altres documents s'hi parla d'un Pére d'Aragó que lo Rey ha possat près, fent-ho assaber al princep Lluis, com a assumpte que a éll y als barons de Grecia pot interessar. *Arxíu de la Coróna d'Aragó*, registre 1265, foli 47, revers y següents.

nomenat En Ramon de Vila-nova, y éll ab sa armada, com éra de pensar, dreçà la seua ruta vers la illa y reyalme de Sicilia, que és ón convenía llavors donar lo gran colp de mà, tolent del podèr dels barons la infanta Na María. D'aquí-avant començà a usar lo Rey, y-s conservà en los seus successors, lo títol de duch d'Atenes y de Neopatria, que colocava aprés dels títols de rey, y de comte de Barcelona, per ésser aquests los més antichs, y avant-posava als de comte de Rosselló y Cerdanya.

Prossehiscam are los féts de la infanta de Sicilia. Ja dés los primers mesos del 1380, éren vinguts ací lo Mont-cada comte d'Agosta y lo comte Enrich Russo per oferir a En Pére que li lliuraríen sa néta Na María, si prometía maridar-la ab son primogènit En Joan, de ón féu lo Rey una circular a la municipalitat de Çaragoça *in idiomate aragonensi* y a les d'altres punts de la Coróna en català, per que declarassen oposar-se al casament que lo dit príncep havía verificat ab Na Violant de Bar, car éll, pare y senyor, lo donava de prompte com a nul (1). Com-se-vulla que la toçudería d'En Joan fóu gran,—tant que no accedí a les menaces del pare, y verificà son casament séns gran pompa y séns altra concorrença que la del seu germà En Martí y son parent lo comte d'Empuries,—lo pare no tingué més recurs que esperar, imaginant altres camins, que en part havèm esplicats, y axí li calgué passar fins que tingué a mà la ocasió esperada, que fóu al tornar de Grecia En Rocabertí ab la seua armada, segóns lo nostre compte, entrat ja l'any 1382;

De totes quantes relacions havèm vistes sòbre aquest afer, ninguna no és mès minuciosa que la de la Crònica Reyal, y puix açò que aquelles comprenen no és sinó part de aquest, y en ninguna manéra contradictori la copiarèm al peu de la lletra, per ésser alhora tan útil a la part històrica, com atractivol: «E stant la dita infanta de Sicilia en lo castéll de la Licata, lo dit mossèn Roger sentint que lo dit Manfret de Haramunt (Chiaramont) fahia preparatoris de ha-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* registre 1265, foli 160.

vèr la dita infanta, trasch-la del dit castéll e tornà-la al dit castéll d'Agósta, e encontinent lo dit Artal d'Alagó, per mar e per terra, assetjà-ls, e ténch-los axí assetjats fins que los del castéll éren a la fí del grà de la provisió; e menjaven ja rates e cucales e los cuyrs dels pavesos, per fretura de tota altra carn, e per fam. E en aquell instant, lo vescomte de Roca-bertí, qui ab tres galéres venía del ducat de Athenes, ón havía stat gran témps, e s'éra arribat en Çaragoça de Sicilia, hac nova del dit setge, en què havía cinch galéres e nna galiota; e com los del castéll staven en àvol partit, cuytadament anà-se-n en Càller, ón trobà una galéra de Sacerins, qui stava en guarda de Sardenya, e altra galéra qui éra en terra, la qual féu verar e armar, axí que fóren sis galéres, e tornaren en Sicilia, E quant fóren a vista d'Agósta. donaren armes en coberta; e les cinch galéres e galiota del dit setge, per semblant, e batalles fétes venguéren-se-n a les d'En Artal. Vehents que dels Catalans de ferm volíen envertir, giren e fugen, e aquests nostres les encalcen fins a un cap que-y hà; e lo setge de la terra encontinent se levà, e les galéres sicilianes anaren fins a Cathania, ón éra l'Artal, e aquí trobaren una galéra que-y havía tramesa lo dit Manfre de Haramunt. En açò, lo dit vescomte fóu acostat al dit castéll, demanant-los còm staven, e ells diguéren que mal, e que volenters se-n volguéren exir com no éren en punct de podèrhi més aturar. En açò, les dites sis galéres e galéra del dit Manfre, qui fóren set fustes, retornaren envers Agósta, e lo dit vescomte com a noble, sforçat e valerosíssim cavaller e bataller, axí ab bon e ferm cor com d'abans, tornà envers aquells, los quals, com a la primera vegada, giren e tórnen fugir, e encalçà-les fins davant un port apellat de la Bríccola, e vehent que aconseguir no-ls podíen en ninguna manéra, abandonaren-les, e retornant-se-n, anaren a Çaragoça; e en lo port prenguéren una coca, la qual remolcaren fins a Agósta, ón carregaren la roba de la dita infanta e de tot-hom, e jaquiren lo dit castéll obert, en qué llexaren una sclava la qual éra ja molt vella insensada; e ténguda llur vía al castéll de Càller, ón llexaren la dita infanta ab les dones e donzelles,

panyia e les dues galéres que-n havíen trétes, ab lo dit mossèn Roger e sos soldats venguéren-se-n ab les galeres del dit vescomte.»

Ja tenim ab açò tréta de sa terra natal, de Sicilia, la infanta Na María, y allogada a un castéll d'alta illa o Estat del Rey En Pére, com éra lo de Càller o Cagliari de Sardenya. La mira que hom tingué en dexar-la allà la ignoram, y los qui d'aquest fét han tractat, inclús lo metéix Zurita. dónen com a terminadaací la romancesa historia de la infanta, limitant-se a dir que hi estigué fins que lo Rey després envià a cercar-la: emperò a continuació del paragraf que havém copiat de la Crònica, ne segueix un altre ón se declara esplícitament que romangué la dita senyora en aquell castéll dos anys y que després féu-la lo Rey venir a Barcelona, «e aquí (afig lo Cronista-Rey) habità en lo nostre palau major a despesa nostra e del dit infant En Martí nostre fill.»

Per aquest témps, çò és, en los primers mesos del 1382, méntre que Urbà coronava per rey de Sicilia En Carles de Duraço, a Avinyó, ab gran solemnitat, donava Climent la investidura del metéix régne al francès afillat de la reyna Joana, lo duch d'Anjou, orígen de la segona dinastía d'aquest nom qui pretengué regnar a Nàpols y Sicilia en competencia ab los nostres reys, car és de sabèr que ab tót que lo títol éra del segon nom, per lo dret se considerava lo domini respécte d'abdos pahissos; y a conseqüencia de les commocions que aquests féts promoguéren a Nàpols, per lo Maig del metéix any, fóu afogada la reyna Joana per son principal enemich, en venjança, diuen, de la mort que ella donà al seu marit Andréu, germà d'En Lluis d'Ongría, al qual serví lo pretendent ja coronat Duraço.

En Castélla estiguéren durant aquest any en guerra ab Portogal, ón s'hi assenyalà lo nostre compte de Ribagorça y Denia, allà marqués de Villena, com a conestable, lo primer que hi hagué d'aquell reyalme, reexint després una pau transitoria fundada en matrimonis. Fèm d'açò menció, car diuen los historiadors que la pau tornà rompre-s tantost com fóu morta la reyna, qui de fét morí de part en aquells díes

(a 13 de Setémbre diu un epitafi) a Cuèllar; éra aquesta reyna Lionor filla del nostre rey, qui-s marida ab Joan I, havènt dexat dos fills que fóren don Enrich, després rey de Castélla, y y don Ferran, conegut més tart per l'infant d'Antequera, elegit després per l'antipapa Luna per ésser rey d'Aragó. Seguint lo camí que anam marcant de lluny per arribar al compromis de Casp, convenía ací posar aquesta nova qui, altrement, pertanyía sols a la Hisroria de Castélla.

Lo casament del infant En Joan fóu, com diguérem, la font de tots los odis qui després anaren recruant-se en la familia Reyal; la presencia en aquell del infant En Martí y del comte d'Empuries irrità en gran manéra En Pére, qui dés d'aquell moment jurà venjança al Comte, puix com a pare no podía esbravar-se ab lo seu segon fill, estant ja barallat ab lo primogènit. Abdos infants, vehent les immotivades donacions que lo pare feya a favor dels parents de la reyna començaren a concebre odi contra aquesta, y altiva Na Sibilia, no solament menyspresava los planys dels fillastres, mas encare imbuía al Rey, dominat per los atrectius de la jóve muller, les més contraries idees a la pau domèstica; axí, que lo primgènit y successor a la coróna vivía retrét en lo seu Ducat, gayre-bé séns relacions ab la casa paterna, de ón ne resultaven murmuracions y còfis-y-mòfis, qui naturalment havíen d'anar en augment quant més en edat entras lo Rey, y cobras la reyna major ergull ab los nous costums de esposa del monarca. Méntre s'atança la hora d' esclatar aquest volcà, vejam quins féts notables s'esdevinguéren.

No per los desplahers de familia havía d'abandonar lo Rey los afers públichs, car de sa dexadesa podíen resultar-ne gréus danys, y axí atengué als més principals de què ja té noticia lo llegidor, anant ab aytal fí de Barcelona a Tortosa, a la primería del nou any 1383, durant lo qual sojórn esdevinguéren féts inesperats qui contribuíren a donar més facil jahent als afers que li convenía resoldre, L'un dels que més li convenía tractar éra lo d'una armada que progectava fer contra los Sarts y la realitzà nomenant per capità de la metéxa En Pons de Senesterra, qui éra casat ab Na Violant

Carroç, filla d'En Berenguer Carroç comte de Quirra, a la qual donà En Pére la imvestidura d'aquest comtat; y poch abans havía ja tramès algunes galéres ab companyíes de soldats, al comanament d'En Joan Santa-Colóma,, qui éra governador del cap de Lugodor, provant açò l'interés y cuyta que hi havía en enviar-hi forces, lo qual porta a deduhir que, o hi havía un gran perill o bé-s presentava algna avinentesa favorable que calía profitar. Açò darrer éra, car acabaven de matar los metèixs rebetles lo nou jutge d'Arborea, més tirà que no son pare: En Brancalló d'Oria rebía del Rey lo títol de Mont-lleó, enfóra d'altres mercès, y al metéix témps per més que tot açò era favorable a les mires d'En Pére, temía-s que los sarts no s'erigissen en República o bé s'agregassen resoltament a la de Gènova, fet que penjaria de la favor que-ls prestas tal o qual pontífech; de ón palanquejant encare En Pére, trametía embaxadors (1) al un y al altre, per que, séns amollar penyora, esplorassen la voluntat de abdós y traguéssen de quiscun d'élls los avantatges possibles, que açò fóra pot-ser rahó per regonèxer desprès com a lledesme al que més favorejas.

L'annalista Feliu, interpretant séns dupte malament lo tést d'alguna obra anterior al seu témps, al arribar a aquest any 1383, diu «que cridà lo Rey a córts generals los catalans a Barcelona per tractar de donar la obediencia al veritable Pontífech, per assistir a la reyna de Sicilia y defensar aquell Reyalme ab los Estats d'Atenes y Neopatris, y principalment per acabar del tót ab los rebetles de Sardenya.» Bé-s veu per aquestes paraules quant desorientat anava lo qui les escrigué referent als féts del dit any, y la confessió que fa

(1) De primer fóren enviats a Roma com a embaxadors En Pére Guillèm d'Estamboyo y lo doctor Matéu Climent, electe auditor de la Rota, y més tart tement-se lo Rey que Urbà no favoris los barons de Sicilia. qui-s despacientaven per sabèr què intentava ferne en Pére de la infanta María, hi envià los dos famosos lletrats de Catalunya En Guillèm de Vall-seca (al qual tindrà sobrada ocasió de conèxer lo llegidor) y En Pére Çacalm, podènt-se aquest cognom igualment escriure-s Sacalm, emperò no Zacalm, ni menys Zacalón com erradament escriu En Feliu de la Penya.

tot-seguit—no trobe jo lo servey d'aquestes córts (1)—nos féu sospitar tan prést que les tals córts no havíen eczistides, ni poguéren ésser-ne obgécte tots los afers demunt indicats; y havèm-nos-ne convençut al veure en lo registre de les córts immediates generals de Monçó (de què-ns ocuparèm tantost) que s'hi parla d'ésser anat lo Rey a Tortosa per certs afers que devía despatxar, *existens in civitate Dertuse ex quibusdam causis expedientibus*, emperò séns mencionar que hi fós anat per celebrar córts, ni que abans s'hi fóssen tingudes a Barcelona: certes que hi hà, y açò es lo que pot havèr donat peu a la confusió, que estant lo Rey a Tortosa havía convocat, per la derrería del Setémbre vinent, a córts generals de la Coróna, al lloch de Gandesa, y no a Monçó com éra lo costum, per estar En Pére malalt, y havèr-li consellat los metges que éra molt més sanitós lo clima d'aquella població, si bé aquesta resolució sofereix mudament ans del témps preficsat, y al cap-devall se celebren al segon punt, axicom veurèm.

Es de doldre que lo Capmany haja contribuit encare a semblant confusió, car fa referencia als capítols 30 y 34 del Zurita, que pot fullejar lo llegidor per heure lo convenciment de que no s'hi tracta de córts de Barcelona ni de deliberacions en les metéxes com lo dit autor suposa, alhora que és molt notable que aquest gran investigador dels féts marítims de Catalunya, si bé admet o dona compte del envíu de la armada, ni-l justifica ab nova ni referencia alguna, ni l'especeja, limitant-se a la simple indicació dels demés historiadors que mencionats havèm, y als quals nos limitam també nosaltres, per ésser tot quant ne sabèm, çò és, que féu-se armada, gran o xica, y que hi anà En Senesterra de capità o almirall.

La bona situació que semblava oferir la Sardenya se mal-

(1) Malgrat aquestes paraules, parlant després lo metéix autor de Brancaló d'Oria, que se-n dugué prés d'ací En Senesterra en ses galéres, per dexar-lo allà reclós en lo castéll de Càller; diu que açò féu-se «ab consell de les córts,» y més avant, al espressar lo donatiu fét per les córts generals de Monçó, hi afig que açò éra «noresmenys de quant li havía servit la ciutat de Barcelona,» donant a compendre que axó éra servey de *corts soles de Catalunya*. No podèm, ab tot, alegar un document qui les justifich, en lo qual cas variariem certament de opinió.

baratà de sópte, envers lo mes de Juliol o poch abans, car mort lo Jutge, Na Lionor d'Arborea, qui éra muller d'En Brancalleó, reclamà per si lo Jutjat, y avalotà la illa, anant enfront d'algunes partides, de fórma que lo marit fóu tingut donar grans seguretats a En Pére per que no desconfias d'éll y per aquest nou perill, séns dupte algun, donà-s préssa lo Rey en convocar les mencionades córts generals de Monçò, les quals fóren-ho de Tortosa estant, a 24 d'Abril, comparexent-hi tots los Estats, inclus Mallorques, y obertes per llà lo Juny (a guiar-nos per la data de la proposició del Rey qui és del 12 del metéix mes), pronuncià aquesta En Pére. ab sa costumada eloqüencia, y séns dexar may la erudicció bíblica, ni son natural idioma català, demanant, com a principal obgécte, socórs contra genovesos y sarts. Era lo téma o epígraf del discurs trét del llibre dels Reys, *Ecce adsum quia vocastis me*, donant axí a enténdre que no éra éll lo qui havía cridat les córts, sinó aquestes a éll, y puix éra lícit a tot poble demanar justicia, allà estava éll per respondre-ls y satisfer-los en açò que pretenguéssen: mas com estigués ja ell a noves d'açò que allà havía de passar, y per altra necessitava que li aprovassen molts dels seus actes s'entretingué afalagant los seus sotsmesos ab l'exalçament de llurs virtuts y lo recort de passades glories, ab ben estudiats paragrafs com los que anam a reproduhir per mostra:

«Nós podèm dir que los reys d'Aragó e comtes de Barcelona són stats liberals ab llurs vassalls; e en los llurs juhis, dreturers e eguals; e als llurs enemichs, soberchs e triumfants. Aprovarà la veritat en açò, ans de tót, la primera veritat, a sabèr, d'ésser stats envers los llurs vassalls llarchs e liberals, l'esbrinament dels vostres Furs, Constitucions e privilegis, ón trobarèu totes quantes donacions han-los fétes, e veurèu, per tant, *que sots los pobles pus franchs del món* (1).»

«Sgordats les Cròniques e los Privilegis concedits per los reys a la població de qual-se-volgués lloch, e trobarets que no solament fóren aquests promptes a la defensió de llurs vassalls, més encare promtes en conquerir de llurs enemichs

(1) Lo Feliu y d'altres qui copiaren sa traducció hi afegiren *e lliures*.

e vehins, e trobarets, dich, que dés lo munt del Juno (lo Feliu traduheix de Lucio y lo Zurita del *Buitre)* (1) qui stà demunt Osca a Oriola, e dés Tamarit del Camp de Tarragona a Taraçona, tot conquerit ho han de infêls (2).»

Séns donar témps a deliberar sóbre la proposició del Rey, s'alçà l'infant En Martí (qui, jatsía unit a la familia reyal, no estava barallat ab son germà lo primogènit En Joan, y conexería que la major partida dels malestars éra deguda a mesquines y baixes parleríes de cortesans) (3), y lluny de anar al assumpte propossat, se dreçà al seu rey e pare, en nom de les córts, talment per demanar-li que manas esmenar algunes abusions de sa casa Reyal y de la del primogènit, y que alleujas los pobles dels tributs: acusant, en conseqüencia, alguns concellers qui éren la causa de tots los mals, car élls deya que fóren los qui revelaren al rey de Castélla y a altres enemichs certs secréts qui feyen a ocultar, élls qui favoríen als barons de Sicilia, y élls, per fí, los qui procuraren la entrada del infant de Mallorques, en paga de què, ab gran escàndel, havíen rebut honors y mercès que devíen restituir.

Fóu atès aquest plany o acusació per les Córts, cosa que honra sobiranament les nostres antígues institucions repre-

(1) En lo registre original diu *del Juno*, y del metéix reproduhim aquests paragrafs.

(2) Lo qui-s recordarà de çò que diguérem, al seu temps, del normàn Aculeyo y del arquebisbe Olaguer com a conqueridor de Tarragona, té ací justificada per bóca del rey En Pére la tradició constant sóbre la conquésta de la Catalunya Nova en tota sa estesa.

(3) Parant esment al registre original de les córts, ùn veu que l'infant En Martí respongué al moment ab molt bréus paraules, dihent que acordaríen çò que sería més en servey de Dèu y del Rey, y la veritable contestació y acusació no la féu fins a la sessió del dissapte díe 27 de Juny, havènt-hi una gran valença en que no la fés abans, per diferents causes, entre altres, fins que fóssen foragitats los qui s'intitulaven sindichs de Tarragona, acte que-s verifica, si bé ab la salvetat de que no ha de recaure en perjuhí de la metéxa ciutat ni del Rey. Notable és lo discurs català d'En Martí, y per éll hom comprèn que no desconexía lo Rey los vicis de que acusaven als seus cortesans, per tal com, pes increpar-los fins se val lo fill d'una espressió del pare: *per açò és verificada una paraula per vos, senyor, dita, çò és. que-ls de casa vostra e de vostre primogènit son axicom a bolet qui en poch témps ha tot son creximent.*

sentatives, y elegides comissions de quiscun dels Estats per que ensémps ab l'infant En Martí informassen lo Rey e les córts sóbre aquest afer, fóren nomenats per aquest càrrech, apart dels comissionats d'Aragó, qui fóren molts, y de tots los Braços y de Valencia, per Catalunya En Dalmau de Queralt, En Ponç Descatllar y En Guillèm de Rajadell. Féren aquestes informacions contra les persónes acusades, y en conseqüencia manà lo Rey que fóssen suspesos dels llurs oficis les següents: En Ramon de Vila-nova y En Uch de Santa-Pau, sos cambrers, En Pére Jordà d'Urríes y En Ramon de Peguéra, sos majordoms, En Manel d'Entença y mícer Ramon de Cervera y mícer Narcis de Sant Dionis, del seu Concell, y En Bernat de Bonastre, son protonotari; y de la casa del Infant, ho fóren En Père de Boyl, En Francesch y Na Constança de Perellós y alguns cavallers e indivíduus del seu Concell, y encare no contents ab açò, instaren de nou per que-s procehis contra d'altres, també inculpats.

D'aquests actee no hi hagué, almenys aparentment, contensió y discordia entre les córts y lo Rey, emperò n'hi hagué després, a conseqüencia d'havèr manat aquest sortir de aquelles alguns principals barons ae Catalunya (segóns que aferma lo Zurita, y ho vehém, ab tót que n'ignorèm la causa y no hajam tingut habilitat o paciencia per trobar lo fét), qui éren lo vescomte de Roda, En Gastó de Mont-cada, En Aymerich de Centélles, En Roger de Mont-cada, En Berenguer de Cruilles y mossèn Joan de Belléra, donant orde aximetéix al bisbe de Vich que isqués de Monçó.

En aquestes demandes y respostes, com diu l'autor susare citat, s-entretinguéren les córts fins al mes de Febrer del any següent 1384, que per estar la vila de Monçó infectada de pestilencia, se prorogaren per la vila de Tamarit de Llitera, y d'aquí a Fraga: y nosaltres podém afegir que ab aquestes demandes y respostes no dexà hom tractar, fins a la darrería, del assumpte principal que lo Rey proposava, çó és, la ajuda per anar a Sardenya, de la qual postergació no éra en lo Rey de planyer-se, puix que en lo seu discurs havía donat a enténdre que no éra éll que havía cridat les

córts, mas aquestes a éll; per què venía dispost à contestar-los a les seues demandes: *Ecce adsum quia vocatis me*: y més, que la causa d'ésser finalment tancades les córts, tenint açò lloch en lo Juliol del dit any, fóu per la metéxa de sa primera traslIació, car la vila de Fraga estava en aquella ocasió horrorosament esvahida de la glànola, tant que en les habitacions immediates a la que ocupava lo Rey moriren en aquells díes diferents indivíduus de sa servitut y dues donzelles, segóns axí consta en les darreres planes del registre.

Tan escorreguda situació, que no podía menys de infóndre la major indolencia en lo despatx dels afers públichs, per ventura favorí en part a algunes pretensions del Rey, que fóren aprovades, y si aixó no fóu, hauríem de sospitar que hi hagué transacció convinguda entre En Pére y los acusadors dels mals consellers, car no sabèm capir com acusaven a alguns de possehir çò que no devíen, per culpa del Rey, y tantost s'aprovaven donacions que, si no teníen lo metéix caràcter que les censurades, se-n diferenciaven ben poquet, com anam a veure. Tal fóu la que lo Rey havía féta a En Bernat de Fociá y als seus successors, dels llochs y castélls de Cubells, Vila-nova de Segalà, Font-rubia, del castéll de Sant-Marti, de Borja y Magalló, y de les jurisdiccions de Ciges y Fóix, per causa de les quals donacions, hi afig lo Zurita, «succehiren en aquests Reyalmes diverses alteracions y escàndels;» y aquesta aprobació féu-se durant los díes que sojornaren les córts a Fraga. En igual témps, a instancia de la reyna Sibilia, s'aprovaren y confermaren les donacions que lo Rey havía fétes ab voluntat del infant En Joan, comprenent-se en la confermació tots los joyells y béns; e igualment s'assegurà lo dot, y açò éra ben just, de la infanta Elisabet, infortunada senyora que no deu oblidar dés d'are lo lector, per ésser estada després la muller del darrer comte d'Urgell, despullat dels seus drets a la coróna per los diplomàtichs de Casp, y per intriga del anti-papa Luna, que començarem ja a donar a conèxer, com aytambé algun del seus més lleyals servidors qui contribuiren a la verificació de

aquella farça política. En quant a la ajuda per la guerra, encalçà per fí lo Rey que les córts, al pendre comiat, li prestassen, en nom de tots los Estats, la suma de sexanta mil florins.

Recompten diferens autors, emperò sémpre ab referencia a En Marti d'Alpartil (que no conexèm), que en aquest metéix any, vers lo mes d'Octubre, morí a Bari lo duch d'Anjou, al qual succehí son fill, de igual títol, y ab tal motiu recorden que durant lo témps que estigué en guerra per sostenir sa pretensió y drets fóu ajudat y socorregut molt de témps per vaxells y armades de catalans, cosa difícil de creure, com no hi haguéssen aquest estat simples particulars que pactassen la ajuda com a empresa llur o negoci, emperò may per may representantla llur nació y marina.

No devèm cloure aquest any séns esplicar altres adveniments qui esdevinguéren durant lo metéix y que continuaren en lo següent per llarch témps, féts importants per enllaçarse ab un altre subject que començarem ja a indicar, qual és la lluyta que hi havía entre la familia Reyal. Ja sap lo llegidor los desplahers qui mijançaren entre lo Rey e son fill primogènit En Joan, d'ençà del casament d'aquest ab Na Violant de Bar, y la favor que al metéix dispensà lo comte d'Empuries assistint ab sa muller Joana a la bóda del seu parent, havènt-n'hi prou ab axó per que d'aqui-avant lo Rey miras de mal ull lo Comte. Fós rahó o pretést, l'any següent al del casament, que fóu lo 1381, En Pére manà convocar les hosts de Catalunya per obligar lo Comte a la restitució del vescomtat de Bas, y pot-ser volènt posar a prova la lleyaltat del infant En Joan, o trobar un camí per fundar un plany contra éll, al formar estol ne confià lo comanamen, o millor, cometé la execució, com deyen en aquell temps, al metéix infant y a En Bernat de Forcià, germà de la Reyna, y en aquella sahó lloch-tinent de Gòvernador a Catalunya. Qual-se-vol compendrà l'efécte que havía de produhir en lo cor d'En Joan aquesta prova a la qual lo posava son pare y senyor, calènt-li fer armes contra son amich més íntim, y devent, per altre costat, compartir la responsabilitat en la exe-

cució que oficialment duya a fí, ab un parent de la Reyna' qui éra enemiga séua declarada, ab un Forcià, la familia del qual, per ésser la de sa muller, havía enaltida no feya gayre lo Rey En Pére. Lo resultat no pogué ésser més natural, cançonejà En Joan quelcom en la execució, no dexant d'informar-ne lo Forcià, qui al seu costat, com a vigilant, havía colocat lo testarut monarca, y prenent-ne suficient pretést lo Rey, proceheix tot-seguit, séns ningun mirament, a privar lo fill de la Governació general. Desayre y escàndel éra açò, no costumat, y fàcil és de conèxer que crexería d'allí en avant la aborrició entre l'infant y los Forcià, tant més si éra cert, com assegura lo Zurita, y nosaltres no-n duptam, que-n fóu induhit lo Rey per persuació de la reyna Forcià, fins a molestar-lo y perseguir-lo ab diferents greuges, com axi també al infant Martí germa séu, y als seus familiars y privats.

A la poca cosa que referexen los historiadors sobre aquests desplahers podèm afegir nosaltres un fét que mencionen alguns documents inèdits (1), y és que fóu mort En Castelló de Mallorques, canciller del Rey, *a tres passes de nostre palau e partint de Nós*, segóns espréssa una carta del metéix, en territori del comte d'Empuries, per En Ramon Alemany de Cervelló y sos fills y per En Arnau de Cervelló y altres; y a conseqüencia, escrigué En Pére nna enèrgica circular al comte d'Urgell y a altres magnats comminant-los ab les més terribles penes si per cas toleraven, en llurs respectius dominis, la permanencia dels assassins, çò que almenys porta a creure que sospitava del comportament de aquells als quals escrivía, podènt-ne deduhir poch o molt que aquests simpatitzaven ab lo comte d'Empuries (2).

---

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 1265, foli 190. La data de la circular és de Barcelona a 3 d'Abril del 1380.

(2) Per més que no tingam d'altre antecedent per recalcar aquesta congectura, observam tantost que l'un dels magnats estrangers qui-s confederaren ab lo comte d'Empuries és lo comte de Comenge, y d'aquest éra parenta la muller del d'Urgell, Na Cecilia de Comenge, qui morí aquell metéix any a 16 de Juny, y fóu sepelida a la esglesia de Nostra Dona d'Almata, de la ciutat de Balaguer.

En arribant a tal situació y l'un dels agreujats és un home del caràcter y podèr que tenía lo rey En Pére, lluny d'esperar transacció no és d'esperar sinó la més ferma resistencia, crexent los odis fins a raure en venjances. Un colp apartat lo primogènit del alt ofici que exercía, volgué a-les-hores l'indignat Rey anar ell metéix en persóna contra lo comte d'Empuries, y cridant a aquest al seu costat l'agreujat primogènit qui romanía retrèt a Gióna, cap del seu ducat, concertaren abdós que, puix éra mester defensar-se, apelas lo Comte a forces estrangeres, sén comparèxer jamés davant lo Rey ni davant la Reyna. Los parents d'aquesta senyora, qui éren en aquells territoris, no dexaríen passar aquesta ocasió de servir-la. y entre élls En Bernat d'Orriols, senyor de Toxà, donà mostres d'estar dispost a fer armes contra la Comte, qui aplegant la gent que pogué per resistir a aquell, envià entretant per socórsos a Gascunya, y lo Rey qui ab sa muller ensémps, éra arribat en aquella ocasió a Çaragoça, y estava ja al Empordà, prenent, com a nou motiu la defensa d'Orriols, acabdillà la seua gent ab cor d'anar a posar setge a Castelló. Fiu En Pére la vía de Figueres, travessant per terres del Comte, séns que aquest comparegués ni resistis, passà després a Perelada, albergant se a casa lo vescomte de Roca-bertí, qui estava fóra del mur, y emprenent dés d'allà la campanya, prengué los llochs de Vila-nova, Exfar y Vila-seca, a entrà per combat lo poble de Sant-Climent.

No-s féu esperar gayre lo socórs, car entrà llavors per lo Rosselló un cabdill o capità nomenat Bita ab tres'cents bacinets francesos. Era aquest un cas que comprometía en gran manéra En Joan, y que podía donar fatals resultats, si lo successor a la córona se negava a combatre gents estrangeres qui esvahien lo territori: los historiadors no diuen si lo comportament del primogènit fóu voluntari o fill de la temor, de previsió o de cega obediencia; emperò és lo cert que. al entrar los estrangers, anà posar-se a les ordens de son pare, qui tenía son camp a Besalú. Avancen pare y fill, arribant llavors a recelar d'aquest, segóns diuen, l'atribulat Comte, y al arribar a Girόna, dóna orde lo Rey, que-s faça en avant

ab lo major còs del estol, contra lo lloch de Verges, aquell Bernat de Forcià, parent de la Reyna, de qui s'éra ja enujat En Joan la primera vegada.

Fóu açò nova desconfiança del pare respécte del fill, o ans bé un nou oostacle a les bones intencions que abrigava En Joan per salvar tal vegada lo seu amich; y servant dins lo pit lo gréuge, féu l'Infant a sabèr tantost al Comte que no li convenía fiar-se dels pochs forasters qui l'ajudaven, en primer lloch per que auaven en tractes ab élls per comprar-los, y després perçò que, jatsía axí no fós, no éra prou lo seu nómbre a contrastar l'estol del Rey, consellant-li per tant què, en cas d'estar resolt a defensar-se, calía-li fer venir per precisió molta més gent, de quê ell molt se-n alegraría.

Si no tinguéssem en compte que l'home aburrit de sa mala sort y qui és víctima de la injusticia, apela a camins que no imaginaría en altre cas, diríem ací que li mancà veritable patriotisme al comte d'Empuries, y més encare al infant En Joan, si és que aprovà, com crehèm, los plans que l'altre o altres proposaren per trobar recórsos ben aviat, per tal com anaren a cercar adjutori en gents qui no éren les més amigues de Catalunya, arribant fins a regonèxer drets al dit obgécte, que no podria després respectar En Joan essen rey, per oposar-se a anulaments y confiscacions que havia féts a la Coróna, donat axí esperances a pretendents qui ja les havíen perdudes témps hà. La següent ressenya convencerà al llegidor de quant dihèm: vers lo mes d'Octubre d'aquest any 1384 (y ací tornam a posar-nos en l'orde degut, per ésser aquesta data posterior a les córts de Monçó), y per mijà d'un cambrer del Comte, apellat Arquimbau, qui anà a confederar-se, en nom del seu senyór, ab lo comte de Armanyac y lo comte de Comenge, se preferí a entrar un germà d'aquell nomenat Bernat, ab gent d'armes, y lo tracte que li féren fóu que tots los llochs que gonyas fóssen del Comte y séus tot alhora, reservant los de Rosselló y Màllorques per la marquesa de Monferrat, y açò que podía pertànyer a la filla del infant En Joan y de Na Matha, sa muller, qui fóu la infanta Na Joana, maridada després ab lo comte de Fóix, ab

lo qual vingué a resultar cosína del metéix Bernat d'Armanyac, axicom també s'exceptuava l'Estat del vescomte d'Illa, lo qui, perçò, crehèm que estaría de part del comte d'Empuries; y éra lo sou que aquest prometía donar als soldats forasters sexanta mil florins,

Per que aquesta gent no entras, aturà-s lo Rey ab ses hosts a Figueres fins a mijan Novémbre, y restà aquella detinguda a la frontéra tot l'ivern fins al Març del següent any 1385, alegant que sa empresa éra en defensa de la infanta de Mallorques, y al propri intent ordenà En Pére que En Gastó de Mont-cada sojornas a Ripoll. Entretant En Bernat de Forcià, qui éra anat a combatre lo lloch de Verges, sostenía lo setge, emperò sens conseguír lo seu obgécte, y com, sabènt quantací hom aparellava, cuydassen en la metéxa ocasió. per profitar-se-n, entrar ab altres companyíes soltes de França, d'aquelles qui rodaven per lo Llengadoch vivint de la robaría, a faysó de les qui seguiren En Claquí, se retragué de Verges En Bernat de Forcià, corrent a la frontera per contrastar a aquesta briballa, y l'infant qui veu una bona avinentesa per congraciar-se ab lo seu pare, perferí-s també a anar-hi personalment, essent-li otorgat, y partint de nits, en secrét y a corre-cuyta, ab tres-cents cavalls, se desexí tan bé del seu encàrrech, que, a trench d'alba, l'endemà arribà al lloch de Durban, y sobreprenent los que cercava, féu-ne presoners la major part y portà-ls lligats cólze ab cólze a la vila de Perpinyà, pel qual fét ne restà lo Rey molt pagat, per ésser, diu en la Crònica, lo primer fét d'armes del seu fill (1).

No deuen confóndre-s, cóm alguns han fét, aquest bandolers apresonats del Infant, ab los soldats de Rita y demes estrangers qui defensaven lo comte d'Empuries, los quals trobam després al territori d'aquest, car, conexent lo coratge d'En Joan, y quant no estava dispost a estalviar a aquell un

(2) En la Crònica d'En Pére s'hi troba aquest fét apuntat poch témps apres del any 1380, emperò més d'un colp havèm advertit que no cal fer cabal del desordenat apèndiç qui segueix al darrer capítol, que és precisament ón s'hi troba la apuntació y en les seues darreres planes.

conflicte, no és da creure que anas volenterosament contra aquells bandolers per damnificar lo Comte, sinó ans bé per favorir-lo posat que si entraven, com no tenien altre obgécte que la robaria, embrollaríen més y més la compromesa causa que los altres defeníen, y qui sap si encare atrauría-ls al seu servey lo metéix rey En Pére. Los féts consegüents axi ho donen a entendre, tant perçò que al oferir-se per aquell servey l'Infant s'éra ja tractat que al tornar passas per davant Castelló y llavors lo Comte ab açò que del seu Estat restava se posas en son podèr, per veure si axi perdría lo Rey la ira e indignació que contra éll tenía, provant açò les bones intencions d'En Joan, com per lo desengany que se-n dugué a la seua tornada, car no obstant d'ésser estat rebut ab gran satisfacció a Figuéres, de sopte negà-s lo pare a que lo fill atemptas res de transacció, ans volgué ell continuar ab més furor la persecució, passant a aquest obgécte, ab la reyna ensémps, de Figuéres a Vila-nova, y aqui fóu ón va rebre per tercera volta En Joan un inesperat desayre, y ón, vehent-se novament postergat y escarnit per la familia de sa madrastra, calgué-li sentir ferits en la part més viva de sa honor y dignitat, per tal com declarà En Pére no fiar-se del seu fill séns admetre-l tant sols en los concells, alhora que cometé la execució contra lo Comte al metéix Bernat de Forcià d'altres vegades, y adhuc féu-lo son capità general.

Al passar lo Rey a Vila-nova, de segur que los seus agents hauríen ja aparellat un fét qui faría donar per perdut lo Comte tan prést, car estant allà, a 23 de Juny, los capitans francesos qui defensaven algunes fortaleses del Comte, a sabèr, aquell Bita qui entrà abans de tots, En Guerau d'Armanyac, En Oliver de Belmont, En Barní de Bar, En Robert d'Escrotz y En Heudet de Quarenta, demanaren a En Pére que si-ls assegurava lo pas se-n tornaríen a França, y accedint-hi lo Rey, lo metéix Bernat de Forcià assegurà-ls dexant que se-n anassen lliurement. Foragitades aquestes forces estrangeres, a les restants del pahis fóu forçat sotsmetre-s, y lo Comte enujat y trist, no tingué altre remey sinó escoltar los consells amistosos que li donava l'Infant, plè de

compasió per éll, lo qui li digué que asseguras la seva persóna com pogués, que ab açò donaríen remey a tot lo restant, y, en conseqüencia, fugí de Catalunya lo Comte acceptant una galéra que li proporcionà lo comte d'Urgell, ab la qual se-n adà a Avinyó,

Lo Rey, com ja indicarem en sa Crònica, confón los uns féts ab los altres tocaut a la vinguda y successiva espulsió de partides franceses, y parlant de la que éll dóna com a darrera y de la fuyta immediata del Comte a França, diu molt satisfét «ahón stà absent de nostra terra tant quant Nós hajam vida, pus a Nós és stat desobedient, e no ha volgut demanar-nos perdó; perçò; jatsía moltes suplicacions per altres nos síen stades fétes, havém-nos més al cor de no voler-li perdonar, car pus ell vol ésser pertinaci en sa inobediencia, e Nós per semblant en no volèr-li havèr mercê.» En contraposició a aquestes paraules, ne reproduhirèm unes altres del Zurita, per les quals fa endevinar lo procehir d'uns y altres, y-s donarà propria definició a aquest afer. «Estant les coses en aquest pas, diu, lo Rey caygué en gréu malaltía vers lo mes d'Agost del 1385 a Figuéres, y arribà en punt de la mort; y l'Infant trameté pregar al Comte que sobressehis en les coses de fét. y en portar gent forasrera; y que esperas si lo Rey moría d'aquella infermitat: emperò lo Rey se reféu prompte de sa dolencia, y se-n vinguè a Giróna, tot continuant-se la guerra contra la vila de Castélló y contra los altres llochs qui-s tenien per lo Comte.»

Se vegé apurada Castélla durant aquest any 1385, primer per la lluyta ab Portogál qui espelí son domini. tenint lloch al Agost la famosa batalla d'Aljubarrota, ón restaren los portoguesos vencedors, y després per noves pretensions que atemptava lo duch d'Alencastre; y a conseqüencia de aquests dos féts, coincidíací la vingudada de dos prelats. l'arqnebisbe de Burdeus qui solicitava del Rey passatge per les trópes del duch, y lo bisbe d'Osma, qui demanava socórs contra aquests y los portoguesos, proposant lo darrer, potser per afalagar mès lo seu sogre, que en les trópes que li enviàs hi anas de general lo ja conegut Bernat de Forcià:

emperò En Pére escoltà l'un y l'altre, séns donar-los resposta categòrica, y no profità la ocasió sinó per renovar la aliança ab lo duch, consentint alhora, y per altra part, que passassen per sos dominis certes gents que veníen de França en ajuda de Castélla.

Séns dupte la causa de sa negativa éra la perfidia que tenía En Pére en prosseguir la guerra contra lo d'Empuries, car fou continuada per l'estol Reyal esvahint llochs, y-s mantingué lo setge de Castelló y de Verges. Per diferents noves que havèm retrétes, confórmes ab la opinió dels historiadors, la salut del Rey estava molt primparada, y si açò apar que hagués d'ésser prou á fer oblidar al pare antichs odis, y a cobejar lo consol dels seus fills, no sorpendrà que no-n, si atenent al caracter d'En Pére, qui ab tot y sa altivesa va dexar-se tots-témps dominar de la dona que li pertanyía, lo llegidor fa memoria de quant s'és dit de Na Sibilia, la malvolença d'aquesta envers los seus fillastres. y la subgecció del Rey a la voluntat de sa muller, del consol o servey de la qual afreturava lo ja decrèpit, malalt, y alhora enamorat monarca. Més que no aquest, governava, donchs, la Reyna. y depenjant tót de sa voluntat, redoblaren-se d'allí en avant encare més les persecucions contra son fillastre, y lo pare sots-signà tot quant li posaren davant contra son fill, fins al estrém de privar-lo de la administració del govern dels reus reyalmes, y de prohibir, per mijà de públiques crides. que l'obehissen y-l tinguéssen per primogènit, per lo qual escàndel e injusticia, acudí En Joan, com a successor a la Coróna, al tribunal del Justicia del antich reyalme, ón no solament atenguéren favorablement lo seu plany, sinó que, malgrat la disposició Reyal, lo Justicia: qui éra En Domenge Cerdà, donà ses lletres inhibitories, y, conforme diu lo Zurita, «ab la suprema autoritat de la lley; que fóu la principal força del Reyalme, no-s donà lloch que ab desordenada passió y força fós privat l'Infant del seu dret per lo Rey son pare: y d'allí en avant s'administrà en son nom la governació general com d'abans, si bé estava retrét, y s'apartà de la furia ab què son pare començava-l a perseguir.»

Los drets del infant primogènit romanien axí vindicats, y puix donchs nó havía de tenir obstacle la seua successió a la Coróna, acabant-se la vida del seu pare, plà bé podía riure-s, com diriem familiarment, de totes les intrigues y persecucions y de les baladronades dels Forcià, car per sort no estava lluny lo die en què escarmentas aquests y desapareguéssen aquelles (1). Ab tal convicció y esperança, limità-s de conseguënt, a fer tan solament vida de familia, se recollí a Castéll-follit, ab sa muller la duquesa Na Violant y los seus fills, s'entén los que tingués ja d'aquesta senyora y los de la anterior, dels quals ne tenía compte Na Constança de Perellós, y formaven part de sa companyía o servitut En García Fernàndeç d'Heredia, bisbe de Vich, los vescomtes d'Illa y de Roca-bertí, En Pére d'Artés y altres persónes de confiança.

No satisfent aquest retrahiment a la Reyna y demés colla qui ab élla governava, y volènt ésser aquests més venjatius quant més propera veyen la hora del llur trabócament com lo mòvil de tot éra una dona y sos servidors cortesans enlayrats de prompte, començaren los enemichs d'En Joan a parar compte fins en aquelles coses més nimies e insignificants, a volèr endevinar intencions y a contrariar desigs, donaren-la en que l'Infant tractava de casar Na Constança ab lo comte d'Empuries, qui éra a-les-hores vídue, y que los restants lo favorejaven, y axi conseguíren que lo Rey donas ordre al seu fill per que foragitas de sa casa tota aquella gent: amostrà-s En Joan indiferent a la ordonació, cridà tan-

(1) En aquesta ocasió sería, çò és a la entrada del 1386, con se tinguéren les féstes que manà fer lo Rey en celebració d'havèr-se complerts los cinquanta anys del seu regnat, segóns recompten diferents historiadors. L'aniversari just correspondria al 24 de Janer, puix en igual díe del 1335 succehí al seu pare, En Alfons: emperò lo Zurita, donant-nos majors detalls, diu que fóu per la Pasca de Resurrecció, estant lo Rey a Barcelona, y que donà a la dita fésta com de jubileu, convocant a aytal fi la major part dels prelats, barons, cavallers y procuradors de ciutats y viles, y fent excessives messions; y «emprengué una cosa molt nova y ja may ohida, que per aquella causa los seus reyalmes li fessen particular servey; y demanà que la Esglesia y prelats li féssen subsidi per la fésta d'aquest Jubileu.» Si açò és cert, bé pot dir-se que acreditá En Pére ésser *Cerimonios* fins a les seues darreríes.

tost lo Rey les referides persónes, dexaren aquestes de comparèxer, va instar-se particularment per que-s separa-s Na Constança, negant-s'hi ab tota energía la duquesa. puix deya que ans se-n aniria del reyalme, y apurats los perseguidors, adhuch féren menaçar per lo Rey lo seu fill contra lo qual se començà a instruir procés, dihent-li que tan bell punt com fós reduhit lo comte d'Empuries lo reduhirien a éll,

Tals éren aquests escàndels com no podía hom més comportar, y tal éra la divísió en qué vivía la familia Reyal, que méntre per una part se proposava fer concordia, y fins s'ordenaren certs capítols, que l'infant no-ls volgué fermar, per altra lo Rey prohibía al seu fill que l'anas a veure, y la Reyna, governant-ho ja ja tót absolutament, per vía dels seus emissaris procurava que les principals ciutats seguissen en veu y-s posassen al seu costat contra lo primogènit: y com tot açò éra un estrém de desesperació, dominant com dominava Na Sibila en lo cor del Rey, éra de creure que vindría a raure en procehiments de fét y venjances y assolaments, per qual rahó deliberant llavors l'Infant defensar-se, puix éra una necessitat, apelà als metéixs camins als quals apelà abans lo comte d'Empuries, qui éra a França assoldejant gent, y s'aliá ab éll trametent-li un tal Copons, de sa servitut, y-s relaciona sens triga ab quants lo poguéssen favorir. Fósen aquests En Joan de Bolonya qui prometé concórrer ab vuyt-cents homens d'armes, los duchs de Berri y de Tolosa, als quals fóu enviat lo vescomte de Roda, lo vescomte de Bruiquel, qui devía acabdillar dos-cents almets, méntre que lo comte d'Empuries tenía organitzades d'altres companyíes a Provença, havént d'ésser-ne capità En Ramon de Torena, y enviava dés de Narbona aparells de guerra y enginys de batre, comptant noresmenys ab aquell metéix Bita, qui éra entrat ja una altra volta, y qui sap si ab los qui acompanyaren en igual ocasió a Armanyac.

Interin que hom esperava la arribada d'aquesta gent, donà orde l'Infant als seus llochs que oposassen un viu contrast y-s defensassen ab més vigoría; emperò com lo Rey, o los Forcià en nom seu, no dormíen, redoblaren llur fermesa y

vigilancia, y tót s'encaminava a un tabustoll, que no-l podíen afogar sinó una transacció inesperada o la mort del Rey, ab lo qual mudas de prompte la faç de la nació. Precisament con algunes de les forces forasteres traspuntaven per la frontera, y lo comte d'Empuries hi acudía per donar-los préssa a la entrada, çò que éra ja en un dels mesos d'estiu del 1386, se sotsmeté Castelló d'Empuries a la gent del Rey, no dexant açò d'ésser un gran contratémps, y corría perill que; ans de no gayre, se sotsmetés també Verges.

Recompten encare, en prova de la vigilancia que allà hom exercía, que essent arribat en aquesta sahó En Joan Alfons d'Exèrica y de Lluria; qui éra parent del comte de Léucata, ab una barca al grau de Canet, per parlar ab la vescomtesa d'Illa (lo marit de la qual ja sabèm que éra partidari del Infant), y apoderar-se del lloch, lo governador del Rosselló, En Gilabert de Cruilles, qui ja hi tenia allogats bons servidors ab alguna gent, no solament empatxà lo progécte, sinó que obligà la vescomtesa a anar-se-n a Perpinyà. Vehent açò, considerant lo major nombre de soldats qui ocupaven l'Empordà, y tement per altra part, los qui veníen quan perillosos éren los passos per ón los calía internar-se, vacilaren en la llur entrada, per més instancies que feya lo d'Empuries, desijós de recobrar Castelló, y recollint-se més y més, séns resoldre-s, acabaren per separar-se prenent lo camí d'Auvernya, si bé és pública veu, podènt açò ésser per alguna rahó secréta que no està a la nostra mà endevinar, que en tal situació se-n tornà la gent forastera, per havèr rebut En Joan de Bolonya un avis o carta del metéix infant En Joan, per vía d'un tal Narcis Vilella, per lo qual se feya avinent que se-n tornassen y jaquissen aquella empresa.

Judicam, ab axò, que la infermitat del Rey s'agreujaría més y més, arribant ben segur a un estat d'incapacitat física o feblesa perillós, tant que morí dintre pochs mesos, y que, per tant, preferiría l'immediat successor a la Coròna fer cara ab paciencia, als darrers desfogaments de la decadent consorcia executora de les fantasíes de la Reyna, que ennavegar-se ab una inutil guerra, per la qual éra una veritable

llàstima perdre sanch y cabals. Fóu, donchs, questió de paciencia y esperança de prompte remey la actitut que servà d'aquí-avant, l'infant En Joan, y com aquesta actitut éra lo millor senyal del desprestigi en què anava cahent lo consorci cortesà, podèm calcular a quin punt arribaríen los maneigs d'aquests en los darrers mesos de son valiment y los escàndels que produhiren, com tindrèm ocasió d'esplicar.

Durant aquesta curta temporada tinguéren lloch alguns féts qui podíen havèr desbaratat los plans d'En Pére, a seguir aquest, com en altre témps. sostenint ab la pertinacia del seu caràcter los negocis als quals s'entremetía, y que no-s podíen realitzar sinó bonament y ab témps variant sa política los qui devíen succehir-lo en lo trònus. No obstant, com los actes del consorci no deuen confóndre-s ab los esclusivament de govern, en què podíen consellar-li persónes més juhicioses, havèm de confessar que ún s'adona d'una gran diferencia en lo mou de verificar-se los uns y los altres, y no és d'estranyar, per més que aquests síen encertats, car ni pot hom deduhir-ne la eczistencia de vigor en l'abatut coratge del Rey, ni mèrit algun per part dels cortesans e intrigants, qui no dexaríen d'aprovar tot quant no contrastas a la llur fantasía, y menys quant contribuis a convéncer la nació, ja desanganyada, de que la ómbra del rey En Pére no éra tal, emperò si la personalitat vigorosa y enèrgica qui, durant mig sègle, havía revolt totes les nacions y potentats de la època,

Deduhirà més fàcilment lo llegidor la veritat de la nostra opinió, assentant, per son orde, la tanda de aveniments als quals aludim.

A 15 de Juny, confermà lo Rey la concordia que s'éra féta ab En Bernat de Cabrera—lo uomenat en sa joventut Bernadí, nèt del altre cèlebre Bernat, dels quals tantes vegades havèm parlat,—y acabaren de restituir-li son estat y patrimoni antich; y per més que aquest acte se verificà en mal témps, y havèm vist que aquest Bernat havía conseguít adquirir tota la confiança del rey qui ocehí lo seu avi, no-ns atrevim, ab tót, a sospitar qne s'adheris d'una manéra un

xich més lleyal a les influencies Forcianes. Ab tal motiu, recorda lo Zurita que aquest Cabrera fóu lo primer comte de Mòdica dels senyors d'aquesta casa, y que s'emmullerà ab Na Timbor, filla d'En Joan comte de Prades, de la qual tingué Na Joana, qui-s maridà ab un germà de sa mare.

Malgrat tot quant s'éra tractat per la ordenació de Sardenya, de la rebelió de Na Lionor d'Arborea, y de la presó del seu marit Brancaleó, lo darrer díe d'Agóst signà lo Rey a Barcelona, sóts pena de dos-cents milia florins, una concordia, en virtut de la qual se restituíen al Rey les viles y castèlls reyals qui abans éren de sa Coróna, y-s dexava a Na Lionor l'Estat que fóu del jutge d'Arborea, pare séu, y endemés, respécte a la administració de la illa, fóu convingut: a proposta d'En Bernat de Senesterra, qui éra governador de Càller, y d'En Jaspert de Camp-llónch, del concell del Rey, que tots los oficials Reyals faríen residencia de tres en tres anys, com se feya a Catalunya, y aquells qui per sentencia aparegués havèr mal governat, no poguéssen tornar a la illa, entenent-se altretant dels governadors, los quals se subgectaríen a la residencia sols de cinch en cinch anys. La idea d'aquesta composta semblava bona, emperò lo resultat no correspongué a la esperança que hom pogué concebre.

Féu-se vers lo metéix témps, un tracte de protecció comercial ab Gènova (que fóu ratificat després a 2 de Novémbre) per lo qual veníen establerts los punts ón únicament podíen armar los naturals d'aquests reyalmes, que éren Barcelona, Valencia, Mallorca, Menorca, Ibiça, Càller y Alguer, y aquells ón devíen també fer-ho los súbdits de la Senyoría, establint-se noresmenys lo millor orde en la navegació y assegnrant als navegants en lo comerç. Per dur a cap aquesta concordia fóu delegat, per part del Rey o del seu govern, lo català En Berenguer d'Abella.

A 22 d'Octubre, estant l'infant malalt a GIróna, manà lo Rey als jurats de la metéxa que s'apoderassen del infant En Jaume, lo seu nét, per que no romangués en podèr de la mare Na Violant ni dels barons qui seguíen la opinió del pare: mas fóu inútil la prevenció, car lo primogènit se reféu, y poch trigà lo Rey en empijorar-se de sa malaltía.

L'afer dels ducats d'Atenes y Neopatria corregué en aquesta temporada un gréu contra-témps, com és possible en tot acte qui no reposa en absoluta justicia, y la vigor, qui la suplía, decau. Lo diplomàtich, si axí pot dir-se, al qual confiaren principalment lo curs d'aquell afèr per acabar-lo com desijava lo rèy En Pére d'Aragó, lo vescomte Dalmau de Roca-bertí, al tornar a Barcelona va cometre la grossa falta de mostra-se partidari del primogènit, la hora que més viva éra la lluyta entre aquest y la familia de la Reyna; en conseqüencia manaren-li que alças l'homenatge que rebut havía, en nom del Rey, dels dos representants per ell dexats en aquells ducat, qui éren En Ramon Vila-nova y En Andréu Çavall, y negant-s'hi lo vescomte, malgrat de menaçar-lo ab la confiscació dels seus béns, fóu llevat d'aquell càrrech, que-s provehí de psompte a favor d'En Bernat de Cornellà. y poch después fóu encare tramès a Grecia, per que hi tingués compte de les forces y castélls, un tal Pére de Pau. Emperò tot açò no tingué gran resultat, ab tót y los perills qui sobrevinguèren en aquell pahis. per havèr-se confederat Accisli ab l'emperador de Salònica y altres potentats per maridar la hereua del imperi gréch, lluytant alhora ab turchs, franchs y gréchs, perçò com a la mort del Rey, tal com éra d'esperar. tornà En Roca-bertí a ésser investit del seu anterior càrrech.

Corresponen encare a la metéxa temporada, jatsía no s'hi diu en quin mès, les noves d'ésser anat En Bernat de Senesterra, qui éra arribat de Sardenya, al règne de Granada, per que fóssen deslliurats los que tenien allà captius, naturals dels Estats de la Confederació Catalano-Aragonesa, y d'ésser estat tramesos per embaxadors En Jaume Fivaller (1), En

(1) Corresponlen aquestes mires a les de la ciutat de Barcelona, qui no oblidava los camins per fomentar lo comerç en les regions de Llevant, perçò que en lo mes de Janer del 1386, lo Consolat de Mar y lo cós de comerciants de Bnrcelona ajustà ab lo cònsol electe de Damasch certes regles y condicions ab què devía regir-se aquell consolat de la Siria; y en lo Juny del any següent, los concellers de la metéxa ciutat escrivíen al rey de Xipre, recomanant-li dos ciutadans qui éren apoderats del metéix Fivaller que açí nomenan, lo qual tenía en lo dit reyalme algunes possessiono y heretats.

Veja-s *Coleccion diplomática* de Gapmany, vol. II, pl. 174 y 176.

Bernat de Gualbes, cònsol dels catalans a Alexandría, y En Bernat Pol, ciutadà de Barcelona, per establir nova pau entre lo Rey y lo Soldà.

En antichs dietaris, y en particular en aquells qui-s referexen a féts de concellers, s'hi troba annotat un fét molt notable que, aprés de confermar la fantasiosa influencia de la consorcia cortesana en l'abatut coratge del Rey, sería un nou testimoni, per altre part, del seny ab que procehíen en tots los llurs actes los representants de les nostres antigues municipalitats, en especial de la qui éra mestra de totes, del Concell de Cent de Barcelona. Era la diada de Sant Andreu, lo darrer de Novémbre, en la qual, per costum, renovava la municipalitat los càrrechs annuals de consellers; aquests, ensémps ab los prohomens, s'éren aplegats per lo dit acte, con reben un albarà o nota del senyor Rey, ón s'hi manava que no hi hagués elecció y continuassen en l'any següent los metèixs qui havíen exercit aquell càrrech fins a-les-hores. Si açò fóu per afalagar los concellers sortints y tenir-los, en un cas, més favorables, o si hi havía una altra causa auàlega, certament que ho ignoram; emperò de totes les passades éra aquella innovació de costum un veritable conflicte, car lo Rey trencava la lley, y lo Concell, qui jamés no havía fallit al un ni al altra, conexía que obehint al Rey se feya infractor de la lley, y negant-se podía ocasionar la mort al monarca, per sabèr-se que precisament a-les-hores corría perill la seua vida. Aytal circumstancia és la qui-ns mou a colocar en aquest punt lo fét, a les darreríes del any 1386, car, axicom veurèm, no trigà en morir-se lo rey En Pére.

Lo remey conciliador que inventaren llavors los prohomens bé justifica lo calificatiu de *savi* que tots-temps acompanyà lo títol de la antiga municipalitat barcelonina: «Tolerèm, diguéren, sols per lo desig d'esquivar mals, aquesta excepció inusitada, féta per un rey moribunde, no per sa voluntat, a nostres llibertats: assegurèm-nos primer de la feheltat dels nostres concellers, e façam constar que aytal exemple d'escàndel no-s dega jamés repetir, ans bé lo dega anullar lo successor vinent, com a condició precisa de la fe-

heltat que li jurèm.» Assegurats de la sinceritat y bona fé dels concellers, convinguéren, donchs, en que-s suspengués la elecció o renovació de cárrechs, y al endreçar-se a la ciutat, aprés de mort En Pére, lo sucessor, no solament fóu-li proposada l'anullació d'aquell acte o exemple especial, mas encare eczigiren-li la revocació formal per mijà d'escriptura y la prohibició als seus successors d'atemptar-ho per ninguna rahó (1); y acaba d'enaltir semblant comportament la generosa sortida del metéix Concell, qui, oblidant lo greuge, fóu lo primer qui corregué oferir-se en ajuda del Rey, al sabèr que aquest agonitzava, y que éra restat abandonat y sol en palau. en los braços de la mort, com diu lo Feliu, per havèr près la fuyta, ab tota la consorcia, la reyna Sibilia.

En los darrers mesos del any que conclohèm (diuen alguns historiadors, als quals han seguit cégament altres més moderns), esdevinguéren gréus desplahers entre lo Rey y l'arquebisbe de Tarragona, sobre la jurisdicció civil d'aquesta ciutat y son camp—de què donarèm noticia més estensa al parlar del testament d'En Pére y en la part eclesiàstica,— car volènt lo Rey usar de les facultats que pertanyíen al domini públich, y enviant, a aytal fí, oficials y procuradors per que defensassen los drets Reyals, y no-s perjudicàs la jurisdicció comú, la autoritat eclesiàstica fulminà censures contra aquests; y «vinguéren a tal conténda (afig lo Zurita), que lo Rey se volgué apoderar de tot lo domini temporal y trameté En Ramon Alemany ab companyíes de gent de guerra contra la ciutat y camp de Tarragona. Posteriorment, aquest any (1386) féu-se guerra en tots los llochs de la jurisdicció eclesiàstica, qui no li volíen fer homenatge ni regonèxer-lo per senyor, y féren tan gran estrall en aquella terra, que major no poguéra ésser, si fós entrada per gent de guerra forastera.»

---

(1) Lo Bruniquer, en sa *Rúbrica*, parla d'aquest fét ab algunes variants, dihent que lo privilegi donat per En Joan, per regularitzar la fórma d'elecció, éra del 5 de Febrer del 1387, y que en un *Llibre de concells* havía vista la revocació del albarà d'En Pére, datat a 25 de Juny del propri any. *Arxiu Municipal de Barcelona.*

Aquest procehiment no cal atribuir-lo a la consorcia ni a la influencia de tal o qual personatge, car, per son caràcter atany esclusivament al Rey, y com per açò havèm de considerar lo pretendent no en la postració en que havía de trobar-se en la época en la qual nos referim, mas ab tota la vigor d'ánima y de còs que-l distingí en los temps de les seues més grans lluytes, passions y fantasíes, d'aquí ve que-ns féu posar en corantena, com solen dir, les anteriors assercions qui fins are se són perpetuades. Ans de tót convé fer present que l'arquebisbe En Pére Clasqueri, que és lo que hom cita com a més contrari a la fantasía del monarca, éra mort ja feya alguns anys *(mortus est in urbe Argathensi, V. idus januarii, anno. MCCCLXXX,* diu lo *Catalogus Archiepiscoporum*, publicat en 1866 per lo doctor Ezenarro), y posat que la contenda hagués exzistit, com eczistí certament, no fou en los darrers mesos de vida del Rey, sinó en témps anteriors, repetida pot-ser en la hora que, per rahó del scisma, volgué apoderar-se En Pére de les temporalitats; mas colocant-la en la època del Clasqueri, hagué d'esdevenir almenys sis anys abáns, en què morí aquest arquebisbe, estant de llavors ençá vacant la Seu, y no-s provehí fins al següent any 1387.

De la relació dels historiadors a la qual nos referim caldría deduhir-ne que la suposada lluyta havía d'ésser en la època que nosaltres acceptam. ço és, poch abans d'organitzar lo Rey, car nos diuen (confórme engrunerèm tantost) que al desenganyar-lo los físichs fóu con mostrà gran penediment dels danys y persecucions que s'éren fétes contra los vassalls del arquebisbe de Tarragona y en los seus llogars: mas com açò no pot justificar-se documentalment, ni féu en aquesta ocasió testament lo Rey car lo seu, darrer y veritable, oltra ésser de data anterior, no eczisteix, y ho provarem: ignorant-se, per tant lo seu contingut, vindríem finalment a romandre en lo metéix dupte, a no traure-ns-ne lo canonge Blanch, autor de *Archiepiscopologio Tarraconense* y veritable historiador dels arquebisbes. D'aquest savi e imparcial escriptor havèm trét la llum qui-ns enllumena en aquesta aclaració histórica, y ab élla havèm distingit la eczistencia, si, de

lluytes en lo camp de Tarragona entre les dues potestats, emperò no les que descriuen los historiadors, per més que les qui corresponen al any 1386 se ressemblen a les altres que en lloch d'aquelles han élls posades, y qui pertanyen a època més anterior. La millor prova d'aquesta diferencia y de la opinió que sentam és que les lluytes cantinuen encare mort lo rey En Pére, que si fóssen les suposades per los historiadors, cessaríen tan prést com aquest amostras lo seu penediment y encomanas la devolució de çò que no li pertanyés al arquebisbe.

Les lluytes, donchs, qui tinguéren lloch en aquest any 1386 fóren per rahó de les atribucions del cambrer del Capítol, y lo camí qui hi conduhí fóu lo següent: al témps de la reconquésta, van convenir en assenyalar per lo sosteniment de quiscuna de les dignitats eclesiàstiques del Capítol de Tarragona determinats feus, y al adquirir lo comte Ramon Berenguer IV del arquebisbe Bernat Tort—al qual desplahía lo domini del pseudo-príncep norman Aculeyo o Aguiló,— en 1151 (1), la cessió o donació de la tercera part de la ciutat de Tarragona y son territori, la vila de Reus, qui subvenía ab ses rendes per lo vestuari dels canonges, per ésser tai volta ja la més nombrosa del Camp, se véu subgécte a dos diferents senyors, lo propri que succehí a Tortosa y altres poblacions grans de Catalunya, y éren lo senyor feudal, investit per lo Rey, y allí reprensentat per un cartlà (2) o castellà, y un canonge qui exercía la dignitat de cambrer.

Ja en 1349, a conseqüencia d'un embregat plét que Reus tingué ab l'arquebisbe, los vassalls d'aquests acometéren y saquejaren la població, y agreujat lo cambrer com a senyor temporal (séns que intervingnés en aquestes lluytes lo representant de la part senyorial civil), adjornà al arquebisbe davant lo Papa a Avinyó, lo qui manà al prelat que privas del càrrech de governador En Guillèm de Montoliu per havèr-se propassat contra Reus; y per més que no-s troba ulte-

(1) Pot cadascú veure, en lo volum corrasponent, lo regnat d'En Ramon Berenguer IV.

(2) *Cartlà* corrupció de *Caslá*, qui és contracció de *Castelá*.

rior trascendencia, sémpre éra açò un recort que almenys havía envanir lo triumfant cambrer y sos successors en tal dignitat, per reputar-se com un dels més poderosos senyors del Camp. Prova de la alta importancia d'aquest senyoríu que, en 1351, l'exercia En Pére Rogeri de Belfort, de nació francès, natural de Lemovien, de la antiga y assenyalada familia de Roguier, lo metéix qui deprés ocupà lo soli pontifici sóts lo nom de Gregori XI, y poch havèm de trigar a veure-l exercit per un altre de destinat aximetéix a cenyir la tiara, per lo cardinal Pére de Luna, entre los papes Benet XIII.

En 1370, per la ajuda que Reus havia donada al Rey en les seues guerres, li otorgà En Pére facultat per imposar gabelles, lo produyt de les quals éra aplicador a la construccio y restauració de murs, essent açò contrariat per tots los demés representants senyorials, per lo cartlà, per lo cambrer y adhuc per lo metéix arquebisbe: reclama llavors En Pére als habitants de Tarragona, per assegurar-se pot-ser de llur lleyaltat, lo jurament de feheltat y homenatge, descombregant, en conseqüencia, l'arquebisbe los cònsols y ciutadans qui havien complit lo requeriment del monarca, produhi tal desorde aquest fét, que fóu forçós al prelat escapar per estorçre la furor popular.

En situació tan somoguda, y ja complint la municipalitat de Reus lo manament del Rey, qui la aplegava y agraciava, y ja condescendint a la voluntat del metéix lo cambrer, qui fins contribuya al adobament dels murs—disposició purament Reyal, que, servada, venía a ésser com un regoneximent de jurisdicció civil,—resultà tal confusió d'atribucions, que no podía conduhir sinó als escàndels qui tantost esdevinguéren. Ací comença la època torbolent y traspunta, séns dificultat la politica especial d'En Pére, perçò que ab manya procurà que lo cambrer estigués de part séua, y lo camí per aconseguir-ho fóu investir ab aquesta dignitat un parent de sa muller, o com si diguéssem a un indivíduu del consorci, que fóu En Bernat Des-pujol. Era poch aquest atrevit pas, car vigilant lo Capítol seguí refusant les disposicions Re-

yals, y no li romanía al Rey altre cami que o introduhir la discordia dins aquell o tenir lo seu representant, lo paborde, de part séua, com ja hi tenía lo cambrer.

Cedimací la paraula al cronista Blanch, per donar millor idea del resultat d'aquella intriga, esperimentat durant l'any 1383: «Vehent lo Rey en part fallits los seus progéctes, manyosament s'ajustà ab lo Capítol eclesiàstich, pretenent sóts pretést de xacrosa velledat, cambiar lo Paborde, e investir ab aquesta dignitat lo cambrer Bernat Des-pujol, parent de la Reyna Na Sibilia de Forcià.

»Imaginant lo Capítol los progéctes del Rey, manifestà sa oposició, y cridats los seus representants davant sa presencia a Barcelona, s'hi negaren, contestant: que lo Paborde no havía donat motiu per que li féssen semblant desayre.

»Irritat lo Rey, per mijà de pública crida, los declara rebetles, ordenant al metéix témps als veguers de Mont-blanch y Vila-franca del Penadés que enllistassen gent, aparellant-se a la guerra ab quants ne trobarien d'aptes per empunyar les armes. y esvahissen encontinent lo Camp de Tarragona, talant y destrohint la terra, ocupant les viles de Riudoms; Constantí y Vila-bella, mas ab tot y los seus esforços no pogué pendre la vila de Valls, emperò en revenja se-n dugué gran nómbre de gent del pahis, que no dexà anar séns mijançar crescudes rehemsós.

»A tallar semblants danys, lo Paborde y restants dignitats del Capítol partiren cap a Barcelona, mas no fóren admesos en presencia del Rey; axí fóu que los mals del pahis no cessaren fins que aquells se subgectaren a la voluntat Reyal.»

Créix d'aquí-avant la desconfiança del Capítol y del paborde respécte del cambrer Des-pujol, declarant-se-n protector En Pére, y requerit continuament per emissaris de la autoritat eclesiastíca, ab los quals s'atravessen insultants protestes, se salvaguarda lo cambrer al seu castéll de Reus, favorejat per lo cartlà y pot-ser per los jurats, qui protestaven contínuament de les sobergueríes comeses contra la vila, y

al cap-devall, acorralat, mogut de sa natural tempta, que induptablement no sería mansa ni evangèlica, o esperonat per l'agulló Reyal, que llavors maneja esclusivament la decadent y desesperada consorcia, en lo Juny del any al qual som arribats y al qual sóbre-tót nos referim, çò és, al 1386, poch témps abans de la mort del Rey, se transfórma En Des-pujol en capitost, y acompanyat de gent d'armes, civil o eclesiàstica, recórre lo Camp, tala los punts que li son desafectats y atropella los sens habitadors, continuant aquesta commoció armada tots los mesos restants del any—que és la època corresponent als féts desfigurats per los historiadors,—tant que a 4 de Janer del 1387, justament lo díe ans de la mort del Rey, fóu llegit a la plaça de Reus y davant lo Concell un requeriment del paborde, per lo qual, aprés de referir les malifétes del cambrer, sa desaparició y les defraudacions que havía fétes al Capítol, sóts lo patrocini d'En Berenguer de Tornamira qui deya ésser comissari del Rey—essent axi que, entre altres acusacions contra lo Des-pujol hi hà la d'havèr desobehit un manament Reyal, en gran detriment del Capítol, cosa que no déxa de tenir gran significat,—se fa assaber que lo Capítol nomena comissionat séu lo sagristà Montoliu, perque prenga possessió de quant atany a la cambrería y vé ordénat a la població que no regonega, ni pach ningun dret al cambrer Des-pujol y si tan solament al Paborde y Capítol. No amollaría aquell de sa aferrada volença, car consta que vers l'Agóst (època en que ja regnava En Joan) residía de nou en lo castéll de son antich y despullat domini: emperò com a la mort d'En Pére fóu requesta y clamor general trabocar tot quant pertanyia al consorci de la reyna Sibila y dels Forcià, per més que ignorèm la desexida d'aquelles conténdes, n'hi hà prou d'aquella nova per compendre que finiríen les esperances del torbulent cambrer, parent de la reyna perseguida, y romandría, per tant, séns partidaris, car en lo Desémbre del metéix any 1387 éra ja regonegut com a cambrer, en comanda, En Felip d'Alençò, bisbe de Sabina, al qual succehí en lo càrrech, no gayre témps des-

prés, lo cèlebre Luna, futur anti-papa, confórme ja indicarem (1).

Són aquests, donques, talment los féts corresponents al darrers mesos del any 1386; a ón sóm arribats, ab l'esclariment justificat de llur causa y resultats, purgat aquest de tota confusió y lliure del anacronisme que oferexen les relacions dels historiadors qui-ns precehiren: en resum, aquesta es la historia de les lluytes promogudes per la pertinença de jurisdiccions aglevades, una pintura de les manyes polítiques de En Pére, posades en joch de primer per eféçte de son propri caràcter y després sostingudes ab la influencia y per egoisme de la consorcia qui-l voltava, sóbre-tót con ell éra físicament inapte y moralment dominat, per sa muller, emperò no una contenda moguda per lo Rey, com s'és dit, per apoderar-se de tot lo domini temporal, per més que anys abans pogué havèr tingut semblant intent, ocasionant conflictes que no deuen confóndre-s ab los adés referits, corresponents al any de 1386.

Tocam ja quasi a la fí del regnat d'En Pére *lo Cerimoniós* y puix durant aquest se son remogudes questions dejunes de solució, just és indicar ací l'estat en què-s troben, comprenent-les en tres preguntes, a sabèr: ¿ón són anats a raure los plans sóbre la succesió a Sicilia? ¿Quina actitut éra la del infant En Martí en aquests darrers témps l'odi paternal contra En Joan? ¿Quina resolució poden havèr presa la reyna y sa consorcia per sostenis-se en lo moment que clogués los ulls lo rey En Pére? A les tres preguntes contestarèm bréument per are, per bastar ací la simple indicació de féts quí fan a continuar en lo vinent regnat essent lo llnr orígen comú a la nova situació qui s'aparella a mida que En Pére va perdent la vida.

Com lo sistéma adoptat per En Joan, a parèr nostre, consistía en callar y esperar. la metéxa indiferencia séua posava

(1) Per la justificació de quant ací esposam, a major abundor, pot consultar-se la obra *Anales historicos de Reus*, per En Andreu de Bofarull, ón s'hi trobaran les reterencies a arxius y documents que ací podríem alegar en confirmació de la nostra ressenya.

en neguit los seus enemichs, qui auaven perdent en prestigi y força cada día que passava, y aquest neguit lo sentíen no menys respecte del infant En Martí, qui, com veurèm, estava d'acort ab son germà; y aquesta armonia fraternal sería tan ben cogitada y vertadera com que los dós obraven també de acort referent a la questió de Sicilia; car, malgrat la donació que d'aquest reyalme féu lo pare a En Martí, y de la negació dels drets de la infanta Na María, que cuydà En Pére maridar ab En Joan, y després ab l'altre germà, adopten aquests després un camí conciliatori, per lo qual no roman almenys de prompte, axí menaçada d'anecsió la illa a la Coróna aragonesa, y-s regonexen, tot ensémps, los drets de la una y la altra part, agermanant-se per tant la idea del testament del véll Frederich (1) ab la de la concordia que promogué la Esglesia ab Nàpols, y fóu lo maridar la dita infanta María, o si-s vol dir-li reyna, no ab ningun dels fills d'En Pére, mas ab un nét, ab un fill del infant Martí, del metéix nom del pare.

La temor que havíen d'infóndre a la reyna y als seus partidaris la unió y lo silenci dels dos infants, acostant-se com s'acostava la hora del perill, no podia fer-los resoldre per un d'aquests dos estréms qual-se-vulla perillós per élls, o sostindre-s en llur predomini, usant de la força—en lo qual cas s'oposaven obertament contra tota legalitat, puix lo llur principal enemich éra lo destinat a succehir a En Pére en la Coróna aragonesa,—o humiliar-se y reverir sotsmesament la voluntat del nou sobirà, contra lo qual havíen armat lo cor del seu antecessor y pare fins en aquella hora: ningun dels dos estréms no-ls convenía, y puix lo témps corría y la hora fatal s'acostava, la llur resolució hagué d'ésser filla no-més que de la pôr, del desesper, de la estrètor, y per consegüent irregular en tots conceptes, instantanía y precipitada, y més que desordenada e immoral, confusa y escandelosa. Vejam, no obstant, qué s'esdevingué encare en lo curt témps qui

(1) Se troba la constitució de Frederich, ón s'hi marquen les régles per la successió, en lo còdech intítulat *Testaments Reyals* foli I, del *Arxiu de la Coróna d'Arago.*

corre fins a la mencionada hora ón per previsió han de resoldre-s a obrar los aferruçats bàndols, la avorrició dels quals fomentà, voluntaria o involuntariament, a les darreríes del seu regnat lo monarca del *Punyalet*.

Per més la infermítat del Rey anava recruhant-se de díe en díe, no-s declarà lo perill de mort fins al jórn de la fésta de Nadal, en què los métges desenganyaren lo malalt. Reproduhirèm, a major brevitat, açò que lo Zurita esplica referent a quant esdevingué dés d'aquell moment: «Al témps que-l desenganyaren los físichs, que no podía viure, amostrà gran penediment dels danys y persecució que s'éra féta contra los vassalls del arquebisbe de Tarragona y en los seus llochs: davant l'arquebisbe de Sàcer son confessor, qui éra frare del orde de Sant-Francesch, digué que restituya a santa Tecla, sóts la qual dedicació fóu fundada aquella esglesia de Tarragona, tota la jurisdicció y domini que ell hagués adquirit a la ciutat y camp de Tarragona; y manà que los arquebisbes de Tarragona fóssen restituits en la possessió ón estiguéren sos predecessors, y va cometre-ho al arquebísbe de Sàcer, al bisbe de Barcelona son canciller, à mícer Guillèm de Valseca, a mícer Père Çacalm y a En Pére Dez-val; mestre racional. Féu aquest regoneximent en presencia dels bisbes de Barcelona y Tortosa, estant presents En Bernat de Focià, En Uch d'Anglesola, En Dalmau de Queralt, En Berenguer d'Abella, En Pére de Cortilles y En Pardo de Casta: y amostrà tan gran penediment d'aquell dany que soferí la Esglesia per sa causa, que ben rebut està, que fón castigat de la mà de Déu, y fóu-li vija-res que tenía en visió Santa-Tecla, la qual li donà ab una palma en la cara, y que aquesta fou la ocasió de sa dolencia.

»Havía ordenat lo reu darrer testament en l'any 1379. instituint-hi per successors en los seus reyalmes En Joan y los seus fills y descendents mascles lledesmes, y en defécte de varons, lo substituis l'infant En Marti y los seus fills, néts y besnets; y a falta d'aquests, lo fill que tingués de la reyna Forciana sa muller: y esclogué de la successió tota dóna, ab tót que, per tal que fóssen ses filles admeses, vivint l'infant

En Jaume son gérmà, s'éren commogudes tantes alteracions y guerres en los seus reyalmes.

«Ordenà, al témps de sa mort, un codicil, per lo quat disposà que l'infant En Joan fés veure les informacions que s'éren rebudes a Roma y a Avinyó, sóbre la elecció dels pontífechs; y ab consell dels prelats, religiosos y harons dels reyalmes y dels procuradors de les ciutats y viles més prinprincipals, se fés delaració a qui calía donar la obediencia, com a veritable pastor y uuiversal de la Esglesia, y que açò fós fét ab gran solemnitat. Hi afegí una altra clàusula, ón amostrà la poca confiança que en lo seu fill tenía, al qual donava sa maledicció si no complía açò que dexava ordenat en lo seu testament y codicil: y espréssament manava a tots los prelats, barons y cavallers y súbdits dels seus reyalmes, sóts la naturalesa y feheltat que li devíen, y requería-ls y amonestava que, aprés la seua mort, no rebéssen ni tinguéssen per rey llur lo seu primogènit, ni per llur príncep y senyor, ni li retéssen lo jurament de feheltat, fins que primer no se obligas a complir açò que dexava ordenat en aquell seu testament y còdicil: altrement, que llançava sa maledicció a tots los seus sotsmessos.»

Per més que admetèm en part aquesta relació, no sabèm certament en què reposen algunes de les assercions que comprèn, perçò que si les declaracions del Rey no fóren per escrit, difícil és justificar-les; car bé sabèm quantes coses fa hom dir als moribundes que no prevénen de la llur rahó ni de llur voluntat: y si ho fóren, estrany és que hom ignore ón anaren a parar, o com en lo seu lloch, ja que transcorreguéren tants díes fins a la mort, no fèu lo Rey nou testament espressant-les, o les enclogué en lo codicil que llavors otorgà y al qual, en veritat, no-s referexen los historiadors tocant a aquest punt. Emperó sóbre-tót, de tan ridícol e infundat, mereix rebujar-s la invenció del castich diví executat per lo hraç de Santa Tecla (1), invenció que procurà carre-

(1) Lo Monfar, qui no desconexia lo Zurita ni quants han escrit aprés d'éll, senyala, en part, la font d'aquesta relació dihent qua «ho recompten fra Fabrici Gaubert y molts altres autors.»

gar un xich més l'annalista Feliu, referint-se a Abana y Domenech, dihent «que l'arquebisbe y Capítol adjornaren lo Rey a sexanta díes davant lo tribunal de Déu, y que lo darrer d'aquells, aparexent-li lo braç de santa Tacla donà-li un colp ab la mà en la galta, que fóu castich, acort y remey per la consciencia del Rey, lo qui dés d'aquell moment se disposà a ben morir.»

Aprés de recordar que ni llavors ni sexanta dies abans no hi havía arquebisbe a Tarragona, puix estava la Seu vacant, serà prou a rebujar l'invent una reflecsió, y que no essent, com no sería material o almenys visible y tangible la aparició del braç, ningú no sabría l'efécte de la bofetada moral si lo metéix Rey no ho confessas, y açò no és probable; y encare posat que axí fós, no-s comprèn la injusticía que hom fa a la Justicia divina fent-là-y descarregar contra un monarca ancià, con en la ayrosa y vigorosa joventut d'En Pére jamés Déu no llençà contra éll sa còlera, per més que abusas de sa bondat ab actes iguals als que llavors li atribuyen y encare molt pijors.

Lo testament que menciona lo Zurita del 1379 és veritablement lo darrer que otorgà En Pére: lo motiu de creure-ho axí aprés de comparar-lo ab los anteriors y per més que hi hagen codicils, y varies minutes d'aquests y de clàusules soltes que ún ignora a quina disposició pertanyen, és per tal com lo metèix testament fóu confermat per uu codicil fét a Figueres a 25 d'Agost del 1385 (un any y mig escas ans de la mort), y de no havèr-sen fét ningun durant la darrera malaltía del Rey (1). Lo Zurita no esplica sinó un codicil que lo Rey *ordenà al témps de la seua mort*, emperò bentost dóna a enténdre que fóu lo díe en què anava a morir, que éra un dissapte 29 de Desémbre, y bé-s veu que no sería dels dar-

(1) No podèm donar puntual noticia d'aquest testament, car no n'hi hà: lo que com a tal figura en l'arviu Reyal (ressenya antiga, armari 30 nómbre 115, y nómbre moderna 234) no és sinó un insignificant troç del metélx, qui comprèn lo peu; y menys podèm alegar encare respécte del codicil confermatori, car ni consta la seua data en los inventaris ni les referencies fétes per diferents autors al metéix arxiu no ajuden ni poch ni molt per atrobar tan interessant docnment.

rers, con ab tal energía ne dictà una de ses clàusules, malehint-hi lo seu fill si no complía puntualment la seua ordenació respécte a donar obediencia al pontífech l'únich obgéefe del dit codicil.

Com que s'acuytà lo Rey en aquest codicil, per creure-s propera la mort. fóu aquesta la hora de la inescusable resolució per part de la consorcia, o sía del escàndel de què-ns parlen diferents autors; axi que, séns esperar que lo Rey llenças lo seu darrer alè, y si solament al abrich de les tenébres, envers la mija-nit, fugí la Reyna del palau y de la ciuciutat, acompanyant-la en la fuyta lo seu germà Forcià, En Berenguer d'Abella, En Bartoméu de Limes, lo comte de Pallars y la majoría dels oficials de sa casa. Apar que l'acte produhí veritable avalot en la ciutat, y esbrinada la causa per desinteressats patricis de tots estaments, aquella metéxa nit féren cap a la cambra Reyal, y vora lo llit del moribunde trobaren-se los concellers de la ciutat, prelats, barons y cavallers, y adhuc, hi afig lo Zurita, «procuradors de diverses ciutats y viles, qui hi éren congregats a córts, per entendre en concordar les diferencies que hi havía entre lo Rey, la Reyna y l'Infant y gran nombre de gent qui van concórrer a aquell avalot.»

Tan mal efécte produhiría la resolució de la descastada muller, que, per unànim acort, s'ordenà que, alçant somatent confórme hom procehía al posar-se per obra aquest antich usatge, y ab lo toch de campanes qui sol acompanyar-lo se-n isquéssen tot-seguit y a trench d'aubà, en persecució dels fugitius, si bé prevenint que no-s nomenas, per honestedat, la Reyna, y si solament los de sa comitiva, cosa impossible de fer cumplir a la multitut, qui, en son enuig, al anar camps y pobles a travers, ningun mirament no tingué en nomenar com a culpable la Reyna, car de fèt més que tots ho éra. No mancarìa qui descohrís la ruta empresa per los culpables. puix atenguéren encalçar-los, com veurèm, y sía per los qui seguiren oposades direccions, o per tramesos aposta dés de Barcelona, que és lo més probable, arribà tenir-ne noves aquell metéix díe a Giróna l'Infant y primogènit En Joan.

En apurada situació arribà a aquest la mala noticia, puix que jahia també malalt, y sa dolencia, que éra revellida y coincidia ab la del seu pare, éra causa de major inquina, car havènt-se sospitat que la Reyna y los séus havíen ull-près pare y fill—tant que portat d'aquesta preocupació, havía començat a instruir en aquells díes procés contra la Reyna, en esbrinament del crim,—naturalment la nova de la inconsiderada fuyta y del abandonament del marit moribunde acabà de confermàr les sospites més y més, y no hi ajudà menys la altra nova de que los fugitius ans de partir havien robat lo palau.

Per bé que éra l'infant En Martí sabidor dels plans y conviccions del seu germà, y axicom éll, séns ningun dupte, esperava lo moment de venjar-se de la Reyna y sa consorcia, no-s trobava casualment en aquella ocasió al costat del primogénit, per tal com se-n éra anat a residir a Hostal-rich; emperò En Joan, ab tot y sa postració, trahent forces de flaquesa (car més d'una vegada la imaginació, revifada per la esperança, ha gorit malalts), no perdé un moment en dictar les més utils providencies y adhuc en fer actes qui acreditaven sa gran previsió, com fóren, ans de tót, enviar En Arnau d'Arcau, En Berenguer Roger y En Arnau d'Erill, ab gent de cavall y de peu, per gonyar los passos de la Reyna, posat que volgués anar-se-n a França o a Aragó per lo comtat de Pallars, segóns éll temía; ordenar iguals precaucions al infant En Martí. qui no dexà de posar-les per obra; fer donació tantost de tots los béns de sa madrastra y dels seus sequaces a sa muller Na Violant—en què semblà que havía de seguir lo noú rey les pràctiques del seu antecessor y pare;—y finalment fer alçar sometent, quí ho diría! contra son amich y parent lo comte d'Empuries, qui anava al seu encontre acompanyat pot-ser ab reçagues d'aquells forasters qni abans éren vinguts en sa ajuda a Catalunya, fét sumament estrany, si fós cert, qui provaría a lo desig del novell rey de no volèr començar lo seu reynat ab la favor d'aytals hostes o tal vegada la eczistencia d'algun desplaher entre dos antichs amichs: donchs provaría allò primer lo veure que ab tót y

aquesta determinació d'En Joan, va rebre aquest particularment lo comte, qui no trigà en presentar-se a Giróna.

Com lo perill de mort del Rey, lo díe d'otorgar lo codicil y del avalot, fóu no-més que aparent, al sabèr En Joan que lo seu pare no éra mort, no voldría per ventura que aquest espiras séns abraçar ningun dels seus fills y al eféc-te, nomenant lo seu germà lloch-tinent general, manà-li séns triga que passas a Barcelona y provehis lo necessari; y axi, arribà En Martí a aquesta ciutat lo díe 31 de Desembre. Tal confiança hi hauría en que no ofería perill la vida del Rey, com no fós que a la balança del cor tinguen més pès les passions, que no los nobles seutiments, que lo díe 3, sabènt que les forces perseguidores de la Reyna vers lo Penadés s'éren encontrades ab élla, no duptà en jaquir lo palau o anar-se-n. La nova que tragué a En Martí de Barcelona. al qual seguiren algunes companyíes de cavall, fóu que al castéll de Çaroca o Sarroca, dins la veguería de Vila-franca, estaven tancats la Reyna y los seus sequaces, y que tenien assetjada la fortalesa lés hosts de la terra, enfront de les quals hi anaven fra Guillèm de Guimerà, prior de Catalunya, En Bernat Galceran de Pinós y son fill, En Ramon Alemany de Cervelló, y En Guerau de Cervelló. Prengué la vía del castéll l'Infant, y deturà-s a una casa dita d'En Pujol, del térme d'aquell, ón hi conseguiren tantost diferents forces per posar-se a ses ordens, entre élles les que acabdillava En Uch d'Anglesola, comte de Cardona.

Es de pensar que cridaría a sa presencia los caps dels assetjadors, per deliberar çò que més convingués, ensémps ab los restants que hi aniríen acudint, car certes prenguéren acort. essent aquest que En Gueran de Cervelló se-n anas a requerir a En Bernat de Forcià, qui éra lo senyor del castéll, que fóssen lliurats al Infant En Berenguer d'Abella y En Bartomèu de Limes, com a inculpats dels dos principals delictes, çò és d'havèr abandonat lo Rey moribunde y d'havêr robat lo palau: y donat aquest pas per lo Cervelló, qui anà acompanyat d'En Francesch Ça-garriga y En Francesch d'Aranda, contestà lo Forcià que la Reyna tractava de con-

cordar-se ab l'Infant, y estava ab tots los séus disposta a complir quant manas lo dit senyor. de ón tots los assetjats romanguéren presos y conduhits a Barcelona, ón fóu Na Sibilia reclosa a una tórra, llavors dita d'En Viver, que hi havía al arrabal en lo carrer *dels Orbs* (1), y és de calcular que si en presó romangué la Reyna, los restants no serien dexats anar, sóbre-tót havènt-se fét dès de llavors altres presons de inculpats o participants, com fóu la del comte de Pallars, al castéll nou de Barcelona, per manament del Duch, y havèr instruit ab més insistencia que may procesos en esbrinament dels crims que hòm imputava al consorci, y sóbre-tót dels de fatillería, per la qual art creyen malalts al Rey y al seu fill.

Es notable la llista que ofereix lo Zurita dels nomenats com a participants en aquests delictes, car dóna la coincidencia de tenir lo cognom igual al d'altres dels llurs perseguidors, venint açò a provar quant desastrosa és la divisió d'un pahis en banderíes. que no solament produhiren lluytes civils. sinó que porten la discordia fins al sí metéix de les families. Veus-aci los noms als quals nos referim: Bernat de Forcià, germà de la Reyna, Uch comte de Pallars, Berenguer de Abella, gran privat del rey En Pére, Uguet d'Anglesola (qui sap si fill del comte de Cardona, qui estigué ab En Martí a càn Pujol), Berenguer de Vilaragut, Berenguer de Senesterra, Bernat de Vilademony, Bernat Barutell (parent aquest dels Forcià) y Pére Planella, los quals hom cita com a cava-

(1) Lo Monfar dóna-ns noves del lloch ón fóu tancada la Reyna y de la casa ón se traslladà al recobrar la libertat, ab aquestes paraules: «Era en una torre que llamavan *den Vives*, que estaba donde despues se edificó el monasterio de las monjas de los Angeles en el arrabal de Barcelona, en la calle de *los Orbs*, que ès lo mismo que de los ciegos, que es la calle que va del monasterio dicho a la Rambla; y se retiró en casa de Berènguer de Barutell, que era deudo suyo muy cercano, y fuè arcediano de Santa María de la Mar de Barcelona, el qual, y un hermano suyo, que se llamaba Andrés de Barutell, aliaron y ayudaron mucho à la Infanta donya Isabel, hija de la Reyna, en los trabajos que tuvo despues de la declaración de Caspe.»

No obstant de les senyes, per ventura certes, del Monfar, més avant provarèm que en aquell témps lo carrer dels Orbs éra prop de la porta del Angel, podènt molt ben fer-se que hi hagués dos carrers de igual nom.

llers principals, y després los oficials Reyals En Pére de Val (Vall o Valls?) tresorer del Rey, En Roger de Malla, En Joan Togores, En Bartoméu Limes, En Antoni de Naves, escrivà de ració de la Reyna, En Guillèm Pons, lloch-tinent de proto-notari y d'altres.

Méntre que estava En Martí a càn Pujol, y tenien lloch los féts del castéll Ça-roca, mori-s lo Rey, y en conseqüencia hagué de morir séns tenir a costat séu ningun dels seus fills. Dexarèm complerta la relació d'aquells a la primería del nou regnat, per correspondre-n més propriament al metéix la continuació, y cenyirèm-nos per are a esplicar quant pertany al regnat d'En Pére, per donar-li definició complerta.

Morí, donchs, lo rey En Pére, ferit de febres o cortanes, segóns lo Carbonell, al palau menor de Barcelona, la vétlla de la Epifanía, o sía lo díe 5 de Janer del 1387, a hora de matines, havènt viscut sexanta-set anys y quatre mesos, comprenent-hi los del seu regnat, que fóren cinquanta-hu ab dos mesos, La seua fí fóu cristiana, y aprés de rebuts los aucsilis divinals, tenint a la mà un crucifiu, reté sa ànima al Criador. Per algunes noves voladores, y çò que-n resa lo seu epitafi, apar que, aprés de les corresponents funeralies, restà son cós depositat a la Catedral per espay de set anys y quatre mesos séns gaudir lo *tan desijat* mausoli que ell havía ordenat construir per a sí y los seus successors a Poblet, fins que lo seu fill En Joan féu-lo-y traslladar ab gran pompa y acompanyament en lo 1394.

Era aquest monument de transparent alabastre de Sarreal, en tres comparticions gòtiques, reposants en bases de gust més modern. y separades per estàtues. Corrent per un ample fris tallat de delicats ornaments interposats ab grius, y venint a acimar ab tres urnes gòtiques separades per colónes entórn de les quals, en una galería calada ab petits dossers, s'hi veyen diverses figures ploroses, axicom éren de notar part enfront dels seus tres compartiments fins relleus representant batalles, accions memorables y funeralies dels reys allà jahents, venint-se a penetrar dins aytal clos per una

porteta de bronze daurat, ab una coróna reyal ficada al seu céntre.

En Pére ab ses mullers diuen que ocupava lo segon estatge del primer compartiment de la dreta, figurades aquelles per altres tantes estátues jahents a la coberta, ab atributs y ornaments reyals, y lo del Rey, ab ornaments diaconils y empunyant lo celebrat *punyalet* de la Unió: emperò per la relació del Monfar, qui és anterior a la del historiador de Poblet ún bé comprèn fins a cert punt la novella obra que s'hi pogué fer y-s dóna certament per clar quins éren los personatges qui feyen companyía a En Pére, car, séns mencionar-ne lo basament, se limità a dir que lo dit panteó o mausoli estava «a la banda del Evangeli, *demunt un arch*, en mitg dels reys En Jaume *lo Conqueridor* y En Ferran I,» y que «de les tres primeres mullers sèues, no hi hà ab éll sinó Na Lionor de Portogal, sa segona muller; que Na María, qui fóu la primera, filla del Rey navarro, sí bé escollí sepultura a Poblet, està al monestir de Sant-Vicenç de Valencia, y Na Lionor, tercera muller, a Santa-Clara de Barcelona.»

Al peu del sepulcre s'hi lllegía en sos darrers témps los següent epitafi, que ignoram en quins caráctes estava escrit, per los quals, séns dupte, haguérem pogut deduhir la època en què-s compongué:

Quartus Aragoniae Petrns,
A pugione vocatus, invictus animo
Hic jacet inanimis LXVII aetatis
Expletis annis, dum regni sui compleret
LI obiit Barcinone anno domini
M.CCC.LXXXVII. nonis Januarii:
Ejus corpus ibi ecelesiae cathedrali commendatum
Mansit VII annis, et IV mensibus, sine
Desiderato sepulcro quod ipse sibi et
Aliis regibus in hoc monasterio Populeti
Contruxerat. Ad ipsum autem fuit
Postea translatum anno M.CCC.XCIV.
Idibus maii, qua die praesente illustrissimo
Joanne filio suo rege Aragonum cum

Praeclaris viris, et praelatis plurimis,
Solemniter fuit humatum.
Anima ejus requiescat in pace.
Amen.

No li faça a ningú estrany que parlèm ab certa desconfiança d'aquest epitafi, respécte de la antiguitat que hagen pogut atribuir-li: aprés de veure la tardança en traslladar al mausoli En Pére, y de nomenar-se en aquesta inscripció lo sepulcre *desijat*, la qual cosa bé indica algun aturament, observam la obra nova posterior al Monfar (mijan segle XVII), que és llà ón precisament se troba la inscripció, y ni aquesta és mencionada per aquell autor, ni tan solament per l'historiador de Poblet, lo Finestres, ab tot y ésser aquest renomenat epigrafista y havèr publicat un volum de inscripcions antigues. Noresmenys, les prosayques minuciositats del dit epitafi, lo intitular a En Pére *quartus Aragoniae*, és a dir, ab una nómbra que no seguíen en témps dels reys de la dinastía catalana— car ja manifestarem al començament d'aquesta època que aquests se consideraven com a Reys de la Coróna d'Aragó y no com a exclusius successors dels primitius del antich reyalme,—y los diptongues usats en la escriptura, costum del tót desaparegut en los escrits de la Edat Mija, tot plegat ajuda a creure que l'epitafi d'En Pére és d'una època molt posterior, confeccionat per algun erudit qui no tingué en compte aquestes particularitats caracteristiques. y no tractà sinó de reunir a una làpida mortuoria açò que ja havíen escrit en diverses obres los historiadors, referent a la mort, traslladó, anys de regnat y endemés del príncep qui allà reposava.

Etgegamací lo suspir que havèm etgegat en altres ocasions nonsemblants, y que repetirèm, per dissort, més d'uda vegada. No cal que cerquèm are entre los enderrochs de Poblet res de quant acabam d'esplicar: la mà destructora de llopades vandàliques. incapaces de fer diferencia entre lo devèr polítich lo que imposa a tot-hom honrat y cristià lo respécte a les grandeses artístiques e històriques y la casa de Déu, de tal manéra hagué d'aferruçar-e en apuells venera-

bles tan com inofensius monuments, que ni rastre dexaren de lesestàtues, com si aposta los haguéssen aximicats; y en quant a les cendres dels prous no-més podèm assegurar que llurs escasses y confóses despulles, ensémps ab les reliquies (més o menys justificadss en alguná part) del grán Conqueridor. fóren traslladades a la capélla de *Corpore-Christi* de Tarragona, ón deuen gordar-les probablement, séns que ningú puga distingir quins són los ossos dels senyors y quins los dels vassalls, exemple viu qui recorda més que ningun altre aquell antich vers: *Mors aequali pede pulsat pauperum tabernas regumque turres* (1).

Es arribat lo cas, com a comiat, de fer lo resum de les virtuts y vicis del rey En Pére, No hi vol dir res la petitesa de sa estatura, pua que grans homens han ocultada una anima vigorosa o un geni immens dessóta un còs reduhit y aparentment frèvol: éra un d'aquests lo personatge dei qual parlam, perçò com reunía la més clara inteligencia, u la qual atenyía per sa sobrada perspicacia, y per les lliçons, ja may per éll oblidades de la esperiencia, la major activitat, sóbretót con l'esperonava la ambició; y la més ferma energía, en tenint seguretat de la reexida dels seus plans, Aquexes metéxes qualitats. portades al cap-demunt confonguéren en lo seu coratge fàcilment la justicia ab la severitat, y aquesta ab la toçudería més voluntariosa, camí cert de lá iuiquitat y de la tiranía, car no tenint compte d'obstacles, no bo fóren per éll ni la paraula donada, ni la lley que dictas, ni lo costum eczistent ni lo víncle de familia: axí que mancà a ses promeses sémpre que n'hagué obs, tractant o legislant, y ab profusió escampant la sanch dels seus, sa propria sanch, fent totstémps, ab astucia responsable dels seus mals actes los qui-l

(1) Al visitar, anys enrere, les ruines del famós monestir, nos donà per lo cor de quant util no haguéra estat que lo govern curós y vigilant, hagués(dés del any 2835, manat tapiar totes les entrades al edifici, dexant que al interior hi nihassen lliurement les àligues y los muçols, car almenys aquestes innocents aus no haurien destroçat ni profanat los murs ab terrenals inscripcions, mals que no sabèm si bastaren a esquivar los nomenats gordadors del edifici, ignorant nosaltres la llur consigna de quin reglament o instruccions deriva, malgrat la llur amabilitat.

servíen o consellaven, y adhuc escudant-se en la legalitat vigent, per executar aquells ab més desembaraç y simulació; per què, en suma, pot un hom dir-ho ab tóta la bóca fals, cruel, tirà, hipòcrit y astut.

Ab tót y aquests deféctes, propris de sa persóna y corrents en la seua època, no-l trobarèu, què nosaltres sapigam, culpable en un vici del qual patiren no pochs reys d'aquella Edat, adhuc los més virtuosos, y és lo de la luxuria, car no apareix en lloch algun ningun fill natural, ni recompten los historiadors anècdotes amoroses qui li atanyen, declarant ans bé la major part que lo qni volía dominar tot-hom éra fàcilment dominat per la muller que legítimament li pertanyía; no essent açò esplicable sinó considerant quo hi solen caure los dominadors, com bé prou exemples nos n'ofereix la Historia, o sospitant si la ignorancia de tals noves procebesca solament de la metéxa astucia e hipocrisía del personatge, qui va sabèr embolcallar de veritable secrét los seus actes més recòndits, en contra podèm dir-li ab rahó que fóu mal fill, mal germà, mal pare, emperò no mal marit. Si aquesta malesa fería persones tan propinques, calculèu còm feriría los qui no passaven d'amich, entre los quals comptava, la hora que li convenía, los seus més odiats enemichs, de la propria manéra que, per lo més lleu pretést o per interés, sabía prescindir de la amistat y calcigar-la y fins sullar-la ab sanch innocent. Major éra la culpa del qui axí sentía y obrava per no ésser simple soldat ni feudal en sos costums, com la major part dels princeps y barons d'aquells témps, sinó home entretingut, estudiós, amador de saviesa, ordenat y encare cerimoniós, lo qual conferma bréument lo Zurita, dihent; «Fóu molt aplicat a tota sort de lletres. especialment a astrología, y granment aficionat a la alchimia, en la qual tingué per mestre un físich seu juheu qui-s nomena Menahem: emperò a no-res tant s'aficionà com a enténdre per sa persóna en tota mena d'afers.»

Donchs nosaltres ampliam aquesta nova, recordant (com ho havem acreditat en lo curs de la narració) que fóu gran parler, car dés los primers anys del seu regnat, per qualsevol

pretést, bastà que hi hagués algun concurs al seu davant, a les sales del palau, al camp de batalla o en la esglesia, per endreçar-li la paraula y les *proposicions* de les córts que presidí són un testimoni cert de sa facilitat en l'us de la paraula de sa erudició histórica, de sa aptesa en lo tractament de la llenga catalana y de sa estrategia oratoria per donar a entendre o amagar açò que li convenía o presentar-ho còm interésava als seus miraments: consignant que, dictada o inspirada, isqué sóts lo seu nom la Crónica de sa vida, y van compondres les cèlebres lleys o ordenances de Cavallería de Mossèn Sent-Jordi (1) y les de la casa Reyal, annotades de sa mà propria (2), llà ón consignà la cerimonia, senyalaments atribucions y endemés de sa córt, ab tot lo cerimonial de sa córt, ab tot lo cerimonial de la coronació dels reys y reynes d'Aragó; y tornant ací a dir axò que no fà gayre espressarem sóbre havèr dexat algunes lleus mostres de poesía, imitant-hi lo llenguatge convencional trovadoresch, mostres que véra-ment pendríen per atrevits assaigs, si en una de les metéxes composicions no declaras l'autor que en altre témps havía fet cants d'amor, *d'amor no chant axí com fer solía* (3); venint tot açò a justificar encare mes la afició literaria d'En Pére,

(1) Conserva-s una copia d'aquestes ordinacions en l'arxiu de la antíga Diputació, agregat al de la Coróna, y l'autor de los *Condes vindicados* les publicá ja al vol. I., plana 179.

(2) L'autor al qual nos referim en la nota precehent, retrau la que segueix, a la plana 272 de sa obra, al parlar de les *Ordinacions de la Casa Reyal*: L'original fóu remés en virtut de Reyal orde del 20 de Novémbre del 1787, a la primera secretaría d'Estat, y vuy en díe no se-n custodía en lo Reyal Arxíu sinó un testimoni autèntich, trét de Reyal orde del 24 de Desémbre del 1893, y es lo *Varia* 9 de la colecció d'En Pére III.» Axí van a raure al absorbent céntre les preciositats de les regions, obtenint-se, per semblant vía, que aquestes no consérven recorts de llurs passades grandeses.

(3) Fórma part aquest vers d'unes cobles que escrigué En Pére en 1378, trametent-les al seu fill En Martí, qui éra llavors infant, y-s trobava malalt d'una febrada, per distraure-l o conortar-lo; y ès lo seu obgécte prescriure la manéra com lo jovent d'aquests reyalmes (no de Sicilia, ón regnava encare Frederich en aquella data) deuen armar-se cavallers. Troben-se les cobles y la acompanyatoria al reg. 1261, foli 165, del *Arx. de la Córóna d'Aragó*, y diuen les primeres:

Vetlant él lit suy'n un penser casut
de dar consell als cavallers qui-s fan,
ne qui-s faran cavallers d'ar'enàn,

sos coneximents y sa qualitat més caracteristica, de *Cerimoniós*,

Baldament sía repetint, per no llunyar-nos del costum, al obgécte de facilitar als nostres llegidors lo conjunct de les noticies genealógiqnes corresponents a aquest monarca, resumirèm así lo nombre de fills que aquest tingué de ses diferentes mullers, y fóren: de la primera, çò és, Na María de Navarra, En Pére, qui visqué poques hores y les infantes Constança, qui-s maridà ab Frederich de Sicilia, Na Joana, qui-s maridà ab En Joan comte d'Empuries (lo qual morí d'enuig, de resultes d'una bofetada que li donà son pare perçò que defensava lo Comte son marit) y Na María qui morí en la infantesa: de la segona muller, Na Lionor de Portogal, no arribà En Pére a tenir successió: de la tercera Na Lionor de Sicilia, tingué los infants En Joan y En Martí, ja coneguts, En Alfons, qui-s morí nin, y la infanta Na Lionor, muller de don Joan I de Castélla, mare d'En Ferran d'Antequera, y finalment de la quarta y darrera, Na Sibila de Forcià, romangué un infant apellat Alfons, a qui lo pare feu comte de Morella, un altre fill desconegut, y la infortunada infanta Elisabet, qui fóu muller del darrer comte d'Urgell, desbostat a Casp y substituit en la successió per lo mencionat infant de Castélla, En Ferran, nét del rey En Pére.

---

et en qual loch lo serà pus legut.
E dich primer que la cavalleria
rebre deu hom de son senyor, si-y és,
o de valent cavaller en aprés
o de qui cap de son linatge sia.
Lo loch me par que sia pus degut
noble ciutat o vila gross'e gran,
òls enemich valentment guerrejàn,
tenent él puny lança él braç escut,
o'n esgleya ón gran devoció sia:
e si-u fa'xi no serà ja représ
per cavallers ne per null hom entès,
qui'n nobles fayts met sa pensa tot-dia.
D'amor no chant axí com far solia,
car me vey trop en anys avant empès,
duptant que-m fós en mal per alcuns prés;
per què me-n call, que pus no-n chantaría.
Dominus Rex mandavit mihi, Guillermo Oliverii.

De tota aquesta tanda resulta en primer térme, per la línia mascliaa, y per conseguent primogènit e immediat successor a la Coròna l'infant En Joan, y per tan l'instituí En Pére lo seu hereu universal, en son darrer testament del 1379, y al seus fills y descendents varons lledesmes, y en defécte d'aquests substitui al infant En Martí y als seus fills, néts y besnéts, y solament en lo cas de que mancassen aquests al fill que tingués de la reyna Sibilia, esclohent resoltament de la successió les dones no obstant la perfidia que havía abans tinguda en fer regonèxer com a primogènita la infanta Na Constança, perfidia que ocasionà la mort del seu germà, l'infant En Jaume, y donà peu a les rebelions de la Unió. Ab açò, donchs, donarem fí al regnat d'En Pére *lo Cerimoniós*, per donar principi al del seu immediat successor, lo rey En Joan.

†

Fundacions. Scisma de la Esglesia. Relacions ab los legats pontificis. Escomunions. Introducció de Vicenç Ferrer a Catalunya. Conat d'usupació de réndes eclesiàstiques per lo Rey: rahons en què aquest s'amparava. Butlles interessants per la Historia. Contingencies del scisma, y primers passos d'En Pére de Luna. Cardinals catalans. Concilis. Traslacions cèlebres de cossos sants. Orde de Sant-Jordi. Concessions singulars de la Santa Seu.

DÉS del any 1331, ón fineix la ressenya eclesiàstica anterior, fins a la primería del 1387 en què dóna fí lo regnat d'En Pére *lo Cerimoniós*, espay corresponent al capítol que ací començarem, no hi manquen nous exemples de fundacións, axí de ordens ja eczistents en la antigor com dels demés que en lo metéix segle, segóns s'ès dit, esperimentaren modificacions o refórmes; podènt citar-se alhora, ab tal motiu, certes construccions d'edificis religiosos.

Inseguint l'orde cronològich que sémpre servam, podèm dir, donchs, que en 1351, ab la ajuda d'uns cabals o béns que donà la infanta Na María filla d'En Jaume II (la qual éra soterrada al claustre de Santa-Catarina de Barcelona), per la institució de les monges dominiques, fundà lo Rey lo monestir de les metéxes, sóts títol de Sant-Pére Martir, part defora los murs d'aquella ciutat, prop de les Dreçanes, fentse venir a aytal obgécte religioses del monestir de Pruillans en 1370, de les quals fóu nomenada primera priora o prelada sor Constança de Bellera, y acabant-se segóns és de creure,

la esglesia y convent que havien bastits per disposició de la fundadora. Aquexes senyores passaren tantost, en lo metéix segle, al interior de la ciutat, al convent nomenat a-les-hores de Jerusalèm, y són les metéxes que en lo segle següent, any 1423, eutraren al convent de Mont-Sió, que jaquiren llavors los penitents de Sant-Agustí, per habèr-se ajustats als ermitans, o, segóns altres, los canonges regulars de Santa-Eularia del Camp, qui l'ocupaven en aquesta ocasió y fóren llavors agregats a Santa-Ana,

En lo metéix any ab què comença aquest período, fundaren aximetéix lo convent de religioses menors de Puig-cerdà, sóts la invocació de Santa-Clara; en lo 1352, lo de carmelites de Camp-rodon, ab anuencia de la vila, qui tenía patronatge, y decrét del papa Climent VI; al 6 d'Octubre 1362, lo d agustins de Cervera, per En Ramon Serra; al 24 de Setémbre del 1364, lo del Carme de la vila de Tàrrega, a despeses d'alguns devots; en lo 1372, lo d'agustins de Santa-Magdalena, a Barcelona, ocupant la metéxa casa que havía servit fins a-les-hores per recolliment de dones penedides, essent de notar que conferí l'hàbit y la Regla de Sant-Agusti a les religioses lo cardinal legat Guiu, bisbe Portuench; y finalment, en lo 1385, se dóna ja com a fundada la Comanda de Sant-Anton de Perpinyà, essent tradició considerar-se com a la primera que-s fundà en lo territori de Cataluuya y Rosselló, basant-se aquest càlcul en la compra que féren de tres cases per un tal Joan Corti, comenador, al obgécte de construir l'edifici per la Comanda.

Durant la temporada a la qual nos referim ocuparen la Seu Pontificia diferents papes, Climent VI, que encare ho éra en 1351, en què aquella comença, Innocent VI, Urbà V y Gregori XI, havènt-se iniciat tras lo pontificat d'aquest, ab motiu de la elecció del successor, lo scisma de la Esglesia, car per més que canònicament fóu elegit Urbà VI a Roma, considerant-se per tant com a legítim, los propris cardinals qui l'elegiren, desplaguts del seu procehir, perçò com volía corregir-los, lo declararen intrus, manifestant que en lo vot que adés li donaren hi havía hagut coacció y força, per

menaçar lo populaç de Roma los electors obligant-los a que nomenassen papa italià; y en consequencia, a cap de poch elegiren lo nomenat Climent VII, qui tornà la cadira Pontificia a Avinyó, de ón la havía tréta l'any anterior, 1377, Gregori IX. Ab los primers, o sía los lledesmes y anteriors a la elecció d'Urbà VI, hi hagué espessedat de relacions per part del nostre govern, y lo rey En Pére, qui per rahó de la guerra ab Castélla, en la definició de la qual s'interessava la Santa Seu, per la defensió de Sardenya, qui éra feu d'aquesta, per les diferencies ab genovesos y napolitans—ab aqueste per causa de ses pretensions sóbre la Sicilia, y per altres afers de més o menys interès, no podía prescindir de la amistat y favor del Pontífech,—tingué ocasió de tractar, durant son regnat, ab diversos legats apostòlichs, los qui sojornaren llargues temporades a Catalunya com a centre de la confederació de la qual éra senyor sobirà lo rey En Pére.

Poch cal oblidar, ab tot—y perçò deu refrescar lo llegidor en sa memoria çò que esplicarem en la anterior ressenya, axí tocant a la mala època que llavors corría, com al caràcter irascible y manyós del Rey, y als impremeditats motius a que donaren peu alguna vegada los metéixs legats o llurs dependents,--que en les legacions y embaxades, sóbre-tót en les trameses per la autoritat civil a la eclesiàstica, s'observen sémpre dos obgéctes o intencions, l'un qui-n diríem públich y oficial y l'altre ocult, y tal vegada ab caràcter més diplomàtich, venint axí a resultar que en no gordant armonía abdós obgéctes, resulten discordancies y desplahers que ún no s'esplica, séns parar esment los historiadors més que en l'anament o resultat del primer, con devegades la mala reexida del primer pénja de no havèr-se resolt lo segón.

No poden los nostres llegidors prescindir ací del coneximents dels féts civils qui estan intimament lligats ab los afers eclesiàstichs, car, per mes que veuran en diferents anys del regnat d'En Pére, per los motius abans esplicats. recepcions de legats pontificis y obsequis dispensats a aquests per part del Rey, per disort alguna vegada són de notar escan-

dels y discordancies, lo naximent dels quals, quelcom velat en la Historia, regoneix per mòvil una indiscreció personal del legat o dels seus dependentents o una tenacitat del podèr civil al qual aquest s'endreça. L'un d'aquests passos l'havèm vist en la anterior ressenya, y novament, en lo període qui are-ns ocupa, repeteix un altre de tan escandelós com desagradable, segóns se declara en dos breus endreçats per Climent VI al rey En Pére, en lo Novémbre del 1351. En lo primer, a petició del metéix Rey, donava comissió S. S. al arquebisbe de Tarragona, al electe d'Urgell y al bisbe d'Elna per absoldre los oficials Reyals, clergues y seglars qui posaren les mans demunt En Bernat Alemany, ardiaca de Benasch, Nunci de la Seu Apostólica, a la esglesia de Lleyda, y aquells qui aucsiliaren la seua captura y detenció, de la sentencia d'escomunió en qué éren incorreguts per aquest fét, y per dispensar en la irregularitat en què havíen incidit axí aquests clergues com los qui hi havíen acorregut o s'éren immiscuits en la celebració dels divinals oficis en presencia del Rey, als quals també comprenía la metéxa sentencia: y en l'altre, se recomana al metéix En Pére En Fulco de Pereyro, canonge de Barcelona, al qual havía nomenat lo papa nunci de la Seu Apostòlica en aquests reyalmes, per mort del referit ardiaca Bernat Alemany. Del primer bréu al segón passen molts pochs díes, car aquell és del 6 de les caléndes y l'altre del 3 dels idus, y resultant del segón que éra ja mort lo maltractat de qui-s parla en lo primer, hi hà motiu de sobres per sospitar que s'escondeix entre los límits de tan redùhides noves una historia tan terrible com escandelosa, per més que n'ignoram nosaltres les minucies y-ns gordarèm prou bé de fer-ne congectures (1).

Aquest fét, del qual no resulta la major culpa tocant al Rey, ni menys la criminalitat que algú podía atribuir-li en l'altre fét que esplicam en la ressenya anterior, podría, ab tót, contribuhir a la crehença de que éra oposició sistemàtica la que feya En Pére a la Santa Seu: y en tant no es axí, com

(1) *Arxiu de la Corôna d'Aragó*, lligall 47, nómbres 76 y 77 de les butlles y bréus de Climent VI.

que de la metéxa reb aquell favors especials, y jatsía tantost de iniciat lo scisma, en lo qual En Pére judica prudent y pot-ser útil per éll mostrar-se indecis, sens declarar-se per l'un ni per l'altre pontífech, vénen a Catalunya legats qui no son mal rebuts, ab tòt y no admetre-s llurs credencials ni accedir-se als llurs desigs; entre élls lo cardinal d'Aragó, En Pére de Luna, enviat dés d'Avinyó per Climent VII, al obgécte de propagar en diverses córts la legitimitat d'aquest, o de cercar-li partidaris en los reyalmes units ab lo nostre Principat, lo qui, desplagut de la indecisió d'ací, se-n anà tantost a Castélla a cercar relacions y aparellar los coratges de fórma que li poguéssen servir algun jórn, con sa ambició lo portas a dexar lo capell cardinalici per una tiara més o menys lledesma.

Per la metéxa rahó que havèm alegada de intimitat entre negocis civils y eclesiástichs, recomanam ací la lectura del capítol civil qui preceheix, en la part de la vinguda del cardinal Luna, par tal com ab élla, estalviant repeticions, podrà adquirir lo llegidor los antecedents necessaris a judicar de aquest personatge, qui tant ha de figurar dins no gayres anys, com també del seu companyó y segretari Vicenç Ferrer. axí entremès després en la resolucio dels afers públichs de la nostra terra, a ón va rebre sa principal instrucció, essent dexeble del Dominich lleydatà fra Tomas Carnicer, del qual se-n recompten molt grans miracles en vida, coincidint ja aquest singular virtut del mestre ab la del dexeble, car, tot ensenyant Vicenç filosofia en Santa-Catarina de Barcelona, en ocasió de gran fam y carestía, l'any 1371, pronosticà la arribada de socorriments (*tuncque spiritus propheticus in eo primum apparuit*, diu En Aymerich), y son mestre no-s morí fins al 1373.

La nova dels dos féts desagradables als quals nos referim, la eczigencia que tingué algun colp lo Rey ab la clerecía per que contribuis en ajuda del Estat en les guerres que-s mantenien, lo posar mà en cabals o réndes que res no tenien de civils, y finalment la conseqüencia inescusable, consemblant als actes sus-are citats, de la indecisió observa-

da per lo Rey, en quant al regoneximent dels dos papes, y manada aximetéix als seus sotsmesos, tot axò plegat ha donat peu a alguns historiadors per presentar la època del regnat que historiam, prou mala de per sí, com a la més detestable tocant a usurpacions de la autoritat y dels béns eclesiàstichs per part de la autoritat civil, méntre que, de fét, destriats los féts, ni resulta la mala pintura que alguns han traçada, ni són alguns d'aquells sinò repetició de çò que hom practicà ja en altres ocasions. Sabém que En Pére éra usurpador per instint, emperò confessant, com devèm confessar, que éra home de manya y talent; tot regonexent que usurparía si poguéra, comprenèm aximetéix que no ho atemptara, si no-més dels seus conats. quant més dels executats, havía de posar-se en oberta pugna ab tot lo podèr de la Esglesia, atreviment que li ocasionaría, séns dupte gréus desplahers y general pertorbació en tots los seus plans.

No pot, donchs, algú sentar lo propòsit d'usurpació general y absoluta, tot lo més donar per clar féts parcials qui poguéssen tenir certa aparença d'usurpació als ulls dels més escrupolosos en avaluar o menys curosos de investigar y comparar; y per que algú no prenga la nostra asserció per eczagerada, posarèm per son orde los féts als quals nos referim, presentant-los ab tota la veritat històrica que demana lo nostre treball crítich. Tres són los féts en què la autoritat civil podía havèr-se indisposat més o menys ab la eclesiàstica, tan isolats l'ún del altre, que aprés d'ésser desiguals entre sí, transcorren del primer al segón quinze anys, y d'aquest al tercer set, o si ún vol, coincidint ab los dos darrers un altre fét, la actitut indiferent del Rey durant lo scisma, que no deu confóndre-s ab los altres, per tenir en aquest cas una altra mira política lo Rey, més alta que la d'una material y mesquina usurpació,

Les dues guerres que principalment havía de mantenir En Pére éren la de Castélla y la de Sardenya, séns les lluytes parcials per foragitar irrupcions de forasters, abatre rebelions interiors, o desbaratar plans d'enemichs en llunyanes mars: axí duradora fóu la situació bèlica del pahis que

bé-s pot dir contínua, y éra tan freqüent la necessitat de recollir diner per les empreses pui successivament se progectaven, que no éren ja prou los donatius féts en córts, ni lo empenyorament dels béns del Reyal Patrimoni, ni los préstechs, de tal fórma que, ja de molt abans calgué apelar a estraordinaris tributs dels quals no se-n deslliuraven estaments, per ésser en bé de la pàtria, o de recórrer a la Santa Seu per la cessió de drets quu a la metéxa corresponíen. Ja en 1351, Climent VI aprovà lo subsidi que havía ofert l'estat eclesiàstich per les urgencies d'aquests reyalmes, y en particular del de Sardenya, emperò tres anys desprès, per havèr consentit lo Rey qne fós aquell gravat ab nous impostos, suplicava-li Innocent VI que procuras revocar-los dispensant als eclesiàstichs sa benvolença, encarregant-li separadament en un altre bréu, que puix havía Sa Santedat condescendit, en quant li fóu possible, als vots del Rey, aquest honras les esglesies y les persónes eclesiàstiques defenses llurs drets, conservas llurs privilegis y no permetés vulnerar llurs immunitats.

Fins ací no hi hà de què puga deduhir-se usurpació ni ningun tort (1) per part del Rey, que d'altra manéra haguéra-n espressat lo papa, per molt pacifich y conciliador que fós a havèr-se propassat lo monarca; ans al contrari, perçò com en l'agost del 1354, fins dóna certa satisfacció aquell o aquest fent-lo sabidor d'havèr castigat condignament los familiars d'un cardinal qui havíen insultat los nostres embaxadors a la casa ón aquests posaven, aprés de moure alguna brega ab los llurs criats, y pregant-lo que aquietas lo seu coratge en vista del castich de tal maldat.

(1) Hi hà un fét qui mereix citar-se com a cas especial, y que de no ésser axí no-s determinaría en lo document qui-l revela la persóna y corporació a què-s refereix. En un breu de Innocent VI, del Janer de 1353, s'hi préga En Pére y los seus oficials que no enugen lo Degà y Capítol d'Urgell ab motiu del subsidi que altres eclesiàstichs havíen ofert al Rey ab aprobació del papa Climent VI, car no havènt-hi volgut consentir los dits Degà y Capítol, abusaven los ministres Reyals de la concessió pontifícia, qui no comprenía als qui no hi volguéssen voluntariament accedir; de manéra que per aquesta violencia incorrien en la excomunió canónica.

Arx. de la Cor. d'Aragó, lligall 48, nóm. 6 de les butlles y bréus de Innocent VI.

Fins al 1359 no-s té noticia de ningun acte que pagués algú interpretar en sentit duptós, car a-les-hores realment ocupá En Pére les temporalitats del bisbe Ramon de Vich, emperò fóu açò per efecte de competencia de jurisdicció, per havèr procehit los oficials Reyals contra un particular en una questió de drets qui éren de la *mensa* Episcopal, procehiments que no volía revocar lo Rey per més que li ho demanas lo bisbe, a la qual fí escriu Innocent a En Pére exhortant-lo bonament a la revocació, de manéra que açò ans bé pot considerar-se com a una toçudería filla del caràcter del Rey, que no un conat d'usurpació.

Tras aquests antecedents apar lo primer cas dels tres més amunt citats, y fóu ja en témps d'Urbà V, any 1364. Les estretors del Rey no podíen ésser llavors més grans, y no havent-n'hi ja prou de réndes ni subsidis per defensar la Sardenya, essent-ne la pèrdua imminent, se decidí a ocupar los béns de la Cambra Apostòlica y los fruyts y réndes dels beneficis dels cardinals y dels eclesiàstichs qui éren absents dels seus reyalmes: l'atentat, fill no-més de la gran estretor, féu pendre ab rahó certa actitut menaçant per part de la Santa Seu, qui fóu més viva, per havèr volgut alegar En Pére, com a disculpa, algun dret, dihent que grans lletrats dels seus reyalmes li manifestaven que en cas de necessitat estrema, com ho éra aquell, podía pendre no solament los fruyts y réndes eclesiàstiques, mas encare tot l'or y argent de les esglesies, assegurant de pagar-lo a cert tèmps.

La prova de que tal procehir no tingués les proporcions que algú li haja volgut donar, és que lo metéix Rey envià a la cort Pontificia dos embaxadors, qui fóren lo seu oncle, lo infant En Pére, ja a-les-hores religiós franciscà y En Gispert de Tregura, los qui, com diu lo Feliu, «asserenaren la tempesta,» y jatsía los historiadors s'espréssen poch sóbre los camins que adoptaren aquells per aconseguir lo llur obgécte, combinant indicacions isolades d'uns y altres, dóna-s a enténdre que l'Infant, lo qual no-s podía havèr oblidat de sa aptesa diplomàtica d'altre témps, féu conèxer la especialitat del cas, sostingué que no hi havía motíu per ésser tractat lo

Rey com acostumaven a tractar los scismàtichs o inobedients a la Santa Seu, retragué la tolerancia que tinguda havíen ab don Pére de Castélla, qui havía fét coses pijors, y la favor que aquella dispensava al jutge d'Arborea y a d'altres usurpadors dels drets pertanyents al rey d'Aragó, y, en suma, s'aconseguí que En Pére no fos considerat com a usurpador y menys com a destructor de les regalíes eclesiàstiques, y prou n'hi hà ab sabèr aquesta desexida per que al fét no li sía donat lo caràcter que hom li pogué atribuhir en un començament.

Lo segón fét al qual nos referim (any 1379), és lo segrest dels bèns de la Cambra Apostòlica, qui podía tenir més aparença d'usurpació, posat, en primer lloch, que no hi hagués la estretor suposada en lo cas anterior, y en segon lloch, que ocupas la Seu Pontificia un sol varó, lledesme per sos drets y venerat per tota la Cristianitat: emperò, lluny d'açò, prescindint de la major o menor fretura en què-s trobava també En Pére, lo scisma éra declarat, tant que Italia, Alemanya, y Ongría seguíen la part d'Urbà, méntre que França, Nàpols y altres reyalmes reveríen a Climent. Axí, que lo segrest fét per lo nostre Rey éra un acte políticament encertat, perçò com no-s despullava ningú, ja que de fét no sabien quin éra la possesor lledesme. Açò, per sí sol, disculparía al Rey, emperò més lo disculparía encare una altra nova poch coneguda dels nostres historiadors, posat que alguns anys abans, en 1371, con no hi havía sinó un papa únich, lledesme y reverit, ab tót y alló esdevingut anteriorment, va rebre[1] En Pére autorització per apoderar-se, per témps de tres anys, de la Dècima de les réndes eclesiàstiques, per lo recóbre de diferents castélls y pobles de Sardenya, y eczisteix lo bréu, per lo qual Gregori XI mana als bisbes de Barcelona y de Lleyda, qui éren los colectors de la Dècima, que del produyt de la metéxa féssen a mans del Rey la quantitat que esmerçada hagués en aparellaments militars de mar y terra, per executar la espedició. Si açò accedía un veritable papa, libertant de ses estretors un monarca, ¿hi haurà motiu per ponderar com a usurpació lo recurs

profitat per En Pére, con, en consemblant fretura, no sabía ningú clarament a favor de quin papa s'inclinaría la Cristianitat?

D'aqnest cas, ja esdevingut en témps de scisma, al tercer de què havèm fét menció, bé diguérem que havíen passat set anys, continuant lo metéix scisma y ressentint-se-n més encare, en conseqüencia, la armonía indispensable en l'estat eclesiàstich, per les inescusables divergencies que hi hauria en res no'assembla aquest als altres dos cassos anteriors que havèm citats, car s'és presentat més que com a veritable irrupció armada de forces dependents de la juisdicció eclesiàstica en lo Camp de Tarragoua, que és com si diguéssem guerra oberta entre lo podèr civil, lo Rey, y lo cap sobirà del podèr eclesiàstich a Catalunya, lo Metropolità de aquella ciutat. Aglevant aquest cas ab los altres dos, o millor, confonent y desconexent les veritables y distinctes causes de quiscun, n'és resultada la ponderació que lamentam, con vérament açò que allà succehí fóu que per efécte de la falla d'armonía. ja indicada, en l'estament eclesiàstich, produhida per lo scisma, y solament conseqüencia de la mala administració que hom esperimentava en los darrers anys del rey En Pére, decrèpit malaltiç, y dominat per una quarta y jove muller, qui-s ficà en cor de repartir los més alts càrrechs entre parents séus, tenint, élla o lo seu marit, la habilitat de investir al un d'élls ab una dignitat del Capítol tarragoní (1), d'aquelles qui exercíen determinada jurisdicció en algun punt del Camp—del qual en general y fins d'una part de Tarragona éra senyor sobirà lo rey d'Aragó, com a successor directe dels comtes de Barcelona, per la cessió o

(1) Hi hà dos bréus do Gregori XI, l'un del 1371 y l'altre del 1374, per los quals vé provat que éra ja de témps l'intent dels enemichs del Capítol d'emparentar-se ab lo Rey, romanent alhora aquest disculpat de les inculpacions que li féren; car en lo primer t'esforça Gregori en persuadir a En Pére d'aquesta sospita, y en lo segón li prega que «per havèr entès que alguns l'induhíen a apoderar-se de la ciutat de Tarragona, *no havent-hi assentit,* si més avant feyen-li semblants persuacions, les menyspresas, y ans bé vulla favorir la dita esglesia.» *Arxiu de la Corona d'Aragó*, lligall 51, nóm. 4 y 11 de les butlles y bréus de Gregori XI.

reversió que féten de la sobirana jurisdicció als metéixs arquebisbes, encare que reservant-se-n élls una part,—y com lo capitular cortesà y parent de la Reyna estigués devegades massa d'acort, prescindint del Capítol, ab la autoritat Reyal, y participas dels vicis que distingíen al consorci dominant, ne resultaren gréus discordances entre éll y lo Pavorde en nom del Capítol (car és de sabèr que en aquella ocasió, a majòr desgracia, éra Seu vacant), de fórma que lo díscol canonge, fent lo guerrer, espletant la favor dels seus propris vassalls, qui feudalment éren tinguts obehir-lo, y encare més lo de la autoritat Reyal y lo parentesch ab la senyora qui tót ho comanava, transformant-se en guerrer, no duptà en atropellar lo Capítol; y aquest, resolt a castigar, y ab rahó, l'indisciplinat cambrer, que aquest éra son títol, aposà força a la força, y si los vassalls y poblacions qui constituíen lo domini o feu del canonge se planyien de les vecsacions ocasionades per los emissaris del Capítol, los qui d'aquest depenjaven planyíen-se altretant dels torts que-ls hi feyen les hosts del belicorós cambrer, agreujant-se més uns y altres si fós cas que-s cometéssen en dominis qui éren partits entre diferents senyors, com ho éra precisament lo principal a ón tenía son castéll lo cambrer, a Reus, del qual en part éra senyor directe y absolut lo Rey: de ón ne resultava que, o per deute feudal respécte del senyor eclesiàstich, o per sostraure-s dels gréuges causats per aquest a la població, favorejava devegades aquesta a aquell, semblant d'aytal forma com si los vassalls reyals contrastassen deliberadament als emissaris o a les forces del Capítol representant de la autoritat del arquebisbe.

Tot llegint la ressenya engrunada d'aquest fét que esposarem ja en la part civil, acabarà de informar-se lo curiós de algunes menuderíes interessants y de les noves que havèm espletat per cercar la veritat, convencent-se, per tant, de la certesa de la nostra opinió, endreçada a destrohir ponderacions que no convé admetre ni sostenir en ninguna historia ab lo nom verament de tal (1).

(1) Per la justificació de les assercions que havèm assentades y de les noves noticies que donam fins ací, tocant a la suposada guerra entre lo poder civil y

Al esplicar los anteriors féts, nos ha estat precis fer referencia al scisma de la Esglesia, que convé donar a conèxer als nostres llegidors ab més perfecció aprés de quant ja n'havèm dit en la part civil, a la qual los remetèm de nou. No gayre témps éra passat d'ençà de la elecció d'Urbà VI a Roma, con dels metéixs cardinals, fugint d'aquesta ciutat, y pretestant que havíen obrat ab pôr y séns la voluntat necessaria, elegiren Climent VII: pretengué lo primer que féssen nova elecció ab tota libertat, mas rebujaren la pretensió los altres, y ans bé requeriren-lo que deposas les insignies Pontificals, car altrement élls ab la Esglesia invocaríen l'aucsili divinal y de tota la Cristianitat y aplicaríen los remeys que-ls hi éren permesos per les sancions canóniques. Vehent-se tot sol Urbà, crea nous cardinals, y tot declarant scismàtich y heretge Climent, privà alhora als qui l'elegiren, méntre que aquest declarava al altre intrus en lo Pontificat y nula sa elecció.

Aquest és lo punt ón toca parlar del indiferentisme del Rey, y en conseqüencia preguntar ¿quína actitut servà Catalunya ab los seus eclesiàstichs, la hora del scisma d'Urbá y Climent? Los cardinals electors d'aquest s'acuytaren més, y trametent copia del procés contra Urbà al nostre Rey, requerirent-lo que-l manas publicar en totes les esglesies dels seus reyalmes. No hi respongué En Pére séns consultar-ho abans ab una junta de grans lletrats y altres persones notables, les quals de comú acort li consellaren la indiferencia, y participada aytal deliberació als Metropolitans y demés prelats, preveniren-los que may per may permetéssen que-s divulgas en les llurs esglesies la justicia o injusticia d'algun dels elegits, tot esperant que la metéxa Esglesia lo declaras. Al un y al altre pontífech, no obstant, envià En Pére embaxadors, per exhortar-los a la unió de la Esglesia Católica, consell que apar bò aparentment, emperò que, en veritat, éra

l'eclesiàstich, végense, en l'*Arxiu de la Corona d'Aragó* les següents butlles y bréus: de Climent VI, lligall 47, nóm. 78; de Innocent VI, lligall 48, nom. 9, 10, 13 y lligall 19, nóm. 26; y de Gregori XI, lligall 51, nóm. 5.

poch espedit, per tal com no s'estalviava ab açò los eféctes del scisma al pahís, qui-s dividí en dues opinions almenys de indiferent, com lo Rey, y de partidaris acèrrims de Climent, aquests pot-ser moguts per l'exemple que donava la terra vehina, la França, reverint a aquest; y axí aferma la eczistencia d'aquesta darrera opinió lo Zurita, dihent que alguns religiosos, per manament de llurs superiors, prehicaven en aquestes parts ésser Climent lo veritable Pontífech y Urbà l'intrus; de ón, lo Rey prohibí que-s féssen semblants declaracions fins a tan que les determinas una congregació de prelats y notables, essent en aquesta ocasió, y ab tal motiu, con manà segrestar los béns y rendes de la Cambra Apostòlica, y no van donar lloch a que hom obehis ninguna butlla ni lletra apostòlica. Per més que-s formà la dita congregació de què parlarem ja a la part civil, no arribà a donar resultat, que sapigam, car abans lo Rey volgué escriure a alguns cardinals qui-s deyen indiferents y que havien concorregut a les dues eleccions, per informar-se.

En aquest entremig fóu con arríbá lo cardenal legat Luna (lo futur anti-papa) per fer resoldre lo Rey, cosa que no pogué conseguir, anant-se-n per tant a Castélla, com ja esplicarem, ón havía de traure major profit: donchs la indiferencia del Rey, més que no obra d'una mira prudent, éra mesquina especulació, fent compte, al nostre enténdre, que éra aquella oportunitat la més propicia per l'assoliment de pretensions que no percaçaría en témps normals, o, en altres térmens, que sería lo cobejat assoliment lo mijà a fer cessar la indiferencia, decantant-se En Pére al papa qui fós més generós o condescendent a éll. Urbá tenia més a má atraure o obligar a En Pére en favor séu, car envià un legat a Sicilia, per defensar la illa ab los barons, ab los quals no li convenía al Rey estar enemistat, equivalent açó a tancar-li lo camí tocant a ses pretensions a la successió, car de tal fórma, podía maridar la infanta María, hereua y successora, ab qual-se-vol príncep foraster—que d'aquests plans trobarà lo llegidor estenses noticies en la part civil;—emperò séns atemoritzar-lo a En Pére la estrategia d'Urbà, formulà, per endreçar-les a

aquest y al seu competidor, les metéxes proposicians, y puix éra ocasió de demanar o reclamar, no volgué restar curt, y tras la petició de que li concedissen la Sicilia en feu y li remetéssen çò que devía del cens de Sardenya, hi afegí tal cohot, que bastava per que ni ún ni altre pontífech no accedissen a la demanda.

Lo Zurita és qui-ns dóna noticia de la tanda de pretensions, ab aquestes o semblants paraules: «Demanava encare (diu) que li fós concedit per éll y los seus successors, en quisquna iglesia catedral dels seus senyorius, lo dret de patronatge en una dignitat, y en dos canonicats, ab ses prebendes, y en quiscuna diòcesi quatre rectories de cura d'ànimes per que les pogués provehir en persónes idònies, y ab presentació fés l'ordinari les colacions. Oltra açò, pretenia que li concedissen la provisió del mestratge de Montesa y de la castellanía d'Amposta, y del priorat de Catalunya, del orde de Sant-Joan, y que de les réndes que tenien les Ordens de Sant-Jaume y Calatrava en aquests reyalmes, se-n fundas un nou Mestratge que fós donada comissió al Metrolità de Tarragona y als seus successors, per que poguéssen dispensar en matrimonis entre persónes conjunctes en tercer grau de afinitat y consonguinitat: més, demanava los delmes dels seus reyalmes per deu anys per les guerres de Sardenya, y que-s relacsas açò que hom havía persebut de la Cambra Apostòlica, dels beneficis qui havíen vacats y dels fruyts dels absents; y que al arquebisbat de Çaragoça, qui éra de molta rénda s'erigis una esglesia catedral, y que fos a Darroca, y que del bisbat de Valencia se-n desmembras una altra part, y que s'erigis Seu catedral a Xàtiva; donchs per aquestes y altres demandes, s'entenía que lo Rey perseverà tant com visqué en la seua indiferencia.»

Essent ineficaces, per ésser algunes inadmisibles, aquestes proposicions, perllongà-s més y més la indiferencia d'En Pére, y com que-s feya necessaria la decició d'un monarca axi poderós y que per ventura éra lo degà de tots los de la Cristianitat, con totes les demés nacions s'éren ja declarades, se resolgué per fí a pendre formals informacions. decan-

tant-se ans bé a Climent, segóns apar: y hà-y qui calcula que ben segur se resolguéra, a la fí, per éll, si les xacres de la velledat no li abreujaren tan prést la vida, y la consorcia de la Reyna s'hi aplanava; emperò morí-s entant que-s preníen les dites informacions, y axí hagué de persistir Catalunya en la metéxa situació ón la posà lo Rey en vida, fins que lo successor, lo rey En Joan I, com veurèm al començar lo seu regnat, se resolgué definitivament reverint al papa de Avinyó, a Climent VII, y abandonat al de Roma, qui éra Urbà VI. De grat o per força, posat que no teníen curs ni compliment les disposicions pontificies, havèm de regonèxer, donchs, que la clerecía de Catalunya, en general, romangué en una situació penosa y ambígua, com per sort no se-n haja trobada en altres terres, llevat de les qui formaven la Confederació catalano-aragonesa, car havènt-hi dos pontífechs considerà a la Esglesie acèfala, séns cap, y en aprés li calgué reverenciar Climent VII, per estimar-lo, séns dupte, més lledesme o acceptable, no obstant d'éssər estat elegit eczistent un altre papa que elegiren a Roma, y séns contradicció en l'acte d'exalçar-lo a la Seu Pontificia. Corrobora aquesta espectativa lo veure que durant la indiferencia les Seus vacants d'altes dignitats no-s provehiren fins al definitiu regoneximent al qual fem referencia.

Ab relació als pontificats que comprèn aquesta ressenya, poden citar-se dos noms de cardinals qui fóren de la nostra terra. Parlant lo Feliu de la Penya, ab referencia a altres autors, de les questions de Sardenya, y de la hora en què lo rey En Pére manà poblar la illa de catalans, en lo 1354, diu: «Favorejà a Catalunya sa patria en aquestes dependencies l'ilustre prelat fra Berenguer d'Erill, prior de Mont-serrat, aprés bisbe d'Urgell y de Barcelona, cardinal do la Santa Esglesia Romana, eminent en virtut y lletres.» L'altre lo menciona Zurita, y jatsía natural de Mallorques, pot molt ben dir-se català en aquell témps, y encare que axò hom no volgués considèrar-lo, convé no callar lo seu nom per havèr exercit lo càrrech d'Inquisidor general en aquests reyalmes: tenía per nom fra Nicolau Rossell, mestre en sagrada Teo-

logía y provincial d'Aragó del orde de Prehicador, persóna molt accepta al Rey, y fóu promogut a la dignitat cardinalicia en una promoció d'altres sis cardinals que féren en la feria sexta de les quatre témpores d'advent, per lo papa Innocent VI. Séns dupte podríem afegir a aquests dos noms los d'altres cardinals nomenats per los successors d'Innocent, lledesmes o scismàtichs, emperò convé advertir que les butlles dels darrers, en los diferents scismes, ab tót y ésser estat reverits en aquests reyalmes los qui les espediren, no-s troben en los nostre arxius, comprenent-se que aquest buyt históricb sería per efécte d'alguna disposició donada al cloure-s lo concili de Constança, o pot-ser en témps més posteriors.

En la ressenya anterior ja esplicarem lo motiu per lo qual no fan a desmenuçar los concilis provincials tarragonins, limitant-nos solament a donar compte de llur celebració. Per les noves que havèm adquirides, entre élles les referencies de diferents episcopologis, qui incidentalment parlen de la assistencia dels respectius bisbes a aquelles, podèm assegurar, donchs, que en l'espay que abraça lo período que historiam, se celebraren almenys quatre concilis, l'un en 1357, convocat per Sanxo de Tarragona, l'altre en lo 1366, prorogat al 1369 y 1370, que presidí més d'un colp (*praefuit non semel* diu l'Aymerich) lo bisbe de Barcelona Guillèm de Torrelles, en nom del arquebisbe Péie Clasqueri; y l'altre reunit pen aquest prelat en lo 1371. Ab les prorogacions no comptam fins aci sinó tres concilis, mas deu afegir-s'hi lo quart que algú compta com a separat, per més que-s tingué entre les dates del primer y del segon, y de sa prorogació, fent-nos açò creure que éra estraordinari o per un obgécte especial que no lligaría per res ab l'altre concili qui estava penjant, destinat séns dupte a assumptes de disciplina, car fóu celebrat en lo 1367, y lo metéix Torrelles; qui éra president interí en lo del 1366 y ses prorogacions, fóu comissionat en aquell per anar a consultar ab lo Sobirà Pontífech sóbre la immunitat dels béns eclesiàstichs y les questions que hi havia entre lo Rey y alguns nobles, d'una part, y la cle-

recia de la provincia, de l'altra, essent açò que's recompta del resultat d'aquest encàrrech, confermació, per poch que sía, del nostre juhí tocant a les tan ponderades questions, confórme ho espréssa lo metéix autor adés citat ab les següents paraules: *Res ad Ecclesiae votum feliciter terminata fuit.*

L'any 1380, corresponent al metéix período que descrivim, fóu notable per dues translacions de cossos sants molt venerats a Catalunya, y que hom pot considerar com a dignes apèndechs del de Santa-Eularia, ja descrita en la ressenya anterior, per havèr tingut lloch en los primers anys del regnat d'En Pére, y fóren, a 5 de Novémbre, la de Sant Olaguer al nou sepulcre de la esglesia de Barcelona (1), per lo bisbe de la metéxa Pére de Planella, y, a 16 de les calendes d'Agost, la del còs de Santa María de Cervelló, coneguda mes comunament per Santa María del Socós (*socórs*) a una nova arca fabricada per orde del Rey En Pére, qui concorregué en persona al acte, acompanyat del bisbe, dels magnats y del poble. Recompten alguns d'una manéra molt particular aquesta translació, llohant la gran riquesa de la nova arca o vas, y esplicant los miracles que s'hi féren per resistir-se la modestia del sant còs a acceptar-la, emperò no-n dihem res per no ésser l'obgécte principal de la nostra historia, entrar en minucies d'aquesta mena (2).

Dés de Ponte Servie, de la diocesi d'Avinyó, a 15 de Maig del 1372, lo papa Gregori XI, per sa butlla, donà comissió al bisbe de Lleyda, a préchs del rey En Pére, d'aprovar l'Orde Militar sóts la régla de Sant-Agustí e invocació de Sant-Jordi, que en lo lloch d'Alfama, del bisbat de Tortosa, havíen instituit y fundat los reys predecessors d'aquell aprovant les recepcions de tots los cavallers qui ja ho éren y

(1) En Diago, interpretant la paraula *tumulus* pilot de terra, creu que de bell principi no tenía Olaguer més sepultura en lo claustre que la terra, cosa que no apar duptosa, y després posa a noves d'havèr-se fabricat lo sepulcre, en la metéxa clastra, prop del Capítol, de ön lo traslladà lo bisbe Planella a la capélla actual, llà ón romandría probablement lo Sant ab son antich sepulcre, puíx lo que are-s guarda és obra del XVén. segle, o pot-ser posterior.

(2) Vèja-s la descripció del fét y les referencies marginals per En Feliu, *Anales de Cataluña*, vol. II, pl. 302.

los llochs dels cuals se trobaven bastantment dotats, donant-los facultat de rebre-n d'altres y de professar lo mencionat régle y orde de Sant-Agustí, vestint d'aqui-avant l'hàbit blanch ab la creu roja, y prescrivint-los que deguéssen viure segons les costitucions y estatuts dels frares del Hospital de Sent-Joan de Jerusalèm, en quant éra possíble acceptar-lo, segóns que ho declara la metéxa butlla (3).

Per concloure aquesta ressenya ab alguna nova merament atractívola, segóns tenim per costum, com a recurs amenós, recordarèm que Innocent VI, en dos distincts bréus, l'un endreçat a la Reyna y l'altre al Duch de Girόna, y Urbà V y Gregori XI en altres dos al Duch (1) concedexen permis a aquests personatges per fer celebrar missa, y ohir-la élls, per més que estigués lo pahis en entredit, y adhuc s'espréssa en una d'aquestes concessions, que pot ésser ab càntichs y ab la porta oberta; y que de Carpentorati estant, lo papa Urbà V. en lo 1364, concedí per vía de butlla, a la reyna d'Aragó Na Lionor, que son capellà major pogués ministrar los sacraments eclesiàstichs als familiars domèstichs de la dita reyna, *salvant los drets de la parroquia*, la qual circumstancia o prevenció és, al nostre concépte, la qui interessant lo document (2).

---

(1) *Arx. de la Cor. d'Aragó*, lligall 51, nom. 8, de les butlles de Gregori XI.

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, lligall 49, nóm. 17 21 de butlles de Innocent VI; lligall 50, nóm. 3, d'Urbà V. y lligall 51, nóm. 1 de Gregori XI.

(3) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, lligall 50, nom. 1 de butlles d'Urbà V.

CAPITOL XLI

Joan I (l'Amador de gentilesa, o lo Caçador)

Dés del any 1387 al 1396

Desconcert general, en la ocasió de succehir lo nou Rey. Caràcter particular d'En Joan, judicat ab molta divergencia. Procés contra la reyna Sibilia y son consorci a Barcelona. L'infant En Martí reb lo seu germà y rey, qui-l fa duch de Mont-blanch. Malaltía del Rey, atribuida a bruxeríes. Imputacions del pseudo-historiador Valla contra Na Sibilia. Tortura a la Reyna, y judici eczòtich del Carbonell sobre aquest procehiment. Castichs de culpables: mitiga-s la ira del Rey contra sa madrastra. Intervenció del cardinal Pére de Luna. Transacció honrosa. Proceheix lo Rey infundadament contra lo comte d'Empuries. Jurament del Rey com a comte de Barcelona. Declaració duptosa del Rey, sobre donacions del seu pare. Nova investidura a En Rocaberti del seu càrrech a Orient. Activitat política d'En Joan en lo primer any de regnat. Duptes tocant a la coronació a Çaragoça. Córts generals a Monçò. En Joan va recobrant la salut. Itinerari del Rey. Entre-banchs a les córts. En Carrocia de Vilaregut: esclariments sóbre lo caràcter de aquest personatge. Diversitat d'opinions sóbre les qualitats del Rey: proves de fermesa, no ateses per los historiadors. Menaces de invasió: plan de resistencia, ordenat per lo Rey. Entra En Armanyac ab forasters, y és batut a Navarra y a Cabanyes. En sa reculada los persegueix lo Rey. Influencies pontificies. Matrimonis polítichs. Progécte de combatre als armanyaguesos en la llur terra. Peripecies a la frontera, y desaparició definitiva dels estrangers. Embaxada del rey de Romans y casament de la infanta Na Joana. Nova rebelió dels Ories: preparatius d'armada cap a Sicilia o Sardenya. Horroroses mortaldats de Juheus. Anada de la armada a Sicilia: empatxamentc de la destinada a Sardenya. Campanya y triumfe del infant En Martí a Sicilia. Institució dels Jochs florals a Barcelona. Omissions dels historiadors sóbre disposicions y obres utils degudes al Rey. Aficions d'En Joan, y proves de sa ilustració. Elecció d'En Pére de Luna en Pontífech, celebrada a Barcelona: favor que li donà En Joan, y embaxada per dar-li-n la enhorabona. Error cronològica. Malastrugança de la infanta Elisabet, futura comtesa d'Urgell. Ornaments de la capélla pontificia a Avinyó. La mort del Rey al bosch de Foxá: divergencia fantasiosa dels historiadors al esplicar-la. Funeralies, translació del cadavre a Poblet y sepulcre. Fills ilegitims.

POCHS regnats oferexen, en lo moment precis de començar-se, una situació tan desagradable com la del que inaugurava lo rey En Joan I d'Aragó: apart dels perills que-s

temíen a Sardenya y demés punts ón s'hi sostenien lluytes, estava lo pahis en estrém exaugat, lo Reyal Patrimoni plè de manlleutes, per mor de les guerres passades, la familia reyal dividida ab mutuals y aferruçats odis, lo successor a la Coróna malalt, ab la crehença d'estar emmetzinat o embruxat, les curies o tribunals ocupant-se tan sols de formar processos y més processos contra la Reyna y tots los del seu consorci qui fins en aquella hora havien comanat lo palau Reyal saquejat, la Esglesia dividida per eféete del Scisma, y lo poble no menys, segóns éren los seus fills vassalls y partidaris del abans perseguit duch de Girόna, llavors Rey, o qüe per ésser de llochs de realench o vassalls dels privats de Na Sibilia, havía-ls calgut perferir-se a fer armes, en vida d'En Pére, contra lo príncep qui anava a cenyir la Coróna.

Hi há qui refereix que en Joan tenía certes aficions de resultat més tranquil que les que alimentà son pare, nascudes pot-ser per necessitat, en lo recolliment que tingué de gordar en los darrers témps de sa persecucio, o per ventura adquirides per causes y casualitats que son difícils d'endevinar, car una casual llegida o una casual amigança solen ésser, generalment, l'orígen de costums qui contribuexen a la formació del caràcter d'una persóna, a la perfecció d'un coneximent especial, y fins, devegades, al espandiment d'un admirable enginy. Sabut éra que lo novell rey, durant sa espectativa al setial dels seus majors, s'aplicava a lectures, a versificar, axicom ho provà son pare, y que li sabien bò musiques y cantars, que mirava com a un dels seus deports preferents l'exercici de la caça, y que, mantenint per tant íntimes relacions ab ministrils, joglars, escriptors, falconers y tota lley de caçadors, per tot açò hom calculava que lo seu regnat havía d'ésser pacífich, puix que, dominat per ses aficions En Joan, més li havia d'interessar, per exemple, la possessió d'un girifalch, que no les pretensions d'un vehí ambicios, per les quals tantes lluytes havía calgut mantenir en la antigor. No havía perçò de mancar ún qui, pesant les metéxes aficions del Rey, ne deduhis les qualitats morals qui-l

distingissen, qui judicant-lo home sensible y de imaginació, temés que no-s descapdellas en son cor ab més facilitat qualse-vol passió que sentis, o que, donant preferencia a les metéxes aficions, restas abatut l'esperit nacional y l'interès de la patria mantinguts ab tal ardor y activitat en témps del Rey tot-just mort.

En un y altre càlcul hi havía sa part de veritat, y en lo segón, com-se-vulla que entre les passions hi podía havèr la de la venjança, per la qual podíen encoratjar-lo los propris soferiments y los mals exemples del témps del seu pare, certament feya de mal pronosticar quin havia d'ésser lo comportament del novell rey, tan bell punt com empunyas les régnes del Estat; y encare en aquesta situació, com veurèm, durà per algun témps ab motiu de sobres la incertitut, fins que, prevalènt los bons sentiments, hagué d'esbargir-se la nuvolada que veyen davant llurs ulls quants ne desconfiaren y la generalitat se va convèncer de que al bullicios regnat anterior, sóbre-tót comparativament, havía substituit un regnat pacífich y venturós. Restarà comprovada aytal incertitut de la primeria del regnat, com també la convicció posterior tocant al caràcter del Rey, per los actes que, d'aqui-avant va En Joan executant, y que, per son degut orde, anam a espondre.

Aprés que la reyna Na Sibilia y los séus se posaren en podèr del infant En Martí, y traslladats a Barcelona, ón hi arribaren ja mort lo rey En Pére, restaren empresonats, tal com s'és referit, començà ab la major activitat la instrucció dels processos contra los acusats. Naturalment representava lo podèr sobirà en aquell entremijà o interinitat l'Infant, y suposant que no li mancaríen subjects a què aténdre, ja ab motiu de les funeralies del seu pare, ja per la provisió de nous càrrechs y oficis que li caldría repartir en snbstitució dels destituits per afectats a la ja abatuda consorcia, ab tót y aquesta feynada de perentori desempatx, y més en aquella situació, no oblidaría En Martí tots los preparatius per allegar dignament lo seu germà y senyor a Barcelona, con, a 16 del mes de Janer, o sía ónze jórns aprés de la mort d'En Pé-

re y deu o menys de la entrada dels presoners a la capital, se trobava ja a Granollers, per rebre-y En Joan. Electivament se trobaren allà los dos germans, y a la metéxa població, en la data darrement citada, féu En Joan a En Martí mercè de la vila de Mont-blanch ab títol de dncat—y algun autor hi afig, havèr-li donat la lloch-tinença del reyalmes de Aragó (1),—assegurant lo Zurita que «aquesta donació fóu-li féta per més empenyorar-lò a que no favorejas la madrastra, y li consentissen castigar-la, ab tóts los qui ab élla havíen coatribuít a perseguir-la.»

Los miserables mortals qui som nats per èsser sotsmesos no podèm mesurar fins a quin punt és poderós a refer les forces físiques decaygudes y a vigoritzar instantaniament lo esperit absólut la ambició d'una coróna, la certesa de que ja un hom la posseheix o la temor y mirament de que no sobrevinguen obstacles positius al goig de la possessió material que ja s'és odquirida legalment. Està ja fora de dupte la gréu infermitat qui afectava a En Joan a Giróna, tant que no-n pogué exir lo díe que s'informà de la mort del seu pare, y recompta lo Zurita que la hora que tingué noticia de la persecució que feyen contra la madrastra, lo metéix die, *es-*

(1) Veja-s *Los Condes vindicados*, vol. II, pl. 277.

Per més que ún no pot duptar de la data que acabam de citar, consta que ja lo 10 se trobava En Joan a Granollers, com axí resulta del primer document dels seus registres *Comune*, portant axó a pensar si tant deturament a un punt entremig de Giróna y Barcelona, pogué ésser degut per sobrevenir-li algun recàrrech en la infermitat que patía.

No és sinó interpretació del Zurita l'obgécte de la donació, car res no hi hà en aquella qui ho indich, ans bé s'hi lligen aquestes notables paraules ab referencia al seu pare y dreçant-se a En Martí «*ad quorumdam suorum domesticaurm proditariam sugesstionem Nos de summo decreverat precipitare deorsum venire nullatenus embuistis*,» lo qual prova que adbós germans estaven units molt témps hà, y que llavors menys que may no-s posaria En Martí de part de Na Sibilia, havènt-la empresonada ja ans que lo seu germà lo fés duch de Montblanch.

Los nous títols que més avant portà En Martí són de diverses dates y per distinctes causes: és de Governador general de tots los reyalmes no li ho donà En Joan fins al 11 de Maig, lo de lloch-tinent del antich reyalme d'Aragó, fins al 6 de Juliol; y finalment lo nomena capità general per foragitar los gascons qui esvahien per les montanyes y vall de Brets, en la metéxa data anterior. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, reg. 2026, foli 15, 21 revers 2y 2.

tava muy flaco de la larga dolencia que patida havía: passen, ab tot y sa natural impaciencia, deu o ónze díes, com indicarem, ans no-s resol a fer lo camí, prova de quant perillós no éra esposar-se, y si bé la imaginació diuen que mata o goreix malalts, segons que aquella s'aferra en lo bé o en lo mal, no éra gens avinent que un còs delicat resistis a la cruditat de la estació, calènt-li traversar, a mitan mes de Janer, dés de Gióna a Barcelona. Lo resultat no podía ésser més natural, al arribar lo Key a aquesta ciutat, s'agreujà més y més sa doleucia, estant en veritable perill de la vida perdre.

Era aqnest un contratémps qui feya preveure nous desastres y conflictes, y ab la superstició de tan mals témps, havènt-se fét ja de moda lo creure que les malalties d'En Pére y d'En Joan éren eféçte de bruxeria, disculparen los métges la llur incapacitat amparant-se en aquesta opinió, y si avorrició pogué havér-hi de primer contra los inculpats presoners, major fóu sentida a-les-hores, atribuint-los-hi la causa del malefici, y per consegüent encaminant-se totes les diligencies judicials a esbrinar per testimoni o per confessió dels acusats la veritat de tan cruel imputació (1). Barbre apar aquesta fatlera als ulls d'alguns de posteriors, emperò no ha de semblar-ho tant si ún té en consideració la època, car, si la ilustració éra poca, si vérament creyen llavors en tals enganyifes, no cal inculpar-ne a homens, qui convençuts obraven pot-ser moguts de veritable zel; y puix crehent en la causa, preveyen efectes desastrosos, no té res de particular que-s valguéssen de tots los recursos que la legislació permetia per esbrinar la veritat, y poder axí fer, ab justicia, un exemplar escarment. Parlam en aquest sentit no-més per rebujar tantost los infundats planys d'aquells qui s-escan-

(1) Correspondría a aquesta época un fét que recompta lo Zurita ab referencia al Frossart (qui no fóra estat a Catalunya) y és que a les darreríes d'En Pére arribà a Barcelona l'arquebisbe de Burdeu per reclamar, en nom del duch d'Alancastre, que éra a Portogal movent guerra a Castélla, certa quantitat que li devía En Pére, y que continuant sa demanda ab més perfidia que no deguéra, En Joan féu-lo metre en presó cortès, de la qual tingué de libertar-lo tantost, car ab tal motiu los anglesos començaren fent guerra a Catalunya y prenguéren lo castéll de Castellví de Rosanes. Quant a la presó és possible, emperò no allò de la guerra, car fins molt témps després no hi hagué invasió de forasters.

delitzen de les penes, prescindint de tota justicia, sols per consideració à la persóna qui la pateix o ans bé a sa categoria, séns volèr pesar los trascendentals eféctes de les maleses que los culpables cometen, dissimulant ensémps totes les iniquitatats dels poderosos, y obrint axí un cami errat en la Historia per lo qual se desvíen confiats fàcilment y de bona fè altres qui escriguéren en època més tardana.

Ab la preocupació de volèr esbrinar la veritat de les fatilleríes se faríen, donchs, en aquests primers díes de sojornar a Barcelona En Martí y En Joan, les violencies judicials de què-ns parlen diversos autors, emperò solament ab aquell obgécte o altres molt consemblants, com podía ésser l'abandonament del rey moribunde y la robaría del palau, emperò no tocant a actes d'honestedat del reyalme, que podíen tocar a la honra del seu difunt marit y ésser de trascendencia respécte als drets dels fills de Na Sibilià, car si tals enquéstes haguéssen fétes, ni haguéra merescut desprès la Reyna la consideració que meresqué, ni esperimentara sa fillà Na Elisabet, germanastra d'En Joan y En Martí, l'afécte ab lo qual aquests la tractaren, tenint-la en la llur companyía, ni haguéra callat tals defalts de la fémbra perseguida (com tindrèm ocasió de veure ben prompte) lo poeta satírich valencià, devent per tant encare ací repetir que no deu ningú donar fè a les ponderacions del Valla qui recompta havèr dit un tal Villalich (¡vejau quin nom per català!) davant En Martí, per orde del duch de Gandía y del compte de Prades, repugnants paraules qui éren en gran deshonor de Na Sibila y molt més per los eféctes, del seu marit lo rey En Pére (1).

Si barbaritat hi hagué en los procehiments per les inquisicions fóu en lo d'apelar al horrorós recurs de la tortura, de

(1) En Llorenç Valla, cronísta llagoter d'En Ferran d'Antequera qui-l protegía, mestre en transformacions històriques y ginyós en desfigurar o en inventar noms tot cercant antecedents per legitímar la Injusticia de Casp, dóna compte de certa junta consultiva quí discutí en presencia del rey En Martí, lo dret que podien alegar los futurs pretendents a la Coróna, y suposant defensor del compte d'Urgell y de sa muller la infanta Elisabet, qui éra filla del rey En Pére y de la reyna Sibilia, En Bernat de Centélles, en contestació a aquest posa en boca d'un tal *Villalicas* les següents indecoroses paraules. «*Nam quod ais de uxore, tantum tibi respondeo eam non modo ex non regina, sed etiam ex nondum uxore genitam esse. Sibyllam enim qualis antequam regina fuerit, omnes scimus.*»

la qual no se-n deslliurà ni la propria Reyna, devent ací anotar una divergencia notable entre dues institucions, donant axó bé a enténdre, ja d'aquells témps ençà, la superioritat de sentiments que tenen los homens de major instrucció, respécte dels qui exercexen càrrechs públichs no-més que per lo nom que han heretat o per la categoría a la qual, séns caldre-hi mèrit morals, pertanyen. Lo Consell Reyal, séns esperar orde de procés y séns volèr atendre defenses dels acusats, resolgué que tots, inclusa la Reyna, fóssen tormentats; mas los jutges als quals fóu comesa aytal perquisició no hi consentiren, ans protestaren, per no havèr estat ohida la Reyna en ses defenses, ni quant al eféete de la tortura ni quant a la causa principal.

La opinió general dels historiadors és que en eféete Na Sibila passà per la tortura, y, tot fent-se ressó d'aquesta veritat lo poeta al qual sus-are havèm aludit, ho publica y declara específicadament en los seus versos d'una manéra induptable (1). Lo Carbonell, qui visqué a una època immediata,

---

(1) A Barcelona,
con arribí
de Sant-Martí,
castéll-fort prés
en Panadés,
ón ab gran cuyta
se-n éra fuyta,
ne viu cobrar,
presa tornar,
no menys ferrada
que d'ull mirada,
Na Forciana,
qui catalana
fonch natural.
Ab prou de mal
e malaltía
lexat havía
abandonat,
palau robat
sénse remey,
son senyor rey
propri marit
mig mort al llit,
e metzinat
e fetillat,
segons se deya:
Altretal feya
a sos fillastres
e mals empastres
contra sa nora,
un punt ni hora
nunca cessaut,
lo rey ginyant,
ab frau y engan,
major Joan
aprés Rey fón,
Martí segón,
sos fills abdós
com a traydós
desheretas,
sols prosperas
élla y los séus,
fent-los hereus
de sos regnats.
Per tals peccats,
fon ben robada
e tormentada,
moltes cremades
d'ésser criades
a llur mal grat.

en témps d'En Ferran *lo Catòlich*, y qui per ésser arxiver del Arxíu Reyal, arribà a creure-s ab aptesa suficient per fer un llibre històrich, en ses *Chròniques de Hespanya*, (que ni conat de Crònica pot dir-se), maltracta séns consideració En Joan, donant-li nom de rey cruel, per allò de la tortura, emperò no perçò que aquest ferest procehiment li inspir horror mas per èsser-se aplicat precisament a les delicades carns que manejades havía lo rey En Pére, *oquell escarns delicades que ell avía tocades, manejades e honrades*: car és de sabèr, que aquell antich custodi dels papers dels reys éra cech apassionat d'En Pére *del Punyalet*, fundant-se que aquest monarca tenía bon caràcter de lletra, y havía fét ordinacions tocant al arxiu, ón.s'hi trobava major nómbre de registres que de ningun altre monarca, y finalment en altres coses anàlegues y secundaries, y no li vingué may en cor de parar esment en les injusticies, maleses e iniquitats de tan odiós tirà, podènt molt ben fer-se que si hagués estat lo rey En pére lo qui manàs aplicar la tortura, no li semblas gens irregular al cronista, y adhuc li sabría bona la idea com a savi remey per gorir propensions de la gent vassalla qui va roncejant en lo compliment de les voluntats sobiranes.

Sía per la horror que inspirava tan terrible prova, o per la remor d'una mort certa, dés de sa presó donà la Reyna podèr a les persónes que lo Rey volgué, «per lliurar, diu lo Zurita, totes les viles y castélls que lo Rey marit séu li havia donats, y tots los seus béns, per que-n prenguéssen possessió: y lo Rey féu-los tantost fer a mans dels Procuradors de la reyna Na Violant, muller séua, a la qual los havía donats (1).» Segóns l'Annalista aragonès, va sossegar-se un xich ab açò la ira del Rey; emperò aquesta ira s'ha d'entèndre solament respécte de la madrastra—cosa que gayre-bé

(1) Bé-s recordarà lo llegidor que a unes córts generals féu En Pére apròvar les donacions que havía fétes a sa muller, entre les quals n'hi havía algunes dels pobles de Valencia, com Concentayna y Planes, que, segòns los documents eczistents, no isquéren del domini del comte d'Empuries y d'altres particulars qui-ls possehiren, ni llavors ni en aquesta acasió, havènt de creure per tant que compendría la reversió altres pobles, o per ventura únicament los qui possehía Na Sibilia a Catalunya.

dóna com a provada la innocencia de la Reyna en la part de fatillería, car, a resultar certa la culpa, no-s sossegaría En Joan, per més que li oferis aquella los seus béns, que lo Rey tenía prou a mà podèr-li confiscar,—y fem aquesta observació per tal com precisament a-les-hores hom començà a fer justicia dels presoners, comdemnant-los ab molt rigoroses sentencies, de les quals no fóren exceptuades sinó la Reyna, lo comte de Pallars y Bernat de Forcià, continuant-ne no obstant processos o causes, y al 29 d'Abril del 1387 fóren degollats públicament En Berenguer d'Abella y En Bartoméu Limós.

Per la data d'aquesta execució és de veure que durà més de tres mesos la instrucció dels processos o causes y la informació de testimonis, entre los quals ne cita lo Zurita per la declaració del qual bé dóna a compendre lo motiu de sossegar-se la ira del Rey ab la madrastra, y, séns ningún dupte, l'esvaniment de la preocupació general qui dominava tothom en un principi sóbre lo caràcter de les malalties que patiren En Pére y En Joan: diu que entre los deponents hi havia un juheu, contra lo qual inquiríen per lo metéix delicte, y al declarar que lo Rey vérament estava embruxat, ab gran confiança afermava, al metéix témps, que no moriría d'aquella dolencià, ans se-n refería ab certs remeys que ell li donaría, y senyalà lo jórn qne començaría a refer-se, y un altre término eu lo qual estaria sà y lliure d'aquella dolencia y podría córrer a cavall; y ab gran brevitat s'esdevingué tót per ses hores y punts, confòrme al pronòstich d'aquell juhéu,

Faça-s, donchs, cada hu compte, al veure los eféctes de tan meravellós pronòstich, les persónes de veritable esperit cristià y poch afectats a fatilleríes, com serien pot-ser lo metèix Rey e son germà, què havíen de pensar ab comtemplar que goría gent batejada y que professava la religió de Jesucrist, de mals que hom suposa que no poden ésser inferits menys de mijançar pacte ab Satanas, precisament un hebreu, un home de la raça degradada, contra la qual major odi sentíen en aquella època, per considerar-la com a enemiga irreconciliable del Cristianisme. Comprenèm que un juhéu fisich

o metjayre possehis remeys per desvirtuar fins los eféctes d'un verí, mas no per aconseguir açó que aci-s pretén. Sía lo resultat d'aquesta cogitació o alta causa, és cosa certa que lo Rey veritablement se mitigà, y ho prova la actitut de le Reyna, adés tan atemoritzada, car manant aquell que-s donassen a aquesta senyora advocats y procuradors, no volgué Na Sibilia estar a judici ab son parent, y dexà en son podèr que ordenas de sa persóna y béns a sa voluntat.

No obstant, crehèm que les defenses se faríen, perçò com recompten los qui-n dónen noticia, que s'hi provava, en quant a la fuyta, que la emprengué la Reyna per consell del seu propri marit, anant-se-n ab son germà a Sitges y d'allí a Sant-Martí per estorçre de la furia del parent; y per aquesta sola part de la defensa que hom cita, quasi arribaríem a creure que la acusació ja no requeya a-les-hores sóbre la culpa de bruxería, sinó principalment sóbre la jaquida del marit y los mals següents a semblants actes.

No-n manca sinó mencionar un altre per acabar d'abonar la nostra opinió axi respécte a la disminució de culpabilitat atribuida a la Reyna, com a la benignitat que ana ostentant lo nou Rey: al sabèr la nova de la mort d'En Pére, lo representant de Climent VII, qui no havía pogut alcançar d'aquell lo regoneximent, avançats com n'éren los preparatius per aconseguir-ho, no perdría la ocasió d'acudir a Barcelona ab la fí de que lo novell rey fés allò que ja havía fét lo rey de Castélla, çò és, decidir-se a favor d'aquell Pontífech. Diuen que lo legat qui en aquesta ocasió y a la indicada fí trobava-s en aquella ciutat, éra lo cardinal d'Aragó; y puix no podèm duptar que lo qui portava aquest títol éra lo metéix qui vingué en témps del rey En Pére, lo futur anti-papa Pére de Luna, rahó hi haurà per creure que éra lo metéix personatge aquesta vegada.

Ab tót y axò què sus-are havèm manifestat, respécte a la situació de Na Sibilia y de la actitut del Rey, és de pensar que los processos continuarien quasi tot lo restant del any —y encare algun va continuar després, com l'instruit contra En Gilabert de Cruilles, governador del Rosselló,—car en

Novémbre romanía la Reyna encare a la presó; emperò tan favorable seria lo resultat d'aquells per la acusada, tal la bona disposió del Rey a tranzigir o perdonar, o ans bé, tals les maniobres o erforços del cardinal per no perllongar escàndels al palau y familia dels Reys, que al cap-devall van arribar a una transacciò honrosa y pafíca, apaybegant-se, de conseguent, los odis d'uns y altres y gitant, com si diguéssem, un vel a quant s'éra esdevingut dés de la nova successió a la Coróna. Axí ho concebérem al veure que en lo mes indicat lo Cardinal se-n anà a la terra ón la Reyna estava presa, y en presencia del bisbe de Barcelona, de mossèn Berenguer de Barutell, d'En Bernat de Senesterra, d'En Francesch Ça-garriga y dels Vilamarí, qui éren tots parents de la Reyna, féu-li un rahonament, manifestant en suma, que lo Rey, volènt conduhir-se ab élla misericordiosament y per reverencia al Sant-Pare, li perdonava la vida a élla y al seu germà, En Bernat, lo qual amenaren de la presó ón estava per que presencias l'acte «y aquella nit, conclou lo Zurita, amenaren-los a la casa ón estava En Berenguer Barutell dedins la ciutat (1): y per los béns que-ls hi prenguéren, los quals éren de gran valua, donaren-se a la Reyna vint-y-cinch mil sous en quiscun any, tant com lo seua vida duras.»

No-ns conta la vida que, ja en libertat, menà d'aquí-avant la quarta muller d'En Pére, emperò si que, ab tot y percebre la pensió de vint-y-cinch mil sous, tornà a intrigar ocasionant algun desplaher al Rey, qui, mercès al seu caràcter benigne, tornà perdonar-la, y aquella fóra la hora en que, segons lo Monfar, se recollí al convent de religioses de Sant-Francesch de Barcelona (1).

---

(1) Diu lo Feliu que fóren amenats aquella metéxa nit de la casa del carrer *dels Horts*: pas de la Rambla, a casa d'En Barutell, D'una hora lluny hom veu que llegí *orts* per *orbs*.

(1) L'autor ací citat hi afig que Na Sibilia morí proféssa en lo dit convent, als 24 de Novémbre del 1406, y fóu soterrada a la esglesia de P. P. Franciscans de Barcelona, en lo metéix sepulcre de marbre del altar de Sant-Nicolau ón éra estat depositat lo cadavre del seu sogre, lo rey En Alfons, ans d'ésser traslladat a Lleyda

Llohable apar la intervenció del cardinal legat en aquesta causa, inclinant lo Rey a que la resolgués ab la clemencia deguda, emperó de segur que no haguéra escoltat son rahonament la reyna Sibilia, si pogués imaginar que la filla que que li restava del reyal tàlem, la infanta Elisabet, que tractaren tóts-témps ab gran consideració axí En Joan com En Martí, vivint en la llur companyía, estimant-la com a germana, y maridant-la finalment ab En Jaume, comte d'Urgell, havía d'ésser infortunada víctima de la ambició del metéix cardinal, con, per afiançar la tiara d'anti-papa que-s cenyí ab la favor de prínceps partidaris seus, féu despullar dels drets que abdós esposos atanyíen al setial d'Aragó, en lo ponderat compromès de Casp, per dar la Coróna al seu amich regent de Castélla, En Ferran.

Al participar lo cardinal a la Reyna la resolució del monarca, és d'observar que manifésta havèr-la presa aquest per reverencia al Sant-Pare, donant açò entenent que la diferencia d'En Pére per causa del Scisma éra acabada dés la primeria del regnat d'En Joan, y tant éra axí, que la declaració fóu-ne féta ab gran solemnitat a Barcelona, lo díe 4 de Febrer, çò és, dinou díes apres d'ésser arribat a aquesta ciutat lo nou rey. Donarèm compte d'aquest acte, com a lloch més oportú, a la part eclesiàstica, reculant are, per gordar lo degut orde, a aquella data, de la qual nos adavançarem un xich per arrodonir lo subgect que havèm tractat, referent a la reyna Sibilia en lo seu primer any de sa viduitat.

L'un dels primers actes que menciona lo Zurita del rey En Joan, y que podía molt ben pendre-s per un d'aquells indicis fatals de la tiranía del nou monarca, que, a parèr d'alguns historiadors, éra de témer al començament d'aquell regnat, és la presó que manà lo Rey fer, *ans de passar no gayres mesos*, del compte d'Empuries, estant aquest a Vilafranca, y la orde que donà per formar procés contra éll, inculpant-lo de diferents delictes. Ja al arribar a Gróna la nova de la mort del rey En Pére, havèm donat compte d'un fét misteriós, que no poguérem esplicar sinó suposant una mala inteligencia, con per havèr fét la vía d'aquell punt lo comte

d'Empuries per veure En Joan, aquest lo féu recular engegánt-li lo sometent de la terra, anant-se-n, segóns diuen, aprés d'açó per altres víes, séns acompanyament militar, lo comte, al encontre del nostre rey; y donant-se abdós mútues esplicacions, remangué restablert lo bon afecte que abans se professaren. D'açó no hi hà que duptar-ne, y si aprés d'una mala inteligencia, ja esboyrada, als *pochs mesos* de cenyir la coróna En Joan, empresonava l'antich amich y parent, bé fa creure que una gran causa hi havía d'havèr per que-s trencas tan íntim lligam. A ésser certes les inculpacions que apunta lo Zurita, podríem dir ab rahó que En Joan començava lo seu regnat com a tirà, emperò les unes son infundades, les altres éren més aviat serveis a favor del metéix En Joan, d'altres fóren actes en què aquest éra complicat, y d'altres per fí, que a valdre-n la pena, per considerar-les com a trahicions, no podíen ésser ignorades del metéix En Joan, méntre que, en vida de son pare. s'acostava al comte d'Empuries com a únich consol en sa persecució y assoliment.

Lo discrét llegidor, remembrant los passats féts, sabrà colocar en quiscuna d'aquestes clasificacions respectivament les inculpacions que-s fan al Comte, preguntant nosaltres, a aytal obgécte ¿ab quina justicia y rahó podía fer retréts al d'Empuries lo rey En Joan, qui havía atemptat contra ell y contra son pare, qui havía tingut tractes ab prínceps enemichs d'aquest, qui s'éra confederat ab En Bernat d'Armanyac, ab En Joan de Bolonya, y altres capitans, qui havía cedit forces y castélls a gent francesa, y qui havía favorejat la entrada del infant de Mallorques? No-més per úna d'aquestes inculpacions podía castigar En Joan l'antich coadjutor de sa resistencia o desobediencia filial, com fóra la d'havèr atemptat contra éll, çò és que instantaniament s' hagués transformat en traydor: y puix aquesta mala acció no consta en ningun lloch, havèm de convenir o en que aquesta nova persecució, a ésser certa, sería una segona mala inteligencia deguda a acusacions d'enemichs personals del comte, qui privas en lo Palau, car vérament diuen que éra molt donat En Joan a lliurar-se als seus privats, o que s'es confòs

aquest fét ab un altre de posterior, del qual ja parlarèm, qui podía donar peu veritablement a plany, y, en conseqüencia, que tals suposits no eczistiren o s'esvaniren fácilment, ja que lo metéix annalista de qui prenèm aquestes noves, séns esplicar-nos lo curs del procés, ni sa desexida, curulla la llista de les inculpacions no més ab aquestes precises y bréus paraules: «emperó aquesta ira anà després aplacant-se, car fóu lo Rey de condició benigne, si bé a la primería molt governat y donat als seus privats.»

Fora d'aquest cas, que no-ns resolèm a acceptar del tót, per açò que acabam d'espondre, lluny de semblar tirá En Joan, o de tenir-lo per tal, que molt podía ajudar-hi lo recort de tirans anteriors, se mostra ans bé benigne, generós y fins esplèndit, y poch sabèm compendre com los historiadors han cregut axí avinent-ment la eczistencia de semblant temor, no fent lo Rey actes qui-ho poguéssen motivar. Més pochs motius hi pogué havèr d'aqui-avant per tenir-lo-y, tenint en compte fins los metéixs deféctes del novell Rey, o que com a tals li endorsen los historiadors, car tras d'un monarca tan aficionat a guerres com fóu En Pére, veyen inaugurar-se un regnat verament de pau, perçò com no pensava lo Rey sinó en deports de tota mena, y més estimava mil vegades combatre les aus y féres que no los homens.

Per més que En Joan, al revers de tots los seus antecessors, no-s donà gran préssa en anar coronar-se com a rey de Aragó a Çaragoça, la qual cosa més que dexadesa, podía ésser per mor de sa poca salut, o de la necessitat d'ordenar alguns assumptes perentoris y de vetllar en lo curs dels processos, no dexà, tan bell punt com estigué a Barcelona, de complir un acte cerimoniós qui caracteritzas poch o molt la presa de possessió dels seus dominis. Diu lo Zurita que estant a Barcelona En Joan, als 8 de Març, al palau de la reyna (probablement lo metéix palau menor que ja habitava son pare) ab la solemnitat acostumbrada jurà als catalans las llurs constitucions y costums, declarant que, per havér-se fét algunes donacions y alienaments per lo rey son pare y per éll, en perjuhí séu y dels reyalmes, dés lo 20 de Desémbre

del 1365 fins en aquella hora, no éra sa voluntat de confermar-los: y que aprés de féta semblant formalitat, fóu jurat per comte de Barcelona, y féren-li lo jurament de feheltat als 18 del metéix mes y any.

No duptam nosaltres d'aques fét, con lo Zurita, historiador tan autoritzat y pregon conexedor dels nostres arxius, cita fins les dates, jatsía ometent minucies; emperò és del tot singular que no sía trobador ningun rastre de tant importants actes, car si lo jurament se féu *ab la solemnitat acostumada*, apar que havía d'ésser davant les corts, y ni hi há procés (cosa que no fóra prou a negar-ho, car no-s conserven tots los de les celebrades, en lo nostre arxíu Real) ni indicis hi hà de convocatories en los registres. Lo metéix buyal observaríen los historiadors de Catalunya, con o callen aquest fét, com lo Carbonell, Monfar y altres, o-s limiten a copiar literalment séns la més mínima referencia ni justificatiu la relació del Zurita. Nosaltres no volèm negar-ho de tót-en-tót emperò si açò que posam en dupte és la solemnitat, enténga-s la legal, çò és, que En Joan juraría davant sa córt més o menys numerosa, emperò no davant les córts, lo díe 8 de Març, y al palau de la Reyna, que éra sa habitació—ón no hi hà exemple de que s'hi síen celebrades córts algunes,—que allà metéix pogué jurar-lo la córt a éll els 18 del metéix mes, y que, ab élla o séns élla, perçò com no s'hi senyala la data certa, pogué no menys declarar que *no éra voluntat* confermar les donacions anteriors qui-l perjudicaven, çò que ben mirat no és una revocació definitiva. Axí ho crehèm, interin no apareguen noves qui dónguen major llum; emperò apart de la nostra indecisió, devèm observar tocant a aytan important adveniment una novitat de costum que fóra de gran trascendencia referent a la historia de Catalunya, posat que, en efécte, féu-se ab tota solemnitat la jura del rey En Joan com a comte de Barcelona.

Dés lo comneçament de la confederació catalano-aragonesa, en quiscuna de les coronacions dels monarques com a reys del reyalme d'Aragó a Çaragoça, havèm procurat esplicar la intrerpretació que deu donar-se als furs y privilegis

aragonesos, tocants al dit acte, y havèm sostingut que si éra legalment indeferent al príncep, comte y rey ensémps, jurar y coronar-se sóts lo primer caràcter o sóts lo segón en l'un o en l'altre dels seus Estats còm li fós més avinent, séns que obstas per ésser regonegut rey d'Aragó esser-ho estat abans com a comte a Catalunya; mas a costat de la nostra opinió consignam sémpre lo fét, la costumança: de manéra que, en general, los reys anaven de bell començament a corononar-se com a tals a Çaragoça, ja per tal com lo títol de rey éra superior entre tóts los que portaven, ja per no descontentar poch o molt y políticament los aragonesos, qui estaven molt gelosos d'aquesta preeminencia. Donchs hé: ¿lo regoneximent del rey En Joan com a comte de Barcelona, fét prop d'un any y mig abans de coronar-se a Çaragoça com a rey d'Aragó, se verificà o no ab la solemnitat que indica lo respectable annalista aragonès Zurita? Si no ho fóu, probable roman, ja que no provada, la interpretació que donam a la relació del dit autor, y justificada fins a cert punt la fretura de noves; y si ho fóu, confermada apar la opinió que havèm sostinguda de lluny, de que éra indiferent al príncep senyor d'aquests reyalmes y Estats nomenar-se rey, ans que comte, o comte, ans que rey, adhuc en lo cas del qual tractam podríem dir que s'intitulà y regí bé dés lo començament com a rey, sèns ésser regonegut ni jurat més que com a comte de Barcelona, títol propri de la dinastía que-n representava la línia masclina lo successor dels Berenguers, dels Jaumes, dels Péres y dels Alfonsos.

En la esposició d'aquests féts hi ha una deducció important a fer, En Joan declarà *no ésser sa voluntat* confermar les donacions fétes per lo seu pare y per éll, qui fóssen en detriment séu y dels seus reyalmes dés del 1365. Molrs anys sòn los que trancorren dès d'aquest al 1387 en què morí En Péré, y moltíssimes, per tant, les donacios y alienaments que li caldría revocar al nou rey, cosa que haguéra ocasionat tal confusió y pertorbació en les families, que bastara a fer perdre la coróna al monarca qui ho atemptas. No podía ésser lo obgécte d'aytal declaració de voluntat respécte dels béns do-

nats a la reyna Sibilia y als séus, car séns esgordar formalitat alguna havía sabut confiscar-los En Joan, y encare séns confiscar donar-los a sa muller Na Violant y qui volguè, y per altra part consten en los índechs del Reyal Patrimoni molts de béns qui d'éll exiren y passaren al domini de particulars durant aquest període y què no-ls tornaren aquests a perdre ni durant lo regnat d'En Joan, ni encare dels seus immediats successors. ¿Ab quín obgécte, donchs, féu tal declaració lo Rey y a quíns béns podía aludir al fer-la? No duptam nosaltes que ab la declaració, en general, cuydà En Joan compendre solament determinats béns, y féts posteriors nos donen a conéxer que aquesta fóu la intenció, y que quí sap si-n naxíen certs desplahers dels quals ja havèm parlat. N'hi haurà prou ab citar dos éxemples per esclarir aquesta sospita: lo comtat d'Empuries consta en los índechs confiscats per lo rey En Pére, y séns constar-ne la reversió, lo vehèm tantost possehit per l'infant En Martí, y un gran nómbre dels qui componíen lo marquesat de Camarassa, qui éra una part molt principal del comtat d'Urgell, y que adquiri la Coróna per causes que fóra llarch esplicar (1), aprés d'havèrne fét donació lo rey En Alfons, en lo 1330, al infant En Ferran fill séu. passaren d'aquest al comte En Pére de Urgell, al qual féu hereu en testament; emperò lluny de adquirir-los y possehir-los, lo rey En Pére s'apoderà de tót, y lo Comte (segóns espressió del Monfar) hagué de passar per allò que lo Rey volgué, y seguí aquest possehint-los fins al any 1386, en lo qual, als 22 de Janer, los donà també al infant En Martí fill séu, ab certes retencions y pactes, de qui més tart passaren a sa muller la duquesa (2).

(1) Veja-s lo Monfar, *Historia de los condes de Urgel*, vol. II, pl. 229 y següents,

(2) A 3 de Març del metéix any En Joan confermà a favor del seu germà En Martí, la donació dsl marquesat de Camarassa féta per En Pére al mencionat Infant, y ab tót que pochs jórns aprés, als 14 de Març, assignà En Joan al comte d'Urgell 10.000 sous sóbre Caldes y Granollers, que seria com a compensació, n'hi hà prou ab allò primer per justificar la nostra sospita. En la confermació de Camarassa, s'hi espréssa al peu que no éra estada signada en tèmps d'En Pére, y que la signa llavors per que no sia duptosa sa validesa, essent açò més notable.

En la data d'aquest document s'hi llig *in nostro minori seu novo palatio*,

Ab tals antecedents, no havèm de meravellar-nos, donchs tant, si novament lo dues vegades enfurismat y sossegat En Joan tórna aferruçar-se ab lo seu antich amich lo comte d'Empuries, ni menys que a la primería del any següent, com espréssa lo cronista al qual seguim en aquesta part, lo comte En Pére d'Urgell y los altres senyors de Catalunya, no dexant de témer al nou rey, y perçó que podía esdevenir, féssen llurs lligues y confederacions, y que als 7 de Juliol de 1387, En Uch, comte de Pallars, y En Roger, germà séu, prometéssen la llur favor y ajuda al dit compte En Pére (1). Encare abans d'aquest fét, dóna ja a entendre lo cronista urgellench la temor que tindría lo comte d'Urgell de veure-s perjudicat per En Joan, car diu que «lo comte En Pére restà axí felló de la vila de la córt y d'havèr servit lo rey En Pére que-s retragué del tót dels bullicis de la córt, y llunyà-s del novell rey; y s'aplicà en mirar per sa casa y reedificar les esglesies de les seues viles.»

Immediat al jurament del Rey y a sa declaració, de què havèm parlat, séns concloure-s lo metéix mes de Març, posa-s en orde lo vescomte de Roca-bertí per passar alsd ucats de Atenes y Neopatria, dels qual éra estat confermat llochtinent y vicari general. Lo llegidor se recordarà que a la fí del regnat anterior se tractà de destituhir lo vescomte per havèr-se mostrat devot al primogènit En Joan, en les questions ab lo seu pare, y bastava aquest mèrit anterior per que-l tornassen a possar en son antich càrrech. Precisament en aquella ocasió éra arribat d'aquelles llunyadanes terres

provant açò la recent construcció del *Palau*, o que éra. de poch témps ençà, adoptat com a residencía dels reys, en substitució del antich palau major.

Arxiu de la Coróna d'Aragó. pergamt 74 y 87 d·En Joan I, y reg, 2026, foli I.

(1) En la edició de la *Historia de los Condes de Urgel*, del Monfar, s'hi llig que-s tingué aquesta confederació en lo 1381, essent, séns ningun dupte, errada de caxa, colocant un 1 en lloch d·un 7; y es de concebre ab més facilitat la errada, per efécte de pertorbació instantania e involuntaria, al revisar l'original ón la errada es encare més greu, car s'hi llig en lo 1378, çò és, colocat lo nombre 7 en tercer lloch en compte d'ésser lo quart, resultant axí la data corresponent al primer any del regnat d'En Joan I.

En Guerau de Rodonells, qui venía fer plét homenatge al Rey, en nom d'En Pére de Pau, per les forces y castélls que tenía en son podèr, y En Joan manà que-l prestas al vescomte per revestir axí aquest de major autoritat.

No obstant de quant s'és volgut allevar al rey En Joan, per ocupar-se de sobres en alegres deports qui-l distreyen dels més importants afers, és precis confessar que res no ho justifica, almenys en los primers anys, per tal com sobreïxen de despatxs los registres del seu regnat, dés lo moment en què li toca succehir; y ab tót y trobar-se lo Rey malalt, en los pochs díes qu-s detura a Granollers, al venir de Giróna, dóna-s allà curs a molts y diferents negocis, tal com pogué fer-ho lo monarca al qual la Historia haja atribuit lo renom d'actiu. Apart del subjects ja indicats y d'altres que anirem tractant successivament, sobressurten aquells que podríen considerar-se com a penjants o no decidits a la mort del antecessor, y que, de fét, vehèm resolts ab mes llestesa que no en témps del rey En Pére, ja sía perçò que En Joan, no géns ambiciós, no inventas dificultats, ni s'aturas en minuciositats que en altre témps solíen crear complicacions, y tot per atènyer migrats desigs, ja sía que los concellers elegits per lo nou Rey prescindissen d'aquests mals costums, que no déxa d'honrar lo monarca qui-ls nomenava: y entre los diţs afers poden mencionar-se lo de la composta ab los Arborea, per atènyer veritable pau a Sardenya, y fer-hi més estable lo govern de la casa d'Aragó.

Ja-s recordarà lo llegidor la actitut que prengué Na Lionor d'Arborea, prescindint de les compostes entre lo rey En Pére y Brancaleó, y com per aquell haguéssen facultat, a les seues darreríes, En Bernat de Senesterra y En Ramon de Cervera per concloure un tractat; tantost com entrà en lo podèr En Joan, hi envià En Ximèn Péreç d'Arenós, son cambrer y gran privat; molt perseguit anteriorment per En Pére, cuydant assentar d'una manéra definitiva lo tractat, que s'absentà venint a aytal obgécte a Barcelona embaxadors de Na Lionor, no obstant de sorgir una gran dificultat, qual éra la del scisma, en atenció a que lo papa havía d'ésser l mijano-

cer, y al anar-se-n l'Arenós pot-ser no s'éra fet regoneximent esplícit del pontifech así, y molt menys en la illa. Per facilitar l'acort, apartà En Joan tot quant podía ésser obstacle, y prescindí de la residencia que havíen acordat abans eczigir a jutges y governadors de la illa, condescendí en donar de nou la investidura de jutge d'Arborea a Na Lionor, absolgué los sarts del jurament que havíen prestat al fill de aquesta senyora, y restituint als Arborea los llochs usurpats a la Coróna (si bé conservant-se sémpre los sarts, desconfiats en certa actitut belicorosa), al cap-devall se conseguí la pau, que-s convingué en qué devíen sots-signar-la lo Rey, son fill primogènit en complint los catorze anys (1), lo duch de Mont-blanch, y los procuradors de les ciutats de Barcelona, Çaragoça, Valencia. Mallorques, Perpinyà, Elna, Caplliure, Càller, l'Alguer y totes les altres de la illa.

Com és de compendre, atesa la distancia de la illa, respécte de Barcelona, y per altra part les moltes ocupacions que tingué lo nou rey en los primers mesos del seu regnat, no pogué donar-se compliment en quasi tot aquell any à tan important afer; emperò per la fésta de Nadal termenà definitivament la pau a Sardenya son governador Arenós, essent després vingut, al metéix obgécte, a Catalunya, ensémps ab

(1) Interpretam que la signatura del primogènit havía de posar-la al complir aquest catorze anys, segóns diu lo Zurita, d'una manéra molt confósa «aquesta pau havíen de signar-la per lo Rey son fill primogènit essent de catorze anys, y lo duch de Mont-blanch, son germà, etc:» car no podía ésser altrement, per comptar llavors l'Infant Eu Jaume molt pochs anys. Apart d'açò. la seguretat de aquella signatura éra poch eficaç, car molts anys éren los que mancaven per atènyer a la edat assenyalada, durant los quals los Arborea podíen tornar a rebelar-se, axicom ho féren, o mancar la esperança de la metéxa seguretat axicom mancà, perçó que morí lo dit infant dlns no gayre témps, y un altre germà que tingué En Ferran, se morí tambe ans de complir-se lo térme. En la donació de Mont-blanch, nomena En Joan al seu fill *Dalfino Gerunde Jacobo*, y en lo nomenament de Governador general dels reyalmes s'hi llig *defectum teneris etatis incliti magnifici infantis Jacobi primogeniti nostri.* y abdós documents sóa del 1387, de manéra que ún no pot duptar de qui éra en aquesta ocasió lo primogènit.

De la segóna muller tingué lo Rey un fill apellat Jaume, en lo 1374, que diuen que visqué pochs mesos: per tant aquest así nomenat ha d'ésser un altre del metéix nom, de la tercera muller, ab la qual s'ajustà en lo 1380.

Còmita Ponci, embaxador del Jutge, lo qui la ratificà ací als 8 d'Abril del següent any 1388, y, en conseqûencia, estant lo Rey al monestir de Vall-donzélla, en lo metéix mes, donà orde d'enviar a Sardenya tres-cents bacinets de cavall, y mil servents o soldats, per repartir-los d'establiment entre les fortaleses y castélls qui li-s sotsmetíen, en virtut del nou tractat.

Un rey qui ab tanta activitat donava preferencia al espatxament de negocis com aquest, tan utilós per la benanança dels seus vassalls, podía no ésser rey belicós ni entoçudit en sostenir sa voluntat, emperò en contra estalviava molt escampament de sanch, moltes despeses a la nació que regía, y per més que podía pecar d'altres vicis com a home, ja may per aquests arribava a veure-s aquella exaugada y en tantes estretors com li ocasionà En Pére ab ses contínues guerres. Per tal lo Zurita, si bé dóna noticia, a sa manéra, de les aficions d'En Joan, que podríen considerar-se com a deféctes—de què-ns ocuparèm més d'espay en lloch més oportú,—ab rahó diu que «éra príncep de sa condició molt benigne y pacífich, y procurà dés lo començament del seu regnat de seguir molt diferent camí del que portà son pare,» afegint que «lo rey En Joan fill séu ab tot-hom volía pau, y no tingué fí d'avantarjar-se entre los altres príncеps, sinó en la magestat de sa casa y córt, que fóu la més assenyalada, que en molt de témps se fós jamés vista.

Altres exemples podríem citar qui proven la activitat de En Joan en lo primer any del seu regnat, y si aquexa vé provada en la resolució d'un afer tan important com lo de la pau de Sardenya, y en la d'altres de menys trascendencia o importancia, ben clar está que la vigilancia del govern s'estenía indistinctament sóbre tot quant podía ésser d'utilitat general o particular; podènt citar com a mostra la cédula que espedí als 4 de Novémbre del metéix any, per la qual, desijant remeyar les abusions introduhides en la policía dels pellayres, tintorers de la art de la llana, aprovà y confermà les noves ordinacions dels metéixs fétes per los concellers y prohomens de la ciutat de Barcelona (1).

(1(Capmany. *Colección diplomática*, vol. II, pl. 177, aóm, CXI.

Los principals historiadors resumexen, al concloure lo primer any del regnat d'En Joan, dos féts importants, emperò d'una manéra axí concisa, que tot-just pot lo llegidor formar-se idea de çó que podíen ésser la coronació a Çaragoça, y les córts de Monçó. Veus-ací tot quant nos tramet l'Annalista aragonès: «Com lo Rey se deturà per mor de sa dolencia tot l'any anterior a Barcelona y la major part de aquest, y estaven les coses sobressahides fins que vingués a Çaragoça a coronar-se y jurar los privilegis, com éra costum, finalment vingué a aquesta ciutat, y no-s coronà ab aquella cerimonia que solíen fer-ho los seus predecessors: y manà tantost convocar córts generals de tots los seus reyalmes, llevat del de Sardenya y Còrcega, per la vila de Monçó, per al 3 de Novémbre vinent, y continuar allà les córts que havía ordenat convocar lo Rey son pare, que aprés se continuaren a Tamarit y Fraga, y no-s van concloure per la seua mort.»

Quant a la coronació, l'historiador d'aquesta cerimonia, Blancas, hagué d'amparar-se en aquesta metéxa relació del Zurita, esmerçant-hí no-més deu ratlles, per manifestar en suma, respécte de la coronació d'En Joan, que no-n pot dir res, per no havèr-hi memoria d'aquell témps qui ho esplich, no dexant açò d'ésser ben notable, car lo seu llibre abunda en minucies tocants a les altres coronacions de reys anteriors y posteriors d'aquell. ¿Fóra aventurat de dir que no arribà a coronar-se En Joan com a rey d'Aragó? Cert es que ho fóra, emperò no fóra menys aventurat assegurar que ho fóu, ja que en sa abundosa correspondencia, y sóbre-tót en cartes de data immediata a la anada del rey a Çaragoça y endreçades a personatjes d'Aragó, gayre-bé no s'hi parla del progécte d'anar a coronar-se, no trobant-se aquest consignat sinó en les circulars de data molt anterior ab l'obgécte de recollir cabals per celebrar ab pompa la dita cerimonia. No s'oblidà lo nou rey de preparar de lluny lo negoci, y dés los primers mesos del seu regnat, procurant convèncer los seus vassalls del davèr o costum que hi havia de contribuir a un acte tan solemne e indispensable, escrigué a prelats, capitols magnats y municipalitats, séns dexar-se les aljames y more-

ríes, lo tribut de les quals, nomenat precisament coronació en aquests cassos, no dexaría de percebre; de manéra que sols aquestes circulars y manaments arríben a formar un voluminós registre (1), espressant-s'hi en tóts y cada un delt documents que conté, lo propòsit y resolució de coronar-se éll y sa muller a Çaragoça lo díe 25 del vinènt Abril.

Lo Zurita, axicom havèm vist, dóna com a verificada primer la coronació, fent-se després la convocatoria a córts; emperò encare suposant que axí sía, calgué verificar-se lo primer acte, no en la data designada, sinó ab posterioritat al 18 de Maig dès del qual romangué lo Rey a la capital del antich reyalme fins al 3 de Novèmbre, que fóu la hora que entrá a Monçó ab motiu de les córts d'entre les qual actes podèm citar-ne una, qui-ns fa deduhir que per ventura ni a-leshores estava coronat (1). Desijant justificar aquestes assercions havèm resseguit a pleset lo registres primers correspo-nents al regnat que-ns ocupa, y per l'orde cronològich que guarden en sa espedició los documents, havèm vingut en coneximent de sengles punts ón sojorná En Joan, dés la seua arribada com a rey a Barcelona fins a les dates adés citades. Com a curiositat atractívola oferim lo resultat d'aquest estudi als llegidors, mencionant de passada, al metéix obgécte, al-

(1) En una circular endreçada a diferents autoritats y especialment a les de Giróna, Besalú y Camp-rodon, data a Tortosa, per cert als 19 de Novèmbre del 1393, al obgécte de recollir lo tribut per la coronació, s'incerta lo capítol de córts de Monçó, per què aquestes prohibiren que lo Rey fés impostos, y acordaren que cesassen los que estava fent, a continuació de la qual cosa, no considerant En Joan enclós en aquesta prohibició l'acostumat tribut de què aci-s tracta, posa les següents paraules! *Verum quia propter contenta in dicto capitulo aut álias prenominate universitates et singulares persone nullo modo excusare se possuit quin dictam taxacionem solvere tencantur ratione coronationis nostre, predicte cum descendat de regalia nostra propria ac nostris ossibus et Regie dignitati a fixam* etc. Noresmenys, en lo preambol del dit document, volènt lo Rey fundar la rahó del tribut, declara ben esplícitament que es per les grans messions que ha fétes y *a fer haurá* ab motiu de la coronació que ha de verificar-se *in supportatione diversorum sumtuum et expensarum quos seu quas non facere et subire opportuit et etiam opportebit dicte nostre fiende coronationis pretelxu.* Ab una tan espressiva nova ¿podrà, donchs, algú duptar que En Joan I, prop de set anys aprés d'havèr succehit al seu pare, no complit encare la cerimonia de coronar-se com a rey d'Aragó a Çaragoça?

Arxiu de la Coróna d'Aragó, registre 2 a 20, foli 131 y 132.

guns dels documents qui incidentalment nos servexen de prova cronològica, car vénen, per altra part, a confermar lo nostre judici general y quant m'han dit altres autors sóbre les aficions particulars del rey En Joan.

Veus-ne aci l'estracte: dés de Barcelona, vers lo mes de Agost (tingas en compte la estació ón pertany aquest mes) del 1387, escrivía lo Rey al abat de Mont-serrat, dihent-li que en bréu aniría a aquest monestir a fer gracies a la Verge per la restauració de sa salut, y que manas construir dues estufes la una al *palau* y la altra en la cambra, qui no despedissen fum, perçò com tenia entès que no-n'hi havia: dés de la metéxa ciutat, a 17 del metéix més, feya sabèr al arquebisbe de Çaragoça, *que ja havía començat a èxir de casa*, y a 8 d'Octubre, informava al seu sogre, lo duch de Bar, *que tenía bona convalescencia*; y aquesta lletra la endreçava, com a circular, a moltes persónes de França, demanant-los al metéix témps y aquest éra lo principal obgécte de la lletra, que li trametéssen haccanees y llebres de Bretanya. En lo més d'Octubre no habita lo Rey al interior de la ciutat, mas al monestir de Vall-donzélla, estramurs; als 29 del metéix mes sots-signa a Molí-de-Reig (l'actual Molins-de Rey), lo 30 a Martorell, y lo 2 de Novémbre ja a Vila-franca, a ón se diu que se n'hi és anat fugint de Barcelona ón s'hi desenrotlla la peste de la glànola; y d'allí estant escriu a Tortosa, cuydant anar-se-n'hi lo díe 29, emperó no-s veu açò confermat, ans continua En Joan a Vila-franca, essent la darrera data d'aquest punt la del 22 de Janer del següent any 1388, corresponent a una lletra endreçada a un argenter, lo juheu Salomó Barbut, ordenant-li que no perda témps en les coses del seu ofici que està treballant per éll (tal vegada la coróna?) y que cumpla açò que li tramet a dir per boca del seu estròlec, lo mestre Cresques. Lo díe 21 de Febrer tórna ja sóts-signar En Joan a Barcelona, y traslladant-se de nou a Vall-donzella lo 19 de Abril, parteix d'allá, seguint per diferents pobles en los quals se detura poch o molt, y mudant del un al altre en les dates y per l'orde que anam a demostrar: lo 19 d'Abril a Molins-de-Rey, lo 20 a Martorell, lo 22 a Piera, lo 23 a

Igualada, lo 25 a Cervera, lo 27 a Tàrrega, lo 28 a Arbeca y Juneda, lo 30 a Torres, lo 2 de Maig a Fraga, lo 6 a Vallobar, lo 7 a Alcolege, y lo 18 a Çaragoça, ón roman, com havèm indicat, fins al Novémbre, per passar a Monçó, trobant-s'hi lo díe 3 (1).

Passá de cinch mesos estigué, donchs, En Joan a Çaragoça, fins al penúltim del any 1388, séns que s'haguéssen obert les córts, y solament durant aquells, molt posteriors al témps que havía senyalat en les circulars per coronar-se, pogué verificar-se, en tal cas, la cerimonia: emperó ja prescindint nosaltres d'equest acte duptós y passant a tractar del primer, podèm dir que efectivament, com indica lo Zurita, fóren aquelles córts continuació de les anteriors, y axí ho manifésta lo Rey en la convocatoria, dihent que a instancies del arquebisbe de Çaragoça, d'En Martí y dels tramesos de diferents ciutats dels seus reyalmes, havía condescendit y declarat, en lo 7 de Setémbre del 1388, que lo díe 3 del següent Novémbre continuaría a Monçó les córts generals començades per lo seu pare en 1383 a la metéxa vila.

Per més que la continuació axí tardana d'unes córts començades prop de sis anys abans apar que havía de tenir per obgécte la solució d'alguns subjects d'importancia qui haguéssen romas penjants, al passar-hi los ulls creuría qualse-vol que lo qui no havía pensat en continuar-lés éra lo més interessat en la llur celebració, car lo principal assumpte que allà hom proposa és l'ordenament de la cancillería Regia y ses dependencies, o com si diguéssem nova pragmàtica y reglament per la administració de justicia, treball notable y util que subgécta ja conclós y ordenat a la assamblea lo Rey: emperò, ab tot y aquestes circumstancies, encontrant-se tots-témps l'ordenament ab les dificultats que ofería la organització federal de la nacionalitat allà aplegada, despertant sa discussió gelosíes y pretensions de major preemi-

(1) A comprovar aquest itinerari és de consultar en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó*, lo registre 1952 y següents, y sóbre-tót en aquell los folis 33, 28 revers, 48, 53 revers y 97, ón s'hi troben los documents dels quals havèm prés les demés noves que facilitam.

nencia entre los diferents Estats, pot dir-se certament que lo gran assumpte fóu lo cavall de batalla ensémps que póma de discordia, pervenint-ne destorbs y dilacions, séns may acabar, tant que enujat lo monarca, de poch li anà com no suspengué les córts més d'una vegada, com li calgué fer-ho al cap-devall, malgrat les súpliques y protestes d'alguns dels qui hi concorríen, y d'ésser-se interposada la Reyna, com a mijancera, ab aprobació de les metéxes córts, per conciliar a aquestes ab lo monarca en sa pregon y terrible divisió.

Tot açó és declarat en un escrit del Rey que van llegir a la sessió del dimecres 23 de Juny del 1389, y és aquell metéix la historia circumstanciada de tots los referits obstacles y empatxaments, o millor l'alegat qui justifica la sobrada rahó que tenía lo Rey per estar ujat, tan més quant ja a-leshores menaçava la invasió de gents estrangeres a Catalunya, y havía-li calgut romandre a Monçó En Joan malalt y de perill *per aquesta rahó som stats agreujats de perillosa malaltia ne encare ne som plenament deslliurats.* Advertim, per alló que pogués significar, que en aquestes corts la proposició o discurs del Rey se redubí a quatre paraules, molt menys que les de la convocatoria, en català com de costum, a les quals respongué en aragonès En Martí, ab més brevitat y ambigüitat encare, que parlat havía son germà lo Rey.

Finalment, anáren sostenint-se les dites córts fins al 1.er de Desembre del 1389, en lo qual die, entre altres acorts, s'hi prengué aquest de definitiu, a sabèr, que lo Rey continuava y prorogava les córts fins a dos mesos comptadors desprès que les companyíes d'armes estrangeres fóren foragitades d'aquests reyalmes, séns que per la tarda d'alguns díes, per part del Rey, degués enténdre-s que les dites córts hagen de restar interrompudes, car dóna seguretat lo monarca de continuar-les confórme féren en semblants cassos los seus antecessors. Són en conseqüencia, les corts de Monçó, obertes en lo Novémbre del 1388, sols una part d'altres d'anteriors que-s continuaren al present y devíen continuar-se de nou més endavant, corresponent a la segona temporada los féts de la cèlebre Na Carroça o Carroccia de Vilaragut,

a la qual se refereix lo Zurita parlant en conjunct de les córts de Monçó aplegades per En Joan, aprés de coronar-se menys d'alguna cerimonia a Çaragoça, o sía aprés de la continuació, ja descrita, començada en lo Novémbre del 1388.

Dirèm, de passada, aquell poch n'havèm pogut esbrinar tocant a la senyora Carroça. Diferents historiadors parlen de aquesta dama com a *factotum* del palau Reyal, orígen de tots los mals que llavors comportaven, y especial favorita del rey En Joan: lo qui s'entretindrà en acomparar les relacions dels més moderns ab les d'aquells qui més de prop les precehiren y axí successivament fins al Zurita, se convencerà de que no han fét sinò copiar-se los úns als altres, séns pendre-s gayre treball en esbrinar. Realment lo Zurita es lo primer qui-ns dona noticies d'aquesta senyora, procehint açò d'havèr repassat l'Annalista aragonès lo procés de córts del 1389, eczistent, al qual adés férem referencia, dihent-nos, en suma que hi havía diferents planys públichs y particulars contra Na Carroça de Vilaregut, per sa privadesa, y que per lo braç de les ciutats y viles Reyals de Catalunya y del reyalme de Mallorques fóu proposat a la córt general «que-s reforma-s la casa del Rey e de la Reyna y-s remoguessen del llur servey algunes persónes profanes y d'*àvol vida*, per lo mal exemple que se-n seguía:» que-s declararen per aquesta demanda En Jaume, bisbe de Tortosa, germà d'En Alfons, marquès de Villena y comte de Denia y de Ribagorça, en nom séu y del marquès son germà, En Jaume de Prades, En Bernat de Cabrera, los vescomtes d'Illa y Roda, En Pére de Queralt, En Joan de Bellera y En Ramón de Bages; que no volènt lo Rey donar lloch a que hom llegis los capítols de la proposició, suplicà lo metéix braç reyal de Catalunya que haguéssen llibertat lo bisbe de Tortosa y altres barons (segurament los nomenats) que poguéssen anar a les córts, car no gosaven anar-hi per les menaces que lo Rey havía fétes; y que estant los privats a Calasanç ab moltes companyíes de gent, dés d'allí manifestaren per escrit que provaríen y mantindríen quant havíen dit, y que suplicant, al cap-devall, la córt general que donassen licencia al Marquès y als séus per anar a

les corts, se tingué, a conseqüencia, una assentada entre aquest y l'infant En Martí, de ón ne resultà donar-se salconduit als dits barons y a d'altres que de primer no-s nomenen a sabèr, a En Llop Ximèneç d'Urrea, a En Joan Ximèneç de Urrea y d'Atrosillo, a En Alonso Fernàndeç d'Ixar, a En Arnau d'Erill y Garcia de Sese, no sonant ja per res aquesta vegada lo nom del bisbe tortosí, los qui, diu encare l'Annalista, poguéren entrar y exir lliurement de Monçó méntre durassen les córts, y quinze díes més, esceptuant-ne solament d'aquesta gracia quatre o cinch persónes, los cognoms dels quals, Vilademany, Planella y Togoses, precisament no sonen entre los fins ací mencionats, figurant-hi encare entre élls en primer lloch un Berenguer de Vilaregut. En acabat d'açò, ohides les informacions d'abdues les parts, a suplicació de la córt general, donà lo Rey una cèdula que-n digué edicte «per la qual privà a la Carroça de la habitació y familiaritat de sa casa Reyal y de la Reyna, y del duch de Giróna, y dels Infants, y de qual-se-vol participació d'ofici y benefici, que no hi pogués tornar.»

En general, està confórme aquesta relació ab lo contingut del procés, emperò va ometre l'Annalista la observació que nosalsres fèm respécte dels noms, que bentost ne veurèm la importancia, y de més a més certes particularitats qui dónen un altre carácter al fét, y que no dexaríen de fer sospitar al metéix qui les passà per alt: tals són les fundades rahons en què s'ampara lo Rey per no escoltar los qui inventen pretésts y dilacions qui priven l'espatxament dels afers principals y més urgents, los motius que aléga per que hom no llija la demanda davant les córts, *per contenir coses molt deshonestes*—car la dita demanda no arriba ja may a figurar entre les planes del procés, ignorant-se, per tant, son veritable y *deshonest* contingut, y la circumstancia, per fí, de no constar en lo procés que lo marquès de Villena y los séus tornassen entrar a Monçó y assistissen a les córts, com no s'hi declara tampoch la rahó per que se-n anaren.

Convé annotar per altra part que la proposició del Braç Reyal de Catalunya no està en térmens tan especials com

indica l'Annalista, sinó decantant-se, per rahó d'economía, a la reforma de la casa del Rey, suprimint-ne los oficis inutils, no tenint açò res d'estrany en sabènt la afició que tenía En Joan a desplegar gran pompa, lucse y aparat en son estatge y servey, y que les menaces que atribuexen al Rey contra los qui no estaven a les córts, ni són tantes ni de la mena que soposa lo Zurita, ans aparen més bé planys y esclamacions del monarca qui-s veu enfastijat per les dilacions y perjudicis que li causen en general úns y altres. Encare més: cert és que en algun escrit y proposició particular, no en la qui contenía coses *deshonestes*, se suplica que lo Rey, desacost del palau la Carroça, y adhuc, que no consenta que obre la dita senyora sóts la guarda y valença de certes persónes qui la salven en tot quant fa, y que per tant sien aquestes trétes; emperò no és ménys cert també que lo Rey néga aquesta suposició e imaginada salvaguarda.

Açò és quant fa a observar imparcialment en lo contingut del procés que véu lo Zurita, y en prova de que aquest sentí algunes sospites, per no tindre altres noves aclaratories, que en l'estracte de les dites córts posat en los seus Annals, no titubeja en consignar les següents paraules: «e hi havía diversos planys públichs y particulars, dels qual se sentíen gréument les gents, *per més que tinguéren naximent de la enveja d'alguns mognats del Reyalme, qui éren de la banda contraria dels qui favorejaven Na Carroça,*» y parlant tantost de la idea que-s promogué de convocar córts qui no fóssen generals de la Coróna, sinó de quiscun dels Estats, nova invenció per produhir empatxament o escàndel, diu, ab no menys franquesa, que lo Rey «sospitant que aytal fama s'éra moguda per induhiment de la reyna Sibilia Forciana, manà pendre noves enquestes contra élla: emperò los de les Córts lo requeriren que no ho fés y que li sabés bò que hom conclogués aquelles Córts generals o que no fóssen tinguts comparèxer en altres parts.»

No-l faríen vacilar menys al Annalista altres dues noves notables, y són, que la Reyna, çò és, la müller propria d'En Joan I, fóu la mijancera per conciliar lo Rey ab los enemichs

de Na Carroça, y que a la fí de les córts, «per part dels catalans, valencians y mallorquins, féu-se cert requiriment als braços de la Córt general d'Aragó, que puix tenien per molt sospitós don Garcia Fernàndeç d'Heredia, arquebisbe de Çaragoça, qui éra gran privat de la Reyna, procurassen que tingués a bé exir de Monçò, y no trobar-se present, entretant que entenien en aquella reformació, y se-n alegra l'arquebisbe, per la requisició que hom li féu,» car abdues noves induexen a pensar que si los uns recelaven de Na Carroça, los altres, en major partida, recelaven de la Reyna y dels seus privats, prova evident de que obrava en tals embolichs la passió, y que no és fàcil destriar la veritat dels féts con no-més son mirats d'una banda.

Aytant misteriosa pintura, presentant-se-n la principal figura, Na Carroça, més misteriosa encare, posat que ún no s'esplica qui éra semblant personatge, còm vingué a raure al Palau y quins éren vérament los seus pecats cabdals, ha degut donar peu a d'altres misteris; y axí és que al apoderarse de la figura los poetes la han presentada com a la amiga íntima del Rey, o com si diguéssem una Maintenont d'aquella època, y açó no pot ésser con ans bé apar la favorita de la Reyna, que no del Rey; y un personatge de gran dignitat, sols per ésser privat d'aqnesta senyora, veu-se foragitat pe les córts. ¿Quina serà, donchs, la historia de la Carroça que fins are han-nos tingut velada quants han escrit sóbre aquest afer? No presumim de fer-la nosaltres, emperò facilitarèm als nostres llegidors les poques y curioses noves qui-ns són vingudes entre mans, y qui són prou, quant menys, a fundar alguna congectura sóbre la causa del odi suscitat contra la favorita per los seus enemichs.

Ja vuyt anys enrere, en vida del rey En Pére, plà bé fóu coneguda Na Carroça per los infants En Joan y En Martí, com a presidents respectius de tribunals, davant los pledejava aquella senyora per mor d'aliments que solicitava a la familia del seu marit. Per dues senteucies que havèm vistes, fermades per los dits infànts, comprenguéren que éra aquell plét dels més originals que sien coneguts, car d'aquelles ne

resulta que éra Na Carroça maridada ab En Joan Ximéniç d'Atrossiello o Urrea (o Urrea *alias* de Trossiello), ab lo qual vivía a Lucena, que éra aquest *irós* y *forsenat*, y que-l tragué de sa muller la seua mare Na María, prohibint a sa nora Carroça qne visqués ab son marit (séns que aquesta tingués la culpa de semblant separació) (1), que se-n entras a Aragó, y que percebés les réndes dels llochs que hi tenía aqnell desventurat, prohibició del tót estranya per tindre-la en compte los jutges al sentenciar y alegar-la, com a cosa admesa, en los *vehents* y *atenents* de les sentencies. En una de élles, qui porta la data del 25 de Juny del 1382, obra com a part un Francesch Munyoç, en calitat de curador exemplar del fóll Joan Eximeniç, y alhora com a curador d'En Martí Gil de Boyl, María Ximèniç y Toda Péreç, fills del referit En Joan. De qui tingués aquests fills lo marit boig hom ho ignora, emperò no serien de Na Carroça, con no ho esprés-sen les sentencies y figuren com a part contraria a aquesta senyora: noresmenys, és d'observar la diferencia de cognoms d'aquests tres fills, sóbre-tót del primer, mascle, y ún s'adonarà d'un nou misteri qui encobre per ventura una historia no gayre neta, car no-s comprèn com un fill d'un Urrrea o Atrossiello s'ha de nomenar Gil de Boyl, que no és lo cognom del pare. De ón ne dednhim que *la noble Na Carroça*. sémpre axí nomenada en les sentencies, ans bé sería víctima de culpes y dissorts d'altri, que no dona turbulent, y no tindría res de particular que, ab lo valiment del infant En Martí, qui éra parent dels Urrea, com veurèm conexent los escàndels que aquests donaven a Aragó, y dolènt-se del estat de Na Carroça, la favorejas fent-la entrar al Palau com a dama de sa cunyada y reyna Na Violant, llà ón, si la dama éra dotada d'algun talent, podía arribar a tenir certa influencia, sóbre-tót, assenyalant-se aquella córt per son caràcter parti-

(1) Aquestes són les paraules de la sentencia; *no pas per feyts o colpa de élla, mas per cólpa et feyts et no volér de la dita noble dona Na María Ximéniç sogra sua et mare del dit noble marit seu*, etc. *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 1785, foli 4 revers.

La oltra sentencia a la qnal nos referim se troba al registre 1786, foli 56 revers.

cular y nou de festiva y bulliciosa en quant a solaços y deports.

No ès açò sinó congectura nostra, y no serà tan infundada, si recordam que la muller d'En Martí, Na María comtesa de Luna, éra germana de la cèlebre Na Brianda, casada ab En Llóp Eximèniç d'Urrea, ab lo qual visqué Na Brianda quatre anys. y *sémpre fóu donzélla com abans que-s velas ab éll,* de manéra que calgué procehir-se a divorci y s'anulà lo matrimoni; y «desijant ésser mare y tenir fills, contragué matrimoni per paraules de preseut ab don Lluis Cornel, del qual tingué un fill ans no-s determinas la causa del seu primer matrimoni, essent élla y don Lluis parents y conjuncts en quart grau de consanguinitat y afinititat (1),» de ón ne resultà una encesa guerra en Aragó, posant-se en armes les dues bandes de Cornels y Urrees.

Ab tals antecedents, no manca sino veure a quina banda pertanyíen los enemichs de la Carroça: no parlèm del bisbe de Tortosa, qui figura de bell principi y desapareix tantost de la escena séns que hom sàpiga per què, puig fàcilment dóna-s a compendre que lo prelat obraría per instigació del seu germà Alonso marquès de Villena, veritable cabdill dels enemichs de Na Carroça, y aquest senyor «qui comprenía tant y éra axí poderos en aquests reyalmes, segóns espressió del Zurita, favoría llavors la banda d'En Lluis Cornel, per ésser aquest cosí-germà de sa muller, la comtesa Na Violant d'Arenós; y com aquest bàndol no tenia la favor de la casa Reyal, d'aqui hom comprèn que fós enemich de la persóna de valiment, víctima de les bogeríes d'uns y altres, qui vivía al racers d'aquella y principalment del infant En Martí, duch de Mont-blanch, çò és de la favorita Na Çarroça. Justifica aquesta apreciació lo pacte que féren al aconseguir la pau, tot cessant los bàndols, en virtut del qual «s'obligà don Lluis. y féu-ne plét-homenatge, que dins espay de quinze anys no estaría en ningun lloch a ón En Llop Ximèneç se trobas, en cas que s'hi trobassen lo Rey o la Reyna, o los

(1) Veja-s lo Zurita, *Anales de Aragon*, volumen II, foli 575 revers y següents.

Infants fills d'aquests, y *lo duch y la duquesa de Mont-blanch*: y a altretant s'obligà Na Brianda (1).»

Per tancar aquesta enquésta de la culpabilitat de Na Carroça, no manca sinó are fer memoria de çò que diguérem al començament respécte dels noms qui figuren entre los de la banda del marquès, als quals donà lo Rey salconduyt, vers lo Setémbre, per que poguéssen fer cap a les córts: entre los ja nomenats hi hà En Llóp Ximèneç d'Urrea y En Joan Ximèneç d'Urrea y Atrossillo, lo primer de igual cognom que lo foll marit de Na Carroça, y l'altre igual en lo nom, cognom y segon cognom al metéix personatge, de tal fórma que ignoram si éra lo boig qui havia cobrat seny, o un fill seu o un altre parent qui-s digués aximetéix; y entre los esceptuats de podèr tornar a les córts, emperó qui són de la banda del marquès, hi hà En Berenguer de Vilaregut, del metéix cognom de Na Carroça, y pot-ser parent séu En Vilademany y En Planella, personatges que havèm adés coneguts, per esser partidaris de la reyna Sibilia de Forcià, companyons de aquesta senyora en sa fuyta e inculpats dels delictes de lesa magestat que llavors van cometre-s.

No és estat lo nostre intent defendre Na Carroça dels deféctes que li imputen, solament si manifesta que si aquests hi fóren, no romanen provats en la Historia ni resulten de document algun, y que pogué molt ben fer-se que l'odi dels seus enemichs fill de passions baxes y d'interessos de familia, augmentat per la enveja que-ls hi produhis la favor que disfrutava una infortunada dona, pot-ser discréta, y a la qual amparava lo rey En Joan, sinó tots los individuus de la familia Reyal, séns distincció de secse. Çò que hi há de cert és que tras les córts de Monçó, no-s torna parlar més de la favorita, ni-s mescla son nom en fét algun, públich o privat, qui tinga relació ab la história de Catalunya.

Lo comportament del Rey a les córts de Monçó esplica bé la diversitat de parèrs dels historiadors sóbre lo començament del regnat d'aquell, dihent los úns si fóu de caràcter suau y de molt diferent índola que lo seu pare; d'altres com

(1) Veja-s lo Zurita, Anales; vol. II, foli 402.

lo Carbonell, que no fóu com lo pare lo fill, per estimar aquest dolent y En Pére bó: d'altres, que fóu tirà en un principi y arribà hom a témbre de sa mala inclinació, emperò que després varià en estrém; y d'altres, finalment, que per sa afició a les diversions y deports oblidà los afers públichs y malbaratà lo patrimoni: tot eczaracions tenints llur naximent sols en l'interès de determinats individuus, qui calificaven a llur fantasía lo sobirà segóns éra la favor o disfavor en què-s trobaven, y dels quals féren-se respectivament ressó los qui s'atribuíren lo devèr d'escriure la historia d'un témps que la major part no conexía. Les aficions qui distingiren lo rey En Joan, y en les quals podía sobressortir més que no altres prínceps contemporanis séus, són les que llavors corríen y per les quals s'assenyalaren aximetéix los qui regnaven en aquella època, ja fós Wenceslau rey de Bohemia, Joan de Castélla o Joan de Portogal, y molts altres dels quals recompten que los llurs palaus se transformaven en cels per llurs sumptuosos ornaments, y que llurs córts éren immenses congregacions de musichs, cantants, dançadors y poetes.

Si aquestes aficions haguéssen estat exclusives del nostre rey y predominants en lo seu caràcter, certes podría hom allevar-li alguna culpa; mas no éra axí la hora que lo seu esperit ordenador presenta ja en les primeres córts que presideix perféts tractats sobre la ordinació de la justicia, de la administració de justicia, de la administració pública y de sa casa y córt, méntre per altre costat fa veure la fermesa del caràcter propria del varó enèrgich, lluytant les mes de les vegades ab la opinió de la multitut, no aprovant-ne lo procehir fins que la rahó lo connvenç o la estréma necessitat li hi obliga; y axò, en veritat no ho faría lo qui fós apocat en son esperit, afemellat en lo comport y dessidiós en los afers públichs, per efécte de ses aficions particulars. Emperò llà ón acabà d'acreditar En Joan que no li mancava energía, activitat y patriotisme, fóu en la propinca defensa que li calgué fer de Catalunya, y en les encertades proposicions que donà per la bona reexida dels diversos afers qui s'agombolaren, durant encare les córts a Monçó.

Dues noves fatals rebé En Joan méntre presidía les intermenables córts de Monçó, la del moviment dels genovesos a les illes, disposts a favorir los rebetles de Branca d'Oria—tant que tenien manat a tots los sotsmesos de la senyoría habitadors en aqueixs reyalmes, que se-n isquéssen séns triga, —y la de la propinquitat de forces forasteres, manades per Bernat d'Armanyac. Tot alhora arribaren a la presencia d'En Joan un tramés del papa Climent, a favor del qual s'éra aquell declarat, y un missatger del rey de França, demanant abdós una assentada de la qual, deyen, n'havía de pervenir gran honra a França, a Aragó y a la Esglesia. Respongué lo Rey cortesment als tramesos, manifestant lo desig d'accedir con li fós possible, y méntre ab prudencia cercà los mijans de sossegar los genovesos, instà y tornà a instar per que cloguéssen o suspenguéssen les córts, alegant la rahó de no volèr esposar més la vida a un punt qui estava plè de pesta—tant que en l'Octubre d'aquell metéix any hi perdé un fill, qui era l'infant En Ferran,—y sobre-tót per la fretura de defensa que tenía lo pahis, méntre que forces forasteres menaçaven Catalunya. Dexant per are los restants afers, que ja parlarèm de la llur reexida, parèm no-més esment en lo de la defensa, y serâ ella prou per que lo llegidor regonega encare més la falsedat de les imputacions que féren a En Joan los historiadors tocant al seu caràcter y comportament.

Tantost com aconseguí que-s cloguéssen les córts, se traslladà lo Rey a Barcelona, ón estava per lo Nadal del 1389, y replegant tota la gent d'armes de Catalunya (1), per enviar-la a Giróna, tan bé distribuí les forces, que mal li anà al enemich, si bé que no tan prést com éra de desijar. Se concentrà en aquella ciutat la major part del exèrcit, ab grans provisions, distribuí gents y queviures en les fortificacions, immediates qui més se podríen defendre, alhora que

(1) Lo Carbonell diu que la gent d'armes de Catalunya la pagava la Diputació o General, séns lo podèr acostumat de les córts, çò que, tot lo més, sería en part, posat que hi figuren sémpre los senyors ab llurs vassalls y les hosts dels pobles, que éra çò que constituya l'exèrcit d'aquells témps: emperò ja sabèm, per experiencia, fins a ôn mereix donar-li crèdit al forjador de les *Croniques de Hespanya*.

donà orde de desamparar los qui no estaven en defensa, y d'adobar en altres los murs y fossats, estenént-se aytal orde als llocs y comarca d'Olesa y Monistrol de Mont-serrat, Manrèsa, veguería de Bages, subveguería de Neyà y envers la vila de Sant-Pedor, y encarregant-se d'aquesta comissió En Guillèm d'Argentona, lo qui-s colocà a Manresa com a capità de tot aquell districte. Mossèn Ramón d'Abella, ab algunes companyíes de gent de cavall, se situà a Torroella de Montgrí, y a Palafrugell, En Ramon Pallarès, ab altres forces, ocupà Palamós, En Bernat de Cabrera, ab moltes companyíes de gents d'armes, defenía Besalú, y per fí En Gilabert de Cruilles, qui éra governador de Rosselló, estava encarregat de la defensa d'aquella frontera, ajustant a Perpinyà tot lo nombre de gent possible, havènt-li trames encare lo Rey, fra Martí de Líbori, castellà d'Amposta, ab certes companyíes de cavall, séns comptar endemés diferents partides soltes, sóts manament d'esperimentats cabdills qui encrohaven lo territori en totes direccions, per encalçar los forasters, axicom veurèm.

Entant que axó anava aparellant-se ab gran préssa, demanà lo Rey, encare abans d'arribar a Barcelona, socórs a Arago y a Valencia, y adhuch provant fortuna envià tambè lo vescomte de Roda, son cambrer, y Esperandeu Cardóna, al rey de França, recordant-li la aliança que ab éll tenía, y requerint-lo que, en virtut d'aquella, esquivas los mals que podíen causar aquelles gents vassalles seues, y contra élles li trametés mil bacinets de cavall, tot comissionant En Pére de Marcà y En Simó de Marimon al rey d'Anglaterra o al seu govern per que no permetés que los seus sotsmesos de Bretanya vinguéssen fer valença, segons deyen, a la gent d'Armanyac. De poch efécte fóren abdues embaxades, car lo rey de França, per més que prometé no consentir que los soldats d'Armanyac damnificassen, y que fins prohibiría al comte son germà que l'ajudas, se disculpà respécte de les obligacions que li imposaven les lleugeres aliances ab Aragó, dihent que havíen de comunicar-ho als duchs de Borgonya y Berri, que éren los qui de fét go-

vernaven lo reyalme, fent-se açò més estrany aprés del afany que manifestaren poch abans lo tramès del metéix rey de França y lo del Pontífech, per que En Joan tingués una assentada ab aquell; y en quant als anglesos, acredita la inutilitat de la súplica lo veure que entre les gents del invasor hi havía bretons, cosa que no fóra tan estrany si efectivament un dels motius d'aquella invasió fóu en venjança de la pressó del arquebisbe de Burdeu.

Sía o no cert aquest motiu, no concebim còm los anglesos, si éren tinguts de pendre una satisfacció, no obraven per si sols, que massa n'éren per fer-ho, con sabíen lluytar contra tota la França, y que precisament se valguéssen d'un senyor feudal d'aquesta nació, exercint un paper secundari al ajudar-lo. Emperò menys concebim encare çò que tant parlen d'aquella invasió en les nostres histories, y ni en elles ni en los documents que s'hi referexen no s'hi espréssa may la causa veritable (1) qui decidí En Bernat d'Armanyac a fer armes contra lo rey En Joan y a esvahir una gran nació, tant més quant no éra altre, com diu molt bé lo Zurita, que *un cavaller* particular: car, en veritat, sabèm la guerra, e ignoram la causa qui la produhí, y tant solament recordant que la anterior muller d'En Joan éra germana dal comte d'Armanyac, calculam, per congectura, si tal rompiment éra lo resultat de gréuges anteriors entre tan íntims parents per rahó de interessos o drets de familia. Emperò fós com fós, y limitant-nos al present no-més a la guerra y a la vigilancia del nostre rey per dur-la d'una manéra victoriosa, esbrinèm lo procehir de uns y altres contendents, y veurèm per los resultats quant justa és la opinió que sostenim en favor del qui sabé combatre y vèncer, no obstant d'ésser *l'amador de gentilesa*, y d'estar més dispost per la Gaya sciencia, que per la guerra, axicom digué l'Abarca, séns ningun fonament.

(1) Lo cronista Carbonell és lo qui més s'aventura en aquest punt, dihent talment que l'Armanyac volía faragitar d'aquests reyalmes En Joan y fer-se éll rey d'Aragó *ab intenció de foragitar y expellir lo dit rey En Joan de la senyoria e aplicar-la a-si*. Molt li plahía endevinar intencions l'escrivà cronista, en no sabènt, com a arxiver, trobar-ne noves.

Passà lo Rey, séns que-n sapiam positivament la data, de Barcelona a Giróna, çó és al campament general y céntre d'operacions, podènt tan solament assegurar que hi éra en lo Març del nou any 1390. Los invasors (si no-ns enganyén los autors qui immediatament parlen d'aquest fét, sóbre-tót lo Tomich, sémpre sospitós per nosaltres) per fer la llur entrada enviaren los anglesos per la part d'Aragó; mas perçò que tantost és d'observar, deguéren tóts aplegar-se a la frontera del Rosselló y Catalunya, y després, a ramades y *semblants a lladres*, puix recompten que s'entretenien molt robant, entraren per l'Empordà, aplegant fins a Bàscara, de la diócesi de Giróna, y prenguéren-lo per combat apoderantse d'altres poblets d'aquell territori. Una partida dels invasors s'encaminava dret a Navata, per allotjar-se en aquella comarca, y al sabèr-ho donà-s orde al Cruilles que envias a la vila de Figuéres tota la gent d'armes que tenía, dexant només cent homens d'armes per gordar lo Voló, que s'escaygué ésser lo 11 de Febrer: féren llavors los forasters la vía de Besalú, que tinguéren assetjada alguns díes, emperò la defensà lo Cabrera séns dexar-los conseguir lo llur obgécte, y aortint més tart va encontrar-los, donant-los tan fort combat devant Navata, que-ls desbaratà del tót, gonyant-los quatre-cents cavalls.

Tement séns dupte l'enemich aquestes desfétes, havía demanat reforç are y adés al comte d'Armanyac, y aquest realment anava replegant nova gent; emperó lo Rey qui ho sabé, va creure del cas profitar la ocasió accelerant l'encontre: axí que, tras lo triumte del Cabrera, que fóu ja entrat lo mes de Març, un altre baró català, En Ramon de Bages, anà raure, davant Cabanyes, ab una altra partida que comanava un tal Mastin o Mastinges, y destroçada aquella, feu-ne presoner lo cabdill un capità dels nostres apellat Berenguer de Vila-marí. En açò, y tras d'aquests descalabres, diu lo Zurita, y ho repetexen tots quants l'han copiat, que isqué lo Rey de Giròna contra los enemichs (y fòu açò lo Dijous Sant, que éra lo darrer díe de Març) ab lo seu estol molt en orde per donar la batalla o foragitar-los del Rosselló, «mas com a

gent qui no venía sinó per robar y recollir açò que poguéssen, desampararen lo camp y no-l gosaren esperar, tot prenent lo camí del Rosselló:» y citam açò per contradir, séns més armes que lo dret juhí, los metéixs copiadors de la Historia, qui bescanten obertament com lo Rey estigué per espay de sis mesos a no fer res, y adhuc afegint-hi alguns que los dos féts d'armes que mencionam fóren posteriors a aquell termini, méntre que dés de la primería del Janer, en què lo Rey no éra encare exit de Barcelona, fins a les darreríes del Març en què ja los armanyanenchs havíen sofert escarments y-s resolien a recular davant l'estol Reyal transcórren només tres mesos escaducers. Aná-ls-hi lo Rey al encalç per foragitar-los del tót, y aconseguit açó almenys de primer colp, romangué a Perpinyà per algun témps durant lo qual se resolguéren y tractaren afers d'estremada importancia.

Guiant-nos per lo metéix Annalista aragonès, podèm dir, donchs, que en aquest témps se publicà nova pau y concordia entre lo Rey e lo Duch y Senyoría de Gènova, y axò éra una altra prova del talent y vigilancia qui distingía lo govern del aficionat a la Gaya podènt per tant cóntestar victoriosament al senyor Abarca, que ponderant séns rahó alguna la mala situació dels nostres, fóu massa indiscrét per dir que «los genovesos tambè éren de gran destorb, car tenint tan propicia ocasió, s'aparellaren a conseguir-la; y axí la nostra armada havía d'estar molt lluny per donar y llevar bastiments,» asserció qui no consta en ningun lloch, y debades tracta després d'abellir la ponderació, dihent «mas a aytal inconvenient se recorregué per la concordia de Génova,» posat que semblant concordia s'estava ja aparellant dés lo començament, y los únichs genovesos qui podien tabuxar los nostres compatricis, no éren los de la Senyoría, los *intrínsechs* com los hi deyen a-les-hores, ni en les nostres costes, sinó los *estrínseche* o liberts qui estaven al servey dels rebetles de les illes y en desacostades aygues.

Entre altres importants afers als quals aludim, resolts en aquest témps, s'hi comprenen los plans de diferents casoris portant-ne lo llur compliment en sí un obgécte polítich y,

séns dupte, la cura d'alts personatges ab la fí d'estalviar tot desplaher entre los reyalmes convehins y contribuir a la pau general de les nacions; confórme veurém. L'un d'aquests enllaços, concertat per lo Papa y lo rey de França a Avinyó y per los embaxadors d'En Joan (que no hi havía pogut anar per mor de la guerra), a sabèr, per lo bisbe d'Elna, En Ramon Alemany de Cervelló y En Pére de Bérga, als 18 de Maig, fóu lo de Na Violant filla del nostre rey, molt nina, ab En Lluis II duch d'Anjou, intitulat rey de Jerusalèm y de Sicilia (1); y després lo d'En Martí comte d'Exèrica, fill del iefant En Martí, y per conseguent nebot del rey En Joan, lo qui, en virtut del consentiment donat per lo seu oncle y rey, anava a emmullerar-se ab Na María, filla y hereua del rey Frederich III de Sicilia y de Na Constança d'Aragó, aquella propria infanta de qui tant s'és parlat en lo regnat anterior, y per los drets de la qual calía reunir-se témps a venir y definitivament la casa de Sicilia a la d'Aragó, essent una de les condicions que lo Duch, o sía lo pare del nuvi, prengués la empresa de sotsjogar aquell reyalme, qui éra usurpat per los barons de Sicilia, y restituir-lo al seu senyor natural, que n'éra la infanta María ab lo seu marit.

Per aquests ordenaments, ón s'hi veya indefectiblement la má del Papa, fa a deduhir una altra influencia del metéix Pontífech, que sens dupte començaren d'aparellar en aquest témps, qual fóu la de cercar una distracció al Armanyach, y als séus, per que no enujassen més Catalunya y lo séu rey, com veurèm; mas, ans d'esperimentar aytal saludable efécte havèm de tornar a la guerra, y veure còm se repetiren les darreres temptatives del enemich.

Continuà lo Rey a Perpinyá fins a la primería de Maig, y convençut de que éren estat vérament espelits del territori

---

(1) L'autor dels *Condes vindicados* diu, que no-s verificà l'enllaç, fins a les darreries del 1400, havènt fét de primer, en lo 12 d'Octubre, renuncia de tots los drets que pogués tenir als Estats d'Aragó a favor del seu oncle' lo rey En Martí.» Fa lo metéix autor, en corroboració d'aquesta nova, la següent referencia: «Reyal Arxiu, armari de Dots Reyals, nóm. 7 y 175;» emperò s'haurien perdut ja de témps aquests documents, puix no consta la equivalencia de la numeració moderna en los inventaris de pergamins de la nova ordinació.

los soldats d'Armanyac, cregué inutil romandre per més témps a la capital del Rosselló, y se-n tornà endret Gipóna; emperò tan bell punt fóu arribat a aquesta ciutat, com tingué ardit de la nova entrada e irrupció dels Armanyaquesos. Fent, donchs, la seua estada a Gipóna, tant que hi sojornà los dos mesos de Maig y Juny, consultà ab lo seu germà, y ab los del seu concell per veure lo millor que convenía fer per acabar d'un colp ab aquella briconalla, que éra difícil exterminar; car, com a gent replegadiça que éra, jamay freturaría de reforç venint en sa ajuda la escoria de diferents pahissos, a faysó de la antiga companyía *blanca*, sóbre-tót essent, com deyen, lo seu sou la rapinya, Aconsellà-s bé lo Rey y algun bon cap lo consellà millor, per tal que, tement séns dupte que allò no esdevindría si no fos consentit per lo govern de França, van tractar ja no sols de defensar-se dels invasors, mas encare d'anarlos escometre dins lo llur metéix territori çó és, en lo que componíen los feus del Armanyac y demés cavallers y capitans del seu seguici, y aquest pensament se millorà encare ab un altre no menys original més endavant.

Estava la multitut de la gent enemiga escampada per la frontera, y séns atrevir-se tant a la esbojarrada com la altra volta, envià primer unes companyíes de cavall qui caygué-ren de sopte sóbre un lloch o castéll que lo Zurita ne diu Fuerça-real, y cuydaren entrar-hi a escala vista: després—y açò éra ja per l'Agost, venint a provar que ja no éra tant lo llur coratge com la primera vegada,—féren nova entrada, anant-li de poch com no s'apoderaren per trahició de Mosset y d'altres llochs de la comarca, y assajant d'apoderar-se de Sant-Hipòlit y de Salses, mijançant unes barques que hi havía al estany d'aquesta vila. Per aquest indret és per ón exercíen més vigilancia, y tantost com oviraren per allà un català o rossellonès, al punt lo feyen presoner o donaven-li mort.

En tal situació, y mesurat per lo llur gést lo caràcter de aytals gents posà per obra lo governador Cruilles lo primer pensament que-s tingué a Gipóna: informat per espíes d'una força que hi havía al lloch de França, y que hi havía de fer

cap lo seu senyor, capità d'aquella, isqué de Perpinyà, la diada de la Verge, acompanyat de setanta de cavall y altres tants ballesters, y aprés de caminar tot aquell díe y la nit, a trench d'auba del endemà, caygué soptadament sóbre lo lloch, y aprés de combatre-l aconseguí assaltar-lo y entrar-hi mas com se-n escapas lo senyor, lo Cruilles manà calar foch al poble y al castéll. Al avis de tal exemple, que-s repetí per aquells encontorns ab combats particulars, altres capitans nostres, En Berenguer Arnau de Cervelló y Mossen Ramon de Bages, per orde del Rey, anaren atansant-se a la frontera y fóu manat a les forces que hi havía al Empordà que anassen acostant-se al Roselló, y que los veguers de Catalunya discorreguéssen y vetllassen per los llurs respectius districtes, per que-s fortificassen los castélls qui fréturaven reparacions y no-s desemparassen may per may los qui teníen establiment, ans estiguéssen aparellats a la defensa.

Çò que esdevingué al Rey al anar-se-n de Perpinyà, succehí, segóns apar, al tornar Cruilles al Rosselló, perçò com los armanyaquesos, a la fí d'Agost, corregéren fins a la Péra; mas com aquell anas al llur encalç, apar que alguns capitans enemichs se retraguéren a Rayguéres contra los que envià lo Governador a En Ramon d'Abella, qui estava a Baxa, y a En Berenguer Arnau de Cervelló, acantonat a Ribes-altes, per que-ls combatéssen, empresa que no fóu sortosa, car, ben defensat lo lloch, apar que la nostra gent rebé algun dany. Ací atemptaren un ardit, que ignoram si tingué resultat, y fóu de instar lo Rey al comte de Fóix per que contrastas al Armanyac, y aquesta idea sería lo mòvil, tal vegada, del casament que-s verificà després, al palau de Barcelona, entre En Matéu comte de Fóix (qui succehí a-leshores o estava molt prop a succehir al seu pare lo comte Gastó III), y Na Joana, filla del rey En Joan y de Na Matha d'Armanyac, car sabut és que los Fóix units ab los Armanyacs, éren estat constantment los vehins més enujosos de Catalunya, y aliant axí los primers ab la casa reyal d'Aragó, éra de pensar que més fàcilment se divorciaríen dels segóns, si bé en açò no-s prevéu lo dret eventual de successió que

ab lo témps la casa de Fóix podia adquirir o atribuir-se, originant-se-n noves dissabors en l'esdevenidor.

Aquesta idea s'agermanava, en part, ab lo segon pensament abans indicat sóbre lo plan de combatre los armanyaquesos, en lo llur propri terreny, perçò com de sópte, si donam fè a cert cronista d'aquell témps, de qui prenguéren la nova los demés historiadors, un tal Marigot Marxes, qui sería tan bona péça com los capitans d'Armanyac, aparegué ab suficients forces en los territoris d'aquest y dels senyors qui li éren partidaris, y ab lo cognom del rey d'Aragó, talà y destrohi, acometent Peyrustach y fent altres proheses; mas aytal nova, axicom indicarem, és difícil de justificar. Emperò sía o no tal com ho recompten, no podèm negar que lo pensament d'aquest plan eczistía, y solament podèm assegurar que, ans o aprés d'atemptar-ho, cessà de prompte la pertorbació que esperimentava Catalunya, séns dupte per havèr-se dut a efécte la mira del Pontífech, car per orde d'aquest y del rey de França, lo metéix comte d'Armanyac (qui éra lo atiador del seu germà Bernat) dreçà les seues armes y les seues gents a un altre camp, se-n anà vers Italia a fer guerra contra En Joan Galeaço, duch de Milà, duhent la consigna, noresmenys, de no parar fins a foragitar de la cadira Apostòlica lo papa Bonifaci IX (qui éra lo papa nomenat per los enemichs de Climent, per succehir a Urbà VI, mort en l'Octubre anterior), y segóns apar lo bulliciós campió trobà bentost la paga de ses malifétes, car, al primer encontre, tenint assetjat Castellazzo d'Alexandría, fóu près y morí de les ferides que havía rebudes.

Finida la campanya contra los armanyaquesos, tornà En Joan a Barcelona, vers la fí del Agost. A la primería recompten que arribá a aquesta ciutat un embaxador de Wenceslau, rey de Romans, apellat Ulrich Heberspel, per tractar matrimoni de la infanta Na Joana ab un oncle d'aquell, qui éra príncep de Moravia. Ja tres anys abans, lo metéix Wenceslau havía tramès un cambrer séu, nomenat Ramon de Praga solicitant per éll la má de la metéxa infanta, y noves sóbre l'orde de la casa y córt del nostre rey, per imitar-

lo en ses aficions; y si bé En Joan lo complagué en açó darrer, en quant al matrimoni contestá que, per tractar-ne envias formals embaxadors. Com lo rey de Romans no estaría per esperar en afer tan apremiant, prengué una altra pincesa per muller; y endorsà sa antiga pretensió al seu oncle de Moravía; emperò en mala ocasió arribà lo segón, car la dama solicitada éra, com veu lo lector, la infanta Na Joana destinada al comte de Fóix, ab lo qual parexía més politich sinó més convinent ajustar-la, per desarmar en les llurs pretensions contra Catalunya los Armanyac (1).

Esboyrat ja del tót lo perill en què aquests havíen posat los Estats de la Coróna, complint la paraula que donada havía lo rey En Joan en Monçó, apar que corresponía al present tornar-hi: emperò dos afers de suma importancia lo-n deturaren, y éra l'ún la nova y reiterada rebelió dels Oria, de la qual ja l'havíen avisat ans d'entrar en campanya contra lo Armanyac, y després los grans preparatius que anaven fent per donar fí a la gran obra de Perpinyà, çó és, la poderosa armada catalana, la qual havía de servir per esclafar lo cap a la hidra revolucionaria que alimentaven los barons rebet-les de Sicilia, fer-hi regonèxer com a reyna llur llegítima sobirana, y complir-se en axí lo somni daurat del últim rey En Pére. L'aparat dels armaments que hom feya ja dés lo començament del any, alarmà un xich a alguns estrangers qui-s creguéren que-s disposava En Joan a passar a Sardenya per fer un exemplar escarment, y com durant la estada d'aquest a Giróna, tinguéssen noves d'altres preparatoris a Gènova (pot-ser la noticia que alarmà l'Abarca, per esplicar les angunies de la nostra armada), van creure-s que s'aparellaven los genovesos contra nosaltres, essent axí que llavors fermaven aliança ab lo rey En Joan; Emperò esbrinant-se que tals preparatoris éren en servey d'un duch de Borbó per anas contra Túniç, dexaren que seguissen los rebetles sarts en llurs pretensions, puix sobrava témps y força per escarmentar-los, per ventura ab la metéxa armada qui

(1) Segóns l'autor dels *Condes Vindicados*, prengué Na Joana per marit lo de Fóix als 24 de Març del 1392.

devía anar a Sicilia, y activaren ab tota celeritat lo despatx d'aquestes forces marítimes, per donar-los comiat tan prompte com fós possible.

Roman acreditat lo primer punt vehent que ab tót y sabèr lo Rey l'estat de Sardenya, ja d'ençà que estava a Monçó se contentà en disposicións purament preventives, ben segur per deturar fins a tan que pogués aplicar un remey eficaç, car, trobant-se a Çaragoça, a 9 de Febrer del 1391, provehí que tots los que estaven a Sardenya hi anassen, manà reforçar l'establiment de Càller, de Alguer y de Longosart, y envià per governador y reformador general En Joan de Montbuy en compte d'En Ximèn Péreç d'Arenós: emperò no havènt-n'hi prou d'aquestes mides, los rebetles anaren prosperant, tant que s'apoderaren d'una gran part de la illa en los primers mesos d'aquest any, entant que a les darreríes del Setémbre, alarmat lo Rey ab tan desastroses noves que li portà En Arnau Porta tramès per lo governador de Sardenya, deliberà jaquir Çaragoça y tornar a Barcelona; mas deturant-se a Lleyda fins al mes de Novémbre, d'aquesta ciutat estant provehí que se n'hi tornas lo tramès, en companyía del cavaller Antoni Pujalt, duhent-se-n quatre-cénts sirvents, los dos-cénts ballesters y los restants ab llances per defensa dels llochs que-s sostenien.

Remeys passatgers éren aquests, com és de veure, y per tant cal presumir que de la armada que havía d'anar a Sicilia hom ho esperava tót, emperò séns que-n sapiam lo motiu, és ben cert que anava transcorrent aquell any, y, per més que l'infant En Martí activas la empresa, recorrent les costes marítimes de Catalunya y Valencia, fins al any vinent, axicom veurèm, no-s curullà l'afer. Dihèm que ignoram lo motiu de aquell retras, que no-ns atrevim a fundar per no incórrer en error, y si alguna admiració pot açò causar-nos, no és menys la que sentim al veure com lo Rey, ja dés los primers mesos del any, y qui sap si dés los darrers del interior, roman a Çaragoça tan allunyat dels territoris marítims, que sembla que havía d'encoratjar llavors ab sa presencia méntre estaven aparellant una armada, feyna indispensable que haguéra po-

gut servir-li de pretést per no continuar les sospeses córts de Monçó, y que no podía alegar fent estada precisament en lo metéix teritori aragonès, estranya conducta que, altretant que la tardança de la armada, no podèm esplicar, limitant-nos sols, per conseguent, a consignar-la.

Durant aquesta absença del Rey, lo 6 de mes d'Agost, s'esdevingué a Barcelona un fét horrorosament famós, la nova del qual, que sembla havèr d'acuytat la tornada d'aquell, pot-ser la detura més, sóbre-tót a Lleyda, per no presenciar de prop, la enquésta de certs delictes, que, aprés de conclosos los corresponents processos, havía de castigar ab mà ferma: tal és la matança dels juhéus. Ja al 6 de Juny, la població de Sivilla s'éra avalotada, y assaltant la *juhería*, esterminà los desventurats hebreus, séns perdonar los qui fugíen o-s rocegaven demanant perdó, y segurament adheriren-se a les eczigencies que ja de témps havíen tingudes los fanàtichs assassins. Posteriorment, en la sus dita data d'Agost, lo mal exemple de Sivilla se reproduhí en diverses ciutats dels dominis de Castélla, com éren Búrgos, Còrdova y Toledo, y si és cert, com hi estan d'acort los historiadors, que fóren aquestes mortaldats totes en un metéix díe, y que aximetéix s'esdevinguéren en lo 5 d'Agost les de Valencia y Barcelona, precis és convenir en dues deduccions innegables, a sabèr, que per tant calgué precehir un plan combinat y general, y que Castélla sería principalment la nació ón aquell se tramaria, puix que la idea o l'exemple se-n manifestà allí ab anticipaciò, y seguiren-lo altres ciutats castellanes, al metéix témps que les d'aquestes llunyadanes regions.

Fem aquesta observació, no per escusar lo nostre vil populatge, tan incapaç de nobles sentiments en son barroher fanarisme com lo de Sivilla y endemés ciutats ón s'hi cometéren tan horribles crims, sinó per fundar, poch o molt, la opinió qui sorgí a Barcelona en aquell témps sóbre la causa de aquells, opinió qui no déxa d'oferir una pregonnsa de veritat, per més que confessém que no n'és menys culpable lo nostre poble. Per moltes enquéstes que podríen fer per esposar aquella terrible féta, no perfeccionaríem la bella pintura

que-n féu un amador de la nostra historia, axí zelós en lo profitament de les noves fahedores: com rich en imaginació per oferir-les d'una manèra tan avinent com interessant; per què més nos estimam reproduhir ací lo seu treball, séns més comentaris (1).

«Corría lo mes d'Agost del any de gracia 1391, y Barcelona acabava de solemnitzar la fésta de Sant-Domingo *(Domènech* o *Domenge)*; ab gran concurs de forasters y notable satisfacció dels habitadors vehins al convent del orde. Emperò, tant si estava la conspiració adjornada per aquell die, com si fervor popular se fós inflamada ab la metéxa solemnitat y devoció de la diada, l'endemà al fer-se díe clar, lo 5 d'aquell mes, se moguè gran avalot, que ab terribles clamors torbà la quietut dels carrers, demanant l'estermini dels desvalguts juhéus. Féu-se general la alarma, y comparegué-rent a pendre part en la sedició homens de difereuts oficis y estaments, ciutadans, mariners, esclaus y fémbre: gent la més enllepolida per l'esquer de la robaría y del enriquiment. La hora ja avançada, la confusió que may no déxa d'esténdre-s en los primers moments en tals aventures, y la incertitut del fét deguéren séns dupte contribuir a retrassar les disposicions del Consell y favorir la criminal empresa dels avalotats, qui acometérn la aljama o *Call major* y entrare-n'hi a la viva força. Saquejaren totes les cases, sembaren-les de cadavres, y entre los ays dels moribundes y los plants de les vidues y de les mares, davant una mort certa, los juhéus, qui no tinguéren altre camí de salvació, demanaren lo baptisme: profanació horrible d'una religió tot amor, libertat y mansuetut; orgía sangonosa, ón lo sagrament qui-ns purifica de la taca primitiva, anava entremesclat ab lo crim, la sanch y la violencia. Robat tot lo barri, féu-hi cap llavors la força ciutadana; y apoderant-se d'alguns dels assassins, manà lo Concell que certs destaments custodiassen la aljama, méntre que ell entenía en açò que més importava a la honor de la ciutat, y a la justicia.

(1) Perióclich *El Album*, publicat en lo 1842: article sóbre juhéus per En Pau Fiferrer.

»Açò no obstant, aquells magistrats donaren en tal ocasió un testimoni no géns favorable a la llur imparcialitat, venint açò a prova que tampoch ells no estaven eczempts d'aquells odis y preocupacions qui a-les-hores dividíen los Estats enemichs. Les llargues, contínues y feréstes guerres, sostingudes per la Coróna d'Aragó contra Castélla, majorment en témps del rey En Pére *lo Cerimoniós*, engendraren tal inquina entre abdós pobles que mútuament obgécte de menyspreu, fóren considerats los castellans eterns contraris del nom aragonès: y bé prou sabut és que, en èpoques torbulens, al enemich comú y manifést li alleven totes masegues y trastórns, encare més aquells qui són fills de la nostra propria corrupciò y passions desenfrenades, no essent-ho de la discordia y avorriciò dels partits. Y com entre los presos en l'avalot s'hi trobassen alguns castellans, los concellers s'aferraren d'aquest mijà, qui, se testimoneja la llur destresa en política, gitava una taca a la fama que de dreturers y justiciers, ja de témps, gaudiren los concellers de Barcelona.

»Als castells, donchs, s'atribui l'avalot; y en la sessió tinguda lo dilluns 7 d'aquell mes, fóu manat que fós ab éll féta aquella justicia que merexíen. Ja ans de convocar-se lo *Concell de cént*, s'éren aplegades per orde séua, a la plaça de Sant-Jaume y Casa de la Ciutat, les milicies ciutadanes, qui estaven organitzades en companyíes de cinquanta y de deu homens, de la qual nombra rebíen la llur denominació (*cinquantenes y dehenes*; y presa aquella resolució per los concellers, formaren-se les companyíes dés de la plaça del Blat (vuy del Ángel) fins al cap del Call, tocant al Castéll Nou, tombant devers Sant-Miquel y Sant-Just. Emperò entretant la platja del port y sos encontorns éren teyatre d'una altra escena ben distincta: numerosos agregats se feyen assaber la sentencia dels presoners; mariners de totes les nacions, qui llavors concorríen a aquell port, se ficaven en la disputa; se augmentaba la gentada ab la xusma qui s'abocava de la ciutat y de les embarcacions; y axicom sol succehir en semblants cassos, que lo seguit anar y venir dels arribats adés demana séns cessar una nova relació, crexía l'escalf, a mida

que la nova anava repetint-se séns interrupció, y tot prenent còs y per les ferestes ullades y violents gests d'armes fàcil éra de preveure la tempestat qui menaçava.

»Una hora passat mig-die sería, con, rompent en descompassada cridoria, abocaren-se dins la ciutat, y espasa en ma y armades les ballestes anaren pujant carrer de la mar amunt (vuy de la Argenteria), y ab gran impetut desembocaren a la plaça del Blat, donant terribles ahuchs, y clamant en llur parla catalana: ¡*Muyra tot-hom, e visca lo Rey e lo poble*! Estrany respécte a la magestat reyal, qui no-s desmentí ni envers los reys, avorrits dels catalans, fins en témps més moderns. No deguéren bastar les companyíes ciutadanes per contenir aquella multitut, puix que ella acometé la córt o tribunal del Veguer, ón estava la presó, deslliurà los castellans qui esperaven llur darrera hora, y al crit de *libertat* obrí totes les portes, y donà-ls a tans presoners com hi havía, que fóu procurar-se notable reforç de gent llesta y a posta per la volença.

»Entretant, a la primera nova del rebombori, estemordits los desventurats juhéus ab lo barreig y assassinats del dissapte anterior, no gosant confiar la llur salvació als destacaments de la força ciutadana—que dit sía de passada, anà gançonera en lo servey, si ja no acorría ab repugnancia a la defensa dels enemichs del nom cristià,—refugiaren-se al Castéll Nou, y dexaren abandonades a la furor y rapinya populars les llurs cases y aquella poquedat que de llurs hisendes salvaren en lo passat avalot.

»Emperò a cap de poch lo pregon remoreig y soroll que en la Veguería sonaven deguéren indicar-los quant terrible no éra aquella sedició; y a consentir-ho aquestes nues apuntacions històriques, tal vegada faríem per descriure la congoxa y ansietat pintades en les llurs cares, los plors dels úns, les veus de comiat molt tendres dels altres, les bendiccions dels vélls als infantons, les oracions patètiques dels qui en tan amarch traspas invocaven lo cel y en tots la dolor, la desesperació y la agonía.

»Furiosos los avalotats al trobar tancades llurs víctimes

dins lo castéll, van prorrompre contra éll un regeu combat, s'allogaren a tots los terrats vehins, dés dels quals lo continuo bruzir de les ballestes provà la llur furor y llur set d'esterminі. Eren emperò debades llurs esforços; anaven passant les hores, y tal vegada isqués entretant lo còs municipal de aquella inacció que per tots-témps condemnará la Historia; y frissant d'impaciencia, provaren de incendiar les portes del fort, méntre d'altres, entre élls un hostaler, Guillèm Conterer, ja espatxaren comissionats qui, al toch de someten, replegassen los vehins dels pobles immediats. Era hora foscant, y no cessava lo desparar de les ballestes ni los crits de la multitut, qui sempre anava en augment; y entrant-se-n al toch d'oració dins la ciutat los camperols, arribà a son aujol la bullanga.

»Emperò, ab tot que zelosos avorridors dels fills de Israel mes poguéren ab los vinguts de nou lo llur interès propri y llur odi al batlle general, collidor y administrador de les regalíes patrimonials, la jurisdicció dels quals majorment sóbre élls pesava, que no lo brugit del combat y la cridoria dels sediciosos; y assaltant les oficines d'aquell funcionari, destroçaren tot quant los vingué a mà, apoderant-se de tots los llibres y registres qne poguéren, y fent-ne un gros munt a la plaça de Sant-Jaume, hi calaren foch, créma que encare ne plora l'arxiu municipal. Nit espantosa fóu aquella; la resplandor del foch qui devorava los papers y les portas del castéll, reflectía una tinta roja y sinestra en les llòbregues y ferotges cares apinyades entórn séu, no cessava lo cruxir de la ballestería, y lo pregón boniment ressonava axicom un llunyadà tró.

»Ab la claror del nou jórn redoblaren los revoltosos llurs esforços: assaltant per fí la fortalesa, renovellaren la escena de sanch del dissapte, y ab élla la de profanació, car novament tinguéren d'aferrar-se los hebreus del baptisme, com del únich camí que d'estorçre llurs vides los restava; y ab la barbaria refinada, com si teméssen dexar incomplerta la llur obra, los camperols féren lo més escropulós escorcoll de tots los estatges del edifici. Tres-cénts cadavres testi-

moniejaven en la aljama y en lo castéll Nou la feresa y furor del populatge. Los juhéus qui sobrevisquéren, forçats a ab jurar la religió dels seus pares y a abraçar-ne una altra tót de sópte, entre la sanch y les basques de la agonía; les cases llurs robades, y en part destrohides; al llur enfront la miseria; voltats de menaces, de sospitesy de mort; y dins lo llur cor l'aclaparament, la desesperació y l'esglay.» . . . .

Per ventura en la metéxa data, puix éra lo día 10 d'Agost van cometre igual crudeltat a Gróna, y l'estimable historiador En Enrich Claudi Girbal, en una interessant memoria documentada intitulada *Los judíos en Geróna*, nos pinta ab tota puntualitat la escena que oferia lo *call* judaych, aprés d'esser-hi entrada multitut de pagesos armats, qui convinguts ab alguns indivíduus de la autoritat local, degollaren los infortunats juheus y barrejaren les llurs cases, perdonant sols los qui prometien fer-se cristians y demanaven lo baptisme com a únich camí de salvar la vida.

Amostra aquesta deshonrosa plana de la nostra historia, que sémpre la civil baxuria és instrument de totes les males causes, y que en tots los segles la mena lo fanatisme de les males ensenyances que reb a destrohir y no-res més, en els uns sinagogues, en los altres témples cristians, rabejant-se tots-témps en la sanch de indefensos.

Per les justes observacions que fa En Girbal, és de compendre que lo rey En Joan anà prou reçaguer en lo castich dels culpables de Girona, y que usà fins d'una clemencia culpable; emperò en quant a Barcelona no sería axí, si havèm de donar fè a les paraules del metéix Rey, al declarar estingida la aljama lo díe 10 de Setémbre del 1392, creada novament lo díe 2 d'Octubre següent (1).

Vers lo metéix témps y durant la absença de Barcelona del rey En Joan, aquest envià mossen Guerau de Queralt,

---

(1) *Considerant dudum videlicet de mense augusti anni 1391 proxime preterita quosdam viros sanguinum pestilentes popoli pacis emuli et quietis publice turbatores contra quos nos postea durissime processimus* etc.

Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 1906, foli 131 y 132.

qui éra intervingut molt a Castélla, el rey don Enrich III, qui succehí l'any anterior al seu pare lo rey En Joan I, per consellar-li que confermas les paus ab lo rey de Granada, al obgécte de proporcionar-li més seguretat a aquests reyalmes tot oferint-li que li-n valdría si fés mester. Segóns lo Zurita, en aquesta embaxada se declarà la causa d'ésser tomas lo Rey a Çaragoça, precisament per aparellar les gents dels seus reyalmes si venía aquell cas d'atemptar guerra lo de Granada, enemich de la Fè, «tenint deliberat de fer estada aquell ivern a Barcelona per la temperança del cel y ésser un lloch molt viciós; perçò se-n vingué a Çaragoça, y ordenà aparellar les gents dels seus reyalmes, y que si algun de aquells cassos se presentava, lo Rey son senyor l'ajudaría ab sa persóna y estat.» Emperò no és de creure que fós aquesta la veritable causa, per més que la espressas l'embaxador, méntre que lo veritable obgécte de la embaxada éra la seguretat que li convenía a les nostres córts a En Joan, per podèr empendre ab desempatx noja solament la espedició contra Sicilia, que devìa dirigir son germà l'infant En Martí sinó una altra contra Sardenya que cuydava dirigir éll en persóna, y per la qual séns dupte va traslladar-se a Çaragoça, ab la fí de prevenir en sa ajuda los richs-homens de aquell reyalme, posat que los barons de Catalunya los tenía tots-témps segurs y aparellats, cosa que, a podèr-se ben justificar, fóra un altre argument més contra les antipaties del pare Abarca respécte del actiu y polítich aymador de la Gaya sciencia.

Abona lo metéix propòsit de seguretat que tenía En Joan per aplicar-se a les dues empreses mencionades, açò que en aquest any encare féu ab Navarra, perçò com se concordà ab lo seu rey, tot tractant abdós bonament de dividir y limitar la terra per totes les fronteres del dit régne y Aragó.

Dues éren, donchs, les empreses que-s tractaven, la de Sicilia y la de Sardenya, y ab l'obgécte d'acuytar la darrera que li corresponía a éll en la direcció personal, lo vehèm ja traslladat en lo mes de Desémbre a Valencia, ón hi estigué fins en acabant lo Maig del següent any 1392; mas com l'ob-

géete de la embaxada que trameté abans a Castélla semblas havèr estat ineficaç, puix que-s disposava lo Granadí a fer guerra, segóns deyen, calgué-li prorogar son passatge a Sardenya fins al següent Octubre: emperò nos reservarèm parlar en son témps d'aquesta espedició perllongada, donant are preferencia a la altra, per ésser la que efectivament s'espatxá a la entrada del darrer any adés citat.

Sabut ténen ja de témps los nostres llegidors l'estat en què éra romasa la illa de Sicilia con lo rey En Pére procurà arrencar de les urpes dels rapidors la lledesma successora d'En Frederich. Ab lo témps que éra transcorregut, la situació de la illa s'éra empijorat, y ab tót que los tirans qui entre élls havíen-la repartida, Sicilians los uns, descendents dels Alagons y Peraltes los altres, y altres de forasters, percebíen les réndes en nom de la reyna llur, lò cert és que la veritable senyora no-n rebía una malla, y que solament acceptaven los seus detractors lo senyoríu de la veritable sobirana, ab la condició de que hi anassen, emperò subgèctant-se al voluntariós govern d'aquells mals administradors. Ja envers lo Juliol del any anterior s'éren aquests confederats, y éra la opinió general no acceptar res del infant Martí y rebujar-lo a êll y al seu fill, marit de la Reyna. Arribà aquesta nova a ohida d'aquell, qui-s trobava a Sitges, lo 1.er de Desémbre, ocupant-se en los preparatoris del seu passatge, y tractant d'esquivar conflictes y be dispondre millor lo camp per que més facilment fós percaçat lo seu propòsit, escollí dos nobles barons, molt principals, cambrers séus, En Berenguer de Cruilles y En Gueran de Cervelló, als quals donà amples podèrs, revestint-los endemés ab lo caràcter de Lloch-tinents de la Reyna, per conferenciar ab los barons de Sicilia; y trametent-los a aquesta illa, hi tinguéren ja una assentada els 8 de Febrer, mostrant-se tan conciliadors y generosos, que encare semblava la llur missió un excés de condescendencia per atraure voluntats, apaybegar rancunies y arribar per fí a un venturós estat en lo qual la illa no s'éra trobada de molt de témps. S'hi entravessava, no obstant, una dificultat, pot-ser no prevista dés d'ací, y éra

que Sicilia no regonexía per veritable papa sinó a Bonifaci IX, succesor d'Vrbà VI, no regonegut per lo nostre rey ni en aquests reyalmes; emperò a tal estrém portaren la condescendencia, o millor diríem fingiment, que, segóns diu lo Zurita, assegurà En Berenguer de Cruilles, que lo Duch anaxa a Sicilia sóts la obediencia de Bonifaci.

Dels barons sicilians mólts n'hi hagué qui acceptaren de bona fê la nova situació qui s'ofería, d'altres, com Chiaramont, qui accediren ocultant dins lo seu ambiciós cor, y d'altres, com Alagó, precisament lo descendent del Aragonés més defensor dél domini dels nostres reys a Sicilia, qui no sols no volgué convenir-se, sinó que alegà com a pretést per oposar-shi la desobediencia del nostre pahis a Bonifaci, y avalotant los naturals y prenent actitut hostil, se disposà a rebujar lo duch de Mont-blanch y a quants l'acompanyassen.

Naturalment tornaríen los enviats, puix figuren llurs entre los qui anaren ab la armada, y tant cuytós sería lo llur retórn, com que aquesta, ja a punt y en orde vers lo mes de Febrer, isqué de Port-fangós a la primería de Març del 1392, ab vént prosperós. Se componía la armada, segóns manifésten tots los nostres historiadors inclus lo Capmany (1), de cent veles, entre galéres y naus, messionejades en gran part pert los Comuns y particulars de Catalunya, afegint-hi lo Feliu que «Barcelona hi concorregué ab ses galéres y vint-y-set mil lliures, y en aquest tenor les altres ciutats y viles.» N'éra almirall y capità general, «principal autor y promovedos d'aquesta empresa», segons lo Zurita, En Bernat de Cabrera, nét d'aquell home ilustre e infortunat qui tan figurà

(1) Al donar la nova d'aquesta armada, lo Capmany diu que «sola Barcelona hi contribui ab deu galéres séues,» emperò degué pertorbar-se al consignar-la lo nostre eminent historiador, com éll metéix, per la referencia que-n fa, consigna que aquestes deu galéres no-s posaren en la dreçana fins al mes de Setémbre del 1392 (con l'infant ja batallava a Sicilia ab la armada qui partí al Març), y que no éren per la armada del Infant, mas per lo viatge que lo Rey havía d'empendre en l'Abril del any següent (1393) a Sicilia.

Veja-s *Memorias históricas de Barcelona*, vol. I, pl. 147. y vol. II, pl. 52 de apèndech.

en lo regnat anterior, y viç-almirall, segóns apar, En Berenguer de Cruilles (1) L'Annalista, al qual principalment seguim en aquesta descripció, diu que «s'aplegà la major part de la noblesa y cavallería de Catalunya, per servir l'Infant en aquesta jornada, y molts cavallers d'Aragó y de Valencia,» mencionant entre los qui més s'assenyalaren, lo referit Almirall y En Feliu Dalmau vescomte de Roca-berti (qui morí a la primeria d'aquesta guerra, y succehí en son Estat son fill En Jofre), En Ramon Perallós vescomte de Roda, mossén Guerau de Queralt, En Bernat de Pinós, En Lluis Cornell, En Berenguer de Vilaregut, En Ramon de Mont-cada comte d'Agosta, En Roger de Mont-cada, mossèn Ramon de Bages, mossèn Ferrer d'Abella, En Guerau de Cervelló y En Pére de Fenollet vescomte d'Illa, tots los quals, llevat d'En Cornel son catalans, y és de notar, hi afig lo meteix Annalista, que les figures d'aquests cavallers aparexen encare al monestir de nostra senyora del Montserrat, que hom dibuxà ensemps ab les efigies del Duch y del rey de Sicilia, com a mol favorejats y privats séus en aquella empresa (1).» Emperó darrere aquests noms principals, guiat lo metéix autor per lo Tomich (qui en aquesta part no pot ésser sospitós), al facilitar les llistes dels nobles y cavallers dels diferents Estats de la Coróna qui serviren en aquesta guerra, nomena per lo següent orde, a major abundor, los qui hi anaren de Catalunya, y són: En Pére y En Jaume fills del comte de Prades, qui éren de la Casa Reyal, En Antoni y En Pére de Mont-cada germants del comte d'Agósta y dos fills llurs, qui éren En Matéu y En Joan, En Bar-

(1) Es també lo Capmany qui diu que lo Cruilles éra viç-almirall, referint-se al Zurita; emperò aquest autor no ho declara del cert.

(1) En Serra y Portius, autor de la *Historia de Montserrat*, y qui morí en 1748, diu en la plana 281: «Acreditaren pare y fill lo llur agrahiment al Patrocini de la Santíssima Verge de Montserrat, ab varietat de presents, acompanyant-los ab un gran *quadro* (lo qual ún hom veu encare al claustre d'aquell monestir) en què ajustades les llurs efigies y les de diferents poetes catalans, qui-ls seguiren en aquella guerra, oferéxen-se a la Sobirana protectora per etern monument de la llur gratitut.» Les flames ocasionades per los francesos, en la guerra de la Independencia, acabarien séns dupte ab lo precios monument.

toméu d'Aragó, al qual havíen fét mercè dels llochs de Fiscara y Galata, y del castéll de Brolio ab Racudia y Librici, que éren d'En Conrat Sança, qui seguía los rebet-les, En Ot de Mont-cada y En Guilèm Uch de Roca-bertí son germà En Berenguer de Cruilles y En Bernat y En Joan fills séus, En Uch de Santa-pau, En Guerau de Cervelló son germà, En Pére de Queralt, En Guerau Alemany de Cervelló En Lluis de Mir, En Guerau d'Anglesola, En Un fill del comte de Pallars, En Nicolau d'Abella y Francesch y Joan d'Abella, En Guerau de Cervià, En Francesch y Jordi de Capmany.

La gent que, tota plegada, duya la armada, éren dos-mil homens d'armes, y diverses companyías de peu, molt lluhides, si bé n'ignoram lo nómbre. Isqué aquélla, com diguérem, de Port-fangós als primers díes de Març, y séns perdre témps seguí la més dreta vía, passant per lo cap de Sardenya, tant que-s deturaren al castéll de Càller, pensament ben trobat, car apart de servir-los aquella detenció de refresch, conseguien alhora que los rebetles de la illa contemplassen lo gran aparat de les galéres catalanes, y obrassen ab més seny, puix tenien tan aprop lo qui les podía escarmentar. De Càller navegaren vers la vila de Tràpani, y arribaren a Favinyana, qui és una illeta (una de les antigues Egades) al S. de la de Levanzo y al S. E. de la de Martina, la vespra de la Mare-de-Déu, o sía lo 24 de Març y l'endemà desembarcaren lo Rey, la Reyna y l'infant En Martí ab tota llur cavallería al port de Tràpani. La entrada dels Reys y del llur protector en aquesta ciutat apar que fóu ab gran fésta y ostentació per part dels cavallers y barons qui estaven a la llur obediencia: en aquell témps, emperò, los Chiaramont s'éren ja apoderat de Palerm, ensémps ab los Alagó, y contrastaven allà a la entrada dels reys, mas tirant en avant lo Duch ab lo seu estol, assetjà la ciutat, y començaren a escaramucejar ab los defensors, dexant-hi la vida En Guerau de Cervelló; y tras alguns enrahonaments, per fí, va retre-s Palerm, restant presoners l'Andréu de Chiaramont, qui fóu degollat a la plaça pública alguns díes després, lo Manfret de Aragó.

Historiadors hi hà qui posen la rendició als 18 de Maig y altres en igual díe de Juny: emperó és més probable la primera data, per córrer la veu de que lo capdill presoner fóu degollat, lo 1.er de Juny, jatsía la entrada dels reys a Palerm no fóu fins al 20 del metéix mes, y essent estada la rendició per lo Maig, no té esplicació lo retras de la entrada dels reys trenta-dos jorns aprés del triumfe. Çà com llà és de veure que passaren un o dos mesos ans no ocuparen los sobirans la capital de Sicilia.

Tras la desféta que tinguéren los rebetles a Palerm, acabdillats per un fill d'Alagó, l'Artal, avolotaren més la illa, y anaren apoderant-se de Catania y altres llochs envers la costa de Mig-jórn, per lo mes de Setèmbre. No-s véu segur lo Artal en aquella ciutat, que defensava, y-s recollí al castéll de Jachi, dés de ón establí tractes ab los senyors de Milà y la Senyoria de Gènova, per que li valguéssen, cuydant prou d'esquivar-ho dés d'aci lo nostre rey; emperò los reys de Sicilia ocupaven tantost Catania, y en esguart de tal fét, la major part de les principals poblacions donaren-los-hi obediencia. Semblava ab açò que restava complert l'obgécte de la espedició, mas no essent sinó aparent la subgecció conseguida, féren mester als dominadors més fòrces per contrastar a les noves complicacines que sorgiren. Féu aquest l'un dels motius qui pot-ser desbarataren lo plan de la altra espedició de qui havèm de tractar, çò és, de la que aparellava lo Rey per anar personalment contra Sardenya, y puix abdós afers s'énllacen dés d'aquest moment, tractèm are de la segona espedició, esplicant los seus preparatoris, ses contrarietats y sa relació ab la altra, la descripció de la qual havèm suspesa ara per are.

Feya compte lo rey En Joan que un colp aplanada Sicilia, la metéxa armada que allà trameté li serviría per castigar los sarts, y-en tant éra axí que, tant com procurava que lo comte Arrigo se mantingués a Sardenya contra los rebetles, y s'assegurava de les senyoríes de Venecia, Gènova y Pisa que no-ls favorejassen, enviava lo seu cambrer Estéve Sador a Sicilia, ab obgécte de donar sou a algunes galéres

qui devien passar d'aquesta illa a la altra, per que donassen socors als d'Alguer y Longosart, tot prevenint ací En Joan fent construir galéres y enllistant gent. Tal aparía ésser la resolució, que fins s'establí lo témps de passar a la dita empresa: la primavera vinent (que éra pendre-s'ho molt d'espay) publicaren en lo mes de Juny solemnement lo passatge y adhuc aximetéix posaren l'estandart Reyal a la taula, com deyen en aquell témps, que equivalía a posar bandéra per assoldajar gent. Pot-ser per donar major préssa traslladà-s lo Rey a Tortosa, dés de ón, als 10 de Novémbre, nomenà una junta o concell a Barcelona qui provehis a tota cosa necessaria per la prompte espedició de la armada; y componíen-lo Guerau bisbe de Lleyda, En Gilabert de Cruilles, En Albert Ça-trilla, En Bernat Breçó, En Galceran Marquet, En Guillèm de Torrent, En Joan de Gualbes, En Ferrer de Gualbes, Guerau de Polou, En Bernat Sarrà, En Guillèm Pujades, En Berenguer Simó y En Arnau Brancha, qui éren ciutadans de Barcelona; y a-les-hores començaren a lavorar-se a gran cuyta galéres en aquesta ciutat (séns dupte les deu de què parlarem a una nota anterior, y que lo Capmany atribuí a la armada d'En Martí), a Valencia y a Mallorques, y adhuc se senyalà, per manament del Rey, lo nómbre de gent qui aniría a la armada, a sabèr, mil y cinch-cents homens d'armes, y dos-cents de cavall dels que-n deyen embarratats (1), que hom fèya a Barcelona y a Valencia, essent-ne capitans dels qui pertanyíen a aquella ciutat En Francesch Ça-garriga y En Bernat Margarit, y los altres los valencians Vidal de Blanes y mossèn Ramon d'Abella.

En tal disposició passà lo Rey a Valencia en lo darrer mes del any, y tat estant allí, ja comença lo nou any de 1393, fóu la hora que, segóns diuen, prorogà lo passatge a Sarde-

(1) *Embarretats* de *barret* o *berret*. Lo Durange diu que ***barretina***, éra axí nomenada per la color fósca que tenien certs bonets o gorres, y a Catalunya li dónen nom de *barretina*, a Vich, Olot y altres punts d'aquestes comarques, als catalans *(gorres vermelles*, axí dites en lo restant del pahis) qui tenien generalment la color fósca o morada, *gorra musca*. Ab tót y açò no-ns farèm forts en sostenir que los *embarretats* fóssen precisament los qui portaven ***barretina***.

nya fins al següent Octubre; y fóu per tal com en semblant ocasió apareguéren aquelles dues grans contrarietats que demunt indicarem, a sabèr, la nova de que lo rey de Granada se movía en sò de guerra (1)—cosa que no és del tót certa, perçò com se limitá a una irrupció féta contra Murcia per un fill bullanguer e indócil del nou rey granadí Isuf-ben-Mahomed,—y la de les noves y grans estretors en què-s veyen los reys de Sicilia y En Martí, per lo major increment que anaven prenent los rebetles de la ílla, alhora que los de Sardenya anaven-se mostrant no menys ergullosos y atrevits. La espedició a Sardenya calía donchs, que-s convertis en aucsiliar de Sicilia, y ja no tenía cas lo comanament personal del Rey, com s'éra proposat, en aquella: axí que, lo palanquejament y la indecisió anaren notant-seací dés d'aquella hora en avant, y tot fóren perllongaments, trametent-se socorsos especials cada vegada que hi havía un nou plany.

Donarèm una lleugera ressenya d'aquestes vicissituts, fins que arribaren a una solució més segura, que no definitiva, advertint emperó y recordant çò que tantes vegades havèm recordat, y és, que en aytals noves obram sémpre ab desconfiança, puix ténen origen en la crónica del Tomich, al qual seguiren lo Zurita y demés posteriors, per no trobar altra font, desconfiança tant més fundada quant que en les metéxes noves hi há contradiccions, com ja observà aquell Annalista, al acomparar-les ab les d'altres memories, y algunes d'élles, ab la descripció del Tómich, aparen ans bé d'un llibre de Cavalleríes, que no d'una Crònica (2). De bell

(1) Ab data 30 de Janer del 1393, arribà a fer crida lo Rey als barons dels seus Estats, trament-los circulars, per contrastar al rey de Granada, ab qui havía romput l'enviat d'En Joan, perçò com deyen que anava a assetjar Lorca y les terres vehines a la Coróna d'Aragó.

Arxiu de la Coróna d'Arago, registre 2015, foli 103.

(2) No n'hi hà prou de la vigilancia més esquisida per lliurar-se d'aquestes confusiona y ambigüitats de certs cronistes qui s'entreténen sols en los féts, séns parar esment de la cronología. L'un d'élls, y no és lo Tomich precisament parlant d'espedicions a Sardenya nos ha fét incórrer en una errada en lo volum anterior, que-n acuytam a esmenar. La data que hi consignam del 21 de Setémbre,

començament apar que-s trametéren comissionats a Sardenya, y fins algunes companyíes, que si és açó cert, en aquesta part, no dexava d'ésser una baxa o minva de forces y naus per la armada, que estava aparellant-se; y ab tót y *la próroga del passatge* fins al Octubre, per instancies o planys que tal vegada hi hauría, delibéra lo Rey que la armada prenga vela envers Port-fangós lo 1.er d'Agóst, y ab aquest obgécte passaría En Joan a Tortosa, ón lo trobarèm en lo més de Juny. La data certa per la anada se proroga allà fins al 25 d'Agóst, determinant lo Rey primer embarcar-se per anar a Mallorques, ón li calía esperar la reyna Violant sa muller, y axí acordat sembla axò, que fins és nomenat ja Almirall En Gilabert de Cruilles y ordenen prevenir los richshomens y cavallers qui devíen anar en la armada: emperò passa lo mes d'Agost, y per lo Setémbre, estant lo Rey a Barcelona, arriba En Berenguer de Cruilles, tramès per lo duch de Mont-blanch, ab més fatals noves, que éren, en suma, no perserverar en sa feheltat als reys altres ciutats que Messina, Siracusa y lo castéll de Catania, ón éra tingut recollir-se En Martí ab los reys fills séus y dos o tres castélls més, fent-los-hi crudel guerra tot lo restant de la illa en sengles comarques, y figurant ja, entre los cabdills rebet-les, En Guillèm Ramon de Mont-cada, comte d'Agósta—los germans y fills del qual éren anats d'ací estant en la armada d'En Martí.—Respostes vagaroses qui no podíen consolar donà lo Rey a En Berenguer de Cruilles, accedint a quant aquest proposava, emperò séns resoldre-s a complir-ho, y encare que tornà prometre que als 20 de Setémbre estaría a Port-fangós per anar-se-n ab la armada, per lo Novémbre seguía encare a Tortosa, y als 12 de Desémbre tornà prorogar-se la sortida per lo 1er d'Abril, qui corresponía ja al nou any de 1393; de manéra que ab tanta indecisió y roncería, per més

dihent que éra la de la arribada de les nostres galéres al Alguer, qui éren exides dels nostres ports en lo Juny, y calculant que havíen trigat molt en la travesía, és errada y està en contradicció ab la veritable que-s consigna a la plana seguent, venint a provar que és sols efecte de pura distracció, de no havèr borrat la primera o substituir-la ab la segona, y en dos casos fer desapanexer l'inoportu comentari o càlcul qui-l segueix. *Cuique suum*.

que hom digués que la nova armada aniría tot d'úna a Sicilia y a Sardenya, ja may no-n arribava la hora, y fóu un miracle com entretant no acabaren de perdre-s aquestes dues illes.

Llavors fóu con, diuen, «vist per En Bernat de Cabrera quant pesadament se procehía en aquell afer, y quant remissament lo tractava lo Rey essent de tanta importancia, empenyorà l'estat que tenía a Catalunya, y replegà de diferents mercaders fins a cent-cinquanta mil florins, y donà sou a tres-cents homes d'armes y dos-cents cinquanta ballesters a cavall, y ab diverses companyíes de catalans, gascons y bretons, se posà en orde axí en bréu, que dins pochs díes arribà a Palerm.» Ni un sol document no havèm vist, de quants n'eczistexen y havèm repassats relatius al patrimoni del Cabrera en aquell témps, sóbre-tót del vescomtat, d'Osona y de Mont-soriu, qui parlen de semblant manlleuta y referent a les companyíes de gascons y bretons, bé és de calcular la imposibilitat de fer-se en tan bréu témps allistament d'aquells estrangers per un simple particular, y no per un rey a una nació, y la gracia que a aquesta y a aquell haguéra fét de veure que anaven ab los catalans aquells metéixs soldats de Armanyac, qui no feya gayre cuydaren assolar Catalunya, y a la llealtat dels quals calía fiar talment la salvació de Sicilia y dels catalans d'allà. Es veritat que lo metéix cronista qui-ns dona la nova nomena los barons d'aquests reyalmes qui anaren ab lo Cabrera, emperò ni un sol nom no-ns dóna dels capitans o cabdills de Gascunya y Bretanya, con no-res li costaría.

Lo Capmany no arriba a mencionar aquesta flota del Cabrera, ni com a tal ni com a pur socórs; emperò posat que sóts aquest caràcter s'admeta y com a empresa particular, mereix atenció la prohomenía que al seu cabdill atribueix lo Cronista, car diu que en bréu témps arribà la armada a Termini, y que devent anar lo Cabrera a socórrer lo Duch y los reys qui estaven recollits a Catania, desembarcà a aquell port ab la seua gent, y ab élla deliberà atravessar la illa, en ocasió que tot élla estava en podèr d'enemichs, gosadía que mi-

litarment no podèm judicar, perçò que no sabèm si éra preferible retrassar un poch més donant la volta a la illa y desembarcar prop de Catania, a esposar la gent per terra, de manéra que-s féssen inutils tots los seus afanys. Diuen que al arribar-hi lo Cabrera posà setge a la ciutat de Catania (durant lo qual no sabèm de ón rebría queviures, essent lo pahis enemich y tenint les naus a la altra banda de la illa), y ja no-s torna a parlar més d'éll fins que veritablement és assetjada la dita ciutat per la armada y gent que tantost envía lo Rey. Axí que, quant més, devèm creure que la anada del Cabrera sería com una avantguarda de la espedició propera. Efectivament tingué aquesta compliment a la fí, y per açò séns dupte passà lo rey En Joan al castéll d'Amposta, a Tortosa y a Penyíscola, llà ón se deturà durant los dos darrers mesos del any, donant disposicions y fent nomenaments, y fins tenint ferm, segóns recompten, «enviar ab la seua armada tota la artilleria d'enginys y bombardes que lo comte de Empuries tenía en lo seu estat, que éra molta y molt bona per en aquells témps.»

Encare que de passada, devèmací interposar la nova de un curiós fét per sa singularitat, lo qual nos dóna lo Zurita, guiat séns dupte per l'altre autor al qual nos referim, y ès que «en aquest any, estant les coses de Sicilia *en bé prou fretura*, trametéren lo duch de Mont-blanch y lo rey En Martí de Sicilia, en socórs del rey Lluis de Nàpols, quatre galéres molt ben armades: e hi anava per capità En Pére de Planell, viç-almírall del rey de Sicilia, y per general de la gent En Guerau de Queralt.» Que faça cadascú compte si, trobant-se *en bé prou fretura* lo reyalme, estava En Martí per socorrer lo vehí ab galéres armades, méntre que aclamaven éll y los seus capitans per socórs que li tramessen d'ací, y si la espedició de Sardenya havía de distraure-s del seu obgécte per aténdre a la altra illa més congoxada encare, que no aquella. Per lo suspirat despatx d'aquesta armada, continuà donchs lo Rey a Penyíscola, y d'allí anà-se-n a Valencia, ón hi passà la diada de Nadal.

Entrant ja lo nou any 1394, sojornant encare En Joan a

la capital valenciana, o pot-ser abans, apart que resolguéren definitivament que no anas en la armada, y sía aquesta la causa o que de fét estigués ja aquella a punt, nomenaren-ne capità general En Pére Maça de Liçana, encarregant aximetéix part de la armada a En Gilabert de Cruilles, als quals fóu reclamat lo costumat jurament, a instancia dels Concellers de Barcelona, sóbre no fer dany a les naciones ab la quals la nostra tenía aliança o tréves. No consten minuncies d'aquesta armada ni menys la data de sa partida, de fórma que lo Capmany se conclou a copiar o referir-se al Zurita (que jà sabèm a qui segueix en aquesta part), declarant solament que-s componía de vint-y-cinch galéres, emperó calgué que fós la sortida del nostres ports molt a la primería del 1394, per tal com ho anam a veure. Abdós autors referexen que, ab posterioritat, En Roger de Mont-cada, qui éra cambrer de la reyna Violant, aparellà una altra armada a les costes de Catalunya, la qual se componía de moltes naus grosses, ab destinació a socórrer los catalans de Sicilia, y lo segón dels citats autors consigna que açò fóu a la darrería del Febrer, de ón ne podèm deduhir la molta anterioritat ab què partiría la armada Reyal.

Si havèm de creure lo narrador originari d'aquests féts, al Tomich, la armada d'En Roger arribà a Marsala, ón hi entrà la seua gent a força d'armes, y tantost costéjant la illa passà a Catania, ón forçosament havía ja d'estar la armada Reyal; y séns parlar d'aquesta, posa molt alta la fretura y angóxes d'assetjadors y assetjats, intercalant en la relació la armada d'En Roger, los de Messina (suposant-los traydors en aquest cas) se-n duyen l'Infant en una galéra, séns donar-se la pena lo Cronista d'esplicar-ne la causa, com fóu recobrat lo presoner ni què-s feyen aquells qui presenciaren lo fét. Emperò aquest roman esclarit ab la correcció del Zurita, lo qui, referint-se a altres memoríes, esplica axó que llavors, succehi, y fóu «que lo Duch ab dues galéres de Messina, essent-ne capitans Nicolau Danso y Antoni Falco, y ab altres dues de catalanes, fent-hi de capitans En Moles y En Cases de Mallorques, ab En Ramon Xammar, se-n anà a Messina:

y la armada d'En Pére Maça arribà a Siracusa, ajustant-s'hi lo Rey al port d'Agosta, y ensemps anaren a posar setge sóbre Catania.»

De manéra que apart d'ésser lo fét molt anterior a la arribada de les galéres d'En Roger, és per altra part fals en quant a allò de la presó d'En Martí. Sía que-s confonguéssen, com és natural, les tres armades en úna, çò és, la del Cabrera, la Reyal y la d'En Roger, lo cas és que, d'aqui-avant, no-s fa diferencia entre les únes y les altres, méntre que-s veu figurar sémpre com a més autoritzat en la empresa lo *principal y promovedor*, lo veritable almirall y capità general de la armada Reyal, En Bernat de Cabrera (1), car ell és lo qui, al setge de Catania, entra en tractes ab los Alagó, qui la defensaven, y en nom dels reys y d'En Martí ofereix perdonar-los la vida, y posar-se en ostatge fins a haver-se complit lo pacte, y qui, per fí, insistéix en lo setge, vehent la pertinacia dels de dins, activant-se dés a-les-hores ab tal energía la acomesa, que als 9 d'Agóst no tinguéren aquells altre remey sinó sotsmetre-s, fugint l'Artal d'Alagó y En Frederich d'Aragó ab altres barons y capitans, ab algunes galéres, a Gènova, y d'allà al encontre del comte de Virtut, per veure si-ls proporcionava algun socórs ab què poguéssen tornar, puix durant la defensa no-ls éra arribat lo que creyen esperar, aquesta falsa esperança éra estada la causa de la llur perdició.

Vençuda Catania, és de pensar l'efécte moral que tal triumfe produhí en tota la illa: dispergiren-se les forces dels rebetles, y jatsía que durant lo setge se-n duguéssen aquests alguna victoria parcial, com la de Castro-giovanni, ón restaren presoners lo comte de Golisans, Guerau Alemany de Cervelló y Ramon de Bages, qui anaven a socórrer En Be-

(1) Ja dés lo començament d'estar a Sicilia En Martí, procurà recompensar los cabdills qui més se distingiren, donant-los feus y senyorius que havía confiscats als rebetles, entre altres lo comtat de Mòdica, que havía estat d'En Andréu de Chiaramont, y éra un gran Estat en aquell reyalme, del qual comtat féu mercé a En Bernat de Cabrera, per ésser lo qui més se senyalà en aquesta jornada. Mencionam especialment aquest títol, perçò que sóts lo metéix han d'ésser coneguts lo personatge y sos descendents en altres féts esdevenidors.

renguer Arnau de Cervelló, defensor del castéll de Nicoxia, assetjat per lo Comte, lo qual no trigà tampoch gayres díes en ésser presoner dels nostres, y dominat lo gran céntre dels sublevats, s'inicià una guerra d'escarment, y recorrent l'Infant ab lo seu exèrcit la illa, prompte fóu restablert lo domini dels seus legítims reys.

No volèm tancar aquesta ressenya, séns parar esment en les dues principals rahons y pot-ser úniques que diuen que retreyen los de Catania per no sots-metre-s, y éren: primera, perçò com los catalans éren heretges y enemichs de la Santa Seu; y segóna, car no volien ésser governats per élls, que no éren naturals de la terra, y si solament per sicilians. La primera no té res de particular, si recordam que en aquell témps èra la heretgía respectiva, y com ells reveríen Bonifaci IX, qui-ls instava per que no cedissen als partidaris de Climent, un hom s'esplica quina significació tenía per los rebetles la adhessió a la Santa Seu: y la segóna nos ha dut a la memoria la malvolença dels habitants d'Amèrica als espanyols, dels quals devallen; car precisament los cabdills principals de la rebelió de Catania no tenien més de sicilians que l'ésser nats casualment a la illa, per tal com la llur sanch o llur nom, éra. per essencia, aragonès o català.

Apaybegada, de moment, la Sicilia (que no han de transcórrer gayres anys séns que la sement de sedició revisca, costant-li nous y llohables esforços a En Marti per esterminar-la), és de creure que sobraríen forces y les aplicaríen lo Rey y son germà a la subgecció de Sardenya. Poques són les noves que-n tenim, constant no-més que aquell metéix any les companyíes allà trameses féren a Longosart, en lo qual castéll estaven los nostres assetjats, tot aximetéix com l'estol d'En Marti a Catania, car tantost d'havèr-lo recobrat, presentaren batalla al enemich y vencéren-lo (1), acabant de

(1) Conferma açò posteriorment lo Zurita (vol. II, foli 413 revers), dihent que lo rey En Joan, estant a Mallorques per lo Novèmbre del 1394, «nomenà governador general de Sardenya, en lloch d'En Joan de Mont-buy, En Roger de Mont-cada, y enviaren-se companyies de gent de guerra; car lo Brancaleó tenía assetjat Longorart, per mar y per terra: y ab aquest socórs se llevà lo setge, havènt-lo combatut trenta-cinch dies, y rebéren los de Barcelona molt gran damnatge.»

cunfermar la favorable reexida de la jornada unes paraules del metéix En Martí, com a rey, en les córts de Perpinyà, del 1405 (de la qual famosa proposició a discurs de la Coróna, en llahor dels catalans, parlarem al sen témps), que són com seguexen: «Les illes de Sicilia, Sardenya y Córcega dónen-ne testimoni, les quals éren del imperi de Roma e dels Africans, que anch les combatéssen fortment, ja may no les poguéren conservar, *e huy en die, per la gracia de Dèu; sóts lo nostre standart e nom nostre són possehides*, etc.»

Per donar la relació complerta de les dues espedicions contra les illes, havèm tingut d'excedir-nos quelcom en lo orde cronològich que seguim, axí que, reculant are per necessitat, y cenyint-nos a Cataluuya y als féts que ab élla tinguen relació, ab tót que procehesquen del monarca, n'esplicarèm algun de trascendental, que no convenía aglevar may per may ab altres d'ayre tan diferent com són los fins ací descrits. Es lo fét al qual aludim lo de la famosa institució dels Jochs Florals a Barcelena. Semblarà estrany que, en mig de estretors belicoses ón se trobava la córt d'En Joan, tingués humor aquest Rey per aplicar-se a entreteniments tan propris de la pau, y no poch poderosos per assuaujar los costums. No-ns sobreprèn a nosaltres aytal procehir, car apart d'ésser aquella la època destinada al renaximent de semblants aficions, segóns havèm ja indicat, y és de veure per les demés córts d'Europa, ón se divulguen aquesta y altres modes ¿quín motiu hi hà per culpar-ne En Joan, si en son cor havía sentit tots-témps plaher per aquestes utilitats y no per la guerra y la matança, qui són los enemichs de tot quant hi hà d'util, de pacífich y de plasent?

Ab poch coneximent de causa han parlat molts historiadors d'aquest subject; d'altres han arribat a ometre-l tal vegada per frèvol, y d'altres l'han presentat com a perjudicial a la metéxa literatura y als nobles sentiments ab què-s distingéxen los veritables enginys, dihent lo Zurita, referint-se a la córt del nostre Rey, que «en lloch de les armes y exercicis de guerra, que éren los ordinaris passa-témps dels prínceps passats, succehiren les trobes y poesía vulgar y la art

d'élla, que-n deyen la Gaya sciencia, de la qual se-n començaren instituir escoles públiques; y als que en tèmps passat éra estat un molt honést exercici, y que éra un alleujament dels treballs de la guerra, en què antigament s'assenyalaren en la llenga llemosina (?) enginys ben excelents de cavallers del Rosselló y del Empordà, qui imitaren les trobes dels provençals, vingué a envilir-se en tan al grau, que tots ressemblaven joglars.»

No podía l'Annalista aragonès tindre en lo seu témps la erudició suficient per sabèr la diferencia que hi havía entre lo llenguatge dels primitius trobadors y la llenga que ne diu aquest colp llemosìna (la metéxa que tantes vegades denominà catalana en los seus Annals), ni menys per establir comparança entre los enginys del veritable témps dels trobadors y los qui traspuntaren en aquesta segona època de renaximent literari, per tal com, materialment, no podíen repassar los seus ulls sengles treballs disseminats en diverses biblioteques, ocults gran nómbre dels que no-s perdéren, y çà com llà no donats a la llum per via de la imprempta, per ón s'és fét are fàcil lo llur estudi séns fretura de viatges: emperò, part de dins té la innocent pintura del Annalista una part de veritat ab la que estam d'acort fins a cert punt.

Per que lo llegidor faça de jutge dreturer, convé, ab tót, que espliquèm la nova institució, facilitant antecedents qui son absolutament indispensables. En primer lloch, és de tenir en compte que la llenga en què donaren-se a conèxer en la antigor los veritables trovadors, no éra certes lo provençal parlat, lo de la prosa, sinó, axicom li diu En Raynouard, *la llenga de trobadors*, parla convencional y d'ús esclusivament literari, y de tal manéra estava de moda y éra d'ús general, tocant als poetes, semblant llenguatge, que-l vehèm usar indistinctament, no solament per los trobadors de Provença y endemés regions del Llengadac, mas encare per los de Navarra, Castélla, Portogal (1) y la nostra Catalunya; de fórma que si cascuna d'aquestes nacions usava per la prosa la llenga que li éra comuna o natural, al cantar lo trobador respec-

(1) Veja-s la obra *De los trobadores en España* per En Manel Milà.

tiu prescindía d'aquesta y gallejava ab la llenga convencional y literaria general que havèm referida, podènt quiscú veure aquesta metéxa pràctica en la crònica d'En Muntaner, llà ón l'autor déxa de parlar català con li cal copiar o aduhir composicions poètiques. La poesía dels trobadors, qui compta entre los seus més antichs conradors. En Guillèm IX de Aquitania, florí a la primería del XIIIen segle, especialment al mig-jórn de França; mas si lo llegidor remémbra la desastrada guerra de religió que tingué lloch en aquesta comarca, ab motiu de la heretgía albigenca, la gran part que hi prenguéren los trobadors, la acusació a élls féta d'ésser quelcom lliures en los llurs concéptes, y lo triumfe que percaçá la ambició del sobirà francès sobre los senyors meridionals—complicats alguns, per deute feudal, en la inculpació que hom feya a molts dels seus vassalls, tant que per aquest deute morí lo nostre rey lo *Catòlich* En Pére a les planes de Muret, —fàcilment compendrà que la vida dels enginys poètichs y l'ús de la llenga llur literaria desaparegués de tót-en-tót, y que fins arribas a esperar pahor la més mínua temptativa de semblar-se poch o molt als qui ans alçaren llur veu contra la terrible crohada.

Un segle podèm almenys senyalar, donchs, al silenci de les muses, qui en tot éll no parlaren ni en la llenga convencional ni en les vulgars de les diverses nacions o comarques ón s'éra usat d'aquella per la poesía. Passat ja aquest segle, oblidats los odis y arrabaçat lo gèrmen y tota llevor d'heretgía, eń 1324, set individuus de Tolosa tractaren de conresar la poesía d'una manéra innocent, aplegant-se a un jardí, per llegir composicions poètiques; y a aquella junta o academia donaren-li títol de *La sobre-gaya companyía dels VII trobadors de Tolosa*, romanent d'aqui-avant establerts los jochs florals en aquesta ciutat. Va créxer l'escalf d'aquella novitat, los Cònsols o Concell municipal doná protecció a la Academia, escriguéren-se estatuts, y anà prenent tal proporció lo fét ab aquestes circumstancies, ab la concorrença de poetes, y ab la pompa de la fésta fahedora en lo repartiment de premis, que arribà a ésser una festa molt celebrada, y ja no-s desarrelà

més d'aquella privilegiado terra poètica aquell nou arbre literari.

No vaja emperò algú a cercar en les noves obres ni grans monuments literaris ni mostres importants de llenguatge: les composicions, generalment d'assuptes mistichs, lo revers de la medalla que poguéren presentar les aspiracions dels primitius tròbadors, són ans bé versos, que no poesíes—y en açò pogué encertar lo Zurita al dir que los d'ací éren més joglars, que no poetes,—y l'idioma en què anaven escrites més que lo convencional literari antich éra lo provençal vulgar, o pus tost l'entremesclat llenguatge del pahis de Llengadoc, qui comprenía tots los dialectes d'aquell y d'aquest, y que manejava cada trobador a sa manéra. No cal, donchs, recordar ab anterioritat a En Joan I grans poesíes y menys en llenguatge català, y són-ne bona prova les úniques ja mencionades que hom coneix del pare d'aquest monarca, lo rey En Pére, les quals en lo llenguatge són mesquina contrafacció d'aquell, dels antichs trobadors, y senzill mecanisme en la esposició dels concéptes trivials qui les motiven.

Ab tót y aquestes contrarietats, la institució, mansa al començament, podía ésser témps a venir xardorosa, y sa escassa llum podia escampar-se de tal fórma que arribas a donar vida a notables enginys, influint açò en la cultura general del pahis. En aquest punt és ón nos devèm deturar respécte les institucions de Tolosa, qui tingué nou y major espandiment en l'esdevenidor, sóbre-tót ab la protecció de Clemencia Isaura, per parlar de la venturosa pensada del *Amador de gentilesa*. Sexanta-nou anys éren trancorreguts d'ençà que los primers set mantenidors o nous trobadors s'aplegaren entre les flors del jardí de Tolosa. y dues centuries éren passades dés de la mort d'En Pére *lo Catòlich* y la consegüent desaparició dels trobadors: no negarèm, aduhint la opinió d'algun crítich. que tal vegada les muses, ecsànimes y sangonejants, del mig-jórn de França, fugiren llavors de aquella terra y s'arredossaren al territori més proper, emperò qui no éra dependent, y si ans bé enemich constant de la nació qui espletà los manejaments de la Crohada, a Cata-

lunya, y ací és a ón podríem suposar conresada la poesía per avant, ab més o menys modestia y capacitat, y en la llenga propria de la nació, çò és, en català y no ja en la convencional y literaria dels antichs trobadors, devent admetre, sóts aquest supòsit. aquell «honest exercici (de què parla lo Zurita) qui éra alleujament dels treballs de la guerra, en què en la antigor s'assenyalaren en la llenga llemosina molts enginys prou excelents de cavallers del Rosselló y del Empordà, qui imitaren les trobes dels provençals,» emperò no apar probable, con no n'hi hà ninguna mostra, o almenys los passa-tèmps de particular, no arribaren a atènyer escola, y con se véu clarament que la alusió del Zurita fóu, séns ell pensar-s'ho per ventura, als trobadors antichs, per semblar-li pot-ser que la llenga d'àquests éra la nomenada llemosina.

Què-s vulla que hí haja d'aquestes congectures, En Joan, com a afectat que éra a aytals passa-témps, no desconexent la placiditat, con no la utilitat, que procurava la fésta dels Jochs florals de Tolosa, volgué imitar-la y aclimatar-la en sa patria, y, adhuc en mig de les necessitats belicoses a que havía d'atendre, enardit tal vegada son cor de poeta ab lo simple auunci d'aquella festivitat literaria, que n'hi hà prou devegades d'una lléu espurna, per inflamar la imaginació dels homens sensibles, s'aplicà formalment a cercar lo mou de conseguir son obgécte; y a aytal fí encarregà a Lluis de Aversó, cavaller, y a En Jaume March (1), ciutadà de Barcelona, als quals nomena *peritos admodum in hac sciencia* y fa y crea mestres y defensors de la metéxa, que tots los anys, a la diada de Santa-Maria del mes de Març, colguen commemorativament aquexa fésta per mijà de la referida sciencia,

(1) Al document original diu *Jacobi Marci* (genitiu), çò és, Jaume March. y no Martí, con un hom llig a la mala copia eczistent a la Biblioteca de la Esglesia de Sivilla, que traslladá fehelment l'erudit don Joseph Vega y proporcionà al doctor Torres Amat, per lo Diccionori d'autors catalans. En aquesta important obra, article Aversó, hi trobarà lo dit trasllat lo curiós, dolènt-nos en gran manéra que no haguéssen pogut confrontar-lo ab l'origal, confiant los editors que-s trobaría segurament al Arxiu de la Coróna d'Aragó, llà ón l'autor d'aquesta historia, séns gayre esforç, la descobrí ja molt abans del any 1859. que és la data de la darrera restauració dels Jochs florals de Barcelona. Veja-s al registre 1924, foli 149.

facultant-los per eczaminar y jutjar les poesíes qui-s presenten als Jochs florals, premiar-les ab joyes, espedir títols y segellar-los ab un segell especial que deuràn usar, en lo qual deuen estar representats la imatge de la Verge, l'Esperit-Sant y l'àngel Gabriel, o sía la Anunciació e Incarnació, dejus les armes reyals, y autoritzan-los finalment per fer y complir tot quant és costumat en semblants cassos, y ab relació a la dita sciencia, a les ciutats de Paris y de Tolosa.

La data d'aquest document, que bé pot nomenar-se títol de creació dels Jochs florals de Barcelona, és de Valencia, als 20 de Febrer del 1393, y séns freturar donar-li ni llevar-li, tocant a sa importancia, que és molta, bé podèm dir que son contingut és lo qui donaría peu a En Enrich de Villena per dir que En Joan havía tramès una solemne embaxada al rey de França, demanant-ll que donas orde a la academia o consistori de Tolosa per que delegas dós dels seus mantenidors, ab la fí de que vinguéssen a Barcelona a fundar un consistori de la Gaya Sciencia, perçò com jatsía En March y En Aversó féssen un viatge a Tolosa per informar-se-n, com és possible, ningun caràcter d'embaxada no tindría aquest viatge, no freturava lo nostre rey de semblant formalitat per fundar en son pahis una institucio com la que hi havía al pahis vehi, y de la organització del qual fàcilment podía informar-se-n qual-se-vol qui tingués lo gust d'anar a presenciar-lo. Bé merita perdó aquesta lléu ineczactitut del de Villena, qui esplicà lo fét ja passats alguns anys, y aprés de soferir interrupcions lo nostre consistori, en gracia de çò que a favor del metéix féu aquell protector dels nostres jochs florals catalans, y promovedor de la poesía castellana, en regnats posteriors, tenint-ne ocasió d'acreditar-ho al seu degut lloch, axicom esplicarèm encare lo resultat poètich de aquelles literaries justes, la historia de les quals roman prou fósca en la metéix regnat qui-ns ocupa, ja sía per la inesperada mort del llur fundador, ja per eféctc dels trastorns y vicissituts polítiques qui mès endavant fóren causa per ventura de que-s suspengués la continuació d'aquelles poètiques féstes a Barcelona.

No fóu la institució de la Gaya sciencia a Barcelona prova de la esclusiva afició del Rey, sinó un de tants y tans testimonis qui acrediten l'esperit d'ordenació y arrengament, l'afany de proporcionar tota lley de millora y cultura a la societat d'aquella època, car, séns necesitat de parar compte en determinats rams y materies, cosa que fóra sobrerament detingut y monòtone per una historia general, n'hi haurà prou ab dir que en l'any ón som arribàts, y en los dos immediats, fins a la mort d'En Joan, no-s distingeix lo curs de aquella per féts culminants, axicom alguns dels referits que es imprescindible mencionar; emperò en cambi—y axò ho veurà comprovat lo qui-s pendrà la molestia o lo gust de repassar los curiosos registres de cancillería pertanyents al curt regnat de tan estimable monarca,—és de notar la més decidida protecció y activitat, ja sía tocant a obres públiques, entre les quals podèm citar la construcció d'un pont sóbre lo Fluvià, ja protegint los mercaders en lo comerç marítim, als quals hom déxa usar del dret de repressalies ab los vaxells de determinades nacions, o bé-ls fan franchs de certs drets si usen embarcacions de gran port, com també si fan la ruta de ports d'Ultramar, arribant fins a donar prerogatives de vaxells de la Reyal Marina, als qui facen lo comerç de Baruth, ja, avallant lo Reyal mirament fins als més baixs estaments, senyalant los salaris dels barquers qui ajudassen los patrons de les naus sorgides al por de Barcelona en los perills d'un temporal, ensémps que es facultat als Cónsols de la mar per nomenar un Concell de Comerciants per los punts económichs de la art mercantívol (1), ja, per fí, reduhint-se a veritables estatuts o ordinacions los usatges y pràctiques dels infinits gremis y confraríes qui a-les-hores eczistexen y-s van creant, entant que bé és aquell período un rich planter d'aytan útils institucions, entre los quals, apart de descobrir-se lo gran despertament de les arts de tota mena, fins se n'hi troben algunes de relatives esclusivament a la política y bona moral de les ciutats, com son les ordinacions sóbre los bordells de GKróna, los capítols dels quals, més que a

(1) Veja-s lo Capmany, *Colección Diplomática*.

organitzar la prostitució segóns admetíen en témps anteriors enténen positivament a estirpar-la y a afeblir en quant fós possible los fòcus de corrupció qne fins a-les-hores tolerare n les ciutats, veritable avenç qui honra granment lo regnat de En Joan I (2).

No per esforçar-nos en vindicar com se mereix aquest curt emperò beneficiós regnat, no per descobrir aquests avantatges que la familia catalana d'aquell témps degué al seu sobirà y que ocultaren, per indolencia, molts dels nostres historiadors, algú vulla creure-s, no obstant, que cuydam presentar als nostres llegidors la imatge d'En Joan sóts un aspecte divers d'aquell que principalment lo caracterizava, no: lo qui fóu actiu y curós en bé de les arts, del comerç y de la moral pública; no pogué dexar d'esser-ho en profit de aquelles aficions predilectes qui sémpre germinaren dins lo seu cor: y ací és ón, ab més precisió, podèm presentar la puntual fesomia del *Amador de gentilesa*, del fundador de la Gaya sciencia, del *Caçador*, que ab tots aquests nom es conegut en la Historia y en la Poesía. Axicom en los diferents registres del seu regnat s'hi troben les innegables proves de vigilancia, cultura y bon govern que acabam de retraure, en un especial aplech dels metéixs, que és lo qui comprèn los segells secréts del monarca, y sóbre-tót los de nombre 1952, 1953 y 1954, prehat y puntual reflecse de la vida íntima del personatge y del home, més que no del Rey, veu-se justificada la denominació que a aquest a donada la Historia, y palesa predilecció que tenía per tot quant éra agradós passatémps, util entreteniment, fantasiós o innocent deport, per lo qual, en veritat, havía de desijar ans bé los lléures de la pau, que no la moguda situació ón se trobava l'ambiciós no basquejant sinó de batallar en reivindicació de drets justs o injusts o ja d'engrandir los territoris que domina.

Si haguéssem de citar d'una a una les infinides cartes que euclouen los mencionats registres, y esplicar lo singular y variat obgécte qui les dicta (axicom havèm fét en una al-

(2) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 1924, foli 8 revers.

tra ocasió sóts una fórma esclusívament literaria y ab anterioritat a aquesta historia), ptoporcionaríem de segur als nostres lectors un molt plasent conjunt de noves de gran valua per la arqueología; emperò devent limitar-nos per no mancar al nostre plan, dirèm solament, y en suma, que s'hi veu pintat ab tota puntualitat lo caçador, lo protector de la musica y del cant, l'amador de la pompa sumptuosa, l'aficionat a lectures no solament plasents sinó instructives, lo promovedor de les arts en quant ajuden al lucse y a la ostentació. Al escriure, en l'estil més familiar, als seus companys de cacera, prèn En Joan plaher fent-los assabèr que li han fét present d'un parell de magnífichs alans, apellat l'un Amadis y l'altre Oger, que li prestaran, con n'haurà mester, llebrers de Castélla, que té coltells de Çaragoça, y al parlar dels falcons que té, o que cobeja, com és lo gerifalch-blanch l'únich conegut d'aquesta color, y que-l posseheix lo seu oncle lo duch de Borgonya, arriba a palesar entussiasme, que tal apar la immensa satisfacció ab que ho refereix; no resten enrere, y açó devegades espargit en cartes de molt variat obgécte, les noves tocant a ministrils, esplicant-ne la llureya y distinctius, vanagloriant-se de tindre al seu servey los millors del món, sóbre-tòt lo famós Everli, qui havía abans servit al duch d'Austria, y que may per may no volía facilitar llavors En Joan al rey de França, per més que aquest lo-y solicitas: sobreprèn en les metéxes lletres la descripció dels magnífichs y richs abillaments de qui vol fer present ensémps ab varietat de joguines y petites armes, al seu fill lo delfí de Giróna, en lo vinent Nadal, la dels esmalts y collars que està treballant lo seu argenter, mencionant les empreses de la Aliga y *del Cerf-volant* (?), que mútuament s'han cambiades ab lo rey de França, la de la hupa de xamellot brodat que li regalà lo mariscal del Papa, y d'altres infinits obgéctes per l'estil, que ell reb, posseheix o-n fa present, entre élls dues cotes d'acer que enviava al rey Abderraman de Tremecen; y alhora que en los seus escrits descóbre lo monarca gran benevolença ab los savis, en especial ab l'astròlech Cresques de Perpinyà, que no vol que se-n vaja del seu costat, tant

que a semblant fí tramet per la seua muller, mostra tal cura que ningú no ho diría perçó que no-s perden la llibrería, los astrolabis y endemés instruments d'astrología que dexà al morir un tal Antoni Jovals, y procura recomenar per que no s'estravíu un exemplar del Valeri Maximo gue tenía empenyorat cert mestre en Teología, y demana ab gran instancia al seu arxiver la biblia hebrayca recondita en lo Reyal arxiu. Finalment d'aquestes y d'altres curiositats anàlogues estan clapejades totes les planes d'aytan interessants registres, y en totes y en quiscuna sobreix més que curiositat lo testimoni constant d'un benifét fins a-les-hores no conseguit en tan alt grau ni ab tanta perfecció, qual és lo del ús de la llenga catalana, aptament manejada y gallejant de tota sa vigor y riquesa, per quants escrits sortíen axí de la cancillería reyal com del despatx particular del monarca, dés del tractat diplomàtich a la més simple lletra familiar, y ja-s dirigis En Joan a un príncep del Nort, a un bey d'Africa o als demés reys de nacions meridionals o occidentals, a tots los escrivia lo protector de la Gaya sciencia en la llenga que aquesta havía de fomentar d'aquí-avant, produhint témps a venir enginys axí grans com lo d'un Ausias March.

Ab tot y aquesta ressenya, per la qual se justifiquen les aficions predilectes d'En Joan, especialment en los darrers anys de sa vida y regnat, no s crega algú que per élles oblidas lo monarca los restants subjects gréus de govern; ans al contrari, ab tal volença y tan a punta de llança sosté sa opinió respécte del assumpte més trascendental y general de aquella època, que no-n faríen més los reys més polítichs y actius qui-l precehiren, valdament n'havía de resultar ab lo témps la fatalitat major per Catalunya. Aludim certes al regoneximent del nou papa, elegit a Avinyó. Als 16 de Setémbre del 1394, morí en aquesta ciutat lo pontífech Climent, y en son lloch, aplegats vint-y-dos cardinals del Conclau, elegiren, lo díe 26, ¿quin diría lo lector? aquell cardinal d'Aragó, Pére de Luna, qui tant s'entoçudi en témps del rey En Pére per que-s regonegués Climent, qui tant va moure-s a Castélla fins a conseguir allà son obgécte, qni no dormí fins

a assolir-lo també traslladant-se a Barcelona al sabèr que havía succehit lo rey En Joan, qui talment basquejà per donar entenent a la Cristianitat, ab lo seu amich y servidor Vicenç Ferrer, quant s'interessava en la estirpació del scisma y en la pau universal de la Esglesia, qui s'adherí ans de sa elecció a una protésta dels cardinals sóbre la férma resolució que devía tindre l'elegit de renunciar la tiara, si tant convenía, per acabar lo scisma, y lo metéix, per fí, qui un colp assegut en lo soli pontifici, tingué per bò oblidar quant havía promès y mantindre-s'hi impertèrrit, malgrat de totes les supliques, consells, protéstes y menaces, axí dels qui éren partidaris del seu antagonista, com dels qui, desijant la pau y la venturosa unió de la Esglesia Catòlica, esperaven la renuncia d'abdós pontífechs, lo de Roma y lo d'Avinyó, per elegir-ne l'unich universal que deu havèr-hi en representació de Jesucrist.

A la part eclesiàstica d'aquest capítol trobarà lo llegidor les minucies d'aquesta famosa elecció, y limitant-nos are a esplicar les relacions de la cort d'Avinyó ab lo nostre rey, que és l'assumpte al qual aludirem, podèm dir que per ventura la estabilitat que anà adquirint lo papa aragonès dés de aquella hora, o mes clar, lo motíu de no ésser estat foragitat del soli pontifici don Pére de Luna, és degut a la deliberada volença ab què-l faforí lo rey En Joan. De bell començament apar que ja celebrà lo Rey la elecció de Benet XIII (que aquest fóu lo nom que prengué lo successor de Climent), solemnitzant-la a Barcelona ab una demostració devota, que consistí en una processó, a la qual concorreguéren en persóna axí En Joan com sa muller la reyna Na Violant, partint la comitiva de la Santa Esglesia Catedral, y dirigint-se a la de Santa-María de la Mar, ón féren gracies a Déu ab obsequiosos coliments, y adhuch hi hà qui creu que ab tal motiu féren-se públiques y aparatoses féstes.

Algun dels historiadors qui-ns han precehit esplica un viatge del Rey a Mallorques, ón hi havía de trobar la Reyna, tot dient que En Joan féu aquell ab part de la armada qui anava a Sardenya y Sicilia: ja havèm vist la data en que

aquesta parti de les nostres costes, axi que, posat que sía certa la nova, no deu confóndre-s aquesta estada dels nostres reys a les Balears, ab un altra, d'induptable, qui-s verificà a les darreríes del 1394, ab motiu de la pesta, y que sería posterior al més de Setémbre, puix s'escau en aquest més la elecció de Benet y celebren-la ab assistencia dels Reys.

Ans d'aquest viatge marítim estigué lo Rey a Perpinya, ja sía que fugis també de la pesta, ja sía que allà, y és lo més probable, hi estigués ab major avinentesa per entendre-s més fàcil y ràpidament ab los qui a Avinyó portaven l'afer del Pontificat. Certament, en lo curt témps que hi estigué va rebre diferents embaxades, la una del rey de França y la altra del metéix Pontífec, y abdues éren per contestar a la que ell s'éra cuytat a tramete-ls, per tal com consta que se-n éra anat dret a Avinyó En Francesch de Vilamarí, ab les instruccions convinents, no tenint altre obgécte sinó encoratjar En Benet y requerir y suplicar lo monarca francès que no atemptas novitat alguna contra lo papa, car, altrament, se veuría ell obligat, ab acort dels prelats y dels reyalmes qui-s comprenien en son domini, a defensar-lo y assistir-lo. La embaxada del papa la componíen precisament catalans, lo prior de Santa-Agna de Barcelona, Alfons de Tous y Berenguer d'Anglesola, bisbe de Girona, los qui naturalment esplicaríen la bona disposició de cor que sentía lo pontífech d'Avinyó, sóbre-tót ab la seguretat d'un gran rey qui li gordava les espatlles; y los embaxadors de França, com-se-vulla que la clericia de França, la Universitat de Paris y moltes altres persónes notables, recordant-se de les promeses del cardinal Luna y de la protesta o compromis fét per los cardinals qui l'elegiren, estaven resolts a fer nenunciar al novament elegit per acabar ab lo scisma, declararen les fundades escuses del rey llur y la necessitat que hi havía de la resignació d'abdós papes, a la qual proposició no volgué may per may accedir lo nostre rey: en aprés d'açò, se-n tornaren los embaxadors francesos, alhora que los pontificis, súbdits al metéix témps d'En Joan, passaren a Castélla, séns dupte per renovar-hi les bones relacions que contrétes havía ab los prínceps y mag-

nats castellans aquell cardinal Luna, qui tant s'éra interessat per la elecció de Climent, y del qual se-n deya llavors successor.

Quant durà aquesta estada del Rey a Perpinyà ho ignoram, y no-l trobam sinó de tornada de Mallorques a Barcelona lo díe 9 de Desémbre, tornant-se-n tantost a aquesta capital del Rosselló. En aquesta segona estada, séns ésser finit l'any 1194, convocà En Joan tots los pretats y homens doctes dels seus Estats, per consultar-los-hi, sóbre lo camí més escayent per acabar ab lo scisma y divisió de la Esglesia, y encare que no sabèm lo resultat de la consulta, podèm deduhir que seria favorable a Benet, ja per tal com tota la clerecía d'aquests reyalmes havía reverit Climent, y tenint aquest per papa lledesme, naturalment los calía considerar com a lledesme lo successor, ja perçò que éra lo Luna aragonès, y d'ençà de sa elevació al pontificat y adhuc abans favoría a molts naturals de Catalunya, Aragó y Valencia, ja finalment, car axí plahía a En Joan de veure un súbdlt séu assegut en la càtedra pontificia. Especialment lo reyalme d'Aragó manifestà a-les-hores gran fermesa en sostenir Benet, y ab aquest propòsit envià a Perpinyà embaxadors o representants de sa diputació o Generalitat suplicants lo Rey que favorejas tan assenyalat prohom, que no toleras ofensa contra sa dignitat, y que si França insistía en desplaure al Papa, que ell l'amparas en aquests reyalmes.

No devèm passar avant séns corregir una errada cronològica de suma trascendencia, tant que per élla arriba a abreujar-se d'un any la vida y lo regnat d'En Joan I, errada que corregim solament, segóns costum, per havèr-la comesa una veritable autoritat històrica, un autor al qual reverenciam y al qual seguim, cosa que no faríem si fós comesa per un autor obscur o poch estimable, no essent prou lo seu exemple a tòrcer la condició de ningú. Ja s'és vist l'orde ab què havèm distribuit los viatges y estades del Rey en distincts punts d'ençà de la elecció de Benet, que fòu en lo Setémbre del 1394, y qual-se-vol s'adonarà que la resolució d'un afer tan espinós com éra lo que debatíen en les dife-

rents córts d'Aragó, Castélla, Avinyó, França y altres que podríem citar, no éra cosa de pochs mesos: lo metéix Zurita, que és l'autor per nosaltres aludit, al parlar de les respostes que Benet donà als duchs d'Avinyó, y de la prometença que aquest féu al Conclavi, diu que fóu als 8 de Juliol, y lo primer mes d'aquest nom posterior al Setémbre del 1394 no pot ésser altre que lo corresponent al immediat 1395, y açó metéix és de calcular con hi afig lo propri autor que en lo dit mes de Juliol fóu la embaxada tramesa per lo papa al rey En Joan, per informar-lo dels camins que-s tractaven per persuadir lo seu adversari a la unió. Malgrat aquestes consideracions, se pertorba séns dupte lo savi Annalista (com pot esdevenir-se al més despert investigador), y colocant tots los féts ab anterioritat al any 1395, li cal encabir en molt estret espay les dues estades a Perpinyà, resultant aximetéix lo viatge a Mallorques per mor de la pesta no gayre abans de la mort del Rey, com no podía anar altrement al fer-lo morir per lo Maig del 1395, en comptes del 1396, segóns veurèm tantost (1).

Si no estiguéssen d'acort tots los historiadors en dir que l'estiu d'aquell any fóu mal-sà, que per tal motiu la familia Reyal lo passà quasi sémpre al Rosselló y al Empordà, les dates que porten los documents recóndits en los registres de cancillería, y los quals hagué de veure lo Zurita, nos traurien de tot dupte, perçò com corresponen a poblacions d'abdues comarques, observant-se axò metéix en los quatre primers mesos del següent any 1396, de manera que fins arriben al 16 de Maig, tres jórns abans de la mort d'En Joan, y són precisament los darrers documents espedits en Torroella de Montgrí.

Ans no parlèm d'aquest tràgich aveniment ab lo qual tin-

(1) Per ventura la mal coneguda crònica del Carbonell contribueix a la pertorbació del Zurita, car en aquella un hom llig que morí En Joan als 18 de Maig del 1395, y la prova evident de que hi hà aci una errada d'imprempta és de veure en les metéxes paraules que lo cronista posa; *Axi qua havia regnat VIII anys e IIII mesos e mig*. Donchs comptant aquest espay dés lo principi del regnat, a 5 de Janer del 1387, correspon als 19 de Maig del 1395 y no del 1396.

gué fi lo regnat que descrivim, convé posar a noves de dos incidents, que jatsía no tinguen altre caràcter que de caps deslligats, és util mencionar-los per la relació que ténen ab altres féts posteriors de gran importancia. Es l'ún la proposta que diuen que féu lo cambrer del rey de França, Joan de Cambrillac, al venir d'embaxador per tractar de la estirpació del scisma, al nostre rey En Joan, sóbre maridar la infanta Elisabet, filla del infant En Pére y de Na Sibilia, ab Carles de Labrit, cosí germà del monarca francès, ab la intenció de unir per aquest camí encare més les dues córts, a la qual proposta no pogué accedir lo Rey, per havèr-se ja tractat matrimoni d'aquesta infortunada senyora ab Joan de Lusignan (1), príncep d'Antioquía y primogènit del rey de Xipre, tant que a semblant obgécte fóren allà tramesos En Ramon de Perellós, vescomte de Roda, y lo ciutadà de Barcelona En Ramon Fivaller, y després En Ramon Alemany de Cervelló; y en semblant ocasió arribà a Catalunya lo senyor de Baruc, nebot del rey de Xipre, ab gran acompanyament, per portar a fí l'afer, que no-s verificà per ésser sobrevinguda la mort del rey En Joan, fatalitat crudel: per quant aquella pobre dama, qui podía ésser estat parenta molt acostada dels reys de França o sobirana de Xipre, hagué d'ésser víctima de la més frésta tiranía, per la sola rahó d'ésser-se unida al cap-devall ab lo malaventurat comte d'Urgell, al qual arrencaren la corona y la vida les intrigues del papa Benet y dels seur servidors, la hora del famós compromis de Casp.

L'altre incident és la generositat usada per En Joan Fernàndeç d'Heredía, Maestre de Rodes, en podèr del qual se recondíen empenyorats tots los ornaments, joyells y mitras de la capélla y palau pontificis d'Avinyó, tots los quals fóren tornats graciosament a Benet, séns pendre-n ningun interès. Mencionam aquest fét tan solament per rahó del cognom

(1) Era segon-gènit d'En Jaume, per tal com lo primogènit En Huc èra bisbe de Nicossia. Succehí a son pare, y és conegut en la Historia per Joan II, y no per Jano, com diguéren alguns dels nostres historiadors volènt segurament castellanitzar lo *Jean* francès.

Heredia, que ha de sonar en les complicacions qui menaçaven sus-are la nostra patria.

Ocupèm-nos are del darrer pas del nostre rey En Joan. La curiositat de les coincidencies nos sobreprèn en la Historia, y més en aquesta ocasió per la mena de mort que soferexen tres monarques contemporanis. D'una cayguda de caball morí En Joan I de Castélla, de la metéxa causa mor En Joan I d'Aragó, y de igual mort morirà tantost Carles VI de França. Lo segon, que és del què-ns importa ací tractar, se trobava, com havèm vist, dos o tres díes abans de sa mort a Torroella de Montgrí, y puix, próper a aquesta població, part dellà lo Ter, hi há Foscá, n'hi hà prou d'abdues noves per admetre com a certa la tradició y relació que los escriptors més acostats a aquella època fan sóbre la mort del rey En Joan; car és de sabèr que en los molts y diversos documents que havèm vists referents a la seua mort, no hi hà sinó lo plany de la pêrdua, emperò ja may la esplicació del cas; y en aprés los historiadors se son complaguts en referir ab tals variants lo fét, que hom no-l coneix vérament per peces menudes, per més que hi haja conformitat tocant al desastre, Lo Tomich diu que en venint vers Barcelona, y corrent al encalç d'un llóp, davant lo castéll d'Urriols, soptosament morí: En Martí Alpartil, que anant a caça de llóps al veure una molt gran llóba, començà a tremolar, descavalcà y espirà dins una hora: lo Carbonell combinant les dues relacions, féu-ne una tercera qui no ressembla a la una ni a la altra, e hi hafig la varietat d'haver près mort entre les garres d'un llóp (1); un altre autor que menciona lo Zurita lo fa caure del cavall, morint tantost y ans que poguéssen los séus

(1) Tan mala prosa té lo Carbonell, que moltes vegades ún no sap que intenta esplicar. En la descripció a la qual aludim hi usa un *aquells*, que si-s refereix als caçadors, donaría per resultat ésser mort En Joan en companyía de aquests: y si als cans, que entenien los dits animals la paraula humana, axicom los de les faules: «essent en la terra d'Empordà, fon mogut un lóp, e faent-hi soltar los cans, ell corrent a cavall darrera a aquells, los cans haguéren près aquell; e lo Rey, cridant, *interrogá aquells* si éra lóp o lóba, e no atès a la clusa del dit lóp soptosament morí.»

socórrer-lo; y a uns Annals que véu encare lo metéix autor hom llig que caygué mort del roci (1).

Que anava a caça En Joan és probable, y estant poblat, com llavors ho estaría, lo territori de Foxà d'atapeits boscatges, pogué molt bé fer-se que s'hi desvias dels monters, y per una causa igual o pareguda a les que-s recompten, vingués allà a morir séns consol, lo qui, entre altres renoms meresqué dels historiadors lo de *Caçador*. Sa molt afligida muller, la reyna Na Violant, en cartes plenes de la mes viva dolor y angóxa, que dirigí al seu pare, lo duch de Bar, y a altres parents de França, datades a Barcelona lo díe 5 de Juny, se limita sols a dir que defallí son marit lo díe 19 de Maig, divendres, que hom comptava a XIX díes del mes de *prop passat, passá d'aquesta vida* (2).

Lo cadavre d'En Joan fóu conduhit a Barcelona y llà en la catedral depositàren-lo; y fétes les degudes exequies, passats quatre mesos, fóu traslladat al reyal monestir de Poblet. Allà reposà en particular mausoli, fins als nostres díes, en que lo vandalisme destrohí lo monument y la momia ensémps. No tenim noticia de inscripció alguna que hi pogués havèr en lo sepulcre, y no-més podèm repetir la descripció d'aquest, que fa lo principal historiador d'aquell famós monestir, apres d'advértir que aquells sepulcres, entre los quals s'hi compre-

(1) Aprés de tant acomparar per deduhir havèm ragut en una nova qui potser sia la més certa, y per la qual descobrim que a En Joan li-n prengué un mal que patia, y va morir-ne ans d'arribar a Girona. «Morí lo rey En Joan, ixent de Torroella e vinent per son camí caçant. E fó descavalcat en lo camí hon li vénch lo mal, e ans que fós a Girona morí.» *Arxiu Municipal*. Dietari del 1390 al 1396, foli 114 revers.

(2) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, reg. 2051, foli 45.

Lo Feliu, si bé ab prudent desconfiança, trasllada la original nova que dóna un cert Gaubert Fabrici (qui escrigué una historia dels reys d'Aragó), sóbre la salvació d'En Joan en la altra vida: «Llevado del amor del Rey, su gran privado y camarlengo D. Ramon Vizconde de Perelllós y Roda, queriendo saber el estado en que se hallaba la alma del señor por su lamentable muerte, pasó á Hybernia, y entró en el Purgatorio, donde, en el libro que escrivió del estado de la otra vida, afirma *que la vió, y que estaba en camino de salvacion*.»

¡Llàstima que aquest autor, més positiu que no lo Dant, car entrà, en carn mortal, al pou de Sant Patrici, no publicas unes *Impresions de viatge*, per guía de la posteritat!

nía lo d'En Joan, éra de fin alabastre, ab estàtues y relleus ón s'hi representaven les victories dels metéixs reys y la pompa funeral dels llurs sepelis. «En lo segon sepulcre endrét de la Epistola, jauen lo rey En Joan I, fill del dit rey En Pére, lo qual mori als 19 de Maig del 1396, y ses dues mullers, la duquesa Na Mateua, qui morí en lo 1380, y la reyna Na Violant, qui defallí en lo 1430. Demunt lo sepulcre hom mira tres estatues d'alabastre esteses: la del Rey al indret de la Capélla Reyal, ab dalmàtica y coróna en lo cap; y à la part qui mira a la sagristía nova veu-se la estatua de Na Mateua sa primera muller, ornada d'una garlanda de flors al cap y la coróna de Reyna a les mans: y a mà esquerra del Rey Na Violant, sa segona muller, ab vestit y coróna de Reyna.»

No-ns consta que En Joan hagués fét testament, car no eczisteix apuntat en los índechs del Reyal Arxiu, ni-n fa referencia com a document, segóns te per costum, l'autor dels *Condes vindicados*: no obstant, aquest cronista diu incidentalment, parlant de la trasllació del cadave d'En Joan a Poblet: «havènt otorgat en son testament ón dexà ordenat, que en fallença de fills mascles de lledesme matrimoni li succehis en los reyalmes lo seu germà En Martí duch de Montblanch, esclohint-ne les seues dues filles Na Joana, casada ab lo comte de Fóix, y Na Violant qui-s maridà ab lo rey de Nàpols, de les quals ja havèm parlat.»

Com que ignoram la data d'aquest testament, no pot hom calcular si aquesta clàusula condicional de successió la consignà lo Rey com a una mira preventiva o per ésser ja morts, y és lo més probable, tots los seus fills mascles. La veritat és, emperò, que aquests no eczistíen a la mort d'En Joan, y ho acrediten la pruhija de la reyna vídua en declarar que-s sentía prenyada y ab síntomes masculins (1), la re-

(1) Escrivint la reyna vídua Na Violant als homens bons de Borja, aprés de fer-los assabèr la mort del Rey, hi afig aquestes notables paraules. «*Nuestro Señor Dios, el qual es remediador de males, ha' querido que Nos fincamos prenyada; e crehemos e fiamos en Dios que parremos varon qui senyorejará en el reyno de Aragon.*»

Arxiu de la Corona d'Arago, registre 2051, foli 44.

solució presa a Barcelona per que fós considerada tan prést com a reyna la muller d'En Martí y los esforços bèlichs del de Fóix, reclamant la successió per sa muller Joana, com veurèm al seu degut témps. De fills mascles ne tingué, l'un de sa segona muller, apellat Jaume, tres de la tercer per nom Joume, Ferran y Pére, qui moriren infants, axicom una altra nina Jaana, germana aterina d'aquests.

La part eclesiàstica acabarà de fer complerta la pintura que havém traçada del periode corresponent al regnat d'En Joan I.

†

Fundacions y construccions Sant Geroni de la vall d'Ebron: chor de la catedral be Barcelona. Scisma per la elecció d'Urbá VI a Roma y de Climent VII a Avinyó, Intrigues de Pére de Luna, y actitut de la clerecia de Catalunya. Proposicions de França per la pau de la Esglseia, elecció d'En Luna per pontifech, sóts lo nom de Benet XIII, reverit per Aragó y Castéll, ay toçudería del elegit en no volèr renunciar. Trirèm per gordar les costes de irrupcions de maures. Festivitat de la Concepció de la Verge: confraría d'aquest nom y major cult. Devoció especial del rey En Joan, y prohibició als dominichs de parlar sobre aquest subjecte. Eclesiàstichs notables de Catalunya. Reliquies,

JA havèm manisfestat en altres ocasions, que arribada la Esglesia Catòlica a son major grau d'esplendor y afiançada en les més robustes bases qui servexen de recólze a la seua constitució, quants més segles transcórren en aquest estat, menor és lo nómbre de fundacions que hom observa, per restar satisfètes totes quantes necessitats y adoptades totes quantes novitats y avenços anaren sorgint en lo llarch temps que compta de vida. Com a conseqüencia d'aquesta innecessitat, són escasses també les noves de fàbriques religioses, y no mès de tant en tant devèm apuntar çò que esdevingués ja tocant a aquesta part material, com a la de consagració, fundació o institució.

Un exemple d'açò darrer ofereix lo curt regnat d'En Joan I, y és la transformació dels ermitans de Sant-Genis de

Horta, qui vivíen a la vall d'Ebron, séns altre edifici sinó miserables cabanyes, en convent o monestir de Gerònims, instituit qui començava ja a esténdre-s per Espanya, al qual obgécte la reyna Na Violant conseguí del marit lo rey En Joan la rénta y licencia convinents, obligant-se noresmenys a augmentar aquella en cinquanta y dos mil reyals de rénda (segóns declara lo Feliu), ùltra dos-céntes setanta-cinch lliures barcelonines que oferi lo Rey ab lo domini d'aquells boschs, donació que fóu féta en lo mes de Juliol del 1393, ab aprobació pontificia del 27 del mes anterior; de manéra que en Octubre següent féu-se la fundació, venint a aquest obgécte, y per fer observar lo nou Orde, alguns religiosos gerònims del convent de Cotalva de Valencia.

La única construcció notable que podèm mencionar del període que-ns ocupa, no és edifici, emperò si d'un estimable monument parcial, a sabèr, de la part baxa del chor de la catedral de Barcelona, en les parets del qual s'hi veuen los escuts o signes gentílicis del bisbe Ramon de Scales (ab Scalis). Devèm aquesta nova al Aymerich, qui la trauria séns dupte del arxiu del capítol, y jatsía aquest autor no parla sinó de les parets, crehèm que ha de formar part de la obra; altrement, sería incomplerta la part interior artistica, çó és, les grades y cadiral, que per cert són de estimable mèrit. Aludim nosaltres solament a la part baxa d'aquest monument esculptòrich, per constar-nos que son preciós cismal, que-l fórma sa alta cresterìa, o linía de pinacles y dosserets, no-s la vorà fins al 1483 por Matíes Bonafè, com són encare d'una època mès posterior la fatxada principal de marbre que ostenta lo chor, y les galans pintures de les cadires, qui remembren la celebració del primer capítol general del Toisó d'or en témps de Carles V d'Alemanya, I d'Espanya, lo díe 5 de Març del 1519.

A la ressenya eclesiàstica anterior havèm vist lo començament del fatal scisma qui dividí la Esglesia, la indecisió, discréta o diplomàtica, que aparentà lo rey En Pére, y la acció de la clericia de Catalunya en tan angoxós pas, malgrat los esforços del cardinal Luna, que no podènt-ne traure res en

la nostra patria, se-n anà a Castélla, a sembrar benvolences en pro del que ell pot-ser mirava ja per endavant com predecessor séu. Esssent lo caràcter del rey En Joan molt diferent del de son pare, y diversa també la situació de la nova córt, podèm pensar que l'actiu cardinal d'Aragó no s'adormiría a la palla, com vulgarment dihèm, y profiraría los moments per obtenir que lo papa d'Avinyó comtas ab una gran nació més en favor seua, negoci molt avantatjós per Climent y per aquell qui l'hagués de succehir, per tal que resultaría certament que, tot l'estrém meridional y occidental d'Europa dés d'aquella ciutat reverencias lo pontifech que aximetéix reverenciava are com are la França.

Encare havèm vist a la part civil la prestesa ab què-s traslladà a Barcelona lo Cardinal, tantost com hi fóren En Joan y En Martí, e hi estaría dés del primer moment oportú fins que aconseguí lo seu obgécte, perçò com ja-s recordarà lo llegidor que la hora de les persecucions o processos contra la reyna Sibilia, fóu-ne éll pacífich mijancer, y a sa aptitut fóu deguda en gran part la conciliació de la familia Reyal.

Era mort lo rey En Père al 5 de Janer del 1387, y lo successor, per mor d'una infermitat que patía a Gróna, trigà molts díes a venir, y per la metéxa causa calgué-li deturar-se més de çò que volguéra a Granollers: donchs bé, per que hom veja la disposició en que-s trobava lo nou rey, o la manya que sabé traure lo Cardinal per fer que la tingués, que, ab tot y havèr-se celebrat una juncta o congregació de prelats y de les persónes més eminents en lletres que hi havía en los distincts reyalmes de la Coróna, vistes les informacions que los metéixs donaren, ja als 4 de Febrer, se publicà ab tota solemnitat la declaració, la qual segóns reproduhim del Zurita, deya axí: «Que la primera elecció que hom féu a Roma, fóu per opressió y violencies notories que s'atemptaren contra los cardinals qui estaven congregats en llur Conclavi, per elegir lo Romà Pontífech; que hi procehiren per causa de la furor y alteració del poble romà: y la segóna elecció que hom féu per los metéixs Cardinals de Climent, ésser lliure, y que éra canónicament elegit en Vicari universal de

la Esglesia, y axí calía qué fós obehit per tots los fehels, com a veritable successor de S. Pére.»

Prescindint nosaltres de les influencies y mòvils que obraren per pendre aquesta determinació, havèm de creure que si tal éra la convicció de la nostra clerecia y altres persónes doctes, com axí ho fóu de iguals estaments en altres terres, y con la Historia consigna que de fét hi hagué commocions a Roma al fer-se la elecció d'Urbà VI, no pot algú acusar los nostres eclesiastichs, de ninguna de les manéres d'esperit scismàtich, car obraven en consciencia, y al llur esguart més canónica éra la elecció de Climent, que no la de aquell. L'anament dels afers eclesiàstichs en avant, les provisíons de càrrechs y dignitats, y la estada, com ja indicarem a Avinyó de persónes filles de Catalunya y demés reyalmes de la Coróna justifiquen, donchs, séns lo més petit dupte, que los nostres antecessors, en aquest primer período del Scisma de la Esglesia, a contar dés del adveniment del rey En Joan al trònus, respectaren per complert y com a legitim Vicari de Jesucrist En Climent VII, elegit a Avinyó, y no Urbà VI qui ho fóu a Roma. Aquesta és la nostra asserció, cenyint-nos al fét; emperó tocant a les mires del cardinal Luna, representant de Climent, bé podèm dir que si no fóu per éll aquella determinació un triumfe, quant menys éra un amaniment del camp a ón éll per ventura hauría de sostenir una batalla més endavant, y conseguir lo triumfe a tot son plaher: y puix éra un bon estratègich lo Cardenal, no convenint-li dexar d'ulls aquell camp per que no comportas variació, bé-s déxa veure tot sovint a Barcelona o Catalunya, y adhuc hom lo veu exercir lo càrrec de cambrer de Tarragona fent-li aytal motiu passar algunes temporades a Reus, centre de son senyoriu eclesiàstich, lo qual puja a tal importancia, que, per algun témps, arriba a suprimir lo civil, exercint-se lo primer per tots los actes de jurisdicció (1).

(1) Veja-s Blanch. Les armes antigues de Reus, o sía les anteriors a les que li procurà lo modern comte de son titol, ostentaven com a cimera del seu escut la tiara pontificia, çò que éra en memoria d'havérla cenyida son antich senyor eclesiàstich, lo cardinal Pére de Luna.

Repetim ací una conseqüencia deduhida anteriorment: si Catalunya y sos eclesiàstichs reveríen com a veritable papa Climent, havíen de reverir aximetéix los seus successors, o en altres térmens, si éren defensors del primer que la Esglesia a declarat posteriorment anti-papa, y la eczistencia de aquest éra lo principal motiu del Scisma, sostenidors, encare que séns culpa, calgué que fóssen de la divisió de la Esglesia, per ésser després tinguts de defendre los que creyen successors del que fóu per ells lledesme y veritable pontífech, y semblant actitut havía de durar fins que un gran remey goris tant de mal.

Méntre que duras a Catalunya la convicció de que éra Climent lo veritable papa, entant com duras la vida d'aquest y méntre que França y altres nacions qui-l sostinguéren de bell començament no mudassen d'opinió, no hi podía havèr temor alguna de pertorbació ni en les consciencies dels indivíduus ni en los actes públichs qui estan relacionats alhora ab la Esglesia y ab la política nacional. Lo curt período en què regnà En Joan I fóu lo destinat a presenciar la primera marejada dels embats que brollassen tan prést com tinguéssen lloch los darrers cassos dels tres que indicarem. Vejam com açò s'esdevingué.

Amostrà-s lo cardinal Luna, durant lo pontificat de Climent; com a home molt desijós de la pau de la Esglesia y de la estirpació del Scisma (1), y encare en los moments més propers a assolir la tiara, com que no descava de tindre talent y gran caràcter, arribà a inspirar confiança a alguns, creguts que estaría dispost, si convingués, a renunciar per bé de la religió. Lo díe 16 de Setémbre de 1384, se morí Climent a Avinyò, y aprés de celebrades les seues exequies, aplegats segóns costum en conclavi los cardinals, tractaren

(1) No-res prova tant la consideració que merexía lo Luna, y que tenian-lo per lo cardinal de major influencia a la córt pontificia d'Avinyò, com lo veure lo metéix papa de Roma, Bonifaci IX, adversari de Climent, a éll s'endreçava per portar l'afer del pontificat a bona fí, car hi hà un rescripte del primer amonestant lo dit cardinal a la reducció tant desijada per la tranquilitat de la Esglesia y profit dels fehels. Roma, calendes de Maig del 1390. *Arxiu de la Coròna d'Arago*, lligall 53, nóm. I de les butlles de Bonifaci IX.

d'elegir-lo successor. Eren aquests vint-y-quatre, segóns fa adeduhir de les histories, emperò ¡quina casualitat! n'hi havía tres d'absents, y d'aquests precisament dós éren espanyols, a sabèr, En Jaume d'Aragó germà del marquès de Villena (del conestable de Castélla, qui tanta preponderancia exerci en aquest régne) y don Pére de Frías, intitulat cardinal d'Espanya, lo nomenament dels quals pot-ser datava d'ençà de la primera visita que féu a aquell reyalme lo cardinal Luna, con lo rey En Pére lo tragué d'Aragó per no volèr-se declarar a favor de Climent; y aquests abséns se trobaven justament a-les-hores a aquella nació espanyola, qui sap si ab lo metéix obgéte per lo qual sojornava sovintment lo Luna a la altra nació d'Espanya qui comprenía los dominis d'En Joan I, y de què Catalunya, y especialment Barcelona, n'éra centre. A la reunió dels cardinals bé-s comprengué tantost que la major partida estava disposta a elegir com a successor de Climent lo cardinal d'Aragó, com a prohom lo més assenyalat de tot lo colegi axí en lletres com en religió y costums; y aquesta disposició recompten que ja en vida de Climent la donaren a enténdre a aquest altres cardinals, inculpant al metéix al Luna de decantar-se a la opinió de que renunciassen ab dós papes com a únich camí d'acabar ab lo Scisma.

Ans d'aplegar-se en conclavi los cardinals, o estant ja en éll, rebéren, segóns apar, un escrit dels doctors de la Universitat de Paris exhortant-los a que no procehissen a la elecció fins a tant que sabéssen la voluntat del adversari respécte de la concordia en la unió de la Esglesia, y en lo metéix sentit arribaren lletres del rey de França al conclavi ans de la elecció definiva. Crehèm que la actitut presa per lo rey de França y per la Universitat de Paris no deu estimar-se com a esperit de concordia ni desig d'acabar ab lo scisma, que llavors fóra molt llohable, sinó per un mirament polítich, que no han vist o no han volgut veure los historiadors qui-s son ocupats d'aquest afer, y sóbre-tót los francesos. ¿Còm havía de veure de bonayre la França, güelfa antigament, gelosa del valiment pontifiu, tant que arribà a traure

los papes de Roma y traslladà-ls al seu pahis, que ab aquest obgécte tornà cridar-los a Avinyó fomentant la scisma, del qual éra la principal fautora, còm podía comportar, dihèm, que isqués del conclavi un papa no francès; ni tan solament italià, sinó aragonès, çò és, un súbdit de la nació vehina qui éra estat constantment la seua enemiga, qui la havía escarmentaya en totes les mars per espay de dues centuries, y qui havía burlats tots los seus plans, privant-la d'exercir preponderancia que dés lo témps de Carles-Magne se volía atribuir?

Lo qui rumiarà semblant consideració regonexerà la mira que, que com a obstacle a la elecciò del Luna portava de França, y, en orde invers podrà deduhir que solament per traure a aquesta nació la referida preponderancia En Joan, lo nét dels Péres, en fauorejar la elecció del Luna, y negarse a les proposicions dels francesos; y lo discrét cardinal, que no dexaría de conèxer lo pès d'aquest mirament en la balança de la justicia que ell esperàva a favor séua, de segur que sabría espletar-la a meravella, tenint bon compte per altra part de no descobrir-ho. y fent veure humilitat y sotsmissió ans de fallar lo conclavi per que los votants, desijosos de la, pau, arribassen a creure ningú més dispost que lo Luna a renunciar tantost aprés d'ésser elegit. Les proposicions de França no bastaren per que los cardinals aplegats en conclavi sobressehissen en la elecció; emperó juraren tóts que per les vies lícites y honestes procuraríen que lo futur pontífech, anch que fós l'un d'ells l'elegit, renuncias al Pontificat, si éra de parèr lo sacre-colegi o sa major part que axí convenía al bé y unió de la Esglesia universal y fermat aquest jurament, ab tota solemnitat, prosseguiren en la llur tasca, y un dilluns, la vetlla de Sant-Miquel, a hora de tercia, passant al escrutini, resultà elegit en pontífech lo cardinal de Aragó, qui tantost prengué lo nom de Benet XIII.

Conferma ací les mires abans indicades, o almenys, les relacions íntimes qui mijançaven entre l'elegit y son antich senyor civil, lo rey En Joan, un fét que refereix lo Zurita, y és «que ans de sa coronació, lo primer d'Octubre, escrigué al rey d'Aragó, donant-li avis com éra assumpte a aquella

dignitat, nomenant-se Benet elegit servent dels servents de Déu, per més que, segóns lo costum de la Seu Apostòlica, sol precehir la consagració y coronació del suprèm Pontífech ans que sía donat avis als prínceps catòlichs de sa promoció: emperò volgué fer ab lo Rey aquest compliment, *éssent a faysó séua y del seu pare*, y havènt-ne rebut grans benifets, y per ésser éll nat en son reyalme: axí venía la butlla ab lo plóm, séns lo nom del pontífech, etc.»

Als 11 d'Octubre fóu Benet coronat, y séns triga envià los seus embaxadors a tots los prínceps cristians; y a Barcelona arribà solemne embaxada que la componíen un fill del marquès de Saluces, germà del cardinal d'aquest nom, Mossen Aymar d'Agrefull, y també germà d'un cardinal del seu metéix nom, En Jofre de Boyl, qui éra l'embaxador del rey En Joan a la córt Romana d'Avinyó' y que després fóu referendari y cardinal de la metéxa. Ignoram l'obgécte precis d'aquesta embaxada, emperò si que-n deduhim, per lo que porta la qui anà veure al rey de França y a altres prínceps, que seria per que trametéssen algunes persónes assenyalades a Avinyó per tractar açò que convenía a la unió de la Esglesia. De primer colp, podèm dir que Castélla, axicom Aragó, prestà tantost obediencia a Benet, de forma que lo papa avinyonench podía restar ben pagat de tenir una molt gran estensió de territoris qui-l reveríen com a veritable papa. Per conseguent, la intimitat del pontífech ab los respectius monarques no mancaría, ni menys ab los successors d'aquells, posat cas que-n moris algun, llevat de que hagués de succehir un enemich personal del papa d'Avinyó. Tinga cadascú ben present aquesta circumstancia per la hora en què, a la part civil, caldrà tractar del famós compromis de Casp y del infortunat comte d'Urgell, successor directe dels comtes de Barlona, reys d'Aragó.

Tal punt com aquest, és con comença a descórrer-se lo vel qui fins a-les-hores havía cobert les mires de què abans parlarem, y sobre-tot la encoberta manya del impertèrrit aragouès Luna, restant-ne d'aqui-avant son caràcter y talent bé prou manifésts. La proposició de la universitat de París senyalava diferents camins per la estirpació del Scisma, en-

tre altres lo d'un concili; emperò lo més cabdal éra de que renunciassen abdós elegits, y tantost fós elegit pontífech per los cardinals qui ja ho éren estat en témps de Gregori XI, qui fóu veritable y legítim vicari de Jesucrist: d'aquella hora en avant croharen-se embaxades y més embaxades entre França, Aragó y Castélla, y a les intimacions que-s feyen a Benet per que renuncias, responia aquest que-n deliberaria ab lo colegi. Apar que aquest duya de cap un camí, que no dexava d'ésser conciliatori, emperò no gayre canónich, car a havèr-se adoptat resultava que los pontífechs legítims veníen a igualar-se axi com los qui no ho éren, a sabèr, que Benet ab los seus cardinals, y son adversari ab los de sa obediencia s'ajustassen a un lloch, que s'elegis sóts la protecció del rey de França, per tractar y procurar la unió de la esglesia. Difícil apar que aquell camí arribas a bona solució, y prenent aquesta metéxa dificultat lo perspicaç Luna com a fundat pretést, contestà a tot quant li proposaven, descobrint axí palesament la energía del seu carácter, ab les següents paraules, que estrahèm del Zurita: «Que atenent que aquell camí de la cessió per la estirpació del Scisma ni estava estatatuit per dret, ni en cas semblant s'éra practicat en la Esglesia de Déu per los Sants-Pares, ans bé, segóns éra contingut en les histories dels Sobirans Pontífechs, alguns colps s'éra rebujat, no convenía atemptar tal novitat en un afer que éra de la Esglesia y de tots los fehels, car podía ésser exemple molt perníciós en l'esdevenidor, en menys-preu de les censures, en lisió de la libertat Eclesiàstica y en gran escàndel dels prelats y de tots los prínceps catòlichs, qui seguíen sa veritat y justicia. Emperò, nò obstant açò, per tal que son adversari per aquesta causa no persistis en sa pertinacia, fós declarat lo mijà que éra de tenir en aquella forma de resignació que los Duchs li proposaven, y oferia que, haguda deliberació sóbre allò ab lo colegi, séns ninguna dilació donaría tal resposta, que lo rey de França y los Duchs y qual-se-vol catòlich se-n tingués per ben pagat: car aquesta éra sa intenció y ferm propòsit, que donguéssen final remey al Scisma, y que-s seguis en la Santa Mare Esglesia verita-

ble unió, per lo camí o camins que fóssen més rahonables y jurídichs y saludables a les conciencies,

Semblant ambigüitat o irresolució no satisféu al rey de França ni als seus representants los duchs d'Avinyó: als nous requiriments seguíren nores ambigüitats del pontífech; y com la volença dels francessos començas a fer palanquejar alguns cardinals, accedí al cap-de-vall lo Luna al mijà d'entendre-s o entrevistar-se ab son adversari, en la qual cosa condescendía ben segur per conèxer que fóra irrealitzable, puix ab tót y nomenar-se comissionats per que anassen preventivament a tractar del mijà, no poguéren aquests conseguir salconduyt per anar a Roma a veure-s ab Bonifaci, donant açó per resultat que los reys de Castélla y d'Aragó se tinguéssen per agreujats, sóbre-tót lo darrer, qui sens tardança envià en Francesch de Vilamara al rey de França, en tò de plany, y al ensémps per manifestar-li la disposició en que estaven éll y los seus reyalmes de defensar En Benet, y que res no voldría sabèr-hi a qual-se-vol determinació que-s prengués, sinó que volía ésser abans avisat y requerit, per obrar ab acort dels prelate y magnats dels seus reyalmes. Aquí fóu con vinguéren noves embaxades del papa y del rey de França, passant tot seguit la darrera a Castélla y Navarra, per havèr rebut una solemne y resolta negativa de part del rey En Joan; tocant a consentir en lo mijà de la renuncia, negativa que aprovà lo pahis, sóbre-tót l'antich reyalme de Aragó, la Generalitat del qual trameté diputats al Rey, proposant-li que oferis valiment en los seus reyalmes a Benet si França lo foragitava, y que a aytal fí lo servirien tots los aragonesos.

No cal dir que, esssnt la intenció de Benet no renunciar, quant s'hi feya per part de França a persuadir-lo, éradebades; y a mida que ell anà creant-se un partit favorable a sa opinió entre los cardinals, partit que formaven principalment los catalans, aragonesos y valencians, més a ulls anà descobrint son propòsit de mantenir-se ferm. S'arribà al estrém d'avalotar-se lo poble d'Avinyó, ocasionant alguns desastres, per inducció dels seus Duchs qui d'allà partiren; emperò enterch

lo Benet s'afermà d'aquí avant *en los seus tretze* (1), valgut com se veya per los reyalmes d'Espanya, y per tant, lo lamentable scisma s'ostentà ab més vigoria què may,

No hi hà, donchs, que duptar de la opinió de Catalunya en aquell período, y si la convicció, positiva o errada, dels fehels éra de que a Benet li corresponía ocupar la càtedra de Sant-Pére, a éll deguéren prestar obediencia fins a tant que noves circumstancies los donassen a conèxer la llur error o que-ls féssen mudar de propòsit. No sabèm estar-nos d'espressar-nos axí, portats de la nostra amor a la veritat històrica, con a costat de Benet y formant part de sa servitut a Avinyó, hi veurèm figurar homens, la fè y entussiasme dels quals per la religió no poden posar en dupte aquells qui s'estimen catòlichs.

Comprèn la situació que descrivim tot lo témps del regnat d'En Joan I, al qual succehí son germà En Martí, no menys unit que lo seu predecessor ab lo papa Benet. Suspenèm, per tant, la relació de quant atany al scisma y als afers de Benet. per continuar-la durant lo regnat del nou monarca y dels seus successors, que és con aparexen notables peripecies, y a la fi mudar-se la faç de la nostra patria, per efécte de les mudances que s'esperimenten en tot Europa, tocant a la questió dels papes y scisma de la Esglesia.

En los desastres de Catalunya contra los juhéus, ja referits a la part civil, crehèm que no hi prenguéren part, com pogué ésser en altres Estats de la Península, indivíduus de la clerecia catalana, y ajuda a persar-ho axí una especialitat notable consignada en unes lletres del Rey, car tenint noticia En Joan de que éra arribat a Çaragoça un nebot d'un ardiaca de Castélla, qui també allà s'esperava, lo qual éra estat lo destructor de les aljames de juhéus en lo dit reyalme, manava que fós près encontinent lo nebot y amenat séns demora a Barcelona; y si hi anas l'oncle, per si tenía en cor de

(1) Tenim en català, per espressar una tenacitat l'adagi: *Tretze son tretze;* y algú suposa si prové de la frasa que repetí constantment lo tenaç Luna, per contestar a totes les proposicions que li feyen, a sabér: *Soy Benedicto treze, soy Benedicto treze*. Probablement és congectura emperò ben cercada.

continuar las locuras que allà féu, fós igualment près e gitat al Ebre, car semblants homens no merexíen viure: *embiatnos lo preso o sea gitado publicament en el rio... porque tales hombres no se deven tenir a vida.* Si tal com lo foraster ardiaca, hi hagués hagut eclesiàstichs fólls al pahís, ni lo Rey fóra axí sobreprès del cas, ni dexaría de fer, vista sa resolució, formals escarments a Barcelona, de què no se-n té noticia en ningun document. Aquesta nova, que consta en tres distinctes cartes del monarca, data en Barcelona, a 4 de Maig del 1392, combinada ab un altra d'alatament curiosa, a sabèr, ab lo podèr donat per gran nómbre de juhéus de Barcelona, dels saquejats al Call, a un conegut procurador de Çaragoça, per reclamar los obgécíes robats en aquella ciutat, y que hom sabía que éren a la capital d'Aragó, pot-ser provaría que no estigué tan desacertat lo poble barceloni, com cregué En Piferrer, en atribuír lo desastre dels juhéus a castellans, y no enténga algú que fem de millor condició los catalans qui, en tal cas, se perferissen a servir-los (1)).

Per més que havèm manifestat la nostra opinió anteriorment sóbre los concilis provincials de la nostra terra, convé recordar, per son obgécte, aquell que, sóts aytal nom, cita lo Aymerich, celebrat al 1395- en lo qual lo metropolità tarragoní Inyigo de Valterra y los seus sufraganis, entre los quals figurava lo bisbe barceloní Ramon d'Escales, tractaren d'armar un trirèm o galéra qui vigilas en les costes marítimes de Catalunya y Valencia, per deslliurar-les de les irrupcions que hi feyen les naus de maures pirates, al qual obgécte concediren perdons espirituals a quants fessen donatius per l'armament y sosteniment del progectat vaxell,

Mereix singular atenció en lo període que-ns ocupa la noticia d'una solemne fésta religiosa y fins podèm dir nou coliment. La immunitat de la culpa original en la verge Maria fòu ja en la antigor, segóns recompten alguns historiadors, obgécte de particular veneració per part dels nostres reys, y en especial d'En Joan—com axi ho recordarà lo lle-

(1) *Arxiu de la Carona d'Arago*, registre 1962, foli 40, y ***Manual d'escriptures antigues*** recondit actualment a Barcelona.

gidor, con a la part civil havèm parlat del segell per los Jochs florals,—emperò no hi havía, fins a-les-hores, precepte per celebrar d'aquella; mas va suplir la falta la pietat de aquell monarca, espedint un despatx, datat a Çaragoça a primer de Març del 1391, per lo qual ordena que hom celebre annualment la diada de la Concepció de la Verge, a la capélla del seu palau Reyal de Barcelona: y no duptant nosaltres del tést original del document, bé és d'afermar que ja en aquella data la regia servitut formava una Confraría, sóts invocació de la *Concepció de la Verge gloriosa*, a la qual encarrega lo compliment de la fésta, prescrivint, al metéix témps, la manéra solemne de dur-la a fí (1). L'estimable historiador mercedari P. Manel Marian Ribera, en sa important obra sóbre la *Capilla Real de Barcelona*, ès lo qui transcriu en la metéxa ton curiós document, posant a continuació la següent nova: «Portà-s a cap aquesta regia voluntat en lo díe de la pura Concepció, ab tal demostració dels fehels, ab tan venturosos aplaudiments, ab tan curullades solemitats, que vehent que tirava avant un pas lo cult de çò que desijaven que s'estengués per tot lo món, prorompéren ab esterioritats molt catòliques a instancia de llurs interiors alegroys, S'omplí de llums y molt esquisides musiques la Reyal capélla, omplenant-la no menys la Reyal Córt y Magistrats. ab lo més granat, savi y docte de tan ilustre Ciutat. Tan lluhides fóren les funcions, que admirades d'altres reyalmes y ciutats fóren d'élles imitades en veneració de la dita Concepció pura y nedea.»

---

(1) Acredita la veneració d'En Joan a la Concepció una cèlebre carta en lo contingut de la qual se conferma çò que després diu Ribera sóbre l'efécte que produhí la fésta de Barcelona a França, Anglaterra y altres nacions. Va endreçada aquesta carta al batlle y restants autoritats de Giróna, per manar-los que si lo mestre Miquel deç-Puig, del orde de Prehicador, o algun altre s'entremet d'aquest assumpte, o té intenció de impugnar quelcom prehicant lo contrari o per altra via, *se-n pos lo dit a la bóca*. si en res estima la vida, prohibint-lo-y de part del Rey, ab gréus penes, y si, malgrat açò insisteix, lo manen exir de la ciutat y sía foragitat det senyoriu d'aquest reyalmes. Recomana lo Rey lo compliment d'aquest manament, sòts pena de mort. Dada a Vall-donzella. 5 de Desémbra del 1395.

Arxiu de la Coróna d'Aragó. registre 1968, foli 67.

Entre les persónes cabdals de Catalunya qui exerciren alts càrrechs eclesiàstichs, merexen ésser mencionats l'antich prior del convent de Santa-Catarina de Barcelona, fra Antoni Ginebreda, qui fóu confesor del infant de Mallorques En Jaume, y la hora de la conquésta de Grecia, y més particularment d'Atenes, per los catalans, fóu nomenat arquebisbe d'aquesta ciutat y diòcesi per lo papa Urbà VI en lo 1382, y allà morí lo día 22 de Setémbre del 1390. Com a gran especialitat, merexería ésser també recordat, sóbre-tot atesa la actitut de Catalunya a la època del Scisma, lo prior del Mont-serrat fra Vicenç de Ribes, més avant nomenat cardinal per Gregori XII—tinga-s present que és aquest papa aquell Angel Coriari, qui imità a Benet en allò de prometre la renuncia y en aprés no complir-la, essent per tant desbost en lo 1409,—per tal que, segóns diuen Argays y Yepes y després lo Feliu, qei-ls copiá, fóu lo dit prior Ribes o *Ripis*, que axi lo nomenen élls, tan constant en la obediencia de Urbà y Bonifaci, que per més que tot Catalunya y Espanya la havía donada a Climent, tan solament ab los de Mont-serrat sempre mantingué la obediencia a Urbà y després a Bonifaci, electe per la mort d'Urbà, cosa no gayre probable, y si quant menys difícil de provar (1).

La catedral de Barcelona se distingía per lo gran nómbre y variat de reliquies que custodiava, les quals menciona y

(1) Pot-ser prengué peu aquesta nova d'un breu de Bonifaoi IX dreçat a la reyna Violant en contestació a unes cartes que havía rebudes del seu marit En Joan, a ón aquest declarava que *deposaven la error en qué a abdos avien-los tinguts fins en aquella hora la seducció d'alguns*, cartes qui fóren donades al papa per lo sub-prior del Mont-serrat, tramès per lo Rey a la córt pontificia de Roma, y la resposta de la qual, a ón Bonifaci *amonésta a la Reyna a perserve-rar en lo seu bon propòsit, y a induhir lo seu marit a prosseguir y perfeccionar lò que tant saludablement havía comencat*, amenà aci l'inquisidor de Lombardia Bernat Cerniúsculo. Dat a Roma, a 3 de les nones de Setémbre del 1395. Notable és aquest document per provar la vacilació o almenys la diplomacia del rey En Joan, encare aprés d'ésser elegit Benet XIII; y un antich historiador de la nostra terra, del qual ne conexèm la lletra, esbalahit sèns dupte de veure lo contingut del document, hi escriuría demunt, pot-ser ab tota la intenció, aquestes paraules. *Vivit post funera virtus, crescit et immensum gloriae calcar habet.*

Arx. de la Cor. d'Aragó, lligall 51, butlla 6 de Bonifaci IX.

a 28 d'Octupre del 1387, y la altra al monestir, lo 29, o sía l'endemà (1).

Nou y singular trobaran los arqueòlechs que-ns ocupèm açí de cert *Neuler*, y més que més, pot-ser, de parlar-ne en la part eclesiàstica. Emperò a aquesta correspon, per la especialitat que-l caracteritza, no ja solament per les inscripcions que aquell enclou, sinó per servir precisament al cult la composició que ab éll produhien. Té encare vuy nom de *neula* una pasta prima com la hostia, féta de farina séns llevat y sucre, o mel. Molts y diversos són los noms y sinònims que usaven a la Edat-mijana per espressar l'obgécte que-ns ocupa, emperò llatinitzat o originari, lo més freqüent és *Nebula*, y (segóns lo Ducange) fins *Neula*. Cerquen sa etimología en la primor de laboyra, o neula, puix prim és aytal pà, y admetent-la, havèm de calcular que, ab la idea de boyra, qui s'enlayra vers lo sol, dexant aquest veure entremitg de la metéxa algun dels seus raigs, s'usà en diferents actas del cult eclesiàstich simbolitzant generalment que vola per los ayres; y anys enrere, en algunes comarques de Catalunya nos recordam havèr vist a les botigues dels adroguers, la diada de la Concepció, qui és la llur patrona, penjants ab fils del sostre, entórn de les capélles illuminades algunes neules en fórma plana axicom una hostia. Lo savi audescriu Diago, y d'altres se n'hi agregaren que-n féu present en lo 1391 l'infant En Martí, essent la més notable una espina de la coróna de nostre Senyor Jesucrist.

Dóna noticia lo Serra y Postius d'un acte que apuntam com a curiositat, y que no-l crehêm impropri de referir en aquest lloc, per ésser un testimoni de la veneració que ha merescut tots-témps lo santuari més renomenat de Catalunya y és lo viatge que féu la reyna Na Violant al Mont-serrat, pujant-ne vers lo monestir *a peu descalç*, tot oferint després a la Verge, ab humil y devota reverencia, diverses joyes, de que lo rey En Joan ja-n tenía coneximent, cosa que acrediten dues cartes de la metéxa senyora, datades la una a Coll-bató

(1) *Arx. de la Cor. d'Arago*, registre 2053, foli 34.

tor adés citat facilita en son Glosari una séns fí de noves, entre élles, referent al *Ordinari manuscrit de la Esglesia Rotomagenca*, la de que a la fésta de Pentecostès, al entonar-se lo *Véni Creator*, gitaven en l'ayre multitút de neules, y endemés estopes inflamades, y que al *Gloria* dexaven anar ocellets, qui duyen neules lligades a una de les potes, y axi hom continuava, meys al dir l'Evangeli; ritus o costum, la generalitat del qual conferma lo metéix autor, precisament, referint-se a la nostra terra, a les *Lleys palaueres* d'En Jaume II de Mallorques y als *Estatuts de la esglesia de Barcelona* (an. 1322, apud Marten, vol. IV, anecd. col. 613). No cal, donchs, duptar que lo costum se practicava a Catalunya, y tenim per segur, que, encare en lo nostre témps, éra seguit en algunes esglesies del Empordà, podènt-ne deduhir que en los segles mijans sería general en tot lo Principat.

Axí és com s'esplica que los grans monestirs possehissen un instrument especial per la fabricació de les neules, y que s'hi notasses símbols o ornaments, que tant espréssen la pertanyença com lo significat del ritus y d'açò que éra obgécte del metéix. Los neulers de què-ns ocupam serien de Santes-Creus, car porten lo nom del abat Andréu (qui governà dés lo 1390), lo qual cognom ressurt com a signe parlant a una de les dues planxes del instrument. Porta: puix que és una porta çò que en lo centre s'hi ovira: *Frater Andreas Dei gratia abbas monasterii Santarum Crucum*, La inscripció de la altra planxa és lo psalm *CXVII*. 7: *Dominus michi* (barbarisme de *mihi) adjutor et ego despiciam inimicos meos*. Per aquest versicle bé és d'interpretar l'ús simbólich de les neules a les esglesies, car la benedicció que porten és la llum qui penetra per entre la boyra material que vola enlayre, y qui domina los qui estan dessóta, y ab tót que lo *despicio*, en rigor clàssich segóns Calepino, pot pendre-s per *contemno*; menpresar, un respectable interpretador bíblich lo traduheix per *mirar dés de dalt*, fent-se ab açó més pateut la pràctica catalnno de penjar neules del sostre, o de procurar que vagen per l'ayre y s'enfilen amunt.

Posseheix un tan singular obgècte arqueològich lo nostre amich En Joseph de Marti y de Cardenyes, en sa particular colecció d'antiguitats, lo qui voluntariament nos l'ha facilitat, crehent-nos per tant obligats a maniféstar-li, en aquest punt, lo nostre més cordial agrahiment.

CAPITOL XLII

Martí (l'Humà)

Dés del any 1396 al 1399

Situació compromesa per la absencia del succesor. Cinch reyna d'Aragó. Fermesa dels Concellers en reverir com a reyna la muller d'En Martí; nomena aquesta Concell y obra com a Reyna. La vidua d'En Joan sént síntomes de prenyat, que s'esvanexen. Presó d'alts personatges: quin ne pogué ésser lo motiu. Lo comte de Fóix, intitulant-se rey d'Aragó, tracta d'esvahir, ab ajuda de la França: desenganys que se-n porta. Grans preparatoris militars que asseguren la successió legítima y contrastar al de Fóix. Interessants menuderíes de la campanya d'aquest a Catalunyo. Lo comte d'Urgell, capitá general dels aragonesos, prepara la defensa. Romanen escarmentats lo de Fóix a Aragó, y los seus aucsiliars de França a Catalunya. Terratrèmol. Pacificació de Sicilia y tornada d'En Martí. Assentada de aquest y d'En Benet a Avinyó. Insistencja dels aragonesos en que lo Rey vaja a Aragó. En Martí és jurat com a comte de Barcelona. Crohada contra los infehels d'Africa, Noves menaces del de Foix. Corts d'Aragó; son jurats lo Rey y son fill. Armada a Sicilia: escarment dels sediciosos. Podèr marítim de Catalunya, Escàndols a la cort pontificia d'Avinyó: la França desobeheix a Benet, y aquest se defensa militarment dels seus enemichs.

La situació ón se trobaven Catalunya y tots lhs Estats de la Coróna d'Aragó al morir lo rey En Joan per sort no éra la més mala de quantes havèm descrites en cassos anàlechs, emperò be éra la més perillosa, car apart dels mals que li podíen sobrevenir en la cosa política y civil, l'interès que havía manifestat la nació y son rey en la questió eclesiàstica o del Scisma, podía conduhir-la a gréus compromisos y disturbis. Esplicarèm la rahó d'aquest perill.

La necessitat que hi hà de que-s veja lo successor designat d'un rey qui-s mor, immediat a aquest, per esquivar usurpacions, la esperimentava lo pahis, ab la absença del infant En Martí, qui batallava a Sicilia per refermàr lo govern dels reys fills seus. y si sa constancia y activitat no atenyíen prompte lo seu obgécte, la tardança en venir a pendre possessió dels reyalmes que heretava del seu germà, podía perjudicar-lo ací, y la massa cuyta en venir-se-n induptablement lo perjudicaría allà: car, perçò que tost se descobre, son fill, del metéix nom que éll, no tenía la aptesa suficient a regir aquell Estat, y ben segur lo metéix pare, al qual uo mancava esperiencia, temería fiar sols a la mà d'aquell áçò que éll per ninguna manéra no podía separar de la séua. Entant que no arribas lo nou rey, la situació particular de la córt de Barcelona éra la pijor que poguéren oferir los diferents reyalmes, tant per ésser aquella lo céntre natural de tota la part política, com per la residencia de la familia Reyal, entre los indivíduus de la qual éra fàcil que sortissen los principals elements de discordia que bentost traspuntaren. N'hi haurà prou ab recordar que no hi havia ningun varó, véll ni jóve, qui pogués de prompte encarregar-se de les régnes del Estat fins a la arribada del lledesme successor, car bé és sabut que lo rey En Joan no dexava sinó filles, y en cambi comptaven-se varies dones, y entre élles quatre qui s'intitulaven reynes, a sabèr: Na Violant, reyna de Nàpols, casada ab En Lluis II d'Anjou, qui no podía estar al seu reyalme per lo perill ón posaven constantment lo seu marit les osts de Ladislau, tant que ja de molt témps se-n éra tornada a la casa payral, vivint en companyía del seu pare lo rey En Joan, la reyna Sibilia de Forcià, la vidua del rey En Pére, qui tantes vegades havía inspirat recels als seus fillastres En Joan y En Martí, la qual vivía al antich palau major, méntre que ja d'algun témps, axicom indicarem, la familia Reyal havia preferit per estada lo palau menor o de la camtesa—conegut fins are per Palau;—Na María, comtesa de Luna, muller d'En Marti, la qui no trigà, per voluntat propria y d'altri, en intitular-se Reyna, tal com li corresponía. en lo

simple fét de regonèver al seu absent marit com a immediat successor a la coróna; y finalment, la reyna Na Violant, vídua del rey En Joan, qui semblava no mostrar-se disposta a abdicar del seu caràcter de sobirana, per declarar que-s sentía prenys, y *ab síntomes masclins*, en lo qual cas éra questionable si la muller d'En Martí devía o no exercir la regencia fins que aquest tornas de Sicilia, o fins a tant que-s confermas per resultats la veritat d'aquells síntomes. Aquestes quatre reynes vivíen a Barcelona, emperò defora, una altra senyora donava-s lo títol de reyna d'Aragó, valènt-se de exemples anteriors de successions femenines ab preferencia a la masculina lateral: y éra aquesta la infanta Jóana, filla d'En Joan, maridada ab lo comte de Fóix, lo qual no trigaría a veure-l a acometre Catalunya hostilment en demanda dels drets de la seua esposa.

Lo qui rumiarà ab calma lo complicat embolich d'intrigues, aguayts, desconfiances, impaciencies, satisfaccions per mals d'altri, esglays y demés sensacions y moviments que per força havia de produhir la inesperada situació en què soptosament se trobava la córt de Barcelona, a la nova de la mort repentina del seu rey, no podrà menys de regonèxer lo perill que indicarem; y en conseqüencia, los actes ab los quals passà avant certa corporació preeminent per que aquell desaparegués, lluny d'ésser criticats, com ho són estats per algun historiador, són ans bé una prova més del caràcter previsor, reflecsiu y tots-témps amant de la pau y de la lley, ab què-s distingiren, per moltes centuries, los nostres majors.

Les substitucions marcades en lo testament del rey En Pére *lo Cerimoniós*, (ab tót y ésser estat aquest rey lo qui con no tenía fills mascles, pensà fer-se succehir per sa filla Constança), designavan ben clara y terminantment que aprés de En Joan, séns successió masculina, havía d'éser rey lo seu germà En Marti. Recolzats en aquesta gran rahó legal, apregonant ab pasme, de segur, la situació que descrivim, los Concellers de la ciutat de Barcelona, qui éren En Joan Serra En Maties Castelló, En Arnau de Burgués, En Pére Dusay

fill y En Jaume Marquet. fill d'En Galceran, s'uniren ab l'arquebisbe de Tarragona, y ab En Bernat Galceran de Pinós, y convinguts en que devía ésser regonegut tantost com a rey lo qui éra cridat a la successiò, per significar ab un acte públich aquest regoneximent, se traslladaren al palau ón vivía la duquesa de Mont-blanch, y duent-la al Reyal, allà l'alçaren com a reyna d'Aragó y li donaren, com a tal, obediencia (1). Fóu aquest acte acompanyat ab gran fésta y alegría; y un colp, al palau Reyal los aclamants ab la comitiva, deliberaren los Diputats del General de Catalunya enviar a Sicilia llurs embaxadors, a suplicar l'Infant que vingués per pendre possessiò dels seus dominis, essent nomenats a aytal fi En Uch de Bages, bisbe de Tortosa, En Joan Folch de Cardona, fill del comte de Cardona, En Manel de Rajadell, y En Ramon Ça-vall, ciutadà de Barcelona, y En Pére Grimau de Perpinyà, los qui partiren en tres galéres que fóren armades per conduhir-los. Ab un obgécte paregut, segóns lo Zurita, aferma un cert autor que, en una galéra, trameté encare allà lo régne de Valencia En Guillèm Zaera, y mícer Joan Mercader, essent bé una nova confermativa del tacte ab qué obrà Catalunya y principalment Barcelona, con un altre dels reyalmes de la Coróna tenía igual pensament y obrava per un metéix estil.

Ab tal cuyta portaren l'afer del regoneximent y tan ben disposta estaria la muller d'En Martí a nomenar-se reyna, entant que, ja sóts aquest caràcter, vuyt díes aprés de la mort d'En Joan, lo 27 de Maig, aplegava al seu palau diverses persónes notables que designà per que la consellassen en les coses més importants, durant la absencia del seu marit, y éren En Inyigo de Valterra arquebisbe de Tarrogona, En Bernat de Pinós, mossèn Miquel de Gurrea, mossèn Francesch d'Aranda, mícer Bernat Miquel, En Guillem Pujada, En Guerau de Palol, En Bernat Ça-trilla y altres cavallers,

(1) En l'*Arxiu Municipal de Barcelona*, dietari de 1396 y 97, consta que la Reyna tornà la visita al Concell de Cént, per donar-li les gracies per son acuydament y tractar alhora d'açò que convenia ordenar tan prést per bé de la terra.

ciutadans y lletrats, havènt-se agregat més tart a la junta o concell En Uch d'Anglesola y En Roger de Mont-cada, Es d'observar que entre aquests personatges n'hi hà dos de aragonesos, essent ben segur per que-s vegés que tenien participació en aquell acte representants dels diversos reyalmes, o ans bé per que hi figurassen persónes de la servitut de la nova reyna, puix que-s recordarà lo llegidor que Na María éra aragonesa, de la casa de Luna, favorable circumstancia per esquivar desunions.

L'un dels primers afers que-s tractaren lo metéix jórn de constituir-se lo concell, y a proposta de la metéxa reyna, fóu que, atenent que lo Rey estava absent y li tocava a élla lo càrrech, segóns diu lo Zurita, del regiment del reyalme de Aragó (1), y com hagués ohit per relació de diverses persónes que la reyna Na Violant, que assegurava estar prenys, havía malparit, resolguéssen-los nous concellers çò que convingués acordar; y tinguda en compte la proposició, van deliberar que l'endemà matí hi anàs una comissió—que la componien l'arquebisbe de Tarragona, En Bernat de Pinós y dos ciutadans de Barcelona, altres dós dels missatgers de Valencia, qui éren arribats, y altres dós de la ciutat de Giróna,— per que s'informas personalment per la metéxa Na Violant; y declarat per aquesta senyora que de fét estava prenyada, emperó que no havia malparit, malgrat havèr-ne esperimentat síntomes, manifestaren-li ab lo major respécte que, per bé d'élla-metéxa, li posarien decent vigilancia, al qual intent elegiren quatre dames de Barcelona, *«quatro dueñas muy honradas y sabidas»* com diu lo Zurita, y fóren la mare d'En Pére Oliver, la d'En Francesch Camós, la d'En Bernat Ça-pila y una altra que no-n consta lo nom; a complir tant delicat càrrech, fóu amenada la reyna vídua al palau major, traslladantse també allà les quatre dames, fent-ne exir la reyna Sibilia

(1) Al nostre entèndre éra quelcom més lo títol que prengué Na María car en los registres qui guarden tots los documents espedits per la metéxa, ja dins lo mes de Maig en què morí En Joan, figura com a reyna de tots los Estats qui formen lo domini del seu marit, nomenats per l'orde de costum, y lloch-tinent que és dels metéixs nomenats per segona vegada, durant la absencia del Rey y sa estada a Sicilia.

qui l'ocupaba, la qual s'albergà dés d'aquella hora al monestir que-n diuen dels Sachs, qui éra del orde de Sant Francesch (2). En los metéixs dietaris demunt referits consta que lo prenyat s'esvaní, y per tant ab major motiu pogué continuar Na María exercint de lloch-tinent del Rey, com a reyna esposa.

Lo regoneximent indispensable y molt polítich de la Reyna per la ciutat de Barcelona, no fóu imitat per los aragonesos ab la promptitut dels valencians, puix que ostentaren l'escrúpol de que no podíen regonèxer lo successor fins a havèr prestat lo jurament de mantenir los furs, y malgrat los desigs de la aragonesa Na María, per carta de la metéxa que traslIada lo Feliu, veu-se que als 5 de Juny no-res havíen conseguit encare en aquesta part, y que romaníen a Çaragoça los dos embaxadors tramesos a tal obgécte: no obstant, pogué Aragó perllongar son regoneximent servant lo costum y formalitat legals, emperò tocant a la llur feheltat no hi hà res a dir, perçò que, al primer perill qui traspunta, acredita ab obres y rahons, com veurèm, la preferencia que donava als drets d'En Martí, y prèn disposicions a la defensa del seu dominis, anant ab açò d'acort ab Catalunya.

Un cas molt notable recompten que esdevingué en los primers díes d'exercir la Reyna son nou càrrech, y és que, per lo veguer Bernat Tous y sos algotzirs, fóren presos En Aymerich de Centélles, En Ximen Péreç d'Arenós, En Aznar Pardo, En Joan Garríus, En Pére de Berga, En Bernat Calopa, En Joan Dez-plà, En Joan de Vall-seca, En Arnau Porta y En E. Carbonell, y detinguts en les cases llurs En Guillèm de Vall-seca, En Pére d'Esplugues y fra Berenguer March, maestre de Montesa a Giróna, salvant-se no-més, per fiançes que donaren, En Uch d'Anglesola, En Francesch de Pau y En Bernat Margarit. Lo primer qui donà la nova de

(2) Na Sibilia seguí al convent, ón prengué lo vel més tart, e hi morí proféssa lo 24 de Novémbre del 1406, havènt-la soterrada a la esglesia de PP. Franciscans de la ciutat de Barcelona, en lo metéix sepulcre de marbre del altar de Sant-Nicolau, ón éra estat depositat lo cadavre del seu sogre, lo rey N'Anfós, ans que fós traslladat a Lleyda.

aquest féu fóu lo cronista Carbonell, dient tan sols, ab sa acostumada eczageració, que «al sabèr-se la mort del rey En Joan (del qual ja sabèm que lo Cronista se-n mostra sémpre enemich), tota la terra, sentint-se molt perjudicada y agreujada dels mals concellers del dessus dit rey, qui, per gonyar-se benvolença y favor, havíen-lo mal consellat,—car a concell d'aquests mals consellers lo dit rey En Joan, durant sa vida, havía fét actes injusts contra la terra, tant que, si més témps visquéra, haguéra-l portat a total perdició,—per donar castich a aquests y exemple als consellers futurs, s'alçà lo pahis en pés, çó és, los régnes y comtats, contra élls, tots a una veu resolguéren empresonar-los, e axí fóu complit per obra, que tóts fóren encarcerats.»

No faríem cabal d'aquesta nova, si no la reproduhis lo Zurita, afegint-hi la circumstancia de donar lo nom dels presos y d'espressar que fóren encarcerats al Castéll-nou, venint açò a provar que lo fét, tocant a la presó, és cert, emperò duptam que la veritable causa fós la que algú suposa, y menys que tals actes fóssen ja costum en lo pahis, cada vegada que s moria un rey, axícom vé a consignar lo Feliu, al assentar que «com que lo proemi del nou govern son los planys, instancies y defogament contra l'antecedent, per satisfer los planyidors, los concellers de la Reyna deliberaren manar pendre los qui havíen tingut mà en lo Concell del Rey En Joan y de la reyna Na Violant.» L'alçament de la terra que véu lo Carbonell en sa imaginació no consta en ningun lloch, ni témps hi havía de verificar-se ab tanta prestesa: noresmenys, entre los presos hi hà persónes qui no figuraren absolutament com a consellers d'En Joan, alguns aragonesos y altres qui no residíen a la córt, com lo mestre de Montesa; y per altre part, la mesura ab què procehexen los iniciadors de la nova situació, a sabèr, lo Consellers, En Pinós y l'arquebisbe de Tarragona, y les atencions que guarden ab Na Violant, no donen peu a sospitar tan sols que cometéssen un acte tan apassionat, posat que revela més venjança, que no desig d'escarment, y axí imprudent, que per aquell podíen sebollir lo pahis en noves complicacions y trastórns.

Si induptable és lo fét de la presó, certes havèm de suposar una causa, y puix al indicar-la ussen los historiadors solament una espressió vagarosa y general qui no determina havèm de creure que la veritable causa no s'entretinguéren aquells en estudiar-la o endevinar-la, y que podía eczistir, emperò que sería únicament resultat indispensable, no d'actes del regnat anterior, sinó dels que instantaniament esdevinguéren al volèr-se fermar y solidar la nova situació a la qual aludim. Entre los presoners hi hà induptablement persónes qui pertanyéren al servey de palau, y constant la pruhíja que hi havía per part de Na Violant en no volèr lliurar y menys fer públich lo testament del seu marit, axicom veurèm tantost, y per part de la ciutat y de la reyna Na María en que hom no oposas obstacles a la successió d'En Martí, bé podría fer-se que los fahedors de la toçudería que amostrava la reyna vídua, fóssen los mal mirats en aquella ocasió per quants desijaven que no-s retraguéssen motius contraris a la aspiració general de la terra.

Lo metéix que poguéren inculpar als presoners, d'adhesió a la fatlera de Na Violant, pogué desconfiar-se d'algú per massa adicte a les pretensions que tenía l'infanta Na Joana ab lo seu marit lo comte de Fóix, perçò com aquest senyor feudal possehía alguns territoris de Catalunya, entre altres lo vescomtat de Castéll-bò, no haguéra estat despropòsit prevenir-se assegurant als qui, o per afecció o per deute feudal, per ventura s'amostrassen aparellats a favorir lo pretendent a la coróna, qui ja començava a fer-se veure, en sò de guerra a les comarques properes al seu principal senyoríu. L'una de aquestes dues causes, y sóbre-tót la primera, havía d'ésser, a parér nostre, la qui motivas la pressó dels demunt dits personatges, y-ns ho conferma en major grau lo veure que a la arribada del rey En Martí, aquest los manà deslliurar, reconciliant los coratges, emperò esceptuant d'aquesta gracia los qui éren lletrats, çó és, los mals advocats qui poguéren consellar la toçudería, tant que, suposen, aribà lo Rey a privar-los del ús de la llur professió d'aqui-avant.

Méntre que açò esdevenía a Barcelona, lo comte de Fóix,

portat de sa forsonada ambició, o prestant-se a servir d'instrument a la política francesa, feya preparatoris, dés de Pau, ón sojornava ab sa muller Na Joana, y donava contínues disposicions, per entrar a mà armada a Catalunya. Dihèm que tal vegada servía lo de Fóix ab sa follía a la politica francesa, per tal com se formava lo seu estol d'aquelles companyíes soltes de merojadors qui éren ja entrats a Catalunya en témps del rey En Joan, acabdillades are com a-les-hores per lo metéix comte d'Armanyac, al qual acompanyaven senescals y senyors qui éren oficials o vassalls del rey de França; y un oncle d'aquest, qui éra alhora sogre del comte, lo duch de Berri, ab altres magnats del reyalme favoríen obertament la empresa, que si tenía per obgécte, en la pública aparença, reclamar los imaginaris drets del de Fóix, part dedint y en lo seu resultat tendía a desbaratar de tót-en-tót lo pahis que èra considerat com lo principal baluart per sostenir lo papa aragonès Benet, que la França rebujava, ab la fí de que aquest restes isolat: donchs, si axí no fós, no pactara lo de Fóix ab lo rey d'aquella nació qui li cediría gran part dels Estats que conqueris, si, ab son valiment, conseguía dominar-los, ni tindria tany d'afany en entitular-se rey d'Aragó, com s'intitulà de bones a primeres.

Traçà lo Comte un veritable plan de campanya, que consistía en una acomesa general per diferents punts dels reyal mes, perçò que devien entrar los úns per Puig-cerdà, los altres per Castéll-bò, d'altres per Aragó, y lo cós que ell en persóna acabdillés, per la vall d'Andorra, per Puig-cerdà o per òn millor li paregués, y açò gordava relació ab la oportunitat de tenir lo Comte propers a les vies enollides alguns feus o senyoríus d'èll o de sa muller; car és de saber que, a Catalunya particularment possehíen abdós esposos o l'un dels dos lo vescomtat de Castèll-bò ab alguns castélls molt forts, lo castéll y vila de Martorell y una part de la ciutat de Vich, ab la circnmstancia noresmenys que gordaven altres fortaleses persónes qui depenjaven d'éll, com En Berenguer de Canet qui èra son procurador. La confiança que podíen inspirar semblants elements de defensa al Comte, ensémps

ab la favor de França, e l'avantatge de trobar-se absent de aquests reyalmes lo seu sobirà En Marti, féren pendre grans fums al pretendent, y entant que organitzava la irrupció, pintant-la de rey, envià los seus embaxadors als dos céntres principals dels quals penjaven los territoris que a esvahir anava, a Çaragoça y a Barcelona, duhent-se-n en ún y altre lo més solemne rebuf confórme ho anam a referir.

De primer los jurats y concell de Çaragoça, obrant ab tanta saviesa com prudencia, acordà que ni-s doná-s audiencia als embaxadors del de Fóix, ni s'obrissen les cartes que faríen a mans, ni-s llegisse tan solament; y tot esperant lo aplech dels quatre braços del antich reyalme, a aquests fóren donades. Ans de procehir-ne a la llegida, que-s féu donant audiencia als embaxadors, resolguéren ja aquells que assoldajassen gent de guerra per ocupar les montanyes, e informats de la pretensió, respongué en nom de tóts l'arquebisbe, dihent que ells teníen per rey En Martí, y que a ell sol tocava respondre a aquella embaxada, equivalènt açò a declarar que la terra no faría ningun cas de les pretensions del Comte.

Lo bisbe de Pamies, qui fóu destinat com a embaxador a Catalunya, dreçà-s també primer de tòt, a la municipalitat: esposada la pretensió, los consellers de Barcelona recordaren, en responent, lo vincle esprés del testament del rey En Pére, lo conveni fét per lo metéix y los seus fills la hora que no éra sinó príncep de Gióna En Joan, y altres noves oportunes, y la costumança seguida a palau, d'ençà que En Joan restà séns fills mascles, de considerar-se com a primogènit e immediat successor En Martí; y aprés de pregar y requerir al embaxador que manifestas a Na Joana la error en què estava, a dexar-lo més convençut, con de fét se convencé trametéren per l'antich secretari del rey En Joan, En Pére de Benviure, que llegis públicament lo testament d'aquell (1), en

(1) S'escayguéren aquestes embaxades al mes de Juliol, segóns declara lo Zurita, y encare abans poguéra ésser, atesa la préssa que portava lo de Fóix: axí que, no sabèm compendre un cas que tots los historiadors estimen de gran valor, y ès que havènt ordenat la reyna Na Maria al dit segretari Benviure, davant lo

lo qual va veure-s ordenar lo Rey, que si moría séns dexar fill mascle lledesme, suçcehis en los reyalmès l'infant En Martí germà séu, y la prova que ninguna preferencia no donava a Na Joana, que no la nomenava sinó per mor d'una déxa que li feya, solicitant-ne, en aprés, lo bisbe una copia de les dites clàusules, que, séns dificultat, manà fer-li a mans lo conceller segón En Matíes Castelló, per que pogués amostrar-les al comte y a la comtesa.

Confórme abans indicarem, no hagué de trigar-se en anar avinguts Catalunya y Aragó, tan en admetre lo veritable successor, com en disposar-se a la defensa de la terra; y com axí no fós, per ventura veuríem adevançada la dissort de Casp, encare en vida d'aquell, çò és, que finiría la linia masclina dels comtes de Barcelona, y cenyiría la coróna un foraster. Barcelona, sémpre vigilant, y ab la sort de tenir una reyna activa y curosa dels seus drets, conexía, séns dupte, que éren sobreres les rahons legals que hom donas al pretendent, y que ans bé convenía aparellar-se a qual-se-vol adveniment. Estudian, donchs, los punts perillosos, y acuytan-se en armar gent, congregà una gran junta de persónes notables, prelats y cavallers, pot-ser la metéxa que citen alguns com a veritable parlament, a la qual vinguéren dos enviats de Çaragoça, micer Ramon de Torrelles per part de la Diputació, y Sanç Aznares de Garden por part del concell, és a dir, dos lletrats, per que concorreguéssen a les sessions y avissasen de çò que convindría fer per defensió de la terra. Ja veurèm los resultats que donaren los preparatius de defensa al Aragó, y en quant a Catalunya van resoldre tan prést ocupar la vila de Martorell y lo castéll de Castéll-ví de Rosanes, com axí totes les fortaleses del vescomite de Castéll-bò,

parlament que hi havia aplegat vers Sant-Joan de Juny, que llegis lo testament del rey En Joan, estigué duptós lo segretari, per no estar present la reyna Na Violant, y per més que li repetiren lo manament sóts pena de la vida, no volgué l'altre llegir, y s'acontentà a donar-lo segellat ab dos segells. Diuen que açò esdevingué a 5 d'Agost, y si axí fòu ¿cóm abans, per lo Juliol, se-n pogué ja facilitar copia al embaxador del de Fóix? Solament pot esmenar-se l'anocronisme donant aquesta data per errada, perçó com no concebèm tampoch com un parlament, per un motiu aviat resolt, havia de durar tant.

que possehía la mare del comte, donant-se orde al metéix témps al Veguer y cònsols de Puig-cerdà que s'apoderassen del castéll de Belveder, per estar en gran perill, y que hom exercis gran vigilancia y s'augmentassen los establiments en alguns punts propers als indicats. A Vich, per la rahó abans mencionada s'hi envià gent d'armes, nomenant capità de la metéxa y d'aquell territori En Gilabert de Castellet, designant-se tot d'una ab igual càrrech en lo Rosselló lo vescomte de Roda, sóts les ordens del qual havíen de militar los vescomtes d'Evol y de Rocabertí y En Huch d'Anglesola, qui ab llurt respectives companyíes de gent d'armes se colocaren a Puig-cerdà, ón, la diada de Sant Bartoméu, féren mostra (passaren revista) de les forces que acabdillaven, ensémps ab les que hi havía a Belveder, havènt-se tantost disposat que l'Anglesola se traslladas a Pons o a Solsona. Altres companyíes soltes se formaren per acórrer alià ón convingués, de les quals fóren nomenats capitans En Joan de Quintavall, En Robert de Ça-trilla, En Bernat Buçot y En Ramon Dez-plà, axí que, en suma, pot dir-se que tot Catalunya se posà en armes, disposta a resistir al fóll pretendent.

Una altra mida s'adoptà, per fí, aventurada, emperó util, y que per son obgécte ha-ns portat a la memoria un gran fét militar, lo qual ja conexerá lo llegidor, esdevinguda a les guerres del témps de Napoleon I: a les comarques de Puigcerdà y de Solsona, que éra per llà ón probablement faría sa entrada lo comte y podia ésser més fàcilment socorregut per los de Castéll-bó, replegant-se en los castélls tots los queviures que hi capiguéren, y los restants fóren cremats, axicom també fóren cremats o destrohits alguns llochs oberts, per que los invasors se trobassen dins lo pahis séns ningun recurs per mantenir-se, acort que donà peu a alguna discussió, emperò que al cap-devall fóu adoptat, per conformar-se tot-hom ab açò que-s proposava, vista la utilitat que havía de produhir. Bé podía, donchs, entrar lo comte de Fóix ab tota la bandoleria provençal, gascona, bretona, ab sos cabdals y senescals, y ab sos anomenats La-Mota y Esparra, que com

més endins se-n entras, més li-n havía de costar la exida, y ab tot son aparat no arribaría a cobrar més nomenada que la d'un segon rey del *xapeu*,

De tots aquests preparatoris no devaría de tenir-ne noticia lo comte de Fóix, emperò ni élls ni les contestacions donades als seus embaxadors per Catalunya y Aragó, ni les súpliques y requiriments que li endreçà lo papa Benet per mijá dels seus representants, qui éren l'abat de Montaragó y En Simó de Prades,—los qui parlaren intimament ab la comtesa Na Joana, consellant-li que no dexas entrar a ma armada en aquestes terres,—poguér fer retraure de sa empresa lo qui defenent un afer propri, servía a les mires de la ambició y del ergull de França. ¿Còm havía d'escoltar a Benet lo de Fólx, si éra mogut y favorejat per lo duch de Berri, y precisament s'inventava aquella empresa contra Catalunya per que ni élla ni los demés reyalmes de la Coróna poguéssen donar favor al papa que França no volia? Tan alts compromisos, ab los quals s'afalagava al metéixs témps sa ambició, obligaren al Comte a donar a quants procuraven dissuadir-lo la resposta que éra d'esperar, çò és, que per res no dexaria d'entrar, fent lo seu camí dret al vescomtat de Castéll-bó.. Axí ho complí, per cert, encare que retardant alguns mesos, séns dupte per no creure-s ab forces bastants a contrarrestar una terra qui s'alça en pés contra un invasor, passats los quals, per tal com aquelles s'augmentassen o perçò que la seua dignitat no li permetia perllongament, s'abocà resolt a empresa, donant començ a la passatgera emperó important campanya que anam a referir.

No sabèm a qui és deguda la primera descripció d'aquesta campanya, que espliquen dos notables historiadors d'aquests reyalmes, l'aragonès Zurita y lo català Monfar, qui escrigué ab posterioritat a aquell. Abdues relacions, en sustancia, revelen havèr tingut una metéxa pauta, que per ventura sien algunes memories antigues, desaparegudes; mas com hi haja entre l'un y l'altre algunes variants axi en les peces menudes com en lo curs o anament general del exèrcit invasor, havèm combinat, tras d'un tratingut estudi, les dues noves

de la manéra que-ns ha semblat més rahonada, corregint de passada los molts noms de poblacions que equivocà o traduhi malament l'Annalista (1), axicom ho observarà lo qui tingués lo gust de comprovar-ho.

Entant que no-s decidía lo Comte a acometre y que Catalunya esperava impassible, sorgiren algunes temors y desconfiances, que-s procuraren esbargir, y éra, defora, tocant al comte d'Armanyac, al qual fóren tramesos ab gran secrét, per atraure-l a favor del Rey, tres comissionats, lo vescomte de Roda, En Berenguer de Cruilles y En Bartomeu Sirvent, y en lo pahis, respécte del comte d'Empuries, la actitut del qual en lòs primers témps del rey En Joan, y ans que aquest cenyís la coróna, pot remembrar lo llegidor molt fàcilment, arribant a ésser tal la desconfiança que inspirava, que fins ordenaren-lo pendre, duhent-lo, a major seguretat, al castéll de Castéll-ví de Resanes. Del d'Armanyac no poguéren res aconseguir, y éra de pensar, atesos los seus antecedents, sa intimitat ab la casa de Fóix, y a que poch abans éra estat aximetéix instrument de França contra Catalunya, talment com ho éra aquell en aquesta ocasió; y en quant al d'Empuries, per sort, esbrinaren que estava molt lliure de la culpa que li imputaven, y en conseqüencia fóu tan prést posat en libertat. Sémpre és bò esclarir les situacions, com solèm dir als témps presents.

Esdevingué açò a la primería de Setémbre, y als 19 del metéix, vegent-se que lo de Fóix tenía les seues gents repartides tocants a la frontera ab ayre d'entrar, van combinar una altra distribució de trópes més avinent, trametent-se tres-céntes llances a la ratlla de Rosselló y Cerdanya, y quatre-céntes al comtat de Pallars y a Tremp, de les quals fóu-ne capità En Uch d'Anglesola. Ja començat lo mes d'Octubre, lo díe 3, féu via lo Comte, ab sa muller ensémps, ab molt bones companyíes de gent de guerra, mil homens d'ar-

(1) Aren per Areu, Tirbia per Trivia, Bestruz per Besturç, Ribio per Rubió Sant Roman per Sant-Romà, Lestarrech per Tòrrech, la Piedra per Perala, Maya per Meyà. Adregú per Adreny, Ison per Isona, Clusa per Clua, Argentona per Argentera, Guartela per Garsola, Moncenis per Mont-sonis, etc., etc.

mes o cavallería dels nomenats bacinets, tres mil pillarts (1) y mil sirvents, per lo port o coll d'Areu envers la valll de Ferrara, qui éra ja del vescomtat de Castéll-bò, y allà estigué vuyt díes. Per més que lo comte de Pallars s'allogà a mija lleuga y li anà al encalç, anançà tantost lo de Fóix fins a Trivia o Tirvia, y d'allà a Castéll-bó, dés de ón començá a escampar la seua gent, qui, almens se partí en dues legions la una de les quals constituhiría veritablement la avant-guarda, y tiranía endins; car, a no ésser axí, ún no concebría com aprés d'estar los soldats del de Fóix boy internats, hi há féts d'armes en punts molt més vehins a les fronteres.

Per la prudencia del comte de Pallars, calculam que lo sistema adoptat per los nostres sería no ofendre de bell principi los irruptors y dexar-los internar, puix entant que açó esdevenía, lo bisbe d'Urgell En Galceran de Vila-nova—y ací devèm fer notar que en aquesta guerra o patriòtica defensa del pahis, los prelats y altres eclesiàstichs, tant a Catalunya com al Aragó, anaren a la guerra, com en los témps antichs, cosa que feya molt de témps que no s'éra vist en aquesta terra,—son germà En Francesch y lo cavaller Guerau de Guimerà, ab tot y les forces que amenaven, més estimaren embarcar-se per saltar tot d'una lo castéll d'Adreny, axicom ho conseguiren; apoderant-se d'una fortalesa del Comte, qui, per lo punt ón estava colocada, éra la qui més fàcilment podía empatxar lo trànsit de la gent de Catalunya. Avallà lo Comte ab la seua gent a Vilamur, qui està part dellà lo Noguera-Pallaresa, y semblà pendre per camí les vores d'aquest riu, séns decantar-se per en aquella hora vers lo

---

(1) Lo Ducange, aprés d'assentar les diverses etimologíes que hom cerca a la paraula *Pilardi* o *Pillardi*, dóna aquesta definició: *quod incursionibus magis ac depopulationibus quam pugnae aptiores essent; ac proinde ejusdem originis adque* BRIGANCII; y retrau un atractívol referencia presa de Marten, vol. II, Anecd. Col. 1181, al tractar d'una consulta per negar la obediencia de Benet: *Dictus Benedictus facit Pilardos et gentes armorum intrare, comitatum Venassini depraedaverunt, homines occiderunt et infinita mala facerunt.* Faça-s, donchs, compte lo llegidor quina raça de gent serien los qui axí venien los llurs serveys als Fóix y Armanyanch contra Catalunya, com al papa volgut d'aquesta per acometre un comtat de França.

Segre. En aquesta nova vall, de Vilamur, féu segóna aturada lo conqueridor, de fórma que la seua conquésta éra certament per etapes, y tot esperant fins al 26 d'Octubre, s'aplicà entretant a apoderar-se d'alguns castellets de poblacions, entre élls lo de Rubió y Soriguera, y per més que provà de combatre lo poble de Vilamur, com en aquelles regions hom començava a sentir ja l'ivern, preferí internar-se més, y jaquint la vall, séns exir-se-n encare del territori o vescomtat de sa proprietat, anà seguint endret a la confluencia del Pallaresa ab lo Segre, adoptant lo metéix plan d'apoderar-se de petits castélls y de poblacions desamparades, com era Resturç, Abella, Sant-Romà y algun altre. Tan incerta éra la tàctica del Comte, que, essent axí que cuydava combatre Isona; se desprenía de força per anar a Resturç, qui està més enrere y proper a Tremp, méntre que per altra part avançava fins a Sant-Romà qui està més avall.

Tocant de Isona hi havía lo castéll de Llorda, lo capità del éra fehel al Comte, y donant-li adjutori, percaçaren, aprés de dos díes de combat, entrar a força d'armes aquella població, primer fét que podèm dir d'alguna importancia y qui éra ja prou a fer resoldre los nostres campions. Allogat lo Comte en aquell important céntre, hi sojornà vuyt díes, durant los quals sembrà lo guastament a la comarca, emperò començant éll y los séus a esperimentar les contrarietats de la fam y d'una activa resistencia; y si éra natural que lo castéll de Lllorda caygués en son podèr, y fàcil que s'apoderassen d'aquells que lo Zurita nomena Lestarrech y la Piedra—segurament Tòrrech, qui està ja més avall, y pot-ser Peraula, puix que són desconeguts aguells dos noms, y l'únich punt qui tinga per allà un nom paregut al segón és un monestir a la altra banda del Noguera, ón les trópes del de Fóix no hi militaven,—emperò al combatre Benavent no-l poguéren pendre. Lo Zurita dóna a entendre que per no reexir-los aquest propòsit passaren a combatre la bastida de Tolon; y açò no ho comprenèm, ja per no tenir-se noves de aquest Tolon, y si solament d'un poble, pot-ser ab lo seu castéll, nomenat Bastida, ja perçò que a ésser lo poble d'aquest

nom lo qui volíen combatre, en comptes d'avançar perdríen més de la meytat del camí seguit, puix que-s troba a la alcaría de Vilamur par dellà lo riu, portant-nos açò a creure, com indicarem al començament, que éren dues les columnes; y axí no és fàcil que reculassen a Bastida los qui havíen avançat fins a Tórrech y Peraula, ans verificaría aquell fét la segona columna o rera-guarda.

Dóna lo Zurita com a près Ison, que no-l conexèm, si bé no duptam que-s refereix a Isona con lo nomena tocant ab lo castéll de Llorda: posterior a aquesta presa diu que entraren nous reforços per Cerdanya y Capsir, y que d'Isona vinguéren companyíes de gent de cavall a Vila-nova y Meyà, y com aquesta població és intermijana als dos punts que havèm designats com a darrers en la avançada del Comte, çò és, Tòrrech y Peraula, comprenèm que d'aquella comarca no se-n separaren les trópes del de Fóix, y que no li aniría a aquest tan bé con freturava de reforços, ja vinguéssen d'Isona, ja de Llorda o d'un altre punt.

Als 11 de Novémbre se trobava a Meyà lo Comte ab sa muller, dés de ón los seus soldats anaren a apoderar-se de la Clua, més endins y més proper encare a la convergent del Segre; emperò aquesta féta no podía tenir més importancia que la presa, si és que la féren, dels vehins d'altres dos pobles qui s'hi éren recollits, pobles que l'Annalista nomena Argentona y Guartela, y que lo Monfar repeteix ab la variant de Gualte, emperò que, a parèr nostre, no són sinò Argentera y Garsola. Al metéix témps que s'apoderaren los uns de la Clua, la gent de cavall s'estengué fins a Alos y Baldomà, de manéra que s'ensenyoriren de la comarca qui-s tanca al cap del angle format per la confluencia del Noguéra-Pallaresa y lo Segre, podènt-se dir que en aquest punt anaven a entrar en territoris diferents si s'aventuraven a atravessar lo darrer riu. Passaren-lo, de fét, per davant lo Vernet, no séns atemptar abans de combatre aquest lloch bé dues vegades, emperò éssent espelits altres tantes per lo valerós Joan de Cardóna qui-l defensava. Los qui defensaven Artesa, qui està ja a la altra banda del riu, al sabèr que pas-

saven les forces del Comte y s'estenien per aquelles riberes, desampararen lo lloch, del qual s'apoderaren los altres, tirant vers Cubells y no aturant fins a Camarassa.

Aquesta fóu la millor gésta dels invassors, tant per ésser un punt més arriscat, com per lo triumfe que conseguiren, car malgrat la gran resistencia que oposà, fóu entrat per combat, restant presoners En Ramon d'Espès, gran amich del comte d'Urgell y allogat per éll en aquesta població, En Bernat de Mont-sonis y En Bernat de Roda, a causa de no havér volgut regonèxer com a reys lo Comte y la Comtesa. Dihèm que éra més arriscat aquell punt, perçò que en aplegant allà, com hi aplegaren també los dos esposos pretendents en persóna lo díe 15 de Novémbre, se colocaven part dellà lo gran Segre, çò és, d'aquest riu ja unit ab lo Pallaresa, qui ací pert lo seu nom, y per ventura éra lo terreny ón l'esperaven los nostres, concebint-se molt bé que aquell fós lo veritable teyatre de la guerra, a judicar per lo mou com estaven repartides les nostres forces per aquella bandada, y suposant, com és de suposar, que al dirigir-s'hi lo Comte, séns atançar-se jamés envérs la Seu d'Urgell, com semblava natural, havía d'ésser ab cor d'entrar dins Aragó, combinant aquest moviment ab lo de les forces qui havíen d'entrar de França en aquest reyalme, de manéra que en aquesta ocasió calía que-s vegéssen pràcticament realizats los plans o sistémes que seguíen l'un y l'altre exèrcit.

Tres-cénts cavalls francesos diuen que passaren llavors lo Segre, y aquesta és una nova que no sabèm acabar de compendre, car si hom cita lo fét com a novitat, çò és, per ésser la primera volta que passaren aquell riu, tindríem que-s referiría al corrent qui no s'és ajustat encare ab lo Noguera-Pallaresa; y en aquest cas, fóra la dita cavallería una reraguarda del Comte, qui ja estava a Camarana, y no sabèn per què tan utilosa força trobaría-s, en passant-lo, a la banda de Camarassa, y és la cosa més probable que va combatre alguns llochs que hi hà en aquella: y si aludeix al pas del Segre endret de Camarassa de part deçà, no cal fer-ne esment com a novitat, puix que havía d'esser ja la tercera volta que-l

passas, a sabèr, con l'atravessà ans d'ajustar-se lo dit riu ab lo Pallaresa, després en la confluencia tocant de Camarassa, y finalment al tornar-lo a passar per fer la volta dels camps d'Urgell; y aquesta observació no és imaginaria, car, al obrir la carta, hom veurà que los pobles menaçats, que diuen ésser Castelló y Vila-nova, y lo que combatéren per espay de tres díes, séns podèr-hi entrar, Filella segóns lo Zurita (y en realitat Figuera) (1) estant tots a la part oposada de Camàrassa, méntre que Cidamunt, que prenguésen, està molt més avall, con lo riu Segre porta ja en lo seu corrent no sols lo Noguera-Pallaresa, sinó lo Riba-gorçana, a la ratlla de Lleyda y envers Tàrrega y Cervera, a ón no arribasen per la rahó que tantost veurèm. Lo més probable és que, aprés de passar la dita cavallería per dues vegades lo Segre en los seus distincts corrents, s'escampà per abdues bandes, emperó més principalment per la ribera de Sió y vers lo camp d'Urgell.

En tal situació havèm de veure quins punts ocupavan les nostres, axí a la qart baxa y vehina als pobles darrerament nomenats y a la esquerra del Segre, seguint per lo meteix costat son corrent vers lo Nort y lo de son sonfluent, lo Noguera-Pallaresa, com també senyalen la actitut de les forces d'Aragó, per regonèxer tan prést la reexida que tindría aquella tragedia, fent-ne de protagonista lo Comte. Comencèm per lo dunt més alt: a Rialp, ja con lo Comte devallà al Vescomtat de Castéll-bò, hi estava En Guillèm de Bellera, lo lo qui va sabér mantenir-s'hi d'una manéra digna; més avall, a Tremp, hi havía En Huch d'Anglesola, ab algunes companyíes de gent d'armes qui estaven repartides per los llochs de la Conca d'Orcau, ocupant la vila de Conques mossèn Riambau de Corbera, lo qual és regular que-s recolliria a la altra banda del riu, tal com ho faríen los d'aquella comarca en acabat de la presa d'Isona y Llorda, axí propers a aquell punt. Alhora que l'exèrcit estranger anà endinzant-se, lo nostre devallacía tambe a proporció, puix tras la presa de

(1) Prop de Figuera seu lo famos monestir N. D. de Bell-puig, y en aquesta ocasió, diu lo Monfar que los portaren les relíquies y argent y endemés ornaments de la esglesia a la torre d'Ager.

Camarasa, travessà per la riba oposada En Huch d'Anglesola, ab molt bones cones companyíes de gent d'armes, y s'allogà a Balaguer llà ón estava la comtesa d'Urgell, Na Margarida, ab los fills; y axò éra en la ocasió que s'és dita de passar y traspassar lo Segre tres-cénts cavallers francesos qui-s dirigiren tantost vers les riberes de Sió y camp de Urgell.

Entretant, romanía ferm a Cervera lo comte d'Urgell ab la major part de la cavalleria de Catalunya, tot esperant allí que hi deyía prompte arribar lo vescomte de Roca-bertí ab les companyíes de gent d'armes de Rosselló y Cerdanya, méntre que lo capità Bernat Buçot ab les que ell comanava, s'entretenía escaramucejant ab los pillarts francesos qui per allà traspuntaven, als quals, per fí, conseguí dexar romputs y vençuts lo díe 26 de Novémbre. Sabría lo comte d'Urgell que lo dé Fóix anava a desamparar Camarasa, y replegant a-les-hores totes les companyíes que tenía escampades a Tàrrega, Anglesola y Verdú, deliberà seguir lo camí que los enemichs postassen, ab tota cavallería, per que no-s desmandassen, y-s traslladà a la primera d'aquells poplacions. Efectivament, isqué de Camarassa lo de Fóix, lo díe 27 de Novémbre, per anar a Castelló de Farfanya, y aprés d'allogarse entre Alguayrt y Almenara lo díe 29, entrà a Castelló, manant acampar la major part de sa gent al barri del castéll, per havèr pactat ab los de la gornició que no-s faríen dany los uns als altres puix éra lo seu intent y ací ho declarà obertament, passar, de llarch fent vía séns deturar-se per entrar a Aragó.

Axí que tornà moure-s lo de Fóix, isqué de Tàrrega lo d'Urgell, ab ab cor de seguir l'un dels dos camins, o lo de Lleyda, per anar-li darrere, o lo de Balaguer per exir-li enfront, al revers de çò que diu lo Zurita, distrét o oblidat de la carta séns dupte, provant açò una altra nova que dóna lo metéix a continuació, y és la previsió que llavors féren de «que En Uch d'Anglesola, qui estava a Balaguer ab cent-cinquanta de cavall, dels qui-n deyen bacinets, se posas davant la gent del comte de Fóix.» Ací hom descóbre ben

a les clares lo plan que duya lo comte d'Urgell, y acaba de confermar-lo la condescendencia de la gornició de Castelló, qui dexà allogar les gents del de Fóix séns ofendre-les, sóts lo supósit de que cuydaven aquestes sols passar de llarch per Aragó: volía, donchs, lo d'Urgell, cap sobirà de les forces de Catalunya, empènyer l'estol enemich vers Aragó, procurant en aquest passatge que-l tancassen per devant y per detras forces catalanes, y dur-lo axí a un altre reyalme o Estat tan ben dispost per la defensa com Catalunya, de manéra que, no fós sinó que per rahò del major nómbre de que li caldría defendre-s, per necessitat hauría de perir.

No és d'estranyar que atribuygam aquest plan al comte d'Urgell, car, ben mirat, éra lo veritable cabdill d'aquella campanya, y prova-u lo veure que en l'aplech que tinguéren los aragonesos, a 2 d'Octubre, per aténdre a la defensa del reyalme. lo nomenaren capità general de la seua gent, havènt-se adoptat un sistéma igual al de Catalunya, axi en l'armament y distribució de forces com en la crema de queviures y manteniments en les comarques d'Osca, Barbastre, Monçò, Tamarit, Sarinyena y Mont-negre; y si a la frontera de Navarra tenien los aragonesos numeroses forces per empatxar la entrada de socorsos a França, envers lo Pallars tenía Catalunya acantonades bastants companyíes, axicom veurèm; qui vigilassen ab igual obgécte prenent los passos que per la vall d'Andórra o per lo port de Pimorent, podíen facilitar la entrada als forasters, Lo resultat correspongué a la idea: penetrà a Aragó lo de Fóix a les darreríes de Novémbre, y posant-se sóbre Barbastre, lo combaté, conseguint solament apoderar-se d'una part, méntre que los defensors s'allogaren ab la més alta y fórta. Ab tót y possehir lo de Fóix l'arrabal penetraren lo primer de Desémbre dins la població lo valent aragonès Joan Abarca, ab dós-cénts ballesters montanyenchs, y fra Alemany de Foxà, comenador de Monçó ab trenta bacinets catalans, y lo d'Uurgeil, per orde del qual havíen obrat aquests dós campions, s'estigué al aguayt, y séns dexar d'ulls l'enemich, en aquella vila. Va estrenyer llavors lo setge lo de Fóix, aparellà sa artilleria y destinà sa cavallería

a fer correries per la comarca, arribant fins al pont de Monçó a veure si exia lo d'Urgell a lluyta. No mancaren escaramuces al entorn de Barbasrre con no fós sinó per privar-se la ayga los uns als altres, y un jórn en una molt brava lluyta, qui ocasionà numerosos morts d'una y altra part, restà presoner lo català En Bernat de Cabrera.

En aquesta ocasió començaren les angunies y desenganys per lo de Fóix, y més vehent que no arribava lo socórs de França, axi que, malgrat les seves balandronades a Barbastre, tingué per bò jaquir lo setge y l'arrabal y fer la vía de Osca. Al sabèr-ho lo d'Urgell, féu lo metéix que ja havía fét abans con l'enemich se resolgué a anar-se-n de Camarassa, trameté davant majors forces qui-s colocassen a Osca, y éll ab sa cavallería, l'anà seguint com de costum, picant sa reraguarda y séns entrar en brega, per no ésser favorable lo camp ni ésser la seua gent superior a la del contrari. No tindria lo de Fóix coratge per entrar a Osca, car anant-se-n per Mont-aragó, féu jornada a Bolea y se-n entrà a Ayerbe, séns provar ja de combatre-l. Crehent-se llavors que pot-ser pendría lo camí d'Exea, anaren a allogar-se per endavant al dit punt l'arquebisbe de Çaragoça, y don Alonso Fernàndez de Ixar ab les llurs companyíes, y lo d'Urgell continua empenyent-los qui, ja esmeyats séns dupte, no tenien altre remey sinó çercar un camí per escapar, perçò que totes les forces del reyalme anaven agombolant-se en aquella direcció.

La fam acaçaría los seqüaces del malaventurat pretendent, con, ab tót y l'arrisch que corríen y d'ésser-los contraria la naturalesa, puix que s'alçà una furiosa tempésta, deliberaren compartir-se ab tres agregats per recórrer la comarca de Marcoll en quésta de queviures, emperò no trigaren a empendre lo camí de Luesía, y d'allà estant, la diada de Nadal, passaren a Caparros, qui ja es del régne de Navarra, per entrar-se-n dins lo Bearn, no calènt ni consignar que li anà lo comiat fatal al desenganyat Comte; car en tals estretors, ab la imprudent desviada de ses forces, y ja convenint que portas memoria d'una bona lliçó, lo d'Urgell y totes les gents d'Aragó y Catalunya, qui empenyeren lo fugitiu fins a

les fronteres de Navarra, l'escarmentaren de tal forma als darrers moments; que los camps poguéren donar bon testimoni de que no impunement s'acomet una nació ab gent replegadiça, con aquella obra a impuls de veritable esperit patri.

Méntre que açò esdevenía a la frontera d'Aragó y Navarra, atemptaren realment penetrar a Catalunya, per los llochs demunt indicats, los socórsos que esperava lo de Fóix: éren mil dós-cénts combatents, entre élls trés-cents homens d'armes, y estiguéren deturats a les frontéres de Pallars y de la vàll d'Aran, menaçants tóts-témps que anaven a entrar mas per molt que ho diguéren, lo comre de Pallars, son fill Roger Bernat, En Arnau Guillèm de Bellera, En Francesch d'Erill, lo bisbe d'Urgell y En Guerau de Guimerà, ab llurs companyíes de gent de cavall, se mantinguéren sempre tan ab orde y aparellants, que no s'hi atreviren los altres, ans haurien de retrocehir avergonyits al sabèr que l'imaginari rey qui-ls cridava tornava a estar dins França, ab menys soldats y diner y ab la seguretat de perdre tots los béns que possehí a Catalunya, per ésser estat traydor a la nació y al legítim rey.

Axí finí la campanya del forsenat gendre d'En Joan I, al qual de segur no haguéra donat la filla lo pare, si pensara que, témps a venir havia de fer aquell, axò que féren tots los seus antecessors tota hora que tinguéren ocasió de damnificar Catalunya, y axí finí l'any 1396, qui, per ésser complert en catàstrofes, adhuc se distingí per un fenòmene natural poch comú en aquesta terra, a sabèr, per una gran tremolor de terra qui-s dexà sentir principalment a Valencia, lo díe 18 de Desémbre, y que-l mencionam en la nostra historia, per assegurar-se que fóu sentit també a Tortosa, afegint-s'hi que-s vegeren noresmenys a la regió del ayre senyals molt progidiosos, que do dexaría de traduhir la gent vulgar per anuncis ge futures dissorts, o de qué-s recordaría séns dupte al trobar-se rebollit en aquestes.

Reculam are un moment per veure çò que esdevingué a Sicilia dés la mort del nostre rey En Joan, Si la ambició de

cenyir la coróna del seu germà haguès apressat la vinguda d'En Marti, atès l'esperit de rebelió qui dominava en aquella illa, de segur que-s perdéra per sémpre la noble empresa que havía imaginada lo pare y protector dels seus reys: emperò tingué aquest la sort de podèr comptar ab lleyals sotsmesos qui s'interessassen aci en la salvació de la patria, de possehir una muller discreta y de cor enlayrat, la qual va sabèr dirigir, tan prést, en absencia del marit, los més arriscats afers de govern, ostentant axi totes les qualitats d'una veritable reyna; y puix sabía En Martí que sa presencía personal no éra indespensable aci per afiançar los seus drets de successió, y per que fós espelit còm se merexía tot pretendent o intrus, lluny d'abandonar los seus fills per anar-se-n a coronar rey d'Aragó, y d'encoratjar ab sa absencia los rebetles, ans bé s'aplicà d'aquí avant ab dóble afany y mà ferma per acabar ab élls com més prompte millor.

Ja en los darrers tèmps del regnat d'En Joan, los tres principals Estats de la Confederació, Catalunya, Aragó y Valencia, a qui més podía, enviaren reforços, en competent armada, a En Martí, y a la llur oportuna arribada a Sicilia fóu deguda la salvació de Tràpani, qui estava a punt de perdre-s. Semblant avantatge conseguit per les nostres armes obrí lo camí per altres y conseqüents triumfes, que fóra molt llarch nómbrar, y ja a mijan Febrer s'éren recobrades estenses comarques y comtats sencers, los rebetles perseguits per les nostres trópes, arribaren al estrém de desamparar lo camp y recollir-se als castélls y llochs forts, qui anaren retent-se l'un darrer l'altre; y per més que usà lo vencedor de compassió ab los qui-s reduhiren a sa obediencia—com fóu entre altres lo comte Nicolau de Peralta, poch o molt emparentat ab los nostres reys,—se mostrà inflecsible, segóns convenia, per arrencar de soca-arrel tota llevor de sedició, ab los que entoçudits y desconfiats, séns recordar-se del llur naximent insistiren en pertorbar la terra, com fòren los Alagon, que se-n acabà per sémpre la casa en aquella illa, essent los llurs béns confiscats per la Coróna. Tots los historiadors, axí aragonesos com catalans, fan particular es-

ment dels nostres prohomens en aquella activa campanya, d'En Pére de Queralt, qui gonyà una famosa batalla a la comarca de Sciacca, d'En Joan de Cruilles, per ses utiloses correríes, d'En Uch de Santa-pau per la fórma en que anà estrenyent la guerra, acorralant a Butera los rebetles, d'En Galceran de Sent-menat, al qual, per los seus serveys, féren mercè los jóvens monarques del lloch de Pelagonia, y de molts alrres, per fí, que podríem retraure com a viu testimoni de la conseqüent lleyaltat a de la valor dels nostres avantpassats.

Refredada, donchs, la rebelió, gallardonats los qui contribuiren a estingir-la, acceptats germanívolment los qui-s decideren a acceptar lo nou orde de coses establert per En Martí, no li restava a aquest sinó l'acuydament d'assegurar per l'esdevenidor la dinastía regnant, procurant environar-la de savis consellers y en no-res sospitosos, com ho fóren entre altres del pahis, En Guillèm Ramon de Mont-cada, comte d'Agosta, al qual, per tenir-lo més obligat, encarregà En Martí tot lo govern del reyalme, y donà-li la illa de Malta, ab lo títol de marquès (que abans pensà donar-lo al Alagó per atraure-l al seu servey), acompanyats d'En Pére Serra, bisbe de Catania, que després fóu estat cardinal per En Benet, d'En Francesch Sagarra, d'En Uch de Santa-pau y de altres cavallers catalans y aragonesos. Un colp axí assegurada la nova situació que havía sabut constituir a Sicilia En Martí, resolgué traslladar-se a aquests reyalmes per pendre-n possessió, ya aytal fí enviant a cercar galéres de Catalunya y Valencia, previngué competent armada a les darreríes del 1396, que éra la metéxa època a la qual en la nostra relació erem arribats.

Ab tot y axò que acabam d'esposar que En Martí, lo bon seny del qual éra conegut de sobres, no jaquiría les costes sicilianes ab lo repos d'esperit que devía sentir lo qui éra ensémps pare y rey, car a parèr nostre, ni lo fill éra gayre digne de cenyir coróna posat que les seues accions no éren les més encertades ni sos costums los més purs, ni éra fàcil ab tan mals elements per governar, que-s mantinguèssen lle-

yals a la dinastía alguns dels concellers que més havien procurat acontentar, y qui conservaven tirada del llur anterior comportament: emperò no hi havía altre remey, y aprés de havèr fét En Martí tot quant pogué y va sabèr en bé de la illa y dels seus reys, arribada la hora d'anar a mostrar son agrahiment als qui ací sabéren salvar-li la coróna, s'embarcà al port de Messina a 13 de Desèmbre del 1396, fent la vía de Sardenya, ón va deturar-se, primer a Càller y després al Alguer. fins al 12 de Febrer del nou any 1397, passà d'allà als ports d'Allata y Segon de Còrcega, y als 25, aprés d'encoratjar en una o altra illa los qui les defensaven, y de nomenar En Bernat de Torrelles alcayt del castéll de Longosart, qui éra lo més combatut per los rebetles y continuament assetjat, prosseguí la seua anada, y se-n entrà, per fí, al port de Marsella, ans de cloure-s lo dit mes, cosa no géns probable, si hom observa quina és la primera data que citarèm.

En les estretors d'En Benet, apar que éra anat a Avinyó per estar al seu servey En Antoni de Luna. ensémps ab altres cavallers catalans y aragonesos, y valènt-se lo Papa de aquest metéix personatge (qui tant ha de figurar més avant, y tant enemich li toca ésser del metéix Benet), l'enviá a En Marti per dir-li que no dexas de veure-s ab éll a sa tornada de les illes, y com l'obgécte de la assentada interessava no menys al nou rey, accedint al desig del Papa, entrà ab sa armada per la Rosa fins a Arles y pujant ab set galéres riu amunt, arribà a Avinyó un dissapte, que fóu lo darrer de Març. Les mostres de benevolença y afecció entre En Martí y Benet fóren les més espressives que hom puga imaginar, y ab açò és de compendre la necessitat que tenia lo Pontífech de que no abandonas la nostra nació y quant decidit no estava lo successor d'En Joan a seguir la política del seu germà y predecessor: fóu rebut lo nou rey d'Aragó ab grans féstes, li féu present Benet de la rosa d'or, y En Martí, lo metéix díe de la Dominica, portant lo present papal, passejà tota la ciutat, acompanyat de sa córt. Després a la Pasca de Resurrecciò, concorregué a la missa quc-s cele-

brava a la capélla major del palau, y allà, en públich prestà jurament y homenatge a Benet per lo feu de Sardenya y Còrcega, equivalent açò a un veritable regoneximent de la legitimitat d'aquell. Y finalment, en lo tracte intim y particular, s'ocuparen abdós dels afers del Scisma y del camí per concordar los cardinals qui anaven discordes en la llur obediencia, que, a conseqüencia d'aquests tractes, l'esperit dels quals éra dificil endevinar d'aquí-avant, y séns tardança, envià En Martí embaxadors al papa Bonifaci y al rey de França, a aquell Fn Pére de Queralt y l'abat de Sant-Cugat, y al altre lo cavaller català Albert Ça-trilla; y per sa part Benet envià també los seus representants a Roma, ón recompten que començava ja a tenir alguns partidaris.

Esperava En Martí lo resultat d'aquestes embaxades, tant més quant lo rey de Romans y de Bohemia estava a favor de Benet, si bé desijava la estirpació del Scisma: Empérò com a Roma res no s'avançava y lo rey de França no solament insistia en lo mijà de resignació, sino que fins senyalava térme cert dins lo qual tenía de cedir Benet del seu dret, vehent En Martí quant dificultós y llarch éra aquell afer, no volènt més deturar-se, prengué comiat del seu amich, qui l'obsequià en los darrers moments, fent-li un present de bona part del *Lignum-Crucis* y altres diferents reliquies, y se-n isqué d'Avinyó un dissapte a 11 de Maig (1), essent desembarcat tantost, ún no sap lo díe cert, a les platges properes a Badalona, en la qual població hi estigué alguns díes axicom veurèm.

Estant a Badalona, va rebre tan prést En Martí los embaxadors de la ciutat de Barcelona qui anaven a donar-li la enhorabona del venturós viatge, y al acceptar-la agrahit, los senyalà díe per verificar sa entrada solemne a la capital del Principat, la córt dels seus Comtes-Reys.

Posteriorment a aquesta embaxada, lo díe 25 de Maig,

(1) Lo Féliu, per no havèr entès bé lo tést del Zurita, al qual segueix, fa arribar En Martí lo metéix díe 11 a Badalona, no essent pas probable si hom compta lo témps que calia esmerçar en la devallada per lo Rosa, lo del reembarcament a Marsella y lo de la travessia fins a les nostres costes.

n'hi anà una altra de part d'Aragó, entre los representants de la qual se distingía l'arquebisbe de Çaragoça, qui portava la veu de tóts, y son obgécte fóu donar la benvinguda a En Martí y suplicar-li que volgués senyalar hora per parlar-li en secrét de çò que atenyía en general al reyalme; y accedint-hi lo príncep, l'endemà li recordaren, ab la prudencia deguda, que no podía donar-se acatament al nou rey, si abans no éra jurat y no havía ell jurat los Furs ensémps que l'ordenament d'En Jaume II sóbre la unió dels reyalmes y terres de la Coróna, protestant al metéix témps de la estimació que li professaven, en prova de la qual cosa que, jatsía no hagués mijançat aquella formalitat, per ésser en bé de la patria, havíen obehit la reyna Na María y rebujat palesament lo comte de Fóix: y puix éra passada aquella situació especial, y-s trobava lo príncep en aquestes terres, no perllongas l'anar-se-n a Çaragoça a coronar-se y a rebre, segóns costum, l'orde de cavallería.

S'escusà En Martí d'anar ab tanta préssa a Aragó, alegant lo motíu de sabèr que lo comte de Fóix menaçava d'entrar a Catalunya, confermant aquesta metéxa temor un acte dels aragonesos, que éra no havèr desarmat encare les seues osts y fer que seguissen a les montanyes y fronteres per si-s repetía la invasió, y com en asumptes de formalitat legal éren, per sort, tan zelosos los antichs habitadors d'aquests reyalmes, requeriren lo metéix díe los aragonesos En Martí, ab instrument públich, en presencia dels cavallers En Bernat Galceran de Pinós, En Berenguer de Cruilles y En Guerau Alemany de Cervelló, dels camarlenchs Ponç de Roda y En Uguet de Santa-pau, y de mossèn Francesch Aranda; y l'endemà, davant los metéixs, y en presencia d'En Uch bisbe de Tortosa, los hi contestà lo Rey, segóns, lo Zurita, «que per quant s'éra fét no entenía perjudicàr en res que fós los Furs y privilegis del Reyalme, y que en havênt reposat a Barcelona alguns díes de la fadiga de la mar, vindria a Çaragoça per complir tot allò que teníen per costum los seus antecessors.» Emperò ja-s donassen o no per pagats los aragonesos, repetiren desprès lo missatge, com veurèm, al estar lo Rey a

Barcelona, vers ón se dirigí aquell metéix día, quí éra, segons marquen los Dietaris, lo 27 de Maig.

Fóu rebut lo rèy En Martí ab gran solemnitat y magnificencia a Barcelona, si bé no consten les particularitats de aquestes féstes, llegint-se sols en los dietaris municipals que duraren lo diumenge, díe de la entrada, y lo dilluns y dimars segùents; y prengué per estatge lo palau menor de la comtesa, que, com havèm vist, éra l'alberch que més estimaven y solíen ocupar los reys d'alguns témps ençà. La nomenada carta del jurament y les confermacions dels actes verificats per la muller del monarca, Na María, durant sa absença, axicom les demés de costum, qui ténen relació ab les pragmàtiques y estatuts dels reys passats, de que havèm parlat en cassos consemblants, son recondits encare al Arxiu municipal de Barcelona, y si no hi consten per peces menudes lo cerimonial y solemnitat d'aquests actes, no perçò havèm de negar que-s verificaren, méntre d'aquells documents se desprèn: y axi podèm ben assegurar que, arrelat com n'estava lo costum, compliría En Marti tót quant aquest requería, jurant los privilegis, lleys y llibertats de la terra, la unió dels reyalmes y tot allò que juraven per lo Rey, en un o diversos punts de la ciutat.

Aprés del jurament y demés cerimonies costumades en les primeres entrades dels novells reys, féren de nou los aragonesos lo requiriment abans indicat de que anas a Çaragoça a jurar los Furs y a coronar-se, donant-los lo Rey de resposta, que tinguéssen per cert que hi aniría tan bell punt com hagués donat providencia a la defensa de Catalunya. Volen suposar que-s féu aquest requeriment en lo metéix acte de jurar lo Rey a casa la Ciutat, y ab tót que un recort tan oportú, en ocasió tan solemne, podía interpretar-se com a plany de que no restassen los aragonesos postergats, la mesura d'aquests limitant-se a la súplica, és una prova més de çò que tantes vegades havèm repetit, a sabèr, que la Confederació Catalano-Aragonesa, segons com li convenía al sobirà, podía aquest, a sa voluntat, primer coronar-se comte de Barcelona, que rey d'Aragó, o al contrari, axicom també li

éra lícit coronar-se en qual-se-volgués ciutat dels seus reyalmes, si bé no hi hà exemple de mancar al costum de fer cap a Çaragoça, llà ón, per altra part, devía anar precisament per jurar los furs y demés llibertats aragoneses.

Fóu, donchs, regonegut En Martí com a comte de Barcelona, donant-se mútuament lo Rey y los catalans los juraments que-s requeríen en semblants cassos: mas la promeテensa féta a Aragó no pogué complir-la ab la promptitut possible, ja per la rahó que alegà de defensa, que-s féu més necessaria per menaçar de fet lo de Fóix, ab nova entrada, ja per la idea de manifestar al propri comte, ab un altre acte legal, que no li feya pòr; tant que a aytal fí manà lo Rey activar los processos que contra éll y sa muller se formaren, y acusats per lo procurador fiscal del crim de lesa magestat y de rebetles, fóren condemnats absents, y confiscats los llurs Estats de Catalunya, adjudicant-se a la Coróna Reyal lo vescomtat de Castéll-bó y totes les restants viles y llochs que possehíen, sentencia que-s publicà a 28 de Juny, estant lo Rey assegut al seu reyal soli; ja, per fí, en atenció a les noves complicacions a què donà lloch lo Scisma, de les quals parlarèm a la part eclesiàstica corresponent a aquest regnat, y en la qual estirpació estava ínteressat En Martí, si bé no consentía en mermar per res la importancia del seu vassall pontifech, de la obediencia del qual semblava llunyar-se llavors Castélla, moguda per França.

Un altre motiu hi hagué endemés per que En Marti no anas a Aragó ab la cuyta que pot-ser ell metéix desijava, y fóu la necessitat d'aparellar reforços per Sardenya y Sicilia, perçò que noresmenys de sabér per propria esperiencia les estretors en què-s trobaven los del cap de Lugodor, y lo gérmen de rebelió que romanía a Serdenya, a cap de poch d'ésserací arribat missatgers de les dues illes féren-li assabèr la major fretura que sentíen; y aquesta nova coincidí ab un altra inesperada, emperò no menys desagradable, qual fóu la de que uns corsaris d'Africa, fent irrupció a les nostres costes, havíen près Torralva y Orpesa, qui éren dos llochs del bisbat de Tortosa. Repugnant, perçò metéix havia d'ésser

per En Martí anar a gaudir de féstes y solemnitats, séns provehir abans al perill qui-l menaçava: emperò tal activitat portà, que mès no-n feya esperar del monarca més curós y del capità mès espert.

Per resistir al de Fóix, féu armar gran nómbre de pillarts, que confià al comanament d'En J. Desvalls, ab destinació al Empordà: per contenir los cossaris, envià En Francesch de Fluvià, ciutadà de Valencia, a Benet, suplicant-li que volgués concedir crohada per armar en lo dit reyalme contra los infehels d'Africa, y lo Papa la y concedí per tres anys, acort veritablement diplomàtich, a parèr nostre, car havént-n'hi prou d'armar vaxells per contrastar als cossaris, preferí donar al dit acort major aparat, de ón per ventura se reprimiríen les potencies africanes qui consentien la pirateria, com axí és de pensar ja que lo nom d'*infehels d'Africa* éra molt general, y no podèm creure que En Martí atemptas la conquésta en aquell continent méntre en tants de punts dels seus dominis calía-li defensar-se (1). Per donar prompte alleujament a les llunyadanes illes, consultà abans ab lo Concell de Cent de Barcelona, y la ciutat recompten que-l servi en quant li importava, havènt, en conseqüencia, nomenat governador de Sardenya En Roger de Mont-cada, al qual donà armada y acorriment de gents y diners per passar a la illa, y trameté ensémps En Joan de Santa-Coloma, lloch-tinent de governador a Sardenya, podèrs per concordar y fermar tré-

(1) Conferma de prompte la nostra opinió un fét qui esdevingué poch aprés, relatat de lo Feliu, qui-s val aquest colp de bones, noves segóns és de veure per les seues citacions marginals: «Aquest any, diu, los maures d'Arica de Tedèlis entraren al lloch de Torra-blanca del régne de Valencia: barrejaren-lo y robaren lo copó del Santíssim Sagrament, ab les sagrades Fórmes, duhent-se-l a Tedèlis. S'aparellà Valencia per lo recobre del estimable tressor; y la ciutat de Barcelona, tots-téms zelosa de la gloria de Déu, armà ses galéres a càrrech del vescomte de Roca-bertí, general de la empresa, partí aquest ab la armada catalana y valenciana, encontrà la enemiga, fóren vençuts y desconfits los maures, y gloriosament cobrat lo copó ab les sagrades Fórmes.» Determinà aquest fét lo punt de Africa ón convenía fer l'escarment, profitant la concessió de crohada, y axí, en 1398, féu-se armada de Valencia y Mallorqués, nomenant per capità general lo vescomte de Roca-bertí y segón En Uch d'Anglesola, qui morí al embarcar-se, armad aqui costejà la Africa, saquejà alguns llochs, particularment Tedèlis, y recollís desprès obligada per la tempestat, anant a refugiar-se a Denia.

ves ab los d'Oria y lo jutge d'Arborea. No havèm trobat noves d'aquesta armada de manéra que les nostres paraules no són sinó repetició de les del Feliu (qui en aquesta època ja mereix més crèdit, puix és de veure, per ses referencies, que s'aplicá a investigar l'arxiu municipal), y en quant al diner y altres serveys que facilità Barcelona, pot-ser puguen pendre-s com a confermació de les paraules del Annalista les que consigne l'historiadór Capmany, a. sabèr, que «en 1397 féu Barcelona un donatiu al rey En Marti de quinze mil ducats, en ocasió que per defensar los drets d'aquell sobirà, portava qúasi sola lo pès y despeses de la guerra defensiva contra lo comte de Fóix, etc.» Per aquesta darrera circumstancia podríem creure si lo donatiu fóu en l'any anterior, llavors de la primera invasiò del de Fóix, emperò colocant ló fét en lo 1397, en què aquella éra ja acabada, y estava ja de tornada En Martí, nos inclinam a pensar que lo donatiu de Barcelona fóu personalment al Rey, perçò com lo de Fóix tornava menaçar de nou, y Catalunya y en especial Barcelana continuava prevenint-se hostilment com n'és la prova l'armament dels pillarts.

Apart d'aqnestes disposicions que-n podèm dir polítich-militars, no rebuja En Martí les qui tiraven a conservar lo bon govern y a servar los costums qui éren la vida dels seus sotsmesos en los diferents Estats del seu domini, y si li calía anar a Aragó ón tenía de reunir córts y no hi éra estat jurat encare rey, puix que a Catalunya havía jurat com a comte, just éra que convocas a córts catalanes per aprés de celebrades les aragoneses, com axí ho féu, senyalant la vila de Perpinyà al dit obgécte. Aquestes consideracions a quiscun dels respectius Estats, y que arribava a constituir un sistéma polítich d'equilibri, bé fóssen fills d'una habitut heretada, bé de la perspicacia especial de cada monarca, éren indispensables a un pahis que-n constituya lo conjunct de dominis una veritable confederació, y En Martí no fóu dels qui menys coneguèren aytal necessitat axicom ho acreditarà bentost al endreçar la paraula eu quiscuna d'aquelles assamblees.

Ben aplicador éra al nostre rey aquell antich precepte

Festina lente, puix que-l vehèm sens abandonar la Sicilia, no obstant d'ésser cridat a la coróna, fins a dexar aquella assegurada, y no anar-se-n a Aragó fins a dispondre tot lo necessari axi tocant als seus dominis en general, com a la defensa de Catalunya, qui éra a-les-hores lo més menaçat de tóts. Semblants precaucions y seguretats, per més que-s prenguen ab lentitut, són més utils que no les resolucions actives ab què s'acceleren devegades los afers, inutilitzant-los o tenint-los de fer de nou, y axí, atès lo caràcter d'En Martí, devèm creure que se-n anà al Aragó con pogué, y, tocant a sa bona voluntat, lo més prompte possible. Fóu açó lo díe 13 d'Agost passant abans a Sant Felíu (ben segur per dispondre quelcom relatiu a les remeses de forces a les illes), y en acabat de fer-hi estada passat d'un mes, segóns axi resulta de les dates dels documents registrats, parti finalment a les darreries del Setémbre, ensémps ab la reyna sa muller, de manéra que arribà a la capital del régne d'Aragó als 7 d'Octubre.

La absença del rey En Martí de Catalunya, no fóu tan llarga com de bell principi arribarem a creure, puix lo trobam de tornada a Barcelona per l'Abril del 1400. Cert és que allà éra tingut reunir-hi córts, que ben segur no-s limitaríen al compliment d'un costum, çò és, al mutual jurament de rey y poble, y que havía de donar compliment a la cerimonia de la coronació, que no dexaría d'ésser pomposa, si atenèm al gust de la època, del qual participaven los fills del *Cerimoniós*, y particularmen En Martí, qui en aquesta part lo tenia molt especial, axicom ho acreditá al venir lo cas de coronar-se rey: emperò, ab tot y complir plenament l'un y l'altre devèr, no-ns esplicaríem còm lo príncep, tenint necessitat d'ordenaments d'armades, romangués llarch témps separat de les costes marítimes, si no vehéssem que lo metéix gust especial de què parlarem és lo qui l'entreté allà, per havèr sobrivingut una complicació tocant a la manéra y témps de coronar-se; y com no li mancas talent al Rey per dirigir l'anament dels afers que li pertanyíen, s'acostumà a espatxar-los d'allà estant, méntre que-s perllongava y tornava a perllongar la època de la coronació, y axí no li calgué tornar fins que restà

pagat en lo seu gust en lo compliment d'aquesta cerimonia qui tan l'afalagava.

Durant aquesta temporada d'absença devèm consignar, donchs, dues sorts de féts, los qui éren estat motiu d'absentar-se y los qui corresponíen a la administració y govern general dels reyalmes, donant preferencia en l'un y l'altre cas als qui tinguen relació ab catalunya.

L'obgécte d'aquest primer viatge del Rey a Aragó éra certament complir ab los aragonesos, çò és, jurar en córts y coronar-se rey llur. Lo primer se complí tant prést, donchs, com estaría senyalat lo díe per ésser convocades les córts, que éra lo metéix de la entrada, a élles anà tot dret la monarca axí que fóu solemnement rebut a la capital, y complí en mans del Justicia allò que éra de costum y féren tots los seus antecessors. Per més que los representants de les córts estiguessen aplegats en aquest acte, en rigor no seríen veritables córts, puix prestat lo jurament no se-n parla més, ans al contrari, aprés d'ésser romas lo Rey passat de cinch mesos a Çaragoça, a 6 de Març del següent any 1398, manà convosar córts generals als aragonesos per lo 11 d'Abril, les quals se perllongaren fins al 29 del metéix mes per no havèr-hi pogut concórrer lo Rey dins lo termini senyalat, segons lo Zurita, si bé no espréssa aquest autor la rahó de la no assistencia, que pot-ser fós malaltía. Inaugurades, veritablement, ler córts aragoneses en la darrera data, lo Rey féu sa proposició o discurs, usant de quants camins li suggerì lo seu talent per gonyar-se la benvolença d'aquells sotsmesos; dexeble, en aquesta gracia, del seu pare, no féu gala d'erudicció bíblica ni aduhí exemples de la antiguitat clàssica, sinó que cercà en la historia de la metéxa terra recorts agradosos ab què afalagar un poble de lleyals y valerosos, començà referint les géstes dels reys primitius d'Aragó y de Sobrarbi, y seguint després la línia dels comtes reys vingué raure a successos recents, del témps del seu intrèpit progenitor la hora de les guerres ab Castélla, ab la qual cosa, ben aparellats los coratges, donà fí a sa peroració demanant que li féssen jurament de feheltat y que tinguéssen per bó jurar

lo rey de Sicilia, fill séu, com a successor y rey llur aprés de la mort séua.

Respongué-li l'arquebisbe de Çaragoça en nom de la Córt general, si bé no sabèm què li digué, emperò a guiar-nos per lo Zurita, que és a qui devèm l'engrunament d'aquest acte, hi hagué deliberació per resoldre la contestació que li donaríen, y «passats alguns jórns, respongueren que éren contents de jurar-lo en la fórma acostumada, emperó que lo rey primer juras en la córt general als del Reyalme d'Aragó y als del régne de Valencia, qui éren poblats a fur d'Aragó, y llurs furs y privilegis, y als de Terol y Albarrací llur propri fur, y també deliberaren jurar al rey de Sicilia, ab que primer los llurs procuradors féssen jurament que servaríen los estatuts de la unió dels reyalmes, y llurs furs y privilegis y s'obligassen y donassen seguretat a la córt que lo rey de Sicilia ho aprovaría y faría lo metéix jurament, particularment en la ciutat de Çaragoça, davant lo Justicia d'Aragó, y demanaren que lo Rey volgués donar-los seguretat de no anar-se-n fins a tant que fós provehit de remey tocant a les esmenes de gréuges que li presentaríen en aquelles córts.»

No comprenèm la eczigencia que fórma la primera part d'aquesta contestació, car se propsa al Rey que jur açò metéix que ja havía jurat lo primer díe de sa entrada a Çaragoça; y quant al endemés, que havèm copiat com a document per acreditar lo motiu de la llarga estada del rey d'Aragó, podèm ben dir que la justa previsió dels aragonesos desbaratava en aquell metéix punt una galivança del rey En Martí, car lo seu intent éra, que tal díe com lo de coronar-se lo pare a Çaragoça, ho fés aximetéix lo fill com a successor de aquell. Remey podía havèr-hi fins a cert punt a semblant contrarietat emperó de totes les passades, retrassava quant menys aquesta causa la tornada del Rey; y en eféctè, si bé hi hauría alguna transacció en quant al jurament,—perçò com a 27 del Maig vinent, en havènt jurada ja feheltat al Rey, juraren los aragonesos, en les metéxes córts y en mans de la Reyna en representació del seu fill, igual feheltat a aquest, acceptant-lo per senyor y rey aprés de mort lo seu

pare,—no·s complí, almenys tan prést, lo reclamat jurament del rey de Sicilia per sí o per sos procuradors: y ja fós que esperas lo Rey la decisió esplícita d'aquesta anterior eczigencia per fer ab més o menys pompa, o ab més o menys promptitut: la solemnitat de la coronació, lo resultat fóu que aquésta va perllongar-se fins al any vinent, no parlant-ne més en aquesta ocasió, sinó con ne serà hora, donant comte en 'aquest entremig dels altres féts qui esdevinguéren, y que en aquesta part poguéren ésser causa de la no vinguda del rey de Sicila, del retras de la coronació y, en suma, de la major estada del Rey a Çaragoça, que és lo principal obgécte que·ns proposam.

Al metéix témps que·s feya a les córts aragoneses lo jurament al Rey y al seu fill, diu lo Zurita que fóu con lo comte de Fóix verificà sa segona temptativa de conquésta, per la resistencia de la qual ja havèm vist que la terra estava aparellada; emperò hagué d'ésser abans, o-n tindría abans noticia lo Rey, car als 15 de Maig, çò és, dótze díes abans del jurament, ja donà En Martí disposicións enèrgiques de defensa a Aragó, axí per acampar trópes, com aplegar estols, donant, a major abundor, salconduyt a caps dels diferents bàndols per que s'aplicassen llavors sols a la defensa comuna, instruint los sobrejunters y demés autoritats, y prevenint que fos perseguit l'enemich per tot arreu que passas, al sò o repich de campana; y sóbre-tót y ans de tót manà al marqués de Villena y al comte d'Urgell, per que estiguéssen en orde ab tots los rich-homens y cavallers qui tenien cavalleríes. Es de veure en aquesta darrera disposició, que En Martí no volgué minvar en res la confiança que li meresqué lo cabdill qui dugué a cap la espulsió del pretendent la hora de sa primera entrada, car bé prou remembrarà lo llegidor que fóu lo comte d'Urgell lo qui empenyé al de Foix de Catalunya envers Aragó, y-l foragità tantost d'aquest reyalme perseguint-lo fins a Navarra.

Emperó no féu gayre fretura aquesta volta de metre a prova ni lo talent dels cabdills, ni la vigoría dels nostres soldats, car totes les gestes dels invasors, qui no gosaren entrar

per Catalunya aquesta vegada, fóu abocar-se tot d'una ab lo llur cabdill qui éra lo bordenc de Tarba, per la vall de Salazar, y combatre y escalar la vila de Tiermas, qui està a la frontera de Navarra; mas n'hi hagué prou de la nova de que los naturals de la terra s'atançaven contra élls, per abandonar tantost sa primera y única presa, y tornar-se-n al llur pahis, séns que jamés altra vegada hom ohis parlar d'élls, y menys del favor que-ns movía, del comte de Fóix, qui, ferít del afront segurament sobrevisqué poch a semblant vergonya, tant que passà d'aquesta vida alguns mesos després, restant axí per molt de témps la terra deslliure de tals enemichs.

Malgrat les seguretats y reforços que procurà En Martí a les illes, al jaquir-les per venir-se-n a pendre possessió de aquests reyalmes, hi romanguéren, especialment a la Sicilia, que és de la que anam a tractar, elements de pertorbació amagats o consentits qui, a la més lléu espurna, éra fàcil que reapareguéssen ocasionant gréus mals. Ja manifestarem anteriorment la desconfiança que crehèm que sentía En Martí respécte del seu fill, y no tenint aquest; a parèr nostre, les bones qualitats qui abellíen al pare, a guiar-nos per la vida no gayre santa que duya lo jovenet monarca ja als primers anys del seu matrimoni, calculant nosaltres que un vici porta un altre vici y del agregat de tóts poden pervenir-ne catàstrofes inescusables, séns dificultat podèm senyalar com a un dels mals elements referits lo metéix caràcter y en conseqüencia lo comportament del marit de la reyna siciliana; y un altre element farà encare a trobar en la dignitat ofesa de les persónes sóts lo consell y guia de les quals ha de governar lo fantasiós príncep, tant més si aquestes persónes reprimexen dins llur pit regusts de llur antich jahent sediciós. Encare que séns esplicar-ne les causes, lo Zurita fa una ressenya dels féts ab los quals anà empijorant-se y complicant la situació d'aquesta illa, poch tèmps aprés de regresar-ne En Martí, y aquest que tenía obligacions a complir ací, devent cercar cuytós remey, puix que no podía éll en persóna anar a aplicar-lo, seguí lo sistéma de contemporitzar, ajorna

y contentar los uns y los altres, car certes no passava die que no traspuntassen alguns descontents o descontentadiços qui anaven formant bàndols, y tót éra reclamar y separar-se de la feheltat jurada, essent lo principal cabdill o cap dels sublevats precisament aquell metéix comte d'Agosta, en qui havía posat En Martí més confiança, encarregant-li la cura y guarda del seu fill, nomenant-lo son principal ministre y conseller, y donant-li com a recompensa o engranall lo marquesat de Malta ab diferents altres honors y proprietats.

Lo rey En Martí podía regonèxer la eczistencia d'aquests mals elements, y adhuc la veritat que hi hagués en les causes d'aquells aveniments, y encare, si possible és, tenir lo convenciment del mal sistéma que, per necessítat, li calgué aplicar als primers senyals de tan mala situació; emperò, com a rey y pare, no podía desohir les clamors del rey de Sicilia qui li éra fill, y per força havía de pendre una resolució supréma per que no caygués del tót lo respécte a la autoritat, la qual cayguda havía d'ocasionar grans perjudicis a sa propria sanch y als drets que la casa d'Aragó tenía a Sicilia. Axí, tras un sentit plany que vingué a esposar, en nom d'En Marti fill, lo cavaller Gravalosa, partiren ja séns triga En Lluis de Rajadell y un tal Salimbeni, ab certa suma de diner (1) per socórrer la gent d'armes qui allà defensava los reys, y provehi-s que En Bernat de Cabrera se-n anas tantost ab una armada qui s'estava aparellant. Sols una lleugera indicació nos fa lo Capmany d'aquesta armada, y encare per referencia al Zurita; emperò l'Annalista aragonès recompta que, ja a 25 de Març, féu-se a Barcelona mostra de la gent qui devía anar a les galéres, y que éren tres-cents bacinets de molt triada gent y ben armada, y que duyen sis-cents cavalls, que lo Rey, a gran cuyta, manà que la arma-

(1) No consta la procehencia d'aquesta suma en socórs de Sicilia, y si la donà lo Rey, que res tindria d'estrany, tót acreditant en éll una gran amor patria: podriem creure que pervindria de la quantitat, rebuda o rebedora, que Aragó li facilità, per tal com diu lo Zurita, parlant de les córts del antich reyalme, «que aquest lo servi (al Rey) ab trenta mil florins cer pes necessitats y ab cent trenta mii per desempenyorar lo patrimoni.»

da se posas en orde, que nomená provehidors d'aquesta, y per capitans de la gent d'armes fra Alemany de Foxà, comena-dor de Monçó, mossèn Joan Fernàndeç d'Heredia (1) y En Pére de Cervelló, essent-ne los demés capitans En Dalmau Ça-cirera, En García de Garro, En Berenguer de Lorach; En Guerau Mallol y En Francesch Ça-noguera, «y no volgué lo Rey trametre més companyíes, car aquestes eren tals, que entengué que éren prou a aquella empresa, y si més n'hi anaven, recauría en gran detriment d'aquell reyalme, qui estava molt derroit.»

Altres disposicions donà lo Rey, tant respécte de la armada com dels oficials de la illa, a major seguretat, perçò com manà que mossèn Ramon de Bages, qui éra mariscal de Sicilia, se-n vingués al arribar allà la armada, que lo Cabrera, séns dexar lo càrrech de capità general de la armada, hi exercis lo de conestable del reyalme, restant tota-hora de viç-almirall d'aquella, com ja ho éra, lo nostre ínclit En Galceran Marquet, si bé apar que, respécte d'En Bages, no s'hi mudà res, y en cambi donaren lo càrrech de Conestable, que devía axercir lo Cabrera, a En Jaume de Prades, fill del comte de Prades, qui fóu dels assenyalats cavallers d'aquells témps y de la casa Reyal.

Sensible és que no conste en lloch lo nómbre de vaxells de què-s componía aquesta armada, com aximetéix ignoram lo jórn de sa partida y lo de sa arribada a Sicilia; emperò podèm fer-nos càrrech de quants fóren aquells, con, no més per forniment del estol y dels establiment dels llochs marítims de la illa, van carregar ací deu naus de forment, la guarda de les quals no podía aventurar-se a un reduhit nómbre de vaxells, de guerra, qui per altra part, los calía portar siscents cavalls, séns la infanteria y les tripulacions ab llurs xurmes, En cambi d'aquesta fretura de noves, tenim la

(1) Un altre Heredia, Blasco Fernàndeç, prestà, segóns lo Zurita, per més brêu espedició: d'aquesta armada, sexanta mil florins al Rey, lo qui ab voluntat de la córt general «li assenta la paga en lo servey que lo Reyalme li feya, y en les réndes dels llochs que calia desemperyorar del patrimoni.» Dues vegades havèm ja vist los Heredies trahent los reys de les estretors, y convé no oblidar aquesta circumstancia al tractar de venidors féts ón hi figuren persónes del metéix cognom.

més util, com fóu lo resultat de la espedició, car aconseguí En Martí lo fruyt que sa activitat y energía s'éra proposat de recollir. Ans d'aplegar les forces a la illa, ja-s donà sentencia contra lo comte d'Agosta, canfiscant-li los béns a èll y a tots quants s'éren mostrats rebetles, o desagrahits, se reduhiren al camps als uns y als altres, y al cap-devall fóren tingut de transigir los qui més persistíen en la llur tenacitat, conseguint-se ja aquest avantatge vers l'Agost del metéix any, per intervenció del conestable En Jaume de Prades; del mariscal En Ramon de Bages y d'En Lluis de Rajadell, aprés de la qual cosa, confiant-se novament alts càrrechs a persónes de tota lleyaltat, entre élls als Peralta, Santa-pau y Luna; y procurant casaments entre persónes de distinctes opinions, se percaçà restablir la benança a aquell reyalme, y proporcionar, per tant, més segura libertat al nostre Rey per aténdre a la prosperitat dels seus Estats, méntre que no sobrevinguèssen altres causes fatals que pot-ser no trigaríen a menaçar-lo entant que-s complicassen los afers de la Església y que, a major dissort, s'esvanissen les esperances de directa successió en la dinastia regnant.

Dóna un gran idea del estat de la nostra marina de guerra en aquéll tèmps y del podèr de Catalunya, lo veure tot-d'una travessar les mars tres distinctes armades, a sabèr, la destinada a Sicilia, de la qual acabam de parlar, la qui éra anat al Africa y s'adobà a Denia, que, segóns lo Feliu, constava de setanta veles, entre vaxells, galéres y galiotes, y se agregà desprès a aquélla, a Sicilia, vers l'any 1400, y finalment una altra, que no sería insignificant, destinada a sostenir lo papa a Avinyó.

Tal cosa com la que llavors esdevenía en aquesta adés nomenada ciutat, córt pontificia de Benet, és digne d'ésser estudiada, per judicar ab independencia dels féts que tantost van descapdellant-se en la nostra patria, originats de la ambició d'aquell intrus y de la solicitut ab qué-s prestaven a ésser servidors y execudors de sos propòsits los seus adeptes y favorejats. A la part eclesiàstica, continuarem, com de

costum, quant tinga relació ab la Esglesia, y ab lo qui pretenía representar-la; mas considerant aquest personatge com a polítich y relacionat íntimament ab lo nostre monarca, esposarèmací aquestes metéxes relacions polítiques o civils, per declarar-lo paper que hi feya Catalunya en aquells féts d'interés general.

Portada al estrém la eczígencia de França per que Benet renuncias, los cardinals francesos del conclavi d'Avinyó se separaren d'aquell, y tot lo reyalme s'apartà de sa obediencia: llavors se tanca lo papa a un castéll molt fort a la riba del estany de Martigues, apellat Miralmar, y enviant-hi la França lo mariscat Bocicault, ab grans forces, assetjaren aquestes lo palau pontifici, que tractaren d'acometre tantost precehides dels cardinals francesos ab lo llur estandart. Durà algus díes lo combat, y Benet se defensava ab inesplicable temeritat, comptant per axó ab grau nombre de capitants de aquests reyalmes, aragonesos, catalans y valencians, ab los cardinals prelats, y servitut qui li éra fehel, entre los quals figurava l'ínciit Vicenç Ferrer, confessor del metéjx Benet, y mestre del Sagrat palau; y recompten que la defensa fóu cosa de gran coratge y valor, que algun mijà sabría per infondre-l lo cabdill si conservava recorts de con empunyava la espasa en les guerres entre Castélla y Arago. Ab tan gran fermesa lluytaven uns y altres, que arribaven a apurar-se y haguéren de concertar tréves per tres mesos, començant a 24 de Novémbre; y en aquesta ocasió fóu con arribà a Avinyó la nova que s'atansava una armada de galéres y naus de Catalunya, les quals, de fét, entraren per lo Rose amunt, emperò no poguéren passar de la illa de Vall-llóbriga.

Ben segur, féu aquest esforç En Martí per temor de romandre isolat en la obediencia a Benet, puix Castélla s'éra retréta, y son nebot Lluis II d'Anjou, qui ja en aquella ocasió havía-li calgut fugir de Nàpols, per los triumfes del seu adversari Ladislau (tant que En Martí de Sicilia li hagué de trametre algunes naus catalanes per acollir-lo en son reyalme y traslladar-lo desprès a la Provença), instat per sa mare la reyna María, qui éra partidaria de Bonifaci, se decantava

a apartar-se de Benet, y a son exemple y per les persuassions d'aquell per poch com no l'imità lo rey de Sicilia.

Sovintejaren ab tal motiu embaxades d'Aragó a França, y d'abdues córts a Avinyó, y adoptant-se al cap-devall lo camí de dexar la resolució d'aquella lluyta, qui d'espiritual éra passada a ésser material y bèlica, en mans dels dos monarques d'aquelles nacions, ab aytal seguretat, se dexaren les vies de fét, y Benet aparentà accedir a la cosa proposada emperò tan manyós éra que al senyalar-li la mena de guarda que havía de tindre per que ell no sortis de son alberch, la rebujà, y assetjat o no assetjat, méntre que lo rey En Martí enviava a Paris lo vescomte de Roda y En Guerau Alemany de Cervelló, per que-s resolgués sóbre aquest punt, ell continüà impassible y formidable negant-se a tota proposició, y allà romangué per molt llarch témps, con ne veurèm con ne serà ocasió, desafiant la fam y les fadigues ab la esperança tóts-tèmps d'exir-se ab la séua.

TAULA

Taula

CAPITOL XL

ACABAMENT DEL REGNAT D'EN PÈRE LO CERIMONIÒS

Págines

Pagines

†

CAPITOL XLII

MARTI (L'HUMÁ)

DES DEL ANY 1396 AL 1399

Pagines

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA
CIVIL Y ECLESIASTICA
DE
CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACA-
DEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGI-
CA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA
E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA:
OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECA-
RIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PRE-
MIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ
LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE
UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA
LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OB-
GECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CER-
TAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

TOMO XVI

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1908

ÇAPITOL XLIII

Acabament de Martí (l'Humà)

Dés del any 1399 al 1410

En Martí se corona rey d'Aragó, aprés de tres anys de regnat: solemnitats y féstes de Çaragoça. Títol del ducat de Denia al marquès de Villena. Armada a Sicilia. Córts d'Aragó: subjects que-s tractaren. Ordens de la Corretja, de la Servia y de la Coróna doble. Catalans a Xipre; lleugereses del Tomich. Bàndols a Aragó. Gran confiança del Rey en lo comte d'Urgell. La França partidaria de Benet. Va estingint-se la dinastía de Sicilia: lo rey d'aquesta illa prèn Na Blanca de Navarra per muller. Universitat literaria y colegi de Medizina a Barcelona. Colps-de-cap de En Martí de Sicilia: ordenament de la casa Reyal. Corts de Valencia, Propaganda de Benet contra lo Papa de Roma: envia-li armada En Martí. Errada del Zurita sóbre lo jurament de privilegis per lo Rey a Catalunya. Córts a Perpinyà: cèlebre discurs del Rey. Esglays d'En Martí: la mort del seu nét, de sa muller y de Na Sibilia. La infanta Elisabet se marida ab lo comte d'Urgell: patrimoni d'aquest. Trasllació de les córts a Sant-Cugat: arribada de Benet a Catalunya. Concili a Avinyó. Reforços a Sicilia contra Sardenya. Batalla de Sant-Lurí, gonyada per En Martí de Sicilia. La mort d'aquest. Malaltia d'En Martí d'Aragó. Grans qualitats del comte d'Urgell, lloch-tinent del Rey. Judici dels historiadors, y trascendencia de les caulmnies de Llorenç Valla. Disolució del concili de Perpinyà y vinguda de Benet a Barcelona, ab Vicenç Ferrer, Averanys de malaventura per Catalunya, vehent estingida la linia dels Comtes si moris En Martí. Consells a aquest per que prenga muller jóve; ajusta-l lo papa Benet ab la dama Na Margarida de Prades. Và lo Papa a Çaragoça y-s relaciona ab los enemichs del comte d'Vrgell, aparellant lo camp en profit d'En Ferran d'Antequera. Lo concili de Pisa declara heretge y enemich de la Cristianitat lo Benet. Avalots a les illes. Sutzures de Valla sóbre la impotencia del Rey. Pretensions a la successió: calumnies contra lo comte d'Urgell per desvirtuar-lo. Rondalles sóbre la malaltia del Rey a Vall-donzella y ses declaracions a la agonía. La mort del Rey. Intrigues dels Heredia y Urrea y del arquebisbe de Çaragoça contra lo comte d'Urgell. Testament, funeralies, trasllació del cadavre a Poblet y epitafi del Rey. Mires de Benet en favorejar En Ferran d'Antequera.

TOTES les complicacions demunt dites en l'anterior capítol, així respécte de Sicilia y demés illes com de la córt pontificia d'Avinyó, haguéren de distraure en gran part En

Martí de les solemnitats y féstes que progectava per sa coronació, y com hagués lo convenciment alhora de que no fóra fàcil que pogués venir ací lo seu fill per complir personalment la prometença del jurament, quant menys de participar a la cerimonia de la coronació del pare, deliberà aquest complir-la sol, séns renunciar perçò a la pompa que imaginada havía, senyalant a aytal obgécte lo diumenge 13 d'Abril del 1399; de manéra que així vingué En Martí a coronar-se rey d'Aragó tres anys aprés d'havèr succehit al seu predecessor y germà En Joan, y com feya ja dos anys que havía jurat y éra estat regonegut y aclamat com a comte de Barcelona.

Lo Cronista de les coronacions, Blancas, més llegidor de llibres vélls, que no investigador d'arxius, no té altra guía per fer la ressenya d'aquella gran solemnitat que uns capítols de les *Cròniques* d'En Carbonell, quí diu que-ls transcriu d'unes memories que véu en l'arxiu del seu càrrech, y lo Zurita, qui no tindría tampoch altra guía, si bé abreujant algunes particularitats, nos donà compte igualment del fét que nosaltres, en vista d'aquests autors, descriurém en resum, apuntant ab preferencia çò qui té relació ab los personatges de Catalunya, qui figuraren molt principalment en aquella solemnítat.

Inseguint la costúm d'altres cassos anàlechs, la vétlla de la cerimonia, menys d'exir lo Rey de la Aljafería, que éra ón estava albergat, en la sala (1) apellada *dels marbres*, assegut en la cadira Reyal, armà cavallers a En Joan de Cardona almirall d'Aragó, a mosen Pére de Torrelles, son gran privat, y a mossèn Galceran de Sent-manat, tots tres catalans: encomanà després la bandéra Reyal a En Antoni de Luna, aragonès, qui tenía l'ofici d'alfèreç, y per la de Sant Jordi cridà fra Berenguer March, Mestre de Montesa català, lo

(1) Es d'observar a la memoria que aludim, que los compartiments o sales de la Aljafería porten sémpre lo nom de *palau*, y així diu lo Zurita en aquest cas lo palau, y no la sala *dels marbres*. Són altres de las habitacions que en la dita memoria se nomenen *lo palau gran de la xemeneya y la cambra dels paraments*.

qui la recomanà al Comanador major del mateix orde, als quals precehíen colocats de dos en dos, una infinitat de cavallers de tots los reyalmes de la Coróna; y exint tres hores aprés mig-díe de palau, anaren per los principals carrers de la ciutat, a la Catedral, ón arribaren aprés de les dues de la nit *(sic)*. Formaven la comitiva, per lo següent ordre, infinitat de trompeters, ministrils y tota sort de joglars; los balls y dances dels oficis y menestrals, en gran nómbre, dótze bornadors y sis taulagers (justadors y qui desparaven a taulat) ab distinctius reyals y lleons, qui és la insignia de la ciutat, los cavallers que devíen èsser armats, a mà dreta los d'Aragó y a la esquerra los de Valencia, y després los de Catalunya y Mallorques, precehint quiscum d'un altre qui li portava los esperons; y d'un fill de cavaller ab l'escut y bandéra respectiva de cada acompanyat. Darrere aquestes parelles hom veya, a cavall, lo marqués de Villena (al qual lo Rey devía fer duch de Gandía) voltat de sa servitut, precehit del seu nét En Alfons, qui portava en les mans un sarboix (1) ab un enfilall de perles, y seguit d'un nebot séu qui li duya la bandera. En la memoria no-s nomena aquest *nebot;* y lo Zurita lo fa *nét* y li diu don Enrich.

Anaven a continuació los demunt nomenats cavallers qui sostenien les bandéres Reyal y de Sant-Jordi, dótze gentils-homens vestits de vermeil ab atxes, caminant en lo mig un castell de fust sostenint un gran ciri, l'almirall En Joan de Cardona ab la espasa del Rey (2), entre dos nobles, y final-

(1) Lo *sarboix*, que hom llig com a sinònim de capell en la memoria del Carbonell, segóns lo Ducange, éra un *casquet* per lo cap, y li diu *sarboa*. Se comprén, donchs, que la peça de que parla éra una gorra gornida de perles, que és, segons lo Zurita, la insignia de duch. Aquest autor adoptá com a sinònim de gorra o capell, *chapeo*, y no la errà, emperò lo Blancas, ignorant lo significat d'aytal paraula, séns embuts referí que lo personatge portava un *birrete con un chapeo encima*.

(2) Recompten que per sa coronació trameté lo Rey per una espasa que deyen que fóu del emperador Constanti: y lo Feliu hi afig que per ventura éra la nomenada d'En Martí, que tenía la Confraría dels *Palters* de Barcelona, o una altra que n'hi havía a la Catedral, y que no cal confóndre ab la de Sant-Martí que hom gordava a Sant-Agustí.

(3) Pot-ser lo dragó alat, a diferencia del rat-penat, qui éra divisa dels antichs comtes de Barcelona.

ment lo Rey, vestit d'una cota y un mantell *Frederical*, compostes ab dues peces de tires o barres de tissó d'or y vellut vermell, ab erminis, y ostentant al cap un rich xipellet de perles y pedres de preu. Entórn del Rey, y a peu, s'hi veyen comtes, vescomtes, barons, nobles, cavallers, gentils-homens y missatgers de viles y ciutats, y clohía tota aquella lluhida comitiva mossèn Pere Torelles, qui portava l'estandart, l'escut y l'elm, qui éra molt preciós y ab la divisa d'Aragó (3), del monarca, seguit dels arquebisbes, bisbes y abats que tantost se nomenaran.

A la Seu, isqué à rebre lo Rey l'arquebisbe de Çaragoça ab tots los prelats y abats; y aprés d'haver resat aquell les oracions de costum, féu colació (1), servint-li los dólços lo marqués de Villena y la cópa lo comte de Prades: anà-se-n aprés a descansar, méntre qne los cavallers novells passaren la nit vetllant les armes, repartits en diferents capelles. L'endemà, ab gran concorrença de gent, y aprés haver-hi fét cap la reyna Na María, la Reyna de Nápols Na Violant, filla d'En Joan I, y la infanta Na Elisabet, filla del rey en Pere y futura muller del malaventurat Jaume comte d'Urgell (dels quals esposos haurém de parlar bentost), tornà presentar-se En Martí, exint-lo a rebre de bell-nou l'arquebisbe de Çaragoça y lo d'Atenes, los bisbes de Barcelona, Mallorques, Valencia, Urgell y Elna, los abats de Montaragó, San-Cugat, Poblet, Bernela, Vall-digna, Osseda y Santa-Fè, ab altres prelats y abats, tant que arrivaren a distingir-se vint-y-quatre bàculs o més,

Çò que llavors féren tocant al çerimonial de la unció, jurament, coronació y endemés de tan notable solemnitat és molt paregut a quant s'és descrit en altres cassos consemblants, devent no-més annotar com a especialitat en aquest cas que ans d'ungir lo Rey, los tres bisbes de Valencia, Barcelona y Mallorques, fóren preguntats per l'arquebisbe de Çaragoça, per tres vegades seguides, requerint y en altes veus, «si ells sabíen de cert que pertanyía lo reyalme d'Ara-

(1) Colació, en la antigor, significava aximetéix festejament de dólços per rahó d'alguna diada.

gó, per dreta linia y successió al dit senyor Rey,» respo-nent-hi élls afirmativament cada vegada, y després, que en l'acte de la coronació féu En Martí lo mateix que fét havíen los seus predecessors en tal acte, a saber, que séns permetre que ningú lo coronas, ell-matéix prengué la coróna demunt l'altar, y la colocà en son cap, com que ho consignam per renovellar al lector la memoria del alt significat que tenía tal fórma de procehir.

Aprés del acte de la coronació. durant lo qual En Martí mudà d'abillament, vestint-se de diaca, y s'estigué ajagut de bóca-terrosa rebent benediccions de la clerecia qui orava ab éll ensémps, passaren a la altra cerimonia d'armar los cava-llers, y tornada la comitiva al palau, hi hagué gran fésta, de la qual participà encare la ciutat per alguns díes, y la diada de Sant-Jordi següent fóu ungida y coronada la reyna Na María ab la matéxa cerimonia y fésta; y serviren-li la reyna Violant, la infanta Elisabet, la comtesa de Luna, mare de la reyna Na María, y Na Margarida de Prades, qui éra de la casa Reyal, y vingué a ésser també témps a venir reyna d'Aragó, per havèrla presa per muller, de segon matrimoni, lo metéix rey En Martí.

No manca sinó, per arrodonir aquesta atractívol relació, esplicar la manéra com lo Rey donà lo títol e investidura de duch al de Villena y apuntar los noms dels cavallers de Ca-talunya que a continuació creu armats. Lo personatge del qual parlam és lo metéix que ja en témps d'En Pére figura alternativament ab los títols de comte de Denia o comte de Ribagorça, qui és después a Castélla marqués de Villena, Conestable y gran privat durant algun témps, y que per sa decidida inclinació are al príncep regnant, del qual éra parent, axícom veurèm tantost, rebía en gallardó lo títol y dignitat de duch de Gandía, sobressortint axí ab una categoría de no-blesa que solament s'éra otorgada fins al present als infants y parents més acostats de la familia Reyal. La cerimonia verificà-s estant lo Rey assegut en sa cadira a la capélla major, dés de ón féu a mans del marquès la bandera de les seues armes, cobrí-li después lo cap ab lo capell, li donà pau,

y besant lo marquès la mà al Rey, romangué lo favorejat fét duch de Gandía, Aprés d'açò, passà En Martí a armar los cavallers, lo nom dels quals, respécte dels de Catalunya, éren aquests: En Joan comte d'Empuries, lo mestre de Montesa, En Pére d'Empuries, En Acart de Mur *lo Jóve*, En Guillém Ramon de Josa, En Pére de Queralt y en Gueran de Queralt, En Pére de Benviure, En Berenguer d'Oms, En R. de Foxà, En Gueran Alemany de Toralla, en Gilabert de Besora, En Antoni de Torrelles, En Andreu de Peguéra, En Manel de Rajadell, En Roger de Malla, En Roger de Brull En Pére Cortit, En Berenguer de Tagamanen y diferents altres que no-s nomenen en la memoria.

Ab motiu de les córts de Çaragoça, qui duraren fins entrat l'any 1400, féu mester que seguís lo Rey en aquesta ciutat, y no-malbaratà lo temps, car en los darrers mesos resolgué alguns afers de gran importancia, com fóren, segóns ja indicarem, la remesa de la armada, que abans se destinà a l'Africa, a Sicilia, lo qual, entre galéres, galiotes y altres naus diuen que arribava a comptar setanta vaxells, pensament encertat, per tal com ab semblant ajuda lo Cabrera, qui en aquella ocasió tenía assetjada la vila de Camarata, atenyé reduhir definitivament tota la illa, y desbaratar los plans d'alguns confederats als qual favoríen Ladislau de Nàpols y lo duch de Milà: la forta negativa donada al embaxador d'aquest al solicitar confederació ab En Martí, qui li respongué que no la conseguiría de sa part si primerament lo Duch no foragitava dels seus Estats tots los rebetles de Sicilia, y finalment, la util composta que féu ab la bulliciosa casa del comte de Fóix, acte que-s verificà ja a 13 de Febrer del 1400. Convé esplicar aquesta composta per péces menudes.

Mort lo comte Matéu, qui havía somniat fer-se rey de Catalunya y d'Aragó, y no tenint fills sa muller Joana, filla d'En Joan I, recaygué lo comtat en una germana d'aquell, apellada Elisabet, maridada ab un baró de Gascunya conegut, segons lo Zurita, per Archimbau Grayllío Captanbuso: inseguit en ses ambicioses traces la casa de França tractá

d'apoderar-se de Fóix, y com l'Arquimbau lo defensas ab esforç, rompent en viva guerra ab los francesos, fóu aquesta favorable avinentesa per tenir content aquell mal vehí; y axí accedint lo rey en Martí a les proposicions que aquest y sa muller, la comtesa, li feyen, tornà-ls-hi lo vescomtat de Castéll-bò que confiscat havíen al Matéu per sa rebelió, reservantse sols los llochs de Bar y Agramunt, que havía empenyorats lo rey en Pére al predecessors d'Elisabet, y Castéll-ví de Rosanes y Martorell, ab la condició de que la dita succesora en lo comtat havía de restituir los presoners que lo comte Matéu se-n havía duts de França, y lo dot de la infanta Na Joana per lo cual estava obligat mossèn Ramón de Blanes, al qual eren encare deguts 7.000 florins que pagà per un rescat en temps del darrer comte; tot lo qual portaren a degut eféсte retent homenatge los nous comtes y regonexent al rey d'Aragó per llur senyor natural (1).

Renovaren-se aximetéix durant lo témps dessus dit les confederacions y lligues que hi havía entre Aragó, Castélla y Navarra, de fórma qne En Martí assegurava axí més y més la bona situació dels seus dominis, y per la mira política que a aquesta metéxa fí, revela, mereix citar-se no menys lo progécte tractat a-les-hores, de casar lo seu nét En Pére, fill primogènit del rey Martí de Sicilia, ab la segóna filla del duch de Borgonya, al qual trameté lo Rey, ab tal motiu, com a embaxador lo nostre En Guerau Alemany de Cervelló, per més que veurèm tantost lo fútil resultat d'aquesta unió només per eféсte d'una fatalitat no esperada,

Fóren aquests los importants subjects als quals aludim. Vers lo mes d'Abril de 1400, trobam ja de fét lo rey a Catalunya, de sort que molts dels documents espedits en aquest mes porten ja la data del Reyal lloch de Valldaura, que, com bé saben los nostres lectors, éra a Barcelona (1). Continuà

(1) Eczisteix l'interessant estracte d'aquest document en l'índech de *Egresiones del Real Patrimonio,* del Arxiu de la Corόna d'Aragó, ab la referencia a un antich registre intitulat *Diversorum viride I,* foli 131, que no sabèm a quin correspon dels assentats en los moderns inventaris.

(2) Al donar lo Zurita la nova d'ésser partit lo Rey envers Barcelona, hi afig «allá tingué córts als catalans.» En lloch no havèm trobat menció d'aqestes córts,

per avant a la capital En Martí, y si en los mesos anteriors desplegà activitat a Caragoça, no fóu menys actiu a Catalunya, ón hi entengué d'assumptes igualment importants en los restants mesos d'aquell any.

Bé remembrarà lo llegidor que la infanta Na Violant, filla d'En Joan I, se maridà ab lo rey de Nàpols Lluis II de Anjou: éra molt nina encare con, per miraments polítichs la esposaren ab lo dit príncep, que a aytal sahó se trobava fugitiu a Provença, per causes que ja havèm manifestades. Tan acostat lo marit de la muller, qui passava ja de la edat núbil hom concebeix que-la envias a cercar; y a semblant fí, arribaren a Barcelona, tramessos per En Lluis d'Anjou, Ramon d'Agaout, senyor de Sant, (oncle de la reyna Na María d'Aragó, germà de la comtesa de Luna mare séua), y Joan Mayrones.

Lo Rey tantost hi consentí, y per honrar més sa neboda, qui, com havèm vist, no s'éra jamés separada de la familia Reyal, y vivía al palau de Barcelona, encare més volgué que la acompanyas l'un dels més grans cavallérs d'aquell témps, En Jaume de Prades cosí del Rey, ab altres cavallers. Havía lo rey enviat a aquest En Jaume, per ses proeses a Sicilia, vers lo Juliol del any prop-passat, la empresa de la *Corretja*, qni éra sa divisa, per mort d'En Ferrer d'Abella; no-s donava aquesta distinció sinó als més assenyalats cavallers en llinatge, y en féts d'armes, la qual cosa, si és tal com recompten, provaría ésser aximetéix un personatge molt notable lo substituit per lo comte, puix que-l precehi en la honra: y pot fer-se que aquest orde, com altres de posteriors, per exemple lo del *toysó d'or*, tindría un nómbre just de condecoracions, puix que-s concedía a un individuu per rahó d'ésser mort un

ni crehèm que n'hi haguéssen. Qui sap si hi hauría alguna convocatoria d'aquest any per altres córts més posteriors, y que no-s celebraren a Barcelona; emperò és més probable que donas peu a aquesta nova una altra qui consta a les Deliberacions Municipals d'aquest any, y que ja va transcriure lo Feliu ab aquestes paraules: «*por estos* (los bàndols d'Aragó) *y otros particulares motivos, llegó el Rey para el consejo, y asistencias. a la ciudad de Barcelna. y propuso en la gran Sala del Consejo de Ciento lo que conducia para obviar los daños: satisfizole la ciudad como siempre fiel acostumbra.*»

altre dels condecorats. Disposà-s, donchs, la jove reyna Violant per lo viatge a Provença; emperò ans de partir, va obtenir-se de la metéxa un acte que bé pot atribuir-se a la política previsora d'En Martí, per les seguretats y avantatges que-n resultaven per los successors en la dinastía d'Aragó y de Sicilia, y fóu que Na Violant féu regoneximent al Rey en què renunciava a favor séu qual-se-vol pretenció y dret que pertànyer-li pogués per rahó de les substitucions, successions, drets de legítima y déxes dels testaments del rey En Joan, pare séu, y dels altres reys, o per quals-se-volguéssen donacions o causes qui li donassen dret y acció als reyalmes d'Aragó. Valencia, Mallorques, Sardenya y Còrcega, y en los comtats de Rosselló y Cerdanya, y en altres béns, acte que otorgaren en Barcelona a 12 d'Octubre del 1400 (1).

Parlant d'aquest fét, diuen los historiadors que donaren en dot a Na Violant cent-setanta mil florins, emperò com aytal consignació féu-se ja en 1390, al fermar-se les esposalles, ignoram si la donació de la cantitat fóu ja a-les-hores o en aquesta ocasió, que és més probable. Axicom havèm vist sus-hare, estaven llavors de moda les condecoracions o ornaments d'empreses y divises, car la mare de Na Violant, del metéix nom, muller del rey En Joan, havia usat la de la *Servia* (2), y la filla, al partir aquesta vegada, havía adoptat la nomenada de *La coróna dóble*, ab la qual, diuen, condecorà diferents dames de la córt,

Coloquen en aquest metéix any un fét molt important de catalans, a sabèr, que los qui éren passats a Sicilia ab En Bages y En Cabrera, tantost d'acabada la guerra d'aquella illa, anaren en defensió del regne de Xipre, combatut dels turchs. Aytal nova es deguda esclusivament al Tómich; y ab referencia al dit fet, lo nostre annalista Feliu diu que «los nostres antichs cronistes no han volgut esbrinar lo que obraren, restant la nació privada d'aquesta exemplar valor, que és unà dexadesa séns disculpa,» asserció quelcom aventurada, car, a parèr nostre, çò que tenía de fer lo Feliu, vehent

(1) *Arx. de la Cor. d'Aragó*, registre 2312, foli 7 revers.

(2) *Arx. de la Cor. d'Arago*, registre 2056, foli 67.

lo silenci dels altres, esbrinar de primer la certanitat o possibilitat de quant digué lo Tomich, y recordar-se la facilitat ab què aquest sap inventar prohomenies o confóndre-les. Per més que la Sicilia estava per en aquella hora pacificada, hi continuen temors de pertorbació, qui reclamen la presencia de les nostres forces terrestres y marítimes, y no passen tres anys séns que no s'alcen nous bàndols, figurant entretant los metéixs Cabrera y Bages y endemés capitans als quals tenía encarregada la illa En Martí: no concebèm, donchs, com la armada que hi teniem dexas los perills de casa per anar en socors de la d'altri, y axí havèm de creure que los catalans qui figuraven llavors a Xipre no tindríen en general la procehencia que-ls atribueix lo Tómich, sinó que seríen armats per llur comte o per companyíes y empreses comercials—tal com feyen a aquell témps los genovesos y altres nacions marítimes,—car no és nou lo veure figurar en aquelles regions forces catalanes, per çò com, ja en 1369, la hora que En Pére de Lusinyan acometé la ciutat y port d'Alexandría, retent-la y dexant-la mig assolada, ho féu ab un armament amarinat de francesos y catalans, en 1378 tenía lo rey de Xipre al seu sou set galéres catalanes manades per En Uch de Santa-Pau, les quals s'ajustaren ab les valencianes per desbaratar los genovesos a Famagusta, y al setge que la metéxa ciutat posà lo rey En Pére II en 1402, consta que també «servíen a son sou trétze naus armades de catalans, los capitans de les quals, vehent venir al llur demunt la gran armada genovesa que trametía la república, al comanament d'En Antoni Grimaldi. per socórrer la plaça-fórt, les gitaren quasi totes a fóns, ab la fí de privar la entrada del port, o sía com un autor coetani assegura per temor de que l'enemich no se-n profitas.»

Són aquestes paraules del Capmany, reposant en la relació dels annals d'En Jordi Stella, séns altra nova del fet, tant que aquell se limita a comentar-lo dihent que «de totes les passades fóu sémpre un agosarat recórs y gran servey;» y a aquests Catalans pogué no més referir-se lo Tomich,

fent-los procehir de llà on millor li paregué, axicom també féu-los batallar ab turchs en compte de genovesos (1),

Tingué lloch en aquest matéix any lo desbostameat del emperador Wenceslau per los prínceps d'Alemanya a Francfort, los qui elegiren en lloch d'aquell lo duch de Baviera; al sabèr-ho lo rey en Martí s'afanyà a enviar-li solemne embaxada, per tal com éra l'elegit cosí-germà séu, «com a nét que éra (diu lo Zurita) del Rey En Pére de Sicilia, fill d'En Robert comte Palaté del Rhin, qui éra de la casa de Baviera, nebot del emperador Ludovich *lo Bavre* qui prengué per muller una germana de la reyna Na Lionor, reyna d'Aragó.» No apuntam aquesta nova sinó com a antecedent qui ha de relacionar-se ab los fets del succesor del duch elegit, al qual serà deguda la estirpació del scisma de la Esglesia, y, en conseqüencia, la complicació de diferents afers qui atanyen a la patria catalana.

Encare com a antecedent, que convé no oblidar, y am molt consemblant obgécte, recordarèm aximatéix que en aquest any, y d'ençà que En Martí passà d'Aragó a Catalunya, se formaren en aquell antich reyalme diferents bàndols, essent los dós més principals lo nomenat dels Lunes y lo dels Urrees, per acabdillar aquest En Pére Ximénes d'Urrea, y l'altre en Antoni de Luna, personatge qui ha de figurar tantost a costat del nostre malaventurat Jaume comte d'Urgell, con li tocarà a Catalunya esperimentar la fatalitat originada del ponderat Compromis de Casp y aparellada ab tota manya, y encare més refinat egoisme, per l'intrus papa Benet y sos fehels servidors. Convé apuntar aquest antecedent dels bàndols aragonesos a la historia de Catalunya, car, al pendre majors proporcions, la preferencia que donà lo rey

(1) Lo mateix Capmany, a continuació d'aquest fét esdevingut en lo 1402, traslllada la nova del Tomich, com si fós un fét diferent, y encontrant pot-ser ab la matéxa dificultat qúe nosaltres sóbre la poca disposició en que estava Sicilia per desfer-se de ses nous y forces, coloca lo fét en 1403, sens dupte per no admetre fins a aquest any la *dominació pacifica de la illa,* que és la rahó per la cual los demés imitadors del Tomich han colocat lo fét en lo 1400. Repetím que lo Capmany, al donar la nova, no fa més referencia que al Tomich séns basar-se en ningun document.

en Martí al comte d'Urgell, com al més poderòs a apaybegar aquelles rebelions, fóu tal vegada un dels motius poderosos qui contribuiren a declarar-se certs richs-homens d'Aragó enemichs d'aquell al cual per lley y directament corresponía la successíó d'aquets reyalmes.

Dós féts verament notables esdevinguéren als primers mesos del següent any 1401, l'un tocant al Scisma y l'altre a la Successió de Sicilia. Del primer ne parlarèm per peces menudes, com a lloch més propi, a la part eclesiàstica, limitant-nos are a dir que, tras la toçudedería y fermesa de França contra Benet, la alta política d'aquest reyalme—en la qual no dexaría d'influir la propaganda que sabé fer lo papa intrus dés del racó del seu palau avinyonench, llà ón romanía empresonat,—tingué per bó a-les-hores mudar lo seu volèr, y de sópte véu-se la França declarada partidaria del metéix que tant havía combatut, y al seu exemple altres Estats y senyoríus anaren donant obediencia a Benet. Ignoram si podía ajudar a aquest cambi la opinió del emperador Robert, qui, com ja havèm vist, èra parent d'En Martí, y no podèm altre assegurar sinó que ans de declarar-se França obertament, se concordaren unes vistes celebradores entre lo rey d'aquesta nació y l'Emperador per tractar del remey del Scisma; y cóm lo rey En Martí volgués trametre a abdós prínceps, en aquest cas, una comissió de part sèua, féu anar a Avinyó En Guerau de Cervelló, ab l'encàrrech de proposar a Benet que ell matéix elegis les persones d'aquets reyalmes qui havíen-la de compondre.

L'altre fét pot considerar-se com a un de tants preludis de la malastrugança que abans indicarem, car com a tal devía estimar-se quiscun acte per lo qual vingués a reduhirse més la linia dreta y masclina de la dinastía qui regnava a la nostra patria, ja que per sa estinció han de ploure sóbre la matéixa tants de mals: lo díe 25 de Maig d'aquest any 1401 (encare que algun autor, per equivocació, ha colocat lo fet en lo 1399), morí la reyna de Sicilia, y pochs díes abans la precehí en tan trista vía l'únich fruyt de ses entranyes, l'infant En Pére, de manera que en pochs díes se trobà lo

rey de Sicilia séns la muller, de la qual procehia lo séu dret en aquell trònus y séns successor al matéix. Apar que la muller, en testament, dexà hereu y successsor lo seu marit en aquell reyalme, y per més que axi no hagués estat, per lo antich vincle y per les substitucions que féren los reys anteriors de Frederich ençà, fill d'En Pére *lo Gran*, corresponía de dret aquella corona al marit, ja per tal com lo seu pare, lo nostre En Martí, qui éra al qui corresponía, renunciat lo seu dret a favor del fill, ja perçó que aquest de totes les passades havía de succehir a Aragó, tant que n'era jurat primogènit, y al heretar l'un Martí al altre calía ajustars-se per necessitat la Sicilia a aquets reyalmes, si bé aytal sort no arribà a percaçarla lo jóve rey sicilià per estar ferit d'una metéxa fatalitat que son fill y que sa muller, segóns veurém tantost.

Gran dolor y esglay hagué d'esperimentar lo nostre rey ab tan inesperades noves: no fóra prou a alleujar-li la dolor la resolució que prengué de que li trametessen séns tardança les despulles del seu nét, per traslladar-les, com ho féu, a Poblet, emperò com aquells a qui està encomanat lo govern de la terra han d'afogar, per debèr, los seus propris y naturals sentiments davant la rahó d'Estat, l'entristit avi recordà-s en aquesta ocasió que éra Rey, y no per plorar lo nét, dexà d'activar quant podía ésser util per seguretat del fill y estabilitat de la dinastía a la qual abdós pertanyien. Estant a Valencia En Martí, lo díe primer d'Agost, escrigué al seu fill, trasmetent-li paraules de consol, y demanant-li, com ja indicarem, les despulles del infortunat nét, y alhora donava ordens a En Jaume de Prades, almirall de Sicilia, y a En Ramon de Bages, per que anassen ab certes galéres y algunes companyíes d'armes de reforç a aquella illa, per si, en motiu de la mort de la reyna, se promovíen allà avalots, a-s revifava la ambició d'esmortits bàndols. Encare més: com lo assegurar la successió épa més important encare, que no lo domini de Sicilia, se donà préssa en aparellar nou matrimoni ab lo seu fill, y sens fer cabal de les proposícions que a aytal fí, segóns indica lo Zurita, li vinguéren de part del

Emperador, del rey de França, del de Nàpols y del d'Anglaterra, se decidi per lo de Navarra, qui també féu les seues proposicions, y en conseqüencia, a les darreries del mes de Novémbre, estant lo Rey al lloch d'Altura, va concertar-se matrimoni del rey vídue, Martí de Sicilia; ab la infanta Na Blanca, filla tercera del rey Carles de Navarra (1), a la qual fórén-li senyalats en dot cent mil florins del encuny d'Aragó (2). Aquesta senyora és la metéxa Blanca qui-s msridà més tart ab lo rey En Joan II, mare del infortunat príncep de Viana, y abdós víctimes de la comuna fatalitat qai menaçarà prompte la nostra patria catalaua a conseqüencia de la injusticia de Casp.

Per mor del dit primer matrimoni ab En Marti de Sicilia, vinguè a aquests reyalmes En Pére Serra, cardinal de Catania, qui portà de part de Benet, la dispensa por la afinitat qui mijançava entre los contrahents; y per fermar-se los capítols se vehéren abdós reys, lo de Navarra y lo d'Aragó, entre Mallen y Cortes, qui són punts marcants d'abdòs reyalmes, o aprés d'obligar lo primer diferents castélls per una quantitat del dot que dexava de pagar, lo segón féu senyalament de diverses poblacions, lo metéixací que a Sicilia, per la sosteniment de la cambra de la nova reyna, comptant-se entre los d'ací Cervera d'Urgell. Fóu notable la formaliiat d'aquest acte, que mencionam sóbre-tót per ésser en sa major part catalans los personatges qui hi intervinguéren y juraren les capitulacions com és de veure per la següent llista: lo cardinal

(1) Aquest matrimoni, no obstant no-s verificaría tan prést, puix trobam que, de Catania estant, a primer de Juny del 1402, En Martí de Sicilia envià al seu pare, En Martí d'Aragó, poder per emmullerar-se ab Na Blanca y ensémps per tractar del dot y esposalles que denria senyalar-li sóbre les ciutats, viles y castélls de la illa. Aquest document, recondit en l'Arxiu Reyal, no és lo dels nómb.es que han designat altres autors, sinó solament, en lo sistéma antich d'armaris y arques, lo del nómbre 230, y en los inventaris moderus 221, com qual-sevol pot comprovar.

(2) Entre los pretendents, lo qui més perfidiejava éra lo de Nàpols, emperò En Martí no hi volgué consentir may per may, fundanr-se en una rahó de pès, a sabès, que no éra veritable lo dret de Ladislau; que aquest éra enemich de Sicilia y favoridor dels seus rebetles, y que no volia ofendre lo lledesme rey Lluis d'Anjou, emmullerat ab sa neboda Vtoianl.

de Catania, l'arquebisbe de Çaragoça, lo vescomte En Jaume de Prades, En Pére de Fonollet, En Berenguer Arnau de Cervelló, En Pére de Mont-cada, En Olf de Pròxida, En Miquel de Gurrea y En Pére de Cervelló, aquests dós majordoms del Rey, En Gil Roiç de Lihori, En Joan Ximèneç Cerdan, mossèn Pére de Torrelles, cambrer major, mícer Joan Des-plà, tresorer del Rey, y En Ramon Fivaller, escrivà de ració, qui juncts formaven lo Concell Reyal. Fóu sots-signat l'acte a 20 de Janer del 1402, y l'endemà lliuraren la infanta al nostre rey En Martí, qui la se-n menà a Çaragoça, y després a Valencia, dés de ón fóu tramesa ab bona armada, que comanava En Bernat de Cabrera, a Sicilia, fent-se a la vela a les darreríes del mes de Setémbre del metéix any (1).

En aquesta data los bàndols d'Aragó havíen arribat a tal estrém d'oposició y guerra, que éra veritablement lamentable y trist per lo pahis: dehades s'esforçà de bell començament la municipalitat de Çaragoça per apaybagar-los, cada díe anaren crexent en nómbre y en diversitat de pretensions, enverinant-se més y més los odis, de manéra que segón espressió del Zurita, «tot anava axí a mal-borraç, y ab tanta lleugeresa, que entant que los uns se sossegaven los d'altres se revolíen en noves dissensions y baralles, y *se iban encamiminando los males y daños que padeció el reyno despues de la muerte del Rey*, traspuntava molta de gent, fent-se guerra los uns contra los altres, y tot lo reyalme, axí part deçà les riberes del Ebre, com fins als termens de Catalunya, estava tan alterat y en guerra, com si tinguéssen los enemichs dedins los llurs limits.»

Desitjant lo Rey que cessassen aquets mals y danys donà podèr de lloch-tinent general en Aragó al comte de Denia, qui éra lo fill del duch de Gandía y-s deya Alfons com lo seu pare; emperò tant embaraçat hagué de trobar-se

(1) Cita lu Feliu, també com a concorrent a aquests actes (pot-ser simple espectador y no signant) l'arquebisbe d'Atenes y Neopatria, que diuen van-lo trametre açí los catalans dels dits Estats, per prevenir sóbre la guerra contra los turchs que s'acostava.

l'apaybegador, calènt-li aténdre a fur y a justicia, que no pogué res aconseguir, perçò com, en lo camí, rebé inhibició dels jurats de Çaragoça per que no-s nomenas lloch-tinent, séns havèr abans jurat lo càrrech en mans del Justicia, y encare usantlo, diu lo metéix Amnalista, fóu ab contradicció dels Estats qui pretenien que no podía fer-ho. Per més que semblarà aquesta nova de la historia del reyalme d'Aragó y no del Principat de Catalunya, deu pendre-s com a antecedent util a aquesta en los féts inmediats, tant per lo significat de les paraules que havèm marcades més amunt, com per la relació que ténen los eféctes de tants mals ab lo comte d'Urgell, qui, segóns ja indicarem, hagué de succehir temps a venir en l'espinós càrrech que per are exercía lo comte de Denia.

En aquest metéix any, a 12 d'Abril, erigí lo rey en Martí la Universitat literaria de Barcelona, y en élla lo colegi de Medicina y després lo d'Arts, ab aprobació del papa Benet XIII, a Avinyó, a les nones de Juliol, any VII de son pontificat.

. Ben tranquil d'esperit havía d'estar lo pobre rey En Martí al sabèr les noves que li arribaren de Sicilia a la primería del següent any 1403: lo mal que patía lo reyalme d'Aragó per culpa de sos constantment sediciosos richs-homens, lo patía aximeteix lo llunyadà reyalme d'aquella illa; emperò allà principalment éra causa del mal lo poch juhí del metéix monarca, envers lo qual s'esforçava debades lo juhiciós pare trametent-li consells y manaments. Se entremesclava, segóns apar, lo sotil y fantasiós senyor en les intrigues palaueres y favoría o contrariava ab fembril autoritat les pretensions dels magnats, no en quant aspiraven aquets a major o menor podér públich, sinó al ordenament o lícita milloría dels llurs interessos privats, com éra per exemple, lo progécte de casar los llurs fills ab tal o quals dames de llur matéix braç—per més que devegades en la contrarietat de tals propòsits per part del Rey, obràva aquest per consell de son pare:—tirava després a resumir en sa mà tot lo poder y autoritat d'una manéra absoluta, arribant a prescindir de

les persónes que li havía senyalades lo seu pare per que formassen lo seu consell, y finalment s'éra aficionat ab tal desvergonyiment a amors deshonéstes, que no-més en lo témps d'estar a la illa, comptava ja conegudes dues amigues, apellada la una Tharsia y la altra Agathuça o Agatufia, de les quals tenía dos fills naturals, En Fraderich, fill d'aquesta, y Na Violat de la primera.

Ab tan males qualitats va veure-s prompte abandonat lo voluntariós macip d'aquells qui millor lo podríen aconsellar y professar-li veritable amigança, y tot aprofitant-se de sa inesperiencia y llugeresa traydors cortesans, de poch li anà com no-s transformas la illa en una mar de iniquitats, essent un dels més perseguits per lo Rey, jatsía va sabèr defensar-se varonívolment aquell metéix comte de Módica, principal encarregat per lo rey d'Aragó de la guarda y direcció del seu fill, y fins a-les-hores lo primer en tots los afers d'estat. Temerós lo pare al veure tan gran desconcert en lo reyalme del seu fill, y desitjós d'esborrar la mala esperança que feya concebre en aquets reyalmes lo comportament d'aquell qui hi devía succehir en l'esdevenidor, féu-li assabèr diferents vegades que no era propri de ningun príncep que-s regís solament per sa voluntat, y als 15 de Juliol, dés d'Exèrica, manà a En Guerau, Alemany de Cervelló, prudent y valerós cavaller y de gran autoritat, com diu lo Zurita, que anas a Sicilia y ordenas tot quan corresponía al govern de la casa del Rey y del Estat, provehint que romanguéssen al Concell proporcionat nómbre de cavallers Sicilians y Catalans; y fóren aquéts En Pére de Queralt, En Joan de Cruylles, fra Alemany de Foxà, comenador de Monçó. En Aymill de Péra-pertusa, En Lluis de Rajadell, En Gispert de Talamansa, Tomas Ramon y altres: en quant a les amistançades o amigues, acordaren que les féssen maridar, y axí consta de fet que Agatufia casà-s ab lo comte de Nisbla y que los fills d'abdues fóssen tramesos a Barcelona. Axí bé portà l'afer lo de Bervelló, que fòu complit quan lo rey en Martí, pare, havía ordenat, y ab tót y la embregada guerra entre lo de Mòdica y son injust sobirà, se posà aquell en mans

d'aquest, y si bé donaren-li ordre per que isqués de la illa l'any següent, lo nostre rey enviá a Sicilia En Dalmau de Biert, per que sobressehissen lo procés que s'era format al de Mòdica, prevenint que no isqués de la illa «car sa presencia éra fort necessaria per la pau que-s-tractava ab los Sarts,» pau que-s conseguí ben prompte més que per tractat, per havèr subjugat los rebetles un tal Vicentello de Istria, al qnal trametéren socorsos de galéres y gent d'así estant, alhora que féu-se alguna variació en lo personal dels càrrechs públichs, com fóu lo nomenament del catalá Uch de Rosanes per governador al cap de Cagliari y Gallur en substitució d'En Francesch Ça-garriga, qui fins a-les-hores havía-l exercit.

Romangué lo Rey a Valencia, llà òn també traspuntaven alguns bàndols, fins a la primería del 1404, y per més que havia determenat tornar-se-n a Barcelona a les derreríes de Maig, vista la volença que hi-havía de part d'alguns aragonesos, que séns dupte estaríen enfastijats de bàndols y desijaven la pau, de que lo rey los celebras córt, les convocà En Martí per lo 26 de Juny a la vila de Maella, y enaltint-los-hi lo Rey la necessitat de pau y unió, fent-los present que ab aquesta y ab feheltat se conseguí conquerir aquell reyalme y fer-lo de petits y pobres començos com tingué, estens e important, y prometent-los-hi, per fí, que son fill y successor aniria a visitar-los tan prest «per que vehés y entengués còm feya a tractar los reys d'Aragó en gordar y conservar les llibertats del Reyalme,» percaçà, poch o molt y en bréu, nna part de remey als mals qui afligíen lo reyalme aragonés, puix que-s disolguéren molts dels bàndols, y dexaren les armes, llevat dels dós primitius y més enverinats, çò és, lo d'Urrea y lo d'En Antoni, cosa que convé que ho tinga present lo llegidor per més endevant. Per més que en les dites córts pendríen axímeteix, profitant la oportunitat, algun acort foral o legislatiu, obtingut lo principal obgécte, que éra la pacificació, donà-les lo Rey per acabades a cap de set dies, als 2 d'Agost, y prorogant-les per més endevant, se-n isqué de Maella, y féu la vía de Catalunya.

Durant aquest any fracassaren nous progéctes d'estirpació del Scisma, axicom veurèm més per menut a la part eclesiàstica, y essent mort Bonifaci IX, lo díe primer d'Octubre, sos cardinals, ans d'elegir successor, escoltaren les ofertes de Benet, qui-ls que aniría ell en persóna a Roma, ab la fí de trobar lo camí mès convinent per la pau de la Esglesia. No-s fiaríen de les seues manyes los cardinals del conclavi romà, y tiraren avant en la elecció de successor, nomenat Innocent VII, Sía que aquests tingnéssen motiu fundat per sospitar de Benet, o que aquest vehes en la suspensió y espera dels altres una ocasió favorable per atemptar çó que no li éra estat llegut d'assajar fins a-les-hores, és lo cert que en lo bréu entremig de la mort del papa romà a la elevació del seu successor, s'abocà lo d'Avinyó a una empresa arriscada, emperò que li donâ bon resultat, qual fóu, com diriem en llenguatge modern, anar personalmen a fer propaganda per les terres vehines de Roma y per altres d'Italia.

Està fóra de dupte que lo nostre rey En Martí éra sabedor del progécte, y per donarli major força van procurar que altres prínceps ajudassen a posar-lo per obra, perçò que lo pretést ideat per lo viatge fóu que Benet desijava tenir una assentada a Niça ab En Martí de Sicilia y ab lo rey Lluis de Nàpols, que ja sabèm que estava retrét a la Provença; y havènt-se rebelat llavors lo marquès de Cotron ab la Calabria contra Ladislau de Nàpols, acollint-se tantost a Sicilia, lo nostre rey, per esquivar que ab tal motiu s'encengués guerra entre aquell y lo seu fill, manà a quest que fés exir de Sicilia lo Marquès y-l trametés al Rey que llavors respectava, çò és, a Lluis d'Anjou, antagonista de Ladislau, devent observar-se que ja per endavant féu tréves ab aques lo nostre rey. Encare més: la armada qui devia conduhir lo papa s'aparellà a Barcetona, senyaladament dues galéres grosses que diuen que éren les majors que hi hagué en aquells témps, la una per sa persóna, que éra d'En Des-catllar (1) abat de Ri-

(1) En Ramon Des-catllar, per no estar en la gracia del rey En Pére, s'absentà y pasà a Grecia, Donà lo Rey la abadía a fra Pére de Betet, emperò en témps d'En Joan I, tornà a aquélla Des-catllar, de ón n'exi per ésser bisbe de

poll, y portava de còmit En Galceran Marquet, y la altra del ciutadà de Barcelona Antich Almugavar. A la galéra destinada per Benet anaren, al exir de Barcelona, lo cardinal de Girόna y En Marti Apartil, ab algunes companyíes de soldats, y a la altra lo cardinal de Catania, y ab tót que sabèm ón lo Papa s'embarcaría, crehèm que sería a Marsella perçò que anam a manifestar.

D'ençà qae França mostrà-s indecisa en la obediencia, segóns indicarem, lo nostre rey se cuytà a posar a salvament Benet, per si s'esdevenía alguna nova inconseqüencia, y de acort ab Lluis d'Anjou tractaren de fer-lo exir d'Avinyó, burlant la aparença de guardes que allà s'hi conservava. A aytal fí, s'encarregà la empresa, a les darrerías de 1402, a En Jaume de Prades, lo qui anà acompanyat del doctor en dret civil mícer Joan de Valterra, y del doctor en decréts Vidal de Blanes; fent aquests semblant que anaven simplement a una embaxada o consulta; emperó a les boques del Rose féren cap al seu degut témps certs vaxells ab lo cardinal de Pamplona y diferents companyíes de gent d'armes que lo de Prades li havía procurades.

Prescindint de menuderíes inutils, al obgécte de la nostra historia, dirèm no-més que passant Benet a una casa vehina al seu palau, isqué ab alguns del seu servey per lo portell d'un mur tenint-ne les pedres ja mogudes per endavant, y trobant-se allà ab los nostres comissionats y altres cavallers, entre élls En Francesch Pau, se-n anà a Castroreynaldo, qui està a una lléuga d'Avinyó, ón anaren a veure-l Lluis d'Anjou y altres personatges y cardinals, fent més tart la vía de Carpentras, ocupant tantost lo castéll de Pont de Sarga, ón se trobava a les darreríes de Juliol del 1403, y anant-se-n definitivament a Marsella hi aturà tot l'any següent: de manéra que fóu allà ón espedí la comissió de que parlarem, y en la qual figurava lo bisbe electe de Lleyda Francesch Ça-garriga, per anar a Roma a parlar ab Bonifaci essent cosa notable que aquesta comissió anà acompanyada

Elna, encare que és més certà que ho fóu de Gírόna, essent mort a Valencia en lo 1415.

per Bocicault, per aquell metéix senescal qui abans tingué près Benet y qui tantes sobergueríes havía comeses a Avinyó al cometre-l en nom de França, que ja llavors estaven aquesta nació y Castélla dicididament a favor de Benet, y que ja començava aquest a a escampar la idea de que aniría a Italia per la primavera vinent, qui correspon ja al any 1405 al qual som arribats.

La mort de Bonifaci encoratjà naturalment lo seu antagonista per la realització dels seus plans—no dexant d'ésser una casualitat ben fatal la mort d'aquell en la ocasió precisa en que aquest tenía en cor de fer sa propaganda!—y per tant moguéren-se respectivament los personatges qui havíen de concórrer a la assentada de Niça: Ab la armada que s'aparellà a Barcelona hi anà Benet, y lo rey de Sicilia, qui ja-s preparava dés la primeria del any, profità la ocasió, per satisfer los desigs de son pare, de venir-se-n ací ans de veure-s ab lo Papa, y com a aytal eféctе emprengués lo camí per Sardenya y Córcega, ja sía perçò que s'acostas massa al golf de Lió o per tal que cuydas y volgués de passada traversar fins a Provença, l'arreplegà tan furiosa tempestat, que per poch com no pert l'armada, ab perill de sa persóna y dels qui l'acompanyaven, entre los quals hi havía lo comte de Mòdica y lo metéix En Jaume de Prades, com a almirall que éra de Sicilia envers Niça, y si bé oferí la seua armada, axicom la oferiren los demés qui allà tenien les llurs, a Benet per anar a Roma, ja fós perçó que la assentada tingués lloch séns acort del rey de França, o per altres causes (1) que fóra difícil endevinar, no donà aquella resultat: emperò no amollà per açò Benet, y seguí ab tenacitat sa nova campanya, confórme veurèm ab lloch més oportú: y llavors tornant En

(1) Senyala entre altres causes lo Zurita, y a imitació séua lo Feliu, «que com lo rey de Sicilia regnava ab lo seu pare ensémps, y allò s'acabà séns lo seu parèr y consell, fóu tót de ningun efecte,» cosa que ningú no admetrà, vehent la constant armonia que tóts-témps regnà entre En Martí y Benet, tant qve ni al un ni al altre convenía enemistar-se, y menys fa a suposar la exclusió d'aquell en la dita assentada, con los metéixs autors qui ho suposen nos dónen la nova de que hi representava lo nostre rey son cambrer En Galceran de Sent-manat.

Martí de Sicilia enrere ab sa armada vers Catalunya, arribà a la platja de Barcelona lo díe 3 d'Abril, de ón començaren en tots aquests reyalmes grans féstes y alegríes, per creure-s. segons afirma lo Zurita, que lo successor a la Coróna hi residiría d'aqui-avant, y ajudaría en lo govern lo seu pare. Emperò, malgrat aquestes galivances, per certs perills que hi traspuntaren a Sicilia ab la absença del rey llur (1), no hi hagué altre remey sinó tornar-se-n'hi, com de fét isqué, ab sa armada, lo díe 6 d'Agost del metéix any.

Aprés d'çó que referit havèm dés lo començament d'aquest regnat tocant al jurament y aclamació d'En Martí respectivament com a comte de Barcelona y com a rey d'Aragó, nos ha sobreprès la nova que consigna lo Zurita de que «a 9 del mes de Maig d'aquest any 1405, a la sala major del palau véll, lo Rey confermà les constitucions y costums del Principat de Catalunya y sos privilegis, *cosa no feta abans.*» Si estrany fóu per nosaltres la tardaneria d'En Marti en anar a Çaragoça a jurar y ésser jurat com a rey del reyalme d'Aragó, inesplicable havía d'ésser aquesta omissió, com a comte de Barcelona, a Catalunya, çar si per allò primer hi pogué havèr per motiu la absença necessaria, conforme ja esplicarem, per lo segón no podia haver-hi sinó omissió voluntaria y culpable, puix que En Martí, a sa tornada de Sicilia, anà ans de tót a Catalunya, y a Barcelona va aturar molt de témps, e hi inaugurà lo seu regnat, y d'alli estant provehí a tot quant éra convinent a la seguretat, estabilitat y satisfacció de tots los seus reyalmes y senyorius. Emperò, dexant nosaltres la distracció o intenció del Annalista aragonés en

(1) Semblants perills tenien per causa una malvada enveja de cortesans, per tal com vehent la confiança que tornava a meréxer lo de Mòdica, li donà per oposar-se als seus concells En Sanç Roig de Lihori, de ón ne nasquéren bàndols: fatal moda de la época, arribant-se al estrém, l'any següent, de tenir de foragitar lo rey de casa séua y de sa córt a abdós personatges, En Joan Fernàndez d'Heredia y l'arquebisbe de Palerm; y com lo comte de Mòdica, atès lo seu caràcter, se mostras altiu, com la primera vegada de caure en desgrat; adhuc li manaren d'exir de Sicilia y que se-n vingués presentar-se al nostre rey, cosa que-s verificà, estant lo Rey a Valencia. No-n sabèm lo resultat, emperò bé podèm assegurar que los dos rivals tornaren després en grat del llur monarca, puix que-ls vehèm figurar de nou con anaren los Sicilians a Sardenya.

aquesta part, reproduhirèm çò que-n diu lo Feliu, com a mes possible, y és que lo rey Martí de Sicilta, fill del nostre rey e inmediat successor a la Coróna, «a Barcelona, als 9 de Maig del 1405, fóu jurat primogénit, y jurà y confermà les lleys, privilegis y costums de la patria,» acte que certament *no havía complit encare* En Martí fill, que lo Zurita probablement confongué ab lo pare.

Axò, com dihèm, es lo probable, emperò coincideix ab aquest fét un altre qui pogué donar peu molt fàcilment a la equivocació, y és que precisament en lo mateix die y any a Barcelona, confermà lo rey En Martí totes les costumes, usatges, privilegis y endemés concedits per lo comte de Barcelona Ramon Berenguer, y per diferents reys d'Aragó, per *éll* meteix y per sa muller Na María com a lloch-tinent, no a Catalunya ni a Barcelona, mes al lloch y parroquia de Llivia, de la terra de Cerdanya; y com al document a on consta hi hà clàusules generals y encarrech de compliment governador general de Catalunya y demés antoritats, pogué molt ben ésser que una llegida a corre-cuyta del matéix fés apàrer, al investigador o algun dels seus ajudants, com a general de Catalunya la-confermació dels privilegis d'un sol poble qui-s regía per sa lley (1).

En altra ocasió, ans d'anar En Martí a Çaragoça per coronar-se, indicarem la promesa que feu de celebrar córts als Catalans, con ne tornas: dés lo començament del any, donchs, estigué disposant-ne la convocació a Perpinyà, sots-signant les oonvocatories a Barcelona, als 27 de Juliol, y de fét dona hom principe a la Assamblea lo díe 30 de Setémbre. Per mor *d'alguns afers moll urgents en los quals devía intervenir* lo Rey, de la casa de Valldaura estant, proroga les córts: vers lo Desémbre, ab tot y estar le monarca al comtat del Rosselló a Canet tórna a prorogar-les lo regent la Cancilleria, y d'aquí-avant se repetexen espressament les pròrogues, fins que, per fi, lo díe 26 de Janer del 1906, manà ab pública crida En Martí que tal díe com aquell llegiría sa proposició

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 294 d, En Martí I

o discurs davant les córts, com axí fóu, verificant-se l'acte a la sala apellada de Mallorques del castéll véll de Perpinyà.

Notable és sobremanéra aquest discurs, ja per l'obgécte polítich al qual tira, ja per son subject scientífich y fórma especial. Al parlar dels que pronunciava en cassos consemblants, o per altra oportunitat, lo rey en Pére *lo Cerimoniós*, senyalarem lo començament d'una nova època literaria, que confermen la esposició més ordenada y menys poètica dels escrits històrichs qui d'aquella època en avant se produhexen y de què n'és exemple y patró preferent la Crònica del matéix rey, los esforços d'En Joan I per fer reviure lo cultiu de la poesía, lo mirament, regonegut fins en los documents de cancillería, ab què hom escriu y maneja la ja llavors rica y vigorosa llenga catalana, y finalment los discursos pronunciats per los fills y successors d'aquell monarca iniciador d'aquest més o menys primerench renaximent en la nostra patria. Si anteriorment la erudició bíblica éra lo principal o únich recurs per abellir los rahonaments infórmes dels princeps, composts per ventura més per contribuir al cerimonial d'un acte important, que no per revelar la situació política del pahis y les mires del seu govern, dès lo témps d'En Pére, per desenrotllar aquest obgécte, qui és lo tema escollit y constant, jatsía obertament no-s veja declarat, alterna ab los tésts de la Escriptura la erudició profana, histórica y scientífica, qui abraça dés de la més remota antiguitat (1), gala qui fórma lo veritable exordi per entrar en la esposició dels féts corresponents als segles en los quals se son assenyalats los predecessors del rey qui parla y les generacions inmediates que-n conserven la sanch los vassalls qui les escolten. Brolla, no obstant, l'escolasticisme en totes les

(1) En aquesta fórma dóna-s compte del discurs del Rey, en la acta del die en que fou pronunciat, segóns és de veure en lo procés eczistent... *et aliis etiam pluribus curiam ipsam rem grandem mirantibus suam laudabilem perornatam decorum atque pulcherrimam, et audientibus admirandam propositionem auctoritatibus sive dictis sanctorum et philosoforum et etiam poetarum predivitem atque verbis propriissimis sive complis in partibus eius cunctis prelucidam more mirifico et stupendio cordetenus explicando promencius quippe fecit, etc,*

parts de quiscun discurs; mas aytal vici no priva que les conseqüencias sien veritables rampells d'entussiasme y ja que séns sentiment no hi hà poesía bé poden pendre-s aquells com a poètichs, posat que ferexen la ànima, enlayren l'enteniment y aparellen los ohints per executar grans actes, poesía qui no té imatgens ni retòrica, emperò qui té la aptesa de fer sentir fins los cors més durs d'aquelles centuries.

Sobrepuja. per aquexes circnmstancies, a tóts los fins ací mencionats lo discurs del qual parlam, áb les cites dels llibres sagrats Psalms, Isaíes, Eclesiastès, Lluch, Apocalipsi, Sant-Joan, Gènesi, Josué, Paralipòmenon y altres; alternen les referencies a Ovidi y ses Metamòrfosis, a Homer y sa Iliada, a Tuli, a Virgili ó sa Eneyda, consignant l'orador que déxa les alegacions de Titus Livi, de Salusti, Trogo Pompeu. Eutrop, Paul Orosi, Juli Frontino, Suetoni, Justí, Lucà y Valeri, «car si bé aquests deu síen estats grans históriques, no-n havèm obs en lo present acte,» de manéra que prescindeix dels exemples que d'aquests podría citar, per entrar en la relació dels que ofereix la historia catalana; mas en lo descapdellament del principal téma, qui fórma l'exordi, *Gloriosa dicta sunt de te* (1), aduheix recorts d'Atenes y de Roma. nomena los Camils, Scipions, Fabricis, Marcels y Fabis, y acomparant la edat pagana ab la cristiana, per traure-n la conseqüencia que-s proposa, fa ab suma oportunitat lo següent càlcul: «Si los gentils han fét llibres de llurs ficcions. e mil falsedats, axicom refereix Ovidi en son Matamòrfosi, e los gegants e los centaures per crueltat se fahíen posar scrits de llahors e archs triumfals e colónes per memoria de llurs batalles, segóns que diu Suetoni-Tranquilli, *libro primo, duodecim Cesaribus.* E si de coses no véres impertinents e impossibles han volgut tocar la trompa de mentida, per llahor de llurs antichs, segóns que fa Homer en Iliada, ¿què devèm nosaltres fer, qui som cristians e seguim la veritat que vehèm la cosa manifésta e ohim la veu divinal totdíe? No dirèm les gracies que nostre Senyor ha fétes a tóts,

(1) Es lo psalm 86, 3. Lo Capmany, per distracció, séns dupte, lo fa dels Proverbis.

e no dirèm les llahors d'aquells qui-u merexen, e no divulgarèm ios mèrits d'aquells qui han virtuosament treballat?... Llohèm los barons gloriosos e los nostres parents, en la seua generació.» Ab tal precedent, se dirigeix lo Monarca dés de ací als catalans, y traça son panegírich en aquesta fórma (1): «Donchs Nos volèm seguir aquesta ordenança en vosaltres, qui sots una part insigne e molt poderosa de nostra Senyoría, no fentament, no manllevadament, no per faules, no per llahor pintada, *quare non sunt mihi loquele neque sermones*, mas tan solament per manifestar la gloria de nostre Senyor Déu que ha obrada en vosaltres..,» Y acaba tan notable peroració ab les següents paraules: «Per qué, per conclusió de nostrea paraules, Nós volèm dir un acte fort virtuós que lo rey nostre besavi féu con tramés lo rey nostre avi; son fill, en la conquésta de Sardenya; lo qual, tenint la bandéra nostra reyal en les mans, li dix aquestes paraules:—Fill, yo-us dó la bandéra nostra antiga del Principat de Catalunya, la qual ha un singular privilegi que és obs que gardest bè. Lo qual privilegi no és res falsificat ne improvat, ans és pur e net, e séns falsía e màcula alcuna, e bollat ab bólla d'or; e és aquest, çò és, que null témps, en camp ón la nostra bandéra reyal sia stada, jamés no fó vençuda ne desbaratada, e açò per singular gracia de nostre Senyor Déu e per la gran feheltat e naturalesa de nostres sotsmesos.—E per aquesta rahó, podèm atribuir a vosaltres çò que dix Július César, vinent de la conquésta d'Alemanya, als seus sotsmesos:—Alçats, alçats les vostres bandéres, car dignes sots de havèr la senyoría de Roma!—Axí-u recita Lucà en lo primer llibre

(1) Al parlar d'aquest discurs lo Capmany, diu que està trét del codern original recondit en lo Reyal Arxiu de Barcelona, que l publicà fehel y entegrament En Pére Miquel Carbonell. No comprenèm com li passa pél cap al Capmany citar aquesta autoritat, con al Arxiu eczisteix no lo *codern*, sinó lo procés original, en dos volums de les dites córts, y lo trasllat estampat del Carbonell està rublert d'errades y omissions que regonexerà lo qui ho comprovarà ab la perféta traducció del metéix Capmany, publicada en l'apèndech del volum II de ses *Memorias históricas...*

N. del T. Darrerament, l'any 1906, fóu entegrament publicada la dita Proposició, en una esplèndida edició de lletra gòtica, per los bibliòfils Janèr-Moliner-Faraud.o

seu *De les batalles*. Bé, donchs, podèm dir a vosaltres: Alçats, alçats les vostres bandéres, car dignes sots de possehir lo Principat de Catalunya...»

Respón a la proposició o discurs del Rey lo bisbe d'Elna ab un altre rahonament en llatí, no tant rublert d'erudició antiga com l'altre, emperò si traçat sóts la metéxa fórma y esperit, y més encaminat, atenent que és més concis, al seu principal obgécte, que és felicitar al Rey y recordar-li la justicia y la benanança que deu procurar al seu poble.

No haguéren de romandre gayre témps les corts a Perpinyà—sospitant nosaltres que lo motiu de traslladar-les sería perçò que en bréu havía d'ésser aquesta vila, com observarem, punt destinat per tenir-hi assentades alts personatges, qui havíen de tractar molt gréus assumptes;—y axí, a proposta del Rey, fóren traslladades a Sant-Cugat del Vallés, no séns protéstes d'alguns indivíduus del braç militar lo qual, per altra part, estava dispost a protestar de moltes altres coses, de manera que aquets incidents són la rèmora constant qui entreté allà més temps del regular y séns profit los representants del pahis. Lo Rey algunes vegades, per no oblidar lo despatx d'altres afers d'interès general a la patria comuna, déxa la presidencia al regent la Cancillería, y va y vé, entant que les córts no-s dónen per acabades y segóns les novitats politiques qui esdevénen, o les necessitats pecuniaries que aquestes reclamen, com són, per exemple, les noves de reaparegudes sedicions a les illes y la quantitat que solicita lo Rey com a ajuda per ofegar-les, sóbre què versen los treballs de diverses sessions, fins que, per fi, un greujós fét, la mort del rey de Sicilia, obliga a cloure aquella assamblea, tres anys aprés d'ésser inaugurada a Perpinyà. Convé marcar aquesta circunstancia, per que no-s prenguen com a diverses córts les que mencionen alguns autors durant aquesta temporada, perçò com totes les que-s ténen eu aquests tres anys en distints punts no deuen ésser considerades sinó com a prórogues o continuacions d'una metéxa, de la que inauguraren en lo 1406 a aquella antiga capital del Rosselló, y en

tant és axí que totes fórmen un metéix y sol procès, tenint ocasió d'avisar-ho quiscun colp que serà oportú.

A la primeria d'aquestes córts, o sía del any sus-are citat, esdevinguéren grans novitats en la qüestió del Scisma bastants a sobresaltar En Marti, com a principal favoridor de Benet, y les indicarèm solament, reservant per la part eclesiàstica la relació més estesa. Fóu, donchs, lo cas que malgrat lo viatge de propaganda verificat l'any anterior per lo papa, y de les predicacions dels seus més adictes en Genova y altres punts, de sópte s'esvaniren los efectes que aquestes produhiren per un cambi marcat que s'observa en la opinió pública. La França tornà apartar-se altre colp de la obediencia de Benet, anaren retrahent-se al matéix témps alguns nobles italians y romans qui a aqnell s'éren inclinat, y afexugat per una pesta horrible qui esvahit havía alguns punts ón sojornava lo papa d'Avinyó ab los séus, no tingué altre remey sinó tornar-se-n a Marsella, a ón arribà vers lo mes de Desémbre. L'un dels motius qui més l'obligaren a aquesta tornada, y del qual vingué ben segur lo cambi soptat de França, fòu una altra novitat inesperada, la més trascendental de totes en aquest afer, a sabér, que essent mort Innocent VII, elegit dos anys abans, lo conclavi de Roma li elegí successor, Gregori XII, en lo segle Angel Coriari, de manera que ja may no li mancavaa Benet un antagonista ab qui combatre. Ja seguirèm, al lloch oportú, los cambis y novitats que d'aquesta situació s'originaren, y passèm are à indicar los restants féts, civils o polítichs, qui esdevinguéren en lo discurs del metéix any y en lo següent, algun dels quals pogué sobrependre no menys al rey Martí, axicom altres fóren principi, llavors innocent, d'esgays posteriors.

Lo 24 de Novémbre morí a Barcelana la reyna Na Sibilia, vídua del rey En Pére y mare de la infanta Elisabet: ja indicarem en altra ocasió que finí sos díes essent religiosa professa del tercer orde de Sant-Francesh, y (hi afig molt oportunament l'historia derd'Urgells Monfar) apar que per alleujament dels seus treballs passats, y per tal que no vegés los qui sobrevinguéren a sa filla y néts, volgué Déu dur-la-se-n

d'aquest món aprés haver vist gayre-bé conclós lo maridatge de la infanta sa filla. L'endemà fóu soterrada a Sant-Francesch de Barcelona, confórme està referit, y lo mortuori fóu ab tan complida solemnitat y reverencia, com éra costumat a les mullers dels reys.

Sols lo natural sentiment pogué esperimentar En Martí per la mort de sa madrastra Na Sibilia, a la qual havía perseguida en altre temps, emperó, ab la falta d'aquesta senyora éra major lo càrrech que d'aquí-avant s'imposava lo Rey, car, si bé la tractà després ab tota estimació y consideració, calía-li posar-se en son lloch per favorir, com a més prop parent, la filla, donzélla, qui y romanía, y puix qui sap si temps a venir podía ésser Elisabet la hereua més directa del trònus, convenía per tant cercarli marit qui tós digne d'ella y capaç de perpetuar la noble tradició dels seus antecessors en lo govern d'aquests reyalmes. Prompte veurèm quina determinació prengué en Martí a aytal obgecte.

Vers l Agost, arribà al nostre rey la trista nova de que son nét, lo nou ssuccessor que havía conseguit tenir lo fill En Martí de Sicilia de sa segona muller Na Blanca, del metéix nom que lo pare y l'avi, s'éra mort, de manéra que no romanía més successor a la coróna d'Aragó que lo monarca de Sicilia. La ansia per la vida d'aquest havía d'esser gran en lo pare y naturalment havía de demanar aquest a Déu que concedís a la reyna de Sicilia o a la reyna d'Aragó un nou fruyt per que la dinastía no s'estingis. Emperò no trigà a veure fallida sa esperança en una part ab los aveniments que anam a referir.

Lo 29 de Desémbre—que no-l devèm colocar en lo 1407, com han fet altres historiadors per havèr comptat lo nou any dés del díe de Nadal, sinó 1406, segóns lo compte actual per estalviar confusions,—trobant-se a la Vila-reyal, prop de Valencia, la reyna Na María, muller del nostre rey En Martí, reté sa ànima a Déu, aprés d'havèr fét testament, lo die 28, en poder d'En Antoni Valls, son escrivà, en lo qual dexà l'us-de-fruyt de tots los seus béns al seu marit, y l'heretatge universal al seu fill Marti de Sicilia, mannut que son cadavre

fós conduhit al monastir de Poblet, com axí ho complí lo Rey (1).

Indicarem adés lo major càrrech que tenía lo rey En Martí, aprés de la mort de la reyna Sibilia, respécte de sa germana Na Elisabet: s'acorden los autors en que li portà sémpre gran afecció, y séns ningun dupte, la rahó d'havèrse desfét bé tres vegades los casaments que li-s presentaven, no fóu lligaments y desijar major benestar per la qui éra filla del rey y germana de dos reys, Lo Zurita parla del rey de Navarra, que diu que-s vegé ab lo Rey a Lleyda, y concertà lo matrimoni de la infanta Na Elisabet ab En Jaume d'Aragó, fill major del comte d'Urgell, afegint a continuació que lo rey de Navarra se-n tornà per Caragoça, ón li féren molt solemne rebuda y fésta per lo parentiu que tenía ab la casa d'Aragó. Aquesta nova la perpetuaren altres inclus l'annalista Feliu, qui és constant reflecse de çò que assénta l'aragonès, adhuc en los cassos ón involuntariament s'erra; y axí vingué a semblar com si tingués alguna relació lo casori ab la vinguda del navarrench. Ningú no diu, ni los metéixs que ho fan assabèr, l'obgécte d'aquest viatge o assentada a Lleyda, y nosaltres recordant la mort fresca del petit Martí de Sicilia, qui éra nét del un y l'altre rey, calculam si la dita visita fóu solament d'atenció y estima, ab lo propòsit de conhortar-se mútuament los dos avis, séns que açò tinga res que veure ab lo casori de la infanta, y tant és axi, que aquest prou que estava ja tractat de molt de témps, assegurant lo Monfar que, per dur-lo a fí, «posaren per tractador la reyna Na María, muller del rey En Martíi, y lo rey En Martí de Sicilia, fill dels reys En Martí y Na Maria d'Aragó; y que ab tals mijancers restà lo matrimoni conclós, y en l'any 1405, lo 18 de Juliol, al palau reyal de Barcelona, presents En Joan Martí de Mabrillo, bisbe d'Osca, confessor del Rey, En Jaume de Prades, conestable d'Aragó, En Joan de Cardona, almirall, En Pére Cervelló y fra Pére de Vilacressa, mestre en sagrada teología, del orde de menors, embaxadors del rey

(1) *Archiu de la Corona d'Aragó*, registre 2311, foli 137.

de Castélla (1), d'En Pére de Torrelles, d'En Joan Des-plà, tresorer del Rey, d'En Ramon Ça-vall, En Francesch Marquet, En Pére Marquet y En Pére Bertran, concellers primer, tercer y cinqué de la ciutat de Barcelona, publicaren-se los capítols matrimonial, y fermaren aquells los reys En Martí d'Aragó y En Martí de Sicilia, son fill, y per lo comte micer Pére Taraban, micer Tristany de Luça y En Joan Magueri, notari, com a procuradors del comte En Pére. Lo dot fóren cinquanta mil lliures barcelonines que lo rey En Pére li havía dexat en son testament; y s'assegurà aquest dot en les córts que lo Rey celebrà a Aragó l'any 1380, etc.»

L'autor al qual seguim. cronista d'Urgell, y per altra part arxiver del nostre Reyal Arxiu, de manéra que pogué conèxer tots los documents relatius a aquest afer, esplica a continuació la fórma y los pactes ab los quals pagaren aqueix dot, afegint que lo comte En Pére fèu donació al seu fill En Jaume, del comtat d'Urgell y vescomtat d'Ager, que a la infanta li asseguraren dos mil florins de rénda sóbre les baroníes y llochs de Bunyol, Mecastre, Zulla, Set-Aygues, Latava, Alborraig y Beniboriell, al régne de Valencia, y les baroníes de Cervelló, Sant-Vicenç dels Horts, y les viles de Granollers, Caldes y Piera a Catalunya, que lo screix fóu de quinze mil lliures, què perllongant lo Rey més y més les noces, lo 19 d'Abril del 1407, un tramès del comte solicità ab gran influencia, y llavors «lo Rey, qui vée la préssa del comte, digué al embaxador que si lo comte no volía més prorogar les noces, que prengués la infanta y la se-n menas, y que si fins a aquell punt havía-ho petllongat, éra estat ab lo pensament de solemnitzar les noces, *qne volia que fóssen mott solemnes, car altra germana no li restava per maridar, ni tenia persóna més acostada. aprés del rey de Sicilia, fill séu.»* en aprés, lo 6 de Juny del 1407, partí la infanta de Barcelona cap a Valencia, ón se trobava lo Rey en aquella ocasió, y allà en lo Reyal, lo díe de Sant-Pére del metéix any, se consumà lo matrimoni, en esguart del qual féren grans féstes: per què,

(I) A parèr nostre, ans de la paraula *embaxadors* hi manca l'article *los*.

tots los pobles del senyoríu del Comte féren donatius, segóns la llur possibilitat, y concorregué al acte quasi tota la noblesa dels reyalmes de la Coróna, *per fer plaher a En Martí, tróbava bò solemnitzar aquestes noces, per estimar molt la seua germana.*

Senyalada, donchs, la època a la qual correspon lo casament de la infanta ab lo comte d'Urgell, convé no oblidar que lo progécte ja éra de témps anterior, y que tot quant féu en esguart d'éll lo rey En Martí, axicom la part que prenguéren tots los reyalmes de la Coróna en aquella solemne fésta, revelen quant menys que aquests y aquell consideraven digne personatge l'escullit per marit de la única germana del Rey, que en abdós nuvis per la gran propinquitat de parentesch ab aquest éra regoneguda superioritat de drets a la successió de la Coróna, y que per ventura podíen ésser eventuals hereus del trònus, si donas la dissort de morir l'únich successor directe, lo rey En Martí de Sicilia, puix aquest no-n tentía ningun de lledesme y son pare En Martí éra romas vídue y séns més fills que aquell.

Convé ací lligar aquest un fet ab una altra nova qui atany a la historia d'Urgell, y qui és antencedent indispensable per futures y properes solucions a la general de Catalunya: un any aprés d'ésser colt ab tanta pompa y satisfacció lo casament del jove comte En Jaume d'Urgell ab la germana del Rey, çò és, vers lo mes de Juny del 1408, morí-s, al castéll de Balaguer, lo pare d'aquell, lo comte En Pére d'Aragó, essent ja d'edat avançada. Éra aquest lo cèlebre cabdill qui tant s'assenyalà contra lo comte de Fóix, pretendent a la coróna, al qual foragitá, usant de gran aptesa milítar, del territori d'aquests reyalmes, axi de Catalunya com d'Aragó. Lo cronista Monfar diu que fóu home molt savi, valent y rich, e inseguint nosaltres les noves que lo metéix autor retrau, podèm dir que bé-s justifiquen les tres qualitats per los seus actes, puix acreditá que éra savi al retraure-s de la bullicia de la córt, enfastijat d'havèr tingut de servir lo despòtich rey En Pére, y aplicant-se a mirar per sa casa y a construir o reedificar diferents edificis públichs, com fóren, entre altres,

la Casa-fort de la Comtesa, qui éra una masía de deport, lo castéll d'Agramunt, lo claustre del monestir d'Ager y moltes esglesies del seu comtat; acreditá aximetéix que éra valent a la gésta sus-are mencionada, y que éra rich ho acredita lo gran heretatge del seu successor, reparti, després, vilment, com veurèm entre los aulichs y servidors del rey foraster al qual donaren la coróna que a ell sol correponía. La riquesa pecuniaria fóu mólta, com és de suposar d'un home qui tenía tanta rénda, y éra ordenat y modést en sa vida, apartat del bullici de la córt, si bé no al estrém que-l pinta En Llorenç Valla, llagoter de la nova dinastía, y aferrutçat en ridicolitzar fins les virtuts dels personatges de la antiga perçò com vé a presentar l'estalviador ensémps que esplèndit comte En Pére, tal com si fós un cambiador, car diu que tenía atresorat molt de diner d'or y argent de diferents reyalmes y provincies, recondint-lo en estrops y caxes, e hi estaven les monedes molt atapeides, tant que formaven fileres y ficades a colps de martéll, «y en arribant a Castelló alguns forasters, preguntava-ls quina lley de moneda volíen, y demanant aquells de la qui corria a la regió ón anaven, los feya entrar al seu tressor y ofería-ls-ne de la que volíen; emperó com estaven tan atapeits, éra impossible traure-les ab les mans y aytals burles sabien a ell molt bones y molt més que corregués per lo mon la fama de sa riquesa.»

Prescindint nosaltres de la ridícola pintura del Valla (al qual per coses majors tindrèm d'increpar tantost), bè admetrèm la possibilitat de la gran riquesa pecuniaria, y si a aquesta hi agregam la innoble, trobarèm, axicom han sentat ja diferents historiadors, que éra la casa d'Urgell potser la més poderosa, no de Catalunya, que fóra poch, sinó de tot Espanya. Ionmens sería lo treball que-ns prenguéssem per especificar en general los béns y rèndes que heretà lo comte En Jaume, y no-més que estudiant lo testament del pare que otorgà en lo castill de Balaguer lo 20 de Maig del metéix any 1408 (1), podrà qual-se-vol assegurar-se de la nostra as-

(1) Se troba engrunat per peces menudes en lo II vol. de la *Historia de los Condes de Urgel*, per Monfar.

serció, car noresmenys dels grans dots que-s senyalen a les seues filles y germanes de la certanitat del que aportà la comtesa Margarida, de les innumerables déxes, llegàts y fundacions que s'hi fan, n'hi prou ab dir que ab lo sol heretament dexat al segon fill En Joan, ne sobrava per fer vida de príncep, perçò com consistía en la baronía d'Entença, lo censal d'En Miquèl de Gurrea, de pensió quinze mil cinch-cents setze sous y vuyt diners jaquesos, y endemés tot quant tenía a Aragó, a sabèr, la baronía d'Antilló y los llochs de Fraga Vallovar y altres qui éren estats del infant En Ferran. Era açò insignificant acomparat ab açò que heretà lo fill major, lo comte En Jaume, per tal com consistía en lo comtat propriament dít d'Urgell, lo vescomtat d'Ager, les baroníes de Cervelló y Sant-Vicens, vehines de Barcelona, les viles de Granollers, Caldes, Piera y altres, y un sensal de vuy mil sous de pensió que li havía venut la ciutat de Giróna, tot açò a Catalunya; les baroníes y llochs de Bunyol, Mecastre, Set-aygues, Hatava, Alborraig, Benibonell y altres en lo régne de Valencia; alguns pobles qui fóren de la casa d'Entença en lo régne de Navarra; y la ciutat d'Agüe a Llombardía, que fóu donada en dot a la comtesa Margarida, mare del comte en Jaume, tot lo qual, ensémps ab lo demunt mencionat d'Aragó, y que ho donaren al segongênit En Joan, constituya los béns possehits per lo comte En Pére, y que tornà aplegar sóts la seua mà lo darrer comte En Jaume, per mort del seu germà, encare que per poch témps, com veurèm tantost.

Dues mires havèm portat al entretenir-nos en aquesta minuciosa descripció del patrimoni dels comtes d'Urgel, y son, provar que quant a riqueses, óltra de llurs drets, del llustre de la sanch llur y del immediat parentesch que tenía ab En Martí, possehía les suficients per no ambicionar més alta categoría que la de comte d'Urgell, entant que éren aquelles una garantía major per refer lo tan desballestat Patrimoni Reyal, y després, que ninguna enveja podía remoure-li lo redubit patrimoni de son germà menor, al qual suposà un fals historiador que havía fet donar mort lo primogénit En

Jaume, y molt menys si un hom té en compte que éra l'afany del comte En Pére que lo patrimoni d'Entença passas a la casa paterna, tant que encarregà al hereu e inmediat successor que se-n encarregas, donant setanta mil florins y adhuc senyalantli lo camí y traça per conseguir-ho, com és, de veure llargament a la estimable obra del Monfar. Con ne serà ocasió, nos ocuparèm detingudament d'aquesta terrible calumnia, sóbre l'emmetzinament d'En Joan, atribuit al comte En Jaume, al qual han volgut donar ascens alguns fanátichs, interessats, no-més perque-s frega aquest afer ab un altre de molt delicat que no saben tractar am la imparcialitat propia del qui estime y defensa la veritat ón-se-vulla que sía, axicom ho procuram nosaltres.

Ja indicarem, al parlar de les córts de Perpinyà, lo motiu que hi pogué havèr per traslladar-les a Sant Cugat, y aquesta és la hora de justificar la nostra sospita, car, tras los esforços dels cardinals del un y l'altre papa, que desijaven verament la estirpació de Scisma, elegiren la ciutat de Sahona, depenjant de la senyoría de Gènova, per congregar-se Gregori y Benet ab llurs colegis. Isqué aquest de Marsella lo 4 de Agóst, y estant al port de Vila-franca, arribaren dues galéres molt ben armades que li trametía la ciutat de Barcelona, y en aquelles se traslladà lo papa a Sahona, llà ón féu cap tantost ab una altra galéra, dés de Sicilia, En Jaume de Prades, conestable d'Aragó, lo qui s'intitulà, en aquell cas, capità general do la armada pontificia.

Ans d'arribar a Sahona, tingué ja noves Benet de que Gregori s'escusava d'anar-hi, y, lluny de volèr pau, apelava a les armes, tant que havía nomenat vicari del imperi En Ladislau de Nàpols, qui-s posà tantost en ayre hostil; y per ventura éra açò revenja de les gestions del altre, qui cercava aximetéix valença de part del desbost emperador Wenceslau. Gran desconcert e informalitat fóu de notar d'aquella hora en avant als dos conclavis, dividint-se en opinions los cardinals, traçant-se plans y més plans, qui vinguéren a raure al cap-devall en proposar-se un concili general a Pisa, contra los dos papes, y un altre a Aquilea convocat per Gregori,

vehent lo qual Benet imaginà convocar un altre concili. Ab tal motiu se-n tornà de la ribera de Gènova; mas al arribar a Marsella, los soldats del rey de França li contrastaren, y com no volguéren acollir-lo en ningun port ni platxa de Provença tingué de romandre a Coblliure, entrant a Elna lo 23 da Juliol, y després a Perpinyà, per la vetlla de Sant-Jaume.

Podèm dir ab açò que ja tenim lo papa Benet a Catalunya, y endevinada la causa de la trasllació de les córts a Sant-Cugat, car seguint allà lo terrible pontífech, prengué aquella vila lo caràcter de córt, e hi concorreguéren constantment grans personatges. entre altres, segóns recompten, lo rey de Navarra, qui anava acompanyat de Jacòbus de Borbó comte de la Marca, y del fill del comte de Fóix, los seus nebots, advertint que aquests hi anaren aprés que fóren estats a Barcelona a veure-s ab lo rey En Martí.

Moriren a Perpinyà, vers lo mes d'Agóst, dos ilustres catalans, qui fóren lo ja tan conegut En Jaume de Prades, principal gordador de Benet, y En Berenguer d'Anglesola, cardinal de Giróna: ni la falla d'aquests dos personatges, ni lo jaquiment d'alguns personatges no arraulí al pontífech de Avinyó, qui n nomenà altres de nous, com veurèm a la part eclesiàstica, y convocà lo concili, al qual arribaren a acudir cent-vint prelats,

Lo rey de Sicilia, sia per los consells del pare, o perçò que los sentiments que soferts havía l'induhissen a vigoritzar, com a mijà de distracció, alguna virtut segreta ab la pràctica de la qual pogués oblidar los deféctes de què havía patit, féu semblant que estava resolt a donar-se a conéxer com a capità, escollint com a fitó per los seus féts de guerra la illa de Sardenya, subgécta sémpre a contínues infeheltats. Al metéix témps que començava ses operacions, concebé la idea de venir-se-n a Catalunya, tant per proposar la empresa al seu pare, com per solicitar socórsos; mas com se rebelassen llavors alguns Sarts contra En Brancalleó d'Oria, hi va veure avinentesa favorable que li calía profitar, y axí confià l'encàrrech que éll pensà exercir personalment als dos personatges, antichs rivals, y a-les-hores, segóns apar, ja amichs,

lo de Mòdica y En Lihori (qui éra en aquella sahó almirall del reyalme per mor del de Prades), los quals vinguéren lo 8 de Novémbre del 1408, en nom d'aquell rey, a suplicar lo nostre, que li trametés armada y gent de guerra, «car desijant ell imitar les gestes y prohomenies dels reys predecessors séus, de gloriosa memoria, havía deliberat romandre en aquell reyalme, ab intenció y ferm propòsit de no anar-se-n fins a tant que l'hagués reduhit a sa obediencia.»

Méntre que lo rey de Sicilla passava al Alguer ab deu galéres, arribà a Catalunya la embaxada en ocasió que-s celebraven o bé-s continuaven les córts qui començaren a Perpinyà y-s traslladaren després a Sant-Cugat—y así és bó recordar la advertencia que férem al séu témps de que aquelles duraren fins al 1410,—y trobant-se en aquella hora aplegades a Barcelona, al monestir de frares Menors o Franciscans, a la sessió del dimars díe 15 de Janer del 1409, s'hi donà comte de la referida embaxada, ab la contestació de la córt, en fórma de semblants paraules: «Com per lo molt noble mossèn Bernat de Cabrera e per lo governador d'Aragó, embaxadors del vostre molt alt primogènit, lo senyor rey de Sicilia, se sía manifestat a la córt que lo dit rey s'ha emprès en la primera setmana de Maig donar batalla als Sarts, fins a abatre los corns de la llur rebelió, e, si a Déu plau, reduhirlos a la obediencia de vostra Reyal corόna molt excelent, e com per açό li facen mester mil cinc-cents homens de cavall e tres mil de peu durant quatre mesos, en lo qual témps espéra en nostre Senyor que haurà donat complida espedició als dessus dits afers, oferren a Vós, Senyor: lo vescomte de Castéll-bó, acompanyat d'un, dos o tres germans séus, e ab quinze entre barons y nobles, noresmenys de molts cavallers e gentils-homens qui iran en sa companyía; lo vescomte de Illa e de Canet; e los nobles En Roger Bernat de Pallars, En Bernat Galceran de Pinós, En P. Galceran (germà del anterior), quiscun ab cert nómbre de nobles, cavallers e gentils-homens; los nobles mossèn Berenguer Arnau de Cervelló, En Bernat de Cruylles, En G. Huch de Roca-bertí, mossèn Bernat de Forcia, mossèn Lluis de Perellós, mossèn Guillèm

vehent lo qual Benet imaginà convocar un altre concili. Ab tal motiu se-n tornà de la ribera de Gènova; mas al arribar a Marsella, los soldats del rey de França li contrastaren, y com no volguéren acollir-lo en ningun port ni platxa de Provença tingué de romandre a Coblliure, entrant a Elna lo 23 da Juliol, y després a Perpinyà, per la vetlla de Sant-Jaume.

Podèm dir ab açò que ja tenim lo papa Benet a Catalunya, y endevinada la causa de la trasllació de les córts a Sant-Cugat, car seguint allà lo terrible pontífech, prengué aquella vila lo caràcter de córt, e hi concorreguéren constantment grans personatges. entre altres, segóns recompten, lo rey de Navarra, qui anava acompanyat de Jacòbus d[illegible] Borbó comte de la Marca, y del fill del comte de Fóix, [illegible] seus nebots, advertint que aquests hi anaren aprés que f[illegible] estats a Barcelona a veure-s ab lo rey En Martí.

Moriren a Perpinyà, vers lo mes d'Agóst, dos i[illegible] catalans, qui fóren lo ja tan conegut En Jaume de[illegible] principal gordador de Benet, y En Berenguer d'A[illegible] cardinal de Giróna: ni la falla d'aquests dos pers[illegible] lo jaquiment d'alguns personatges no arraulí al p[illegible] Avinyó, qui n nomenà altres de nous, com veur[illegible] eclesiàstica, y convocà lo concili, al qual arriba[illegible] cent-vint prelats.

Lo rey de Sicilia, sia per los consells del[illegible] que los sentiments que soferts havía l'indubi[illegible] zar, com a mijà de distracció, alguna virtu[illegible] pràctica de la qual pogués oblidar los defe[illegible] patit, féu semblant que estava resolt a do[illegible] com a capità, escollint com a fitó per los [illegible] la illa de Sardenya, subgécta sémpre a c[illegible] Al metéix témps que començava ses op[illegible] idea de venir-se-n a Catalunya, ta[illegible] al seu pare, com per solicitar s[illegible] sen llavors alguns Sarts contr[illegible] veure avi[illegible] favorable q[illegible] l'encà[illegible]

nsten los prepa-
ells historiadors
enclohèm aques-
igacions les refe-
antasioses descrip
r prescindit aquells
Lo Zurita és un dels
del qual n'acceptam
ació y consulta, y sola-
glories antigues que tor-
stats formanis la coróna
, si-s deu sol a un d'élls,
fugir nosaltres, ans atri-
i mal qne li correspon; nos
ar del referit entussiasme y
s mogué tota la cavallería de
anar servir en guerra guerre-
la certa,» no essent açò eczacte
primer lloch per tal que la glo-
s principalment deguda a Catalu-
segle éren nomenats catalans, tant
igat en la descripció dels triumfes
gó—víctima en aquella ocasió dels
ns, qui ja més d'un colp, ab llurs am-
aquell estimable pahis de la participa-
munes.—y després per ésser no més de-
reure que-s moguéssen los guerrers per
jornada certa (1), con no éra aquest lo
ctivitat y d'abnegació en la nostra terra,
grans c... ctes, méntre que precisament
alí ... re de les seguretats que
ncare de gran capità, en-
elats, tot no acceptant

gen las següents paraules: *E per-*
dit temps de .IJII. mesos sia bas-
ova que anaven a la guerra per la
a duració d'aquella.

de Sò, Eu Antoni de Sò e altres barons e noblesací no referits, cascú ab cert nombre de cavallers e gentils-homens; mossèn Ramon de Bages e mossèn Berenguer d'Olms, ab cert nómbre de cavallers e gentils homens; mossèn Francesch Ça-ribera, mossèn Macià Des-puig, En Francesch de Bell-castéll, mossèn Francesch de Vall-gornera, mossèn Ramon de Rexach, mossèn Ramon Xatmar, mossén P. de Sentmanat, mossèn Jaume de Ribes, mossèn Guillèm de Rajadell, mossèn Ramon Dez-brull, mossèn Francesch Taverner, mossèn Ramon de Boxadors, mossèn Bernat de Requesens, En Bartomeu de Vila-franca, En Bernat de Mont-palau, En Joan Dez-far, En March d'Avinyó, En Joan de Boxadors, En Dalmau de Castéll-bisbal, En Jaume de Tagamanent e molts altres cavallers e gentils-homens; donant-los, segóns és acostumat, un florí diari per cada hom d'armes, e mig per pillart, e quatre sous per pehó, ja sía personalment, ja al substitut: e pendran a llur càrrech tota la referida gent, a sabèr, 1500 homens de cavall, 1000 homens de peu ab llançes llargues (1), 1000 ballesters, 1000 empavesats armats e ab tots arreus necessaris, per quatre mesos.... E encare afegiran a la referida gent, a llurs propries messions, 100 homens d'armes e 200 pillarts per lo metéix témps. (2).»

L'entussiasme que produhí la decisió del rey de Sicilia és inesplicable, séns dupte per veure que no s'apagava la varonívol empenta y heroyca constancia ab què-s donà a conéxer la gloriosa soca dels Comtes-Reys, y per la esperança que feya concebre aquell al qual corresponía la immediata successiò a la cadira dels Péres y dels Jaumes. Fóu resultat del escalf patri la generesitat dels nostres antecessors y la admirable activitat ab qué duguéren a fí la empresa, y més ho fóu encare lo triumfe que atenyéren bentost los nostres, acabdillats per lo rey de Sicilia, per lo cregut futur rey de Aragó. Nosaltres l'esplicarèm bréument, en vista dels docu-

(1) Vejau tantost la nota ón fém referencia Abarca.

(2) Bé és d'observar per aquesta llista dels noble qui fan oferta, la diferencia de categories d'aquests a Catalunya, per tal com a quiscun nom li preceheix son corresponent dictat de *noble, mossén, En*, etc:

ments de la època, del procés de córts ón consten los preparatius d'aquella empresa, de la relació d'aquells historiadors qui merésquen sencera fè (entre los quals enclohèm aquesta vegada lo Feliu, per abonar ses investigacions les referencies marginals que fa), y no per les fantasioses descripcions del Tomich, del qual deguéren havèr prescindit aquells con hi havía d'altres fonts més segures. Lo Zurita és un dels autors, per lo respécte que-ns mereix, del qual n'acceptam les noves, aprés de la deguda comparació y consulta, y solament nos sap gréu que al tractar de glories antígues que tornaven en honor comuna de tots los Estats formanis la coróna d'Aragó, faça també lo mèrit comú, si-s deu sol a un d'élls, del qual sistéma procuram sémpre fugir nosaltres, ans atribuim a cadascú aquell bé o aquell mal qne li correspon; nos espressam axí, perçò que al parlar del referit entussiasme y sos eféctes, consigna que «axí-s mogué tota la cavallería de aquests reyalmes, no com per anar servir en guerra guerrejada, mas com per una jornada certa,» no essent açò eczacte en ninguna de ses parts, en primer lloch per tal que la gloria de semblant empresa és principalment deguda a Catalunya y a quants en aquell segle éren nomenats catalans, tant que ell metéix veu-se obligat en la descripció dels triumfes successius a ometre Aragó—víctima en aquella ocasió dels bàndols dels richs-homens, qui ja més d'un colp, ab llurs ambicions, havíen privat aquell estimable pahis de la participació de les glories comunes,—y després per ésser no més deducció infundada lo creure que-s moguéssen los guerrers per sabèr que anaven a jornada certa (1), con no éra aquest lo primer exemple d'activitat y d'abnegació en la nostra terra, ab tót y menaçant grans conflictes, méntre que precisament en aquest cas no calía refiar-se gayre de les seguretats que diu lo rey de Sicilia, no acreditat encare de gran capità, entant que hom sabía que los sarts rebelats, tot no acceptant

(1) En la metéxa oferta dele nobles s'hi lligen las següents paraules: *E perçó senyor, cam los dessus dits dupten que lo dit témps de .IIII. mesos sia bastant a menar a fi dita conquésta;* lo qual prova que anaven a la guerra per la causa que-ls movia uo per la certanitat de la duració d'aquella.

En Brancalleó d'Oria, havien aclamat per senyor lo vescomte de Narbona, qui estava a Sardenya ab força, y finàlment com éra de comptar, y axí de fét succehí, que los genovesos no dexaríen d'enviar-li grans socórsos marítims y terrestres. Conférma la nostra opinió, tocant al mèrit que correspon als nostres avant-passats en aquesta jornada, la d'un altre escriptor aragonès respectable, d'Abarca, qui díu que «los cavallers fóren en tan gran nómbre, que no romangué casa a Catalunya de la qual no n'hi hagués algun; car tal fóu la delicadesa y la atenció fehel d'aquella nació (sóbre-fina ab los seus príncceps), que a les Córts generals deliberaren que de les mil llanses que pagaven per aquesta jornada, ninguna no-s posas sinó en mà d'home noble cavaller del Principat (1).»

En l'ordenament de la armada s'assenyalà y donà exemple, com de costúm, la ciutat de Barcelona, car en aquesta ocasió aprompttà tres vaxells y tres galéres armades, ab numeros servey dels seus ciutadans per la desembarcada, a més de la gornició y mariners de les metéxes, pagant-ho tót de les seues réndes, y a major crédit, envià per cap o cabdill de tota aquesta gent ló seu conseller tercer. En Joan Des-valls, al qual distingí tót-seguit lo Rey, per la representació de la ciutat, nomenant-lo general de tota la infantería. Al exemple de Barcelona, obraren proporcionalment los demés Comuns o Municipalitats; y axí vingué a combinar-se una armada qui constava de cent-cinquanta veles, entre élles deu galéres, quinze galiotes y vint-y cinch naus armades, manades per En Pére de Torrelles, general de la espedició, lo qual fóu escollit per lo Rey entre diferents qui solicitaven aquella

(2) L'Abarca, a la darrera part d'aquest paragraf, òn espréssa que *ningna llança no-s posàs sino en mà d'home noble o cavaller*, fóu víctima d'altres historiadors qui-l precehiren, y aqnests de les ponderacions del Tomich, inventor de aquesta resolució impracticable, car a ningú no li podía venir al pensament fer una guerra solament ab soldats nobles. Axí espréssà l'irreflecsiu cronista que los nobles éren los qui pagaven les llances, méntre que segóns és de veure al paragraf de les córts, demunt transcrit, n'hi havía prou ab fer constar la oferta de la nos tra nohlesa.

honra (1); y endemés, com a reforç y per essegurar una prompte y venturosa reexida, feu enllestir al matéix port En Martí una altra flota de galéra al càrrech d'En Antoni de Cardona y En Pére de Mont-cada.

Dés lo començament del any En Pére de Torrelles y son germà En Ramon ja entenguéren, ab gran diligencia, en l'aparellement de la armada, y açò bé esplica o que ja estava en la pensa del Rey designar lo primer per lo càrrech que li confià, o que vehent la seua desexida en los preparatoris, cregués com a més encertat que ell-metéix dugués a cap la empresa. Fóu tal la préssà que portaren en espatxar y aviar la armada y exèrcit en socórs del primogènit d'Aragó, posat a escarmentar los rebetles de Sardenya, que isqué aquella de la platja de Barcelona lo díe 19 de Maig.

Tot esperant la armada catalana, lo rey de Sicilia s'establí al castéll dés de ón estava en relacions ab los d'Alguer y Longosart, los quals castélls, com diu molt bé lo Zurita, feya coranta anys que estaven assetjats y en constant guerra, y al metéix temps disposava quant convenía per la ocassió oportuna. En cambi, lo nou senyor açlamat per los rebetles, lo vescomte de Narbona, satisfét de sa superioritat en les forces ab què comptava per batre al sicilià, romanía a Sant-Surí, tenint acampats o distribuits per los encontórns fins a divuyt o vint mil combatents, séns comptar encare ab les forces que li havíen d'arribar de Gènova; y ab tal seguretat no menyspresava les proposicions del rey de Sicilia, que s'ajornas la lluyta·y-s vehéssen los dos estols al camp ras en determinat díe.

Ans de tindre lo sicilià los recórsos que esperava, çó és,

(1) Tot-hom compendrà que diferents personatges solicitassen aquesta honor, emperó no çò que diu lo Zurita de que per aqnesta preferencia hi hagué dilacions, car ninguna armada no s'és espatxada ab més promptitut que aquesta, ni consten semblants planys sinó en boca del Tomich, lo qui, per altra part, ponderador com sémpre, justifica la preferencia dihent que Torrelles éra un cavaller principal y axi poderòs, que bé podia dir-se *un petit rey*, falsedat notoria, puix ni en categoría éra lo séu titol dels més ilustres, y en riquesa propietaris n'hi hauría moltes dotzenes a Catalunya qui l'igualassen. Cal encare per una observació, que devèm al Carbonell, justificada després, y és que lo comanament del Torrelles se limitava durant lo viatge y fins a lliurar les trópes al Rey de Sicilia, lo qui, ab altres cabdills, les distribuí després a plaer séu.

ans de que abordas als ports de Sardenya la armada catalana, esdevingué ja un fét qui pogué amargar quelcom la ilusió o esperança del confiat Narbonench, perçò que tenint noticia que efectivament s'hi endreçaven sis galéres de Genovesos en ajuda dels Sarts, va trametre les séues, capitanejades per un tal Francesch Colóma, y encontrant-se davant la Linayra lluytaren les unes y les altres braument, essent lo resultat romandre desbaratades y vençudes les genoveses y presa la llur gent, inclusos lo general Guillèm de Mollo y los principals capitans.

Darrera aquesta victoria, qui encoratjá sobremanéra la nostra gent, arribà la armada catalana y algun altre reforç, citant-se principalment una companyía de cent homens que trametía lo papa Benet, essent-ne capitans un nebot séu, Ioan Martineç de Luna, un germà d'aquest nomenat Roderich y mossèn Joan de Bardasú (1). Reposada la gent, emprengue lo Rey la anada ab tot l'estol, acompanyat ensemps de tots los indíviduus qui componíen son consell, y al qual parèr defería, catalans, aragonesos o sicilians, figurant encare entre élls los dos antichs rivals, de lo Módica y En Lihori, are units per la sola idea del bè de la patria. Era açò un dimars, als 26 de Juny, y jatsía lo temps éra molt calorós, per tal observa lo Zurita que es aquella regió com lo de Barbería, anaren ab tot avançant, essent lo conjunct de les trópes tres mil de cavall y vuit mil de peu. La infantería caminava arrambada envers la ribera, per estar més prop del refrescament que-ls pogués fer fretura, calculant nosaltres per axò que ab aquell seguiríen alguns vaxells costejant en lo mateix endret que prenía l'estol. Lo dissapte següent,

(1) Dés la vida d'Alguer, ab data 8 de Novémbre del 1408, escrivia lo de Sicilia a Benet. demanant-li socórs y dihent-li, entre altres, aquestes notables paraules: «*Supplicam la vostra S. tan humilment com podém, que axicom vostres predecessors en llur témps ecostumaven socórrer poderosamant e alta los feudaters e vassalls de Santa Mare Esglesia, e especialment en lo fél de Nápols, sia mercè vostra fer al dit senyor Rey, com ea feudatari e vassall, a Nós encara com a parent que som d'aquella S. prestament tan gran soccors de monedes e de gènt d'armes, que ell nos trameta tal gent, que puxam complir la nostra intenció dessus-dita, etc.*»

Arx. de la Cor. d'Arago, registre 2300, foli 67.

dés d'una ribera qni està a dues llégugues de Sant-Lurí, avisaren l'estol enemich: llavors se deturà ab lo séu En Martí, esperant tot una nit, y fent avançar cinch-cents cavalls ab algunes companyíes de peu al objécte de fer major descoberta, l'endemà, qui era diumenge y lo darrer del mes, formaren-se ja les nostres tropes en batalles arrenglades, com a-les-hores ne deyen, y donant lo Rey lo titol de mariscal de tot l'estol a En Pére de Torrelles, qui havía conduhit fins allà les forces marítimes y terrestres de Catalunya, li encarregà que tingués lo comanament de la avant-guarda, qui-s componía de mil homens d'armes y quatre-mil soldats, aquets en segou terme: venía després lo Rey ab lo céntre, que-l formava tota la cavallería restant, y en aprés la rera-guarda.

Entre los Sarts apar que éra costum descavalcar una part de la cavallería en determinats cassos, a combinar millor lo moviment ab la part qui restava muntada, y fent ofici de infantería; y per si açò esdevingués, donaren orde a cinch-cents cavallers, que lo Zurita diu que éren bacinets y de la gent més triada—pot-ser les metéixs qui anaren a la descoberta o part de la avant-guarda d'En Torrelles,—que féssen ells lo meteix al atemptar-ho l'enemich, per burlar-lo.

Ocupava l'exèrcit del vescomte un puig, ón s'hi mantenía en orde de batalla, y al ovisar l'enemich, devallà ab lo metéix orde pausadament al plà. A aytal actitut lo Rey dividí de sópte les forces, fent que la cavallería ocupas la dreta y la infantería la esquerra, y jatsía res no entenèm d'estrategia, concebèm que aquesta determinació fóu util, puix no sabría l'estol vers quin costat decantar-se; car si-s partía en dues meytats restava feble en quiscuna d'elles, y si al plegat, havía de veure's acomès per rera-guarda per la meytat del estol enemich, estant-se éll com estava al céntre.

Per fí esclatà la batalla, y segóns apar anà lluytant cavallería contra cavallería, y es de creure que estava en l'encontre lo Rey, posat que lo Zurita, resumint çò que diuen ab acort unànim los historiadors qui parlen d'aquell fét, consigna que entre tots lo Rey donà tal prova de sa persona,

que donà bé a conèxer que imitava en la valor los Reys dels quals devallava, qui per la honor de la Coróna aventuraven llurs vidas entre los primers.» No consten menuderies o engrunament de la lluyta, tan solament que lo primer encontre fóu embregat, y axí cahíen derrocats de llurs sehilles cavallers sarts, com catalans y sicilians; emperó supleix aquells lo magnífich resultat del combat, car, tras algun espay, sobresortiren los nostres, romanent los Sarts desbaratats y vençuts, dexant cinch mil morts dels séus en lo camp, près l'estandart del Viscomte ab lo cavaller qui-l portava, y vehent-se aquell obligat a replegar-se ab los que li romaníen y a escapar a tota costa endret lo castéll de Mont-reyal, fins a les portes del qual seguiren-lo los nostres. Méntre que-s verificava aquest encalç, una altra part del nostre estol, acabdillada per lo comte de Mòdica y en Bernat Galceran de Pinós, corregué envers lo lloch de Sant-Luri, per combatre-l; y entrant-lo efectivament per combat, posaren-lo a sequeix, matant més d'un miler d'homens entre Genovesos y Sarts. Apar que los morts de la nostra part en abdós encontres fóren molt pochs, citant-se entre los més assenyalats lo vescemte d'Orta, En Pére Galceran de Pinós, mossèn Joan de Vila-causa (1) y un cavaller de la familia de Lusa, y endemés l'estimable conceller de Barcelona, En Joan Des-valls, general de la infantería,

Aconseguit lo triumfe, van soterrar los morts, essent-ho alguns dels nostres a la esglesia de la vila, y manant lo Rey que hom esculpis les armes d'aquests vencedors en llurs respectius sepulcres. Alçaren després lo camp, y entant que En Martí se-n tornava ab lo gros del estol a Càller, encarregà a En Pére de Torrelles que anas ab una part de la armada en seguici d'algunes galéres genoveses qui discorrien per aquelles costes; y destacant séns triga, dos grans còssos contra los dos punts més principals qui-s mantenien, a sabêr, Vila-de-iglesies y Oristà, prompte se reduhí aquella població ab

(1) Lo Feliu ne diu a Vila-rasa, y es més probable que axí sia tan per èsser aquest cognom conegut en los fets d'aquell temps, com per no esser-ho lo de Vila-causa, que podia èsser mal copiat d'alguna memoria antiga.

son castéll a la obediencia del Rey, convertint-se la altra en únich centre y refugi dels rebetles; los quals bentost serien subjugats, atesa la disposició general del pahis y lo prestigi de les nostres armes, conduhides per lo rey de Sicilia, primogènit d'Aragó (1). Aquest fóu lo resultat positiu de tan famosa campanya, produhint-se instantaniament un altre resultat moral qui no dexà de posar en alarma alguns forasters a sabèr, lo de la temor quí s'escampà de que los vencedors anaven a empendre-s de posar Benet en possessió de la cadira apostòlica, com a veritable successor de Sant-Pére, y de conquerir lo Principat de Capua y les provincies de la Pulla y la Calabria. per favorejar lo rey Lluis d'Anjou contra Ladislau.

Tanta gloria adquirida per lo pacificador de Sicilia y Sardenya, tanta esperança en los pits catalans, qui contemplaven no estingida la prohomenía de llurs antichs reys y comtes en l'ardorós esperit de son proper successor y venidor rey, tant de goig per lo rey y pare En Martí, qui veya en los actes del seu primogènit perpetuada la fama dels seus avis, y assegurant axí, ab lo crèdit, lo bon govern dels Estats, que la seua mà regía, calgué que fóssen vana galivança y passatgera ómbra qui desaparegué la hora que menys feya a imaginar, afegint una pédra mes, y pesant, a la balança de la fatalitat que feya algun témps anava aclinant en perjuhí de Catalunya y del noble llinatge dels seus Comtes-Reys. No éra passat encare un més, aprés del triumfe de Sant-Lurí, com sentint-se malalt lo rey En Martí de Sicilia, anà recruhant-se d'aytal manéra, que als quatre díes, lo 25 de Juliol y diada de Sant-Jaume, se morí séns més remey. Ja a una nota anterior havèm vist que jaquí Sant-Luri, per fugir de la gran calor que hi feya, *congoxós* y de malayre; y pot molt bé fer-se que fós victima, com han assegurat alguns his-

(1) Dés de Càller, lo 15 de Juliol del 1409, feya assabèr lo de Sicilia al seu pare, que per mor de la gran calor que feya y per fugir de mals ayres, se-n éra anat de Sant-Lurí' que sojornaría los dos mesos de Juliol y Agost a Càller, y que després, al Setèmbre empendría lo setge d'Oristà: *cavalcarém envers Oristan per asseljar-lo*, etc.

Arx. de la Cor. d'Arágó, registre 2300, foli 73.

toriadors, de cortanes o d'una febra pestilencial (1). La vigilia de sa mort otorgà testament, en lo qual dexà hereu universal de Sicilia e illes adjacents y dels ducats d'Atenes y Neopatria al seu pare, lo rey En Martí d'Aragó, y al fill natural que tenía, apellat Frederich, que hom nodría a Barcelona ab lo seu avi, li dexà lo comtat de Luna (1); a sa muller Na Blanca li encarregà la lloch-tinença general de Sicilia, senyalant-li les persónes qui havíen de formar lo seu consell, a En Lluis de Rajadell lo govern de Catania, en cas que hi volgués residir la Reyna; y a d'altres féu diferents encàrrechs y déxes o llegats, qui provaren certament havèr conservat son cor la virtut del agrahiment.

Aytal aclaparadora novitat acabava ab tota esperança falaguera y cobría de prenyats núvols l'horitzò de la nostra patria, car séns dificultat podía dir-se que éra finida la línia directa y màsculina dels comtes de Barcelons al setial aragonès.

Lo rey En Martí d'Aragó no tenía ningun fill, éra vídue y mancat de salut, puix patía de diferents mals dels quals parlarèm tantost; lo rey En Martí de Sicilia dexava no-més que un fill natural, un bórt, que per aquesta mala qualitat no podía tindre la esperança de cenyir-se la coróna del seu avi: les filles d'En Pére *ló Cerimoniós* qui no havíen renunciat llurs drets a aquella—com, per exemple, la muller del comte de Fóix,—per si-s revifas, per necessitat, la idea d'adoptar la successió femenina per falla de la línia masclina, no eczis-

(1) Lo Zurita aiéga noresmenys la opinió, tan grotesca com repugnant, d'En Marti d'Alpartil, la autoritat del qual bé-ns vagarà de donar-la a conèxer als nostres llegidors, qui diu «que, crehent que s'éra refét, li portaren, per complaure-l una donzella sarda de Sant-Luri, qui éra molt gentil, y essent molt aficionat a aquell vici li acabà la vida.» Si açò és cert, quasi hi hauría motiu per creure que lo cronista tenía intervenció en tan íntims secréts, puix ab tanta fermesa y séns vergonya los palesa.

(2) Declara en aquest testament En Martí de Sicilia, que lo fill Frederich lo tingué, essent éll solter, y de dona soltera. Si açò fós cert, la Tarsia no fora siciliana, com diuen tots los historiadors, y molt jóve començaria los séus colps-decap lo primogènit d'Aragó.

Arx. de la Cor. dArago, pergamí 454 d'En Martí.

tíen (1),.. ¿A quí, per tant, havía de senyalar la opinió pública per succehir, entre los parents de la familia Reyal, posat cas que tan prést morís lo rey d'Aragó, com éra molt possible, sinó al que vegéssen ab millor dret per son acostat parentesch ab lo darrer regnat? O, si no hi havía tal temor, y no passava tan avant, per aquella, la opinió pública calculant qui podía ésser l'hereu ¿hi havía, per ventura, algun camí per lo qual poguéssen esquivar los mals qui menaçaven? No duptam que hi hauría la temor que indicam, y que en la opinió públioa s'hi formaría un rahonat càlcul, mas la diplomacia preferí assajar lo mijà de sossegar lo cor y la rahó dels lleyals patricis, per més que no dexaría açò d'ésser ben difícil, féu resoldre l'ancià y xacrós rey En Martí a contraure segón matrimoni; y per que fós més remeyer y prompte lo camí, adhuch estimà necessari que la nova muller fós jóve y ab tots los tractius d'una recomanable donzélla. ¡Vana ilusió! Al seu témps esplicarém les minucies gréus d'aquest casament, los jocosos episodis a què donà lloch tan desigual ajustament, y per fí lo trist resultat que tingué tan incgnitat plan, de primer, per metéxa jóve qui donà sa tendra mà al xaruch rey, y després per la patria catalana, y en general per tota la nacionalitat aragonesa. Ans que no vinga aquest cas, vejam, donchs, què s'esdevingué en lo romanent del metéix any al qual pertanyen los féts de Sicilia fins ací traçats.

Per la espedició dels documents del matéix, qui-s troben als registres de la época, veu-se que lo rey En Martí no feya sa residencia dins los murs de la capital, sinó en la delitosa casa de Bell-sguart, Ab tot que aquest propósit no induhís a sospitar de la salut del Rey, les actes de les córts, que-s continuaven celebrant, confermaríen la realitat del aclaparament que compartava en Martí, puix en aquelles presideix sovint lo regent la Cancillería, y s'espressa que està o continua

(1) La infanta Na Joana, muller del de Fóix, qui, a préchs d'En Martí, s'establí a la fí a Valencia, gaudint d'Estat, morí en aquesta ciutat lo 21 de Març del 1407.

malalt lo monarca (1), essent notable lo contingut d'una cèdula responsiva, del dissapte 3 d'Agost—en ocasió en que En Martí acabava de sabèr la trista nova de la mort del seu fill,—ón s'hi declara «que lo senyor Rey está indispost, per lo cas, tribulació y tristor en que's troba, constant per relació dels metges que no-l jaqueix la fébra, per qual motiu lo mestre P. Soler li ha llevat lo ví.» Los historiadors qui parlen de la traslladó de Sant Sever, per esplicar l'origen de la devoció que tenía lo Rey al Sant, recompten la aparició d'aquell, una nit, a la cambra Reyal, ón jahía En Martí per havèr-se-li cangrenat la plaga d'una cama, y que-l gorí instantaniament la ómbra de Sant Sever no-més fent lo senyal de la creu, tant que no féu mester amputació, com eczigíen los cirurgians, y adhuc se trobà lo pacient gorit de prompte: aytal fét l'alloguen ja los dits autors al any 1405. Per fi, lo cronista Carbonell esplica que lo propòsit d'En Martí de Sicilia de sotsjovar la Sardenya, fou per veure que lo seu pare no's podía ja aplicar a tals empreses, *no havía la persóna ben disposta a treball, com hagués aquella en opilació de carns*, volent per ventura ab açó significar lo cronista que la malaltía del Rey éra hidropesía, com axí apar interpretar-ho l'autor dels *Condes vindicados* al dir que éra «*su complexión obesa y de una salud bastante quebrantada.*»

Del conjunct d'aquestes noves y observacions ne podèm deduhir, donchs, que éra un mal crònich lo qui principal-

(1) Podría encare atribuir-se la absença d'En Martí a la pésta qui regnava a Barcelona: emperò no vehèm mencionat aquest contra-témps fins a la sessió de córts del 26 de Desémbre, en la qual aquestes proposen que sien traslladades a un punt més sà, per preservar la familia Reyal y les demés persónes qui concorren, les quals *son infèctes de pestilencia greu, d'on se segueix aquelles úlceres pessimes e innumerables*, etc.

Responent lo Rey, des de Bell-sguart, lo 19 de Novembre, a sa germana Elisabet, muller del comte d'Urgell, qui estava en aquella ocasió prenyada, y volía pendre comiat del seu germà y senyor ans d'anar-se-n a Mallorques, diu en Martí que no se-n vaja fins a ésser exit del estat ón se troba, puix no vol que s'enuig, oltra de que lo viatge a Mallorques s'ha suspès per a-les hores, ajornant-lo per lo vinent carnestoltes. Ignoram si per aquesta darrera nova pot ún deduhir que éra llavors minvada la pesta a Barcelona, o que també n'hi havía a Mallorques.

Arxiu de la Corona d'Aragó, registro 2236, foli 151.

ment afectava al Rey, entre altres xacres, y que éra antiga la maltía en l'any al qual som arribats y en qnè s'escaygué la mort del sen fill lo rey de Sicilia. La necessitat de cercar distracciò y ayres més sans, que no-ls de la ciutat, induhiríen per tant a En Martí a romandre a Bell-sguart, y en aquell tranquil estatge, gaudint la dólça esperança que li farien concebre los propósits del seu fill y lo triumfe de les armes catalanes a Sardenya, esmerçaría at tot repos les estónes vagatives a ordenar quant podía contribuir al benestar de sa propia familia y dels seus sotsmesos, per mès que s'estalvias la presencia personal a les córts, si bé de sa cambra estant espatxava los afers que allà-s proposaven, obgectant les proposicions o posant lo *placet* al peu de les metéxes, segóns que ho feya assabèr a cada sessió lo regent la Cancillería.

Dos són los afers de major trascendencia que podèm citar als quals donà complimeut lo Rey en aquesta temporada l'un tocant al seu nét qui vivia en sa compañía En Frederich, lo qual legitimà, *per nos jam legitimate*, nomenat tudor, governador y administrador general séu, durant sa menor edat, lo conseller y camarlench Reyal En Pére de Torrelles, aquell metéix qui a-les-hores se trobava a Sardenya sostenint la honra de la patria, y cuydant aximetéix ordenar lo comtat de Luna, de què era senyor aquell descendent bòrt (1); y després, la difícil subjugació dels bàndols aragonesos, qui encare continuaven, y feya molt de témps que éren lo destorb constant al anament general y ordenat de tota la nació. Nos deturarèm particularment sobre aquest subgéct.

Méntre que lo rey En Martí no podía imaginar que perdés axí soptosament l'únich fill que Déu li havía donat, y essent lo rey de Sicilia molt jóve, és de creure que no pensaria en l'ordenament de la futura successió per si aquest mancava; y encare admetent la estimació íntima que professava al seu nét bórt no cal deduhir-ne, puix no n'hi havía tota-vía motíu, la preferencia que en tal cas donas a aquest

(1) *Arxiu de la Corona d'Arago*, registre 2325, foli 83 y següents.

per la successió, sobre lo seu nebot y conyat lo comte En Jaume d'Urgell (1); o en altres térmens, méntre uo exzistí motíu per pensar en la successió, ningú no podría justificar que lo compte d'Urgell no meresqués tota la confiança y afecció de son cognat, oncle y senyor, lo rey En Martí.

Lo llegidor constantment advertit dels escandalosos bàndols qui-s manteníen al reyalme d'Aragó, podia remembrar lo nomenament de lloch-tinent d'aquell reyalme fet en la persóna del duch de Gandía, qui portava l'encàrrech d' apaybegar aquelles turbulencies tan ben descrites per lo Zurita, axicom l'efimeral resultat d'aytan important comissió. Donchs bé: ja sía per çó que la gloria, en benifét de la patria comuna, adquirida per los nostres compatricis a Sardenya, se-n portas ab preferencia la atenció del Rey, o ans bé, que aquest, per amor de les seues xacres, no hi poguès anar personalment a escarmentar aquells constants destructors del sol aragonès, la veritat és que durant algun témps los bàndols anaren espandint-se més y mès, podènt un hom comptar a quina situació reduhiríen aquell infortunat pahis, con la pintura dels seus primers temps, féta per lo metéix annalista aragonès, és tan trista. A tal estrém érem arribats, que culpable fóra estat a un rey tolerar-ho per més temps, sóbretót con la nació en general sabía organitzar exèrcits y armades per subjugar una illa, protegint-ne los rebetles altres nacions poderoses y marítimes. Se resolgué, donchs, lo monarca a complir açò que ja havía atemptat a una altra ocasió, y puis qué per sa propia persóna veya-s en la impossibilitat de donar-hi fí, la que escollis per representar-lo y obrar en nom séu havía d'ésser naturalment un varó en qui resplendissen gayre-bé les metéxes qualitats a éll atanyents. Axí ho

(1) Havèm tingut la gran sort de trovar la legitimació d'En Frederich, essent-ne la data de Barcelona lo 14 d'Abril del 1409. Un sol paragraf que-n copièm serà prou per acreditar quant fundada es la nostra opinió: *Per hanc tamen legitimationis gratiam nolumus neque intendimus, vos Fredericum predictum aliqualiter legitimare et abilem ac capacem quovismodo reddere ad succedendum in regnis Aragonis, Valentieque, Maiorice, Sardinie et Corcice ac comitatibus Barcinone, Rosilionis et Ceritanie.*

Arxiu de la Corona d'Aragó, registre 2206, foli 165 revers.

féu: ja lo 26 de Juliol del 1408 havía nomenat En Jaume comte d'Urgell lloch-tinent y governador genetal al reyalme d'Aragó, donant-li molt grans facultats per aquietar los escandels que hi ocorrien entre los nobles ab llurs bàndols, segóns axi ho espressa en lo referit nomenament: *dum mente solita cogitamus neces vulnera rumores et scandala varia que insurgere videntur frequenter et quasi cotidie inter magnates. nobilis, barones, milites' et alios incolas regni Aragonis ocasione bandositatuum et disensionum que inter predictos urgent procurante hoc humani generis inimico*, y al motivar lo Rey la justesa de sa elecció en la persóna del comte, esprossava que corresponía a aquest ilustre personatge tan alt càrrech, tant per èsser lo parent més acostat com per la gran afecció que li duya: *Aliquam in regno predicto deputemus personam notabilem et insignem qui in ibi nostrum representet personam et locumtenentm nostri titulo fultiatur ad vos ergo eqregium et spectabilem virum Jacobum de Aragonia nepotem, nostrum precaram tanquan nostro lateri nexu sanguinis multimode adjunctum direximus popterea vota nostra.*

La susceptibilitat foral del antich reyalme, o ans bé d'alguns dels seus habitadors, perçò que de fét no consta çó que allà esdevingué darrera lo nombrament del Comte, suscitaria algunes dificultats al desembaraçat exercici del càrrech que li comanaren, iguals o paregudes a les que-s suscitaren al duch de Gandía; y axí ho sospitam al veure que, al any següent 1409, ón sóm arribats, veu-se En Martí en lo cas de confermar lo nomenament al metéix Comte, per contestar a alguns qui duptaven séns motiu, *quoniam aliqui dubitantes ubi dubitandum non est*, y desijaven sabèr la rahó en què aquell se fundava, y aprés de fer ampliació de facultats al nomenat.

Notables són abdós documents: en lo primer, o sía la confermació del càrrech, de data 9 d'Abril, está lo Rey encare més espressiu a favor del Comte, que no en lo primitiu nomenament, car diu que la rahó de nomenar-lo és per no trobar lo seu cor, en tots los seus reyalmes. persóna tan apte com la del Comte, per relluhir en éll moltes virtuts: *nec in*

regnis et terris nostris scilicet cor nostrum persóna aliqua erat prout non est ita sufficiens sicut vestra, quam reducentur nullis virtutibus ad ea providere et digne eligimus que dicta carta continet pertractanda; y és lo segón, o sia la ampliació de facultats al metèix comte en lo cárrech de lloch-tinent, datat a Bell-sguart lo díe 25 d'Agost def 1400 (pot-ser no gayre abans de sabèr En Martí la mort del seu fill), aprés de repetir les llohances anteriors, fa lo Rey tan magnífich panegírich del seu parent, com ben segur no-l faría de ningun altre personatge de sa època: nomena l *egregi e spectable varó, nebot molt car*, en lo qual, óltra la resplendor de la sanch qui ab éll lo lliga en íntim llaç, relluhen les clares condicions de totes les virtuts, de naturalesa y gracia, ornat de legalitat a tota prova, assenyalat per lo seu sabèr y perspicacia, y de formal aspecte, *debito sanguinis nexu conjunctum, dotibus claris virtutum ac nature et gratie preditum legalitate probatissima et industria insignitum, recto vultu*, etc., (1).

Semblarà que havèm estat un xich minuciosos al retraure aquestes noves prematures qui justifiquen la aptitut moral d'aquell qui deguéra ésser estat rey d'Aragó aprés d'En Martí, emperò com les calumnies alçades contra lo Comte per que no-s cenyis la coróna vénen de lluny; nos cal anar cercar també de lluny les virtuts, recordant-nos que la Historia no ho és si s'aparta de la veritat y de la justicia, y que lo nostre devèr, com a crítichs, nos obliga a descobrir o consignar çò que alguns van ometre per temor o dexadesa, a destruir çò que altres axecaren sóbre bases febles, a negar les assersions qui manquen de justificatiu o que les ténen falses, a combatre, per fí, tot quant no sía veritable y just, per més que de bell començament hi haja assentat una fluxedad o un vici, ho haja perpetuat després la rutina, elevant-se al cap de tót a gran veritat històrica per adopció impremeditada, o per sobrer respécte a plómes autoritzades, lo caràcter de les quals los valgué per que-s confongués ab aquella la error voluntaria o involuntaria. Les noves y documents

(1) Los tres documente als quals nos referim se troben per llur orde, al registre 2,222. folis 121, 135 y 141, del *Arxiu de la Corona d'Aragó*:

adés alegats són antecedents indispensables per la gran injusticia comesa a Casp puix que allà *alenguéren no al millor dret, sinó al candidat qui més convenía per la pau y benestar dels reyalmes.* y puix que s'enginyaren per fer cobrar al comte d'Urgell fama de bulliciós, cerca-rahons y tirà tot lo contrari de çò que-n proclamava lo rey En Martí, y puix d'ençà dels féts referents comença la nostra defensió, y en aquells séns dupte hi hà la primera causa del desprestigi del Comte, vejam còm lo tractaren los historiadors qui s'ocuparen de aquella època.

Ja havèm dit en altra ocasió lo concepte que-s mereix lo Llorenç Valla, cronista pagat per lo primer rey de la dinastía qui anava-s a entronitzar, e interessat en ridiculitzar y desvirtuar tot quant pertanyía a la anterior y sóbre-tót la persóna a la qual menys presaren los drets en obsequi del infant En Ferran de Castélla. L'autor català qui més estensament parlà d'aquest assumpte és lo Monfar, y encare que un xich posterior, puix escrivía a mijan segle XVII, sa obra mereix gran recomanació, car tenint per obgécte lo títol de la metéxa, la *Historia de los Condes de Urgel,* la instrucció del autor y sa qualitat d'Arxiver del arxiu Reyal féren que lo tréball resultas en general véramen històrich, y no una simple relació injustificada com practicaren antichs cronistes.

A guiar-nos, donchs, per çó que lo Monfar esposa, la hora que lo Comte fóu nomenat lloch-tinent se debatía la questió de qui havía de succehir a En Martí, y entant que lo Rey trigava a declarar-se, aquell s'impacientava y creya *que si allò calía portar-se per armes que poguèssen prevaldre les séues,* puix éra poderós a Aragó, y a Valencia los uns y los altres bàndols, que també allà n'hi havia, éren a favor séua. Mas com en l'antich reyalme s'éren declarat per En Lluis de Nàpols, los bàndols dels Urrea y lo dels Heredia que acabdillava l'arquebisbe, y lo nebot d'aquest, Gil Ruiç de Lihori, éra regent l'ofici de governador general, no podènt lo d'Urgell reduhir a sa opinió los d'aquell llinatge, *demanà al Rey que li donas l'ofici de procurador general y governador dels reyalmes, dihent pertocar-li com a lledesme successor en élls, méntre*

que lo Rey no tenia fills, enginyant-se axi per llevar l'ofici al de Lihori; y lo Rey liberalment lo-y otorgà, lo 25 d'Agost del 1409, séns veure la familia del Comte, pagada ab açò per veure assegurada sa successió, *què duya lo Rey en cor, lo qual feya molts anys que avorria y desijava veure lluny de si lo Comte:* axí que, condescendint En Martí per una part, imaginà per altra lo camí de destorbar-lo en ses pretensions, y a tal fí *escrigué lo Rey al arquebisbe y al metéix En Gil, que no l'admetessen en lo cárrech que ell li havia conferit, mas que usassen dels remeys ordinaris contra éll y que tinguéssen secréta aquesta ordinació* y en conseqüencia, esplicant les dificultats qui s'oposaren a la presa de possessió del càrrech, per part de la Justicia y dels quatre braços, hi afig que-s moguéren sóbre açò algunes veus, arribà l'afer a les armes, y prevalènt los de la banda del Comte, hi féu cap don Joan Fernàndeç d'Heredia, oncle del arquebisbe, en ajuda d'aquest amenant ab sí gran nómbre de gent de peu y de cavall, y prenent tots los amichs séus les armes anaren a combatre la casa del Comte, y éll no tingué altre remey sinó fugir ab los séus, escapant a peu y disfreçat, per un portell qui exía al riu, y se-n anà al lloch de la Almunia y d'aquí a Balaguer, *y no se-n vingué a Barcelona, per estar afrontat de çò que a Çaragoça li éra esdevingut y de que lo Rey lo tractas d'aquella manéra, y també perçò com hi havia la pésta a Barcelona.*

Es açò tot quant, séns rumiar-ho, arribà a consignar en sa obra l'historiador Monfàr, tan digne de recomanació en altres ocasions, ¡aquell metéix escriptor qui fóu lo primer en descobrir les traydores manyes del asoldagat cronista del rey En Ferran, lo qui ab més decisió isqué a la defensa del postergat a Casp y-s complangué de la sort de la casa d'Urgell y la decadencia de Catalunya! Al contemplar nosaltres aqueix mal ordit conjunct de falsedats, anacronismes y calumnies, no concebèm cóm podía adoptar-ho l'historiador de la casa d'Urgell, y no-més que una rahó, que prompte alegarèm, podía fer-lo caure en tan culpable falta. Falsedats y anacronismes són lo suposat motiu del nomenament de llochtinent a favor del Comte, arrencat del Rey contra sa volun-

tat, sols per perseguir lo Lihori, sa impaciencia per succehir; y la propensió de tal o qual bàndol a favor d'aquest o d'altre pretendent, posat que lo primer despatx és de Juliol de 1408, època en qué ni En Martí d'Aragó, ni En Martí de Sicilia podíen preveure tan solament que restas lo setial aragonès séns successor; y més los altres dos despatxs del següent any, lo primer, o sía lo de la confermació del càrrech, és del Abril, època en què En Martí de Sicilia, lo primogènit de Aragó, havía de donar encare la batalla als sarts, y estava ben lluny de calcular lo mal eféote que al seu cós havíen de produhir-li los ayres pestilencials, y la soberga calor de Sardenya; y lo darrer, o sía la ampliació de les facultats, de data 25 d'Agóst, a judicar per altres documents qui-s troben als registres, és de un jórn molt proper a aquell ón lo pare va rebre la malestruga nova de la mort de son benvolgut fill, e ímmediat sncoessor, y són precisament l'un y l'altre document los qui contenen lo panegírich del Comte fét per lo Rey, y l'esclariment dels duptes oposats per *alguns* qui no devíen dubtar, *aliqui dubitantes, ubi dubitandum non est*: de manéra que no eczistint lo motiu de la successió, mal poden ésser admesos los pretésts inventats, ni menys los féts, sóts pena de fer morir lo rey de Sicilia dos anys abans y de mudar proporcionalment tots los aveniments de la època, que la Historia a senyalats per llur orde cronológich y ha admès. Y calumnies ne dihem, posat que per fer veure l'invent, no s'hi mira algú en fer al bondadós rey En Martí fals e infamant, suposant que afalaga aquell quemés avorreix, que honra ab un càrrech un parent no-més per tenir-lo lluny de sí, y escollint-lo, per la una part, com lo personatge més digne per representar lo metéix monarca, per la altra escriu secretament als bulliciosos cabdills dels bàndols, per que-s'alcen contra éll e inventen tota mena d'obstacles qui facen infructuós l'exercici de la autoritat conferida al delegat.

Açò, que refereix l'historiador català, precisament lo defensor del comte d'Urgell, ho esplica aximetéix ab anterioritat l'annalista aragonès Zurita: que aquest donas asentiment a la falsedat, jatsía no és de creure, pct temor d'ofendre,

apugnant-la, la dinastía regnant, qui certament éra de la sanch d'En Ferran *lo Catòlich* y del seu avi En Ferran d'Antequera, ho comprenèm, per tal com no podía lo Zurita escriure en lo seu témps a Aragó ab tanta franquesa com tingué lo Monfar a Catalunya al compondre la seua obra, emperó que l'arxiver del Arxiu Reyal desconegués les nõves eczistents en aquest y propagas, menys de seny, axò que altres deguéren consignar per necessitat no té esplicació sinó per la convicció que tingués de que no hi havia ninguna nova contraria a çò que assentà un altre autor més antich y autoritzat.

Desgayre o dexadesa hi hà en aquesta part del treball de En Monfar, sóbre-tót tractant-se d'un punt axi delicat, y si tal fóu, de iguals defalts devèm inculpar lo Zurita, y més per lo mal exemple que donà adoptant per lo seus Annals lo tést d'una historia escrita, no l'aplech acomparat de documents, qui és axò qne constitueix la veritable historia, tést que éll pogué adoptar per falla d'altre, emperò que no-n podía dexar de regonèxer la falsedat l'espert Annalista, tot sabént que a la data del darrer nomenament que cita (y que ell, com l'autor qui li serví de patró, dóna per únich) no hi havía hagut motiu ni temps per parlar encare de la successió. y con, per compondrel l'anacronisme que-n resultava, traslladá la anada d'En Martí a Bell-sguart y sa estada a aquell Reyal lloch a la primavera del any 1410, essent axí que éra en la del any anterior 1409, molt abans de morir lo seu fill lo rey de Sicilia, segós axí pot comprovar-ho l'hom curós qui escorcoll los registres de la cancillería del últim rey català (1) Dígam-ho ¡si! llunyant tot empatx; lo qui fabricà tan mal or-

(1) Aprés d'assentada la nostra opinió, la havèm vista confermada per altres documents importantíssims. Lo 19 d'Octubre de 1408, lo Rey increpava En Llóp de Gurrea perçò que ab son bàndol havía influit en les eleccions dels jurats d'Exea, dihent-li que si una altra vegada s'entremetía en aquests afers, sería castigat en sa persóna y béns: lo 4 de Maig del 1410 (27 dies abans de morir lo Rey) lo comte d'Urgell contestava a En Martí fent-li assabèr que los çaragoçans estaven contents de que elí usas de la lloch-tinença, llevat de l'Arquebisbe y lo de Urrea ab la séua bànda. lo 10 de Maig, lo metéix comte d'Urgell deya al Rey que aquells dos personatges s'éren fortificats dins la Seu y en dótze cases vehines, aplegant-hi la gent més malvada de la ciutat: lo 12 de Maig, lo Rey manava al

dida trama de falsedats, anacronismes y calumníes fóu lo cortesà llagoter y cronista pagat del rey En Ferran, lo maldihent y burleta Llorenç Valla: d'éll, com a única font històrica de la època, o per altres motius que fóra difícil consignar, ho prengué, séns pensar-ho ni mesurar-ho, l'annalista Zurita, y d'aquest finalment, per són exemple, o del altre, que sería defalt molt més gréu en un català, ho adoptà ab no menys lleugeresa En Diego Monfar; y axí vingué a perpetuar-se fins al nostre témps la falsedat y l'anacronisme, per no havèr-hi qui arribas a sospitar tan barrohera y trascendental error, méntre que la sostenien autors tan antoritzats com l'Annalista aragonès y tan amadors del comte d'Urgell y de sa familia com lo català, historiador y arxiver Monfar.

Destriat lo veritable naximent de les falses relacions qui poden havèr contribuit a sostenir en desprestigi la fama del comte d'Urgell, no-ns toca sinó are donar a conèxer la indola del escrit qui serví de pauta als qui escriguéren aprés del Valla: çò que refereix aquest autor del comte d'Urgell a Aragó no pot ésser, may per may, abans de que lo rey Martí sabés la mort del seu fill, ans que hi hagués motiu per alçar-se la ambició dels qui aspiraren al trònus. Donchs bé: los escàndels promoguts a Çaragoça per los Urrea, los Heredia y l'Arquebisbe són anteriors a aquell fét o són posteriors; si són anteriors, trindríem que éren élls los bulliciosos y cercarahons, puix que s'alçaven no contra lo pretendent, que no hi havía motiu per esser-ho encare, mas contra lo lloch-tinent del Rey, contra la persóna de més confiança que hi trametía

Arquebisbe que foragitas de la ciutat de Çaragoça la gent armada, qui s'hi éra aplegada: lo die 14 del metéix mes, lo lloch-tinent d'Aragó feya sabedor al Rey son oncle dels escàndels de Çaragoça, la batalla que-s tingué al carrer major: ón l'Arquebisbe y lo Justicia ab los llurs s'oposaren a que lo Comte anas a jurar los Furs a la plaça del Pilar; y finalment, lo 18 de Maig, contestava lo Rey al Comte en esguart d'açò que acabava d'esposar-li, manant-li que sobressehis en l'ús del ofici de lloch-tinent séu a Aragó, de manéra que no-s véu privat de sa autoritat, lo d'Urgell fins a 13 dies abans de la mort del Rey.

Arxiu de la Coróna d'Aragó, registre 2236, foli 36, *Cartes Reyals* d'En Martí, lligall nóm. 107 y registre 2252, folis 144 y 146.

lo monarca, precisament per aquietar los revoltosos y tornar la pau al reyalme; y si són posteriors, no cal atribuir-ho a mires del Comte al fer-se donar lo nomenament, posat que exercía lo càrrech dés de molt témps abans, y que li havíen encarregat com a sistéma que s'atragués los uns bàndols per després vèncer los altres, sinó al resultat general y propri que ofería la trista situació del pahis, d'ença que tractaren de la successió y comparegueren pretendents per tots costats, en lo qual cas qual-se-vol compendrà que no havía d'obrar lo Comte com a lloch-tinent, posat que la sua autoritat sería vana y passatgera y sa veu desohida a una terra que sis mesos després, a la mort del Rey, segóns espressió del metéix Zurita, ardía no solament en disssenció y discordia, mas en una guerra civil.

Tot quant acabam de dir tocant al lloch-tinent del Rey, no priva de que parlèm con arribarà lo cas del pretendent qui cerca camins a sostinir lo seu dret, combatut per les armes de altres pretendents menys legitims, y puix aquesta nova situació va formant-se tan bell punt com consta la mort del rey de Sicilia, transportèm-nos altre colp al Reyal lloch Bell-sguart, per veure què s'hi esdevé al arribar aquesta desastrosa nova, còm procura algú posar remey fantasiosament per un mijà inesperat a la contrarietat sabrevinguda, y còm s'aparella y per qui, lo camp per les complicacions y desventura qui comença a traspuntar dés aquest instant.

Provat roman que los principals féts, polítichs o civils, de la nostra historia, en la època a la qual nos referim, estan intimament lligats ab los assumptes eclesiàstichs de interès general, y per tant és inescusable fer-ne alguna indicació de tant en tant. Lo concili de Pisa, tingut per cardinals del un y l'altre conclavi, renegà del un y del altre papa lo metéix contra Gregori, que contra Benet, y declarà vacant la cadira pontificia, per provehir-la tantost (1). Ja sía a conseqüencia del significat que tenía y de la trascendencia que

(1) Lo cardinal d'Espanya, dés de Pistoya, lo 7 de Novémbre del 1409, notificava aquest acort del concili de Pissa al rey Martí.

Colección de doc, ined, del Arch, de la Corona de Aragón, vol. I pl. 162.

hom podía atribuir a aquest nou podèr, o per tal com se prevehès per endavant, lo resultat fóu, segóns aferma l'Amat en sa *Historia Eclesiàstica*, que lo concili convocat a Perpinyà per Benet anà disolent-se visiblement per anar-se llunyant o retrahent gran nómbre dels qui hi éren concorreguts.

En tal estretor, y puix la casa d'Aragó comença a imposar temor per la actitut que prenia son primogènit respécte de Sicilia y Sardenya, éra lo més encertat per Benet apartar-se de punts massa acostats a França, y arrambar-se ans bé al racerç del poderós rey, qui éra per altre part son millor amich y més constant protector, resolgué anar-se-n de Perpinyà y venir-se-n a Barcelona, séns atemoritzar-lo tan sols lo perill de la pésta qui en aquella ocasiò esvahia la ciutat. Alguns historiadors fan entrar lo Papa acompanyat de son confessor y àulic inseparabl fra Vicenç Ferrer, mas, a nostre enténdre, aquest constituí la avant-guarda d'aquella irrupció (y axí ho consigna l'Abarca) (1), puix que a guiar-nos per una deliberació de la municipalitat, que hi hà al arxíu de aquesta, entrà Vicenç acompanyat o seguit d'una multitut immensa de pobres y espellifats, lo qni mogué la pietat del Concell, votant aquest tres-cents florins d'or per assistencia y vestits d'aquella comitiva, y en aquesta ocasió res no s'hi menciona del papa. Segóns lo Zurita, sojornà Benet a Perpinyà fins al 10 de Juliol, y per declarar-se també allà la pésta, se-n isqué lo díe 11, fent la vía del monestir de Roses, y continuant tantóst lo camí, arribá per fí a Barcelona, havènt·prés estada en lo metéix lloch de Bell-sguart ón residía lo Rey. Calculant lo témps que pogué estar-hi lo Papa en aquest curt viatge, pot ún compendre que estava ja en companyía d'En Martí a mijan Juliol, y si establim lo 15, resul-

(1) Tot escrivint lo rey a Torrelles, ab l'obgécte de manifestar-li la satisfacció que li causa la victoria de Sant-Luri, y les féstes que ab tal motiu se féren a Barcelona, li fa assabèr que lo mestre Vicenç Ferrer fa set setmanes que-s trova a Barcelona, ón *prehica fort meravellosament*, tant que constantment l'escolteñ de set a vuyt mil persónes, y que lo Papa arribarà lo primer d'Agost, la entrada del qual se proposa lo Rey que sia solemne y honorifica, ab féstes, *entremeses* y demés honors. Va datada aquesta lletra en Barcelona, lo 22 de Juliol del 1409:

Arx. de la Cor. d'Arago, registre 2252, foli 97.

tarà que estaven ja plegades les dues potestats deu díes comtats ans de verificar-se la mort d'En Martí de Sicilia, que fóu lo díe de Sant-Jaume.

Molts escriptors referexen que-s féren a Barcelona grans féstes al sabèr-se los triumfes de Sardenya, y és de pensar augmentaría la solemnitat y la pompa ab la inusitada satisfacció de tindre ací lo Pontífech romà: emperò tant de goig, tant de consol per lo malaltiç y entristit monarca, la muller amable del qual havía dexat d'eczistir la hora que més freturava de la seua amor y companyía, se transformaren soptosament en llàgrimes y desesperació, al rebre la nova de que éra mórt lo rey de Sicila, l'únich en qui l'infortunat pare, lo curós monarca, fiava l'esdevenidor de sa gloriosa niçaga y de sa heroyca nació.

Apar, y axí la prudencia ho consella, que los comissionats de Sardenya qui portaren la malastruga nova, la comunicaren ans que al Rey, a d'altres persónes de confiança y de dignitat. L'annalista Feliu diu que «trobant-se a Barcelona lo papa Benet per tractar ab lo Rey y les Córts la fórma del bé de la Esglesia, o bé de mantenir la suprema cadira,» al informar-se de la mort del primogènit *aviéndolo conferido en las cortes*,—no sabènt què voldrà significar, sóbretót no constant res d'açó en lo procés de les metéxes,—determinaren portar la trista nova al Rey fra Vicenç Ferrer y los Concellers: per més que no mencionen tal acort altres historiadors, bé podèm acceptar, per ésser molt propri que lo amich íntim d'En Martí, lo Papa regonegut a Catalunya y hoste al metéix témps del reyal estatge s'interessas per aquell de qui rebía obsequi y del qual esperava favor per lo sosteniment dels seus drets, y sía la pensada de Benet o de un altra, devèm celebrar la elecció de les persónes qni devien notificar al monarca la inesperada novitat, puix ningú com lo fàcil y eloqüent orador de la època, axí mestre en sabèr ensenyar la resignació als decréts de la Providencia, per introduhir al cor del pare, ab la menor amargor possible, la góta de fel que etgegada per una altra mà fóu prou per ventura a destroçar de sópte qual-se-vulla

altra eczistencia més vigorosa que no la que menava lo pobre rey d'Aragó, y ningú com lo savi y patriòfich Concell de Cent de Barcelona, per mijà dels Concellers, per acompanyar en son difícil càrtech lo relator de la desgacia, y per espressar en representació del poble, la viva dolor que aquest ne sentía posat que d'aquí-avant no ovirava sinó imminents tempestats en l'horitsó de la patria. Tant cert és axò, que encare prescindint de la escena conmovedora que és de suposar a la cambrr reyal, avallà lo plor patern d'aquesta a la vía pública, y com a fills séns esperança plorant los catalans, escamparen arreu-arreu les vives demostracions de llur dolor per la pèrdua que pressentíen de llur passada grandesa. Axí ho consignaren ja autors contemporanis al fét, y ho han repetit ab major espressió autors tan de pés com los aragonesos Zurita y Abarca oferint-ne un exemplar que s'és adoptat y perpetuat després fins a nosaltres.

Vet-vos ací les frases del primer: «Arribà açò a tan alt grau de sentiment y tristor, que los catalans feyen llur dol de manéra, que publicaven que tal jórn com aquell fóu perduda tota llur honra y estimació y la prosperitat de la nació llur, que percaçada havía en la antigor entre totes les gents.» D'aquesta manéra revela la metéxa idea lo segón: «En especial los catatalans, entre públichs e implacables suspirs, cridaven que aquell jórn s'éra perduda tota la honra y gloria que, per tants segles, entre totes les gents, s'éra gonyada la Nació llur.» No afegint-hi nosaltres sinó, com a completament. ¡Y rahó tenien los catalans del témps del rey En Martí, y los historiadors qui cuydaren dexar consignat lo noble y patriótich sentiment dels nostres avis, puix de aquell díe ençà tingué principi per Catalunya una era de injusticia, de decadencia, de vergónya, romanent burlada la tradició ja may interrompuda d'aquell reyal llinatge en lo qual no s'éra comptat ni admés jamás fins a-les-hores usurpadors, intrusos, forasters ni malvats bórts; y per tal com teníen rahó los uns y los altres, no-mès no-s meravellam de que los qui tant de zel mostraren en consignar la dolor de la víctima, no-s deturassen després en esbrinar la fesomía de-

butxí qui la ocasiona, o quant menys no s'admirassen de veure que al metéiv moment, perentori e imprevist, de sabèr-se la insuccessió directa del rey En Martí, en presencia d'aquest del papa Benet y del seu confessor y segretari fra Vicenç Ferrer, qui tant manifestaven interessar-se per lo benestar de Catalunya, los catalans, pessimistes en la llur esperança, ja etgegaren lo mal averany de que tal díe com aquell se perdé llur honra, llur estimació y prosperitat, y açò que m 𝔓 val, que endevinareu lo proper eféote de la llur temor y de la dolor llur, posat que lo và pronòstich se mudà ben prést en realitat espantosa! Axí ho sentim, y axí-ns gloriejam de provar-ho, per que sía lluytant ab la rutina històrica qui tantes falsedats raporta y perpetua en palès detriment de la veritat y de la justicia.

Tractèm are del remey al qual apeloren, séns tardança, la tempestat qui devía tantost alçarse ab motiu de la insuccessió, puix no havíen de mancar pretendents qui aspirassen a apropiar-se la òrfena coróna. Los historiadors, en general, recompten que van aconsellar al Rey, séns dir per part de qui, que contragués nou matrimoni y procuras tenir fills, y lo Monfar, pretenent anar més avant, declara que éren los privats del metéix Rey, per més que-l veyen baldat y ab poca salut «car, óltra les esperances que hi havía de successió, li prometíen lo romanent de sa vida ab dalit y satisfacció tan gran, que li faría oblidar la pèrdua passada, y aximetéix que confiaven élls que si d'aytal casament ne restaven fills, prompte havíen de veure-s òrfens, y élls ab lo govern de la coróna, regint per lo nou rey menor, tal com éra esdevingut a Castélla.»

Possible fóra axò que suposa lo cronista d'Urgell, emperó, de ón tragué aquesta nova, puix que no nomena ningun dels privats, y solen ésser semblants treballs sémpre ocults, donant no-més a la congectura que sovint sol ésser preocupació o errada? Bé-ns gordarèm nosaltres de fer autor d'aytan diabòlich pensament lo papa Luna, emperò és natural pensar-ho, méntre que estava en companyía d'En Martí, predominava en son cor, y tingué la pensada de fer-li donar

la mala nova de la mort del fill per les persónes qui pogués-sen verificar-ho ab més amorositat y dolçor. Havèm d'admetre o suposar que Benet volía lo bé del desconsalat rey, y puix basquejà de conortar-lo con la pèrdua del fill natural, és també que imaginas per éll un nou consol, en lo conflicte ón cuydaríen abocar-lo los pretendents a la successió: car, si no fóu Benet lo qui li consellas lo remey del nou casament ¿cóm, ab sa preponderancia, no-l contrarià, puix que lo Rey més estava per gemegar y plorar, que per fer paper de nuvi, y sóbre-tót de nuvi vigorós? (1) De qui-s vulla que fós lo consell, no-més concebèm que s'imaginas per donar témps, méntre s'esperas lo fruyt de benedicció, als qui devíen aparellar lo camp a favor de tal o qual pretendent, noresmenys de que axi, ab la possibilitat y esperança de tenir lo Rey fills, podía més fàcilment contenir-se, ab aparença de legalitat, lo qui s'adevanças en pretensions, y sóbre-tót lo qui-s cregués ab més drét, o sía lo comte d'Urgell. Emperò tant si éra ab aquesta mira com ab una altra, que fóra difícil endevinar, és cosa certa que-s posà en planta lo gran remey, y van convèncer lo rey En Martí de la seguretat que ofería la temptativa, comptant com sols comptava cinquanta-un anys d'edat; y encare hi hà qui hi afig si lo pregon sabèr de determinats físichs assentà que éra més fàcil la generació entre hom vell y fémbre jóve, que essent jóves abdós generants: d'altres asseguren que lo Rey se dexà convèncer, tant que aquest goig lo distragué de les penes anteriors, y que s'enllestí lo matrimoni y que aquest romangué complit en poch de témps.

---

(1) En una carta escrita per lo rey En Martí a En Pére Torrelles, li esplica que una comissió de les córts, presidida per lo comte d'Urgell li suplicà que-s servis contraure nou matrimoni, y que féta la súplica, Benet li suplicà que hi accedis, en presencia de Vicenç Ferrer: *E féta la dita supplicacio, tantost lo dit sanct pare pregà-ns en-s consellà públicament, presents los dits suplicants, e presents encare los dits maestre Vicent, lo prior e mossen Francesch d'Aranda que volguéssem condescendre a la dita supplicacio, la qual a son parer era no solament justa e rahonable, mas encare expedient e fort necessaria, e que no volguessem la execucio d'aquella differir.*

Arxiu de la Corona d'Aragó, registre 2252, foli 110.

No-més que d'aquesta darrera nova fèm nosaltres cabal, per èsser les altres en gran part filles de la fantasía y lleugeresa dels escriptors. Cert, molt cert és que los interessats en casar a En Martí se mostraren impacients en la realització del llur plan, y ab la urgencia del cas, tant en familia ho tractaren, que ni haguéren de portar lo mirament polítich o diplomàtich que ordinariament determina los casaments dels reys, ni pensaren en quines princeses o infantes d'una nació o comtat mes o menys confrontant o llunyà podíen convenir al desvalgut vídue, sinó que-s cenyiren al sol lloch o punt ón la córt se trobava, passaren revista entre la servitut allà encare eczistent de la difunta reyna Na Maria, y escolliren d'entre les dames la qui millor servis per l'afer, parèr del metéix monarca. Dues éren entre aquexes dames les qui sobressortíen per llurs qualitats físiques y morals, Na Cecilia, germana del comte d'Urgell, y Na Margarida, filla d'En Pére de Prades, qui éra nét del infant En Pére d'Aragó: abdues éren donzelles, y abdues de la sanch dels Berenguers, çò és, parents de la famila Reyal. Si alguna prevenció hi hagués contra lo Comte, fàcil fóra de compendre que no elegissen pe rreyna la primera d'aquestes dues emperó admeten la rahó que generalment retrauen de que éra Na Margarida molt gentil y s'éra tots-tems criada a costat de Na María, fugirèm de congecturas y-ns atendrèm al fét.

Fóu, donchs, la escollida Na Margarida de Prades, y ¡oh escarni dels sentiments més nobles del cor humà! tot-just éren passades sis setmanes d'ençà que fra Vicenç Ferrer y los Concellers féren sabidor de la desastrada nova lo pare, con aquest duya al altar nupcial la nova, bella y jóve esposa, enaltida de dama palauera a reyna d'Aragó, per rahó d'Estat, com diríen per ventura aquells diplomàtichs d'*intramurs*. Lo díe 16 de Setémbre del 1409 (1), a la capélla de la torra o lloch de Bell-sguart, aprés de dispensar cuyta-corrents lo parentesch qui mijançava entre los nuvis, va emmu-

(1) Lo llegirse en lo Monfar 1408, és simple errada de caxa, car en aquest any y més Benet no éra vingut encare a Barcelona, y-s trobava a Italia o a Provença.

llerar lo metéix papa en persóna lo rey En Martí d'Aragó ab Na Margarida de Prades, dihent-los-hi tot-seguit la missa de benedicció l'amich, segretari y confessor del pontífech, fra Vicenç Ferrer, del qual diuen los nostres historiadors que, ja en aquell témps, feya gran copia *maravellosos miracles*, y trobant-s'hi presents cinch cardinals, molts prelats, lo comte d'Urgell, la reyna vídua Na Violant, muller que fóu del rey En Joan, lo vescomte de Castell-bó, fill del comte de Fóix, y gran concurs de magnats y altres assenyalades persónes. (1)

Trétze jórns aprés d'aquest notable aveniment, per la díada de Sant-miquel, lo papa Benet XIII se separava per una curta temporada del lloch de Bell-sguart y feya sa solemne entrada a la ciutat de Barcelona, per lo portal de Sant-Antoni (2), acompanyat dels cinch cardinals qui concorregéren al casori del Rey. Ignoram si aquella visita éra simple atenció envers la principal ciutat de la Coróna, y en conseqüencia vers la poderosa corporació municipal qui la representava, si éra principi d'un viatge que cuydas empendre Benet, o ab mira de fer algunes prevencions marítimes en seguretat de les forces qui éren romases al palau d'Avinyó, menaçades de nou en aquell pas per armes franceses. No-res podém assegurar en aquest punt per fretura de noves, y, día que més o menys tart se-n tornas Benet a Bell-sguart, sía que de fét emprengués algun viatge que no sabèm, no-ns consta sinó que lo metéix personatge, ab igual comitiva o altre de consemblant, ab alguna posterioritat a la data en qué visità Barcelona, se-n anava dret cami d'Aragó, diriginse a la ciutat de Çaragoça, llà ón consta que estava per la

(1) No féu tot seguit En Martí senyalament de réndes a sa muller, emperó féu-ho més tart a Bell sguart, lo 2 de Janer del 1410, y fóu de 15,000 florins d'or y altres quantitats *pro camera et jure ad decursum vite sue*. Als documents signats a aytal obgécte, li diu sémpre lo Rey a sa muller *nostre carissime conthorali*.

Arx. de la Cor. d'Arago, reg. 2312, foli 19 y següents.

(2) Aquest portal èra ún dels que hi havià a la línia de la Rambla, havènt-se donat lo metéix nom a un altre del darrer circuit, a costat del cual enclavaren les làpides qui recordaven la edificacio del primer.

fésta de Nadal d'aquell any 1409 (que lo Zurita ne diu ja 1410, segóns lo seu mou de començar l'any.)

Ja en aquest mes, s'éren començats a desvergonyir los pretendents a la Coróna, segurament per començar-se també a desconfiar de la successió d'En Martí, y posat que les malvolences entre lo comte d'Urgell y l'aragonés Lihori, al qual favorejaven los bàndols dels Urrea, dels Heredia y l' arquebisbe d'aquest nom sien certes, recomptant les com a desenratllades en aquest entremig, puix abans ja havèm provat que no tenien rahó d'esser: preguntam nosaltres ¿qué hi anava a fer a Çaragoça, dexant en los seus soferiments, anguníes y desenganys lo Rey, al recers del qual véu abans lo més fort escut per la salva-guarda dels seus combatuts drets, aquell papa aragonès al cual lo concíli de Písa acabava de declarar heretge, scismàtich y pertorbador de la Cristianitat, lo cual tornaven los francesos menaçar a Avinyó, al qual acabaren de desamparar la major part dels prelats al concili que aplegà a Perpinyá, no romanent-li per fí altre ferm recolze que lo rey En Martí méntre que visqués? ¿Tenía per ventura en cor Benet, al empendre aquell viage, aparellar lo camp per assegurar que l'incert successor del rey Martí pensas y obras tot aximetéix que lo seu antecessor respécte del papa d'Avinyó? L'annalista Zurita nos dóna involuntariament la resposta queací podríem donar a aquestes preguntes, dexant-lo, donchs, parlar: «Trobant-se lo papa, diu, a les matines la vetlla de Nadal, essent costum antich que en aquella ofici lo sobirà Pontífech sol recomanar una lliçó de matines, que-n diuen lliçó imperial (1), al major princep qui s'hi troba, y diula ab una espasa en la mà; estant allà presents En Gil Ruiç de Lihori, qui regia l'ofici de go-

(1) La lliçò de què s'encarregà lo Justicia éra la 6.ª del II nocturn *In nativitate Domini*, qui diu, entre altres coses, lo següent.

«Et cum essemus mórtui peccatis convivificavit nos Christo, ut essemus in ipso nova creatura novumque figmentum. *Deponamus ergo véterem hominem cum actibus suis:* et adepti participationem generationis Christi, carnem renuntiemus operibus. Agnosce, o Christiane; dignitatem tuam, et divinae consors factus naturae, noli in veterem vilitatem degeneri conversatione redire.»

Per més que és de notar en los escrits de Benet una particular afició a espli-

vernador general, y altres persónes molt assenyalades, no volgué encomanar-la sinó a En Joan Ximèneç Cerdan justicia d'Aragó: y encare que lo Papa ho féu per la preheminencia del seu ofici, per ésser lo mes assenyalat y de major superioritat, que no ningun altre de la Cristianitat, fóu *com a pronòstich, que calía declarar per térmens de justicia, a qui pertanyía la successió d'aquests Reyalmes; per tal com axó que en altres solía decidir-se per les armes, en aquest calía hom subgectar-se a quant s'ordenàs per rahó de iguallat y justicia.»* De manéra que lo temptinejant papa, menaçat de romandre bentost séns lo recòlze de la única nació y del únich rey qui palesament lo sostenía, devent trobar-se enfora dels actes civils, polítichs y seglars ab què un poble se constitueix o procura modificar sa constitució y organització en determinats cassos, se feya en avant y s'atrevia a fer, per endavant, lo pronòstich del mon com calía resoldre la successió dels reyalmes con ne fós lo cas, y axò tot vivint encare lo Rey, con no feya tres mesos que ell metéix havía-l emmullerat, y con, segóns és de veure, ningú no havía gosat encare sostenir son dret per les armes, puix en aquella ocasió (lo 24 de Desémbre, y cinch mesos abans de la mort del Rey) s'hi diu que çò que *en altres reyalmes solien decidir per les armes*, en aquest se faría altrement. Encare més: si certament havíen tingut principi les solicituts dels pretendents, si s'éren declarades les malvolences que suposa lo Valla entre lo comte d'Urgell y lo governador d'Aragó Lihori, favorejat per l'arquebisbe y los bàndols del Urrea y Heredia, al distingir lo papa ab la preeminencia de la lliçò imperial lo Justicia, y en presencia del Lihori, si no-s declarava a favor del candidat que aquests proposaven o defeníen (que no-s declarà, ans mudaren aquests ben prompte d'opinió defensant lo proposat per Benet afalagava quant menys los qui, segóns lo metéix Valla, s'éren mancomunats

car tésts sagrats com a esplicació d'una idea profana, creuríem atrebir-nos a mólt si volguéssem penetrar ací les intencions del enemich del comte d'Urgell, per lo contingut de la lliçó, emperò si que podèm fer notar que hi hà en la metéxa paraules qui son veritablement lo lema que d'aqui-avant escrivíen en sa bandéra los bàndols defensors d'En Ferran de Castélla, sóbre-tót les sóts-ratllades: *Deponamus veterem hominem cum actibus suis.*

per no obehir al lloch-tinent nomenat per lo Rey, çó és, als enemichs del comte d'Urgell, d'aquell candidat qui, apart dels seus drets propris y les de sa muller en quant a successió directa, éra lo més prop-parent d'En Martí, com podía havèr-ho deduhit lo pontífech, vehent-lo a costat d'aquell y en primer térme, al enllaçar ell lo monarca, a la capella de Bell-sguart, ab la jóve y gentil Na Margarida.

Resoltament dés d'aquest instant lo Pontífech, qui hauría tingut ocasió de conferenciar a Çaragoça ab la autoritat eclesiàstica més eminent d'aquella regió, ab l'arquebisbe Heredia se declarava enemich d'aquell candidat qui; també segóns lo metéix autor citat, tenía tot Catalunya a favor séu, tot Valencia séns diferencia en los bàndols qui allà batallaven, y a Aragó tots los partidaris dels bàndols qui no seguíen als Heredia ab llur arquebisbe, ni als Urrea. Bé féu Benet, al fer son pronòstich en fer empunyar la espasa per lo Justicia Cerdan, car solament significà aquella arma que la força de les armes faría la justicia, y bé féu en vaticinar que la questió resoldría-s per justicia, posat que hi hà justicies acomodaticies, que hom practica com hi ha volença en oblidar la justicia principal y única, lo dret, de la metéixa manéra que hom obra malgrat lo dret constituhint, qui és lo més essencial y veritable.

No sabèm lo témps que sojornà Benet a la capital del antich reyalme, solament que als primers mesos del següent any tornava estar a la nostra terra, y ocupava un casal fora dels murs de Barcelona, apellat, segóns lo Zurita, la torra del Plà, en ocosió que lo Rey s'éra traslladat del lloch de Bell-sguart al monestir de Vall-donzélla qui éra tocant dels d'aquella, cosa que no podía ésser per mor de la pesta Barcelona, segóns indica lo metéix autor, car a-les-hores haguéra-s acostat més a aquella en comptes d'apartar-se-n, sinó per altres rahons que ja esplicarèm. Al témps al qual nos referim s'esvaneí visiblement la esperança de successió que podíen havèr concebuda lo Rey y aquells qui-l féren emmullerar, y llavors, per tant, se revifaren les impaciencies dels pretendents a la successió: mas, ans de entrar a

la descripció de tan importants féts, dirèm de passada, per donar compliment al resultat d'altres féts qui restaren penjants, quin fóu lo comportament dels catalans a les illes, aprés d'ésser mort lo monarca y cabdill qui-ls havía conduhits a la victoria.

Tan bell punt com los sarts van sabèr la mort del llur vencedor lo rey En Marti de Sicilia, refiant-se del desconcert que éra d'esperar, féren crida de gent, y tot esperant los Mont-cada, qui ab quatre-cents de cavall tornaven de fer una entrada contra Oristà obligaren-los a batallar ab élls qui éren dótze mil pehons; emperò al bò de llur estreta, aplegant en llur socórs lo nostre Pére de Torrelles ab algunes companyíes més de cavall, vencéren y desbarataren los rebetles, lo díe 17 d'Agost, dexant-se més de quatre mil homens en lo camp, y séns esperimentar gran dany, a proporció de nostra part. No fóu semblant prohesa del Torrelles la única, perçó com mencionen los autors d'aquell témps una altra batalla, en la qual los nostres donaren mort a sis mil rebetles sarts.

Al sabèr lo nostre rey la mort del seu fill, e informat del testament que aquest havía fét, ón havía nomenat per son lloch-tinent general la seua muller la reyna Na Blanca, ab tót y la dolor qui l'abatía, prevehent açò que en aquelles podía esdevenir basquejà de trametre lo podèr a la dita reyna, confermant la disposició del marit, comunicà prudents instruccions al comte de Módica, de qui desconfiaven, y manà activar y augmeutar los socórsos de gent y galéres qui ja d'abans aparellaven-se a les costes de Valencia per ajuda dels defensors de Sardenya, tant que lo primer d'Octubre la armada estava ja en orde a la platja de Barcelona, per pendre veles, tenint-ne lo comanament En Antoni de Cardona y En Pére de Mont-cada. Per remeyar açó, consta qne En Martí empenyorà a la ciutat de Barcelona lo comtat d'Empuries, per cinquanta mil florins, lo 13 de Setémbre del 1409 (1), emperò sa bona voluntat no éra prou a remeyar mals tan llunyadans: a Sardenya En Pére de Torrelles, ab

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragò*, registre 2225. foli 66.

sa constancia, e investit noresmenys ab lo càrrech de llochtinent y capità general d'aquell reyalme, que lo-y trameté tan prést En Martí, pogué conservar la gent de guerra, y consta que al Març del següent any sostenía fermament la guerra contra lo vescomte de Narbona. Emperò a Sicilia, se revifà ben prompte la antiga ambició dels barons, participant-ne aximetéix lo de Mòdica; y en tal estretor, ferit en son propri cor, que no-l tindria aclaparat com lo còs, En Martí, en una noble rauxa, fins mana publicar que va a fer-se espedició per subgectar los revoltosos nobles sicilians, y que ell la manarà en persóna: emperò debades éra aquest magnànim esforç, y debades la esperança que podía hom tenir de conseguir lo benestar de tan llunyes terres, con ànava perdent-se per moments lo d'aquests reyalmes, y ningun no-n tenía ni en son còs ni en son esperit l'infortunat rey. Lo benestar, o millor la tranquilitat y l'orde ací y allà no-més podíen conseguir-se a força de noves circumstancies, que no-n havíen d'assollr lo benifét, ben segur, les persónes qui environaven en les seues darreríes lo darrer monarca de la dinastía catalana, y qui ab éll estaven units per vincles de amistat, de sanch, d'amor o de respécte. Prompte veurèm aquest cambi a la nostra patria, y la sort que-ls cal seguir a les llunyadanes illes respécte de la metéxa.

Tot bevent a la metéxa font de sémpre, tocant al assumpte de la successió, los autors aragonesos y catalans, al parlar del casament del rey En Martí, recompten que lo Rey estava content ab la novençana, que no desijava sinó veure-la prenyada, que la reyna desijava aximetéix veure-s mare, y que per açò aplicava al Rey tots los remeys possibles, encare que violents, afegint que veu-se axò confermat per diverses medicines y menjars molt esquisits que li donaven per incitar sa inhabilitat e impotencia, de què se-n ressentí, y per diferents pots y ampolles de certes confeccions que trobaren a la seua cambra. Totes aquestes minucies, que ningú no pot justificar, en conjunt o en part, repetiren ab sobrera lleugeresa los historiadors de Catalunya y d'Aragó

(1), séns veure que l'únich qui les havía referides éra lo cronista del vencedor en la lluyta de Casp, y sabut és que en lo plét de la veritat, que és la Historia, no s'ha d'escoltar ja may un sol advocat o defensor, y menys lo qui ho és d'un pledejador qui pretent l'heretatge prescindint del dret. L'inventor de totés aquestes noves, aficionat a descriure sémpre intrínsiques menuderíes de coses grotesco-libidinoses, y tal com gaudí ofenent la honra de la reyna Sibilia, y jogà ab les virtuts d'altres personatges de la època, apregonà aquesta vegada dins los íntims secréts del regi matrimoni, y de tal fórma ho fà que arribà a presentar la pintura més ridícola, immoral y repugnant que inventar pogués la imaginació més desordenada, car bé hi representa lo pobre rey En Martí veritable paper de gorà, ab la ajuda d'aparells ortopèdichs y de varons y donzélles coadjurors del acte que únicament la solitut consent, ab altres pinzellades y desmenuçaments que no és avinent que hom les sapia ni menys de recomptar-les lo qui per miracle les sabrà; y és encare més escandelós que, aprés de tan sutgea descripció, regoneix lo metéix autor o inventor que la vergónya obliga a gordar aquelles coses en silenci (2).

(1) Lo ressò més fresch de tots los ressons anteriors fóu lo rutinari Feliu. Crehent-se aquest autor fer un gran bé a la Historia, justificà, per via de referencia marginal, quiscuna d'aquestestes y altres grolleríes qui tiren sols a ridiculitzar la dinastia catalana: y d'aytal fórma, séns pensar-s'ho l'Annalista, abonà lo maliciós intent de semblanis noves, fent palès lo qui-n fòu inventor, com ès de veure al marge dels seus Annals, rublert de referencies al Llorenç Valla, arribant tant amunt la preocupació o inesperiencia històrica d'En Feliu, que algun colp fins arriba a recomonar l'antequirità, ab aquestes paraules: *autor de este tiempo al qual se debe dar fe.*

(2) Lo Monfar esclama. «¡si açó s'ésdevingués en lo témps de Marcial, quants d'epígrames a afegir al seu llibre!» aprés de copiar la descripció del Valla, que no gosa a traduhir-la en romanç per no ofendre la honestat. e inseguint nosaltres aquest exémpla. la reproduhirèm en la metéxa fórma per que no sia comprensible a tots los llegidors: *Sunt enim qui dicant nullo pacto, nec medicorum artes nec multifariis machinis. potuisse eum, vel concubere cum muliere, vel puellae virginitatem demere, licet mater aliaeque nonnullae faeminae, velut ministrae puellae adessent. licet viri qooque aliquot auxilio regi essent qui ventrem, quasi appensum per fascias a lacunari pendentes, quibus tumor proni ventris cohiberetur, dimitterent eum sensim in gremium puellae, ac sustinerent; sed ac verecundius forsitam in silentio reponuntur.*

La realitat que hi hà part dedins totes aquestes ecsageracions és que, ja fós per la grossaria del Rey, ja per les seues moltes xacres y visible postració, no passà gayre témps que no-s dessenganyassen los qui més esperança havíen tinguda en la successió d'En Martí, e impacients tots quants havíen tingut confiança en la major força de llurs respectius drets, començaren a moure-s y constantment véuse lo Rey tabuxat ab embaxades y proposicions de pretendents més o menys llunyadans, qui teníense ferms en que lo Rey declaras preferent la llur solicitut (1). Esplicarèm l'orde per lo qual anaren comparexent.

Lo Valla y los seus imitadors recompten que llavors se tractava ab gran secret la legitimació d'En Frederich, nét del Rey, y que havía de fer-la lo papa Benet. No sabèm si açò és dit per disculpar- axí la impaciencia dels altres pretendents, suposant per ventura que la legitimació del bórt significava preferencia a favor d'aquest y conseguent postergació dels restants qui éren parents lledesmes,—emperò ja en altra ocasió havèm citat un docnment per lo qual vé provat que ja estava aquell legitimat molt de témps abans de morir lo seu pare lo rey de Sicilia (2). Tenim dret, donchs, a duptar de la nova y del pretest, cenyint-nos solament al orde dels féts. Just un mes aprés d'havèr hom verificat lo casament del Rey, arribaren embaxadors del rey Lluis de Nàpols, y bisbe de Coserans, qui éra un d'élls. esposà lo dret que tenía la mare del dit monarca, qui éra la reyna Na Violant, fillà d'En Joan I: passèm per alt la esposició d'aquest dret, que veurèm al tractar del Compromis de Casp, com també la esplicació no menys ponderada y ridiculitzada per lo Valla—qui fa estar sémpre lo Rey ab los ulls aclucats y responent devegades en llatí,—la qual podrà veure lo curial

(1) Lo díe 15 d'Abril se presentà una comissió de les córts al Rey, suplicant-li que escrigués a tots los seus reyalmes que enviassen embaxadors per determinar l'orde de successió, per si-s donava lo cas que-s moris menys de fill mascle, a la qual respongué lo Rey que ho haguéra fét *matu-proprio*, desitjós de menar aquell afer a bona fí.

Arxiu de la Diputació. Córts de 1405 a 1410, part 2.ª, foli 568.

(2) *Arx. de la Cor. d'Aràg*, registre 2325, foli 83 y següents.

llegidor transcrita en la obra d'en Monfar; y cenyint-nos a la part més important, dirèm solament, que no volgué lo Rey accedir a la eczigencia del fill de sa neboda, qui talment tenía en cor de venir-se-n ací y criar-se al palau sóts lo caràcter de futur successor, per ésser açò molt impropri con hi havía probabilitat de que la reyna se fés prenys y proporcionas un successor directe a la Corona.

La proposició del Napolità arrencà, no obstant, d'En Martí una concessió, de la qual s'alegraren molt los restants pretendents, y fóu que tant li feya que-s discutis lo dret de successió en vida séua y en sa presencia, car més s'estimava que llavors se decidis segóns les disposicions de dret, que si, mort éll, calgués esbrinar-ho per les armes. En conseqüencia anaren descobrint-se pretendents, y prenent cadascú defensor, tinguéren-se d'aquí-avant algunes sessions en presencia del Rey: per la reyna de Nàpols parlava En Guillèm de Montcada, per son fill Lluis lo bisbe de Coserans, per lo comte d'Urgell En Bernat de Centélles, y per lo duch de Gandía En Bernat de Vilarig. Lo llagoter del infant En Ferran de Castélla, naturalment volent exalçar tota-hora lo senyor qui-l pagava, per fer veure que aquest tenía molt lluny del pensament l'ésser Rey d'Aragó, y que no-més per curositat volgué sabèr a qui pertanyía la coróna si moría En Martí séns fill, recompta que no trameté lo rey de Castélla embaxadors fins més tart, y no ab cor de fer disputar lo dret del seu oncle En Ferran, mas per informar-se en secrét de quant convingués a la curositat que aquest tenía, afegint ab molta serietat que En Martí, aprés de ohit tot-hom, tingué sémpre per més clara la justicia del dit infant, lo qual es molt sabèr, sóbre-tót per recomptar-ho aprés que son senyor éra rey.

Prou graciós és açó que, procehint de la metéxa font repeteix En Monfar al parlar d'aquesta embaxada tardana o missió secréta de Castélla, que la componíen don Fernan Gutièrreç de la Vega, gran privat y reboster del rey En Joan II, y don Joan Gonçaleç d'Acevedo, famós lletrat del seu concell, y del motiu de la tardança en venir aquests senyors,

perçò com diu que lo rey castellà trigá més a trametre embaxadors, car estava cert que lo rey En Martí favoria la causa del infant En Ferran (què-us n'apar?), y séns tenir en compte la edat dels personatges, suposa voluntat en lo rey don Joan, séns acordar-se de que éra un nin en tudoría de sa mare, qui éra lo pretendent a la successió d'En Martí, o altrement, séns parar esment en que la voluntat del rey nin no éra ni podía ésser altre que la del seu metéix oncle y veritable regent de la nació castellana.

Com per part del rey En Martí volen suposar, y és molt molt posible, que hi hagués predilecció per lo net bastart, asseguren també que apart de les sessions eu què discutíen los pretendents, manà lo sensible y entristit avi ajustar molts lletrats y persónes dóctes, per resoldre si podía admetres a la successió, sinó d'Aragó, al menys de Sicilia lo nin Frederich, fill de la donzella Tarsis, y adhuc dónen per formal que los sicilians trametéren embaxada ab aquest obgécte. Si és cert que hagué de presenciar lo monarca aquells debats d'impacients interessats y aquexes conferencies de gançoners jurisconsults, no seríen pochs los apassionats recomptes dels primers y los combinats sofismes dels segóns, qui, entrant-se-n per la orella, lo feriríen en mig del cor, rublert sempre d'amor per l'únich rebroll de sa niçaga que li restava y qui havía viscut en sa companyía dés la més tendra infantesa: no podìa descobrir l'examorós avi aquesta afecció intima qui-l dominava, y cada menys-preu dels pretendents lledesmes, cada rahó legal en ofensa del bastart, havíen de produhir lluyta d'encontrats sentiments en lo seu pit, y lluyta confósa de idees en lo seu sommogut cervell, y axí, per més qne com ajutjament a tots los duptes acabava per dir lo Rey que més valía assegurar la successió en fills séus y ajudar la naturalesa, lo resultat calía que fós lo metéix que després se observà gordàr-se les lluytes al cap y al cor, vacilar sémpre, esperar irresolut, y en axí atansant-se a la mort, séns tindre valor al fóns de la consciencia per declarar en testament o de paraula qui havía d'ésser lo successor preferit entre los pretendents.

En tal situació, no vehèm justificat en lloch algun ni ho declara lo metéix escriptor enemich de la casa d'Urgell y de Catalunya, que lo Comte, com semblaría natural si tan ambiciós hagués estat, fés algun ayre de forçar la voluntat del monarca, obligant-lo a declarar per endavant lo seu dret, ans bé lo trobam absent de Catalunya; de ón ne deduhim que çò que abans esplicarem sóbre desordens de Çaragoça per los Heredia, de la persecució del comte en aquexa ciutat y de sa fuyta (lo qual dexarem provat que no podía ésser per efécte del nomenament de lloch-tinent ni en les dates dels tres despatxs que al metéix se referexen), hagué de esdevenir-se precisament en aquesta ocasió, és a dir, al debatre-sací los drets y en los darrers mesos de la vida del monarca, y essent axò axí—com n'és bona prova la coincidencia de trobar-se lo Comte a Almunia, a ón fugí de Çaragoça, al morir a Vall-donzélla, En Martí,—bé podèm redir açò que indicarem ja anteriorment, çò és, que no fóu lo comte d'Urgell lo primer dels pretendents als qual deu hom acusar bronquinós y belicorós, sino tan solament los bàndols partidaris abans d'En Lluis de Nàpols y defensors després del candidat que-ls proposaria lo papa Benet al fer llegir la lliçò de matines per lo Justicia d'Aragó. Si quelcom féu, en conseqüencia, a aquelles terres lo comte d'Urgell, hagué d'ésser com a provocat y per no restar enrera, puix que los testimonis de la lliçò de matines feyen ús de la espasa per perseguir-lo, y no-s recordaven que aquell símbol en mans del primer magistrat d'Aragó havía de significar igualitat y justicia; car, posat y admetent nosaltres que en sa fuyta o ans d'élla s'arrambas lo Comte a la banda dels Luna, enemiga de les altres que favorejava lo papa del metéix nom, ninguna culpa no-n mereix, perçò que si encare estavá a Aragó com a autoritat, com a lloch-tinent, tenia dret a reprimir los revoltosos, y adhuc devèr, segóns la instrucció donada per lo Rey; de valdre-s dels uns per acabar ab los altres, y del desorde ocorregut, del bullici de la espressió de veritable esperit bèlich no deu inculpar-se-n a éll, sinó als qui, cometent irreverencia, féren-se en avant ab les armes en la mà, per aca-

bar séns dupte, que tal li hauría passat a no havèr fugit ab aquell parent més íntim del últim rey, qui tenía doble dret a la successió per sí e per sa muller, ab lo descendent més directe dels passats monarques entre quants pretendents hi poguéssen concórrer, ab lo qui més confiança havía merescut d'En Martí, per sa aptesa, a subgectar los revoltosos de Aragó, ab lo candidat qui tenía grans partidaris en aquest reyalme y éra acceptat per tots los habitants, séns distinció, del regne de Valencia y de Catalunya, segóns confessió del metéix Valla, y dels qui l'han copiat, y en suma, ab lo princep que lo papa Benet no volía per rey d'Aragó, per temor, séns dúpte algun, de que havía de negar-li la obediencia y dexar-lo, per conseguent, séns una sola nació qui li valgués.

Aquest éra lo gran *quid* de les ponderacions forçades per los qui, no sabènt en què aferrar-se per llevar al comte d'Urgell lo seu dret, inventaren que éra aficionat a guerres y no convenía com a rey d'aquesta nació qui tan freturosa éra de pau. Que s'hi pos en lloch seu, no dirèm un príncep de segles antichs o moderns; sinó un príncep particular qui exerceix un càrrech públich, y que vehent burlada sa autoritat, sént encare dir y propagar que ses legals disposicions són temptatives bèliques, y perseguexen-lo, y fins contempla los seus propis perseguidors amanyagats talment per tot un papa; en semblant situació no hi hà home, per mansuet que sía que no recorra a la força, puix la justicia es escarnida, y en aquest cas, si lo comte d'Urgell, com a lloch-tinent del Rey, o com a simple aspirant a la corona, s'arrambà a la banda d'En Antoni de Luna, no féu res d'irregular, ni impropri, puix que altres lo-y provocaren, fent armes contra éll.

Nos gordarèm plà bé d'assegurar que d'aqui-avant pot considerar-se lo comte d'Urgell com a pretendent armat, emperò constant que no és lo primer, ni lo provocador, y és per altra part lo pretendent de millor dret, si ho féu, no mereix perçò inculpació, ans acreditaría que no li mancava perspicacia per endevinar les manyes dels intrigants, ambiciosos y

véraament revoltosos, y puix la força éra lo mijà de fer triumfar la justicia, lícita es la força, que a élla apelen totes les potestats, en igual cas, ni ho serà may per entronitzar la infamia. No assegurarèm nosaltres en quin lloch se trobava lo comte d'Urgell als primers mesos del any 1410, que és con en tal cas deguéren verificar-se aquests féts, puix no hi hà veritables documents qui ho acrediten; emperó encare acceptant-los, encare considerant al compte d'Urgell com a pretendent, armat en la dita ocasió, aquest defalt no éra suficient a llevar-li son dret, perçò com son infinits los reys qui ans de pujar al soli que esperen, amostren, per necesitat, caràcter belicorós y ajuden la llur impaciencia ab les armes, y aprés de coronats procehexen en llurs actes y regexen de la manéra més suau, justa y pacífica, podènt recordar lo llegidor, com a exemple fresch, los metéixs que darrerament ha coneguts, En Joan y En Martí, qui adhuc se sublevaren contra llur pare *lo Cerimonios*, y per fí, semblant temor havía de valdre per escloure lo qui ab rahó demandava, ningú no deguéra ésser estat esclos ab més motiu y declarat indigne del soli que lo dit En Ferran, ja que sostingué sa demanda aximeteix ab armes, y encare més ab armes forasteres, ab exèrcit castellà, segóns tindrèm ocasió de provar.

Dexant are lo comte d'Urgell y lo debat de les armes, tornèm al debal legat qui anava embregant-se més y més a la córt d'En Martí, quant més anava tancant-se en los seus duptes, ocasionant aquesta indecisió veritable esglay, per lo esdevenidor, als veritables patricis. Era a les darreríes del mes de Maig y un any feya que En Martí sojornava a Bellsguart, con resolgué traslladar-se al monestir de Vall-donzella—estatge molt preferit dels reys, y que solíen ocupar-lo la vetlla del jurament com a comtes, per fer d'allà estant la entrada solemne a la ciutat,—la rahó d'aquest trasllat la ignoram, perçò com tant podía ésser per havèr minvat la pèsta, com per sentir-se més malalt lo Rey, y creure-s que allà estaría ab major avinentesa y més acostat al seu Reyal palau. Los ressons innocents del primer falsificador històrich d'aquella època, repetiren que En Martí baxava a Vall-don-

zélla per fer ab gran solemnitat, lo díe primer de Juny, la legitimació (que ja éra féta) del nét En Frederich, com si aquest acte no-s pogués fer aximetéix a Bell-sguart, puix que se-n hi verificaren altres de major importancia, y que la dita legitimació havía de fer-la lo papa Benet qui estava a Barcelona, menudería ben imaginada per acolorir la pintura, emperò no lo més propri, car tots-témps lo qui legitima és lo parc o l'avi. y no una persona estranya. Hi afigen ací los escriptors als quals aludim que açò éra un dijous a 29 de Maig, y precisament lo qui menys devía donar assentiment a les ridícules faules dels enemichs de Catalunya y de sa antiga dinastía, lo Monfar, atrevint-se més que los altres, y ab menys escrúpol, cometé la indiscreció de sentar que, aquell díe, «les dames qui estaven ab la Reyna donaren per sopar al Rey un ànech rostit, que díes hà que-l criaven a pastura, persuadides de que aquella menja havía de moure la impotencia del Rey, qui estava cortanari y molt obès, y fer-lo apte per la generació: emperò a les primeres quexalades que menjà, tantost se dolgué del ventrell e inflamas en fébra pestilencial, que al segon jórn, qui éra dissapte, darrer de Maig, va morir.»

A la pintura de la indigésta menjada segueix la descripció dels seus eféctes, per tal com recompten que la primera nit la passà lo Rey molt inquiet, ja cansat de la malaltía, ja de la calor gran que feya, séns que pogués dormir un instant, que lo divendres lo passà pijor, y que tenint noticia de la dolencia del Rey la ciutat y los Braços, semblà que li fós féta una embaxada, per sabèr què manava que-s fés si éll moría, la qual se verificà a onze hores del matí, y fóu portada avant per En Ferrer de Gualbes, conceller-en-cap de Barcelona, ab gran acompanyament. Diuen que estaven ab lo Rey lo bisbe de Mallorques (qui éra oncle de la Reyna), lo governador de Catalunya Guerau Alemany de Cervelló, lo governador de Mallorques En Roger de Mont-cada, cambrers, En Pére de Cervelló. majordom: En Ramon de Sentmenat, també cambrer, En Francesch d'Aranda, donat de

Porta-Caeli, tots del concell del Rey, y endemés En Lluis d'Aguiló y En Guillèm Ramon de Mont-cada.

A la proposició del embaxador de la ciutat, que consistia en que lo Rey (ja morimon!) exhortes tots los seus vassalls a servar, aprés la seua mort, tota amor, pou y concordia, y en pregnntar-li si volía que en aprés de mort fóssen los reyalmes d'aquell a qui de justicia pertanyéssen: diuen que lo Rey respongué afermativament, en la qual ocasió (nova invencioneta del antequerench), la infanta Na Elisabet y la comtesa Na Margarida, mare del comte, qui estaven presents, instaren En Martí que declaras squest successor séu, no tornant-hi lo Rey resposta, car estava gayre-bé adormit (tant que en mala disposició estaría per amonestar los vassalls), y «llavors la comtesa l'aferrà per la roba del pit, y ab grans crits deya que la successió de la coróna éra del comte, fill séu, y que éll contra tota rahó y justicia la-y volía toldre, privant-lo d'élla: lo Rey obrí los ulls y la esgordà; y digué que ell no entenía axí ni creya tal cosa; y com a En Guillèm de Mont-cada y En Ferran de Gualbes, conceller de Barcelona, los semblà que allò éra irreverencia, exhortaren la comtesa que tocas lo Rey ab més respécte y mirament.» Aquesta darrera circumstancia valgué a la comtesa la fama d'iracunda y atrevida, fins a senyalar-la com la causa principal de la perdició del seu fill.

Prescindint nosaltres de la veritat que hi haja en tot lo demunt referit, és ben cert que, tal com consta en document, lo die següent, 30 de Maig, en ocasió que suposen estar lo Rey assegut en una cadira, cobert d'una vestidura molt lleugera, jatsia descordat, car feya gran calor y éll s'ofegava del tót y *tenien-lo ja per mort* (malgrat açò, fón parèr dels metges que-l traguéssen del llit), y pot-ser en aquesta ocasió o en altra de divers aparat, a onze hores de la nit, comparegué certament a la cambra regia lo dit conceller-en-cap, com tramès per les córts que llavors se celebraven, acompanyat del notari En Ramon de Comes, protono,ari del Rey, dreçà-s a aquest qui estava malalt, emperò séns havèr perdut los sentits ni la paraula, *existente infirmo in suo tamen sensu cum lo-*

quela in quadam comere monasterii Vallis Domicella vocata de la Abadesa, y, en suma, féu-li les metéxes preguntes ja referides repetint després d'una bréu pausa la segóna en aquesta fórma: «¡Senyor, plau-vos que la successió dels dits vostres reyalmes y terres, aprés òbit vostre, recayga en aquell que deurà per justicia recaure?» A tal pregunta respongué bréument lo Rey dihent: Si *(dixit; Hoc)*, y prenent-ne acta lo notari Comes, en presencia dels metéixs que damunt son nomenats, se-n anà ab l'embaxador de les córts y conceller dispost a repetir la visita, com la repetí lo díe vinent, a les tres de la tarda, acompanyat d'altres representants d'aquelles (1).

En aquesta visifa lo conceller féu memoria d'açò que li havía dit en la anterior (y no en las dos anteriors), y repetint la metéxa pregunta primer éll y després lo notari, a quisquna respongué En Martí ab la metéxa brevitat que lo díe abans, çò és, si, y no-res més: de tot lo qual, requerit per lo conceller, n'alçà lo notari lo document o acta a la qual aludim y que fermaren després, per ésser allá presents, En Guillèm Ramon de Mont-cada, En Guerau Alemany de Cervelló, En Pére de Cervelló, En Lluis Aguiló y En Francesch d'Aranda, y com a testimonis los notaris En Bernat Matéu y En Antoni Brocard (2). Aprés d'aquest acte realitzat ab tanta formalitat oficial y quant més llegim lo document qui ho acredita, restam duptosos no sabènt endevinar lo sentit que tenía, y més per tormentar-nos en la memoria les paraules de cert autor qui, parlant de féts posteriors, digué que «En Ber-

(1) La circumstancia de mencionar-se dues visites en lo document al qual nos referim, la coincidencia d'ésser-se verificada la primera a onze hores (del matí o de la nit) y casualitat de trobar-se en aquesta los metéixs personatges que nomena lo Monfar, a la visita del díe abans, con ocorreguéren les suposades irreverencies de la comtesa Margarida, fan sospitar que aquesta visita séns lo notari y anterior és imaginaria, y que no fóren tres les visites, com axí resultaría, sinó les dós mencionades al document, y per consegüent imaginari també con s'escrigué després per ridiculitzar les infortunades mare y muller del comte d'Urgell.

(2) Reprodueix aquest interessant document lo Monfar, en sa *Historia de los Condes de Urgel*, pl. 341, edició del 1853.

nat de Gualbes fóu lo qui donà la coróna d'Aragó a En Ferran (1).»

Les dues preguntes que anà aquest a fer al Rey éren del tót inutils, car exhortan En Martí los seus vassalls, en la situació ón se trobava, ja diguéren que no ho podía complir per molt que ho prometés, y la segóna és sobrera, car tant si responía afirmativament com si no tornava resposta, al cap y a la fí, mort lo Rey y declarada la insuccessió, calía passar per aquell mijà, per estar ja ideat, y jatsía hi hagués vassalls y apelassen a les armes y no-s recordassen del manament arrencat a un rey moribunde, aquell mijà prevaldría, fent també ús d'armes los seus partidaris per aquietar los qui-l rebujaven. Si tan curós éra En Gualbes ¿cóm, en tan estremat pas y puis que-s temía una guerra civil, en comtes de reclamar una resposta vagarosa e inutil, no procurà que fós aquesta més clara y esplícita, essent éll més concrét y esplícit en la pregunta? ¿Per què no digué: Senyor, la vostra vida toca a la fí, la vostra irresolució va a causar la destrucció de la vostra patria, y puix nosaltres que la representam y volèm lo seu bé, reclamam de vós que-ns digau terminantment a qui nomenau per hereu, per podér obrar desprès ab més seguretat y bon tacte? A parèr nostre, la manéra de obrar, del conceller y dels qui l'acompanyaren havía d'ésser o per eféćte de temor de que eczigint del Rey lo nom del hereu, pot-ser nomenaría En Martí lo seu nét bastart, o per tenir en les vagaroses paraules de *que fóssen donats los reyalmes a qui per justicia perlanyéssen* una basa, ab més aparença de legalitat, per establir desprès y més desembaraçadament lo cèlebre compromis ón havía de donar-se la coróna al preferit d'En Benet y de fra Vicenç Ferrer, qui tan figuraran al verificar-se

(1) No sabèm si lo conseller Ferrer de Gualbes éra parent d'En Bernat de Gualbe, l'un dels nou jutjes de Casp, al qual s'apliquen les paraules que transcriguérem, emperò si que podèm assegurar que aquest y altres del seu cognom fóren constants servidors d'En Ferrant, y enemichs declarats del comte d'Urgell com tindrà ocasió de comprovar-ho lo llegidor més avant.

aquest acte, que tan figuraren en lo casori del Rey ab Na Margarida, abrigant-se contínuament en son palau, y que no comparexen ni sap ningú ón paren are, dexant al pobre En Martí séns consell, séns guia en la febla pensa y séns consol en l'esperit, trist y abandonat en la cetla abadial de Vall-donzélla, ón no trigarà a etgegar lo darrer suspir!

En efécte, aquell metéix díe,—y quasi podríem dir en lo metéix instant, puix la darrera visita de Gualbes ab lo notari fóu a les tres de la tarda,—en lo 31 de Maig, y aprés mig-díe, morí lo rey En Martí, víctima dels seus soferiments físichs y morals. Feya vuyt mesos y mig que s'éra emmullerat ab la bella Na Margarida, y a aytal fét atribuexen los uns si no la causa en les cortanes que patía, y d'altres, per fí, en la pésta qui llavors regnava, y a aquesta opinió nos inclinam tant per creure que aquells mal crònichs de que patía lo predisposarien més y més al acostar-se a la ciutat infectada, dexant los ayres purs de Bell-sguart que havía respirats per espay d'un any, com per un altre senyal, induptable, que oferí lo seu cós aprés de mort, qual fóu l'exir plè de taques, com s'esdevenía als qui morien de la glànola.

Ans de passar avant en la descripció de quant personalment atany al difunt rey, confórme fèm en tots los regnats en igual cas, convé esclarir un fét per donar més vigor a la opinió que venim sostenint, sobre les intrigues qui anaven-se aparellant, y a la falsedat de les asserçions d'escriptors poch prevists. Continuarèm observant al Monfar, qui, en aquesta part, seguí també les petjades del mal mestre. Recompta lo dit autor que, al morir lo Rey, estava a Barcelona En Gil Ruiç de Lihori, enemich capital del comte d'Urgell, y que al sabèr la mort d'En Martí, posà a salvament sa persóna, car lo Comte havía fét posar aguayts per los camins per ón havía de passar, y havía-n'hi alguns a les portes de la ciutat qui a tots quants venien de Vall-donzella, los preguntaven de la vida del Rey, y a ón éra lo governador, lo qual romanía amagat a una casa de la qual sortí un díe de matí y se embarcà en un vaxell dret a Penyíscola.

Si axó ès cert, preguntaríem nosaltres ¿què cercava a Barcelona; en la ocasió de morir lo Rey, lo governador Lihori, nebodet del belicorós arquebisbe Heredia, puix que sa pruhija éra no permetre que en aqueix reyalme hi exercis lo d'Urgell lo càrrech de lloch-tinent? ¿Per ventura complía ab açó algun manament del seu protector, lo papa Benet? Si axí éra, ninguna temor calía que tingués a Barcelona, y encare méntre que hi venía, tampoch n'havía de tenir, posat que los bàndols aragonesos als quals ell pertanyía estaven puxants y havíen foragitat de Çaragoça lo comte d'Urgell—lo qual ningú no concebrà com podía tenir per endavant noticia dels camins per ón havía de passar lo Lihori, ni encare tan sols del seu intent de venir, con estava en altra punt,—noresmenys de que podía anar ben acompanyat, almenys fins a la frontera de Catalunya, per les forces que li proporcionassen l'arquebisbe y los cabdills de les bandes contraries del comte d'Urgell y a En Antoni de Luna:

D'aytal nova ne deduhiríem que estava lo d'Urgell fóra d'ací, y puix lo Lihori venía d'Aragó, en aqueix reyalme havèm de suposar que los camins vigilats als quals aludexen havíen d'ésser los que dés d'allà conduhissen a Barcelona—que no seríen certament los que conduhissen d'aquesta ciutat a Penyíscola, a la població benvolguda de Benet:—no obstant los inculpadors del Comte, encegats en llur afany d'imputar-li mals, ací o allà, anaren referint-los séns parar esment en les contradiccions ón queyen. Precisament los metéixs autors, de qui és ressó lo Monfar, als quals devèm la nova de la persecució del Lahori y de sa fuyra de Barcelona, nos diuen, a continuació, que «lo comte d'Urgell, *tantost com lo rey fóu mort*—per què afreturava estar a Barcelona,—manà posar guardes a la reyna, y éra ab tanta rigor, que no la dexaven exir de la cambra, car deyen havèr dit que estava en dupte si estaría prenyada del Rey. y no volía lo Comte que la perdessen de vista, car bé és cert que pot un prenyat perllongar-se fins a ónze y trétze mesos, segóns lo-y havíen afermat los metges y lletrats,» afegint ací allò del no-

menament de matrones principals qui la vetllassen (1) y altres menuderíes, per l'estil de çò que esdevingué ab la reyna Na Violant la hora de la mort d'En Joan I, asserció que roman tantost destrohida o contradita per la nova de que «lo comte d'Urgell, *la hora en què mort lo Rey,* estava al lloch de Almunia qui és del orde de Sant-Joan, y usava lo títol de governador general, y perçò feyen-li valença fra Pére Ruiç de Moros, del dit orde, senyor d'aquell lloch, y En Antoni de Luna, qui éra molt poderós en aquell reyalme y senyor de gran part d'èll, y podía passar de Castélla (?) a França sémpre per llochs y terres séues, y fóu lo major valedor que tingué lo comte d'Urgell, etc., etc!» De manéra que ab aquesta darrera nova resulta falsa la de la temor del Llhori a Barcelona, y més falsa encare la altra de la vigilancia a la reyna. ordenada per lo d'Urgell, *tantost* com fóu mort lo Rey, y gayre-bé confermada la possibilitat d'ésser estats en aquella ocasió los propassaments dels Heredia y Urrea y del arquebisbe contra la persóna qui exercía lo càrrech de lloch-tinent, per nomenament, no derogat, del metéix Rey, ja que és Almunia lo lloch ón li calgué amparar-se lo d'Urgell en fugint de Çaragoça (2).

Tras aquestes cantradiccions, diguen los nostres llegidors quins crèdit merexen los qui, aposta o per indiscreció, ajudaren a disfamar al comte d'Urgell, després per los bàndols d'Aragó enemichs séus, lo qui merexía més la nota de belicorós y perjudicial a la pau dels reyalmes, còm-se-vulla que és costum admès lo de fer pagar als cabdills les faltes o

(1) Certes en dues distincts sessions del parlament de Catalunya, aplegat aprés de la mort d'En Marti, s'hi fa menció de les senyorés o matrones y dels metges qui vigilaven lo prenyat de Na Margarida, emperò lluny d'atribuir-se aquella disposició al comte d'Urgell, se declara que previngué del Concell qui entenía en los afers públichs, *fuerint nonnulle notabiles domine per dictum Concilium deputate pro custodiendo candem ex eo quie esitaiibur de pregnata,* etc, Sessió del 16 de Febrer del 1411.

(2) .A comprovar la contradicció que observam, reeomanam als curiosos la lectura de les planes 352 y següents fins a la 346 de la *Historia de los Condes de Urgel,* per Monfar.

delictes que cometen los llurs sequaces, y per tant, si pogué ésser aquesta nota la qui donas després motiu. al compromis de Casp, per rebujar los drets legals del comte d'Urgell, y preferir lo famós batallador d'Antequera.

Traslladèm-nos de nou al monestir de Vall-donzèlla; per més que no consta en lloch çò que hi passà al edifici ón se trobava a-les-hores establerta la córt, pot molt bé calcular-ho lo llegidor, recordant-se que hi havía quatre dones de la Reyal familia a les quals no lligaven los més estrets vincles de sanch, la infortunada reyna Màrgarida, séns l'únich recolze que tindría en vida del Rey. la infanfa Elisabet, tement per sí en cas de téme per lo seu marit, la comtesa Margarida d'Urgell, sogra de la dita infanta, burlada en sa esperança, si és que arribà a creure-s que corresponía al seu fill la coróna d'En Martí, y probablement la reyna Na Violant, senyora de major respécte, emperò pot-ser indiferent, per esperimentada, a tots aquells contra-témps de què les altres se dolien, y que li reduríen en la memoria les angóxes en què-s trobà a la mort del seu marit, lo rey En Joan; hi havía encare un nin orfe, bastart, al qual li mancava tot'una l'afalach del avi, afalach axi gran, que per ell sacrificà lo quí-l professava la amor y benestar de la patria; y per fí, envoltaríen a aquests indivíduus d'una familia qui no padía constituir-se com a tal, per una part àulichs fehels, curials catalans planyent-se, ab major motiu que no-l que tinguéren al defallir lo fill del rey llur, per la sort de la patria, servidors lleyals qui, ab la mort del llur bon senyor, veyen acabadà per sémpre més la esperança d'ésser recompensats per llur lleyaltat en los anys que-ls restaven de vida y ben segnr alternaríen ab aquests personatges de decadent importancia, y començaríen a introduhir-se dins les Reyals cambres, tant-tost com clogué los ulls l'irresolut monarca, altres persónes, ab caràcter oficial o séns ell, portades de recondit interès, per espirar aquell revolt camp, de lés que desconfiaríen aquelles, temeroses de que les havíen de rellevar ben prompte en la alta confiança que fins a-les-hores havíen merescu-

da, y en la part d'autoritat que a cadascú correspongués.

Encare suposada la situació que acabam de descriure, no soferí ningun jaquiment lo cadavre d'En Martí, van embalsamar-lo los métxes y coloraren-lo a un lloch públich y ab la decencia deguda per espay de trenta díes, per que tot-hom se certificas de sa mort. Es de creure que, inseguint los anteriors costums no·s pasaría séns coldre·s a Barcelona funeralies o exequies, axicom pregaríen per éll en diferents esglesies o monestirs, cosa que indicam per no havèr mencionat ningun autor altres funeralies que les de Poblet—del qual monestir fóu lo Rey magnífic protector, fent-hi construhir lo sumptuós palau que hi admiram encare, jatsía en ruines,—no contradihent açò la possibilitat molt regular de que s'hi féren a la ciutat capital y cort ón éra mort. Çò que hi hà de més cert en quant havèm tractar d'esbrinar tocant a aquest punt és que fóu depositat lo cadavre a la catedral Barcelona, y per més que, segóns disposició del metéix monarca, havía d'ésser soterrat a Poblet, sota terra, al claustre, enfront de la capella de Sant-Geroni, y, després que les carns fóssen consumides, traslladat al panteó del seu pare, ningú no curà d'aqui-avant de complir aytal sagrat encàrrech y arraconat romangué lo cadavre dins una mala caxa de fusta al presbiteri o altar major de la Catedral, per espay de cinquanta anys, fins que sabènt-ho la reyna Na María, muller d'En Alfons *lo Magnànim*, donà ordre per la trasllació, que·s perllongà no obstant, per havèr indicat aquell rey, dés de Nàpols, que esperassen lo seu retorn, car volía ésser-hi al acte; y per fí verificà-s en lo 1460, en témps del abat En Manel Delgado, qui anà a Barcelona ab trenta monges, y se-n dugué la ossada, ab molt poca cerimonia, a Poblet, ón fóu depositat a una tomba de fusta, la primera que hi havía a la part del Evangeli, y no junct ab lo seu pare, per la rahó de havèr escollit per ell lo rey Ferran aquell lloch que corresponía al altre com axí de fét se verificà al tenir de soterrar-se a Poblet lo primer rey de la nova dinastía. Tot quant acabam de referir va comprès en l'epitafi que porta la tómba, y

que no sabèm vérament per qui fóu compost ni en quin témps.

Fortis et strenuus Martinus
Aragoniae Rex
Obüt anno domini. M.CCCC.X.
Prid. Kal. junii.
Cecidit in ipso virilis Comitum,
Barcin. propagat. Regnavit annis XV,
diebus XI, liberis ante ipsum de-
functis, et ipse. LI. aetatis expleto
anno, Regnum posteris per juris exa-
men sub litte decidendum reliquit.
Fuit primo in Sede Barcinonensi se-
pultus; unde. L. anno Populetum
translatum anno M.CCCC.LX. inter
suos ibidem fuit tumulatus.
Anima ejus requiescat in pace
Amen.

Lo compliment de tota la part funeraria havía d'ésser ab tót que prevalgué la voluntat del nou rey) en virtut de çò que disposà En Marti en lo testament que féu lo 2 de Desémbre del 1407, al monestir de Cartoxons de Vall-de-Crist, que havía fundat lo seu pare, y en lo qual tenía soterrada una filla, apellada Margarida. En aquest testament nomena hereu y successor lo seu fill En Martí de Sicilia en tots los Estats fins ací nomenats qui constituhien les dues corónes de Sicilia y d'Aragó, y endemés en lo ducat de Tarent y en lo comtat del Tirol a Alemanya *(Tirotis in Alemounica)*, cridant en defécte séu los fills que tingués lo de Sicilia, y en no havent-n'hi als altres fills que tingués lo rey d'Aragó y als seus fills, marcant la circumstancia de tenir d'ésser naturals y lle-

desmes, de manéra que lo no esténdre més la substitució no éra, com algun historiador ha volgut interpretar, ab esclusió de la linia transversal, sinó simplement per no podèr preveure la insuccessió que tantost sobrevingué, un home qui comptava sols coranta-vuyt anys d'edat, y tenía en aquella ocasió muller, fills y néts. Càndida o inadvertidament diu lo Feliu que aquest testament *fóu trobat aprés la mort del Rey*, y açó no pot fer-se, car lo notari qui l'otorgà, En Ramon Ces-Comes (1) éra lo metéix protonotari Reyal, qui acompanyà lo conceller en cap, Gualbes, con aquest anà a requerir En Martí a la cambra regia, per que declaras quant sabèm.

Tras la descripció del regnat d'En Martí *l'Humà*, al cloure la dilatada època en què ha dominat lo gloriós llinatge varonívol català dels nostres reys, per entrar en un bréu emperò desastros interrégne y donar principi a una nova dinastía de línia femenina, sols nos acut, com a complement de çò que ja passà y com a advertiment per quant és avenir per la següent pregunta: ¿és creible que lo rey En Martí, en sa irresolució, no hagués cregut lo consell del papa, si aquest, volènt lo bé de la terra, li hagués fét conéxer los perills als quals la esposava, y la necessitat de fer nou testament y de nomenar successor? Géns ni mica: senyal, donchs, que no li convenía a Benet.Luna, al qui en mala hora consellà lo casament, precipitant la salut del malalt, que resultas nomenat per lo Rey un candidat que no fós lo preferit per lo Papa, y posat cas que aquest hagués consellat al monarca proposant-li lo candidat seu, senyal que En Ferran d'Antequera no éra l'home que hagués pronunciat En Martí per fer-lo hereu de la coróna d'Aragó, con l'egoista pontífech abandona a les seues darreries lo pobre Rey.

D'ésser nomenat rey d'Aragó lo comte d'Urgell, Benet perdía la tiara; d'ésser-ho qual-se-vol dels pretendents qui no

(1) Ces-Comes o de Comes se traduheix indistinctament en llatí d'aquell *de Cumbis*, y axi és trobador en lo testament y en la acta que manà alçar lo conceller Gualbes.

Lo primer d'aquests dos documents eczisteix al Arxíu Reyal, y porta lo nómbre 391 entre los pergamins del rey En Martí.

fós lo candidat del papa, no podía aquesta estar segur de que li conservas tots-témps la obediencia; d'ésser-ho En Ferran d'Antequera, Benet assegurava a fevor séua, no un régne, mas dós, Aragó y Castélla, la Espanya tota, perçò com agrahit per la coróna que li donassen lo qui no-més éra regent a Castélla, ací com a rey y allà per sa preponderancia com a regent a Castélla, procuraría que los Castellans y Aragonesos romanguéssen fehels a la Seu d'Avinvó, no dexant açò d'ésser un gran negoci per poder-se mantenir uns quants anys més en sa toçudería lo condemnat per lo concili de Pisa.

†

Fundacions y construccions. Scisma. Benet dóna la rosa d'Or a En Martí. Curioses vicissituts, inconsequencies, escàndels y astucies durant la competencia dels anti-papes, La clerecía de Catalunya obedient a Benet. Trasllació sumptuosa del còs de San Sever. Reliquies de màrtirs a Vich. La capella Reyal y ses famoses reliquies y joyes: hi substituexen los Mercedaris als Celestins. Predicacions a altres actes públichs de fra Vicenç Ferrer a Barcelona y Vich.

EN los catorze anys que durà lo regnat d'En Martí, no minvà lo costum de fundar cases religioses per part de corporacions o particulars, malgrat la pertorbació general que esperimentava la Esglesia, per més que éra ací compacte la obediencia a Benet XIII, ni menys la de protegir per part d' ilustres personatges y d' acabalats patricis les espressades fundacions y les obres artístiques que per sa causa se alçaven.

Com a estensió d'ordens religiosos és de citar en aquesta època dues fundacions notables, la úna d'Agustins y una altra de Carmelitas, la primera a Torroella de Montgrí, per lo pare fra Ramon Duran, ab aprovació de la vila, lo 19 de Juliol del 1396, y la segóna per los religiosos del metéix orde carmelità qui s'establiren al territori de Salgar, riberes del Segre, al obgécte de donar major coliment a una imatge de la Verge d'aquell nom, que a aytal fí va cedirlos l'arxipestre d'Ager En Bernat de Mont-cada. No sabèm de quina

manéra s'establiren en lo dit punt los nous Carmelitans, emperó parlant del convent l'annalista Feliu, lo nomena encare ab aquests sinònims, *o desert, altra Tebayda de solitaris barons.*

Si bé que és d'una esglesia particular, bé mereix citar-se la fundació de la de Bellacull, que alguna importancia tindría, con per axò lo rey En Martí, ab data 8 de Maig del 1408 arribà a escriure al papa Benent, recomanant-li-n la fundadora, qui éra la comtesa d'Urgell, y demanant-li que fés lo possible per que s'aplicas a la metéxa esglesia alguna part del diner que los marmessors d'En Nicolau Gralla, de Lleyda, tenien per obres pies (1).

Entre les construccions notables, segons indicarem ja a la part civil, nos cal mencionar la reedificació del claustre del monestir de Sant-Pére d'Ager, a despeses del abans darrer comte d'Urgell En Pére, qui morí durant lo regnat d'En Martí, y al metéix sería deguda (si los malastres que comportà la casa d'Urgell no ho empatxaren) la trasllació del monestir d'Almata, ab tots los seus sepulcres, a un altre lloch més honest, segóns axí o disposà en son recomanable testament,

Podría citar alhora una fundació y construcció d'una esglesia al Hospital de Barcelona, car no és probable que hom imaginas aquest séns aquélla, puix en lo 1407 (als 17 d'Abril, segóns la làpida que-s conserva sóbre la porta qui va del antich edifici a la convalescencia) començaren la obra del nou establiment, al qual restaren units dés aquella hora los demés hospitals de la ciutat, tres dels quals estaven a càrrech del Capítol de la Catedral, dós al del Comú o Concell, y ún al de Santa-Eularia del Camp.

Al capitol anterior esposarem ja l'estat del scisma de la Esglesia, qui tan afligía llavos tota la Cristianitat, y la tenacitat del papa d'Avinyó, súbdit del nostre Rey, de ón té tanta afinitat aquell subject general ab la historia de Catalunya, de manéra que, per abdues rahons, havèm d'ésser esplícits al continuarací la ressenya de tan importantíssims féts per los eclesiàstichs catalans. Duptós se trobava Benet a

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragò,* registre 2183. foli 60.

Avinyó, no solament per les contrarietats qui li s'alçaven per tót-arreu, sinó per lo dubte qe sentía pot-ser sóbre lo caràcter del novell rey qui succehit havía a Aragó; car convé advertir dés d'are que, de llevar-li aquests reyalmes la obediencia, ben prompte tindríen fí lo seu podèr y lo scisme que ocasionava. A lo mort del rey En Joan, lo seu germà y successor En Martí, fóu tingut de romandre a Sicilia, llà ón se trobava, més temps del que feya a pensar, per mor de la guerra que alli havía y que referim a la part civil. Entretant alguns cardinals, y altres persónes curoses adictes al un o al altre dels pontífechs s'esforçaren cogitant camins per estirpar lo Scisma, y ab tot que aparentment Benet los acceptas, com al cap y a la fí càlia anar a raure a la renuncia, tot éra perllongar y més perllongar l'afer ab embaxades y consultes inutils qui no conduhien sinó a fer durar l'escàndel d'havèrhi dos papes alhora. Mancant-li a Benet la seguretat de la favor que li donas lo rey d'Aragó, l'instà sobremanéra que no dexas d'anar a veure-l en tornant de Sicilia, y axí ho complí En Martí, tocant ab sa armada a Marsella, y anant ab algunes galéres per lo Rose amunt. Grans fóren los obsequis de Benet al monarca, per tal com féu-li present de la rosa d'or d'aquell any, y féu-lo passejar ab tota sa córt per la ciutat, segóns antich costum.

Nos gordarèm d'afermar çó que pensaría en aquella ocasió l'obsequiat rey, emperò no podènt menys d'observar la discordia qui anava alçant-se entre los cardinals d'aquell conclavi, y de sabèr cada díe les proposicions fétes ja per tramesos o partidaris de Bonifaci, ja per embaxadors de França, havèm de creure que no obrà a les palpentes, al trametre també embaxades a abdues potestats méntre que ell estava a Avinyó. Ningun resultat donaren aquestes, car al proposar aquells lo mijà de renuncia, procurava Benet per una o altra vía esquivar la resposta. Davant semblant indecisió pot-ser En Martí auría fét com lo seu pare, qui va sabèr mantenir-se neutral al començament del Scisma, emperò encare no havía près possessió dels seus reyalmes, y, çò que éra pijor, se trobava a una cort pontificia, hoste d'un papa de gran

talent y manya, qui no dexaria d'esplotar en favor seua los gloriosos recorts dels antecessors d'En Martí, los quals no-s dexaríen may calcigar per la casa de França.

Gran mijà éra aquest per atraure-s lo nou rey, y en un mes y mig que sojornà aquest a Avinyó, si no conseguí Benet çó que pretenía; almenys dexaría ben assahonat lo camp per l'esdevenidor. Si En Martí per ventura hagués pogut comptar ab una altra potencia qui decididament fés valença a Benet, ningun dùpte no hi haguéra per sa part; y qui sap si axò esperava, perçò que un tal Vico promet lliurar, por dótze mil florins, lo castéll de Civitavecchia, de ón dominant aquell port, li éra fàcil passar a Roma, que s'hi éra verificat un cambi d'opinió entre diversos magnats romans qui, influits per lo comte de Frundi, acceptaríen lo papa d'Avinyó,

Fracassaren, no obstant, aquestes esperances, y requerint los embaxadors de França a Benet per que cedis lo seu dret a diada certa, conexent per ventura En Martí que perillava allà sa persóna segóns l'actitut que aquella nació prengués: tractà de pendre comiat, y de fét, lo díe 11 de Maig emprengué lo seu anament envers Barcelona. Lo falaguer comiat que li féu lo papa, fent-li present d'una gran part de *Lignum Crucis*, la remembrança d'aquella atmòsfera ón havía viscut per espay d'un mes y mig, habituant-se a respirar, com tots los magnats eclesiàstichs dels seus reyalmes qui allà formiguejaven, amor y obediencia a Benet, y la sabor que naturalment anava sentint lo successor dels Péres de podèr-se diferenciar de la França en una questió axí trascendental. acabaríen per fí fent del nou rey d'Aragó un partidari tant decidit com ho fóu lo seu germà y antecessor En Joan de Benet.

A poch trascendí la intenció d'En Martí d'amparar aquell que França no volía, y cercant aquesta lo camí d'assoliar lo Papa, se convingué ab Castélla, ab la qual hi havía a-les-hores gran unió, qui s'adherí a quant proposava sa aliada, y fóu prescindir de compromisos entre los dos conclavis, car sería procés interminable y escandelós, reclamant precisament la

cessió, y que-s declarassen en aquest sentit quants princeps estaven en obediencia de Benet: axí que, de sópte En Martí se trobà séns l'abjutori de Castélla en aquest afert, y dolènt-se perçò que lo rey nebot séu, séns havèr-li abans consultat, s'éra ajustat ab França, li trameté una embaxadá en sò de plany, a la qual contestaren ab axò que s'éra consultat a un aplech de savis, a sabèr, que convenint que finis lo Scisma, no hi havía altre remey sinó obligar al un y al altre papa a declarar los camins per conseguir-ho, y de no, que cedissen de llur dret. Decisiu éra aquest recurs, y no podént-s'hi negar Benet, eczigí tan solament que-s revocassen los processos féts fins allà y que senyalassen lloch segur per veure-s ab Bonifaci. Estigué ab açò a la espectativa En Martí, y Benet lo complagué entretant y l'afalagà en quant éra possible per tenir-lo propici, concedint-li entrada contra los infehels d'Africa, y creant nous cardinals de naturals de aquests reyalmes.

La pésta que hi havía llavors a Avinyò, obligaria a Benet a exir defora, y per aquesta metéxa causa, o pot-ser per una altra, los cardinals s'absentaren també, emperò séns anar llà ón aquell estava; de manéra que li calgué mantenir-se lo Papa al castéll del pont de Sorga tot sol ab dos o tres cardinals del antichs y los novament nomenats, emperò de colp y volta, si bé mijançant la solicitut dels sindichs d'Avinyó, resolgué entrar de nou en aquesta ciutat, segurament per tranquilitzar, puix deyen que anava traslladar-se a Catalunya. Allà vérament estaven los cardinals francesos, ab los quals ajustats los qui acompanyaren a Benet a la entrada formaven un agregat qui tenía més ayre de conclavi: emperò tots al punt lo desempararen los primers, y va córrer la nova de que aplegats a Paris los prelats de França se llunyaven de la obediencia, començà lo remoreig y moviment d'armes per lo territori d'Avinyó, y una legió francesa comanada per lo senescal Bocicault, s'apoderà del palau episcopal y-l començà a fortificar. Los aragonesos y catalans que a son servey tenía Benet cuydaren defensar-se, emperò lo poble seguí la gent francesa, y abdós plegats assetjaren lo pa-

lau ón residía lo Papa y ón estaven aquells nostres compatricis disposts a la defensa. Los cardinals francesos qui éren a Vila-nova, enàrborant llur estandart y cridant ¡Viva lo sagrat Colegi! encoratjaren a Bocicault, méntre que alguns dels altres, qui no havíen tingut témps d'ajustar-se ab Benet, ab prou feynes poguéren penetrar dins lo fortificat palau, fugint de les ires del poble. Llavors començà la campanya, s'encararen bombardes contra la mansió pontificia; y embregada la lluyta, durà per espay d'alguns díes, esdevenint-se varietat d'epissodis militars dignes d'ésser remembrats en altre lloch més propri.

Nomena lo Zurita les persónes principals qui més s'assenyalaren en aquell treball per la defensió de la persóna del Papa y del palau, axí cavallers com ecclesiàstichs, molts d'élls d'Aragó, no menys de Valencia, entre los qui sobressurten lo dominicà Vicenç Ferrer, confessor del Papa (no inspirat encare per lo cel, segóns dóna-s a compendre, per conèxer la error en què estava defensant lo pertorbador de la Cristianitat), y finalment de Catalunya, En Berenguer d'Anglesola cardinal de Giróna, En Bernat Estrait abat de Roses. En Francesch y En Joan de Sant-Climent y altres oficials y soldats en nómbre de setanta-sis. N'hi havía també alguns de forasters ab los defensors del Papa, arribant a aplegar-se fins a tres-centes persónes: emperó fóu tal lo llur coratge y valor, que no dexaren tirar avant En Bocicault, y donarem témps a que lo poble, al veure les soberguéríes que aquest cometía, lo foragitassen d'aquell punt, ellegint un altre capità en lloch séu. Continuà lo setge, y vers lo Novémbre del 1398, féu mester que-s concordassen tréves de tres mesos, perçó com teméren los assetjadors, per una armada de Catalans qui éra entrada per lo Rose amunt.

Arribà, en açò a Avinyó, aprés d'ésser estat a Paris, una embaxada de part del nostre rey, qui, segóns apar, acceptava un xich açò que proposà Castélla ab França; y éra son obgécte que Benet dexas aquell debatut afer a determinació de prínceps de llur obediencia, que podríen ésser lo rey d'Aragó y lo de França, y que en lo cas d'adoptar-se la

renuncia, si la feya l'adversari, devía Benet fer-ne altretant, que cessassen les víes de fét, procurantho lo rey de França respécte dels cardinals qui éren del seu reyalme, y que donaría paraula lo Papa d'estar recollit dins lo seu palau fins que-s resolgués lo cas, sóts guarda de certs personatges de la confiança del rey de França, y dels cardinals d'Avinyó. Per segona vegada féu semblant d'accedir Benet, y aprés que s'éra defès militarment per espay de set mesos, restà tancat en son palau ab grans guardes, assegurant lo Zurita y altres, que axí continuà, patint ell y los séus gran fam y miseria, quatre anys més, sémpre perseverant y ferm en la seua tenacitat.

Com a prous admirariem Benet per sa constancia increible, si no-s tractas d'aquell qui, com a vicari de Jesucrist, no havía may d'apelar a recórsos terrenals y sangonosos, ans havía d'ésser tot humiltat y mansuetut, y més admiraríem los constants qui ajudaren sa constancia sols per complir ab una feheltat qui éra més que perjudicial al Cristianisme y a la pau de la Esglesia. Lo qui conega, com bé pot conèxer lo llegidor ab tot quant li havèm referit, lo caràcter de Benet, no podrà ja may creure que aquells quatre anys de recolliment no-ls esmersas en sa quietut y assoliament lo papa d'Avinyó en fantasiar venidors plans de diabòlich eféçte. Jutgèm per los resultats.

Méntre que durava la opressió o empresonament de Benet, los guardes del qual se renovaren per orde dels cardinals qui li havíen llevada la obediencia, observaren-se en la politica de les terres qui s'éren apartades d'aquella, les mudances que menys éren d'imaginar. En lo metéix concell del rey de França, a instancia del duch d'Orleans, que de primer no volgué acceptar Benet com a gordador séu, proposà lo duch de Berri que restituissen al Papa la obediencia, al metéix témps la clerecia del ducat de Bretanya s'alçà contra sos prelats per tal com s'éren separats d'aquella, en igual sentit se predicaren sermons a Provença; començaren en conseqüencia a alterar-se alguns pobles contra los desobedients, y a les darreríes de Desémbre del 1400 arribaren diversos re-

presentants de la casa y princeps de França, ab salconduyt del rey llur, acompanyats o guiats per En Bonifací Ferrer, germà de fra Vicenç (l'un dels futurs jutges de Casp). al obgécte de que Benet fermas la capitulació per deslliurar-lo de la opressió en que estava, o sía la conformitat a çò que convingués fer-se per lo remey del Scisma.

Abocant-se en aquesta ocasió a la córt pontificia representants de diferents reyalmes, séns mancar-hi los nostres, Castélla confiada tractà de que-s tornas la obediencia a Benet, crehent que axí més fàcilment se procuraría la unió de la Esglesia, per part del metéix rey de França y del duch de Orlians fóren escollits cavallers de gran confiança per gordar dignament la persóna del Papa, y adhuc ¡qui ho diria! un dels Bocicaults, d'aquells espellifats assetjadors del palau pontifidi; fóu elegit a-les-hores per entrar a Avinyó ab gent guerra, y pendre allí cura de la major seguretat de la persona del Papa.

Còm se vericà un cambi axi soptat y trascendental ho ignoram, y no-més podèm dir o que França per alguna gran rahó política se veuría en la necesitat de mostrar-se vacilant e indecisa per en aquella hora, o que l'afrontós Pére de Luna; no lo papa, dés lo racó de son eczili estenia la vista més enllà del horitzon llà ón atenyés la dels polítichs y potentats de la època, y sabía transformar en esperts diplomàtichs als seus més senzills servidors; mas nos gordarèm bé d'atribuir lo miracle a causes sobrenaturals, con aquell eféçte llavors esperimentat lo rebujà després la Esglesia unida qui és la veritable.

En los primers moments d'aquesta avinença, entraren en noves relacions los cardinals dissidents ab lo papa, lo qual fins consentía que-s celebras concili llà ón a aquells los paregués més avinent; y entant que-s suscitaven algunes dificultats qui tiraven a perllongar més y més la resolució, arribà a Avinyó mícer Joan de Vallterra, enviat per lo nostre rey, per dir a Benet que séns triga procuraría deslliurar-lo, y en eféçte no trigà en comparèxer una comissió qui havía d'entèndre en l'afer, composta del metéix Vall-terra, d'un altre lletrat, En

Francesch de Blanes, doctor en decréts, y del cavaller Vidal de Blanes, los tres de Catalunya, los qui figuraren que anaven allà per tractar dels camins de pau y unió de la Esglesia. Quelcom d'élls recelaríen, con al arribar a la porta los n'empatxaren lo pas, y com no dexassen d'alçar-ne formal protésta, reservant-se la injuria de la qual podria venjar-se lo Rey, dexaren-los-ne a la fí franca la entrada, ab condició que tan solament hi havíen de romandre dins tres díes.

Méntre durava aquesta visita, les conferencies de la qual havíen d'ésser, per cert, força atractívols, En Jaume de Prades, executor del plan de la fuyta, aparellava ja esteriorment los camins de dur-la a cap, havènt abans dexat algunes companyíes de gent d'armes al cardinàl de Pamplóna, qui s'esperava a les boques del Rose, y efectivament, lo díe de Sant-Gregori, a trench d'alba, trobà Benet camí de passar a una casa vehina al palau, qui éra d'un degá, y desacostant los servidors qui l'acompanyaven certes pedres qui estaven ja mogudes d'una paret fent cara a un carrer ón esperaven En Jaume de Prades y los indivíduus de la comissió qui abans hi éra anada, s'escapà lo pontífech, escondint-se de prompte a la esglesia de Sant-Antoni, fins al sol exit, que éra la hora d'obrir la segóna porta donant al riu sóta metéix del pont, ón l'esperava ab una barca un monge del monestir de Mont-major. D'aytal fórma traslladà-s Benet a Castro-reynaldo, qui està a una lleuga d'Avinyó, y seguint aprés lo Rose fins a ajustar-se ab lo cardinal de Pamplóna, discorregué per diferents punts propers, fins que vers lo Novémbre se-n anà de fét a Marsella.

Per quant se verificà durant aquesta cèlebre fuyta pot un hom conèxer fins a quin punt éra eficaç la diplomacia d'En Pére de Luna y dels seus servidors, car méntre que sojornà a Castro-reynaldo, que diuen que no passá de dos díes, anà a visitar-lo Lluis II d'Anjou (qui vivía a la Provença per ocupar lo seu trònus de Nàpols Ladislau); féren-hi cap aximetéix diferents dels cardinals dispersos, lo Vivariench li lliurà lo castéll del pont de Sorga, que també ocupà, y tot lo comtat de Venexino se restituí a sa obediencia. Poch éra axò per

allò que anam a anunciar, ab esbalahiment dels llegidors: al mes d'Abril, qui éra ún aprés de la fuyta, Castélla restituía del tot la obediencia a Benet, y vers lo de Maig ho verificava lo rey de França ab parèr dels duchs los seus oncles, del seu germá y del seu concell.

No céssen aci los efectes del gran sabèr de Benet. Qualse-vol diria que va a Marsella per tenir major seguretat, emperò avinguts estan los historiadors en que lo principal obgécte d'anar-hi éra per fer preparatoris de passatge, car cuydava anar personalment a Roma a veure-s ab Bonifaci, idea que de prompte havía de donar a enténdre als seus partidaris que procehía aquéll de bona fé y ab deliberat propòsit per donar fí al Scisma. Los nous plans y adhuc les resolucions que prengué nos faran conèxer després de quant éra poderós l'intrépit pontífech: un colp haguéren-se vist ab lo duch d'Orlians a Tarascó, aplegat lo sacre colegi a Marsella, y per concell del meteix, isqué una solemne embaxada dret al papa Bonifaci la qual acompanyà fins a Florença lo francès Bocicault, y n'éra l'obgécte que-s vehessen los dos papes a un lloch segur, y que atenent que abdós éren mortals, posat cas que un se-n moris, desistissen de procehir a la elecció de un altre.

Aytal embaxada éra solament la primera part de la atrevida empresa de Benet: méntre aquella feya la volta de Roma, Barcelona aparellava armada per traslladar lo papa a Niça, a ón havía cridat per tindre una assentada, lo rey Martí de Sicilia y Lluis II, d'Anjou, y éra son propòsit entrar a Italia per obtenir ab sa presencia majors eféctes. Admira tanta resolució d'aquell qui feya poch éra empresonat, emperò més que admiració causa espant, segóns advertirem en la part civil, la idea que naturalment assalta, y que-ns dispensam de revelar, al adonar-nos de la terrible coincidencia que s'esdevé méntre que Benet s'encamina dret a Niça, y con los seus embaxadors proposen en Roma que no-s faça elecció de successor, posat cas *que-s moris l'un dels dos* adversaris puix *abdós éren mortals*. A la primera proposició se negà Bonifaci, y al insistir los embaxadors per fer aquesta, que éra

la segóna, ¡oh malastruga coincidencia! res no poguéren resoldre per tal com Bonifaci perdé la parla y morí ans de dos díes.

Ignoram si alçaría ací algun nou recel, emperò és cosa certa que en aquella ocasió fóren presos los nuncis de Benet, y altres personatges qui-l representaven, y sèns perdre témps s'aplegaren los cardinals del conclavi romà y elegiren successor a Bonifaci, que fóu lo cardinal Cosmat de Sulmona, qui s'intitulà Innocent VII. Era açò un contra-témps per Benet, confiat com estava que alguns magnats romans li rendiríen obediencia; emperò ell no amollant per axò, de Niça anà recorrent y visitant, en companyía de Vicenç Ferrer, diferents ciutats, anà a Vila-franca, lluytant ab tempestats a Mònach, Alberga, Sahona y finalment a Gènova, qui éra esvahida de la pésta, y per tot-arreu féren-li gran y solemne rebuda. Sa insistencia axí en romandre a Italia com en lluytar ab lo successor de Bonifaci, faríen compendre ben clarament les intencions que duya, y axí, aprés de rebre alguns requiriments, sóbre-tot de França, per que se-n tornas a Marsella, se traobà que de nou aquesta nació, a proposta de la universitat de Paris, li treya la obedíencia, y çó que és pijor, que li segrestava també les réndes de la cambra apostòlica.

Semblant contra-témps, la mala reexida dels seus primers plans y la pésta qui regnava a Italia pot-ser éren prou a que Benet se-n tornas y a pleret anava verificant-ho, con al arribar a Tolon s'informà de que lo nou adversari que tenía, Innocent VII, acabava de morir també víctima del contagi, lo 5 de Novémbre del 1406. Hagués sabut aytal nova estant a Niça, qui sap de què éra poderós a empendre Benet, emperò per més que ho atemptas a-les-hores, rebría un nou desayre, puix que repetí l'exemple donat la hora de la mort de Bonifaci; acuytaren-se los cardinals romans a elegir successor a Innocent y resultà esser-ho lo cardinal de Venecia, apellat Angel Coriari, qui éra estat patriarca de Constantinoble, y prengué lo nom de Gregori XII.

Ja tenim en campanya un altre nou adversari per Benet: del caràcter d'aquell depenjava certes lo triumfe d'aquest,

emperò resultà si no tan pertinaç y manyós com lo papa de Avinyó, almenys tan aferrat al seu dret y tan amich de no amollar la tiara, que bé éra d'esperar major complicació al Scisma, desijosos estaven tots los bons eclesiàstichs de que-s resolgués llavor definitivament la questió, no dexant tot açò de comprometre més a Benet, los fingiments y pertinacies del qual tot lo món començava ja a conéxer. Lo camí, donchs, proposat, y que manifestaren ja los cardinals romans al elegir Gregori, fóu en part l'imaginat abans, a sabèr, que abdós papes se vehessen a un lloch qui fós segur per l'un y l'altre, y que lo de Roma no elegis entretant més cardinals que los suficient per igualar lo nómbre dels qui estaven sóts la obediencia del d'Avinyó, per que tantost de verificada la renuncia per los dos adversarís, los dos colegis féssin una elecció única y axí s'aconseguis la unió de la Esglesia. Donaren-se, per tant, mutuals salconduyts per los nuncis y embaxadors, y aplegats los de Gregori a Marsella, nomenà Benet algunes persónes de confiança, entre élles Francesch de Ça-garriga, qui éra llavors bisbe de Lleyda, y lo donat de Porta-Çaeli, Francesch d'Aranda, per que ab élls tractassen. Al ocupar-se del punt que calía triar per la assentada, aconseguí ja un triumfe Benet, puix que senyalaren la ciutat de Sahona, subgécte a Génova, que n'havía ell visitats los territoris y éren tóts a favor seua, y los representants de Gregori ho acceptaren, menys de sabèr que aquest havía de manifestar desconfiança y produhir empatxament.

Entretant, aparentant la millor disposició Benet, s'embarcà vers aquell port, cap a ón s'encaminaven alhora algunes galéres de Barcelona ben armades, y al arribar-hi, que éra per lo Setémbre del 1406, a éll se presentaren tres nuncis de Gregori, escusant-lo, que no podía anar a aquell lloch perçò com no-l tenía per segur, y reclàmant que fós triat un punt en los confins de sa obediencia. No li féu ametlla la dit ficultat a Benet, car ja conexería que l'altre no hi tenía de concórrer, y designant a Port-vendre, envià nuncis de sa part, entre los quals hi havía l'arquebisbe de Tarragona, a Gregori per concertar-la, y éll féu cap al nou punt ab la nos-

tra armada, que menava En Jaume de Prades, lo metéix qui l'havía trét d'Avinyó (1). Prengué Gregori una altra ruta y se-n anà a Luca, essént debades los passos que feyen uns y altres nuncis, puix ni aquell trobava ningun lloch a propòsit, ni tant li se-n donava a Benet que axí pensas.

En aquest entremig trencà lo primer un altre dels pactes establers, percò que nomenà cardinal a un nebot séu, y provehí altres alts càrrechs séns trobar-se los cardinals de sa obediencia, y ressentits aquests l'abandonaren, entrevehentse ab los francesos qui éren de la obediencia de Benet. Per més que aquest aparentas llavors desigs d'arribar al camí tractat per aconseguir la unió, en vista de les dificultats que continuament sorgíen, regonexerien los cardinals que tant poch calía fiar-se de Benet com de Gregori, y ajustaren-se abdós colegis per cercar resoltament un remey eficaç, con l'un dels del primer tingué l'acudit de proposar que hom prescindis d'abdós pontífechs y convocassen concili general de les dues obediencies a Pisa, cosa que fóu acceptada per la major part, llevat d'algun dels nostres qui volgué tornarse-n al seu senyor. Ben trobat semblava lo pensament de aquell camí, que jatsía no canònich, ni podènt ésser semblant concili veritable representació de la Esglesia universal, per éll, no obstant, qui sap si arribaríen a la desijada fí: emperò éren mals enemichs los qui-s devíen combatre, tant que resultà l'escandelós espectable de figurar ja no solament dues esglesies, com fins a-les-hores, sinó tres a un metéix témps, car lo concili de Pisa tractà d'heretges scismàtichs y pertorbadors de la Cristianitat los dos papes (1), y quiscun de

(1) Abundants y atractívols són los documents que-s conserven entre les nomenades *Carles Reyals* del Arxiu de la Coróna d'Aragó, sóbre aquest afer, y per tant veurà hom les fundades rahons, que alegava Gregori, per no concórrer a Sahona, com aytambé les males intencions que duya Beuet, car arribà a proposar que les vistes se tinguéssen a un petit castéll sehent a un paratge desert y voltat de boscatges, llá ón segóns espréssen los cardinals y embaxadors del altre papa, cuydaven fer-li una pala passada.

(1) Aquestes són les notables paraules que hom llig en la sentencia donada per lo concili de Pisa: *ipsosque Angelum Corario et Petrum de Luna de papatu ut prefertur contendentes et eorum utrumque fuisse et esse notorios scismaticos et antiquati scismatis nutritores deffensores fautores approbatores et manuten-*

aquests, rihent-se del anatema y contestant ab un altre, convocà aximetéix lo seu concili, Gregori a Pisa, y Benet a Perpinyà, a ón s'encaminà aprés d'havèr tingut d'anar-se-n de Italia y d'ésser estat foragitat dels ports de Provença (1).

Comença ací un nou període de la borrascosa vida del papa Benet, y lo més intimament lligat ab la nostra historia. Benet, tot nomenant nous cardinals, con d'altres li-n mancaven; se feya veure ab tota la autoritat que podía tenir un papa únich, y acollint-se a les terres del seu amich, lo nostre rey En Martí, acreditava que no hi havía qui l'esporuguis y que fins en aquella darrera trinxera tenia defensors, tant que arribà a aplegar fins a cent vint-vint prelats entórn séu. Poch li durà aquella esperança a Benet: sabènt los congregats a Perpinyà les resolucions del concili de Pisa, y que allà s'éra elegit Alexandre V, començaren a despergir-se, a Provença tornaren a sotstraure-s del papa d'Avinyó, les forces qui gordaven lo palau pontifici en aquesta ciutat van veure-s maltractades, y sentint Benet bramar la tempestat qui-l perseguía, tractà d'acostar-se més y més al únich recólze que a la sahó li restava, no s'acontentà ja ab estar en terres del rey d'Aragó, sinó que volgué recollir-se adhuc dintre lo metéix palau y torra de solaç ón hi feya estada En Martí. Se-n vingué al lloch de Bell-sguart, proper de Barcelona, llà ón, acompanyat tota-hora del seu fidelíssim fra Vicenç Ferrer, li calgué ésser testimoni dels goigs y penes en què alternà aquell infortunat monarca als darrers anys de sa vida, que finí en lo 1410, estudiant en los metéixs goigs y penes aquell impertèrrit pontífech nous camins, que trobà, per afiançar la seua menaçada tiara, com veurèm al següent capitol, al ocu-

tores pertinaces nec non notorios hereticos et a fide devios notorisque criminibus enormibus periurii et violationis voti irretitos universalem Ecclesiam sanctam Dei notorie scandalizantes cum incorregebilitate contumacia et pertinacia notoriis evidentibus et magnifiscis, etc. Arxiu de la Coròna d'Aragó, *Cartes Reyals* de Martí I, 14 arm. de Tortosa, sag. G. nômbre 273.

(1) La descripció d'aquests fèts, inclusa la convocació del concili a Perpinyà. se troba a una butlla del metéix Benet, qui porta lo nômbre 12 entre les de aquest papa, eczistents al Arxiu de la Coróna d'Aragó.

par-nos novament d'aquesta fort important part de la nostra *Historia eclesiàstica*.

Tras aquesta ressenya podèm ací renovar la opinió ja anteriorment manifestada sóbre la actitut de la clerecía de Catalunya en aquella terrible època, qual és, que-s mantinguéren los eclesiàstichs unànims en favor de Benet, «per més que (dirèm valènt-nos d'una espressió del Flores) tóts séns efécte scismàtich, propriament entès, perçò que tóts volíen subgectar-se al vicari de Crist, y successor de Sant-Pére, confessant la Suprema Potestat qui resideix en lo Pontífech romà.» Acrediten aquesta unanimitat lo gran nombre de compatricis nostres, com del restants Estats de la Coróna d'Aragó, qui romanguéren tots-témps a la córt pontificia, ón-se-vulla que-s trobava, los nomenaments y provisions féts per Benet per tots los carrechs de dignitats (1), y los noms dels cardinals dels seu conclavi, qui sonen en diferents histories y documents, entre los que recordam especialment En Pére Serra bisbe de Catania, y En Berenguer d'Anglesola bisbe de Girona.

Esdevingué a la època de que tractam una pomposa trasllació, que bé pot ésser considerada com a fésta eclesiàstica, y digna, per consegüent, de mencionar-se. Lo llegidor té ja noticia del ilustre Sant-Sever, qui fóu bisbe de Barcelona, axicom de sa historia y martiri a Castre Octavià. Substituí a aquesta localitat Romana la població de Sant-Cugat del Vallès, y en son cèlebre monestir se conservava, dés de la antigor, lo còs sant d'aquell mártir bisbe, al qual apar que tenia especial devoció lo rey En Martí, lo qui desijant que tan venerables relíquies romanguéssen en veritable repos, y per

(1) Eczistexen les butlles per les quals Benet recomana a En Marti la provisió del bisbat d'Elna a favor d'En Alfons, canonge de Barcelona, y del bisbat de Barcelona a favor d'En Francesch. qui abans fóu bisbe de Girona. *Arxiu de la Corona d'Aragò*, butlles 14 y 16 de Benet XIII.

Consta aximetéix que éra administrador de la esglesia de Tortosa un nebot de Benet, apellat, com éll, Pére de Luna, al qui talment lo generós oncle féu arquebisbe de Toledo, al vacar aquesta Seu per mor d'En Pére Tenori. Entre los oficials en lo sacre Palau s'hi troba Joan de Romani cubiculari.

tots-témps—axi ho espréssa lo Rey en lo document que tantost citarèm,--tant que a aytal fí construiren capélla nova y especial a la metéxa Seu de la qual éra estat bisbe Sever, les solicità al abat y monestir qui les possehía, y en havènt-les-hi cedides, féren-ne la traslladó, ab gran pompa, concorrent a la professó que-s féu a aquest efécte, y com a acompanyants lo metéix rey En Martí, son fill lo rey En Martí de Sicilia, qui en aquella ocasió trobava-s a Barcelona, los concellers d'aquesta ciutat com a singulars participants de la satisfacció que omplenava sa representada, lo bisbe de la metéxa fra Joan Armengol, y endemés innombrables persones del braç eclesiàstich y del militar, qui componíen la Diputació o General de Catalunya.

Hi hà la butlla per la qual Benet XIII autoritzà la donació, y fóren comissionats, en representació del Rey, per anar a Sant-Cugat a acceptar-la, lo bisbe d'Osca fra Joan, qui éra confessor d'En Martí, Pére Guillèm Jofre y Ferrer Despujol. canonges de Barcelona, Galceran de Sent-menat, cambrer major, y Francesch Burguès y March Turell, concellers: de ón ne venim a deduhir que aquests comissionats portaríen les reliquies fins a determinat punt, tocant de la cintat, y de allí estant començaría la fésta y professó a la qual nos referim Se verifica la donació y fésta lo díe 3 d'Agost del 1405, y ab data del 2, çó és, dos díes abans, lo Rey En Martí confermà tots los seus privilegis al monestir y li donà lo nou y mixte imperi y tota jurisdicció (ab lleugeres escepcions) a Sant-Cugat, al castéll de Sant-Vicenç del Cauler, del Penadés, al Vendrell y a la Pobla de Canals, *in premium tam inextimabilis reliquie*.

Lo cronista Carbonell, anecdotista per excelencia, fóu l'un dels primers qui pretenguéren esplicar la causa d'aquesta traslladó, dihent que tenía En Martí una plaga cangrenada a una cama, tant que los metges y cirurgians havíen resolt aplicar foch a la plaga o tallar la cama, que altre remey no hi havía, y cercant-lo lo Rey en lo patrocini de Sant-Sever, fóu-li vija-res que li vingué de nits, y fent lo senyal de la creu sóbre la cama, lo gorí soptosament de la dolencia, restant

l'endemà meravellats los facultatius; de manéra que lo natural agrahiment a tan assenyalada favor fóu l'origen de la instancia del Reyal devot: emperò, és sobrer lo dir que nores d'açò s'hi troba al document al qual nos referim y si tan solament lo desig dalt mencionat (1).

A propósit de reliquies, no deuen ometre-s les dels còssos dels sants màrtirs de la Religió Franciscana, fra Llorenç de Cetina y fra Pére de Duenyas, que partiren a Granada lo 19 de Maig del 1397 y portaren després a Vich, ón se venéren, uns mercaders catalans qui anaren a aquella ciutat mahometana.

Sémpre la familia dels nostres reys s'éra distingida per sa devoció a santes reliquies. y en particular lo rey En Martí, tant que la capélla Reyal o de Santa Agueda, que encare exzisteix per miracle, se denominà també algun témps la capella o esglesia de les relíquies, a causa d'ésser moltes y notables, per la llur procehencia y adhuc per les riques joyes en què estaven engastades. Algnnes ne nomena lo rey En Marti en una donació que féu en 1407 als pares Celestinians, qui éren los qui curaven del coliment, y són: sanch de Crist, apareguda aprés de la consagració a un sacerdot qui duptava, gran quantitat de *Lignum Crucis*, tres espines de la coróna, la esponja, un clau y la camisa inconsútil de N. S. Jesucrist, una part de la túnica que texí la Cananea (present fét per Manuel, emperador dels gréchs) cabells, llét y la verònica o efigie de la Verge, un braç de Sant-Lluch, un altre de Sant-Jordi, lo còs d'un innocent, lo de santa Marina, lo mantell de Sant Martí y moltes altres que no-n fèm esment: a les quals cal afegir-n'hi d'altres que espréssa lo metéix rey en son testament, a sabèr, un reliquiari d'or contenint unes sagrades fórmes y uns corporals, una creu grossa d'or y una altra de més petita, de sa proprietat particular, ab *Lignum Crucis*, presents d'abdues creus féts per Benet XIII a En

(1) La butlla d'autorització hi és, segóns referencia del Feliu al arxiu de la Catedral, nómbre 401, estancia A. nómbre 81; y lo document de confirmació de privilegis y noves concessions a Sant-Cugat, en l'*Arx. de la Cor. d'Arago*, registre 2202, foli 65.

Martí a Avinyó, la hora de son retórn de Sicilia, una altre creu qui éra estat de la reyna Na Constança, muller del rey En Pére *lo Gran*, y que ornamentà després ab margarites y precioses perles lo rey En Pére *lo Cerimonios*, una altra creu, també ab iguals ornaments. qui éra estat de la mare d'En Martí, y finalment una altra reliquia mol recomanada per lo metéix Rey en les Ordinacions que confermà de la Confraría allà establerta, y éra la pédra sóbre la qual fóren tallats los pits de santa Agueda, regada encare ab algunes gótes de sanch de la màrtir (1).

La guarda de totes aquestes preciositats cristianes y artístiques la confià En Martí, ab privilegi del 27 de Janer del 1401, als frares de la Mercè, los qui substituiren als celestinians, datant d'aquest témps la gracia de fer-los lo Rey llurs capellans familiars, doméstichs y comensals, ajustant-los als altres, que ja hi havía a una metéxa casa, capélla, esglesia y monestir, ocasionant açò una forta diatriba entre lo bisbe y lo Rey, qui, com a patrò y conservador d'aquella casa, no volgué jamés accedir a les pretensions del prelat: y en témps més modern, en lo 1696, continuant los frares de la Mercè ab l'ús de la metéxa prerogativa, con ja no hi havía córts ni reys a Barcelona, per ésser caygut malalt l'inquisidor Faxardo, qui ocupava ab son tribunal l'antich palau dels reys li administrà lo sant viàtich lo vicari de la dita capélla Reyal, davant la qual cosa lo clergue de Sant-Jaume reconegué al bisbe per que declaras al d'aquella y al seu vicari per incursos en les censures fulminades contra los usurpadors dels drets parroquials (2).

La arribada de fra Vicenç Ferrer a Barcelona de la qual parlarem axí en la part eclesiàstica com en la civil d'aquest capítol, procurà al nostre poble la sort de podèr admirar la pasmosa facundia del cèlebre orador dominicà. qui tanta fama havía replegada a Avinyó, a Gènova y per tot-arreu ón se trobà la ambulant córt pontificia de Benet, son mestre y senyor a Catalunya, qui conexía aquesta fama, y tenia pre-

(1) Vejau lo Ribera, *Capella Real de Barcelona*.

(2) Vejau lo Ribera *Capilla Real de Barcelona*.

sent que en ses aules s'éra educada aquella celebritat séns parió, de les quals lo se-n dugué aquell pontífech no essent sinó cardinal y se-n vingué a la nostra terra per inclinar-lo a favor del primer anti-papa del Scisma, estaría naturalment cobejosa d'escoltarlo qui contínuament se gloriava d'ésser català (com axí ho demostrarèm en altra ocasió), y axí és de compendre l'immens auditori qui environava Vicenç, lo metéix a la esgtesia que a les places públiques. Lo rey En Martí, escrivint al capità Torrelles lo díe 29 de Juliol del 1409, li fa assabèr aquesta satisfacció, dihent-li que fa sis setmanes que-s troba fra Vicenç a Barcelona, que cada díe canta missa y que contínuament con prehica té de set a vuyt milia persónes qui l'escòlten, que a la Catedral ha cantat la *Salve Regina* en sa presencia, y que en aprés és exit com en professó en la qual anaven més de vint-y-cinch mil persónes, de fórma que hom no té noticia de que jamés ninguna altra professó fós seguida de tanta gent ni tant devotament acompanyada,

Per l'Abril del següent any 1410, consta aximetéix que fra Vicenç Ferrer prehicava a la plaça pública o del Mercadal de Vich, tant que per avinentesa del públich qui hi concorría, havía lo Rey donat orde (que revocà tot-seguit) que-s traguéssen d'aquell punt certes taules o barraques de tributs que hi havía (1).

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó,* registre 2252, foli 97, y registre 2251, foli 154.

CAPITOL XLIV

Interrégne

Any 1410.

Desconcert general a la mort d'En Martí: bàndols, lluites, intrigues, pretencions. Pruhija de Catalunya en ajusta, per una fi politica. Dificultat sóbre convocació de parlaments. Elecció de persónes per representar lo Principat. Facultats que s'arroga lo governador de Catalunya, enemich del comte d'Urgell. Convocatoria de parlament a Mont-blanch: sa translació a Barcelona. Comparexen representants de diversos pretendents. Pruhija en crear obstacles. Contrast curiós que oferexen los tramesos d'En Ferran de Castélla y los d'En Jaume d'Urgell: temptatives bèliques del primer. Propòsits de casar lo nét bastart d'En Martí ab una filla d'En Ferran. Lo papa residint a Casp. Oferta del Comte per defensar lo pahis de la irrupció estrangera. La veritat desfigurada per historiadors venals. Passió dels enviats per los pretendents; declaració o protésta del comte d'Urgell. Tardança en reunir-se lo parlament d'Aragó. L'arquebisbe de Çaragoça capità de gent de guerra: la mort de aquest. Don Antoni de Luna esplica les tiranies del arquebisbe davant lo Parlament, a Tortosa: lo defensa lo vicari general de Çaragoça Judici imparcial. Complicacions. Carta del minyó rey de Castélla a favor del seu oncle don Ferran, dictada per aquest. Esforços d'En Ferran per donar enténdre que ell és l'únic successor lledesme: contradiccións en què incorre, y falsedats que resulten. Introducció de forces castellanes a Aragó. Infules menyspresades per lo Parlament de Catalunya. Lletra notable del comte d'Urgell, donant noves de la invasió castellana. Parlament a Aragó y a Valencia. Persecucions del governador de Valencia als qui no seguexen sa opinió. Nomenament a Catalunya de vint-y-quatre persónes per lo millor desempatx dels afers y jurament que-ls eczigexen. Duració del Parlament català. Contra-parlament aragonès a Mequinença. Desacort en Valencia. Trista lletra del nét lledésme d'En Martí. Lluytes feudals a Catalunya aquietades per la milicia gremial de Barcelona: transformacions del historiador Valla. Catalunya arma forces per resistir als invasors. Impaciencia de Benet per la tardança de la elecció de rey. Catalunya nomena comissionats per la elecció de compromissaris, insten als pretendent per que facen cap a Casp y son designades forces per gordar aquest castéll. Roman desvirtuat lo Parlament de Catalunya: cèlebre jurament dels comissionats. Actitut significativa de les persónes qui tantost resulten elegides en jutges. No-s pot conseguir la reunió dels tres parlaments, o sia la constitució del Parlament general: informalitats dels comissionats, prescindint dels de Valencia. No ténen ninguna representació Sicilia, Sardenya, Còrcega y Mallorques. Son elegits los nou compromissaris sols per lo Parlament català: obgécte de la elecció. Preferencia atribuida a Vicenç Ferrer: la seua estada a Castélla, méntre que-s prepara lo Compromis. Actitut pacifica del comte d'Urgell.

ASSUMPTE és d'interés, lo que anam a tractar, atenent que tras la mort del últim rey de la dinastía catalana, romaníen tots los reyalmes qui constituíen la Coróna d'Aragó

del tót abandonats, mancant-los lo llaç d'unió, la monarquía, qui-ls conservava lligats en federal conjunct: cascun de aquests se veya destroçat per la guerra civil que resultava de llurs bàndols, a Aragó Urrecs, Heredies y Lunes, y a Valencia Centélles y Vilaraguts, los pretendents a la coróna imaginant, ab més o menys insistencia; plans per que fós donada preferencia a llurs respectius drets; les illes espostes, com la Sicilia, a la ambició dels seus barons en perjudici de la reyna vídua Na Blanca de Navarra, y les de Sardenya y Còrcega a la estucia dels llurs rebetles favorejats per nacions rivals dels catalans; la jóve y gentil reyna vídue d'En Martí, séns ninguna autoritat, y séns altra representació que la de heréua del seu infortunat marit, y quiscun dels antichs Estats recelosos de la preponderancia del seu vehí y germà, remembrant ab tal motiu, y ab sò de plant, exemples anteriors, y per fí, menaçada tota la nació d'un gréu dalt-a-baix, que no-més podía conjurar-lo o la reflecció y esprit de concordia de tóts. no gayre aconseguible en tals circumstancies, o ans bé, la manya diplomàtica o la esperta intriga dels personatges prepotents qui s'esforçassen en vèncer tots los obstacles per fer triunfar lo seu candidat, favorejat, per crear un rey a llur plêr, de ón en tornant la monarquía, tornarien encare a unir-se sóts la antiga fórma los divorciats reyalmes.

Catalunya, qui fóu la més perjudicada ab la estinció de la reyal rabaça natural del seu sol, éra la més interessada en obrar, en encoratjar y pot-ser en transigir, ja que lo candidat designat com a més legal a la opinió públ ica éra català: emperò perçò metéix la seua favor havía de suscitar majors contrarietats de part dels qui ho rebujaven en altes esferes. No obstant, la feheltat, que éra qualitat innata y constant hàbit en la nostra patria, induhia los bons patricis a iniciar al cap de Catalunya, a Barcelona, córt, céntre y nucli de la passada monarquia, un camí de salvació; y axi ho atemptà, bregant ab tots los obstacles y atenent ensémps a totes les necessitats públiques.

Nosaltres anèm a esposar lo mèrit contrét per Catalunya, al afogar-se la nació entegra en aquella tempestuosa mar, ba-

tuda per tantes fortunes, a esplicar, per tant, lo seu mou de procehir al designar-se la taula de refugi que la fatalitat presentava per salvar-se los qui s'hi amparaven, per altra part, famolenchs de pau y de govern: mas al descriure aquell preludi y lo terrible epílech que inventà la intriga y l'egoisme, coberts ab aparences de justicia y de benestar, per fer avorrir lo bulliciós interrégne y suspirar per una nova monarquia, no-s cregue algú, no, que-ns limitèm com los historiadors qui-ns han precehit, ab poca excepció, a referir féts y resultats, a repetir allò que ab amagat intent desfigurà l'interès de plòmes cortesanes, de vencedors y afortunats, ni menys, may per may, a remetre, esclaus de culpable rutina, a la Providencia la reexida de féts perjudicials a la nostra patria, com solen practicar los qui, desconexent tot sentiment cristià, atribuexen a la mà d'aquella lo resultat que ells percaçaren ab mijans terrenals, no recordant-se-n comunament con aquest resultat no és favorable a llurs mires y ambicions car, séns desconèxer nosaltres los secréts designis d'aquella causa superior a tot çò del humà, just és ans d'arribar al eféćte per tan alta sabiduría consentit, descobrir lo camí que seguiren los homens en llurs vicis y frevolitats per conseguir-lo, sóts pena de negar la Historia y de llunyar de tot aveniment la crítica per lo sol principi de que no cal esbrinar lo seu mòvil, puix Déu consentí l'acte. Nosaltres, prescindint de certes minuciositats de fórmula y tràmit, y de questions d'interès secundari, nos afermarem més a la escencia dels féts, escodrinyarèm los drets pesant les necessitats que són de suposar per combatre-ls o oblidar-los, notarèm les omissions culpables, y consignarèm les mides egoistes d'aquells qui sabéren donar aparença de justicia a açò que uo éra sinó avinentesa parcial, y valènt-nos de les armes millor trempades y més nobles, la documentació y la lògica, que tota passió inutilitza, deslliures d'aquesta, entrarèm dins lo camp històrich, defensant tot allò veritable y just, contra axò que ha pogut psrpetuar lo sofisma de bell començament

la temor desprès y la ignorancia, la dessidia o lo covart respécte més tart (1).

Segóns la pràctica constant, con éra tinguda la Diputació dels tres braços aplegarse en parlament per resoldre un determinat afer d'interès general de Catalunya, havía d'èsser lo Rey lo qui convocas. Per més que alguns historiadors han manifestat pruhija en dir que hi havía córts congregades a la mort del Rey, no-més podría admetre-s llur opinió donant com a suspeses les que havíen començades en 1405, y s'èren continuades y prorogades diferents vegades a Sant-Cugat y a Barcelona fins al die de la mort del monarca. No donant, donchs, com a eczistents les corts generals, com aquelles ho éren, adhuc per convocació d'un parlament qui tingués un obgécte d'interés general, sols lo metéix rey ne tenía autoritat, emperò no essenthi lo rey, y no essent altre l'obgécte sinó tractar de regonèxer successor del que- morí en gracia del cas especial y atenent al benestar de tota la coróna, podíen los reyalmes per sí, ben segur, aplegar-se en corts generals, y Catalunya o quiscun d'aquells en parlament. Emperò com fós impossible allò primer, a posar per obra lo segón, çò és, per congregar Catalunya son Parlament, sobrevenía naturalment lo principal dupte, a sabèr, de qui calia que fós lo qui fés la convocatoria. Si la reyna Na Margarida fós romasa, segóns apar que ho devia ésser, com a lloch-tinent o regent interim s'endegava l'afer de la successió, a aytal senyora corresponía; emperò no-s seguí sem-

(1) Al present han obert públich certamen dues distinctes corporacions històriques, presentant com a tema del trevall que cuydaven premiar *El Parlamento de Caspe*. Una d'élles, la Academia de Bones Lletres de Barcelona, donà lo premi. y ab tót que publicà lo volum qui comprenía les demés composicions d'altra mena y divers téma, y adhuc los accèssits de les metéxes, no publicà la memoria hsstòrica premiada, limitant-se tan sols a descriure lo nom del autor. La altra corporació a la qual aludim éra la Academia de la Historia, de Madrít: en son certámen no fóu premiada sinó ab accèssit la memoria escrita per En Florenci Janer. Lo primer d'aquests dos treballs, premiat d'una manéra tan misteriosa, sobrarà que digam que no l'havèm vist, y en quant al segón, havèm de confessar ab franquesa que sa llegida nos és estada inutil, per ésser un treball simplement expositiu, escas de crítica, y llunyat del esperit que indispensablement devia conèxer lo qui-s llençàs a tractar d'un afer de tant d'interès per la nostra antiga nacionalitat Catalano-Aragonesa.

blant práctica observada en altres cassos anàlechs, entre altres al començament del regnat del metéix En Martí, y menys de saberne nosaltres la causa, per més que la sospitam, d'ençà de la mort del marit no tórna a parlarse de la desventurada vídua, no aparexent sinó després en determinades ocasions per donar testimoni del veritable malastre qui la perseguí fins que cercà la pau del claustre en lo metéix monestir ón alenà son darrer suspir lo marit que li proporcionà lo papa Luna.

Los registres de les córts a les quals nos referim, ja indicarem que restaven closos ab la acta del jórn ón morí En Martí, emperò los nostres historiadors dónen per segur que tras la mort del Rey y ans de disgregar-se aquelles, elegiren dótze subgéctes dels tres braços per que, ensémps ab lo governador de Catalunya. En Guerau Alemany de Cervelló y los concellers de Barcelona, representassen lo Principat y féssen cap a açò que convenía, fent-ne les provisions lo governador y los concellers en çò del militar y polítich (1). Semblaría regular que fóssen aquestes persónes ler qui tinguéssen la idea de congregar lo Parlament, emperò lo document de convocatoria que hi hà dóna a enténdre que lo qui

(1) L'un dels primers actes que duguéren a cap aquestes dòtze persónes, fóu escriure al comte d'Urgell per que cessas en l'ofici de llnch-tinent d'Aragó, accedint-hi lo requerit. Alguns autors suposèn que cessà emperò ab la condició de que cessas aximetéiv en lo seu càrrech lo governador de Catalunya; y per més que semblant eczigencia en roman justificada, per diversos escrits del metéix comte y dels seus missatgers, qui alternen ab los demés documents del parlament de Catalunya. s'hi veu que éra lo de Cervelló enemich séu y ninguna confiança li inspirava. Diferents vegades rocorda lo d'Urgell havèr obehit a les dótze persónes per amor a la pau, y havèr-se conformat tóts- témps ab los actes del Parlament, emperò sóbre-tót, en un memorial que llegí son tramès en la sessió del 18 de Novémbre del 1411: *podie cascú veure com lo dit senyor havie confermada, rimada, reglada e limitada la sua voluntat ab la vostra, e havie squivats tots los camins de força e de impressió, e havie squivats e squivarie tots camins de domnada tinannia e de intrusió;* y després, *lo dit senyor En Jaumé condescendent sots certa forma a vosaltres, senyors notori als prechs e concells dels XII qui en los témps passats affermaven representar lo magnifich Principat de Catalunya e de la insigne, regia e noble ciutat de Barcelona sobresigne sperant e pensant lo dit senyor ab sana consideració salut, repos e benavenir del públich*, etc. Era aquest antecedent indispensable per jutjar millor tocant als féts successius.

s'arrogà la facultat de representar lo Principat en aquest cas fóu lo governador tot sol, car lo díe 22 de Juliol, o sía unes sét setmanes aprés d'èsser mort En Martí, séns altre caràcter que lo de governador general de Catalunya, escrigué als concellers de Barcelona, dihent-los-hi que. convenint al Principat coldre parlament, féssen cap lo díe 31 d'Agost vinent a Mout-blanch, y que, en atenció a que llà ón s'hi aplega gran multitut de gent, e hi ha diverses opinions, s'originen escàndels, procuren, perçò metéix, ésser los mès pochs que puguen en nòmbre, y-s presenten de la manéra més senzilla y modésta, per demostrar axí millor benignitat, caritat, unió y amor.

Aquesta advertencia prova que l'aplech del parlamont a Mont-blanch no fóu per estar més prop de Poblet ón s'hi feyen les funeralies del Rey, com han dit los historiadors, perçò com precisameut los qui convocà, lo governador, mira com a perillós l'agombolament de gent, y per altra part roman manifést que lo qui inicià aquell pensament o que-l posà per obra, ab facultat o séns élla, no fóu sinó lo governador, podènt pendre-s, en conseqüencia, com a convocatoria general o circular la lletra endreçada als concellers de Barcelona.

Apar que fòu sobradameut escassa la concorrença al parlament de Mont-blanch, mas un colp aplegat en l'espay de témps que mijançà dés de la darrera data al 25 de Setémbre en què fóu traslladat a Barcelona, sobrevinguéren algunes discrepancies, per creure los úns que no éra aquell lloch apropòsit per un Parlament, qui deguéra celebrar-se a la capital o a un punt més proper als confins dels altres reyalmes. per estar ab més avinent contacte ab los qui en los metéixs s'establissen, noresmenys de que estava Mont-lbanch esvahit per la pésta, alhora que d'altres donaven la preferencia a aquesta vila sostenint les rahons que havía donades lo governador al escollir-la, y per esquivar ensémps la preponderancia que semblava exercir tota-hora la municipalitat de Barcelona, resolent per sí sola certs assumptes de govern, y, per fí, observant que no hi valía la rahó de la pésta. car aquesta capital n'estava tan apoderada com la vila.

Resolta al cap-devall la trasllació, s'inaugurà de nou lo Parlament, demunt lo dit díe 25 de Setémbre, a una de les sales del palau major de Barcelona, y ab tót que lo nómbre de concorrents fóu prou reduhit, puix lo componíen no-més trétze indivíduus séns comptar-se-n'hi ningun del braç militar, obrí la sessió lo governador, donant la seguretat d'estar en camí moltes de les persónes qui hi devíen concórrer, com axí véu-se acreditat a la sessió vinent, per ésser considerable lo nómbre dels concorrents. Entre los pochs que hi éren a la primera, és de veure que ja hi estava l'arquebisbe de Tarragona—y convé consignar aquesto circumstancia, per ésser aquest personatge l'un dels qui demostraren major zel, intervenint en los actes més importants del período que descrivim,—car renovà una protésta que ja havia féta a Montblanch de qual-se-vol perjudici que irrogar-se pogués de la convocació d'aquell Parlament a les públiques libertats, protésta a la qual s'adheriren tot-seguit los síndichs de Barcelona, Perpinyà y Figueres, los únichs qui estaven presents, y lo de Giróna qui hi arribà més tart.

La segona sessió, qui fóu lo 30, tingué ja major solemnitat, tant per la concorença, com per havèr celebrat missa abans y prehicat l'arquebisbe. Aprés d'un lleuger incident per rahó de procehencia, séns més dilació, van permetre ja la entrada al tramès del un dels pretendents, lo qui esposà los drets del seu senyor, En Alfons, duch de Gandía y comte de Ribagorça y de Denia (1), ab la llegida d'una carta, de la qual facilità copia a quisqun dels braços. Reiterà lo governador los motius per los quals se tenía lo Parlament y l'obgécte, qual éra *elegir aquell rey e senyor qui per justicia degués succehir e dominar*, responent en açò l'arquebisbe per lo metéix estil que a la primera sessió, conformant-se ab lo seu parèr tots los indivíduus del braç Eclesiàstich y Reyal y lo comte de Cardona.

Dés d'aquest moment, com si s'oblidassen los hàbits de

(1) Durant lo Parlament morí lo duch de Gandía, y continuà sostenint les metéxes pretensions, que aquest, com a aspirant, lo seu fill, del metéix nom y títol que son pare.

serietat y patriotisme propris de la nostra raça, y a-les-hores més necessaris que may s'alçaren soptadament obstacles a la armonía indispensable per deliberar, y nosaltres nos gordarèm bé per are de jutjar-los, fins que descobram lo veritable mòvil d'aytals contrarietats: consistíen aquestes en protestar En Roger Bernat de Pallars, fill del comte de Pallars, de la translació del Parlament a Barcelona, en la proposta féta per lo síndich de Tortosa de que-s traslladas a un altre punt, en la pretensió (ja manifestada en les darreres córts) d'erigir-se los cavallers y homens de paratge en quart braç de la diputació, separadament del militar, portant lo debat a susceptibilitats qui anaren a raure en protestes sóbre si tenía o nó lo governador facultat per fer convocatories y prorogacions, y fins arribant alguns a negar-li sa intervenció al Parlament. Ab tot, pretestant la llegida d'una carta d'En Pére Torrelles esplicant los esforços dels catalans a Sardenya, vingué presentar-se son tramès, com a representant. poch o molt, d'un altre pretendent a la coróna, posat que suplicà que tingués lo Parlament per recomanat a En Frederich, nét del últim rey, y que no oblidassen los seus drets (1).

Poch abans de celebrar-se la sessió del 2 d'Octubre, rebé lo governador a casa séua, per vía d'En Pére de Cervelló, un escrit del qual també se-n donà comte en aquella: tal éra la adhesió per part d'alguns magnats, barons y nobles a la protésta que en la sessió anterior féu solament lo de Pallars sóbre la translació de Mont-blanch a Barcelona, escrit bé prou rahonat, en lo qual s'hi déxa veure, entre altres coses, que aquell acte lo dugué a cap lo governador, tenint escas nómbre de persónes qui l'aprovassen. Si no creguéssem que fóra adavançar-nos massa en aquest punt, espressaríemací la sospita que començam a sentir de que hi havía volença en desunir los Braços entre sí, o de que no-s tenía la major con-

(1) Una de les iniquitass que van cometre també a la primeria del interrégne fóu posar près en lo castell Nou de Barcelona. En Ramon Torrelles, germà del de Sardenya: y com durant la absença d'En Pére, qui éra tudor d'En Frederich, és natural que curas del menor lo dit Ramón, empresonat aquest, vingué a restar séns recólze l'infortunat nét bastart d'En Martí, la malastruga sort del qual bé li caldrà que planya bentost lo llegidor.

fiança en l'un d'ells, no per los seus indivíduus,sinó per certa preponderancia a la qual estaven subgéctes. Los qui sots-signaven la protésta del de Pallars, seríen regularment partidaris del seu pare, lo comte, qui en aquella ocasió acabava de declarar guerra al bisbe de Urgell, (1) nova fatalitat per Catalunya, no solament per introduhir-hi lo flagell qui destruya Aragó y Valencia, la guerra de bandería, sinó per la falla d'unitat que, per tant, s'esperimentaria al Parlament al tenir de pendre acort ón de- víen obrar com a indivíduus aplegats d'un metéix Braç, persónes qui estaven desunides en lo camp, o la hora que convingués mantenir armonía entre lo Braç militar y l'eclesiàstich, a quiscun dels quals pertanyíen respectivament los dos contendents de Lleyda, lo comte y lo bisbe.

A mida que celebraven sessions, los incidents, naturals o espigolats, empatxaven l'annament del afer cabdal; quatre se-n tinguéren, en los díes 3, 6, 7 y 8, y jatsía a la segóna comparegueren ja embaxades del comte d'Urgell, qui presentaren llur credencial, y féu avinent en la avant-darrera l'arquebisbe que hi éren los del rey de França,—los quals ún pot considerar també com a representants o tramesos d'un altre dels pretendents, a la coróna, posat que lo monarca francès reclama lo dret de successió y s'interessa per lo seu consaguini lo fill d'En Lluis II d'Anjou y de Na Violant, filla d'En Joan I,—és de notar, per ésser circumstancia preferent en aquest cas, que la embaxada del d'Urgell revela tota la formalitat y senys que hom puga esperar del príncep més seriós y considerat, puix no la fórmen guerrers exelebrats,

(1) Lo Monfar dóna com a enemiga de la casa d'Urgell la ciutat de Lleyda. Ja en vida del rey En Martí calgué contindre-s certes irrupcions del veguer de Tàrrega y del de Cervéra contra dominis del Compte. Aquest odi de comarca tingué lleure de mostrar-se més al viu, al rompre, per questions feudals, lo comte de Pallars ab lo bisbe d'Urgell, qni tenia la jurisdicció de la vall d'Andorra, y tals proporcions prengué la lluyta, que encare aprés d'assentada certa tréva, la gent de Tremp saquejà Eroles, y entraren, en ajuda del de Pallars, companyíes de Francessos acabdillades per lo vescomte de Coserans, renaxent després y de tant en tant en algunes espurnes d'aquell mal apagat foch.

Vejau, respécte de les primeres noves, l'apèndech del vol. XXXVI de la *colecciòn de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragon.*

sinó les persónes més conexedores dels secréts del Comte y dels interessos de sa familia, com éren son confessor lo mestre Joan Eximèn (1), lo noble mossèn Dalmau de Queralt y los lletrats En Matíes Vidal, son conceller, y En Domènech Sanard, tots concellers séus. A la sessió del 8 corresponguéra la recepció o audiencia dels referits embaxadors; mas tan borrascosa fóu aquella ab los incidents renovellats, que arribaren a jaquir la sala los estaments Eclesiàstich y Reyal, y axí no fóren rebuts per aquell díe les embaxades, verificantho la de França a la sessió vinent, lo díe 11, y la del Comte en la del 13.

Tant en aquestes sessions com en les dues succehents del 14 y del 16, s'esforçà l'arquebisbe, ab la fí de que lo Braç militar, gordant per més endavant la satisfacció dels seus pretinguts gréuges, volgués ajustar-se al eclesiàstich, y pogéssen avinguts tractar de la successió, y per que-s nomenas una comissió, com per fí va nomenar-se, a apaybegar los bàndols de Lleyda, En la darrera de les dues sessións, lo síndich de Tortosa, En Jaume Granell, qui no acceptava lo Parlament de Barcelona, presentà un escrit ón s'hi revela cert antagonisme entre aquella ciutat y la capital, al qual contestaren, per mijà del síndich d'aquesta En Guillèm Oliver, rebatent ab la major energia ses imputacions, y manifestant la utilitat que sesultava de tenir-se lo parlament llá ón se trobava.

Vuyt sesions se celebraren en los vuyt díes qui seguiren a la darrera data, séns grans resultats, y aprés d'aprovar-se que fóssen secrétes, a proposta del arquebisbe, fóu declarat per aquest y per lo comte de Cardona y sos adherents y per los síndichs de les ciutats, que estaven disposts a tractar del afer de la successió. Podíen de fét ocupar-se d'aquet afer a les vinents sessions, car en la següent del díe 31 d'Octubre s'hi proporcionà una nova més ab la recepció dels embaxa-

(2) Per altres documents consta que fra Eximèn éra o tenía lo titol de bisbe de Malta.

dors o tramesos d'un altre pretendent a la coróna, a sabèr, del infant don Ferran de Castélla (1).

Notable és ja la manéra de presentar-se los tramesos del rey *in pectore*. per lo tó d'autoritat o superioritat que ostentaren; lo qui portava la paraula digué que no hi anaven disposts a fer proposició o parlament, y que llur obgécte no éra sabèr si s'hi havía de discutir o no lo dret de successió: y en cas afermatiu, qne-ls fós senyalat díe, perçò com estaven disposts a provar que lo dret pertanyía sols al llur senyor y a ningú més, *erant parati die ipsis asignanda hostendere quod jus dicte successionis dicto infanti eorum domino et nemini alio pertinebat*, y en aquest cas demanaven que tinguéssen per recomanada la justicia de tan important afer y que acceleras son despatx lo Parlament. Ab sobres de cortesía respongué-ls-hi l'arquebisbe, dihent que-s procuraría complir quant solicitaven, que la discussió la verificaríen en unió dels demés reyalmes y terres de la Coróna, y que *infalliblement se faría justicia en profit d'aquell dels competidors als qual correspongués*. Qualsevol compendrà que éra sobrera la primera pregunta del embaxador castellà, puix si ignorava que aquell Parlament tenía per objécte tractar de la successió, éra de més a més la seva vinguda y presentació a una asamblea de Catalunya.

En la resposta donada al enviat d'En Ferran descobrí l'arquebisbe, per primera vegada, una idea, que esplanà lo metéix personatge en un discurs que pronuncià a la propera sessió del díe 4 de Novémbre, a sabèr, d'enviar embaxadors a Aragó y Valencia, per posar-se d'acort ab aquests régnes en l'afèr de la successió. Aprovaren la proposició del arquebisbe, y aximetéix embaxadors a Mallarques (2); emperò

---

(1) Donarèm noticia puntual d'aquet personatge, qui és lo destinat a ésser lo successor d'En Martí, al capitol del seu regnat, per ésser allà lo lloch més oportú.

(2) Rahó de dret constituit hi havía per no contar les illes de Mallorques com Estat o reyalme, en primer lloch perçò com lo d'aquest nom no comprenia solament les illes. y éstava estingit y agregat a Catalunya dés lo témps d'En Pére *lo Cerimoniós*, y després perçò car al Parlament català hi figuraven personatges rossellonenchs y d'altres Estats d'aquella estingida Coróna. Més rahó tenien

no-s complí la segóna malgrat ésser aprovada y de renovar-se a les sessions successives, alhora que en una d'aquestes, la del díe 8, restaren nomenats los subgéctes qui devien compondre les altres dues embaxades, per lo següent orde: per Aragó, l'abat de Mont-serrat y En Francesch de Ferriol, per l'element eclesiàstich; En Guillèm Ramon de Mont-cada y En Pére de Cervelló, per lo milita; En Francesch Burgués y En Guillèm Llobet, per la Reyal: y per Valencia, l'abat de Santes-Creus y Pére de Bosch, per lo eclesiàstich; En Gilabert de Canet y En Gregori Burgués, per lo militar; y En Francesch Basset y En Francesch de Sant-Celoní, per la Reyal. Se déxa ja entreveure en les actes de sessions d'aquest mes alguna esperança sóbre la pacificació dels bàndols, tant que arriba a redactar-se per los tramesos de Lleyda un tractat de pau y tréva, y conferencien aquests ab los principals cabdills; emperò malgrat los llurs llohables esforços, dura encare per algun témps lo mal estat d'aquell territori y en especial de la ciutat que li dóna nom.

Dés del 8 al 29 inclusiu fóren dótze les sessions celebrades, continuant-s'hi les discussions sóbre assumptes incidendentals, mas en dues de les metéxes traspunten dos nous subjects en los quals cal posar-hi esment. En lo del 12, s'hi llegí un memorial de la reyna Na Margarida, en lo qual recordant la gran miseria que passa, y suposant que, per benefici especial de les Constitucions de Catalunya, deu ésser mantinguda durant un any, suplica que li permeten percebre çó que li corresponga, dels béns del seu marit que posseheix: y després, a la sessió del 27, s'hi llig una altra lletra de la metéxa senyora, ón s'hi manifèsta lo gran desig que té de sabèr, lo més prést possible, qui haurà d'ésser lo seu rey y senyor, per la qual encertada elecció, indica que enviarà missatgers, ab instruccions convinents, que podran comuni-

en tal cas, com a estats autònoms, Sardenya, Córcega y Sicilia, y, no obstant no fóren cridats per res en l'assumpte de la elecció, tan recordaren-se d'élls y de Mallorques, aprés de nomenat lo rey, per convidar-los a que trametéssen comissionats qui augmentassen la pompa de la proclamació y demes actes qui devien de contribuir a exalçar don Ferran.

car al Parlament, y per de prompte, transmet uns paragrafs d'una lletra que ha rebuda d'Orihola, comprenent noves que, a parèr séu, són de gran pès y contraris al futur benestar del reyalme, *havèm ahut ardit de coses punyents e tals que no-ns paren ésser per al bé avenir del règne*, y són, que a Murcia (del qual reyalme és fronteriç Orihola) ha manat publicar l'infant don Ferran de Castélla qui havía fét tréves ab lo rey de Granada, y per consegüent que no-s molestas ningun maure d'aquella terra, que tots los bestiars que hi havía als encontórns d'Oriola són estats traslladats al cap de Cartagena, que los *frontalers* que té Castélla en aquells encontorns no-s moguen del llur punt, y finalment que essent exit de Murcia lo díe 6 de Novémbre, un colector de la dita ciutat ab quatre càrregues de moneda, per lo dit infant, al arribar Ceca, qui està a set lléugues, encontrà un porter del metéix Infant, qui li manà, de part del seu senyor, que la moneda tornas a la ciutat y la féssen a mans de *Pére Manrique, capità qui s'hi dirigía ab cinch-centes llances*, y éra aquell que la devía rebre.

Si en guerra y en perill hagués estat lo regne castellà de Murcia, compendríem la remesa de les forces per don Ferran, y les prevencions militars respécte de les fronteres; emperò con precisament acabaven de publicar la pau ab los maures, y-s recomanava tota consideració ab los del pahis ¿què anava a fer a Murcia lo capità Munich ab les seues cinchentes llances, y per quina rahó feyen desembaraçar una frontera tocant d'un reyalme de la Coróna d'Aragó? Certes aquelles forces no trepitjaven encare lo nostre sol, si bé no han de trigar a verificarho, emperò, de bell començament, conste ja que ans no haguéren tractat de la successió al Parlament de Catalunya, ans d'ésser concorreguts tots los pretendents al metéix, ans d'aplegar-se lo Parlament general de tots los reyalmes, y ans d'enviar los seus embaxadors lo futur rey, se prevenía ja militarment don Ferran, acreditant-se axí de més belicorós y de menys amich de la pau, que lo compte d'Urgell, al qual llevaren la corona, pretestant que tenía aquelles dues males qualitats, que descobría

ací lo pacifich elegit, passant davant, ab mijans violents, a tots los pretensors.

L'altre assumpte al qual nos referim se revela per diferents lletres llegides en diverses sessions, y és en estrém misteriós: consisteix en lo progecte de casar lo nét bastart d'En Martí, l'infant En Frederich, ab una filla del infant don Ferran de Castella, mijà ben calculat per encalçar aquell la coróna d'Aragó, car posat cas que no fós elegit, podía allavors reclamar-la per lo marit de la filla, fent passar per legitimitat la successió directa baldament no passas de natural, cosa que ningú no podía defensar millor que uu descendent de don Enrich de Trastamara. Uns comissionats del parlament contesten a aquest de Çaragoça estant que res no han pogut esbrinar sóbre lo dit matrimoni, y que per conseguir-ho se-n aniran a Casp ón estava lo Sant-Pare, al qual suplícaran de la millor manéra que podran, que-ls faça assaber çò que hi haja sóbre aquest afer; lo Sant-Pare escriu al Parlament, desentenent-se del afer y dihent que de primer, con estava ell a Barcelona, tots-témps que li-n parlaven (no diu qui) responía que no convenía: y per fí lo Parlament respon a Benet qui-s convenç de que les veus referents al dit matrimoni s'éren transformades en fabulosos comentaris.

Difícil fóra endevinar qui inventà les remors, si bé quelcom esplica lo dirigir-se al Papa los comissionats del Parlament per descobrir-les, y només podèm observar que molts assumptes d'aytal sort promou devegades la diplomacia, que tantost los abandóna, per veure més segura la reexida d'altres combinacions qui degenéren més tart en fabulosos comentaris, per l'interès que ún té en ocultar l'origen de les remors. Brolla d'aquestes comunicacions una nova importantíssima, que convé no tinguen en oblit los nostres llegidors, y és que lo punt ón resideix ja lo Papa, és Casp, lo metéix que cal escollir desprès per celebrar-se lo famos compromis que ha de donar la coróna d'Aragó al protegit de Benet, al infant de Castélla don Ferran, nomenat lo d'Antequera.

Continuaren les sessions fins al 20 de Desémbre, éssent lo més notabie d'élles lo nomenament d'En Ramon Xatmar

per acompanyar lo rey de Navarra qui solicitava passar per aquest Principat per anar a França, lo plan de defensa de aquell, presentat per l'arquebisbe, atenent que amenaçava una irrupció francesa ab lo comte d'Armanyac, que fóu aprovat, y varies cartes dels embaxadors tramesos a Aragó y Valencia, per aconseguir la reunió del parlament general, en les quals no-s revela gran esperança per la mala situació en què han sebollit los bàndols aquells pahissos, llegint-se en les que trameteren los qui anaren a Çaragoça, que per tot arreu trobaven la pésta, y que en aquella capital del antich reyalme hi estava aximetéix lo Papa. lo qual ben prést visitaren.

En l'acta del darrer dìa que havèm citat, van rebre en audiencia als embaxadors del d'Urgell; mas aquesta vegada no anaven a preténdre ni a esclarir drets, si tan solament a oferir-se en nom del llur senyor, lo qui sabént que la patria perillava per la menaça de la irrupció forastera (com axí ho regonexía lo metéix parlament, qui manava socórrer lo castéll de Perpinyà), posava a disposició del metéix sa persóna y béns per deturar-la. L'arquebisbe, en nom del Parlament, agrahí la oferta, dihent que la acceptaría si n'arribas lo cas, séns altre resultat per aquella hora, podent-hi havèr contribuit tres díes méstart la presencia dels embaxadors francesos per assegurar al Parlament la amistat que profesava al Principat lo rey y demés princeps de França, protestant que no tenía participació ni tant sols noticia dels preparatius d'invasió, y anunciant que la reyna Violant, muller del rey Lluis, passaría a Barcelona ab alguns senyors francesos, emperò séns ningun mirament hostil. ¿Si deduhiríen per aquesta patriòtica oferta del d'Urgell los seus enemichs, ensémps ab l'historiador Valla, la propensió belicosa del Comte, ja que en aquesta funden lo motiu d'ésser-li negat lo dret?

En la sessio del 22, s'hi llegiren cartes dels jurats de Çaragoça y *dels prelats, nobles, cavallers, escuders y ciutadans* (axí van signats) del antich reyalme, en què s'interessaven per la reyna de Navarra y de Sicilia, maltractada en aquexa

illa per En Bernat de Cabrera, y demanaven al Parlament de Catalunya que hi posas prompte remey, puix que-s trobava reunit y funcionant, séns esperar l'aplech del Aragonés, qui encare no s'éra verificat. Per aquesta circumstancia principalment citam aquest doçument, per tal com la manéra de signar-lo indica que si no estava aplegat a Aragó lo parlament, ja shi aparellaven.

Ab aquésta sessió, que éra la avant darrera, y la adés mencionada, tancà-s l'auy 1410 (1), no tan abundós en resultats com deguéra ésser, per çò que toçava al benestar de la patria. Passarèm donchs a estudiar quin fóu lo que donà lo Parlament al vinent any 1411.

Ni encare durant aquest any no-s resolgué la questió que éra principal objecte del Parlament. Les sessions estractades del any anterior poden considerar-se en lo treball que-ns ocupa, com a preliminar de la nova esposició que anam a fer, més que com a mostra del sistéma que usam, car començant per la primera idea que concebeix lo patriotisme català d'una obra dificil y costosa, fineix per la realització d'aquella tocant a la seguretat d'unió ab los restants reyalmes de la Coróna, alhora que, tant aquest primer periode, resten ja descoberts y coneguts los diversos pretendents lo dret dels quals cal discutir tantost, y acreditat lo zel ab que los representants de Catalunya obren per que no soferesquen detriment la pública administració y lo govern, per que desapareguen en los restants reyalmes los obstacles qui retrassaven la indispensable unió, y per que tanpoch no-s veia axí frustrada per les rebelions de les llunyadanes illes o per irrupcions d'enemichs desijcsos de profitar la nostra mala situació per satisfer la llur cobdicia.

La continuitat de les sessions del Parlament de Catalunya en l'any prop-vinent y llur gran nómbre, són un gran nombre esbalahidor del zel, activitat y seny dels nostres avant-

(1) Seguía-s llavors lo costum de començar l'any lo die de Nadal, o sía lo 25 de Desémbre, y axí és d'observar al procés original del Parlament, de manéra que hom compta ja com a primeres sessions del any prop-vinent les demés qui serien les darreres del 1410.

passats; los metéixs assumptes, qui donaren vida a la assamblea en lo primer període de llur aplech la-y donaran, ab altres nous incidents en lo segón: y puix lo preliminar nos estalvía de deturar-nos en la continuació d'antecedents ja coneguts, la mostra d'estractes que presentèm en l'actual període serà ans bé lo resultat, en part, de çò que tractarem en lo primer y al metéix témps lo major descapdellament dels tres obgéctes vers ón se decanta lo pahis constituit en govern temporer d'ença de la mort del últim rey y fins a tant que hom li elija successor. Inseguint l'orde de les sessions, puix qne és perfectament cronològich, y apuntant quan correspon a quiscun dels tres obgéctes, podrèm dir que descrivim alhora l'interrégne en general y la continuació dels actes especials qui conduhen a la principal questió, a la elecció de rey, o en altres térmens, la continuació del parlament de Catalunya, y lo començament dels d'Aragó y Valencia, séns altre diferencia, respécte del primer període, que ometreací tota minuciositat en subjects secundaris ja indicats, y deturar-nos ab major crítica en tots aquells actes, justificats per documents, en los quals un hom va descobrin més y més la opinió que sustentam, ja sía relativament al mèrit de Catalunya en sa manéra d'obrar. ja en l'insidios y traydor comportament de certs personatges, que venals historiadors cuydaren enaltir en gréu perjudici de la veritat histórica, y desfigurant del tót un fét important, que-n restà velada la veritable essencia fins als nostres díes. Entrèm, donchs, en l'esbrinament d'aquests actes preferents, oferint als nostres llegidors interessants premisses, de les quals n'hauran de traure després formidables emperò molt certes y fundades conseqüencies.

Havèm vist en l'any anterior que una senyora y reyna, Na Margarida, avisà, abans que ningú, lo Parlament, de certes remors molt fundades de què no-n tenien noticia o almenys no se-n éren ocupats fins a-les-hores, Al present una altra reyna y senyora, Na Violant, cridava la atenció als representants de la terra, ab un escrit, que llegiren en la sessió del 27 de Janer, en lo qual se feya notar que-s familiaritzaven

ab élls persónes notoriament sospitoses a les parts contendents y que obraven ab parcialitat y passió per interès propri y ab privada afecció, com éren los procuradors dels metéixs pretendents, vassalls qui rebíen sóu, familiars, domèstichs y embaxadors, de la qual abusió protestava la filla del rey En Joan, per sí y per los infants descendents d'aquest rey, posat qu éra impropri a un lloch com aquell ón se tractava de cosa tan urgent y de tan gran preu com ho éra lo declarar la justicia y la igualitat en la successió dels reyalmes, per que tots los pretendents s'hi conformassen; responent en açò més tart lo comte d'Urgell per mijà dels seus apoderats, venint a declarar que per la seua part no tenía al Parlament gent pagada, sinó aquells representants indispensables qui puguen ajudar a la discussió del dret, séns lo qual sería encare major l'empatxament y la tardaneria.

En la sessió del 3 de Febrer, s'hi llegiren unes cartes dels tramesos a Aragó, per les quals és de veure que, malgrat la aparició de nous bándols, hi hà esperança de que s'aplech lo Parlament del antich reyalme a Calatayú, puix los discordants han consentit sobressehir en les llurs questions y debats, per reverencia al Sant Pare y a honor del Principat de Catalunya, prometent-ho al arquebisbe de Çaragoça y a don Antoni de Luna (capdills de la úna y de la altra bande), y ab la segurerat, confórme los hi és ofert, de concórrer tóts al Parlament lo díe que hom senyalarà per inaugurar-lo. No s'oblit lo llegidor d'aquesta seguretat qui dóna tantost peu a un terrible conflicte.

Ocupà la sessió del 7 una acta de concordia del Parlament en virtut de la qual fóren nomenades dótze persónes per provehir a la defensió del pahis y a sa conservació.

Entre los documents qui corresponen a la sessió del 17, és notable una part de sa acta ón consta lo nomenament d'una comissió per retre mercès al comte d'Urgell per la perferta que feta havía de defensar Sardenya. Per aquesta nova posa-s en clar fins a cert punt que lo Comte no participava dels avalots y revoltes d'Aragó, com han volgut allevar-li los seus difamadors, ans pacíficament continuava com essent un

dels indivíduus de la familia reyal moridora, car com a cosa que res no tenía de particular venía a Barcelona y vivía ab aquella, posat que per parlar-li la metéxa comissió se-n éra anada lo díe abans a Vall-donzélla.

Traspunta en la sessió del 7 de Març lo conflicte que indícarem al parlar de la del 3 de Febrer. Los nostres infadigables comissionats, qui anaren de Çaragoça a Calatuyú, y no cessaren d'abocar-se ab totes les autoritats y cabdills dels uns y dels altres bàndols per l'assoliment de la pau, planyent-se de les dilacions y entrebanchs que sofereix la obertura del Parlament aragonès, fan assabèr al nostre que havíen donat préssa a tots los caps y als jurats de Çaragoça per que no hi mancassen, emperò que aquests los havíen manifestat que lo motiu de la triga fóu per la mort que donaren a Gastó de Roda a Çaragoça, y per mor de la paga o tribut imposat a aquexa ciutat per l'arquebisbe com a *capità* (1) de la metéxa, afegint després que lo Governador, lo Justicia d'Aragó y altres autoritats qui éren presidents del dit Parlament, los hi manifestaren la necessitat de sobressehir en quant a les cauteles, seguretats y demés provisions establertes per que hi entrassen los capitosts dels bàndols, car no s'éren sotsmesos encare, y en conseqüencia no permetríen que entras a la població don Antoni de Luna primer que lo arquebisbe, informalitat qui produhí lo resultat que éra d'esperar per tal com, refiat séns dupte lo Luna de la seguretat que abans li donaren, se presentà junct ab lo castellà d'Amposta y molts altres de sa banda a les portes de Calatayú, les quals féren tancar tot-seguit lo Governador y lo Justicia, y al veure-s axí burlats aquells, avalotaren-se y anaven a protestar, calent que hi entrevinguéssen llavors los nostres co-

(1) En lo document que bentost citarèm del vicari general de Çaragoça, s'hi diu que ja dés lo començament del interregne tenia aquest càrrech militar l'arquebisbe, essent bò que ho tinguen present aquells qui desigen esclarir qui fóren los veritables belicorosos y qui los pacifichs, durant la orfanesa de la monarquia. Axí diu: *Vacante dicto regno per mortem inclite recordationis domini regis Martini... tanquam prelatus major dicti regni et ratione sue prelationis et etiam tanquam capitaneus rector et protector civitatis Cesarauguste factus electus et creatus*, etc.

missionats. qui conseguíren aquietar-los y convèncer-los de la major avinentesa que sería l'esperar a fer los metéixs protésts davant lo Parlament la hora que s'hi trobaríen.

Ningú no podrà duptar, ab açò, que los motíus de retras en obrir-se lo Parlament aragonès éren deguts a commocions a la capital ón imperaven aquells metéixs magnats ab los quals éra estat axí deferent lo papa Luna, en los matines de Nadal la primera vegada que anà papalment a Çaragoça; que lo senyor arquebisbe Heredia (al palau del qual solía sémpre fer-hi estada l'ambulant pontífech) éra veritable *capità* de les forces d'aquella ciutat, y com a tal imposava a la metéxa pagues y tributs, que no serviríen per cert per que ab veritable tranquilitat se congregas lo Parlament, que aquells metéixs magnats y autoritats éren tot-d'una jutge y part, y com a jutges séns justicia se favoríen solament a sí com a part, com a bàndol, oblidant la fermança donada a la part contraria, a la banda del Luna y del castellà d'Amposta, de poder concórrer com élls al Parlament comú ón calía que fóssen tóts iguals, y havíen d'oblidar o suspendre antichs odis, per un acte del qual depenjava lo bé de la patria general.

¿Què n'éra d'esperar de tan injust y egoista procehir, suposat que En Antoni de Luna, tan poderós a Aragó, cabdill de bàndol contrari, y no partidari, y com los qui l'ofeníen, d'En Ferran de Castélla, fós vérament unhome de natural víu y poch acostumat a transaccions com les que acaba de consentir per que pogués verificar-se la elecció de rey? Ne podía un hom sols esperar desordens y venjances, nova sanch escampada, segons axí ho declaren los metéixs embaxadors, ab carta datada del 2 de Juny, dés de Catalunya (sessió del 8 de Juny), ón ab víu sentiment refereixen que al exir d'aquesta ciutat l'arquebisbe per anar a Çaragoça, prop del lloch de la Almunia, lo díe primer, a hora d'alba, fóu mort y degollat ensémps ab altres dues persónes de sa comitiva, cosa que, hi afigen los comissionats, ha de ocasionar mals y escàndels molt gréus, *sentint-se élls axí contorbats al sabèr aquella mort, que ni tan solament havíen deliberat çò que fer havíen.*

En altres sessions, en la del 12 del metéix mes, séns que no éren transcorreguts sinó sis díes del desastre, y en la del 24 d'Octubre (estant ja lo Parlament a Tortosa), dónen llegida a cartes procehents de una y altra part, en les quals cada interessat esplica a sa manéra lo fét. La primera és del metéix don Antoni de Luna, qui desijant sencerar-se davant lo Parlament de les inculpacions a éll fétes per alguns séns rahó (a sa manéra de veure) diu que l'arquebisbe, al qual nomena *hom de mala y deshonésta vida, segòns a Déu y a tot-hom és bé massa clar y notori*, havía desviat y perllongat ab tractes falsos y malvats, la prossecució dels camins de justicia per que fós declarat lo veritable rey, que ensémps ab los del seu seguici, ja dés de la mort del rey En Martí, havía posat gran diligencia en apoderar-se tirànicament de ciutats, viles y castélls reyals, *rompent de fét tota sort de bones concordíes tractades ab los solemnes embaxadors de Catalunya y de Valencia, y d'altres qui tenien per fonament la justicia, segòns consta clarament per protésts y altres escriptures públiques fétes a la ciutat de Calatayú ón éra congregat lo Parlament d'Aragó*, que allà metéix, per que hom no conseguis remey o composta, axicom ho conseguïren los Braços, en la questió de presidencia, *s'atreví a licenciar lo Parlament*, ocupant éll per tiranía la ciutat, en la qual havía replegat grans ormeigs, y finalment, que havent convidat a unes vistes lo dit don Antoni de Luna, *la mort del qual havía imaginada diferents vegades, pensant aquesta volta executar de fét sa intenció*, al concórrer abdues les parts, a hora de posta de sol, tocant de les portes de Almunia de Na Gudina, l'arquebisbe, acompanyat ab gran nombre de gent armada de cavall, li retragué al de Luna son tracte fals y deslleyal, y conexent los altres sa mala intenció, que encobría sóts color d'amistat, se promogué disputa que va raure en lluyta, y venint a les mans uns y altres, s'encontrà lo de Luna, al qual acompanyaven set de cavall, voltat o acomès per altres trenta també de cavall y alguns pehons, y tot defentsant-se méntre que arribava lo restant de sa gent, com de fét hi arribâ, anà reculant la escolta del arquebisbe, per més que aquest ja may no-s volgué retre; axicom volía don Antoni, lo qui feu

esforços per que no-l ferissen (tant que, per esquivar-ho, fóu ferit del coll), resultant al cap-devall romandre al metéix lloch, y tocant de les portes que hi havía, mort lo referit arquebisbe ab altres servidors séus.

L'altre document al qual aludim, favorable al arquebisbe, fóu presentat al parlament per En Martí Cortès, de part del vicari general de Çaragoça, Seu vacant. per lo qual, tot referint-se al dictament del procurador fiscal de la dita esglesia, y a la consegüent sentencia d'escomunió donada per lo dit vicari contra don Antoni de Luna y sos sequaces, suplica al Parlamenr que no hi admeta lo dit don Antoni ni los restants nobles en aquell escrit mencionats y que-ls obliguen a pagar de llurs béns, com a indemnizació, a la esglesia de Çaragoça tres-cents mil florins.

Los anatematitzats, que són d'estimar participants en la mort del arquebisbe, y als quals lo vicari general dóna nom de *violadorss de la libertat e immunitat de la Esglesia y de les persónes eclesiàstiques, injuriadors, invasors, perseguidors, matadors y sacrílechs*, són don Antoni de Luna, senyor d'Almonezir, don Joan Ximèneç de Salanova, cavaller, García Llóp de Cabanyes, Fortun Diego Descoron; Joan Dordas, Lluis de Logran, escuders, Pascasi Navarro, Miquel de Maças, notari, y Jaume Jaume, fill de Guillèm Jaume, de Figueroles. servidors o de la casa del dit noble don Antoni, y endemés, per fautors qui donaren aucsili, consell y favor a aquests, lo vicari nomena també Pére Roderich de Moros, castellà de Amposta (1), lo noble Pére Fernàndeç d'Ixer, comenador de Montalbà, lo noble Artau d'Alagó, lo noble Ferran Llóp de Luna) y lo noble Joan de Luna, fill séu, lo noble Joan d'Ixer, lo cavaller don García de Sese, major, y lo cavaller de igual nom y cognom, fill séu, y altres los noms dels quals no-s són pogut esbrinar encare. emperò que-s denunciaran a mida que-s trobaran.

(1) Fóra prou a inculpar lo castellà d'Amposta l'ésser de bàndol contrari, car a judicar per una carta que escrigué pochs dies aprés de la mort del prelat (que fóu llegida a la sessió dei 25 de Juny), planyía-s de la catàstrofa aquell militar, dihent aquestes paraules: «jo no-m sént poderós a remeyar tants de mals, al veure la *malastruga y desventurada mort del senyor arquebisbe de Çaragoça, y les grans discordies y tribulacions del reyalme*.

Aprés d'enaltir en son dictamen lo vicari general son antich senyor, esplica lo fét de la mort d'una manéra molt distincta que don Antoni de Luna; recompta que a concordar certs capítols ab aquest, se-n éra anat l'arquebisbe a la Almunia, que entant que hi estava sopant l'avisaren que don Antoni l'esperava defora, y se-n isqué del lloch, séns podèr pensar açò que li anava a esdevenir, duhent en sa companyía no més que lo sagristà de la Seu, alguns capellans, domèstichs y comensals séus y quatre o cinch escuders desprevinguts y séns armes, *inermes et improvistos*, que al encontrar-se los dos persotges se saludaren y parlaren afable y cordialment, *gratanter et cordialiter ac sinceraliter*, manifestant l'arquebisbe a don Antoni que-l tenia per amich íntim y com a germà, y qoe corresponent-li aquest de paraula, no de cor, procurà dur se-n a una apart l'altre, separant-lo de sa comitiva. y a-les-hores, desenvaynant la espasa, alhora que comparexíen los séus també empunyant espases, coltells y llances, embestí contra lo prelat, qui caygué ferit de la mula, y, acoltellejant-lo al cap y altres parts de còs, restá negat en sa propria sanch, morint aximetèix a costat séu, lo rector d'En Martí y altres de la comitiva, los cadavres dels quals jaquiren en terra los matadors, anant-se-n tót-seguit d'aquell lloch.

Ninguna resposta o acort no-s nota en les actes del nostre Parlament, tras la llegida dels documents sus-are estractats: no sabèm çò que aquest significa, y nosaltres prescindirèm de interpretar-ho, limitant-nos solament a manifestar l'efécte que-ns ha produhit abdues lectures y que produhiran naturalmen en lo cor de tot llegidor imparcial, qual és, que ni cal refiar-se de la descripció dsl fét, bé prou obscur al tractar de la mort, que-n fa la part més interessada e inculpada, a la qual no convenía tacar ab un assassinat la causa que defensava, ni menys de una relació féta per un comissionat del vicari general de la metéxa víctima, ab referencia a un dictamen d'un fiscal eclesiàstich qui no fóu testimoni de la catàstrofa, y qui té interes en percebre una gran quantitat de diner indemnització dels perjuis causats a la Esglesia ab

la mort del seu metropolità, quantitat que no'n podía pretestar la reclamació si constas que l'arquebisbe no morí com a tal, sinó com a militar y batallant en bona o mala guerra.

Ja may no sortirèm a la defensa del bulliciós rich-hom aragonès, volènt suposar que no fós capaç d'aquell crim y de altres consemblants, car bé sap lo llegidor lo concépte que tenim format dels senyorassos feudals d'aquelles centuries; emperò si que dirèm que, en tal cas, no és de considerar la mort del prelat Heredia (les qualitats del qual, tocant a la cosa política, nos esplica després poch o molt lo meteix don Ferran de Castélla (1), com a assassinat d'un arquebisbe, çò és, com a una irreverencia a la Esglesia, als seus ministres y a la Religió, confórme se son aferrats en donar-ho a enténdre tots los dexebles del Valla, sinó com a atzar d'un cabdill militar contra lo qual se llança un altre cabdill per odi, interès o venjança, lleyal o traydorament, car de segur que si l'arquebisbe no-s ficava a capità, ni acabdillava gent, y romangués tranquil ab los sagrats devers del seu alt ministeri no li haquéra esdevingut la féta qui-l negà en sanch a les portes de la Almunia, llà ón, atesa sa esperiencia y tractantse d'una transsacció entre bàndols armats y no d'assumptes eclesiàstichs, no es de creure que anas sol ab la comitiva clerical que volen suposar. ni que los quatre o cinh escuders qui l'acompanyaven no passassen d'aquest nómbre ni anassen tan *inermes et improvistos* com recompten. Sía com sía, aquell fét havía de perjudicar molt la causa que defensava lo de Luna, lo qui perçò se donaría préssa en justificar-se davant lo Parlament, *oferint sostenir la veritat de quant deya, y*

(1) En la contestació donada per l'Infant als embaxadors del Parlament català, de què se-n donà compte en la sessió del 7 d'Octubre del 1411, s'hi revela clarament que lo prelat Heredia éra castellà, que los seus parents s'oposaren a mà armada a açò que feyen los qui no éren de llur opinió, y que altres parents de Castélla entraren a Aragó en defensa dels altres y per venjar la mort del arquebisbe: «*e porque tenía muchos parientes e amigos acá en Castilla, que algunos cavalleros e scuderos parientes del dicho archiepiscopo comorean en la dicha frontera, requeridos por los dichos parientes que entraron en Aragon por facer valenza a los parientes del dicho archiepiscopo, para vengar la muerte de aquell e ayudar a sus parientes que les non maten los dichos matadores*, etc.»

combatent còs-a-còs contra lo qui cuydas provar lo contrari; y com la seua causa éra la del comte d'Urgell, a favor del qual estaven tot Catalunya, tot Valencia y gran part d'Aragó, calgué que aquell desastre fós avantatjós espantall ab lo qual los partidaris d'En Ferran havíen d'atemoritzar los qui estaven duptosos o éren meticuloses per exalçar axi més y més la candidatura que élls se proposaven fer triumfar, y desprestigiar la qué, segóns élls, éra representada per los assassins del metropolità d'Aragó. Lo qui duptas de que éra gran part d'aquest reyalme favorable al Comte, no ha de fer sinó parar comte en los noms dels metéixs anatematitzats per lo vicari general com a autors o fautors del assassinat del prelat, per tal com són de les families més ilustres y poderoses, y per la immensitat de territoris que representen los llurs feus podrà facilment deduhir-ne quant immens havía d'ésser lo nómbre de vassalls y habitadors qui seguíen la opinió y les bandéres dels llurs senyors, qui éren los Luna, los Algó, los Ixer, los Sese, los Salanova, los Logran, y ab élls de més a més personatges de tanta representació com lo castellà d'Amposta y lo comenador de Mont-albà.

Les complicacions que resultaríen de la mort del arquebisbe posaríen en tal estat lo reyalme d'Aragó, que sería molt més difícil la instalació del seu Parlament. y per tant les bones relacions qui s'éren començades a plantejar entre los tres dels respectius Estats de la Coróna, segóns axí vé declarat en la acta del 18 de Juny, y aquesta metéxa contrarietat decidiría més y més los nostres compatricis a açò que ja indicarem en les sessions del any anterior, y que éra de utilitat estréma en aquesta ocasió, com éra lo traslladar lo Parlament a Tortosa com a punt més fronteriç y entremijà dels tres Estats, acort que fóu aprovat, malgrat algunes protestés senyalant per la prorogació en la dita ciutat lo díe 16 d'Agost vinent, com axí fóu fét.

Aquest nou esforç y molt justa intenció del Principat, qui-s dirigía a accelerar y facilitar la congregació del Parlament general y la elecció de rey no satisféu los més impacient dels pretendents, aquell del qual han dit los llagoters

de sa niçaga que més s'atemperà a la justicia y que fóu elegit per no donar proves de no ésser ambiciós ni violent com los restants candidats; y séns esperar lo mijà d'elecció—discutint lo dret, que havíen admès y aprovat uns y altres partits o bàndols, los pretendents y llurs embaxadors o procuradors, y finalment la opinió pública y general de tots quants desijaven tenir rey lledesme y verdader,—s'atreví a donar un pas qui éra prou per sí sol a llevar-li lo dret, posat qne ab éll venía a menyspresar los nobles esforços que s'éren practicats per obrar ab justicia, y-s posava per demunt tota legislació, costum y prudencia, arribant a tractar de barrohers o ignorants als nostres magistrats y prohomens, ja que fins éren intimats de reverir falsejats títols y féts per éll no-més referits, mas no justificats. Los documents als quals anam a referir-nos, y d'una autenticitat induptable, no poguéren escondir-se a la sagacitat dels escriptors qui freqüentaren los nostres arxius y qui ab noves dels metéixs dipòsits escriguéren sóbre èpoques anteriors o posteriors a aquest interrégne; per tant, la llur opinió és tant més culpable, quant per fer historia no estimaren més axò que sés límpides fonts proporcionen, mas precisament alló que, en oposat sentit, oviraren solament en lo fangós llach de la falsetat, de la llagotería y del maquiavelisme. Nosaltres anam a profitar-nos are d'aquelles límpides aygues per estimbar la inmundicia histórica, nosaltres anam a esplicar la importancia d'aquests documents que no fà gayres anys donà a la llum una mà zelosa, que veneram, y bé n'hi haurà prou per que lo llegidor tinga un plè concépte de qui éra lo rey elegidor, y ab qui-ns fums, més que ab drets, pretengué cenyir-se la coróna d'En Martí, que la-y laboraven ja de lluny lo papa Luna ab son segretari y confessor Vicenç Ferrer, y l'arquebisbe Heredia ab los bàndols que manaven los seus parents y los Urrea.

Ja en la sessió del 8 de Juny, va rebre los nostre Parlament dues cartes, datades a Valladolit lo 19 y 18 de Maig, signada la primera per lo rey de Castélla y de Lleó, y la segóna per *la reina sin ventura*, mare del metéix rey, *e su tu-*

dora e regidora de sus regnos, cartes bé prou ridícoles tractant-se del metéix infant don Ferran, perçò com si hagués de fer palanquejar en llurs conviccions los nostres avantpassats la veu d'un minyó córonat, séns més voluntat que la dels seus tudors, en nom séu ne parlen al Parlament de Catalunya, per dir-li que «*como el infante D. Fernando mi tio, e mi tutor et regidor de mis régnos sea ell pariente mas propinque varon al dicho rey mi tió* (En Marti), *e ell que mas claro e meior derecho ha a la succession dellos, segund yadel negocio sots bien certificados, per ende. confiando en la vuestra grand noblesa et que sots tales personas que guardaredes justicia e verdat a aquell que lo tiene-guardando vuestras conseiencias e lealtansa commo siempre faciestes, acordé de vós escrivir sobre éllo,*» afegint-hi aprés d'algunes cortesés paraules en corroboració de la metéxa idea de menaça, més o menys velada, que s'enclou en les que seguexen: «*lo que si asy non fer quessedes por falasser la justicia, por avantura poría scer otra cosa.*» Si al cap y a la fí digués açò un rey ab barbes merexería que hom fés algun cabal de aquest pecat de raça, emperò ho deya un innocent minyó, qui no entenía encare l'ofici de rey y sa lletra éra dictada per lo seu metéix recomanat, segóns al peu ho declara son segretari dihent: «*Yo Sancho Romero la fis scrivir por mandado de los senyores reyne e infante, tutores de nuestro senyor rey e regidores de sos regnos.*»

La de la reyna està calcada, si fà no fà, sóbre la del seu fill, ab les metéxes frases y menaça, y ab tot que no està escrita per manament de ningú, per ésser la metéxa reyna *tudora* qui escriu, al cap-devall calía que fós ab consentiment del qui éra son companyó en la tudoría y en la regencia, del metéix don Ferran qui éra, sagóns élls, lo *pariente mas propinque y el de meior drecho a la succession.* Emperò, per més que proven les dites lletres la impaciencia del infant de Castélla, no-ns doldrèm nosaltres gayre del llur contingut, car donat y rebatut, porten lo tò de súplica, esponent lo cregut *meior drecho* séns aspirar a res més; emperò no-s passen gayres díes séns que lo metéix interessat, per mijà dels seus embaxadors o procuradors, en compte de solicitar, presenta al

Parlament lo cas resolt y decidit, car dóna com a ferm lo dret en favor d'éll, intitulant-se ja hereu en vida del últim rey, y alegant per açò un fét y una rahó que s'oblida de alcgar en les dues referides lletres del rey de Castélla y de sa mare, séns dupte perçó que en aquella data no lo-y hauríen consellat encare.

En la sessio, donchs, del díe 19,[1] produhen los representants de don Ferran diversos documents per provar que ell és lo veritable e induptable hereu d'En Martí, y que per tant és inutil la disenssió sóbre lo dret del successor que a aquell fa a donar; axí que, no hi há sinó acceptar-lo *«ca el es presto per a venir personalment a recibir la ditxa possession e las dichas fidelidades e homenatges e naturaleses e fazer a los dichos regnos e dignidades reyales e senyorias e tierras, e los naturales dellos, todas cosas que fazer deven.»*

Al observar la lleugeresa y atreviment que enclouen aytals escrits, pensant en quant s'esdevé a Espanya en los témps que corrèm, arribam a creure que hi són molt antichs semblants defféctes, y que no hi mudaran res los qui tenen cura del seu govern per més segles que trancorren. Los uns escrits són datats en Medina del Camp, lo mes de Maig; referint tan sols çò que en aquesta data s'acordà a la córt que governava don Ferran; d'altres ab la metéxa data y contenint igual acort són menys esplícits que los anteriors tocant al dret fins are no descobert; y altres, per fí, transcriuen un document molt més anterior, datat en lo Reyal d'Anquera lo Setémbre de 1410—quatre mesos aprés de la mort d'En Martí,—en la qual s'hi dóna com a près lo metéix acort per lo pretendent, afegint que de no ésser perçò qae tenía d'estar en aquell lloch y en defensa del seu rey contra los mauritans, ja ho haguéra verificat, y se-n hauría anat *«mas cedo a las partes Daragon, e intimar e notificar e fazer las dichas acceptacion e requirimiento e potestacion, si mester fuesse otra vez acceptarla, e faher el dicho requirimiento e potestacion de nuevo por mi persona, e de fazer todo lo sobredicho e cada cosa dello e todas cosas que heredero legitimo e verdadero deve fazer e complir de drecho e de fecho.»* La diferencia notable

que hi hà entre aquests documents d'una metéxa mena y qui van a un metéix obgécte és, que en l'un lo més antich y que suposen fét a Antequera, don Ferran descobre als prelats y cavallers qui l'acompanyen en aquell lloch, que ell és lo parent més propinch y hereu lledesme, y per tant los hi declara son cor e intenció, y publica y notifica y fa assabèr que ell acceptà y acceptava lo dit heretatge y tots los reyalmes qui-l componen, inclus lo de *Siscilia, que se llama Trinaclia*, y que en los altres espréssa que ja obtenía l'heretatge en vida d'En Martí, afegint-hi en l'ún (lo qui porta lo nómbre 131 en la edició del Arxiu): «*é como quier que ante desto* (ans de la mort del Rey) *el hovia acceptado la dicha herencia et sucession de los dichss regnos, e terras e senyoríos que havjan fincado del dicho senyor rey don Martin, suo tio, quomo dicho és, e havia fetcho adicion de la dicha herencia et succession, e declarado quomo sua volendat fursa e era de la haver e aceptar per a si, per palabras e en otras maneras que per a ello complian: por ende, a mayor abundamiento, dixo que ratificava e aprovava, e ratifficó e aporovó lo dicha adicion, e aceptacion e declaracion sobre éllo fechos, que agora que acceptava e acceptó, e fatzia et fizo adhicion e acceptacion, adhia o aceeptava et adhió e acceptó la dicha herencia e succession del dicho senyor rey don Martin su tio*, etc.»

Lléus aparen les diferencies que notam, emperò com-sevulla que sía oferexen una veritable gradació en lo mou de declarar-se lo pretendent, car en l'any anterior, a Antequera. no declarava sinó sa intenció d'adherir per son dret, tantost com ja obtenía l'heretament en vida d'En Marti, y finalment que ratificava la adició que llavors havía féta, gradació tant més notable si un hom té present que no-res de axò s'espressà en les dues cartes més antigues que féu escriure lo metéix don Ferran) per lo seu rey y pubill y per la reyna sa companya en la regencia, ni menys basquejaren d'aduhir-ho aquells primers embaxadors qui-s presentaven al Parlament de Catalunya en ses primeres sessions l'any anterior, Encare suposant que l'esperar tant de témps per alegar y produhir un acte y títol tan notable fós distracció o omissió involuntaria de bell començament, cosa que no és

de creure en tractant-se d'obtenir una coróna, ni a-les-hores ni en lo cas en què s'alegava, podía produhir lo dit títol ningun eféctc legal, per totes les rahons següents: 1.ª perçò com. d'ésser veritable hereu, sería successor tant si eczistía l'acte d'adhir l'heretatge com no; 2.ª per tal com per adhir éra condició precisa que fós hereu cert e indubitable; 3.ª perçò car per provar que s'éra féta la adició en vida del posses-sor anterior, tant si éra lliure com vinculat l'heretament que aquest dexava, convenía acreditar l'acte per un document del témps al qual se refería, y no posterior a la mort d'aquell, o quant menys ab cartes o altres documents qui espressassen la voluntat del donant y la del acceptant, puix no n'hi havía prou de la d'aquest tot sol, essent interessat com ho és lo qui creu o cobeja ésser hereu (1); y 4.ª y principal, per tal com no poden produhir ningun eféctc, ni en juhí ni fóra d'éll, escrits oferint assercions en part falses, com lo d'assegurar que és don Ferran, *por derecho de sangre y de linage, el parieutc mas propinquc e mas acostado al senyor rey don Martin que otro olgano;* y en part impossibles, com resulta al concordar los témps, los féts y les circumstancies dels metéixs.

Les nostres observacions dexaran ben prompte convençut lo llegidor: per adhir l'heretatge don Ferran en vida d'En Martí no-més podía ésser en lo cas de regoneguda successió d'aquest, que abans no fóra sinó temptativa d'usurpació, y lo rey d'Aragó, que lo papa Luna féu emmullerar ab Na Margarida, no consentí en la possibilitat de insuccessió sinó molt poch abans de sa mort, durant lo qual entreval, del tot curt, no tingué ocasió de veure-s ab lo seu parent de Cas-

(1) Per que hom veja que tant tant com passava témps imaginava lo pretendent nous camins per reforçar lo feble títol per éll alegat, alguns dies després, a escuses de recomanar al Parlament lo castich dels matadors del arquebisbe, deya-ls-hi que son oncle En Martí li havia tramès un agotzir, méntre que ell estava a Antequera, per que se-n anas a Çaragoça, car no tenint fill lledesme, volía que fós lo seu successor, y que aplegant, en conseqüencia, los prelats, mestres en teologia, doctors *e otros sabidores en derecho cánonico e civil*, declararen aquests pertànyer-li a ell la successió. ¿Còm ab tanta triga recordà-s don Ferran del incident del agotzir, y còm no va remetre al Partament una copia del dictamen dels sabidors de la qual no-s recordà abans?

Veja-s la acta del 30 de Juny.

télla, ni aquest se-n vingué als reyalmes d'Aragó; y posat cas que per caries se fós declarat aquest afer, éra mester al cregut hereu produhir lo trassumpte o minuta de les seues y les contestacions originals, ab les quals, séns dudte çobrara gran força lo seu dret. Y en quant al seu *meior derecho y propincuidad de parentesco*, éra falsa la asserció de don Ferran, perçò com no pertanyía a llinatge directe masculí axicom lo comte de Prades y lo duch de Gandía néts d'En Jaume II, y lo comte d'Urgell, besnét d'Alfons III, ni valía tant lo dret de sa mare Na Lionor, filla d'En Pére *lo Cerimoniós*, com lo de Na Violant d'Anjou, qui éra filla d'En Joan I y neboda carnal d'En Martí, méntre que lo metéix comte d'Urgell, a més d'ésser segon nebot del últim rey, li éra noresmenys conyat, per havèr presa per muller sa germana Elisabet; la propinquitat de parentesch de la qual y dret podía també alegar aquesta senyora ab preferencia a don Ferran per estar maridada ab un altre parent d'En Marti.

Darrere un pas tan impremeditat y lleuger com donà, donchs, don Fesran, aprés d'un any que estava aplegat lo Parlament de Catalunya, con se feyen los majors esforços perque s'asjustassen tots los Estats de la Coróna, y entant que los aspirants esperaven prudents y conformats la justa sentencia de la assamblea nacional; tras una confessió tant clara y patent com fa de que ja-s creya hereu en vida del antecessor y de que ja vinguèra *mas cedo* a pendre possessió de aquests reyalmes, a no privar-lo-y lo setge d'Antequera; tras la gosadía, que ben, prést veurèm confermada, d'esvahir aquests reyalmes, ab forces estrangeres, ab legions castellanes, bé podèm dir que lo candidat preferit del Papa y defensat per los bàndols dels Urrea y Heredia éra lo menys digne d'ésser elegit, puix que én sa opinió éren inutils tots los procehiments fins a-les-hores seguits per obrar ab justicia y ell se creya ja rey e senyor encare abans de morir En Martí y donava proves de bulliciós y poch amich de la pau, introduhint en aquests reyalmes exèrcits séus, y fent-se defendre y aclamar a Aragó per les gents replegadices dels bàndols que acabdillaven no lo major nómbre de richs-ho-

mens aragonesos, sinó aquells oficials reyals y aquelles autoritats atrétes a sa opinió per lo pontífechs y afalagats per aquest ja d'ençà que féu sa primera visita a Caragoça. Que lo llegidor guart estampada a la memoria aquesta importantíssima nova, per renovellar-la con los jutges de Casp elijan per rey no lo qui tenía més dret, no lo més emparentat, sinó lo que més convenía elegir per lo benestar d'aquests reyalmes, per la hora en qué-s complirà aquell acte que los historiadors rutinaris s'esforçaren en proclamar que fóu obra de Déu.

Poch ne féu cabal lo nostre Parlament de la atrevida, per no dir indiscrét, parany que li presentaven los embaxadors de don Ferran, lo *molt gran triumfador*—en nom del qual reclamavan, *magüer que considerando la natura de los régnos e dignidades reyales, creyemos que no fuesse necessario ningun ministerio de adicion e acceptacion de herencia.*» —¡de manéra que, adhuch séns aquest titol que alegava, se considerava ja rey lo pacífich don Ferran y volía *triumfar* ans de témps de la greujor y esperit de justicia dels nostres majors! Donchs tan poch cabal ne féren que-s limitaren a contestar senzillament ab una carta que devía ésser lliurada a mans del minyó rey de Castélla, y ab una altra per lo tudor y oncle, qui ab tals eczigencies fería la dignitat dels Parlament de Catalunya, cartes que si són importants per llur laconisme y per defugir lo principal obgécte que-s proposaven los embaxadors alhora que lo rey y regent de Castélla, com éra que s'acceptas don Ferran séns discutir la seu dret, no ho són pas certes espressions esquivant desmesurades gallardíes y per certes advertencies que s'hi donen al pretendent de belicoroses intencions. En la primera, aprés d'espressar los nostres avant-passats que en aquell afer no tenien davant los ulls sinó Déu y la justicia, y que no podíen oblidar ja may llur innata feheltat malgrat qual-se-vol aveniment, escàndel o sinistre que sobrevingués, *no poriem per algun cars, escàndel o sinistre, nostra ignada fidelitat oblidar*, s'hi consignen semblants paraules: «E aquest, molt alt senyor rey, és lo camí per nosaltres discorregut fins ací, ab ferm propòsit de seguir-lo egualment en

lo general parlament, si a Deu plau, ensémps ab los demés reyalmes e terres qui en bréu s'aplegaran, e confiats en la nostra gran lleyaltat, innata feheltat e propòsit molt just *no poriem elegir-ne un altre, ne volèr lo contrari, per terrors o menaces d'algú. E si algun competidor, oblidant lo camí de justicia, per propria autoritat volgués desviarnos d'aquest camí, nosaltres, ferms en Déu e en la justicia, séns temor, e sens metre en oblit la pena imposada per lo dret als qui volran ocupar per propria autoritat, farèm lo nostre fét sens llunyar-nos, confòrme ja diguérem, dels referits guies, çó és, de Déu e de la justicia!»* La segona contestació limitava-s a referir-se a la que preceheix y a una cèdula enclosa en la metéxa per a ell, al peu de la qual feyen-li assabèr que *«en aquestes parts recomplen que d'aqueix reyalme de Castélla, sóts certs motius o aparences, hi deu entrar gent d'armes en lo reyalme d'Aragó, per correr-lo,* no donant-hi fê, ni ho crehèm, atesos lo sguart, consideració, gran amistat e fraternitat, que sémpre s'hi gordà entre los vostres reyalmes y los nostres; *emperó, posat cars que per algnns fós açó alemptat o assajat, pregam e suplicam la vostra magnifica senyoria que-u vulla empatxar o vedar, en guisa qne no puga seguir-se-n torbació alguna a nosaltres, qui-ns ocupam instant-ment en los afers de la succesió d'aquests reyalmes e terres.»*

¡Tal dexava consignat, per que fós monument en les futures historics, lo Parlament de Catalunya, al contestar al rey de Castélla y al pretendent castellà, ab data 19 de Juny del 1411!

Les veus a les quals se referia lo Parlament sóbre entrada de trópes castellanes tindría en part fonament en una carta escrita al metéix, pochs díes abans, per don Antoni de Luna, ón aquest cabdill li feya assabêr que don Gil Ruiç de Liori (ja sap lo llegidor çò que valía aquest cognom per l'arquebisbe Heredia y per lo papa Luna) havía requerit l'infant de Castélla, ab gran instancia, per que fés entrar alguna partida de gent d'armes dins lo reyalme d'Aragó, y éll se-n entras aximetéix, puix li retrien tan prést Calatayú y altres viles y llochs forts, cosa que sabía positivament lo dit Luna per vía de mossèn Guillèm y mossèn Ramon de Palafoll.

Emperò con aquesta carta pogués oferir algun dupte, lo desemboyraría la relació féta poch després per lo metéix embaxador que lo Parlament trameté a Castélla, y que-n donava compte a aquest la Diputació de Catalunya, car s'hi llig que a Valencia hi havía uns parents del arquebisbe y un nebot del bisbe de Palencia ab quatre-centes llances; que aquest bisbe de Palencia, l'ardíaca de Guadalaxara y lo bisbe de Lleó, éren los qui governaven a la córt del infant don Ferran que hom esperava dos grans personatges de Castélla ab llurs comqanyíes, y que tota la gent de la frontera, de cavall y de peu; tenía ordre d'estar aparellada ab ses armes, y estaven ja formades les codrilles y conestablies; que tals preparatoris los feya l'Infant per contrarrestar les forces que volíen introduhir lo comte d'Urgell y lo rey Lluis, y finalment entre altres singularitats que suprimim, que si anas per la voluntat dels barons y cavallers de Castélla, ja haguéren entrat dins lo reyalme, car los uns ho desijaven ab la esperança de fer-se més poderosos, y los altres perçó com ja voldríen havèr foragitat de Castélla l'Infant, per axí poder ells regir lo reyalme, com axí també que-s donava per segur que tan bell punt com hi volgués entrar l'Infant, Caragoça, Calatayú y molts altres castélls d'Aragó li seríen sotsmesos (1).

Los avisos dels quals a la primería no-n féren cabal, passaren, com és de veure, a ésser remors, de remors pujaren a temors, y ans del més de Setémbre (estant ja lo Parlament a Tortosa) s'erigiren en formidables realitats, segóns axi ho manifestava lo metéix comte d'Urgell, la calumniada víctima, al parlament en lletra escrita dés de Balaguer lo 15 del citat mes, bastant-ne lo contingut del dit document per judicar de

(1) *Coleccion de documentos inéditos de lá Coroná de Arágon*, vol. II, plana 272. Conferma aquesta darrera nova la carta del castellà d'Amposta, a la qual abans los direm, ón aprés de fer una trista pintura d'Aragó, arribant a pronosticar que lo rey qui vinga haurà de conquerir-lo de nou, hi afig aquestes singulars menuderíes: «La rahó és que Çaragoça, qui és cap de tot lo nostre reyalme está en mans d'aquell, qui tots-témps han posat entrebanchs a la justicia, y los metéixs posschexen vuy en dic Calatayú, Daroca, Terol y tots los llogars, méntre que Taraçona té los ulls fits al penell, per navegar segóns de ón bufarà lo vént.»

aquell formal cavaller en sentit ben divers d'aquell en que jutjaren-lo los qui tenien interès en rebaxar-lo per enaltir més y més l'intrus.

Reproduhirèm alguns paragrafs d'aquest escrit per ésser vérament dignes d'atenció: «Antany, aprés que lo senyor rey En Martí, de gloriosa memoria, oncle meu, passà d'aquesta vida, fóume tramès per los dotze persónes qui representaven segóns élls, lo Principat de Catalunya, llur misatger Ramon Çavall, lo qui-ns pregà de part del metéix que, per amor al pahis, volguéssem abstenir-nos y sobressehissem en l'ús del nostre ofici de governador general en tots los reyalmes y terres del dit senyor, y ultra açò, que tinguéssem per bò deajustar y acomiadar la gent d'armes que teníem aplegada a Aragó, perçò que si gent d'armes estranya entrava en los dits reyalmes y terres, bé provehirien ells de manéra, que aquells fóssen per mijà llur bé defesos alhora que resgordats de tots perills, inconvenients y danys, çò que otorgarem poch o molt y ho complirem de fét. Are, confórme la vostra gran sabiduría veu y és notori a tot-hom, gran multitut de gents d'armes de Castélla és entrada hostilment al reyalme d'Aragó, y va entrant tots-jórns y s'estén devers los límits del dit Principat, arribant a penetrar alguna partida en alguns llochs del metéix ón han perpetrat y comès formidables e inhumans crims y grans delictes, axicom si fóssen enemichs capitals y públichs; y malgrat açò no vehèm que élls o vosaltres vos mogau, ni ordenèu tan sols que les dites gents síen espelides o foragitades, ans bé élls y vosaltres ho mirau y ho tolerau ab paciencia, com si no fós lo fer-ho ningun interès vostre ni de la cosa pública dels mencionats reyalmes y terres, de ón estam sobremanéra, y no séns rahó, meravellat... Per què... vos pregam afectuosament y ab instancia amonestam y requerim que en açò vullau mirar, ensémps ab Nós, per més que ja no-ns atanya, y no-us retragau de provehir-hi prompte y degudament, car vostre és del tót y de les dótze persónes lo càrrech, aquell càrrech que, fent-lo toldre per Nós, carregaren-lo élles demunt les llurs espatlles, descarregant a Nós qui l'havíem près d'abans y que de molt bon grat l'hagué-

rem comportat y sostingut, méntre que fós estat oportú y necessari, com estam disposts a comportar-lo encare, oblidant tota sort de perills de la nostra persóna y qual-se-volgués danys, messions y despeses per grans que síen, etc.»

Semblant manifestació, axicom ja diguérem, honra en estrém al comte d'Urgell, per tal que no podènt posar-se en dupte açò que ell s'atreveix a declarar en plè Parlament, resulta que obehí de bell principi l'orde que li comunicà lo govern qui regía lo Principat al declarar-se l'interrégne; y puix ell reprovava los obstacles qui s'oposaven a dexar obrar ab libertat lo Parlament, y acusava un competidor perçò com introduhía gent armada, al alçar la veu tan clara y esplícitament com feya davant la assamblea catalana, planyent-se de la indiferencia ab què-s consentía lo mal ¿quí podrà dexar de conèxer que l'acusat de bullanguer y enemich de la pau, per amor a aquesta éra romas quiet dés lo començament y no havia, fins are, fét armes de ninguna lley, méntre que lo perferit a Casp justificava ja de lluny la seua amor a la força o a la violencia, y no a la justicia, que tant semblava proclamar-se al tractar de la successió? Si d'aquí-avant lo comte d'Urgell recórre a les armes, lluny d'obrar malament, farà çò que faría en lloch séu qual-se-vol altre cavaller, lo més pacífich, y al oposar la força contra la força, que és lley moral y de conservació, puix altrement sémpre la violencia faría escarni de la justicia, encare en aquest cas, ja may no podrà servir semblant comportament de pretést per llevar-li son dret lledesme, ja que no és lo primer en donar lo mal exemple, ans emperò mou-se solament per lo mal exemple que dóna, escandalitzant tot-hom, precisament lo prous que convenia després elegir en rey e senyor per les seues qualitats. Ja veurèm més avant, y ab sobrera tardança per ventura com lo metéix Parlament és tingut recordar-se dels anterior avisos, y atendre a la seguretat de la terra, con ja hi éren de massa totes les prevencions, y los féts se posaven per demunt de tots los drets.

Indiquèm are quelcom del anament que van seguint en la constitució dels distincts Parlaments y com impertèrrit lo

nostre avançà ab fermesa, desijós de conseguir aquell tan utilós obgécte, en bé de la patria comú. Tal com s'éra acordat se traslladà lo Parlament de Barcelona a Tortosa, verificant-se sa primera sessió lo metéix díe que senyalaren, lo 16 d'Agost del 1411. Vers lo Setémbre, lo governador y Justicia d'Aragó y los jurats de Çaragoça notificaven estar convocat lo llur a Alcanyiç, y axicom constituit lo de Valencia. que en aquest nom escrivía, declarava sa propinca reunió a Trayguéra, malgrat los grans contra-témps que lo-y contrastaven per separar-se de sa opinió la vila de Morella. Ab lo primer entrà bentost en contínues relacions lo de Catalunya, e hi anà son comissionat ab instruccions, tot mijançant entre abdos amistosa correspondencia; y molt més tart, puix que-s multiplicaren los obstacles, procuraren lo metéix ab lo Parlamen de Valencia, qui pensà traslladar-se a Vinaroç per passar tantost a Tortosa, ab tal (aquesta éra la condició eczigidora) que Catalunya procuras que ni los castellans ni altre gent d'armes no entrassen a Morella. Ab tot no podèm dir que los valencians se congregassen al punt indicat, y si a Benaguazir, dés de ón prometéren llur prompta anada a Trayguéra, ab data 11 d'Octubre, trobant-s'hi vérament lo 24 de Desémbre, ab la qual data escriguéren acusant lo llur governador Arnau Guillèm de Bellera, lo qui ab sos sequaces, havía impossibilitat la concordia proposada per los nostres comissionats, qui éren l'arquebisbe de Tarragona y lo vescomte d'Illa, y que éra acceptada ab gran alegria per los jurats y la gent honrada de la capital, perçò que a més de menypresar-la, havia empresonats un diputat y los escrivents del General, *proposant-se com ho acreditava lo dit governador per les seues obres, perseguir y destrohir de fét tots aquetls del reyalme de Valencia qui no-s sotsmetéssen a la seua certa y doliberada opinió en quant tocava a la successió Reyal o que li contrastassen per poch que fós.* Per fi, aprés de procurar lo Parlament català totes les seguretats per que no-y hagués destórb en lo seu anament y s'hi pogués enténdre los dels altres reyalmes, al obgécte d'estalviar dilacions y divisions nomenà vint-y-quatre persónes com a consellers, perque lliurement delibe-

rassen y concordassen en l'espatxament de tota sort d'afers, y proposant un reglament y una fòrmula de jurament per los metéixs, que-l prestaren tantost, fóu tot aprovat de la manéra més solemne, clohent-se ab aquells actes l'any 1411, qui éra ja lo segón de la reunió del Parlament de Catalunya, actes als quals ne seguiran d'altres, no menys interessants per quant contribuexen a esctarir la veritat històrica,

Continuà, donchs, lo Parlament català en l'any 1412, ab la metéxa assiduitat que en l'anterior, y ab tót que conseguiren definitivament lo de Casp, que havia d'ésser la ansiada representació de tots los reyalmes per jutjar lo gran afer de la successió a la coróna, no perçò dexà de conservarse ab vida lo nostre Parlament fins a tant que-s véu finida la gran questió y proclamat lo nou rey. Lo 29 de Març tinguéren llur primera sessió los compromissaris aplegats en aquell antich castéll, y ab posterioritat a la darrera que allà tinguéren, lo díe 28 de Juny, en què-s llegí la acta de la proclamació d'En Ferran, declarat rey per sentencia quatre díes abans, durà encare lo Parlament català, de manéra que sa darrera sessió no-s celebrà fins al díe 6 de Juliol.

Durant aquests sis mesos del nou any no són menors les dificultats que oferexen parcialment los dos Estats germans de Catalunya per coadjuvar a la obra que ella se proposava: alguns nobles aragonesos (segurament del partit d'En Alfons de Luna, puix alguna de ses comunicacions porta lo segell del castellà d'Amposta), no acceptant com a genuina y veritable representació del antich reyalme lo Parlament de Alcanyiç, s'eregiren en Parlament ajustant-se a Mequinença, y tractaren de posar-se en contacte ab lo de Catalunya; mas aquest los rebujà constantment, y altra cosa no podíen fer los nostres, com no volguéssen passar per inconseqüents aprés que ab tanta insistencia bavíen clamat per que-s reunis Parlament a Aragó, y ab ell s'éren relacionat d'açò que s'instalà a Calatayú; y en quant a Valencia ón a la primería los Braços militar y eclesiàstich y los jurats de la capital manifestaren desigs de constituir-se, havèm de creure que no sería gran la armonía que regnas en llur Parlament, puix

no-l vehèm positivament constituit a lloch cert, tant que vers la fi del anterior data les seues cartes dés de Vinaroç, intitulant-se Parlament general del régne: vers lo Març, portant la data de Morella y lo segell del Braç militar, fa a sabèr la necessitat de traslladar-se a una població propera a la capital, y lo 13 de Juny, ab data de Valencia, lo segell del seu bisbe, y la metéxa firma o denominació de Parlament general, notifica que són poques les persónes del metéix qui-s són aplegades sóts aquell carácter a Alcira, ignorant-se que fins a-les-hores hi haja hagut ningun debat, emperò que si los comissionats nostres hi van y ensémps ab tos congregats a Alcira volen ocupar-se d'aquell afer, seràn abraçats, acceptats y ohits molt liberalment y benigne. Aquesta falta d'armonía que nosaltres sospitam, veu-se comprovada per varies cartes que fóren llegides a la sessió del 18 de Juny, època en què ja obraven los compromissaris de Casp, y és de compendre per quant s'esdevé al nomenament de aquest én lo nostre Parlament, confórme ho anam a veure.

Repetiren-se en aquest darrer periode, y sóbre-tot ab anterioritat a la reunió dels compromissaris a Casp, algunes demandes, reclamant atencio sobre los drets d'alguus pretendents, a sabèr, de Na Violant, del seu fill Lluis, y sobretót del infortunat nét del últim rey, lo bastard En Frederich, lo qual escrigué una sentida lletra al Parlament català, solicitant que li síen proporcionats advocat qui defensen lo seu dret, puix que ell se troba près, abandonat y pobre, y no pot enviar embaxadors ab aparatosa comitiva com los restants pretendents, de la qual lletra reproduhirèm alguns fragments no-més per que los actuals llegidors se fórmen idea de la duresa de cor ab què-s distinguiren aquells personatges sóts la poderosa influencia dels quals tractaren d'endegar los afers del nostre pahis tan bell punt com clogué los ulls l'ultím rey de la Dinastía catalana, y per provar una vegada més que los historiadors sabéren prescindir intencionadament de certes noves y minucies qui no feyen gayre honor als acimbelladors d'En Ferran. L'infortunat rebroll ilegitim, si bé lo descendent més directe dels nostres

reys, sóts la amorositat del seu bondadós avi rebé una educació molt curosa, y ja férem constar com lo dotà lo nostre rey En Martí, y com nomenà tudor séu lo prós de Sardenya En Pére Torrelles; aquestes circumstancies, y d'altres que ignoram, farien que almenys los Sicilians confiassen tenir-lo per rey, com axí ho manifestaren. Emperò ni los béns que li corresponíen no pogué gaudir lo desamparat minyó, ni va sabèr a qui arrambar-se al perdre per sémpre lo seu afectuós protector, perçò com un dels primers empresonaments que-s verificaren a Barcelona, al començar-se l'interrégne, fóu lo d'En Ramon Torrelles, germà del tudor, qui segurament curaría del menor Frederich, y en quant a la esperança d'ésser rey de Sicilia, sobrer éra lo seu dret y la amor dels d'allà, con lo pretendent Ferran havía manifestat al Parlament de bell principi que també havía d'ésser rey de la illa *que llaman Tinaclia*, la reyna de la qual, segóna muller del pare natural d'En Frederich, calía destinarse témps a venir al un dels fills d'En Ferran, ab la qual cosa tornaría a estar aquell llunyadà reyalme depenjant poch o molt de la dinastía qui regnas a Aragó. Donarèm, donchs, alguns fragments de tan curiós escrit, per reforçar axí més la opinió que venim formant referent als homens y als féts qui corresponen a la época que descrivim.

«... Veritat és e cosa notoria, com sabèu vosaltres, molt reverents pares, egregis nobles e honorables amichs, com aprés de la mort del referit senyor rey En Martí, avi méu é senyor, yo restí e som encare de menor edat e orfe, perseguit en la persóna, perseguit en mon particular heretatge e perseguit e molt perjudicat en los drets que tinch a la successió de la Reyal coróna e en l'exercici dels metéixs: de ma persóna res més no fa a declarar, car bé és manifést, e vosaltres ho sabèu de cert, com tenguí d'exir de Catalunya e què és açò que s'és tractat en altres parts contra mi, qui jamés no pensi fer mal a nengú, e de tal manéra han-me perseguit, que no han parat fins a metre-m dins un castéll, ón me trobe tancat e plè de necessitat, desamparat de tothom e poch regonegut per aquells, tants en nómbre, que en

vida dels senyors reys avi meu e mon pare feyen particular estudi en complaure-m. ¡Unicament la ajuda de Déu és estat lo meu consol, e m'ha resgordat de tot perill e mal, per sa infiníta misericordia!

»Per conèxer com so estat perseguit en mon particular heretament, vejau los castélls, viles e llochs mèus, de quina manéra són-me stats ocupats e retenguts axí violent-ment. restant derrocats per la força, e maltractats axí en lo reyalme d'Aragó com en lo de Valencia. Còm só yo perseguit en los meus drets e en l'exercici dels metéixs, bé prou ho saben les vostres reverencies, nobleses e honorables sabieses: ningú no hi hà qui gos advocar, procurar, rahonar o sostenir los referits drets méus, ans bé; confórme us és manifestat, a la ciutat de Calatayú, llà ón los régnes e terres de la dita Reyal coróna staven aplegats e congregats per tractar dels preparatoris observadors en lo regoneximent de la justicia, tocant a la espressada successió, vehent yo com per quiscun dels altres qui s'hi creuen ab dret s'enviaven grans embaxados e persónes de gran autoritat, trametí aximetéix, en representació méua, que altra cosa no podía fer, En Joan Aguilar, notari, lo qual, en vida del senyor rey avi meu, e per son manament, fóu creat procurador méu, per que curas que yo tengués advocats, procuradors e demés persónes, cartes e scritures e tot quant fés mester, convinent e profitós a la demostració dels meus referits drets, e per que provist e instruit de quant és referit ensémps ab los altres qui allà, també per ma part, hi faríen cap, rahonas, tractas e sostengués los meus drets, e ma justicia a la mensionada ciutat de Calatayú e a la general congregació ón calía fer-hi reconeximent de la justicia de la successió referida; mas tan bell punt com lo dit En Joan Aguilar començà e continuà, a la ciutat de Calatayú sostenint los dits meus drets, per destorbar-me e empatxarme a mi en aytals drets, e a destorbar, empatxar e retraure al dit Joan del sosteniment dels metéixs, sóts pretésts de crims que li imputaren, fóu e és estat perseguit en sa persóna fins a la mort, e han-li rapit e llevat tots los béns e adhuc los de sa muller, méntre éll estava a Calatayú; e al infor-

mar-se ell de la persecució e de la causa en que-l circuyen, hagué recórs a la referida congregació preparatòria qui residía en aquella ciutat, la qual, informada de tot quant s'és referit e atenent a la urgencia del afer, escrigué bé dues vegades al noble En Arnau Guillèm de Bellera, governador del régne de Valencia, qui éra lo qui tals procehiments feya contra lo dit Joan Aguilar... e no menys lo parlament general de Catalunya, primer per carta, e desprès per missatger, ha suplicat e encarregat al referit governador, instant-lo en lo metéix sentit: emperò jamés lo dit Joan no ha pogut trobar o aconseguir remey en sa persecució, e per tant no ha pogut treballar ne entendre lliurement, com éra degut, al meu afer, e tot-hom s'és retrét e-s retrau d'advocar, procurar e rahonar en favor de ma persóna e dels meus drets, per temor d'ésser egualment perseguit...»

Los planys del pobre orfe, per més que tocassen en lo cor d'algunes persones sensibles, no podíen trobar ressó en una assamblea qui-s proposava obrar legalment y mantenir la justicia, perçò com no éra ella culpable en la persecució féta fora de Catalunya contra la persóna y béns del demamandant, lo qual (o ans bé la persóna qui redactà la lletra), al espondre l'abandonament que comportava *lo descendent per linia dreta, y de la carn y sanch dels reys, nascut més de fresch y directament,* callava ab gran cura la paraula *legitim* en quantes frases pogués havèr jogat ab gran efécte: no podía lo Parlament català manifestar ninguna preferencia a favor del suplicant, la principal qualitat del qual li mancava per que aquest pahis lo designas com al mes digne, ja que en lo metéix no s'èra may desviat lo costum moral de succehir en la regia dinastía los legítims y directes, axi que, calía que-s limitas tan solament a considerar-lo com a un dels pretendents, y, sóts aquest punt de vista, atesa la curta edat y la trista situació de Frederich, indicar, tot lo més, a la persóna qui-l tenía sóts la seua *custodia*, qui éra lo bisbe de Segorb, los camins que aquest devía recórrer per que son encarregat alternas legalment ab los demés pretensors a la coróna, com axí de fét ho havien ja verificat, escrivint a aquell prelat, ab

data 24 de Febrer, nou jórns aprés d'haver escrit los nostres comissionats en Aragó, ensémps ab lo Parlament d'Alcanyiç, directament al metéix jove comte de Luna, dihent-li que trametés los seus embaxadors o procuradors a Çasp, *in statu decenti et honestis habitu atque modo*, abdues comunicacions donant peu al escrit del pobre bastart empresonat.

En vista d'açò, interessant-s'hi l'arquebisbe de Tarragona, recomanà la súplica als parlaments tocant no-més a la necessitat de proporcionar-li advocats y defensors, car en lo romanent no hi podía pendre part, ab tót y planyer les seues penes, *quod de persecucione et paupertate pretensis et aliis adversitatibus vestris compascicentes vobis plurimum condolemns;* y axi de fét ho compliren les assamblees, jatsía séns gran fruyt per l'orfe, per les moltes dificultats ab què encontraren los nomenats.

Ja diguérem l'obgécte que-ns movia al reproduhir les paraules d'aquest pretendent, lo menys temible séns dupte en la competencia de la successió; emperò ab to y prescindintne, son escrit és ací un comprobant de les malifetes del governador de Valencia, En Bellera, que ja havèm vist sus-arc com tractava la Deputació, lo Parlament d'aquell reyalme y quants no éren de sa opinió ò tocant a e eleció de rey.

La situació del Principat durant lo darrer periode d'interrégne qui-ns ocupa, no millorà en res tocant a la tranquilitat dels pobles y a la desaparició de perills, puix encare que la guerra feudal que sostenían a la comarca de Lleyda lo bisbe d'Urgell y lo comte de Pallars hàvia cessat,—vencent los veguers d'aquestes comarques ab llurs gents als Françesos qui entraren en ajuda d'aquest baró, y obligant lo Parlament al un y al altre cabdill a donar seguretat de de pau,—y s'éra sofocat un altre moviment d'igual caràcter entre los Ça-garrigues, l'un dels quals éra governador del Roselló, y los Vilamarí, contra los quals havía tramès lo Parlament En Pére de Sant-Climent, qui conseguí tornar la quietut y benestar a aquella comarca y a tot l'Empordà; y ab tót que en los darrers díes del any anterior s'éra escarmentat un capità del vascomte de Castell-bó, qui, ab Gas-

cons (1) y altre gent replegadiça, s'éra apoderat de Castellvi de Rosanes, de ón lo foragitaren bentost les milicies gremials de Barcelona dirigides per lo llur veguer y conceller en cap; ab tót y axò, les sospites de trastorns y de irrupcions militars en los primers mesos del any 1412, haguéren d'anar en augment, perxò com lo mal exemple donat per l'infant de Castélla, introduhint exèrcit, y escampant-lo fins al estrém de tenir-ne de protestar los parlaments, movía als restants competidors a armar-se, trascendint de tal manéra lo vici, que fins s'organitzaven forces, que ningú no sabía en rigor qui les feya armar, o quina éra la llur bandéra, per entrar a Catalunya, La marina mercant solicitava armar quatre galéres per resistir les acomeses que-els feyen diferents corsaris genovesos, los cònsols de Perpinyà avisaren que a Avinyó lo Bocicault rebía sou per vuyt-cents homens d'armes que pagava Lluis rey de Nàpols (2), y solicitaven alhora, ab gran instancia, que-ls permetés retenir les réndes del General per atendre ab llur producte a les messions de defensa de la frontera, súplica tant més fundada, quant que, pochs díes després, lo metéix Bocicault los intimava que li aparellassen queviure-s, alberchs y endemés necessari per éll y les seues trópes: altres deyen que aquestes forces éren pagades per lo Pontifech, y per més que lo Parlament preguntas a don Ferran que-n pensava fer d'aquelles legions castellanes que tots-jórns anaven fent-se en avant, y tantes vegades havíen demanat que les recollis, lo confiat infant li responía unes vegades que les trametía per que castigassen los matadors dels arquebisbe y axí-s fés la elecció de rey ab més libertat, d'altres que hos feya per contrarrestar les forces que introduhíen los seus competidors, y finalment, que ja donaríen resposta los seus embaxadors declarant-li la bona intenció que sémpre tingué referent a aquell afer.

Com que lo témps transcorría y s'avançava poch en l'assumpte principal, calgué que veritablement se resolgués

(1) En Llorenç Valla té especial mirament en fer passar aquets Gascons, qui éren a sou del vescomte de Castell-bó, del de Fóix y d'altres senyors fronteriços, com a forces introduhides per lo comte d'Urgell.

(2) Lluis II casat ab Na Violant, filla d'En Joan I d'Aragó.

lo nostre Parlament a pensar en sa propria defensa, qui sap si temeros de que la força burlaría sa bona voluntat, y derrocaría quant no favorejas obertament les mires dels qui de totes les passades volíen aclamar llur candidat preferit, y axi encarregà ja dés la primería del any a la Deputació que, a ses messions, n'armas mil cinch-cents entre bacinets, pillarts y ballesters, are com are, y més tart, si-n convingués, dóble nómbre; y més avant, acostant-se l'aplech dels compromissaris de Casp, fóu nomenat cap de les forces qui havíen de vetllar entórn d'aquest areòpech En Asbert Ca-trilla, lo qui elegí sos conestables y la gent qui-ls havía d'obtenir, séns oblidar perçò y entretant los seus socórsos a Sardenya, llà ón consta que anaren los que hi poguéren trametre.

La disposició militar sóbre la seguretat de Casp indica que s'acostava la hora del gran colp d'estat, que altra cosa no-n podèm dir en llenguatge modern, atès que ningun dels tres Estats qui formaven la conferoció aragonesa, no estava en disposiciò per sí sol de fer rey, que la unió dels tres Parlaments se feya cada díe més dificultosa, y que s'acabava la paciencia y la esperança de quants confiaren en la justicia y la igualtat tan proclamada dés de la primera vegada que lo Papa se-n anà a Çaragoça. Ja dés del any anterior, com consta per les actes del Parlament, advertiren los pricipals que hi intervenien la falla d'assistencia de tot l'estament eclesiástich, fins que recorreguéren al Papa per que fés present als individuus d'aquell lo perjudici que ocasionaven ab tal indiferencia al anament dels afers públichs: emperò si açò no fós un deliberat propòsit, que no-n sabèm descobrir lo fitó, no esdevindría certament, y per tant, lluny nosaltres d'inculpar la clerecía, no-n culparèm sinó aquell qui ab sa major autoritat la dirigía y consellava, y d'élla feya-s obehir. Lo cert és (fentací y sémpre honrosa escepció del arquebisbe de Tarragona), que tal manéra de procehir impossibilitava la acció del Parlament de Catalunya, ni més ni menys que dificultaven als d'Aragó y Valencia los bàndols y autoritats partidaris d'aquell candidat qui no freturava ninguna declaració de justicia per ésser rey; al veure tanta dilació havía

de produhir bon eféćte la veu outoritzada del sobirà Pontífech, lo qui, com enujant-se de tant esperar, al consellar-los que isquéssen del pas lo més prompte possible venía a declarar-los per poch que fós que sa sancio bastaría a legalitzar l'acte de qual-se-vol manéra que-s verificas, encoratjant a aytal fí lo Parlament de Catalunya per que com a cap de tóts donas l'exemple

Ab tan afalagador y persuasiu llenguatge parlava al Parlament de Catalunya lo qui fins a-les-hores éra romas mut y silenciós, passejant-se per los territoris ón més encesa estava ja guerra dels bàndols: axí donava una empenta decisiva al afer de la elecció de rey, aquell papa la balandrejant tiara del qual irremissiblement havía de saltar del seu cap, si la justicia, vencent la diplomacia, arribas a reclamar per rey d'Aragó un príncep que res no tingués d'agrehir a En Pére de Luna ni reveris sa legitimitat; y la inspiració de tan elegant comunicació la havía rebuda Benet XIII ¡oh casualitat immensa! a Penyíscola (car d'allí estant datava la seua butlla, lo 10 de les calendes de Febrer), en aquella població que calía que fós tantost lo seu únich refugi y lo darrer avant-pit de sa tenacitat papal, dés de ón havía de malehir lo rey En Ferran y adhuc los qui per manament séu l'elegiren a Casp, mancant a tota justicia.

De tan gran eféćte fóu la persuació del papa, que fins sis o set setmanes aprés que fóu llegida sa butlla o carta al Parlament de Catalunya (sessió del 8 de Febrer), ja celebraven llur primera sessió los compromissaris de Casp; y axí no haguéra anat si lo Parlament de Catalunya no hagués prés a pit lo compliment de tan persuasiu consell o manament, fent en poch témps çò que no s'éra pogut tirar avant en l'espay de dos anys, confórme anem a veure per ses actes o delíberacions, en algunes de les quals nos deturarèm a aposta per ésser una de les primeres ilegalitats comeses y preludi cert de la gran injusticia de Casp.

Setze díes després (sessió del 24 de Febrer) demanava lo Parlament a la Diputació de Catalunya copia autèntica dels testaments reyals y d'altres escriptures per ilustrar los com-

promissaris que-s nomenassen—devent ací advertir que 13 díes ans d'escriure Benet XIII aquella carta, havíen ja donat podèr als nostres embaxadors a Aragó per acordar los preparatius per la elecció fahedora, y lo Parlament d'Alcanyiç, ab data 15 de Febrer, o sía tres setmanes aprés d'avèr-se escrit la dita carta per que concorreguéssen a Casp per vía de embaxadors, segóns és de veure per l'escrit del infortunat En Frederich, qui les enclou, provant axí com axí que la préssa éra cosa convinguda entre lo papa y los demés qui-l servíen;—lo díe 12 de Febrer, tres díes abans de la data de les circulars d'Alcanyiç; feya lo parlament de Catalunya elecció de les persónes qui devíen jutjar l'afer de la successió—y aquest es lo gran punt del qual anam a ocupar-nos tantost;--en la sessió del 23, lo cap de les forces, Asbert Çatrilla, donava compte dels cinquanta ballesters que tenía enllistats, y del sou que calía donar-los-hi, per establir Casp; en la del 28, lo Parlament escrivía ja als compromissaris que confiassen la custodia del castéll de Casp a una persóna apte y constituits ja en lo punt dssignat los nou jutges, continuà, fins a la sentencia, la nostra assamblea relacionant-se incessantment ab aquells ja fós per aténdre a llur millor seguretat ja per quant podia esser-los util en lo delicat treball que havíen emprès, segóns veurèm.

Donèm are compliment a la paraula ocupant-nos de la cèlebre sessió del 12 de Febrer. Lo qui haurà seguit pas-a-pas l'anament emprès dés d'un principi per lo Parlament de Catalunya, remenbrarà ses protéstes de no inmiscuir-se sol en un assumpte que merexía ésser tractat per tots los reyalmes de la Coróna, les respostes donades en lo metéix sentit als embaxadors dels pretendentst la rahó de traslladar-se a Tortosa y la que tinguéren aximetéix los Parlaments de Valencia y Aragó per passar respectivament a Vinaroç, y a Alcanyiç, naturalment haurà cregut que al acostar-se la hora de la elecció de persones o jutges per elegir rey, los tres Parlaments, qui s'éren anat acostant a un punt fronterer a les tres regions, catalana, aragonesa y valenciana, se transformaríen en un de sol y general, sóts lo metéix caracter que

tinguéren sémpre les nomenades córts generals de la Coróna, tingudes a Monçò, a les quals concorríen tots los braços o estaments de quiscuna Deputació respectiva; y axí ho vingué a regonèr l'arquebisbe de Tarragona, con a un discurs que pronucià en la sessió del 15 de Maig del 1411, ab motiu de ésser nomenada una comissió de divuyt persónes qui coadjuvas al nomenament y elegió de presidents, lloch y castellans del venidor Parlament general, espressà (segóns l'estracte de la acta) aquesta diferencia y esperança, çò és, que tals oficials *feyen a elegir tantost en lo Parlament general*, y ales-hores lo de Catalunya, per mijà de la comissió nomenada procuras per sa part la millor manéra de fer lo referit nomenament.

No sabèm si fóu inutil o no aquesta comissió, com-sevulla que no-s troba mencionada en les actes successives; emperò de totes les passades és del tot sobrer l'encàrrech a élla conferit, dés lo moment que lo Parlament nomena la comissió de les vint-y-quatre persónes, l'obgécte de les quals apar més al costum legal, posat que s'escullen vuyt individuus de quiscun dels tres braços, y s'escriu un reglament per norma de la llur conducta y fan prestar a quiscun dels seus individuus un jurament especial. Ni en aquest ni en lo reglament (que-s reproduheix en la darrera sessió del any 1411, o sía del 23 de Desémbre), ni encare en les actes qui-n tracten, s'hi troba una sola espressió per la qual algú deduhesca que los vint-y-quatre representants del Parlament català estan facultats per nomenar per sí sols los jutges o compromissaris qui han d'elegir lo nou rey: l'encàrrech que-ls fan es lo de contribuir per la total determinació, facilitant quan fés mester, atenent la defensa y seguretat públiques, y sóbre-tót *consellant bé y lleyalment*, y axi juren y prometen que en aquell afer *bó, veritable y lleyal consell, ab pensa bona y sana, posposant tot amor, afecció, odi, temor*, etc.

Lo nomenament d'aquesta comissío és lo primer pas per reduhir més y més lo cercle de govern y autoritat, y conjurar tots los obstacles que poguéssen oferir-se continuant la representació del pahis en la proporció que s'éra mantingut

fins en aquella hora y que éra la que de fét li corresponía. Dés lo moment de nomenar-se la comissió, lo Parlament és nul, y sa veu no pot formar d'aqui-avant sinó un chor de llohances per los actes del vint-y-quatre individuus, car d'esser veu de reprobració o de simple observació, ha de perdre-s en l'ayre y no ha de tindre ninguna trascendencia legal. Un sol article de les mencionades ordinacions o reglament bastarà a convèncer d'aquesta veritat: aprés de consignar la manéra com les vint-y-quatre persónes han de suplir les vacants que s'escayguéssen, diu: «e tot quant aquelles sóbre lo referit punt deliberaran e concordaran, o la més part d'élles,... sía tengut per ferm e tinga aytal vigoría, eficacia e virtut com si fós per lo Parlament en plena concordia deliberat, ordenat e conclós, e per nengú no puga ésser impugnat, contradit o empatxat, per raho o causa alguna.»

Ans de fér aplicació de les nostres observacions, és mestér encare deturar-nos, per una poca estona, a una part del jurament, més notable, per son eféte, que l'article de les ordinacions transcrit: en lo primer *Item* d'aquest acte, jura cascuna de les vint-y-quatre persónes «que nenguna d'élles no dirà o manifestarà jamés, en ningun témps, jatsía que fós finit lo Parlament, o fós com fós, la opinió particular o dita de nengun dels vint-y-quatre, manifestant que un tal digué açò o aquell altre fóu de tal parèr, etc., puix que d'aquesta revelació pogués hom presumir o sospitar que-n naxería rencor, odi, enamistat o algun dany contra los metéixs.» De manéra que los futurs nomenadors dels nou jutges havíen de gordar silenci tocant als llurs plans y a les divergencies que entre élls hi hagéssen sóbre lo nomenament referit, cosa que fins a cert punt semblaría honesta y prudent, y en conseqüencia a ningú havíen de parlar menys d'aquell afer que a les persones interessades, als pretendents a la Coróna, per ésser aquests los qui més odi o rencor podíen sentir contra los qui elegissen jutges desfavorables a sa respectiva candidatura: emperò semblant previssió éra del tot inutil, car si ells no podíen parlar als candidats, en cambi, entant que los nomenadors juraven no revelar res, algunes persónes qui ja sa-

bien que havíen d'ésser elegides en jutges, viatjaven entretant per les terres ón s'hi trobava llur candidat preferit, y ningú no-ls empatxava que ab aquest se féssen y li revelassen l'*intríngulis* ab totes les minucies de çò que llavors esdevenia y encare més, de çò que ben prompte calía que esdevingués.

Ja veurèm al seu degut témps lo fonament de la alusió que ací dexam anar ¡Ay de Catalunya! ¡ay de la Coróna de Aragó! ay de la justicia y de la igualitat tan proclamada, si entre los vint-y-quatre nomenadors de jutges qui juren callar y qui absorbexen y concéntren en la llur representació tot lo podèr del Parlament català, s'hi troben traydors o quant menys convinguts ab certs jutges faedors, d'aquells qui, per la llur seguretat en lo nomenament, s'enténen ja ab llur candidat preferit! car d'ésser axí, cosa que no-ns atrevim nosaltres a afermar, bé pot dir-se que tots los actes del venidor compromis no seràn sinó aparença de justicir y de legalitat, y no elecció lliure d'un rey per jutges llíures, nomenats per comissionats lliures, representants dels tres Parlaments ab què calía espressar-se la libèrrima voluntad e independencia dels Estats confederats qui componíen la veritable Coróna d'Aragó.

Tornèm are al acte de la elecció de jutges: repetim aci que naturalments lo llegidor haurà esperat una altra fórma en aquest acte tant importaut y trascendental, y meravellat restarà al veure que anà d'una manéra molt diferent d'aquella que pogué havèr-se imaginat, y puix fóu açó un fét cert e induptable, per que l'hagen desfigurat los historiadors, convé ací espondre-l tal com se verificà. La comissió del Parlament català qui anà a Alcanyiç per posar-se d'acort ab l'aragonès sóbré los preparatius de la elecció, ab tót que hi havía persónes qui formaven part de la comissió dita dels vint-y-quatre, no deu confóndre-s ab aquesta, y s'intitulaven los seus individuus solament *síndichs procuradors y embaxadors del Parlament de Catalunya*: aquests senyors conferenciaren ab altres qui portaven lo metéix títol que élls, respécte del Parlament d'Aragó, y abdues comissions féren esténdre

havíen d'elegir lo rey: *Item cum finis seu terminus ad quem tendunt omnes superius nominati sit habere citius quo fieri rationabiliter poterit regem et dominum per justitiam prout inferius latius declaratur; est tractatum et concordatum quod temporis disposiotione et negotiorum celeritate et qualitate pensatis non est nuuc pro predictis insistendum circa regnorum et principatus generalem ac comunem in unum locum conventionem: sed quod ad dilatationem tollendum et malis periculis ac scandalis dispositis obviandum totum negotium investigationis, instructionis, informationis, noscimis, recognitionis et publicationis cui pradicta parlamenta et subditi ac vasalli regie corone Aragonum fidelitatis debitum prestare et quem in eorum verum regem et dominum per justitiam secundum Deum et eorum conscientias habere debeant et teneantur simpliciter et absolute rc plenissime comittatur et remitatur aliquibus personis pure conscientie bone fame et idoneis et tantum et tale negotium peragendum in quas omnis potestas dictorum parlamentorum quo ad predicta transferentar hac vice cum dependintibus emergentibus et incidentibus ex eisdem ac eis quoquomodo connexis.*

Fermaren-se aquests capítols a Alcanyiç lo 15 de Febrer del 1412, y de llavors ençà, séns nova resolució qui conste per esclarir la circumstancia omèsa en aquells s'apuntà en la acta del 12 de Març vinent ésser arribat a Tortosa dos comissionats del Parlament valenciá qui estava a Morella, per posar-se d'acort sóbre la elecció dels nou compromissaris, y altres dos que-n trametíen en representació llur los jurats de Valencia, emperò séns mencionar-se arribada alguna de comissionats o tramesos d'Aragó, y tan solament a la sessió del díe 14, aprés que ja éren nomenats y votats los nou jutges consta ésser arribat un tal Joan Subirats, qui s'intitulava embaxador d'aquell reyalme, lo qual declarà adherir-se al nomenament que s'èra fét dels nou compromissaris. Que no seríen regoneguts los tramesos valencians o que no-ls consultaren per lo nomenament dels jutges, ho revela ben clar la acta de proposta y votació y aduch los restants documents subseguents a la metéxa, per tal que ni una sola vegada hi són nomenats, y quant s'actua d'aquí-avant és sémpre per part del comtat y del reyalme, y d'aquella altra comarca que

també ab títol de reyalme tenía sa particular autonomía en la general Coróna; que no hi figuraren representants dels llunyadans régnes, de les illes de Sicilia, Sardenya Còrcega, no cal sinó mirar-ho també, perçò com no sonen per res fins després que lo rey elegit, les subjécta a un nou regiment profitós a sa familia; que ninguna representació no hi tingué Mallorques, ho veurà qual-se-vol, estudiant de primer la opinió dominant, y justa fins a cert punt, en lo Parlament de Catalunya, de que aquell reyalme estava ja enclós en aquest comtat, tant que en la metéxa assamblea hi figuraven rossellonesos—si bé, un colp elegit lo rey, no s'oblidaren de convidar lo concell de les illes per que enviassen comissionats a felicitar-lo;—y finalment, que durant lo nomenament dels nou jutges no hi estiguéren presents los representants de Aragó, ho consigna la metéxa acta del 14 de Març, figurant que nomenada la comissió dels vint-y-quatre, per sí y davant sí proposa, combina y vota les ternes, indicant no tan solament los subgectes qui han de representar Catalunya, sinó los de Valencia y d'Aragó, en lo qual darrer cas, çò és, en la terna del antich reyalme, s'hi fa la salvedat de que seran los proposats eligits, si plau als aragonesos, prova clara de que no hi éra allà present ningun aragones, y de que les nou persónes eligides podíen ésser després variades tocant a la representació aragonesa, per los qui en aquell reyalme se creguéssen després ab dret per fer semblant variació o modificació.

Resulta, donchs, que la elecció y nomenament dels nou compromissaris de Casp, que s'han cregut los historiadors ésser la genuina y fehel espressió e imatge de la voluntat de tots los reyalmes y Estats qui componien la gran Coróna, fóu obra únicament dels vint-y-quatre individuus del Parlament català, en los quals s'éra resumit tot lo podèr de aquest, obra sancionada a tot estirar per una revisió posterior d'aragonesos, que no consta encare si tingué lloch o no perçò com los individuus qui restaren elegits a Tortosa son los qui anaren a Casp, y no perdéren témps los qui-ls nomenaren en escriure als absents, en fer sabidor del acte al que couvenía y en espatyar tot açò relatiu a la ordenació del cas-

téll o punt de reunió, per que séns triga s'hi traslladassen los compromissaris, tant que quinze díes després, lo 29 de Març, confórme indicarem, se tingué ja a Casp la primera sessió ón calía tractar del gran afer.

Comprenèm que los habitants d'aquests reyalmes, afamats de pau y de benestar, cercant un remey a tan d'enrenou com portaría l'interrégne, apelassen, axicom ho féu Catalunya, a un camí estrém enfora de la legalitat, ab tal de proporcionar un cap, un rey a la monarquía acèfala: emperò encare posada aquesta estretor, que no éra tant, puix sobraven los pretendents lledesmes y no s'éren delits del tót a la nostra terra los bons costums de legalitat y de justicia, no li podrà ésser jamés perdonat al qui-n tinga la culpa la fatal casualitat de havèr elegit jutges qui favoríen un determinat candidat, prescindint del seu dret, o quant menys, homes febles d'esperit qui no gosaren sotstraure-s, en la nova estretor de la elcció de rey, la preponderancia d'altres més agosarats, més populars y més units a certes autoritats prepotents, per temor ben segur de rompre-ls la auriola de gloria ab què lo món, per son singular talent, los circuya ja en aquell témps. En l'acte, donchs, a que aludim, y del qual se dóna compte per esténs en les sessions del 12, 13 y 14 de Març, consistí en aplegar-se les vint-y-cuatre persónes de la comissió, aprés de dinar, a la cambra de palau o posada ón s'albergava l'arquebisbe de Tarragona, ço que podèm considerar com a reunió preparatoria, per tractar de la elecció; en que, traslladada, lo segón díe dels mencionats, la comissió al Parlament aquest dispergí, y restant les vint-y-quatre persónes soles, aprés de diferents coloquis, proposaren les ternes, que fóren votades tot-seguit, ab espressió minuciosa de cada vot; y que llegida a la sessió del darrer jórn per lo segretari del Parlament la relació dels vots donats lo díe anterior, resultaren ésser los nou jutges elegits los següents que-s nomenaren, ab llurs títols y per aquest orde, a la carta que ab la metéxa data envia la comissió als concellers de Barcelona, per fer-los assabèr tan venturós aveniment: «los molt reverents pares en Crist y honorables senyors, mi senyor En P. de Ça-garriga,

licenciat en decréts, arquebisbe de Tarragona, mícer Guillèm de Vall-seca, doctor en lleys, y mícer Bernat de Gualbes doctor en abdos drets, mi senyor Domenge Ram, doctor en lleys, bisbe d'Osca, En Berenguer de Bardaxí, famós jurista, y mi senyor Francesch d'Aranda, donat de Porta-celi, del orde de la Cartóxa, mi senyor Bonifaci Ferrer, donat del metéix orde de la Cartóxa, doctor en decrets, mi senyor Giner Rabaça, doctor en lleys, y fra Vicenç Ferrer, mestre en Teología, del orde de Prehicadors.»

Lo tres primers nomenats se comprèn que represénten Catalunya, los altres tres Aragò y los tres darrers Valencia. Per ésser nomenats aquests personatges, no crehèm que s'atengués sinó a llurs qualitats personals o a la *utilitat* que podíen aportar en aquell afer, car entre éll n'hi hà qui no tindríen ninguna representació en los braços de que-s componíen les nostres Deputacions, com éren los dos donats, y encare lo metéix fra Vicenç Ferrer, allunyat per molts anys de aquesta terra d'ençà que d'élla lo se-n portà lo cardinal Pére de Luna a propagar en sa companyía la legilimitat del primer intrus del Scisma, de Climent VII, y en aquesta ocasió exercint enlayrats càrrechs a la cambra apostòlica del cardinal ascendit ja a pontífech.

L'ésser colocat fra Vicenç per la comissió en lo darrer lloch de la llista és simple casualitat, per tal com precisament veyen en aquest personatge la ànima d'aquell afer, y tant inspiraven en sa persóna, que en la metéxa lletra als concellers, ningun mèrit no engrunen del demés indivíduus, méntre que endrecen diferents paragrafs en llohança d'aquell, paragrafs que de tan singulars no podèm resistir a traslladar-los per coneximent dels nostres llegidors. «Com a conclusió, diuen, e a llevar tot escrúpol de sospita, pot cadascú pensar e séns ómbra de dupte creure que Déu e sa justicia e veritat presidiran certament lo fet, en lo qual entrevidrà aquella santa persóna, lo mestre Vicenç Ferrer, qui és nórma exemplar e spill de tota religió, dretura e veritat, la prehicació, vida e obres del qual no sabèm si dir que són meravelloses o miraculoses. Gaudiu, donchs, en pensar e imaginar

quant profitaran de contínuu les oracions, prehichs e amonestaments del dit mestre Vicenç entre semblants persónes, con sovïntment s'és vist que un sol sermó dels séus és stat prou a que revellits peccadors se convertissen. Calculau, donchs, per tant, molt honorables senyors, còm haurà d'inculcar lo dit mestre a aytals persónes molt singularment e ab gran constancia la fermesa de la virtut e de la justicia.» Açò éra manifestat per endavant als concellers barcelonins per llevar-los-hi tot *scrúpol de sospita*, o en altres térmens, axí veníen candidament a declarar que fra Vicenç havía d'ésser la ànima, lo tót del tribunal de Casp, y per conseguent de ell penjaría, puix al seu sabèr y virrut deferiríen los demés jutges, aquella sentencia de la qual depenjava la successió del reyalme que, segons les paraules del rey En Martí, recollides per los metéixs concellers barcelonins; «devía donar-se a aquell qui constas ésser-li degut legítimament.»

En aquest famós acte de nomenament y votació dels nou jutges hi hà una observació molt notable a fer: ni en los jórns ón aquella se verificà, ni en la sessió del 17 en què-s féu la solemne proclamació, estaven presents tots los individuus elegits; cosa que no té res de particular pertanyent a diverses regions, y devent suposar-se que ignorava cadascú la honra que li éra aparellada: axi, que calgué avisar-los per mijà de circular per que compareguéssen a Casp a diada certa. Emperò si géns no feya meravellar que los elegits valencians y aragonesos no-s trobassen a Catalunya, a Tortosa. escrúpols y sospita hovía d'infóndre a qual-se-vol qui en aquells moments solemnes, en la ocasió ón més feyen a esquivar motius de sospita les persónes dosignades per los vint-y-quatre qui havíen jurat callar y no decelar res de quant pensaven, estigués algun dels compromissaris fora dels territoris qui formaven la Coróna d'Aragó, y-s trobas precisament al pahis del un dels candidats qui-s disputaven lo trònus, ab lo qual, séns lligar-lo ningun jurament ni promesa, podría l'ambulant jutge elegidor lliurement y per endavant aparellat pot-ser lo sistéma que calía seguir en lo conclavi polítich, per que triumfas la justicia a sa manéra. Veri-

tat és quant dihèm, veritat que la documentació ha descobert per avergonyir la rutina històrica. y puix no-ns estemordeix aquesta per més que-s sía perpetuada al travers de segles, al consignar lo fét, lo dexarém séns comentaris, per la certanitat que tenim que, davant la nova que anam a revelar, sabrà fer-los per sí-metéix lo llegidor, deturant-se meravellat y sobreprès. Sía, donchs, certificat que en lo procés original del Parlament de Catalunya, recondit en lo Reyal Arxiu, entre los acorts corresponents a la sessió del díe 20 de Març, s'hi llig lo següent: *que hom scriga cridant a fra Vicenç Ferrer, qui-s troba a Castélla.* Mès avant parlarém d'aquesta absença del amich, segretari y confessor de Benet, del amich del papa qui espera ab impaciencia reforçar a Casp sa menaçada tiara.

Les sessions del Parlament català qui seguexen a les darrerament descrites, ténen per obgécte principal activar tots los preparatius atanyents a la seguretat de Casp, y facilitar quant pogués èsser utilós per la ventilació dels drét que allí calía discutir: axí que, reservant-nos per aprés de la elecció lo donar compte dels féts subsegüents ab los quals tinguen alguna relació les restants sessions, donarêm per acabada aquesta part que n'havèm dit interrégne, si bé en rigor aquest no sís acabat, per ocupar-nos del Compromis de Casp. Abans, emperò, com a precedent indispensable per jutjar ab més aplóm del fét que anam a descriure, devèm ací consignar lo testimoni més solemne d'un esbrinament històrich que ningú, absolutament ningú podrà desmentir, conseqüencia certa del detingut estudi sus-are fét, y que pot comprovar tota persóna imparcial y justa; tal és, que en l'espay de vint-y-dos messos que dura lo Parlamenj de Catalunya ni en les seues actes, ni en los innumerablos documents que s'hi aduhen, s'hi troba una sola espressió de la qual ún ne deduhesca reprehensió per part de la assamblea al comte d'Urgell, tocant a sa conducta; a formar part de ningun bàndol, a introduhir gent armada, a no respectar les disposicions del parlament en l'afer de la successió, o a manifestar d'una o altra manèra culpable rebelió de paraula o d'obra, ans és

aprovat més d'un colp son prudent comportament y la actitut pacífica que sérva, fins en mig dels seus avisos y protéstes, per veure inundat de soldats castellans lo territori, arribant a celebrar-se lo seu patriotisme per los repetits oferiments que fa, ja may profitats, de sa persóna y béns en tantes ocasions com la patria comuna, axí los régnes de çà com les llunyadanes illes. se veu menaçada de forasters.

Prompte veurèm lo cabal que de tan alta recomanació féren los jutges de Casp, puix que per sí sola val tant com lo millor dret de sanch que pogués alegar, per altra part, lo qui éra séns ningun dupte lo més prop-parent del rey En Martí.

CAPITOL XLV

Compromis de Casp

Anys 1411 y 1412

Observacions sóbre la rutina dels historiadors, y sóbre la successió dels reys. Discussions inútils. Eczamen dels drets dels pretendents: dóble dret del comte de Urgell, y darrer lloch que li corresponia a don Ferran d'Antequera. S'aparenta aténdre més a la conveniencia que no al dret. Qualitats personals y serveys del comte d'Urgell. Nou camí que seguiren per la elecció, Omissió d'alegats. Influencia qui dominà a Casp. Imposició, més que no elecció, del novell rey. Parèr unànim dels historiadors de que Vicenç Ferrer *donà la coróna* a don Ferran. Informalitats en la elecció. Sermó de fra Vicenç, y fals tema del metéix. Jutges ineptes. Sugestió del bisbe d'Osca. Publicació de la sentencia: nou sermó de fra Vicenç. Proclamació d'En Ferran. Rahó per què al papa Benet li convenía aquest candididat y no lo comte d'Urgell. Lo Parlament de Catalunya procura consolar al Comte, Noves singulars facilitades per lo Zurita, y estudi comparatiu de les relacions d'aquest autor. Calumnies del Llorenç Valla, historiador pagat per En Ferran. Impossibilitat de fèts atribuits al comte d'Urgell y a Vicenç Ferrer. Errors d'aquest com a home, y obcecació dels qui confónen lo Sant ab lo personatge politich.

PER que ún puga donar la valor justa y merescuda als actes verificats per los nou jutges de Casp qui teníen lo delicat encàrrech d'elegir rey, per fer-nos càrrech dels eféctés que devía produhir la discussió entre nou savis en les consciencies dels quals confíen lo més aspre y trascendental afer que jamés haja tractat ningun tribunal, com ho és lo devèr de cercar rey per una estesa monarquía qui n'és romasa

menys, y encare més d'escollir-lo ab dretura entre diversos pretendents qui aleguen drets respectables, no podèm prescindir del obgécte principal qui-ns guía al escriure la historia de la nostra patria, no devèm contentar-nos, may per may, ab la esposició freda de féts que altres ja referiren, sinó que ab l'escarpre de la crítica, havèm de descarnar-los d'ún-a-ún y descobrir per ventura cangrena mal dissimulada qui-ls penetra, tant més quant se tracta d'una justicia séns exemple, celebrada per aquesta especialitat de propris y estranys portada a fí per compatricis nostres y oferta als ulls del públich com a una de les més relluents planes de la historia de la nostre terra.

No podèm, donchs, conèxer los eféctes séns esplicar-ne les causes; no podèm fer-nos càrrech de la justicia séns espondre los drets de les parts, les condicions de preferencia entre aquests eczigidores, y la manéra d'obrar del tribunal qui-ls estudía y aplica per refermar la seua sentencia.

L'autor qui donà a la llum per primera vegada lo procés del Compromis de Casp, en una de les notes o comentaris ab duè ilustrà aquella util publicació diplomàtica, digué «que la coróna d'Aragó no constituí may una veritable primogenitura qui tingués senyalat d'una manéra estable e invariable l'ordre de sa trasmissió, car recorrent la tanda dels seus sobirans, hom veu que succehiren tots per crida del llur antecessor o per aclamació dels seus súbdits, y no en força d'una lley constitutiva que estigués establerta per endavant.» De fét no eczistía una lley constitutiva, per marcar la successió, y per establirsi lo total dels reyalmes calía que fós heretatge d'un sol o de diferents fills d'un metéix monarca, emperò per més que-ns semblarà estrany en aquest témps, y més a un pahis com lo nostre axí adevançat en les seues institucions polítiques, que un rey disposas de la nació com a patrimoni propri, lo fét és que éra axí. Cal observar, no obstant, que advertits los pobles ab la esperiencia del perill que en sí portava semblant abus, anaren limitant-se gradualment y perçò feyen jurar al monarca la unió ab les illes, y lo metéix En Jaume II que lo rey En Joan I y son germà En Martí se

decantaren tots-témps a ajustar la independent Sicilia ab los restants reyalmes d'aquesta Coróna, óltra que, si no hi havía lley constitutiva ferma qni senyalas lo mou de succehir, suplia-la lo costum revellit y jamay trencat d'entrar sémpre la successió directa, varonívol y lledesma, substituint-lo gradualment ab lo parentesch més acostat, y menys de senyalar la substitnció per fémbra sinó en un cas apurat o darrer, de manéra que no hi ha un sol exemple de preferencia femenina ni encare de successió immediata femenina dés lo témps de Petronella, cas especial que no fa a citar com a exemple en la dinastía de la Coróna d'Aragó, per ésser la dita senyora solament successora dels monarques del reyalme primitiu y filla única, y per tant hereua necessaria d'un rey que aclamaren també per necessitat per salvar aquella petíta y antiga monarqía, obligant-lo, ab tal motiu, a jaquir la solitut del claustre o la crosa de bisbe per cenyir la coróna dels seus antecessors, a casar-se y a heretar a la seua successora com a únich camí de perpetuar lo dret d'aquells y d'esquivar que altres reys vehins se-n apropiassen.

Si llà ón no hi hà lley és lley lo costum, si aquest s'acredita per los exemples continuats y per la reverencia que li han tributat numeroses generacions, en lo present cas, en lo interrégne o vacant de setial ocasionat per mort del rey En Martí y per la declaració ambígua que féu tocant a la successió a la coróna, just apar que los nou jutges encarregats de cercar successor reverissen també lo costum, y per éll jutjassen entre los candidats y pretendents quin éra lo que devía ésser elegit per tenir lo dret més confórme ab aquell. Si amparant-se per ventura en una lley molt primitiva, de fórma goda, con les monarquíes éren electives, en lo fur de Sobrarbi, qui permet elegir rey valdament no fós cristià *etiamsi paganum*, conexien los nou electors que al bé de la terra no convenía reverenciar lo costum, llavors no hi havía més remey que prescindir del costum, de la legalitat, y apelar solament a la conveniencia, aclamar lo príncep o cabdill que podía ésser-li més util, fós o no de la metéxa sanch del rey anterior, alçar demunt lo pavés com feyen los Gots, o

com faríen en llurs primitius témps los los monranyenchs de Sobrarbi, lo capità que més los convingués, y ab aquesta rancia cerimonia podíen tenir rey prompte y lledesme fins a cert punt; estalviant-se per tant lo trevàll de fer discutir los savis, d'esbrinar antichs instruments, y d'apaybegar odis per drets burlats, posat que los drets y la legitimitat reposaríen no-més en aquest cas en la voluntat general, esperonada per la necessitat.

Lo tribunal de Casp tenía, per consegüent, dos camins per trobar successor al setial d'En Martí, l'eczamen dels drets lledesmes o la aclamació per necessitat y conveniencia. Quin dels dos seguí, preguntam nosaltres, per nomenar o escollir lo successor volgut? Semblaría que lo primer, con al esbrinar les actes del Parlament de Catalunya d'ençà que fóren nomenats los nou compromissaris trobam continua correspondencia entre aquests y aquell y entre lo Parlament y la Deputació, al obgécte d'aplegar y proporcionar al espectant tribunal totes les noves necessaries, tots los antecedents legals tots los instruments utils, testaments, concordies, progmàtiques, etc., lo coneximent dels quals pogués facilitar la major reexida, lo destriament dels diferents drets de cada pretendent en l'afer de la successió, per atribuir-la a aquell a qui paregués «ésser-li deguda per justicia:» emperò, vists los resultats posteriors, estam per assegurar que no seguiren ni un camí ni altre—car en rigor crehèm que estaven impossibilitats de seguir-lo tots quants s'entoçudissen contra vént y marejada en lo triumfe d'un candidat determinat,—y que solament emprenguéren per aquell qui, malgrat sa tortuositat, los havía de conduhir al assoliment de llurs aspiracions, acuydaments o compromisos; que qui sap si fins éren devèrs tenint obligació de complir-los per rahó de disciplina.

Anèm seguint per lo primer camí: donant per suposat que los nou jutges s'aplicassen al esbrinament dels drets lledesmes per sentenciar ab justicia, repassèm també per ordre aquests drets, los graus de parentesch que hi hà entre l'ultim rey y quiscun dels qui aspiren a ésser-li successors, y vejam a quin d'entre élls li correspon estar en primer térme y a

quin en lo darrer. Set són los considerats com a tals, que-n repetirèm aci los noms en conjunct, jatsía abans los hajam nomenats parcialment, ab la fí de que lo llegidor ab més poch esforç de memoria puga per avant millor fer-se càrrech de les observacions nostres: lo bastart En Frederich comte de Luna, nét natural del rey En Martí, En Jaume d'Aragó comte d'Urgell, En Alfons duch de Gandía, En Joan comte de Prades, En Lluis duch de Calabria, nèt per part de mare del rey En Joan I, don Ferran de Castélla, nebot per part de mare dels dos reys darrers, y Na Elisabet, germana d'aquests, filla del rey En Pére *lo Cerimoniòs*, y muller del altre dels aspirants, del comte d'Urgell. Parant bé esment en la esposició genealògica que anirem senyalant, podrà lo llegidor anar més guiat per estimar les rahons a fur y mesura que les espssèm.

Considerades les qualitats de cascun dels pretendents, mirat dés lo punt d'aptesa legal y propinquitat de parentesch, hom veu de prompte que poden dividir-se tres sorts; 1.ª descendents directes, per linia masculina, emperò bastarts, a la qual no-més pertany lo nét d'Frederich; 2.ª descendents lledesmes, directes per linia masculina; y 3.ª descendents lledesmes indirectes o sía per linia fémenina. Donant per esclosa la primera sort, com és de suposar, per no havèr-se ja may admès ningun bórt al setial aragonès, romanen en parangó les altres dues sorts, y puix lo sentit comú dicta que dega prelerir-se la descendencia per linia masculina a la femenina; resta donchs relegada a la darrera y posterior l'infant de Cassélla, qui sol pot alegar lo dret de sa mare Na Lionor, méntre que lo comte d'Urgell, lo de Prades y lo duch de Gandía, figuren en la segòna sort o preferent, çò és, en la de descendents directes per linia masculina. Esbrinèm are quin d'aquests tres de la sort preferida deu ocupar lo primer lloch, y veurèm tantost lo que corresponga a quiscun dels qui fórmen la tercera sort; o sía dels descendents indirectes o per linia femenina. Dels descendents per linia masculina: no n'hi havia ún qui ho fós dels tres últims reys que hi hagué a Aragó, çò és, ni d'En Martí

ni del seu germà y antecessor En Joon I, ni del pare d'abdós En Pére *lo Cerimoniós*, sinó dels antecessors d'aquest o sía de monarques més antichs; y puix constituex preferencia en lo parentesch la menor antíguitat en la ascendencia, qae és la major propinquitat de grau, resulta tenir aquella circumstancia, y deu per tant ésser colocat en primer lloch lo comte d'Urgell, perçò com éren lo duch de Gandia y lo comte de Prades, fills del segon-gènit det rey En Jaume II, avi d'En Pére *lo Cerimoniós*, méntre que lo d'Urgell éra besnét d'En Alfons *lo Benigne* primogènit del metéix En Jaume, immediat successor y per consegüent rey més modern: o dit altrament, lo comte d'Urgell, entre los descendeuts directos y per linia masculina qui eczistíen de passats reys, ho éra del rey menys antich, d'En Alfons pare del *Cerimoniós*, y com ni d'aquest ni dels seus fills En Joan y En Martí no restava descendencia directa masculina lledesma, debía ésser regonegut com al millor representant d'aquesta y com a més acostat parent del rey més modern, d'En Martí, del qual éra nebot en segon grau, méntre que lo duch de Gandia y lo comte de Prades ho éren del rey, del qual éra lo d'Urgell descendent directe, çò és, d'En Alfons, avi d'En Martí, Entre los nebots del avi y lo nebot del nét, no pot algú duptar que aquest té preferencia per la successió: y puix aquesta circumstancia tenía lo d'Urgell, y per altra part éra conyat de En Martí, com a marit de sa germana Na Elisabet, que estava en lloch de germà, donchs a éll sol tocava lo dret de succehir al setial d'Aragó entre los aspirants y com lo més parent més acostat del darrer sobirà.

Vejam are per orde invers qui és lo lloch que li correspon al infant de de Castélla entre los aspirants qni componen la tercera sort o sía de descendents indirectes, o per linia femenina, a la qual pertany. Los tres últims reys de la dinastía passada, com lo llegidor ja coneix, éren En Pére *lo Cerimoniós* y successivament los seus fills En Joan y En Martí; de les tres fémbres qui aleguen dret a la successió, dues són filles d'aquell, la infanta Na Lionor, maridada ab lo rey de Castélla y mare de don Ferran, y la infanta Na Elisabet,

muller del comte d'Urgell, y úna, la infanta Na Violant. muller d'En Lluis d'Anjou, filla d'un dels fills, del rey En Joan I: estingida la successió lledesma d'En Martí, entra com a més immediata la del rey antecessor, la d'En Joan, que representava la dita Na Violant, y axí aquesta senyora, com a filla, deu ésser colòcada en primer lloch y ab preferencia a les altres dues, qui li éren tíes, germanes del seu pare, considerades respécte d'élla, com a laterals, y de totes les passades filles d'un rey més antich, d'En Pére. Donada la preferencia a Na Violant, romanen no més en competencia la mare d'En Ferran y la muller del comte d'Urgell: entre aquestes deuría ésser Na Lionor la preferida, per dret de primogenitura, puix éra germana major, emperò la avantatja Ne Elisabet per dues rahons: 1.ª perçò com aquesta alega dret propri, méntre que en la competencia no és sa germana la qui pretén, sinó un fill sèu: don Ferran, qui està, per tant, un grau més apartat; 2.ª que essent l'únich desavantatge de Na Elisabet la post-genitura, romań altament recompensada y millorada, per reunir al seu dret propri, com a muller del comte d'Urgell, lo dret d'aquest qué és lo preferit entre tots en la sort de descendents directes per la linia masculina: axí que, en lo parangó entre les tres fémbres qui alegaren dret a succehir, és l'aspirant menys favorejat de tots lo qui representa lo dret de la antiga reyna de Castélla Na Lionor, lo fill d'aquesta senyora, don Ferran d'Antequera.

La solució d'aquest estudi geneològich cal consignar-lo, donchs. en tota rigor, d'aquesta manéra: entre los set aspirants a la coróna d'Aragó éra lo qui hi tenía més dret lo comte de Urgell, y lo qui-n tenía menys de tots l'infant don Ferran de Castélla.

De pensar és que ocorreríen totes les consideracions susare fétes y les fortes rahons que havèm retréfes a tots o part dels jutges aplegats a Casp, y puix no les atenguéren ni féren mester totes los justificatius de dret que-ls trametéren lo Parlament y la Diputació de Catalunya, senyal de que no seguiren lo primer camí, lo de la legalitat, per cercar rey, sinó lo segón, lo de la convinença. La única rahó de preferir

aquest camí havía d'ésser solament en aytal cas l'avantatge que-n pervindría al pahis, d'elegir per ses qualitats morals, un candidat, ab lo qual a totes llums no poguès parangonarse lo candidat lledesme rebujats. Emperò ¿qui-s veya ab cor de sustentar semblant opinió per sobreposar al estranger don Ferran (que estrangers éren llavors los castellans per nosaltres, axicom ho éren los aragonesos, catalans, navarrenchs y portoguesos per Castélla), en perjuhí del príncep natural, del noble y complert cavaller En Jaume d'Aragó, comte d'Urgell? Lo castellà don Ferran no gonyava al català En Jaume, com a poderós, car n'hi hà prou ab recordar que lo comtat d'Urgell representava la casa y senyoríu més famós y estès d'Espanya, y que són possehidor havía heretat la immensa fortuna de son pare, lo comte En Pére; no li éra superior en dots de govern, car si aquell fóu regent de Castélla, aquest merità la gran confiança d'ésser nomenat per En Martí lloch-tinent dels reyalmes d'Aragó, com a la persóna més apte per exercir aquest càrrech, conferit precisament en circumstancies molt difícils; no li-n éra tampoch en valor, car si la necessitat lo portà a don Ferran a batallar ab los maures d'Antequera, no mancà En Jaume a quantes crides féu la patria contra los seus enemichs, ni dexà de seguir les petjades de són pare, lo venturós estratègich En Pére, vencedor dels exèrcits del comte de Fóix, y si no se oferí ací una necessitat com la d'Antequera, en cambt les actes del Parlament català devéssen d'oferiments féts per En Jaume, de sa persóna y béns, per abocar-se, espasa en mà, lo metéix ací que a les illes, contra los qui insultaven lo noble pendó de les quatre barres: finalment, com a prudent, dreturer, respetuós a les lleys patries, amador del benestar y tranquilitat dels seues naturals, y conformat ab la resolució dels qui-ls representaven al Parlament, bé pot entrar en parangó lo futur rey ab l'hereu destituit, segur de que davant les proves històriques qui acrediten aquelles qualitats, proves qui abunden en lo metéix procés del Parlament català, ha de restar fét malver y ensorrat don Ferran, y en cambi enaltit y séns taca en son esplenderós escut lo descendent dels Armengols!

Veus-ací lo resum d'aquestes proves: ja dés d'un principi hagué de comportar lo Parlament de Catalunya la manéra especial de presentar-se ab què-s distingiren los embaxadors del Infant, y axí al respondre a les lletres que aquest manava escriure en nom del seu menor, lo rey de Castélla, com al rebujar certes innobles sospites dels seus missatgers, l'un dels nostres més eminents patricis, portant la veu del Parlament, li calgué posar altivesa contra altivesa, posat que les rahons no bastaven; durant los vint-y-dos mesos que aquella assamblea estigué aplegada, protestaren contra la irrupciò castellana, çò és, contra la ocupació dels territoris aragonesos per les legions forasteres, de les quals éra cap sobirà lo regent de Castélla, lo 19 de Juny del 1411, y lo 8 de Febrer del 1412 lo metéix Parlament, lo comte d'Urgell lo 15 de Setémbre del 1411 y lo 11 de Janer del següent, y per fí, los enviats del Parlament valencià lo 22 de Setémbre del 1411. En cambi de totes aquestes protéstes y planys tenint per obgécte lo millor testimoni del caràcter impacient, no géns respectuós, bulliciós y altiu del infant don Ferran, dirigíen los representants del pahis al comte d'Urgell, qui-ls feya alguns càrrechs (sessió del 3 de Febrer del 1412), paraules tan importants com les qui seguéxen, importants, si, per acreditar en primer lloch que per no-res havia aplicada la força lo noble Comte, ans s'escandelitzava de que ho fés lo seu competidor y de que lo-y consentissen, y en segón lloch lo gran concépte que merexía als seus contemporanis tan juhiciós príncep: «E quant s'hi diu en la mencionada rèplica, que lo dit molt egregi senyor En Jaume no ha introduhit gents forasteres, etc., diu lo Parlament que ell fa çò que deu, e és de presumir que axí ho farà e ho servarà en lo sdevenidor; e si lo contrari fés semblaría que no procehis de tan egregia e no menys gran e magnífica persóna com ell és, ne de qui deriva de tan excelsa sanch.»

Per més que no tingués aquestes recomanacions en favor séua lo cómte d'Urgell, donat que atenguéssen a legitimitat, y si solament a la convinença, príncep per príncep éra sémpre preferible lo català al castellà per rahó de naturalesa,

mas també hagéren de valdre les qualitats d'aquell per donar-li la coróna, ans fóu preferit lo foraster, antagonista impacient, l'irruptor del nostre territori.

Tras aquesta segona solució, preguntam, donchs: ja que no seguíren ningun dels dos camins abans indicats per fer elecció de rey ¿quin fóu lo tercer cami que prenguéren? quina fóu la influencia qui dominá a Casp? que van fer allà tancats los nou jutges durant les moltes sessións que celebraren, con n'hi havia prou ab úna ón hi féssen allò que declararen en la darrera? quina mena de convinença éra la que cercaren al escollir un príncep que ni los pobles en general desijaven, ni éra natural de la terra, ni sobressortía per ses qualitats al acomparar-lo ab lo legítim? Respondrèm per lo seu ordre a quiscuna d'aquestes quatre pregunrrs.

—Quin fó lo tercer camí que prenguéren?—A parèr nostre fóu lo més bréu y espedit, car consistí en sobrepossar un candidat als altres, y declarar-lo rey en lo térme senyalat, prescindint dels drets y de les qualitats d'aquests; axí que, no tenint-hi de perdre lo témps en esbrinar y discutir, bastava que en lo decurs del dit térme complissen l'aparat o cerimonial jurídich, escoltant ab paciencia tots los alegats de cada pretendent, dexant-los pleneramente rahonar, y al capdevall senyalar lo vencedor en tan complicat plét.

Los molt comptats documents que-s conserven del compromis de Casp, tots consignen la préssa que-s portava y lo molt que urgia l'enllestiment d'aquell afer; dés dels primers díes que s'aplegaren los nou jutges, com si-s complis un sant-y-senya general, sovintegen comunicacions trameses a aquells de per tot-arreu, instant-los la prompta resolució del afer que ténen encarregat: la sentencia donàs tantost aprés de presentar-se un alegat d'un dels defensors, provant açò que ja ho tenien rumiat abans, mèntre que apar cosa més natural que fós acomparat, y discutit aprés d'ohides totes les defenses; y per fí. repassat lo procés que-s conserva de les actes de tan famós tribunal—llibre que abans miravem ab entusiasme y veneració, per creure que éra un témple ón s'hi recondía incolume la més bella estàtua de la justicia,—estu-

diades les comptades planes d'aquest ponderat llibre ¡oh meravella! trobam que les seus actes, estractades a més no podèr, y més que estractades mudes, no-res absolutament revelen ni tocant als discursos a alegats dels defensors, ni menys a la discussió dels jutges.

Tots los documents que lo dit procès abraça no atanyen sinó a la part cerimonial, çò és, a la inauguració, al jurament, a la sentencia y a la proclamació, consignant-se no-més en los díes destinats a audiencia de les parts, o a ocupar-se de les relacions dels defensors, diligencies tan senzilles com les que anam a traslladar per mostra:—Començaren llurs alegacions los tramesos del duch de Gandía,—Fóren ohits los embaxadors del infant de Castélla.—Continuaren llurs alegacions los embaxadors del comte d'Urgell, etc.—emperò séns copiar ni una sola vegada ningun d'aquests alegats, y séns declarar-se jamés que tractat o discutit haguéssen, en sessió alguna, l'afer de la elecció. No dirèm nosaltres de quina manéra compliren llur encarrech los nou jutges, posat que lo misteri embolcalla los llurs actes, emperò si que crehèm que al ocupar-se, dedins los murs de Casp, de la elecció, los calgué encontrar ab molt ferms entrebanchs, per podèr seguir per los dos camins demunt indicats, y dóna-ns-ho a enténdre la fórma ambígua que adoptaren per declarar la llur elecció y justificar llur sentencia, per tal com se gordaren de dir que *elegiren aquell qui tenía millor dret*, fórma propia del primer camí, o *que elegiren al aspirant més digne entre tòts o mes util a la terra*, fórma del segón camí, sinó que diguéren havèr obrat en la elecció, *segóns Déu y les llurs consciencies*, essent notable que al revelar lo nom del favorejat, no espréssen que l'han *nomenat* o *elegit*, si solament que *diuèn y publiquen ésser aquell lo senyor que tot-hom deu reverir y al qual deuen retre homenatge; dicimus et publicamus quod parlamenta predicta et subditi ac vassalli exrone Aragonis fidelitatis debitum prestare debent et tenentur illustrissimo ac excellentissimo et potentissimo principi et domino Ferdinando, infanti Castella et ipsem dominum Ferdinandam in eorum regen et dominum habere tenontur et debent.*

—Quína fóu la influencia qui dominà a Casp?—Coneguda

és la fama qui circuia al inspirat orador Vicenç Ferrer, y per documents ja aduhits pogué veure-s la deferencia ab què-l miraven les vint-y-quatre persónes qui elegiren los nou jutges, tant que d'éll ho esperaven tót. No gayre lluny de Casp estava lo bascós pontifech amich d'En Ferran, y si a éll lo veneraven llavors com a veritable vicari de Jesucrit los naturals d'aquests reyalmes, ¿còm no havíen de deferir los jutges a la opinió del qui, a més d'ésser eloqüent y persuassiu, éra alhora interpretador de la opinió del pontífech? ¿Si lo papa judicava, per conducte de Vicenç Ferrer, que don Ferran havia d'ésser rey, còm no adherir-se al vot del qui estojà per llarchs anys los secrets més íntims d'aquell, com oposar-se al qui éra confessor, segretari y mestre del sacre palau de Benet? Los historiadors qui escriguéren aprés del Compromis, contemporanis o posteriors, civils y eclesiàstichs, inclus los biografs de Vicenç, no prevehent les resurreccions de la veritat que havíen d'esdevenir en témps venidors, y sóbre-tót al present, cuydant dispensar una gran honra al mès influhent dels nou jutges, diguéren ab tota la bóca, y açò ho pot comprovar qual-se-vol, que a Vicenç fóu degut que don Ferran se coronas rey d'Aragó, que fra Vicenç Ferrer fóu lo qui donà la coróna d'Aragó a En Ferran, y altres frases per l'estil, que si no proven la convicció general del fét, acrediten la tradició admesa de que axi fóu. Per diferents minucies d'actes successius lo llegidor acabarà d'heure convenciment de la assersió que sentam.

—Què van fer tancats a Casp los nou jutges, duraut les moltes sessions que celebraren?—La resposta a aquesta pregunta és en gran part consemblant a la de la primera, y puix havém manifestat en què consisteix, l'únich que en la sort de documents ofereix lo procés del Compromis y que vénen a ésser les lacòniques diligencies que espréssen los actes dels jutges, donarèm idea d'aquestes y d'aquells, per que ún tinga coneximent de quant se refereix a la part de cerimonial y a altres menudencies qui satisfan si fà no fà a lo pregunta que fem. Ja consignarem en altra ocasió la estada de Vicenç Ferrer a Castélla, con fóu elegit jutge per los

vint-y-quatre; pochs díes aprés de la elección de jutges, aquests s'aplegaren a Casp, y tinguéren llur primera sessió lo díe 29 de Març; emperò van passar set sessions, menys d'estar complert lo tribunal, constant que a la primera n'hi mancaven quatre, y fins al 12 d'Abril, qui éra la setena sessió, no compareguéren Vicenç Ferrer y son germà Bonifaci, sabènt élls per què trigaren y de ón veníen. Eren aquests dos germans (coincidencia molt significativa, puix bé és de creure que lo donat de Porta-celi no s'apartaría may de la opinió del reputat mestre, prehicador y segretari del papa) representants de Valencia, y éra lo tercer qui complía la terna d'aquesta regió, Janer (*Januarius* diu en llatí) Rabaça, qui tampoch no-s presentà.

En la sessió del 17 d'Abril, esplica la acta que aquell díe reuniren-se los jutges ab altres persónes part defora la esglesia, ón s'hi alçà un altar, en lo qual celebrà l'arquebisbe de Tarragona) y en acabat de la míssa, colocats sóbre la ara una creu de pedres precioses y uns sants Evangelis, los jutges, agenollats, en presencia de tot lo poble, prestaren lo jurament de *publicar* lo veritable rey, *segóns Déu e justicia e bona sonsciencia*, lo qual jurament en llarga fòrmula pronunciaren tóts en català, llevat d'En Francesch d'Arganda y En Berenguer de Bardaxí, qui ho pronunciaren en aragonès, *in aragonensi lingua*, y tot-seguit, dreçant-se als llurs condeputats y numerós poble qui éra concorregut, allà metéix, al ayre lliure, pronuncia Vicenç Ferrer un sermó tenint per téma *Fiat unum ovile et unus pastor* (1), tot aplicant moltes y diverses rahons, conclusions y autorítats al subject de la successió.

Dos díes después, a la sessió del 19, consta que està ja a

(1) Singular és de veure còm s'espléten los tésts de la Sagrada Escriptura, aplicant-los devegades a les mires terrenals d'aquell qui les tría. La questió no éra axí de fer un sol ramat y un sol pastor, sinó de sabèr qui éra lo pastor entre tants. qui tenia més dret a péxer aquell ramat, indivisible ans y després, y que no s'éra avalotat y desordenat d'ençà que havín procurat de dividir-lo lo llóp. Si a la primería no haguéssen atihat lo llóp, ben segur que de pastor no-n haguéra fét sinó ún, y no li calguéra escollir aquell téma lo prehicador de Casp, ans podria aplicar al veritable pastor lo téma de *audeamus et exultemus et demus gloriam ei*, etc.

Casp lo tercer representant valencià Janer Rabaça, ón éra anat ab lo desig de complir la missió que li havía estat confiada, emperò que lo-y empatxaven l'alienació mental y demés xacres de que patía, segóns axí ho manifestà son gendre En Francesch de Perellós: *denunciabat et notificat dominis deputatis predictis quod idem honorabilis Janerius Rabaça erat indispositus corpore sensu et intellectiva ad interveniendum in negociis antedictis,* denuncia que repeteix, y ab instancia, moltes vegades lo referit gendre, fins a tant que-s nomenen métges per inspeccionar lo qui resulta octogenari, xacrós, inepte de administrar los seus béns, en suma, boig y vell xaruch com diríem vulgarment, de manéra que-l declararen inapte, y nomenen en substitució séu, per sí metéixs, los demés jutges, En Pére Bertran, lo qui assistí a les sessions coranta-vuyt hores aprés de nomenat, de ón és de veure que-s valguéren del que ja tenien prop. ¿No dóna que pensar al menys maliciós la bogería del deputat Rabaça, declarada con ja-s trobava a Casp? Si lo séu mal o defécte éra antich, gréument culpable, fós qui fós, és lo qui-l proposà a la comissió dels vint-y-quatre per incloure-l a la terna de Valencia; y si lo mal fóu sobtat, si la bogería començà a cap de poch d'ésser arribat a Casp ¿qui-ns assegura que no la produhís un fort escrúpol de conciencia, o que fós bogería tan sols aparent, com a recurs per estalvias lo seu jurament, un acte al qual repugnas la delicada consciencia del Janer Rabaça? Molt gréu culpa té, donchs, lo qui en tal guisa cuydà burlar-se de les consciencies y de la justicia, car donat cas que l'inapte ancià (1) fós estat tolerat al tribunal dels nou, posat que son vigilant gendre Perellós no hagués volgut salvar d'un ridícol lo pare de sa muller, lo resultat haguéra estat produhir la terna de Valencia tres vots confórmes séns havèr-hi més que una sola voluntat, car una sola volnntat sería la dels dos ger-

(1) Es d'advertir que un dels jutges per Catalunya, En Guillèm Vall-seca, podía estimar-se també inapte, car patia cruelment de pohagra, emperò son patrimoni y constancia burlà la manya, no donant ocasió que los restants jutges li nomenassen substituhir a llur volér, perçò com malalt y séns podér tindre-s de peus féu-se traslladar a Casp.

mans Ferrer, y sería la del Rabaça una voluntat malaltiça y manejable, y per tant nula.

Res no observarèm tocant al suplent Bertran, car si entre los nou hi havía lo culpable qui proposà per jutge un boig, li fóra avinent, al veures burlat, omplir la vacant del boig ab un del seny al seu gust y quant menys dócil. Es de notar que lo substitut Bertran no comparegué ni prestà jurament fins a la sessió del 18 de Maig, axí que no concorregué, de mólt, a la meytat de les sessions que-s tinguéren durant lo temps del Compromís.

Seguiren aquelles per espay de tres mesos, en la fórma ja demunt indicada, essent d'observar que ja lo 21 de Maig començaren a presentar-se tramesos per concórrer a la futura proclamació, qui fóren en major nómbre dés lo primer de Juny, y arribat per fí lo díe 24 d'aquest mes, aprés d'havèr ohit lo darrer alegat del defensor d'En Frederich, pocehiren los nou jutges a donar la llur sentencia en l'afer de la successió, sentencia que estenguéren y lllegiren en la sessió del díe següennt. Reduheix-se aquest descarnat escrit a una sentencia séns vists, atenents y considerants, que ans bé podría nomenar-se nimia diligencia de tràmits, per la qual se declara en suma que, aplegats los nou jutges o deputats, lo dissapte díe 25 de Juny del 1412, a hora de tercia, a una sala del castéll de Casp, en presencia d'alguns notaris, als quals requeriren que alçassen testimoni de quant anava a esdevenir, ordenaren los dits jutges al mestre Vicenç Ferrer que, en nom de tots, llegís y publicas certa escriptura que li féu a mans lo bisbe d'Osca, y llegida que fóu resultà ésser lo seu contingut una relació per lo qual se declarava, que los nou jutges o deputats *en virtut de les facultats que-ls hi éren conferides y del podèr per investigar, instruir, informar, conèxer, regonèxer y publicar aquell a qui los Parlaments, sotsmesos y vassalls de la Coróna d'Aragó devien prestar feheltat y tenir-lo per rey y senyor... deyen y publicaven que la dita fehe'tat se retés al infant de Castélla don Ferron y que-l tinguéssen, en conseqüencia, per veritable rey e senyor*, etc.

La publicació d'aquesta sentencia, qui formula part de la

solemne proclamació d'En Ferran, féu-se en la sessió del día 28, y ab la acta d'aquest díe y demés que espréssen los documents adjuncts se donà fí al gran afer de la elecció de rey y acaba aximetéix lo procés instruit a aytal obgécte. Esplica aquella d'una manéra molt engrunada y singular, que aplegats los jutges y segretaris al metéix lloch abans indicat, tractaren de publicar solemnement la sentencia, al qual obgécte féren cap a la plaça que hi hà davánt la esglesia, ón s'hi alçà un magnífich altar, entórn del qual se colocaren o disposaren numeroses grades que ocuparen, per orde de categories, aprés dels jutges, los embaxadors, los castellans y restants oficials de Casp y altres personatges, y en havènt ohít missa, que celebrà també lo bisbe d'Osca, pronuncià lo sermó lo mestre Vicenç Ferrer, sóts lo téma del Apocalipsi: *Gaudeamus et exultemus et demus gloriam Deo quia venerunt nuptiae Agni*, aprés de la qual cosa, llegí lo metéix mestre la sentencia, qui produhí una gran esplosió de veus y alegría, al moment de pronunciar aquell lo nom del novell rey, de manéra que una llarga estona veu-se interromput per lo contínuu crit de: *Visca, visca, lo nostre rey et senyor en Ferran.* Alçaren tot seguit los castellans de Casp l'estandart Reyal, esclafí la musica, y començaren tóts a recórrer tantos la població, donant-se ab açò per finit l'acte.

Los restants documents als quals nos referim són lletres participants al qui més interessava lo fét de la proclamació. la primera de tótes anava endreçada al pontífech Benet XIII, la segóna al infant don Ferran, apellant-lo ja rey, y a quiscun dels seus fills, denominant-los també respectivament primogènits e infants d'Aragó; una altra lletra, gayre-bé en los metéixs térmens que la anterior, fóu tramesa al arquebisbe de Toledo, de la qual parlarem ja sus-are, al gran amich del papa Benet; y finalment escriguéren-ne d'altres al rey de Castélla y a la reyna Catarina.

Farèm complerta la pintura del renomenat Compromís de Casp, que havèm traçat valènt-nos dels documents, confórme prometérem al bell començament, repetint ací la darrera pregunta de les quatre que havèm fétes:—Quína sort

de convinença éra la que cercaren los nou jutges al escollir per rey don Ferran?—La convinença no fóu la de la terra, mas solament la del papa Benet: de primer sostenidor y després successor del intrus Urbà VI, lo segon y més terrible anti-papa del fatal scisma qui dividíe la esglesia, lo rebujat per la França dues vegades seguides, lo contrariat a Gènova y Sahona, l'anatematisat per lo concili de Pisa, lo fugitiu de Marsella y desamparat per los séus propris adeptes al concili de Perpinyá, no havía tingut altre recurs sinó retraure-s a la terra nostrada comptant ab lo valiment que li donas lo rey En Martí, qui-s morí. Si lo successor que hom eligis a aquest monarca no éra favoreble al papa d'Avinyó, Benet, abrigat, en sa desesperació, sóts lo dosser del vacant soli, perdía sa darrera esperança, y romanía per tots-témps abandonat y perdut, de ón ne resultara séns ningun dupte la pau tan desijada y la unió de la Esglesia Católica molts anys abans de çò que-s conseguí: si encare essent favorable a Benet lo nou rey que eligissen, lo comte d'Vrgell per exemple, se limiatva lo prestigi del elegit als seus Estats, l'ambiciós pontífech no podìa comptar sinó ab una part d'Espanya, ab los reyalmes de la Coróna d'Aragó, y ab les illes de Sardenya y Córcega, car certes la Sicilia acceptaría per rey En Frederich, lo fill del seu últim rey; emperò, finalment, si en compte d'un príncep nacional, d'un successor directe de Berenguer y Petronella, elígien un príncep d'altre reyalme espanyol qui, al acceptar la coróna d'un reyalme estrany, no perdés lo prestigi exercit per molts anys en aquell de ón procehía, si lo successor d'En Marti éra lo regent de Castélla y vencedor d'Antequera, llavors l'agonitzant pontífech podía revifar-se ab novella vigoría, car en sa obediencia estaríen tot l'estrèm occidental d'Europa, qui s'enclou entre los Pirineus y la mar, y les principals illes mediterranies, perçò que noresmenys d'Aragó y Castélla, com entrava en lo plan de maridar la vídua d'En Marti de Sicilia, la hereua de Navarra, ab l'un dels fills d'En Ferran, lo resultat fóra comptar-se aquella illa y aquest reyalme espanyol tambe entre los defensors del papa d'Avinyó.

Aquesta éra la convinença del compromís de Casp, aquest lo timbre d'honra qui correspon a aquell acte, l'interés polítich del qual fórma un indissoluble llaç ab l'interés del cap eclesiàstich ací regonegut, a aquell acte qui és la principal causa d'ésser-se perpetuat més témps del que no deguéra l'escandelós y perjudicial Scisma d'Occident.

Per més que hagen volgut amagar o dissimular l'efécte de tan gran injusticia en lo cor dels bons, dolènt-se aquests de la situació ón romanía lo príncep natural y lledesme, y prevehent séns dupte los desastres qui l'esperaven, troben-se a cada instant proves del interès que inspirà als seus contemporanis: emperò prescindint nosaltres de les que podríem aduhir, ne tindrèm prou d'un sol document, lo contingut del qual és espressió del sentiment dominant en los estaments més respectables qui representaven la terra, y és lo plech de instruccions que lo Parlament de Catalunya, al disoldre-s, lo díe 5 de Juliol, per ésser ja regonegut lo nou rey En Ferran donà al cavaller Galceran de Rosanes, per que, en nom seu anas a consultar lo comte d'Urgell, en lo qual plech, entre altres articles corresponent a la part de cortesía y cerimonia, s'hi llegíen aquests dós: «Féta lectura de la credencial, li dirà, de part del Parlament, les coses següents: Primerament que puix s'és fét assabèr o publicat al principat y altres terres de la Córóna Reyal, en concordia, qui és lo llur rey, princep y senyor per justicia, placia-li comportar-ho ab paciencia, y conduhir-se ab gran saviesa, confórme teníen per costum los seus molt egregis avant-passats, y correspon a la seua senyoría, y no sía per ell elegit ni en ningun cas acceptat algun camí qui-l desvias del comú acort dels dits reyalmes, Principat y terres, ans ab nostre senyor Déu y ab lo devèr de justicia que-s vulla consolar. En segon lloch li dirà que lo Principat. a major consolació del dit seyor Comte, ha fét especial encàrrech als missatgers que ha tramesos al senyor rey, de dir a aquest que los y recomanen especialment de part del referit Principat; y al metéix témps li dirà encare totes aquelles millors paraules que li serà possible al obgécte

de consolar-lo y de sotstraure-l de tot cami y partit escandelós qui fós perjudicial a éll o a la terra, cosa que espressarà lo dit missatger séns variar un punt, certificant-lo noresmenys de que si un altre camí prenía, la terra no-l tindría per recomanat.»

Que judich are qual-se-vol si aquestes paraules ab que s'espressava lo Parlament de Catalunya, per conduyt del seu missalger, al endreçar-se a aquell infortunat príncep qui, al morir en Martí, esperaren ja com a successor seu tot Catalunya, tot Valencia y la major part d'Aragó, éren fills de la compassió, de la temor o del penediment qui per ventura començava a traspuntar en la consciencia d'aquells qui preferiren dexar de banda lo rey català per aclamar l'infant castellà.

Com-se-vulla que fós podèm dir que finsací no és culpable, ni ha desmerescut per poch que fós del seu bon nom lo comte d'Urgell; si d'aqui-avant mereix que-l censurém quelcom, serà ja a-les-hores en una ocasió molt distincta, y encare en aquest cas la nostra censura podrà versar sobre son caràcter, no sóbre los seus sentimens y endemés qualitats morals qui sémpre l'abelliren.

Finsací los documents han estat lo nostre escut per exir ilesos en la acomesa que havèm emprès contra los falsificadors de la veritat, contra los qui ab manya, per inesperiencia los úns y per la força de la rutina los altres, los reexí de convèncer moltes generacions de que éra lo compromis de Casp un acte séns exemple de justicia y de legalitat, un sacrifici de la amor patria en ares de la pau y del bé comú, méntre qne, desmenuçat, no passa d'una atrevida intriga diplomàtica ordida per un pontífech egoista qui ningun mirament no tingué, ab tal de salvar sa tiara, en sacrificar un noble príncep y la metéxa patria qui de grat l'aclamaría y acceptara. Cessam, donchs, ací de batallar ab la espasa de

millor trémp, ab la documntació; emperó com desijam que del nostre triumfe se convencen fins aquells per qui la fama del autor és més que la nova en qué reposa, esgrimirèm are una altre arma no menys forta, alegarèm ací, en corraboracio de quant ha descobert y aclarit la nostra crítica, la opinió del més autoritzat de tots los nostres historiadors.

Lo qui llegirà les relacions del Zurita per esplicar tot quant esdevingué en l'Interrégne y en lo Compromis de Casp, se convencerà de que l'Annalista va valdre-s de la metéxa font qui-ns ha proporcionat lo camí de fundar lo nostre estudi crítich, al procés recondit en lo Reyal Arxiu. Çò que nosaltres presentam sóts aquell caràcter, ho presenta l'historiador aragonès generalment com a esposició, y si entre abdós treballs algun curial hi observa divergencia (que hi és notable en alguns punts y en la manéra d'esplicar-los), no ha de fer sinó comprovar les nostres referencies ab l'original per veure de part de qui està la certanitat. Encare més: passa lo Zurita per alt féts y engrunaments que nosaltres consignam, y en cambi parla d'altres féts ab importants minucies, que nosaltres ignoram, y puix no consten en l'únich depòsit per nosaltres estudiat y del Zurita conegut, senyal de que aquest savi, investigador per sistéma, anà a una altra font, ignorada o desapareguda després, que tan pot ésser d'un caràcter anàlech al procés qui-ns ha fét de guía, com una memoria narrativa dels féts de caràcter particular y no oficial. Solament ab aquest recurs podía l'Annalista dir y esplicar çò que en aquell procès no consta; emperó fós com fós, no podènt éll inventar-se quant refereix, tót suposant-ne la indicada procehencia, reproduhirèm ací diferents assercions del historiador aragonès, qui confermen la nostra opinió, devent advertir, no obstant, que al manifestar aytal propósit, no volèm significar may per may les moltes assercions declarades o no; que aquell adoptà, per dissort, del transformador Llorenç Valla (1), falsos en sa major part y en contra.

(1) Segons Llorenç Valla, qui escrigué aprés d'arrelada la dinastia d'En Ferran, y al témps que anava-s borrant la memoria dels fets passats, tant que l'afany del historiador cortesà era legitimar en lo possible l'adveniment del se-

dicció manifestà ab los testimonis autèntichs en que nosaltres no som amparats, si solament los de procehencia ignorada y que estan confórmes ab les dites proves irrecusables. Seguirèm los aveniments per orde cronològich.

Al capítol LVII del llibre XI, tot parlant l'annalista dels bàndols d'Aragó, diu: «Avían llegado el Governador y Justicia de Aragón y Berenguer de Bardaxí a poner las cosas deste Reyno en tal esperança, que o se reduzirían e medios de justicia, o si se viniese a rompimiento de guerra, y *formados exércitos* se deffendería el Reyno, *sino con tanta dignidad, por averse favorecido y valido de la gente de guerra de Castilla*, y mostrado tanta flaqueza en las fuerças y poder del Reyno, alomenos sería echando dél al conde de Urgel *su enemigo.*» Confessió és aquest per la qual se declara que los agraciats per lo papa Benet en les matines de Nadal, ja de lluny avalotaren lo reyalme, séns tindre en compte la dignitat d'aquest, valent-se per açò de forces que-ls proponcionava lo metéix que alçaven per candidat y que havía d'ésser elegit rey, com també (y açò és molt notable), que un d'aquests principals avalotadors, partidari d'En Ferran y enemich del d'Urgell, éra En Berenguer de Bardaxí... ¡un altre dels nou jutges o deputats nomenats per que a Casp escodrinyassen ab tota imparcialitat y justicia l'afer de la successió!

Aquesta veritat vé confermada en lo metéix capítol, més avall, ab aquestes no menys importants paraules: «Muchos estavan ya muy determinados, que querían antes, en dubda de la succession, vencer con el infante de Castilla, que sujetarse, entrando en el reyno *pacificamente* el conde de Urgel, y sufrir, debaxo de su sujecion, la gente perdida que le se-

---

nyor qui li pagava, la pintura dels féts anteriors al Compromis de Casp és del tót diferent de çò que proven los documents: segóns éll, tot anà ab gran regularitat, y los parlaments obraven ab gran regularitat, y los parlaments obraren com en mig d'una pau octaviana, ab orde e independencia, essent lo més notable que atribueix al Parlament aragonés coses que ja may féu, confonent-lo ab lo de Catalunya, y pondera en cambi la desunió del Parlament Català, l'unich qui inicià la idea de la elecció de rey, y qui-s mantingus séns disoldres encare fins aprés del Compromis, merexent per son comportament les llohances que li prodiguen en llurs respectives historias, los savis aragonesos Zurita y Abarca.

guían. Estas eran los barones y cavalleros de la casa d'Urrea, que éra tanta parte en el reyno, y los del linage de Heredia, con los de su opinion y vando, que no se podían persuadir del reyno y govierno del Infante, sino que avia de ser muy sincero y justo, y que procuraría la utilidad y beneficio público, y de parte del Conde, todo les parecía amenazas y temores, y *venganza de las injurias recibidas, de los que le avian echado de la governacion* y lugar-tenencia general en vida del rey D. Martín, *que fue sacarle el Ceptro Real de las manos*, cuya victoria por esta causa no podía dexar de ser muy cruel y terrible.» De manéra que los avalotadors prematurs d'Aragó tenien la venjança del Compte, per havèr-li fét injuríes, per havèr desobehida la autoritat que lo Rey li encarregà, y finalment per havèr-li arrencat, ab témps lo sceptre reyal de les mans.

Al esplicar, al capítol LXII, la lectura d'unes cartes que féren, diu éll, a la congregació d'Alcanyiç, en nom del abat de Valladolit (qui allà estava, ensémps ab lo doctor Joan Rodrígueç de Salamanca, per l'infant de Castélla), cartes que suposen escrites per lo comte d'Urgell al rey de Granada demanant-li ajuda, emperó que no-s mencionen jamés en les actes del Parlament de Catalunya, ni menys se citen en ningun document dels embaxadors d'En Ferran; ni en tota la correspondencia d'aquest, con tan gréu féta li hauría facilitat un magnífich pretést pnr desacreditar lo seu antagonista, revela l'Annalista la següent nova, que dexa d'ésser curiosa: «y abdós anaven del Papa a les congregacions informant y procurant tot quant convenía al servey del Infant;» ¿Quina altra prova ún voldrà més certa de que Benet estava anticipadamen convingut ab don Ferran, y de que mancomunat ab los enviats d'aquest, procurava que lo Parlament d'Aragó fós del seu parèr)

Emperò lo laconisme d'aquesta nova roman compensat ab una altra esplicació més estesa, y que hom llig al capítol LXVI, al traduhir y comentar la exhortació del Papa, que diu que fóu tramesa a la congregació d'Alcanyiç, emperò

que no eczisteix entre les butlles de Benet, ni-s retira, en la fórma, a la tramesa al Parlament de Catalunya, del qual ja bavém parlat: «Ab autoritat del Sobirà Pontífech, y de les seues amonestacions, tingnéren lloch lo Governador y Justicia d'Aragó y En Berenguer de Bardaxí. d'encaminar les coses vers la fí que hom desijava la qual cosa per altra via no podía ésser, sinó ab tanta çonfusió y contrarietat, que lo reyalme se perdés. Y *jatsia aquestes amonestacions éren tan fundades en rahó y prudencia, y semblava ésser proposades, per bé de la justicia, al Papa, segóns lo comú opinió, no res tant li conventa com ésser l'infant de Castélla avant-posat en la successió, y per sa persuasió y consell, car per aytal mijà semblava que havia de tenir certa y segura la obediencia d'aquests Reyalmes y dels de Castélla,»* Aquesta *comú opinió* d'aquells témps conferma la que nosaltres sentarem al deduhir la conseqüencia de la intriga diplomática que-s fecundà a Casp, y fa veure la diferencia gran qui mijança entre lo llenguatge oficial dels ambiciosos, per més dolçor que aparenten, y lo maquievelisme dels llurs intents y entremeses,

Descobre l'Annalista, al capítol LXXII, un secrét molt important, que no-l revelen los documents, sóbre qui fóren los qui traçaren la llista de les ternes qui havíen de constituir lo tribunal ue Casp: «Era axí, que ja abans d'aquest lo governador y justicia d'Aragó havíen fét elecció de les nou persónes. y feyen-ne sabidor ab En Joan Sobirats lo Parlament de Tortosa; y fóren aquests En Pére Ça-garriga arquebisbe de Tarragona, etc.» Los metéixs prohomens de la funció de matines són, segóns aquesta nova, los directors dels vint-y-quatre qui proposaren los nou, y no dexarà de produhir mal efécte aquesta nova en la consciencia del Annalista, con, menys maliciós que nosaltres, séns dupte, s'espréssa a continuació ab semblants paraules: «Finalment havènt-se votat per aquelles vint-y-quatre persónes. qui representaven lo Principat de Catalunya, fóren elegits per la major part y nomenats los metéixs nou que havíen elegits lo Governador y Justicia d'Aragó, que fóu cosa de gran admiraoió que fós

exida tal elecció (1) que aquells dos barons féren no solament de les persónes de llur congregació, mas del régne de Valencia y del Principat, que s'acceptas per los de llur metéxa nació, havènt-hi tanta passió y diferencia entre les parts.» Hagués l'inespert Feliu rumiat millor sóbre aquestes noves, no diguéra, ab esglay dels seus compatricis: «Consta ab evidencia ésser estada aquesta elecció de Déu, qui manifestament disposà los camins y llevá los destorbs per donar la coróna al Infant, ofuscant la prudencia humana.» Nos fa meravellar que tan ofuscats estiguèssen axí l'Annalista aragonés com lo català en aquest punt, y més de primer aprés d'observar la singular coincidencia de nomenar-se unes metéxes persónes a Aragó que a Catalunya, y de dir noresmenys, sóbre lo casual nomenament de Vicenç y son germà Bonifaci, aquestes significatives, encare qne bréus paraules; «y fué muy mirado en esto, aver sido nombrados dos hermanos por jueces en esta causa.»

Vejam què revela l'Annalista, al capítol LXXX, tocant a la bogería del jutge valencià Rabaça: «Tinguéren per cosa certa entre lo vulgar de la gent, qui jutja dels fèts axicom li plau, que estant en lo seu seny sà y lliure, tement-se contorbació d'esperit, cosa que podia esdevenir, havía volgut escusar-se, per aquell camí, de donar lo seu vot, y fingir ésser exit del seu veritable seny: y si la granor y dificultat de la causa li torbà lo sentit, fóu cas de no menys meravélla.» La meravélla no hi pogué éscer, car lo Rabaça no arribà a concórrer a les sessions, o fóu tingut per boig ans del esbrinament de la causa; emperò si és interessant aquesta revelació, no ho és menys la que fa tantost l'Annalista, tocant al substitut del boig, segóns veurèm are al tractar de la votació.

(1) Confónací lo Zurita l'entremesa secréta ab l'acte oficial que solament devía realitzar lo Parlament aragonés. Certament lo governador y lo justicia de Aragó, instruments dels Ferrandistes, donaren la pauta o lliste de les persónes que calía proposar per jutges al Parlament de Catalunya; emperó com açó fóu ocult, hagué de resultar la *cosa de gran admiració* qui meravélla l'Annalista. Mas la veritat és que pública ni oficialment no hi hagué altre coincidencia sinó la d'exir uns metéixs noms en dos distincts Parlaments, ab un sol die de diferencia, encare que ab anterioritat a Catalunya, com axí consta en la sentencia de Casp, en la que los metéixs jutges diuen ésser estat nomenats a Tortosa lo 13 de Marc y a Alcanyiç lo die 14.

Al capítol LXXXVII, vacila certament l'historiador en-lo seu bon juhí y la opinió que seguí també més avant l'annalista En Feliu, perçò com regonexent que tan famosos lletrats en dret civil y canònich com hi havía entre los nou y que «podíen fundar llurs parers ab major fonament que un Religiós (Vicenç) qui en sa professió éra teòlech,» prorromp ab sobrada candidesa: «y paregué veritablement que axí ho ordenava Nostre Senyor, per millor declarar que en aquell judici hi intervenia més que rahó, y lley y costum de gents; y no-s fundava solament en lletres y saviesa humana.» Semblant crehencia no la sabèm concebre en una persóna de tan clar discurs com lo Zurita, sinó per havèr vist en aquell afer humà no-més lo sant, y no l'home; car, si axí no fós, caldría-li declarar plenament que a la elecció de Casp hi hagué no solament influencía política esterior, exercida interiorment per lo qui no éra més que teòlech en aquella questió legal, sinó també informalitat y estudiada cuyta, segóns resulta de la interessant esplicació que ell metéix nos fa sóbre la manéra d'emetre los vots. Per fí, traslladarèm aci alguns troços del metéix capítol, que-n deurà molt agrahit llur contingut la veritable historia al Annalista aragonès: «Fóu no poca meravélla que *sol aquell sant varó fóu lo qui donà rahó del séu parér*, en què-s fundava; y *los qui s'hi conformaren, no-n donaren ninguna altra sinó que éren de sa opinió*. Digué que segons li venía en son enteniment, los Parlaments y los súbdits y vassalls de la Coróna d'Aragó devíen retre llur feheltat al inclit y magnífich senyor don Ferran infant de Castélla, nét del rey En Père d'Aragó, pare del rey En Martí, com a més propinch varó de lledesme matrimoni y acostat a abdos en grau de consanguinitat del rey En Martí: y devíenlo tenir per veritable rey e senyor, per justicia, segóns Déu, y en llur consciencia. Lo bisbe d'Osca, Bonifaci Ferrer, Bernat de Gualbes, Berenguer de Bardaxí y Francesch d'Aranda, *cadascú en son vot, no digué altre cosa sinó confermar-se ab lo parer e intenció del pare mestre Vicenç Ferrer* (1). Fóu lo

(1) En Marti de Viciana, autor valencià, parlant de la discordia que hi havía entre los jutges, diu que no cessà fins que un die los digué Vicenç Ferrer:

parer del arquebisbe de Tarragona, que segóns lo seu enteniment, y açò que éll comprenía éra que, puix creya que considerades moltes coses, lo senyor infant En Ferran éra més util per lo regiment d'aquest reyalme, qne ningun altre dels seus competidors; emperò segóns justicia, Déu y bona consciencia, creya *que lo duch de Gandia y lo comte d'Urgell, com a varons lledesmes y descendents per linia masculina de la generació dels d'Aragó, éren millors en dret,* y que al un d'élls pertanyía la successió de la coróna del Reyalme: emperò per ésser iguals en grau de parentiu ab lo postrer rey; creya podía y devía ésser preferit aquell qui fòs més convinent y util a la República. Protestava que perçò no entenía fer perjudici al dret que En Frederich d'Aragó, comte de Luna, tenia al régne de Tinacria. Conformà-s En Guillèm de Valsera ab lo parèr del arquebisbe, declarant: que en lo cas que l'arquebisbe deya, que devía ésser preferit aquell qui més conviugués a la República en igualtat, *tenía per més idoni la comte d'Urgell,* y que calía posar-lo davant lo duch... Lo darrer, qui fóu En Pére Bertran, *s'escusà de donar parer en cosa tan gran y de tanta dificultat*: díhent que dés lo 18 de Maig, que arribà a Casp, per més que treballà quant humanament pogué, mas en tanta multitut de tractats y alegacions y escriptures que s'éren presentats per part dels competidors, en tan bréu espay, *no hi pogué deliberor com se requería, ni discernir la justicia ab segura consciencia, ni de-enllaçar les dificultats que-s proposaven.»*

D'aytans importants noves se-n deduheix que l'acte del qual tractam no és lo de simple votació quasi mecànica en lo sentit de donar una bola blanca o negra, sinó votar rahonant lo vot, que equival aprés del eczamen dels drets respectius, a fonamentar la sentencia acomparant los dictamens d'uns y altres; y axí considerat, confórme ho revela lo Zurita, hi hà informalitat, per no dir falta de franquesa y d'independencia, con dels sis que voten, solament ún, lo més pre-

«Mirau, de no cuydar més derar-vos en acordar la sentencia, que la justicia dóna lo dre a al infant En Ferran, y *açò y no altra cosa serà féta,* car de alt proceheix y no de la terra.»

ponderant, rahona son vot y ho fa d'una manéra falsa e hipòcrita, car fugint de les principals circumstancies que-s requerien, çò és; *la descendencia legitima per la linia masculina,* o, en altre cas, la *justificada ovinentesa de preferir un princep a un altre per lo bé que n'ha de reportar la terra,* s'hi retrau solament com a motiu d'ésser don Ferran *més propinch parent d'En Martí* e hi vé intimat si fà no fà que aquest és lo qui ha d'ésser reverit per los pobles, segóns justicia, Déu y llurs consciencies, fòrmula jamés usada en ningun pahis ni en ningun témps, y fins herètica, car apart de sobrar la paraula consciencia con hi hà convicció de la justicia en una questió de dret, lo gosar assentar que aquell acte humà és *segóns Déu,* o suposa que hom dóna a enténdre que hi hà inspiració del cel y la coneix lo frèvol mortal qui ho publica, essent no poca presumpció o és compartir ab Déu la responsabilitat d'aquell acte simplement terrenal, que és igualar la magestat divina al moridor fanch de sa creació. Molt espliquen la indecisió del zelosíssim arquebisbe de Tarragona al colocar en primer térme lo comte d'Urgell y lo duch de Gandía, menys de sabèr a quin ïnclinar-se, la esplícita declaració de Vall-seca a favor del primer y lo molt noble acudit del valencià Rabaça, qui no podènt ja fingir-se segon boig, preferí no donar lo seu vot, puix, que lo vot éra donador segóns consciencia.

Ja sïen nuls, ja contraris aquests tres vots respécte d'En Ferran, ne romanen en consequëncia sis a favor d'aquest, y puix dels sis només ún se declarà, que fóu lo de Vicenç Ferrer, trobam aci la rahó de çò que sentaren tants y tants historiadors, a sabèr, de que fóu aquell sant lo qui féu rey de Aragó En Ferran. Emperò y manca ací una aclaració: ab tót y la manéra de procehir en la elecció per part dels adeptes a Vicenç, alçaren-se com començaven a alçar-se ja protéstes en los Parlaments (y axò ho esplica també lo Zurita) per l'escàndel que sentíen de veure sotsmesa y confiada la gloria antiga de la dinastía y de la nació a la fantasía de nou homens, séns tenir-se en compte la sanch escampada a travers de molts segles en sosteniment d'aquells dos cars obgéctes, malgrat la preponderancia, dihèm que pogués tindre lo se-

gretari de Benet XIII, lo triumfe del plan concebut per aquest diplomàtich y son servidor no l'haguéren conseguit, si no hi hagués hagut entre los tres jutges catalans un traydor; car atenent que en la concordia d'Alcanyíç fóu previngut que per valdre la elecció se requería que entre lo major nombre de vots hi hagués un representant almenys de quiscuna de les térnes, o sía un aragonès, un català y un valencia (1), a havèr imitat l'altre català de la terna del Principat l'exemple que li donaven los seus dos ilustres companys—lo cap metropolità de la nostra esglesia y lo savi comentador dels Usatges, abdós dignes d'imitació,—rèstava burlada la intriga, y pot-ser vigoritzades les protéstes que-s sofocaren als Parlaments, tal jahent podía pendre l'afer, que qui sap si no arribara asseure-s al setial de Berenguer y Petronella lo descendent dels Trastamara, o per ventura tal retras se produhiría, que durant aquell se vehés lo Papa, forjador de la intriga de Casp, obligant a arreconar-se a son amagatall de Penyíscola, com axí esdevingué tantost, essent abandonat del seu propri secretari y de tots los Estats de la Coróna d'Aragó. ¡Si! lo doctor Bernat de Gualbes, del qual diguéren alguns historiadors lo propri que de Vicenç Ferrer, «que fóu éll lo qui en rigor donà la coróna a Ferran,» fallí en aquesta ocasió a la patria, fallí al companyonisme y fallí al respécte que inspiren la virtut y lo sabèr, que açò representava Ça-garriga y Vall-seca; y puix tingué per bé callar al emetre lo seu vot, y adherir-se als qui callaren per seguir la veu del únich qui parlà, a éll és solament degut que la patria gemegas, s'escorteras, s'envergonyís y-s sotsmetés per fí en lo successiu, que tots aquests mals són los qui nasquéren del Compromis de Casp, y d'ésser-se entronitzada una dinastía desconexedora dels nostres costums, del nostre esperit y qui per sa ambició no cessà fins a fer-nos perdre la nacionalitat y la independencia.

Clourèm ja aquest treball ab una protésta a la qual veu-se obligada ans bé la nostra personalitat, que no lo nostre de-

(1) *Ite quod illud quod dicte novem persone in concordia sive sex ex ipsis in quibus sex seu inter quas sint unus de dictis tribus primis et alter de dictis tribus secundis et alter de dictus tribus ultimis publicaverint*, etc.

vèr d'historiador. Del estudi justificat que havèm fét axí del Interrégne com del Compromis de Casp, y d'aquest metéix estudi acomparat ab les assercions del més gréu y autoritzat historiador de la nostra patria, resulta que fra Vicenç Ferrer és lo més culpable en los féts que lamentam com a instrument que fóu de la política del seu senyor lo papa Benet XIII (1). Per dissort, en la nostra època, la lluyta entre l'ateisme y lo fanatisme és tan furibunda, que no permet alçar sóbre lo pedestal de la justicia la imatge de la veritat ab la nuditat que li correspon, y con la Historia, ab lo purificador de la crítica presenta alguna figura nedejada de tot lo rovell ab què la cobrí per molt de témps la rutina, la temor o l'egoisme, veu-se constant-ment censurada per aquells qui no-més voldríen trobar en los témps passats successos, exemples y personatges a mesura dels llurs desigs, de llurs errors o de llurs obcecacions actuals. No-ns estemordeix a nosaltres tan baxa intolerancia, y tant fugim de quants volen derrocar les nostres crehencies profitant-se d'exemples fatals que consigna la Historia, com dels qui preténen que aquesta emmudesca al descriure aquells.

---

(1) Convé aci fer una aclaració molt util. Los qui s'aferren en no considerar a Vicenç Ferrer com a personatge histórich. sinó tan solament com a sant. al parlar de la injusticia de Casp, disculpen aquell jutge, dihent que no volgué donar la Coróna d'Aragó al comte d'Urgell, perçò com sabia que havía assassinat un germà seu nomenat Joan. cobdiciós d'heretar-lo. En aquests témps és con més havèm vist fer historia en aquest sentit per gent profana, y tan solament, si algú, ha pretíngut reforçar la seua asserció havèm ohit citar com a gran autoritat un paragraf dels *Anales de Cataluña* per lo Feliu, ón s'hi refereix que trobant-se un díe fra Vicenç ab lo Comte, la hora que-l menaven prés a Castélla, nomenà aquest a aquell ¡hipòcrit! y l'inculpà d'havèr-li usurpat la coróna. responent en açò l'altre que l'hipócrit éra éll, car havia donat mort al seu germà, y no havía de permetre Aragó que ocupas lo seu setial un assassi.

Lo poch crítich Annalista donà autoritat a la seua nova ab una referencia marginal a fra Justinià Antiste y al P. Diago, l'un y l'altre autors de diverses vides de Vicenç y concebint nosaltres que lo darrer autor ho prengué del mes antich. nos mancava solament esbrinar lo crédit que aquest merexía y en que fundava la nova d'un fét evidentment fals per no trobar-se mencionat en ninguna acusació de les que-s féren contra lo Comte, ni en las declaracions del voluminós procés que li formaren, ni en les moltes cartes acusatories de la sumaria instruida abans contra lo metéix, ni revelat per lo metéx Vicenç al rahonar lo seu vot a Casp, ni profitat, com se-n profitarien séns dupte, per los historiadors enemichs,

Ja, d'alguns anys ençà, lo qui aquestes planes escriu, per havèr retret la opinió que acaba de justificar tocant a Vicenç Ferrer, va veure-s blasmat y censurat més o menys directament, encare que sémpre séns ningun fonament; emperò, essent vinguda la hora de confermar-se en la metéxa d'una manéra més formal y trascendental, creu indispensable formular la indicada protésta amparant-se no-més en lo següent argument:—Con fra Vicenç Ferrer cometé la errada que li atribuim a Casp, éra lo fehel servidor, company inseparable, confessor, segretari y mestre del sacre palau de Benet XIII, del major pertorbador que ha tingut la Esglesia Catòlica; y aquests devèrs los complia a costat del intrus d'ençà que éra papa, y encare abans, d'ençà que com a cardinal lo se-n menà de Catalunya per defensar y fer valença al primer anti-papa del Sccisma, Climent: convingam, donchs, que en aquella ocasió s'errà Vicenç, s'errà l'home, y errà com a tal en çò de la Esglesia, que és de major trascendencia. Per tant, si en çò de la Esglesia persistí per llarch témps en una error, en una ofuscació de tal magnitut, ¿per què no havèm d'admetre que

tals com Valla y Santa-Marta;con és vinguda a les nostres mans, complerta y acabada per una autoritat histórica en aquest punt, l'escodrinyament que teníem en cor de fer. Al P. Diago li podèm perdonar la lleugeresa, emperò no mereix perdó lo Feliu, qui tenint lo propósit d'escriure la historia de Catalunya, y tractant-se de la noble casa d'Urgell, no consultà com en molts altres casos anàlechs, lo manuscrit de la Historia d'aquella qui-s conservava (inèdit fins are fà poch) en lo nostre Arxiu Reyal, y que hi dexà mija centuria abans lo seu autor, l'arxiver Diego Monfar, qui és la autoritat competent a la qual aludim. Aquest historiador donchs, sentint la metéxa sospita que nosaltres sentim, y fent les enquestes necessaries, conseguí provar que aytal nova no éra sino invenció y calumnia dels enemichs del Comte, y que fra Vicenç ni somnià tan sols en semblant acusació, y, encare més, que ni ocasió tingué de fer-la. A aytal fi, recorda lo Monfar, que lo primogènit de la casa d'Urgell éra En Jaume, y lo mort En Joan era germà menor; axí que no pogué matarlo lo primer per cobdicia, con ell éra l'hereu universal, y estava rich de sobres al esdevenir la dita mort, que fóu ab posteritat al 21 de Juny del 1410; y parant després esment en la data ón l'inventor Justiniá Antiste suposa que éra esdevingut lo fét, çò ès, en ocasió que portaven près lo Comte a Castélla, descóbre que a-les-hores estava Vicenç Ferrer a Mallorques, séns exir de la illa fins a les darreríes del Febrer vinent: y açò ho acredita lo Monfar per unes lletres que havèm vistes, eczistents a un registre del rey En Ferran, intitulat *Sigilli secreti regis Ferdinandi primi, sub anno* 1413, foli 142, que en l'actual ordenament porta lo nómbre general 2403.—Vejau Monfar, *Historia de los Condes de Urgel*, edició del 1853, vol, II, pl. 265.

s'erras aximetéix en çò del civil y polítich, en çò qui és terrenal, en açò ón erren cada díe tots los homens? ¿Admetrèm que estigué ofuscat defensant per llarch témps lo fals pontífech, y no voldrèm consentir que ho estigués una curta temporada per fer rey ilegítim don Ferran d'Antequera? Nò per tal com rellubis al metéix témps en particulars virtuts, no per l'òpim fruyt que pogué percaçar després ab ses predicacions en bé de la Religió Católica, no perçò que més tart lo canonitzas la Esglesia y-l comptas entre los seus sants més ilustres, havèm de ocultar la errada antiga que cometé l'home, no lo sant posterior; y creure-s que lo consignar la errada històricament és desprestigiar lo sant, més que provar zel per la religió, prova, certes, ignorancia crassa dels meravellosos eféctes que la religió produheix y dels infinits exemples ab què s'honra de sants qui primer fóren empedernits pecadors y acabaren després, ab lo penediment y la penitencia, essent los llumenars de més preu del Catolicisme tals com Pau, Agustí, Crisòstem y molts altres que podríem citar.

No prenguen, donchs, com arma los ateus la errada del home qui després fóu sant, no vullen los fanàtichs fer lo mestre Vicenç Ferrer més perfét en lo total de sa vida, que Agustí y que Pau. De les mires d'uns y altres ne fuig y protésta ací, com a historiador y com a catòlich, l'autor de la *Historia de Catalunya*.

Comtes-reys: linia femenina de Castélla

CAPITOL XLVI

Ferran I, lo d'Antequera

Dés del any 1412 al 1411

Lo papa Benet, lo comte d'Urgell y En Ferran d'Antequera: eventualitat de la llur sort respectiva. Mereximents y títols d'En Ferran de Castélla: los seus fills se nomenen tantost infants d'Aragó. Continua lo Parlament de Catalunya a Tortosa y Mont-blanch. La elecció de Casp celebrada escassament a Valencia y Catalunya. Va complint-se la teoría dels féts consumats: desig de pau y juhiciosa previsió dels catalans. Mercès anticipades d'En Ferran als antichs favorejats del papa Luna. Rebuda del Rey a la frontera: noble actitut de la embaxada catalana, Córts d'Aragó. Previsió del Rey per la salvació de les illes: féts notables en aquestes. Desitgs del Rey tocant al príncep desheretat. Impremeditació del Comte. Despagament contra los jutges de Casp. Sermó de fra Vicenç: falsos arguments que retrau. Temors d'En Ferran a Aragó. Actitut de Lleyda, segóns lo Monfar: Paraules de la comtesa Margarida, mare del comte: se proposa fer guerra lo Rey a aquest, y esvaheix los seus Estats ab forces castellanes. Los embaxadors del Comte reten homenatge al Rey, a la esglesia de Lleyda. Motius per dexar lo Comte sa actitut pacifica. Ignorancia y trencament de la lley del pahis per En Ferran, Assentada d'aquest, acompanyat solament de castellans, ab lo papa, y pruhija de que hi concórra fra Vicenç: avantatges que resultaven per ún y altre, y nous plans polítichs contra lo papa de Roma y lo rey de Nàpols. Nova manéra de succehir a Sicilia en benefici d'En Ferran. Lo Rey a Barcelona: errors tocant als seus juraments y a sa condescendencia. Lo comte d'Urgell és convocat per les córts, y no hi concórre. Ridícula *proposició* o discurs del Rey: patriòtica contestació del arquebisbe de Tarragona; Donatiu graciós a En Ferran: rahons en què-l funden los catalans. Jurament a En Alfons, com a futur successor a la Coróna, sots lo caràcter de generalitat condicional, y no costum, Ordenació en català de tots los Usatges y constitucions. Ponderacions de historiadors castellans y lleugeresa dels catalans qui-ls copiaren. Decau la esperança dels partidaris del Comte ab la mort del rey d'Anglaterra: aplega noves entretant lo Rey per formar causa a aquell. Estracte del sumari. Lo Comte en campanya, y sa amistat ab don Antoni de Luna, y estols d'anglesos y gascons en la seua ajuda. Dictamen del concell, y noble súplica del arquebisbe de Tarragona, Lo Rey en campanya: guerra en Urgell. Interessant relació del Zurita sóbre la campanya. Féts favorables a la causa del Rey, camins legals do què aquests se val, y necessitat de tancar-se lo Comte a Balaguer. Forces de abdós exèrcits. Falliments del Comte. La ciutat de Balaguer. Us de la artillería; les bombardes.

No podèm descriure lo primer regnat de la rabaça castellana en la Crònica diAragó, séns fer-nos càrrech dels tres grans personatges, de les tres figures qui en ell sobressurten y ab los féts dels quals se caracteritza: lo papa Benet; lo rey Ferran, lo comte d'Urgell.

Interessen aquests dos darrers a la nació que-s disputen, y no trascendirà la sort de quiscun més enllà de sa persóna o dels séus, car la nació, lo poble, seguirà, com sol tots-témps ésdevenir, aquell al qual l'etzar, la força o la manya donassen lo triumfe: emperò lo primer personatge dels nomenats, lo papa Benet, interessa al univers món, a tot lo Cristianisme, y en los contra-témps que li sobrevinguen han d'anar embolicats quants lo respécten y reverencíen com a vicari de Jesucrist, lo rey qui-l defensava, los qui pot-ser li donaven la coróna y los qui han estat instruments de la política del intrús per perpetuar lo Scisma.

Si lo pontífech fa valença y favoreix al elegit a Casp, serà del tót sobrer tot quant li entras en cor per vindicar lo seu dret lo comte d'Urgell.

Si cau lo pontífech, y lo comte d'Urgell té paciencia y prudencia esperant aquell inescusable aveniment, fàcilment podrà foragitar llavors del trònus que li ha usurpat lo rey qui fóu tallat com l'anti-papa.

Si En Ferran té més talent y és més previsor que no lo comte d'Urgell, camins tindrà d'anorresar-lo ans no caurà lo pontífech, y a-les-hores, ja rey, si tota la Europa s'aparta de Benet, ell li negarà també la obediencia, per més que parega ingrat, y sa rabaça regnarà en la patria dels Berenguer y dels Jaume, méntre que En Jaume d'Urgell plorarà en obscur carçre tot esperant mala mort y sa familia divagarà esbarriada, incerta, plena de fam y de miseria, per les diverses regions qui abans constituiríen los seus dominis.

La resolució d'aquests tres témes és açò que ha de formar la principal pintura del regnat que començam, y puix de les tres figures que s'hi admiren, les dues, Benet y lo comte de Urgell, són fins ací conegudes, donèm a conèxer la tercera, lo rey En Ferran, per dexar complert lo conjunct, podènt axi

lo lector més avant estimar en sa major valua los féts isolats, endevinar les relacions qui mijancen entre los úns y los altres, y esperar, per tant, los efectes tal com van traspuntant antecedents.

Ans d'Entrar en lo regnat d'En Ferran I, vejam, donchs, qui és lo rey y quina és la sement o la basa de la nova dinastía qui dés d'avuy comença.

Lo rey don Joan I de Castélla y Lleó tingué dos fills, Enrich y Ferran: lo primer succehí al pare y regnà, conegut en la Historia per Enrich III *lo Dolent*, axi nomenat per sa falta de salut, tant que morí als 27 anys, dexant un nin apellat Joan, com lo seu avi, d'edat vint-y-nou mesos. Corresponía a aquest nin, per línia directa, la successió a la coróna, y tan bell punt com morí lo pare fóren senyalats com a tudors del infantó, sa mare, qui éra la reyna Na Catarina de Alencaster y son oncle l'infant En Ferran, los qui a més del càrrech de la tudería del futur rey, teníen alhora lo de la regencia del régne. Passam ací per alt, car no fa al nostre obgécte, esplicar les menuderíes íntimes d'aquesta regencia exercida per la vídua de don Enrrich III, d'aquella senyora qui sots-signava comunament *la triste reyna*, y son cunyat, l'infant don Ferran, y podrà conèxer-les fàcilment lo qui acudirà a les histories generals d'Espanya o particularment de Castélla.

Impacients alguns grans vassalls de la Coróna per que hi havía rey, vehent la terra menaçada tan prést per los portoguesos com per los mauritans, formaren un partit qui tendía a desconèxer los drets del nin don Joan, y a aclamar per rey lo seu oncle l'Infant don Ferran, lo seu tudor y regent del régne. «Als Castellans (com diu molt bé lo Monfar) los semblava no ésser cosa nova en aquells reyalmes dexar los nebots y pendre los oncles per reys, y donaven-ne gran multititut d'exemples;» y en les córts aplegades a Toledo, segóos recompten, fins s'atreviren, ab marcada intenció, y per boca del conestable Ruy Lòpeç d'Avalos, a preguntar al infant don Ferran, que ¿per qui alçaríen la veu del rey de Castélla? Respongué en açó l'altre, dexant-los burlats, que ¿per qui sinó per lo rey don Joan, nebot séu, unigènit del rey don

Enrich, y qui vivía llavors a Segovia, ab sa mare Na Catarina? Aquesta noble resposta y lo lliurament del pendó Reyal al Conestable aclamant a don Joan II, salvaren lo setial al veritable successor, y va gonyar-hi l'oncle y regent tal fama de modest y just, que no sabíen los seus contemporanis còm ponderar sa lleyaltat. Certament és aquest un singular exemple de cavallerositat y justicia, y més en aquells témps tan depravats; emperó no cal dir lo profit que d'aquest acte ne traguéren los qui anaren cercar a En Ferran per rey d'un altre reyalme que no éra lo séu, y que ell no tingué escrúpol en apropiar-se-n, car, fundats en la generositat primèra que tingué no volènt ésser rey de Castélla, los esdevingué de creure que per aquell camí havía de conseguir grans reyalmes e imperis, que Déu, en recompensa de ses virtuts, los tenía a éll reservats, y finalment que compliment cert de aquesta esperança sería l'havèr-lo elegit a Casp per rey de Aragó.

Comprèn ja, donchs, lo llegidor qui éra lo nou rey En Ferran, y quina éra sa representació com a infant en Castélla. Portava en aquest reyalme, segóns és de veure per los encapçament dels escrits que endreçà al Parlament de Catalunya, los títols de senyor de Lara, duch de Penyafiel, comte d'Alburquerque y de Mayoriga y senyor de Castro y d'Haro: al succehir a Aragó comptava la edat de trenta-dos anys, puix éra nat a Medina del Camp lo díe 30 de Novémbre del 1380; en 1393 havía presa per muller sa tía Na Lionor, Urraca de Castélla, apellada *la rica fémbra*, filla y hereua de don Sanxo, germà sencer de don Enrich II, y d'aquesta senyora ne tingué diferents fills y filles, ocupant ja alguns d'élls, a la època ón som arribats, alts càrrechs a Castélla, segóns se desprén de la carta que endreçaren los nou jutges dés de Casp, lo díe 28 de Juny del 1412, notificant la elecció al novell rey y a altres individuus de sa familia, que van nomenats per lo següent ordre: infant don Alfons, primogènit d'Aragó, infant don Joan, infant don Enrich mestre de Sant-Jaume, infant don Ferran, mestre d'Acàntara del orde de Calatrava, e infant don Pére. Aquests fills del infant de Castélla se trans-

formaren d'aqui-avant en infants d'Aragó y constituiren la familia Reyal qui havía d'ocupar dés d'aquella hora lo palau de Barcelona ón se gronxaren los breçols dels Jaume, dels Pére y dels Alfons, y ón vivíen, en tradició constant, les glorioses recordances dels Berenguer.

La primera idea que naturalment los ocorregué als interessats en l'exalçament d'En Ferran, fóu no perdre témps, enllestir en quant fós possible tots los actes consegüents a la elecció, y enlluhernar, per consegüent, ab la novitat de la parenceria, de la pompa y magestat d'una córt regia, les qui pòtser podrien crear obstacles al coronament de la obra que acabaven d'alçar. Ja indicarem la pruhija que hi hagué en sofocar certes protéstes qui traspuntaven dins lo sí dels Parlaments, y per açò van rebatre ab no menys obstinació la que posaven alguns dels congregats a Tortosa en que lo Parlament de Catalunya no-s dongués per disolt, ans se traslladas a Mont-blanch per continuar certes tasques que no donaven per finides per més que ja hi hagués rey; y a Casp, lo metéix díe 28 de Juny en que fóu proclamat En Ferran, acordant los jutges que la sessió d'aquell díe fós tinguda com a darrera, hi renunciaren a la jurisdicció del castéll y vila que-ls havía cedit entretant lo papa Luna: per tant fóren acomiadats cessant en llurs respectius encàrrechs los qui tinguéren compte de la custodia y defensa del lloch, com éren los castellans del castéll Doménech de la Naya, de Çaragoça, Guillèm Gaera, de Valencia, y Ramon Fivaller, de Barcelona, y los capitans Martí Martíneç, Pére Çabat y Asbert Ça-trilla, representants aximetéix dels tres Estats en çò del militar, ab les forces qui estaven al comanament de quiscun. No perçò dexaren los jutges de rebre en la metéxa sessió, com a primer acte indispensable de la nova era qui començava, los tramesos d'Aragó, Catalunya y Valencia, qui anaven a retre-ls mercès per havèr finit axi venturosament (¡!) lo llur en-

càrrech: emperò complida aquesta cerimonia y espatxades les cartes de les quals abans parlarem, van perdre tot caracter oficial los personatges qui-s trobaven a Casp, y anà tirant cadascú a llur avinentesa, obrant dés de llavors quiscun Estat o reyalme segóns requería sa situació autonòmica, axicom n'éra revellit costum.

En los pochs jórns que continuà lo Parlament de Tortosa ón hi portà la nova de la elecció d'En Ferran En Melcior de Gualbes (1), tramés per los embaxadors qui anaren a Casp per felicitar lo rey nomenador, véu-se clarament que no hi havía conformitat ni en les satisfaccions ni en les esperances, perçò com s'eczigí gran dretura al donar certs passos, y per altra part s'arribà a témer un nou conflicte, per lo desayre que donat havíen al *príncep natural*; y açò que esperimentaren en l'aspécte de la assamblea representativa de Catalunya, s'esperimentaría igualment en los altres Estats, com axí ho declara lo Zurita al dit que «fóu celebrada la nova de la declaració a favor del Infant en general a Aragó, a Valencia no tant, y molt menys a Catalunya.» Emperó com sia molt antiga la malvada teoría d'acceptar los féts consumats (com axi-n deya un cèlebre home polítich dels nostres témps), ab tót y la dretura y los escrúpols, Catalunya, qui tant havía reclamat l'assentiment a açó que resolguéssen los nou varons de Casp, no podía menys d'adherir-se y de donar bon exemple, y séns perdre témps escrigue una circular als prelats, nobles y universitats, encarregant que-s féssen féstes per tres díes seguits, solemnes professons de día y grans lluminaries de nit y que-s tocassen les campanes, en demostració de plena alegría.

Entretant que axò encarregava lo Parlament, ocupaven ab preferencia sa atenció dos obgéctes, car per una part trametía consols al comte d'Uurgell, confórme abans manifestarem, y per altra donava ordens als referits embaxadors,

(1) A la sessió del 30 de Juny fóu acordat al Parlament de Catalunya donar una gratificació de sis-cents florins a En Melcior de Gualbes, y una altre dé quatre cents a En Berenguer Esquerrer, per havèr estats los qui portaren la nova de la elecció d'En Ferran.

per que, en caràcter de tals, anassen a rebre lo nou monarca, essent lo més cèlebre havèr-los remès unes instruccions, en les quals, aprés de senyalar-los la sort d'etiqueta y cerimonia que devíen gordar, los marcava lo témps que-ls calía romandre a costat d'En Ferran, y finalment les principals recomanacions que a aquest devíen fer, com éren la de conservar les lleys y libertats de la terra, y la de tenir consideracions ab lo comte d'Urgell, prova infalible de temor per açò que lo nou monarca podía dexar de fer ab éll o d'açò que tal vegada podía fer ab la víctima de Casp. La embaxada per ohir la declaració del Rey la componíen, lo comte de Cardona, lo bisbe d'Urgell, lo de Barcelona, En Joan Desplà, En Joan de Lopià, senyor de Bages, y En Pére Grimau, y ampliat després lo llur càrrech, çò es, destinats després a rebre lo nou rey, fóren agregats a la embaxada, lo bisbe de Girona y En Francesch de Sant Celoni, los qui se-nportaren les credencials e instruccions per tóts.

Ab data 20 de Juny, los primers embaxadors, quí romanen encare a Casp, feyen assabèr al Parlament qui-s disposava a anar endret Daroca, al encontre del Rey; y dos díes després, segóns se desprèn de la correspondencia, ja hi estaven embaxadors d'altres reyalmes, qui progectaven pendre lo camí d'Alcanyiç, per sabèr-se que lo monarca s'acostava a la frontera. Ampliada lo nostra embaxada, ab lo nou caràcter que transmetíen als seus indivíduus les credencials enviades, e informats aquests de les notables instruccions (1) que-ls comunica lo Parlament català, poguéren posar-se d'acort ab los restants embaxadors d'Aragó y Valencia, qui s'aplegaren a Casp, y anar, de consegüent; ajustats ah ells, representant, en veritat aquesta triple embaxada. la organització especial dels Estats qui componíen la Confederació catalano-

(1) Aquestes instruccions, penúltim document qui-s troba al procés del Parlament de Catalunya, són un patró y viu exemple de la previsió y seny dels nostres avant-parsats, puix tiren a conservar tota cosa bona en costums que respectà durant la anterior dinastía, revelen humanitat y nobles sentiments al intèresar-se per los presonsrs que féren a Valencia los Centelles ensémps ab los cabdills castellans, y limiten fins a cert punt les obligacions dels embaxadors per estalviar baxeses y messions.

aragonesa, y la autonomía de quiscun d'élls, no dexant açó d'ésser una novitat als ulls del monarca acostumat no-més fins a llavores als costums castellans. No se-n meravell algú d'aquesta observació de part nostra, car ja digué lo Zurita que «essent príncep tan excelent, emperò feya temer de veure en éll un coratge tan altiu y gran, que no comportaría lo regnar al usatge dels reys passats, recordant-se de la fórma del regisme del rey don Enrich germà seu, y de la manéra que ell governava, per la menor edat del rey son nebot: car en lo regiment de ses provincies, *regia no solament ab autoritat, mas encare ab manament e imperi·sobirà sóbre los séus.*»

No sabèm lo díe cert en què partiren les tres embaxades junctes de Casp, emperó és de calcular per les dates que tantost citarèm. Segons l'autor adés nomenat, ans de partir lo Rey de Cuènca, havía ordenat que vinguéssen de Castélla, per entrar ab sa persóna reyal, certes companyíes de gent d'armes dels séus—no content ab los dos mil de cavall quí ja trepitjaven lo nostre sol, d'ençà que-s tractà de fer la elecció de Rey *per justicia*,—y tractà aximetèix de que lo acompanyassen a la entrada molta servitut séua y diversos magnats de Castélla; emperó refrenà sa fólla vanitat, séns dupte per allò que segurement li advertiríen los primerenchs devots qui-s traslladaren a aquell reyalme, al tenir probabilitat de que lo regent castellà sería rey d'Aragó: car, segóns lo propri autor, ja per endavant començà En Ferran «a compartir molts oficis en les persónes qui-ls teníen en vida del rey En Martí. Donchs confarí l'ofici de Regent la governació general d'aquest reyalme (del d'Aragó), que-l tenía En Gil Ruiç de Lihori, a En Blasco Fernándeç d'Heredia, fill séu, y al pare donà l'ofici de Camarlench, y a Mondèjar y Torrija en Castèlla, y per maridár una filla li féu mercè de deu mil florins: féu mercè a En Berenguer de Bardaxí de coranta mil florins, y a altres féu altres mercès, etcétera (1).»

(1) N'hi hà prou ab aquesta confessió del Annalista aragonès per acreditar que no éra infundada la nostra crítica con ja d'ençà de la cèlebre funció de matines de Nadal, a la qual concorregué lo Papa, començarem a revelar les iaten-

de Valencia qui fóssen poblats a fur d'aquell reyalme, los furs, privilegis, libertats, usos y costums del metéix, accedint-hi lo Rey, tot fent aquest acte y los restants consegüents ab la solemnitat y en los llochs de costum.

Citam aquest exemple per que hom veja quant arrelada estava en los distincts reyalmes de la nació que anava a regir En Ferran la formalitat, essent la veneració als antichs usatges part integrant del caràcter dels seus habitants: de manéra que tant aquest cas com l'esdevingut a la frontera al entrar del monarca havíen d'advertir aquest, precisament, de que o calía que tingués gran cura en lo mou de comportar-se d'aqui-avant, o s'esposava a aspres contra-têmps si no tenía consideració que no-s retirava aquesta terra en res a aquella de ón éll venía.

Com hi havía magnats que axí tenien feus a Catalunya com a Aragó, especialment aquells indivíduus qui pertanyeren a la passada dinastía, entre los quals poguéren contar-s'hi alguns dels competidors, resultà que haguéren d'ésser cridats com pertanyents al braç militar, lo duch de Gandía, per son combat de Ribagorça, y l'orfe bastart En Frederich, per son comtat de Luna, havènt aquell prestat jurament de feheltat al Rey, y aquest per mijà d'un procurador, En Pére Pardo de la Casta, emperò procurador o ans bé actor designat per lo metéix Rey, qui-s cregué ab dret, «com a tudor y curador lledesme y més propinch parent,» segóns diu lo Zurita, a intespretar en axí la voluntat del nin; afegint-hi noresmenys aquest autor, que hi anà també En Gispert de Bellmunt en representació y en calitat de procurador de la comtesa Na Margarida, mare del comte d'Urgell, com a senyora que éra de les baroníes d'Antillon y d'Entença, lo qui, assegura, demanà ésser admès en lo seu nom a la solemnitat dels juraments. Duraren aquestes córts fins al 15 d'Octubre, y s'hi féren notables estatuts pertinents a la administració y prosperitat del reyalme.

Durant la present estada a Aragó, tractà lo Rey, o la persona per los concells de la qual se guiava, d'aténdre ab preferencia a la seguretat y ordenament de les illes, y la ma-

néra de donar fí a aquest afer tan important fóu veritablement encertat, y més referent al profit que n'havía de resultar no per la nació en general sinó per lo nou monarca que s'éra cridat a regir-la. Sardenya y Còrcega sostingudes ab heroycitat en los darrers témps del Rey En Martí per l'inclit Pére de Torrelles. podíen fàcilment perdre-s a durar per més témps lo desordenament civil d'ací, car essent mort aquest renomenat patrici, en l'interrégne, va pendre lo vescomte de Narbona nous fums, que sabé apaybegar ab la oportunitat deguda Catalunya, trametent-hi socórsos de gent de armes ab un nou general, digne successor d'En Torrelles, que fóu En Arcart de Mur. Mantingué aquest la senyera del seu valerós antecessor, fins a arribar lo cas de la declaració del rey, y com per aquest cas tinguéren bon compte de que vingués embaxada per felicitar aquell que resultas elegit, per aquesta s'informà En Ferran del estat d'aquells reyalmes y donant-li comiat lo 14 de Setémbre, se-n anà aquella ab les instruccións y plan de composta convinents, qui consistien en dexar En Berenguer Carros, comte de Quirra, en son anterior càrrech de governador y capità de Cagliari y Gallura, ab encàrrech especial de proseguir eb tenacitat la guerra contra los rebetles, y donant-li seguretat de que dintre molt poch témps aniríen a ajudar-lo noves forces de tota mena; en confermar lo marquesat d'Oristà y comtat de Gociano a un tal Lleonart, al qual havía concedit la investidura Torrelles, per que l'ajudas en sa obra de subgecció, y en nomenar governador d'Alguer a En Albert Ça-Trilla (aquell metéix gordador del castéll de Çasp la hora del conclavi dels nou jutges) lo qui sens ningun dubte sería fehel al nou rey: y en quant a Còrcega, en tractar d'assentar tréves per cinch anys ab los genovesos, com axi-s fèu, venint a aquest obgécte los embaxadors ací; si be és de sabèr que aquest afer lo tenía ja aparellat lo metéix Acart de Mur per quant tocava a Sardenya.

L'ordenement de Sicilia éra més difícil per havèr-hi més complicació en los afers, y perçò calgué tractar-se ab major aptesa, durant l'interrégne s'éren suscitats vius odis entre

dues parcialitats l'obgécte de les quals ha esplicat cada historiador a sa manéra y segóns lo patró que ha seguit al tractar-lo: éren los dos bàndols l'un qui sostenía la reyna vídua, Na Blanca, y l'altre qui seguía En Bernat de Cabrera, comte de Módica, y mestre Justicier; y cóm en totes les lluytes civils, mútuament s'entregitaven los uns y los altres partidaris les accions o intencions més vils y baxes, de què s'han fét ressó més tart y respectivament los encarregats d'escriure la Historia. Axi un hom llig, ab la disparitat que indicam, en los uns llibres que la Reyna, moguda per los enemichs del Cabrera, obrava voluntariosament; en los altres, que éra víctima aquesta senyora de les sobergueríes del Justicier, tant que arribà a tenir-la assetjada y presa; en altres, que lo plan del Cabrera éra lo d'apoderar-se de la illa, tant que fins s'éra atrevit a fer proposicions a Na Blanca de pendre-la per muller y d'intitular-se abdos reys de Sicilia; y en altres, finalment, que lo Cabrera obrava durant l'interrégne ab veritable patriotisme, car volent conservar aquell domini per la Coróna d'Aragó, no-s prestava a les intrigues que-s forjaven, ni consentía que fós tal vegada la metéxa Reyna instrument de les ambicions dels demés.

No judicarèm nosaltres davant tal diversitat d'opinions y per élles soles, emperò si dirèm que per ventura lo Cabrera merexía més llahors que no censures, y açò ho calculam primer per eloqüents noves y després per lo metéix comportament qne ab éll tíngué lo rey En Ferran. Aquelles les trobarà lo llegidor a les planes del procés, ja publicat, del Parlament de Catalunya, ón si bé consten les acusacions que-s feyen al mestre Justicier, y que acceptaven, clamant per castich, alguns dels partidaris de venidor rey, no hi consten menys les franques y esplícites defenses fétes, de sa persona y dels seus actes, per lo metéix Cabrera, y lo restant ho veurèm al espondre ací, ab la autoritat del Zurita, la relació d'açò esdevengut al témps del ordenament proposat y verificat en la ocasió ón nos trobam, llá ón traspunten noves de qnè los historiadors no-n féren cabal, emperò què valen la pena d'ésser observades per lo gran significat que ténen. Pri-

mer de tót, confórme ho indicam a un altre lloch, convé sabèr que éra lo major y mortal enemich d'En Bernat de Cabrera l'almirall de la illa Sanç Roiç de Lihori, lo cognom de la qual persóna esplica més que quant podríem descobrir, aprés que los nostres llegidors s'han informat de tot quant esdevingué a Aragó d'ençà de la fésta de matines ab assistencia del Papa fins a la elecció d'En Ferran d'Antequera: fent-se lo Lihori del partit de la Reyna, y en nom d'aquesta acometent al Cabrera, venía a semblar com si aquest n'éra enemich, méntre que sa avorrició éra ans bé contra la persona del almirall, per la idea que pot-ser representava; mas com la sort no favorejas al maestre Justicier, en un conbat vinguè e raure presoner del altre, y per poch com lo Lihori no-l féu escapçar.

Continuava presoner lo Cabrera la hora de la elecció del rey, y com no-n vingués embaxada per anar-hi, ab l'encàrrech de que-s féssen cessar totes les diferencies y cessas la competencia dels barons, al qual obgécie donà també als embaxadors les instruccións convinents y son ben sogitat plan de composta. Fóren los embaxadors fra Roméu de Corbera, mestre de Montesa, mossèn Pére Alonso d'Escalante, mossèn Bononat Pére y Llorenç Redó, y éra llur encàrrech, que compliren, visitar los pobles partidaris del Cabrera, e inculcar-los que s'éra declarat aci, per justicia, successor a la Coròna, al qual per consegüent devíen obehir, esplicar-los tots quant havía fét lo nou rey d'ençà del seu adveniment, y que havènt aquest consultat ab solemnes lletrats y persones de sciencia tocant al seu dret referent a la Sicilia, havíen donat sentencia que aquest reyalme li pertanyía, per lo qual motiu hi trametía los seus embaxadors o comissionats, per que, en nom seu, fós rebut dels prelats, barons y poble lo jurament de feheltat, y aximetéix de sa part tinguéssen confermats llurs privilegis y libertats; y com a aytal fí devía donar especial podèr a una persóna d'alta categoría, designava En Ferran la reyna dona Blanca—çò és, la vídua qui fóu de la veritable reyna proprietaria y hereua de Sicilia, Na María. —y ab tal mirament, nomenava En Ferran la referida se-

nyora Vicari y lloch-tinent séu. Era aquest lo gran *quid* de la embaxada car axí concentrava la vídua d'En Martí de Sicilia tot lo podèr dins sa mà, com-se-vulla que ja ningun dret ni autoritat no podía tenir en aquella illa, y s'aparellava millor a donar la mà d'esposa com axi ho verificà, ab un dels fills d'En Ferran, l'infant don Joan.

En prova de quan incerta no éra la situació de la illa, és l'havèr-se encarregat als embaxadors que si trobaven «que tota la illa, o la major part d'ella obehía a la Reyna, no curasen d'anar per lo reyalme, sinó que tót dret se-n anassen a la Reyna y no li donassen lo podèr del Vicariat que portaven fins que s'ordenas lo Concell en la manéra que ho havía ordenat lo rey En Martí d'Aragó a Barcelona, perçò que generalment y séns contradicció ni discordia fós la Reyna obehida; car posat cas que no la volguéssen obehir portaven podèr aquests embaxadors per provehir lo metéix que ordenaven a la Reyna y rebre-n los homenatges.»

Havía de compondre-s lo Concell, la meytat de catalans entre los quals calía que tinguéssen cabuda proporcionalment los embaxadors, y la meytat de sicilians, devent totstémps regir-se la senyora Vicaria per lo seu dictamen, emperò al cap-devall s'establí entrant dos indivíduus que ni éren catalans, ni valencians, ni aragonesos, sinó castellans, lo doctor en decrets Martí de Torres y lo canciller del metéix rey, lo licenciat Fernan Velazquez, primera guspira del castellanisme importat per l'elègit o Casp, referent a les illes agregades a la Coróna d'Aragó.

Vencent dificultats y agermanant voluntats conseguiren los comissionats d'En Ferran contituir lo govern de Sicilia com ell desïjava, y ab la mira d'unió qne-ls lliuras lo presoner Bernat de Cabrera; mas ací déxas veure que éra la dita senyora més esclava del almirall Lihori, que no d'aquell suposat seu opressor, puix tenint aquest empresonada la seua víctima, negà-s a lliurar-lo, dihent que ell-metéix lo se-n volía dur y posar-lo en mans del Rey; donchs no éra axò tan solament que l'almirall desobehía—¡tanta éra la seguretat que tindria en la consideració reyal!—sinó que malgrat de

les mires pacífiques que duyen los embaxadors, profità la ocasió, y entant que ells cridaven pau, se-n anà ell ab los séus a combatre y damnificar les ciutats de Palerm, Marsala, Salern y Mazzara y altres llochs qui éren partidaris del seu enemich; emperò al cap y a la fí tót arribà a compondre-s y més o menys tart véu-se lliure lo de Módica, per volença del Rey, essent un bon camí per atraure-l a son volèr, y romangué la illa de Sicilia en la disposició que desijaven, si bé reforçada per los oficis que anaren allà donant-se a les persónes de la confiança del novell rey, entre altres, ab lo càrrech de castellà y capità de Jachi, En Berenguer de Bardaxí lo qual cognom conexen també los nostres llegidors dés que-s troctà del cap de la nova dinastía arogonesa, vinguda de Castélla.

En axí-s van vèncer los perills de pertorbacions y s'impossibilitaren destórbs en los reyalmes de la Coróna qui éren separats de continent. De prompte no mancava ací prosperitat, puix lo nou senyor recompensava los seu servidors primerenchs, qui procuraven mantenir viu l'entusiasme, y en quant als restants, lo desig de pau y tranquilitat, la crehença de que la elecció del Rey éra estada conforme a justicia, o per voluntat de Déu, y veure aximetéix que lo favorejat del cel tenía encare en la terra la favor del Papa, y la recomanació del seu segretari, del orador ab fama de sant, n'hi havía prou per contenir almenys los qui-s lamentaven de la postergació del príncep natural; al qual ben segur ajudaríen si tan alts podèrs com éren la Esglesia y la nació castellana unides ab los partidaris d'En Ferran, no'ls féssen duptar de la reexida dels llurs propòsits.

Si bé que aquesta inacció o dupte en un partit és la cosa qui dóna més força al contrari, la causa més esmortida se revifa devegades si apareix un cabdill resolt o ab talent qui sapia dirigir-la, y com veritablement ací y havía lo cabdill y tot-hom ignorava si gordava ocult algun ben tramat plan, convé confessar que ni la bona composta de les illes ni lo consentiment, en general dels habitants d'aquests reyalmes a quant obraven en les regions del podèr bastarían a dexar

en repos lo nou rey. Méntre lo comte d'Urgell romangués mut y obscur en lo seu retrét de Balaguer, méntre En Ferran no vehés una esplícita declaració del seu rival, conformant-se ab la obra de la terra y regonexent lo nou sobirà, calía-li sentir constantment sospites qui inflamassen encare més sa retinguda ira, y havía de cercar, d'una altra manéra, qual-se-vol pretést per que son enemich caygués en defalt, y per ell pogués ésser castigat. Més cur: l'únich núvol qui emboyrava l'horitzó de gloria que descobria En Ferran al venir a aquests reyalmes éra lo comte d'Urgell, y no podía ésser sobiranament venturós méntre lo núvol eczistis davant los seus ulls.

Apar, segóns recompten, que per exir lo Rey de semblants duptes, usà de remeys suaus y legals, essent cosa molt regular, com no sía que los historiadors estimen heraycitat en aquest mou de procehir comparat ab lo carácter del prous y ab les usances que contraguéren per sa manera especial de governar a Castélla; emperò de totes les passades, posat que axi fós, y que dexà d'ésser esplícit lo d'Urgell, no hi hà motiu per que un hom ne dó la culpa a aquest tan humanament com fan los perpetuadors de les falsedats del Valla ni menys per ometre les ilehalitats precipitades d'En Ferran, llohant-lo, no obstant per sa actitut contra lo rebetle, al qual ell-metéix provocà. Lo qui inculparà al comte d'Urgell per havèr-se rebelat contra En Ferran no coneix lós infinits exemples que ofereix de cassos consemblants la Historia, no-s posa en lo cas del hom despullat dels seus drets, injuriat y menyspresat, y menys encare en los cas d'un princep víctima d'una intriga política, abandonat, per força d'ella, de sa propria terra, y qui veu a aquest subgécte a un estrangerisme del qual no hi havia exemple d'ençá del origen de la metéxa nacionalitat, que ell ab sa sanch representa. Per nosaltres la darrera culpa que cal endosar al comte d'Urgell, si culpa mereix nomenar-se, és la falla de caràcter y encare més bé talent. Si éll, conegut lo carácter del seu contrincant, per lo qual havíen d'enfastijar-se, ben prompte aragonesos y catalans, sí, calculant que la obra de Casp éra solament filla

del antipapa, la importancia del qual éra, en veritat, decadent, hagués tingut paciencia per esperar que la lluna s'eclipsas y que lo nou sol d'Aragó ofengués ab sos raigs los qui-l miraven de prop, si, en compte d'ésser mesquí, playent-se de les despeses que li havía calgudes fer en sosteniment dels llurs drets, hagués desaparegut per tornar armat en ocasió oportuna, séns mirar si li confiscaven los béns, y resolt hagués sabut morir en la demanda, ans que ostentar a la primería cortesía ambigua, y después inconsiderada humillació, per ventura podia recobrar la coróna que li arrabaçaren, y, com sol sémpre esdevenir, sa rebelió haguéra percaçat mèrit y los cortesans veurien també la mà de Déu en tan justa vindicta, com deguéren veure-la a la elecció del intrus: emperò no essent poderós de tal previsió y de tal energía, indiscrèt fóu en precipitar-se, y legalment culpable contra lo que-n dihuen en aquests témps govern constituit.

Diguérem demunt nosaltres que En Ferran lo provocà, y en aquesta part és ón hi hà necessitat d'aclaració, y ón mereix ésser disculpat, perçò que si bé no pot algú duptar de que conspirà y armà gents contra lo Rey, no- prova en ningun lloch que açò fós tan prést, ans bé veurèm En Ferran obrar fóllament contra éll, y con, a prim mirar, no podía justificar-se que l'altre hagués faltat, axicom anam a espondre. A pas-a-pas seguirém, de conseguent, los dos personatges fins a veure En Ferran deturat en sa imprudent empenta, y obligat a esperar que sa víctima cayga del tót en la culpa, per acometre-la novament, y escarmentar-la llavors ab lo pes de la lley.

Ja remembrarà lo llegidor les protéstes que s'alçaren en los Parlaments al saberse la elecció d'En Ferran, y que procuraren sofocar-les tot-seguit. Parlant Monfart del mal efécte que produhí de veure que haguéssen elegit un Castellà, con hi haví tres descendents de línia masculina dels reys d'Aragó y naturals de la Coróna, diu que molts ho prenguéren ab tanta impaciencia, que s'atrevíen públicament a nomenar los jutges *enemichs de la patria*, propassant-se ab paraules molt immoderades, tant que semblà necessari que, lo darrer die

de Juny, fés fra Vicenç un nou sermó y aconortas los amichs del Comte, per destorbar lo dany que anunciaven, del qual sermó copia les següents notables paraules: «Germans, ón se tracta del dret de la successió, no cal parlar de la calitat de la persóna, ni per què preferir perçò lo comte d'Urgell, de qui alguns teniu compassió, que éll está tan lluny d'ésser parió en dret ab lo rey En Ferran, que mijançant jurament e en la consciencia dels meus companyons, no n'és encare ab lo duch de Gandía: e óltra açò, considerant la persóna, és natural per part de mare lo rey En Ferran, e lo Comte no, sinó lombart; e lo Rey es fill de Rey de la metéxa nació que ho éren los reys d'Aragó (1), e finalment de tanta dignitat de sa persóna, que apar ésser nat per regnar: car en la valor e coratge, axí entre los sèus, com ab los enemichs, és tan exelent que si calía seguir lo costum d'alguns pobles, lo govern dels quals reposava en molta prudencia, no menys fóra obs recaure en ell la elecció de rey d'Aragó, que declarar-lo per juhi de successió; e semblant llohança no és d'atribuir al Comte.» Lo comentari que fa a aquestes paraules de fra Vicenç l'autor citat és que «no fóren prou les rahons del sant y sa bona diligencia per sossegar los coratges dels amichs del Comte.»

Lo desplaher ací indicat aniría crexent de díe en díe, tant que a la propria ciutat de Çaragoça: segóns lo Zurita, no-s trigà gayre en murmurar obertament contra lo nou rey y la influencia dels forasters que amenà en sa companyía. Entre-

(1) Graciós és l'argument del apòstol per provar que lo d'Urgell és foraster, *lombart*, y En Ferran nacional. La mare d'aquell, Margarida, fóu filla de Joan Paleólech, marquès de Monferrat, qui donà en dot a la dita senyora la ciutat de Agüe a Lombardía, de manéra que éra lombart, sobre-tót per rahó del seu dot. Emperò a fra Vicenç li s'oblidà o ell volguè oblidar la principal nova, majorment al parlar-se de línies femenines, y és que la mare de Na Margarida éra la infanta Elisabet, filla del últim rey de Mallorques, cosina-germana dels reys En Joan y En Martí.

La idea d'ésser En Ferran «fill de rey de la metéxa nació que ho éren los reys d'Aragó,» no-s comprèn a una època anterior als reys Catòlichs; car a-les-hores tan foraster éra per Aragó un castellà com un lombart, y per línia masculina no devallava En Ferran dels nostres reys, mas dels Trastamara y dels qui abans usurparen la legitimitat en Castélla als infants de la Cerda.

tant los bàndols d'Aragó qui regonexíen per cap En Antoni de Luna no dexaren llurs armes y persistiren ab més tenacitat que may sostenint la llur bandéra; y com aquests teníen per enemichs los qui exalçaren En Ferran, per més que lo Luna obras a-les-hores per sí sol, bastaría al Rey pensar que aquest li éra contrari per considerar-lo defensor del d'Urgell, ab lo qual podría ajustar-se més o menys tart. Apart de aquesta fundada temor, feyen-li sospitar a En Ferran immediats perills dues remors qui correguéren d'ençà de sa elecció, a sabèr: primer, de que la comarca de Lleyda estava resolta de tót en tót a sostenir lo Comte; y segon, que la mare d'aquest, la comtesa Margarida, de la casa de Mont-ferrat a Italia, senyora de coratge varonívol, segóns recompten, obcecada y boja per lo desayre que se-n havía portat, no arribant a ésser mare de rey, que éra sa més viva galivança, encoratjava ab frenétich escalf lo seu fill per que lluytas fins a la mort en defensa dels seus drets, retrahent una espressió que usaren aximetéix los Borgia, y que arribà a estar de moda per alguna temporada, çò és, *aut Cessar aut nihil*, glossada en lo nostre vulgar, y ab aplicació al cas present, ab aquestes paraules: *Fill, o rey o no-rés.*

La disposició dels Lleydatans podía ésser veritable, per més que en altres ocasions la comarca y ciutat de Lleyda hagués tingut pléts y questions ab la casa d'Urgell; car la esperiencia ensenya que un poble lluyta ab lo seu senyor per un petit dret, emperò lo defén tan bell punt com un estrany l'ofèn, per posar-se davant tota cosa la amor nacional. Donques per més que l'historiador Monfar, cahent en una enganyifa, repetesca çò que altres diguéren, a sabér, que Lleyda incitava lo d'Urgell per qué axí acabàs ab éll y sa casa En Ferran y romanguéssen definides per sémpre les qüestions de pasturatges y bestiars, aygues y mollons, francament convé confessar que no axi tan facilment fingeix y enganya per egoisme tota la gent d'una comarca; per tant féu-se no gayre favor lo patriota Monfar, al consignar-ho.

En quant al segon punt, de guiarnos per algunes de les declaracions del procés que aprés se fermà, apar cosa certa

que la mare del irresolut Jaume volía que lo seu fill se conduhis com a home, com a digne comte d'Urgel: no obstat, méntre açò no passas de murmuri, méntre no-s llançàs lo Comte a víes de fét, En Ferran podía estar tan previngut com volgués; emperò no podía procehir contra éll séns manifésta declaració de rebelió del altre, requerint-lo abans legalment per que-l regonegués. La resposta ambígua que donà lo Comte, ja la primera volta que lo Parlament li envià consols y consells, limitant-se si fà no fà a demanar solament indemnització de quant havía despès, mogué lo rey a tractar-lo séns revolts, y valènt-se del metéix tramés del Parlament, qui èra en Ponç de Perellos, al qual feu acompanyar per En Diego Gòmez de Fuensalida, abat de Valladolit (y per consegüent Castellà), fent-los oferir les seguretats degudes, convidà lo Comte al regoneximent, de ón, segóns recompten, respongué ab la metéxa limitada pretensió, que no éra declaració bastant esplícita per dexar sossegat l'altiu Ferran: y a-les-hores prenent aquest una resolució enèrgica, «deliberà anar a Lleyda, per *fer la guerra al comte*, en lo seu estat, y forçar-lo a que li retes la obediencia deguda, o que procehissen al castich de sa rebelió.»

Afermació és aquesta del Zurita, referint-nos lo metéix autor que, al exir lo Rey de Çaragoça dret a Lleyda, aprés del díe 12 d'Octubre, anant ab dos mil homens d'armes de les companyíes de Castélla y acompanyat de don Alonso Enriquez, almirall major d'aquell reyalme, oncle d'En Ferran, de don Diego Hernàndez de Quinyones, merì major de Asturias, de don Garcia Fernàndez Sarmiento, *adelantat* de Galicia, de don Joan Hurtado de Mendoça, majordom major del rey de Castélla, dels capitans Ruy Gonzàlez de Castanyeda, Pére Nunyeç de Guzman, Ferran Gutierreç de Vega, de don Llorenç Suarez de Figueroa, comenador major de Castélla, y del mariscal Alvar d'Avila, cambrer major del Rey, figurant entre los capitans d'Aragó los Luna parents del Papa, los Heredia, Ixer, Bardaxí y Bernat de Centélles cap dels bàndols Ferrandistes de Valencia.

No-més que ab aquesta nova que-ns proporciona l'anna-

lista aragnès n'hi ha prou a fer sublevar lo coratge contra lo rey de Casp, ab tót y suposar que la justicia li hagués allà donat la coróna. Lo qui galleja d'ésser *nét del rey En Pére* (usant aquesta denominació com a títol en los seus escrits al preténdre davant lo Parlament català), menyspresant los furs d'Aragó y les Constitucions de Catalunya, qui són les sagrades lleys de la terra, y segóns los nostres antichs savis *les veritables armes de la terra y sa millor defensa*, anava a aplicar la lley que ell metéix anava a representar, valènt-se de força que ni éra del pahis, ni conexia aquelles lleys, y per ventura poch les estimava: lo rey En Ferran, en comptes de fer aplicar la lley per la força nacional, llançava contra los fins a-leshores immaculats camps d'Urgell, turbamultes d'estrangers, legions de soldats castellans, qui anaven a transformar les pacífiques riberes del Segre y del Sió, en sangonós teyatre, ón los descendents dels qui batallaren contra los valents companyons del metéix rey En Pére en témps de don Enrich de Trastamara, veníen a acoltellejar los descendents d'aquests verificant-ho, a major afront, en son propri sol, autoritzats per lo podèr sobirà, ¡y sèns que Catalunya ni Aragó protestassen del acte (1)! Si lo rey En Pére; si lo més feble dels seus successors hagués pogut alçar-se llavors de la tómba, de segur que malehiría aquell culpable consentiment, y, al seu crit, si no s'alças lo pahis per lluytar contra los estrangers qui solament teníen dret d'obrar axí en lley de guerra y com a conqueridors, anorresaría al menys a la colla de mals patricis qui s'ajupiren a ajudar los Enriquez, Hernandez, Mendoza y Guzman basquejants en aquella segura caça de complaure lo senyor quí-ls dirigía o atiava.

En aquella metéxa ocasió, die 16 d'Octubre, manava lo rey En Ferran que la ciutat d'Osca cessas de pagar una quantitat annual assignada al comte d'Urgell per lo rey En Martí, ab motiu del protectorat que aquell exercía, y que

(1) «*Y corrieron la comarca de Balaguer, que es tierra muy abundosa y fértil, y buena de campear, y ganaron quatro lugares del Conde, el qual esperava algunas compañias de Gascones e ingleses, ingleses, con quien se avia concertado.*» Zurita *Anales* vol. III, fol. 79.

havía imaginat lo monarca com a únich remey per tenir tranquil aquell pahis y afogar les contínues bandositats que allà-s fomentaven, per l'assoliment del qual benifét considerava lo difunt monarca no havèr-hi ninguna persóna tan apropòsit com lo seu estimat parent lo comte d'Urgell (1). Certament que, atesa la nova situació, caducava per sí metéixa aquella recompensa per una protecció que lo comte ja no podía proporcionar; emperò l'acte d'esperar a anunçicar-la en lo precis moment d'esvahir les comarques Urgellenques, éra un nou motiu per desesperar lo senyor d'aquestes y per que-s penedis de la actitut pacífica ón se mantenía, almenys, palesament.

Essent arribat lo Rey a Lleyda, ón diuen que «jurà a tot lo Principat ses constitucions y libertats y costums de la metéxa manéra que lo rey En Pére son avi les jurà a la primeria del seu regnat en aquella metéxa ciutat,» apar que-s resolgué lo Comte a donar la obediencia, al qual obgécte trameté dos embaxadors a En Ponç de Perellós, En Francesch de Vilà y En Dalmau Ça-cirera, los qui, a la esglesia major de Lleyda, los díes dels sants Simó y Judes, aprés de la missa, reteren lo jurament de feheltat. Los qui s'entoçudexen en inculpar lo Comte diuen que no fóu sencer aquest acte, que son esperit éra perllongar o anar fent témps entant que verificaven llur entrada o traspuntaven per los munts de les frontéres les comprnyíes de Gascons que esperava, emperò nosaltres, séns negar-ho del tót trobam que aytal manéra de procehir no està confórme ab la altivesa que apliquen a la mare del Comte, enemiga, segóns los metéixos narradors, de tota humiliació al usurpador y als concells de la qual estava sémpre atent lo seu fill; y per altra part, cert acte de inconseqüencia del qual l'inculpen nos dona entenent de que o los seus embaxedors s'exediren feni més de qnan devíen o la rigor usada contra los pobles d'Urgell en aquella acomesa de castellans y la privació del tribut d'Osca, decretada en aquells metéixs moments per En Ferran, féren que-s penedis de sa condescendecia: car la veritat és, y ho transmet lo Zurita,

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 2359, foli 28.

que lo Comte deya havèr tramès los embaxadors solament «ab la fí de continuar çò que s'éra tractat per los missatgers que li enviaren de part de la embaxada del Parlament de Catalunya.»

Ja signifiquen aquestes paraules intent de revocar lo podèr als seus embaxadors per part del Comte, que és la inconseqüencía de que l'inculpen, ja sía que los embaxadors no féssen tan com vènen a suposar, lo cas és que En Ferran no regonegué lo jurament bastant a refiar-se d'aquell en nom del qual se retía, e imaginant nova impertinencia, volgué del Comte, qui en aquella ocasió trobava-s a Sort, que ratificas y confermas l'acte, de ón lo requeri, per conduyt de Diego de Vadillo (un altre castellà), al qual respongué lo requerit que ja ab témps havía revocat lo podèr als seus embaxadors, y que tenía d'anar-se-n séns triga a Anglaterra per concertar matrimoni entre una de ses filles ab lo duch de Clarença.

Reforça lo nostre parèr tocant al mou de procehir dels embaxadors del d'Urgell, un autor castellà, perçò metéix més digne d'aténdre en aquesta part, don Alvar García de Santa-María, qui di que «com lo Rey sabé que veníen a éll aquests embaxadors, los hi trameté a dir ab lo bisbe de Barcelona y ab en Francès d'Aranda, *que no s'entremetéssen en ningun altre tracte, ni en altres demandes, sinó que féssen tan prést la obediencia*, car altrement no podría estalviar de procehir contra lo Comte;» de manéra que anant aquells ab altre obgécte, obligaren-los a prescindir de tót y a limitar-se a retre obediencia, que retrien pot-ser no-més per estalviar nous desplahers al seu senyor; y axí ho vé a regonèxer lo Zurita, al dir «no tinch jo ningun dupte que aquests cavallers que fóren tramesos per lo comte d'Urgell, portaven comissió de alguna llarga plàtica de fer assentada ab lo Rey, d'alguna dilació de témps, ans no-s prestas per élls lo jurament de feheltat.»

Al tractar d'aquest fét, y de la nova eczigencia del Rey sóbre confermació del acte, incórren en certa manéra los historiadors en una contradicció, car convenint en que l'objécte del Rey fóu espatxar prompte y no atendre a arengues,

sinó tan solament a la prestació del jurament, nos parlen de quant obsequiats no fóren los embaxadors del Comte, albergats en la casa ón posava l'abat de Fuensalida, del tracte que entre aquest y aquells se concertà per menar-ho tót a bona fí com éra principalment lo de casar l'un dels fills del Rey ab una de les filles del Comte, resistint-s'hi lo Rey; emperò que, constret per l'abat (y açò ho esplica també l'historiador castellà Santa-María) y havènt-ho comunicat ab los prelats y senyors del seu concell, aragonesos y castellans, li digué tothom que no devía temorejar de fer-ho, y ab aquest acort, content ja lo Rey per la obediencia que li havíen donada los embaxadors del Comte) «deliberà trametre los senyors y cavallers qui vinguéren de Castélla y estaven ab les companyíes de gent d'armes al seu servey, y anar-se-n dret a Tortosa a les vistes que éren concertades ab lo Papa Benet, y per fer-li reverencia y obediencia deguda, *eosent lo principal autor de la declaració que s'éra féta de cridar-lo per lledesme successor;*» a les quals paraules, que prenèm del Zurita, n'hi afig aquest respectable autor d'altres no menys importants al nostre obgécte y opinió, a sabèr, que «fóu cosa molt certa y sabuda que los cavallers qui s'acomiadaren de Lleyda, fóren molt despagats del Rey, qui estava, segóns l'Alvar Garcia diu, molt freturós, per les grans despeses que havía fétes en la empresa de la successió d'aquests reyalmes: car no-ls acontentà com volíen, *com aquells qui presumien ésser estat causa que hi regnas pacificament.*»

Manifésta és la contradicció; car, si lo jurament no fóu esplícit y desconfiava-n lo Rey, ¿a què treya cap que licencias tan de sópte les seues trópes y descontentas los senyors qui *eren estat causa de que regnas en aquells reyalmes,* esposant-se a ésser éll víctima dels gascons, qui començaven ja a amostrar-se? Y si-s refiava y tot éra en víes de composta, ¿a que vé la nova eczigencia de ratificació de jurament, y ón és lo talent del gran príncep, qui no caygué en lo parany del seu enemich, puix que ni lo plan del casament no s'efectuà, ni-s ratificà lo jurament, y véu-se, més o menys tart, que lo comte estava resolt a fer-li la guerra? Nosaltres crehèm que

En Ferran no-s refiâ, emperò vehent quant no devía als senyors y soldats castellans, atorrollat de les protéstes y reclams que li trametía Catalunya de veure calcigat lo seu sol per tropes forasteres, y convencent-se de que en aqnesta terra de lley y costum no tindría prestigi lo rey qui s'inauguras prescindint d'aquella y d'aquell, y apelant sols a la voluntat despòtica, se resignà a esperar, cercant en tal estretor lo concell del millor amich, del papa, al qual devía la coróna,—virtut o aptesa que no tingué lo comte d'Urgell, segons ja indicarem,—y com durant aquesta espectativa se doblassen més y més les messions dels exèrcits que amenats havía, cregué utilós espatxar-los per en aquella hora, llevant axi per altra part lo principal obgécte de malvolença per la terra; a la qual, ab la força de la lley, podia després obligar lo monarca a alçar-se en valiment séu contra lo rebetle.

Són aquests los antecedents dels esclariments que havèm emprès; emperò manca la principal nova, la conclohent, per que aquell sía complert: diguen çò que-s vullen uns y altres historiadors enemichs o favorables al compte d'Urgell, sía o no cert que s'entenía ab don Antoni de Luna qui ab los de sa banda estava certament en relacions ab cabdills de trópes forasteres, y fós sencer, fals o inconscient lo Comte en quant tocava al afer del jurament, la veritat és que en lo témps que s'esdevinguéren aquests féts y encare molt després, lo Rey pogué desconfiar del altre y adhuch doldre-s de sa tardança en regonèxer-lo, emperò may per may inculpar-lo de oberta rebelió, çò és de mancomunitat ab los rebetles armats d'altres punts, nacionals o estrangers, car (aquesta es la nova) devent lo Rey apelar a la lley per cercar y castigar la culpa en dues distinctes èpoques manà processar lo Comte, de primer sumariament, lo 3 de Juny del 1413, y més tart, com veurèm, ab tot l'aparat y tramitació, con ja havía delinquit com a culpable de lesa magestat; y tan en l'un cas com en l'altre axí en la sumaria per sospites del crim, com en lo procés per lo delicte comès, fàcilment regonerà lo qui tinga la curialitat

de repassar semblants escrits (1) que no hi hà ninguna acusació o divulgació sóbre la mena de fets atribuits al Comte, anterior al Maig del 1413, y puix la irrupció d'En Ferran contra los Estats del d'Urgell, y sa resolució d'esperar, llicenciant les trópes castellanes, fóu en l'Octubre del any anterior tenim en conseqüencia que fóu lo rey En Ferran lo provocador adevançat de la rebelió del Comte, y que hi fós o no hi fós aquesta en lo cor del provocat, no en los seus féts, res no pogué prestar l'altre per instruir un sumari fins a havèr replegat molt més tart, en lo Juny del 1413, varies lletres de particulars, que no-n passen les dates més antigues del Maig del metéix any.

Ja tornarèm a aquest procés y continuarèm, en la ocasió oportuna, la relació dels aveniments que-s succehiren entre los dos antagonistes, lluytant ja en guerra oberta: entretant, y méntre que-s van descapdellant les causes qui han de produhir tan nova situació, seguiscam lo rey Ferran qui va a efectuar sa visita a Tortosa, per besar lo peu al habilidós pontífech, y més que lo peu la mà qui fabricà la coróna de rey d'Aragó ab la qual s'ornamentava a-les-hores l'infant de Castélla (2).

Es una de les pintures més atractívols que ofereix la època que descrivim, la assentada del freturós monarca d'Aragó y del invàlit pontifech de la Cristianitat, Benet XIII, a la ciutat de Tortosa, çò és, dins lo territori català y en una de ses ciutats més importants, lo renom de la qual és un constant y agradós recort de la gloria que proporcionaren los Berenguer a la llur patria y a la Esglesia catòlica. Ab viva efusió, anaven a abrasar-se los dos amichs, a retre-s mútua gratitut les dues testes coronades, per la favor que la una a la altre respectivament s'éren féta en l'afer de la elecció de rey: lo

---

(1) Vejau la *Colección de documentos inéditos*, del Arxiu de la Coróna d'Aragó. vols. XXXV y XXXVI.

(2) En lo volum III, plana 32 de la metéxa *Colección*, s'hi troba la lletra escrita per lo Rey al mestre Vicenç Ferrer, recomanant-li que-s trobas a Tortosa la hora de la assentada ab lo papa. ¿Negarà, donchs, algú encare que éra Vicenç lo llaç més intim d'unió entre lo papa y lo nou rey?

pontífech desauciat de quasi totes les potencies cristianes podría alçar novament lo seu abatut cap, puix comptava ab lo valiment d'un rey qui li assegurava la obediencia d'un estès territori, comprensiu de diferents reyalmes, a la estremitat occidental d'Europa, y al metéix témps de diverses illes a la Mediterranía, y l'infant de Castélla, auriolat ab la doble coróna de Guifre y d'Inyigo, poch li calía témbre res, aprés de la séua sort o triunfe, per veure que assegurava en lo seu front tan noble insignia talment la poderosa mà del vicari de Jesucrist en la terra, son primer favoridor com a príncep, son millor amich com a home.

Lo papa Joan, qui veya lo descontent de Sicilia a conseqüencia del interrégne d'Aragó, estava al aguayt per si la illa s'inclinava a sa obediencia no volènt obehir al papa de ací, y Ladislau de Nàpols, esperant traure profit del meteix desconcert, s'arrimava a Joan, del qual no haguéra duptat en fer-se tributari; per veure, si, donant-li la investidura d'aquell feu antich de la Esglesia, podía legalitzar axí la irrupció que cuydas fer, ajustant, sóts la seua mà, los dos reyalmes qui éren estats desunits y sémpre en guerra d'En Pére *lo Gran* ençá. Tot açó ho conexía Benet, y puix li convenía assegurar al seu favorejat aquell menaçat y llunyadà reyalme, per tenir-ne éll un de mes a sa obediencia, no va perdre la ocasió de veure-s ab En Ferran y tractar ab éll de quina manéra podíen fer l'afer, dexant burlats lo papa de Roma y lo rey de Nàpols.

Aquest fóu lo gran motiu de la assentada de Tortosa, y com havía d'ésser aquesta de mutual profit; l'un y l'altre potentat s'acuciaren en obsequiar-se també mútuament ab tota la solemnitat y pompa que més poguéssen. A aytal fí escrigué ja per endavant lo rey Ferran a alguns indivíduus de sa familia que féssen cap al lloch ón se trobava la ambulant córt pontificia, tant que l'endemà d'ésser entrat lo Rey a Tortosa, entraren la Reyna, l'infant En Pére y la infanta Na María; als quals rebèren ab lo metéix aparat de désta qne al monarca. Es molt de notar lo mou com aquest s'hi encaminà, car. segóns recompten los qui donen compte d'aquest

fét, anava En Ferran veritablement acompanyat de lluhída comitiva; emperò entre los qui la formaven és molt marcat que no hi anava ni un català, ni un aragonès sinó personatges castellans, los metéixs qui l'acompanyaren a la campanya contra los pobles d'Urgell: car, si bé havía espatxat les trópes castellanes y llurs capitans, veu-se qne los àulichs. concellers y amichs, no acabaren d'anar-se-n fins més avant, y dels quals lo Zurita dóna-n los noms. Recompten que al aplegar En Ferran a dues lleugues de Tortosa, tots los cardinals y prelats d'aquella córt anaren fer-li reverencia, y lo papa, hi afigen, l'acollí aximetéix ab la solemnitat acostumada.

Enfora de les relacions qui-ns servexen de guia, preses, per ventura de altres memories anreriors, no hi hà noves qui-ns engrunen açò que esdevingué a Tortosa durant la estada que hi féu lo rey Ferran, y ni adhuc hi hauría, de segur, menció alguna de la part mès vistosa d'aquell abócament, çò és, de la véra assentada íntima, y probablement secréta, dels mutuals favorejadors, y solament per lo resultat immediat y per la situació posterior de Sicilia podèm deduhir, no mérament la familiaritat de la assentada, ni les rahons que-s retrauríen per la avinença, més, en essencia, lo ben estudiat plan que traçaren en la metéxa, y que-s posà tantost per obra. Per combinar-lo no-ls calgué deturar-se en les prescripcions del testament del primer Frederich, ni en les compostes posterior ab la casa d'Aragó, ni-ls se-n donà poch ni molt sabèr si havía d'estimar-se la Sicilia dependent o independent respécte d'aquell reyalme, ni-ls calgué perdre lo témps en esclarir si havént-hi un hereu directe del últim rey, bastart de si, emperò legitimat, y fins legitimat ab intervenció y per volença, segóns diuen, del metéix Benet, tenía lo dit successor dret a la coróna dels seus pares—com axí esdevingué alguns anys més tart, entrant a regnar a Nàpols un nét bastart del metéix Ferran,—ni teméren per lo desplaher que pogués ocasionar ab lo témps tornar a la illa, o reyalme la metéxa condició que tenia en témps dels Anjous: la manéra fóu senzilla, avinent y esplicable fins a cert punt,

perçò com lo pontífech aragonès y lo qui s'honrava ab lo títol de successor d'En Pére *lo Gran*. y del fill d'aquest, Frederich primer rey independent de Sicilia, menyspressant los obgectius aue tinguéren aquests dos monarques en contraposició a la casa d'Anjou, consideraren simplement com a vacant lo trònus, y deduhint (no sabèm còm) que per conseguent tornava per aquesta causa lo reyalme al domini de la Seu Apostòlica, ja que Benet la representava, resultava axí ésser éll senyor sobirà, podènt donar lo territori o enfeudarlo, al seu arbitre, a qui més li plagués, y com ningú no merexía més la seua confiança que lo nou rey d'Aragó, a éll lo enfeudava ab certs pactes y condicions,

No saccehía, donchs, En Ferran a Sicilia, per tal com fós rey d'Aragó, ni per ésser descendent o successor d'En Martí, sinó com a simple favorejat del papa: de manéra que, jatsía donat lo cas d'ésser foragitat del setial aragonès, com esdevindría a ésser un altre hòme lo comte d'Urgell podía recollir-s en aquella illa, y èsser-ne rey, ab tal de favorejar-lo lo papa. y de la metéxa manéra que aquesta la donava a En Ferran, la poguéra donar a un capità qual-se-vol, puix bastava que lo pontífech romà li posas una coróna al cap, y la dones Benet a un altre rey o al metéix Ladislau, si pensava que aquest, en paga de la favor, havía de retre-li obediencia ab los seus reyalmes, y apartar-se del papa Joan de Róma, que éra lo qui a-les-hores l'amparava.

Per aquest tracte dels dos amichs coronats tornà, donchs, la Sicilia a ésser feu de la Santa Seu; y com tenien aquest metéix caràcter les dues altres illes de Sardenya y de Córcega, donà Benet la investidura de totes élles a En Ferran, ab la cerimonia de fer-li a mans un anell d'or, y per les tres li reté homenatge lo nou rey d'Aragó, donant-se per separada perdurablement la Sicilia del régne de Nàpols y lliure de tota subgecció y regoneximent a aquest: fóren los pactes respécte d'aquella illa o reyalme, que-l tinguéssen en feu los descendents lledesmes, de totes parts del rey Ferran, que succehissen a Sicilia los qui devíen succehir a Aragó, y no altrement, podènt emperò lo rey d'Aragó donar títol de rey

de Sicilia al primogênit, durant sa vida, y los dós fóssen reys y tinguéssen plegats lo govern; que lo primer y sos successors al setial aragonès havíen de servir una volta al any la Esglesia y durant tres mesos ab cinch galéres armades y ordenades, sempre que lo papa les necessitas y lo·n requeris; y si per més témps lo papa n'hagués fretura, per mor de guerra o altre necessitat consemblant, havíen-los-hi de dexar al Rey als meiéixs ostatges que-l tenía, Apart d'aquestes obligacions, devía lo feudatari, quiscun any, la diada de Sant-Pére y Sant-Pau, pagar al pontífech, ón-se-vulla que residis, lo cens o tribut de mils florins d'or de Florença.

Aquest fóu l'ordenament fét, tocant a Sicilia, en la cèlebre assentada de Tortosa, indicant algun autor, si fóu ab tal motiu y en aquesta ocasió, con trameté En Ferran a Sicilia la embaxada de que abans parlarem, y lo podèr y nomenament de lloch-tinent y Vicaria general a la reyna Blanca alhora que altres autors creuen que fòu ab anterioritat, cosa que sería vérament esbalahidora, per resultar axí que En Ferran rebría de Benet la investidura d'un domini en lo qual ja havía obrat éll com a rey e senyor. La estada a Tortosa durà, segóns apar, quinze díes, que pot un hom calcular quins éren per les diverses dates que assenta lo Zurita d'actes allà practicats per En Ferran, com son, la conclusió del tracte y la investidura de Sardenya y Còrcega lo díe 21 de Novémbre, la convocatoria a córts de Catalunya, que fermà lo díe 19, per Barcelona lo 15 del següent Desémbre, y la exida de Tortosa vers aquella ciutat lo dís 22 d'aquell mes y any,

Ja tenim, per primera vegada, lo rey En Ferran y sa familia a la ciutat dels Berenguers. Crehem que s'observaría l'antich costum de no entrar lo Rey part dedins les muralles fins al díe senyalat per la entrada solemne y lo jurament, puix en los dietaris de la antiga Deputació marca la arribada del Rey lo díe 26 de Novémbre, y la entrada dins la ciutat lo díe 28, axi que, és de pensar que s'albergaría a Valldonzélla, llà ón havía espirat lo rey En Martí, y de llà ón s'éren dispergides o ans bé esvanides les darreres restes de

la anterior dinastía. La familia del Rey, qui verificà sa en trada un díe més tart, la componíen la Reyna, lo primogènit En Alfons y l'infant En Pére. Vigent com éra a-les-hores lo costum al qual no-s referim: se verificaría, donchs, la entrada d'En Ferran, passant per la Rambla, que éra l'espay entremijà de la ciutat antiga y los arrabals. e introduhint-se per l'un dels darrers portals més propers a la mar y tocants a la plaça de Fra-menors o de Sant-Francesch (are nomenada de Medina-celi), llà ón en sumptuós catafal, ab assistencia de la municipalitat y del gordià del vehí convent, qui presentava la creu per l'acte del jurament, lo retía lo Rey com a *Comte de Barcelona*; y consistía en la promesa de reverir y regonèxer los costums de la terra y d'altres observancies. Aquest jurament, dés lo segle anterior se deya també *per les illes*, y encare que sía repetint, dirèm que tenía son fonament aquest acte en l'estatut fét per En Pére *lo Cerimoniós* lo 29 de Març uel 1344, a conseqüencia de les seues guerres ab lo rey de Mallorques y de la anecsió dels seus Estats a Catalunya, y en general a la Coróna d'Aragó, estatut per la qual declarà unió perpètua dels seus reyalmes y terres, jurant per sí e los seus successors no retornar jamés al desbostat lo seu reyalme, ni dividir-lo del comtat de Barcelona, y obligant als seus descendents al jurament d'observar tal uniò y als naturals eczigir-lo dels seus reys, qui devíen retre-l com a Comte de Barcelona, ans que aquells no-ls hi retéssen feheltat.

Historiadors forasters qui escriguéren de lluny, y adhuc catalans, qui teníen almenys obligació de conèxer les costums payrals, passaren per alt semblant jurament, no parlant sinó dels que tantost mencionarèm, y séns dir en quin témps ni còm, uns y altres, a plaher diguéren que estant lo Rey a Barcelona jurà també per les illes de Sicilia, Sardenya y Còrcega, que no és ningun jurament ni tindría conecsió ab Catalunya, ni s'és practicat ja may.

De la plaça de Fra-menors, aniría lo Rey dret a la Catedral, ón jurava també mantenir y defendre les lleys, privilegis y costums de la Esglesia. Mencionen lo Feliu y altres antors que aximetéix anà lo Rey a jurar los privilegis a la

sala gran, ignorant-ne perçò si fa alusió a la nomenada *Sala de Cent* de Casa la ciutat, en lo qual cas deguéra enténdre-s que jurà los privilegis particulars de la ciutat o la municipalitat de Barcelona—jurament molt distinct del nomenat *com a Compte o per les illes,* qui atany a la Generalitat de Catalunya y encare a tots los reyalmes de la Coróna plegats,—o a la sala del *Tinell* o *Borboll* del antich palau major, llà ón en llunyadans témps se feya un jurament equivalènt al de la plaça de Sant-Francesch, de manéra que ab la major importancia d'aquest, per l'Estat d'En Pére, y verificat per En Ferran en tal punt, no és de pensar que-s repetis l'acte al palau major, noresmenys de que aquest estatge no-l habitava ja la familia Reyal d'algun témps ençà, y cedíen-lo ans bé per habitació de determinats indivíduus d'aquella, regularment a reynes vídues.

Havèm estat un xich minuciosos al referir aquest engrunament de la entrada y jurament del Rey a Barcelona només que per combatre una ridícola ponderació de la qual s'ban fét ressó escriptors bé prou juhiciosos. Al tractar del jurament que devíen retre tantost al Rey los representants de la terra ajustats en córts, axicom éra revellit costum tant a Catalunya com a Aragó, espliquen la admiració que causava a En Ferran de veure que ell havía ja jurat tres vegades les lleys y costums del pahis mentre que lo pahis no-l havía jurat a éll ni una sola vegada; y únicament un dels dits esciiptors, no menys crèdol en aquest punt, emperò potser més compassiu ab Catalunya, ho intérpréta d'una manéra més racional, dihent «*tan recatados* (los catalans) *estavan en esta nueva sucesión, que no se hiziesse novedad en daño y perjuizio de la libertat, lo que antes no se usó tan estrechamente.*»

Bé sabíen los historiadorsací aludits, y fins ho sap lo qui mijanament conega la historia de les nostres antigues institucions d'Aragó o de Catalunya, que l'acte de regoneximent y jnra solía verificar-se sémpre en córts, y que per eczistir-hi vérament allí, y solament allí, la representació general de tot un pahis, reyalme o Estat, éra ón retía jurament lo Rey, essent aquell acte també general y per conseguënt l'únich

per lo qual romania establert lo pacte entre lo Rey e lo poble, car s'obligava aquest a aquell per la seguretat que tenía de que l'altre sería respectuós y fehel gordador de sa llibertat y autonomía. Faça lo llegidor memoria d'açò esdevingut no fà gayre a Çaragoça, la hora de la jura en les córts aragoneses, y la formalitat ab que lo bisbe d'Osca corregí allà la lleugeresa d'En Ferran qui no estava avesat a les nostres molt utils *susceptibilitats*. ¿Què hi fà lo jurament parcial lo de un particular estatut o d'una obligació imposada per un antecessor del metéix jurant als seus successors, lo de les llibertats de determinades corporacions, com axí ho impostava la organització especial d'aquelles centuries, o lo retut, per respectable tradició, a la municipalitat més considerada de la Coróna, resident en la principal ciutat y céntre de tots los Estats, ón s'hi establía la córt y calía que hi habitas ab sa familia lo novell monarca?

No sabèm còm compten los tres juraments los encomiadors de la condescendencia d'En Ferran, car ab tót y comptar lo de Lleyda, no-n resultaríen sinó dós ans del general en córts, y d'aqnests dós lo primer és impropri y pot-ser duptós, y lo segón no té caràcter general, tant que lo reb la municipalitat de Barcelona, y va adherit a altres d'especials, a sabèr, lo de les illes o unió dels reyalmes y lo del regoneximent del bouatge, venint a ésser com la primera salutació d'afécte per lo comte sobirà al cap del seu comtat: y apart d'açò, donat que tres fóssen los juraments reclamats; si axí lo costum ho hagués imposat, y s'hi haguéssen subgectats los reys de la anterior dinastía, lo qui s'estimava ésser-ne successor no tenía altre remey sinó abaxar lo cap y passar per allò que la lley li imposava, que la *dura lex sed lex* es acsioma que axi toca a vassalls com a senyors. Dihèm encare que lo jurament a Lleyda és impropri y pot-ser duptós; impropri, car no és aquell lo punt designat per verificar-lo, fora del cas de que s'hi trobassen aplegades les córts de Catalunya, y no cal citar l'exemple d'un cas especial, d'una sola vegada en què lo-y verificà l'un dels passats reys, perçò com pogué havèr-hi rahó de necessitat, y ja sabía lo qui-l re-

tía qne merexía la confiança de tota la terra, com no oblidaven ni aquest ni aquell que-s ratificaría tantost l'acte en córts generals, y que ja may en aquest poble essencialment consuetadinari lo cas especial establí legislació: y dihèm potser duptòs; car quants nos dónen noticia d'aquest jurament retut a la primera ciutat de la frontera catalana, com si diguéssem a les portes del territori, s'obliden generalment de espressar a qui fóu retut, o qui fóu lo qui-l rebé; car, donat que En Ferran pensas en açò complir un acte de cortesía ab la terra qud trepitjava per primera vegada, la atenció podíen-li agrahir, emperò l'acte perçò no sería vàlit, ni legal, ni confórme al costum, si no l'acompanyaven totes les formalitats o requisits necessaris. Una comissió de la ciutat de Barcelona no s'atrevirία a erigir-se en répresentat de Catalunya, los deputats, com a execudors de les deliberacions de la Generalitat no podrían obrar en aquest cas séns assentiment de tots los Braços ajustats—y bé sabèm que llavors no hi havía córts ni s'éren convocades encare:—un sol Braç qui ho reclamas sería un acte voluntariós, y çà com llà no passaría lo jurament d'ésser parcial; y si fóu la mnnicipalitat de Lleyda qui ho eczigí, que-n duptam, més que voluntariós l'acte sería estralegal, car ningú no la facultava per representar les altres municipalitats del Principat, ni una sola fracció del Braç reyal podia portar la veu del Braç militar y del eclesiàssich, veritable representació, ajustats, de tot lo pahis.

Crehèm justa la nostra desconfiança, emperò jatsía admetent que-s verificas l'acte sóts qual-se-vol de les formes suposades, no podríem pendre-l sinò com a voluntaria avinença del metéix Rey o dels qui-l consellaven, y no com al jurament formal, solemne y legal que hom dóna allà com a primer d'altres dós d'iguals qui-l seguexen, posat que no-més que lo darrer dels tres que compten, o sia lo de les córts, es l'únich qui té veritable y propri caràçter y lo vàlit per l'ús del metéixs drets que al Rey atanyen. Si En Ferran anava jurant per condescendencia si contava sols los actes y no diferenciava los obgéctes diversos de quiscun, si pogué dir a les

córts que havía jurat tres voltes per més que los curials haguéssen consignat aquesta frasa, no hi hà rahó suficient per donar com a possible lo ponderat triple jurament, ni menys per que los historiadors s'aventurassen a assentar una ponderació que lo bon sentit rebuja, y l'únich significat de la qual és lo que nosaltres li donàm, amparats en justes rahons y no moguts per ninguna preocupació o esclusivisme (1), del qual ne fuig tots-témps lo nostre caràcter.

No trobam memoria alguna qui esplich la sort de féstes que faríen a Barcelona al llur novell Comte-Rey, ni ho consignen los Dietaris: emperó no duptam que n'hi hauría y que tindríen igual o paregut caràcter al de les que hom verificava en ocasions consemblants.

Al témps senyalat, tinguéren principi les córts, essent de notar que, malgrat de comportar-se entre los convocats del braç militar, lo comte d'Urgell (2) no hi concorregué. Se verificà l'acte a la sala baxa del palau major de Barcelona, y aprés d'algunes prorogacions méntre que anaven concorrent les diverses persones qui teníen representació en los distincts Braços, y anaven-se revisant habilitacions y credencials, avisant-se després y prèviament que lo Rey faria sa proposició o discurs lo díe 4 de Janer del 1413, de fét se complí aquest acte, pronunciant lo castellà Ferran un molt breu rahonament

(1) Aprés d'escrit aquest apartat, havèm repassat lo procés de les Córts, del qual parlan tot-seguit, y espasmats som restats al veure que en tot èll no hi hà ni una sola diligencia o referencia qui tractas del jurament del Rey, y si solament del retut a instancies del pare, al primogènit En Alfons, provant açò encare mès la lleugeresa dels historiadors qui-ns parlaren de çò que digué En Ferran a les córts y s'entretinguéren ponderant sa condescendencia. Semblant missió, de consegüent, nos provaría que lo jurament sería un acte separat, que no-s comptaria com a sessió de les córts, davant los individuus de les metèxes, o donat que-s toleras com a jurament cabdal lo retut al entrar, en la *sala gran*, que menciona lo Feliu, ab menys motiu podíen los historiadors parlar dels tres juraments, car a-les-hores no-més n'hi hauria dós, que al cap y a la fi, fóren estat ratificació Barcelona d'axò que impropriament féssen de primer a Lleyda.

(2) No sols és lo comte d'Urgell convocat entre los del braç militar sinó que és lo primer de la llista dels magnats y comtes, de manéra que la minuta de la circular qui ha de servir per tóts va a éll endreçada, nomanant-lo lo Rey *Egregio Jacobo de Aragone Comiti Urgelli et vicecomite Agerensi, consanguineo nostro carissimo, Salutem et dilectionem.*

en català (y que podrà lo curiós llegir al registre de les córts d'aquell any), assarrait en estrém; vulgar en lo seu obgécte, destituit de tota gala literaria o oratoria, e indigne sóts tots concéptes de la Magestat reyal. Espremuda la substancja de la dita incorrecta y desgairada peroració, trobam que lo nou rey vé a Catalunya, no per reverenciar un costum y complir un alt devèr, mas per fer una visita y manifestar son agrahiment als catalans per tal com se son bé conduhits en l'afer de la successió: y en açò encare menys val lo monarca que lo cavallerós amich, puix al fer la visita tot és instar los visitats que enllestesquen bréument, car té de fer altres visites de tanta o més importancia, y al cap y a la fí demanar-los que li donguen diner per éll y per sa muller y per los seus fills, fent-los assabèr (¡oh ridícol!) que ell no està avesat a viure de remissions, transaccions y ensibornaments, com si per ventura en la nostra terra s'acostumas fomentar semblant vici de tirans, y, per acreditar-se tot-d'una, que no pot comportar les messions que comporta entre élles la de la guerra de Sardenya, precisament la guerra de Sardenya, que fóra ja finida triumfant los rebetles, com tot-hom sap, a no mijançar lo zel y patriotisme de Catalunya, durant l'interrégne; de manéra que tant estrany pretést de la súplica Reyal no podría pendre-s sinó com una befa o sarcasme gitat a la cara dels qui constantment escampaven llur sanch y los llurs tresors per sostenir la autoritat Reyal a les illes, sinó arribassem a pendre-ho com a simple lleugeresa del cuytós monarca qui adhuc ignoraría los mèrits d'aquells ab qui parlava, y als quals creuría convèncer en lo simple fét d'ésser los reyals llavis los qui parlaven.

Séns relació ab lo discurs del Rey, y açò prova que tan famós rahonament s'improvisaría al acostar-se lo moment de lluhir-lo, respongué ab un altre discurs en representació de tots los braços lo bondadós arquebisbe de Tarragona. Fórma tenía la contestació de més o menys escolàstica, emperó, a la fí propria de la época, y ab tót que l'escrit no pecava de retòrioh, sobràva-li en cambi erudició aclaparadora: en lo fóns no obstant d'un gran nombre de cites o referencies a A

xerxes, Cassidòrus, Sant Agustí, Sant Isidòrus, Sant Gregori, Tuli, Valerí y altres autors y personatges pagans o cristians s'hi descobría pura y relluent la intenció del gran patrici, qui desijava per lo novell rey fortuna y prosperitat—*Rex in æternum vive*, aquest éra lo téma;—emperò al metéix témps l'ascientava ab exemples y sentencies, advertint-li que no podía tenir benanança lo monarca si no practicava constantment la justicia, si no obrava ab temprança, sinó respectava les lleys del seu poble, si-s donava a la ira, advertentencia sanitosa que deguéra haver-la gravada en son cor En Ferran per sstalviar-se ulteriors desplahers, y curiós plan de conducta política que podía certament resumir-se en una de les tantes centencies aduhides per l'orador, y que citarèm ab preferencia per sa conecsió ab un famós principi del antich *Fuero Juzgo*, del qual hom creu derivada la inventada fórmula del *Nos, que somos tanto como vos*, etc., a sabèr, *reges enim sunt qui recte regunt*, equivalént açò a dir al rey elegit, *si recte non regeris, rex non eris.*

Tras la sessió discursos n'hi hagué d'altres qui fóren prorogacions per los motius ja espressats, començant-se ja a-les-hores un debat entre los individuus del Braç militar per l'estil del que ja s promogué a les córts anteriors: traslladaren-se tantost les córts de la sala del palau a la esglesia de Prehicadors o sia de Santa Catarina, y als pochs dies al lloch dei refetori del metéix convent, motivant açò una protésta, lo fonament de la qual no-s consigna, y que sería infructuosa, puix que d'aquella hora en avant continuen les córts al metéix local fins a la llur disolució o fí.

Apart dels diversos afers que tractaren en aquestes córts, y que resumirèm tantost, se-n poden senyalar dós, no com a principals, emperò si de major trascendencia: tals fóren, lo donatiu al freturós monarca y lo jurament retut a En Alfons, com a primogènit d'En Ferran y futur comte-rey. Lo primer se resolgué aprés d'aprovats per lo Rey diversos capítols y constitucions, llegint lo protonotari una cédula qne li fóu lliurada en nom de tota la córt, en la qual aquesta declara que *uno per les causes en la proposició del Rey contingudes*,

emperò si en consideració a algunes gracies per lo metéix Rey otorgades, durant la celebració de les córts, al Principat y a quiscun dels seus Braços, y a algunes reformes y ordinacions per lo bon estat del metéix *fétes ab consentiment e aprobació de les metéxes córts*, y per altres rahons... *per sa simple libertat, e no perçò que les corts hi estiguen obligades*, y séns derogació de les immunitats, privilegis, costums y libertats del dit Principat, ans deuen romandre aquestes sémpre salves, y *séns que d'aquest acte puga traure-se-n conseqüencia alguna, per ningun estil*, oferexen les córts *graciosament* al senyor Rey, de béns del General, *Cent vuytanta-das mil cinch-centes lliures barcelonines*, ab lo lo supòsit, emperò, de que consenta lo Rey en que la distribució de la dita quantitat se façа y dega ferse, are y sémpre, sóts les condicions y retencions y per les persónes, fórma, témps y pagues que bé li parega al arquebisbe de Tarragona, etc.»

Respongué lo Rey, y éra molt natural, que *reebia de grat aquella graciosa donació*, sóts les condicions prescrites; per que, otorgava tantost lo convinent podèr. Fóra sobrer qualse-vol comentari que féssem a aquest acte, dexant al bon sentit dels nostres llegidors lo juhí dels metéix, sobre-tot al comparar la mescla de lleugeresa y altivesa quí ressalta en lo discurs del Rey, ab l'aplóm y senzillesa dels nostres antìchs representants, y al calcular la facilitat ab què acceptà la *graciosa donació* lo freturós monarca, ab tót y sentir en plenes córts catalanes que les rahons que ell havía donades per eczigir diner éren infundades y nules. L'assumpte de la jura del primogènit va promoure-l lo metéix Rey en la sessió del dijous 30 de Març, ab la llegida, per lo protonotari, d'una cèdula del següent contingut: «Lo senyor Rey suplica a la córt y als qui s'hi trobaran, que, com a éll li sía *molt necessari anar a Castélla*, y tinga deliberat dexar lo seu primogénit al principat de Catalunya, vulen al dit primogènit retre sagrament de feheltat y jurar-lo per senyor quant al present, y per rey y successor dels reyalmes y terres del dit senyor, per en aprés de la mort del espressat senyor Rey.»

A semblant proposició contestaren que reclamava lo sub-

ject deliberació previa, y posats en peus alguns personatges, entre élls l'arquebisbe y En Bernat de Gualbes, desacostaren-se per conferenciar, y en acabat manifestaren públicament que, «jatsía les córts de Catalunya no tenien per costum retre lo dit jurament y sagrament de feheltat, emperò que, per aquella vegada, desijant complaure al senyor Rey, oferexen-se a retre-l, ab tal que lo dit senyor infant jur lo bouatge, terratge y herbatge y la unió dels reyalmes, constitucions, usatges, privilegis, libertats y totes y quiscuna de les demés coses que lo senyor Rey havía jurades en sa nova entrada, en general y en particular, segóns que-s conté en lo document que sóts-signà, *e totes altres e sengles coses que vós, senyor Rey, havets jurades en vostra novella entrada, en univers et singular, segóns que en la dita ferma és contengut,*» Féren-se darrere la llegida de la cèdula algunes protestes, y admetent lo Rey la nova generositat condicional de les córts de Catalunya, féu axicom una nova crida als absents per jurar a En Alfons *en comte de Barcelona e en rey e successor del Rey son pare, en tots los reyalmes, per aprés mort d'aquest;* y senyalat díe per l'acte, s'allogà lo primogènit entre les cames, *inter tibias,* del senyor Rey, qui estava assegut en son setial, y tenint al davant una creu y uns sants evangelis, reté lo jurament segóns la fórma demunt dita, y en aprés lo juraren a éll los Braços, essent lo primer lo braç eclesiàstich y en aquest l'arquebisbe de Tarragona.

Los restants subjects que tractaren en aquestes córts, y dels quals féren-se ordinacions o constitucións, versaven sóbre cases de prostitució, sóbre traducció dels Usatge y constitucions del llatí al vulgar, y obligació dels advocats (1) de perorar sémpre en català, sóbre matrimonis clandestins, moneders, tafureríes y altres obgéctes de menor importancia.

Méntre que-s celebraven les córts de Catalunya, tiraríen avant los llurs plans los sequaces de don Antoni de Luna,

(1) Aquesta molt util ordinació, tan favorable a la nostra rica llenga catalana impropria y obstinadament dita per alguns llenga llemosina, és la primera que-s troba en les diferentes edicions de les *Constitucions de Catalunya,* y la qui porta lo nómbre 34 entre les d'En Ferran I, ab lo titol *Per tal que les leys.*

coligats ab los forasters qui devíen entrar en defensa del comte d'Urgell: y-ns espressam en aquests térmens, per creure que aquest obertament no figurava ni poch ni mólt, per més que, de sóta-mà, qui sap si s'entenía directament ab lo rey d'Anglaterra. Fós aquest mou de procehir d'astucia o infeheltat; és cosa certa que lo Rey, ascientat per allò que li esdevingué a les córts de Çaragoça y a les de Barcelona, se convencería que no li éra honést, en aquesta terra de lley, fer quelcom contra lo seu enemich, séns l'adjutori de la lley; y com no tenía prou motiu per acometre-l, puix que voluntaria o involuntariament, havía-l regonegut per mijà dels seus embaxadors, li calgué cercar una rahó abastant a dur a cap lo seu propòsit, o d'altre manéra no li restavá altre camí sinó esperar lo primer moviment sediciós que lo Comte emprengués per podèr a-les-hores, segóns lley, obligar lo Principat a seguir lo senyor lledesme contra lo manifést rebetle. En tal disposició, compendrà qual-se-vol que no és fàcil penetrar tots los secrets quí exzistirien y en què reposa precisament la basa dels féts histórichs d'aquella època, y com sol succehir en totes les causes qui s'ensorren, aprés de passades desaparexen les noticies qui-ls favorejen, y sols romanen y s'engrossexen les qui son en profit del vencedor.

Convençuts d'aquesta veritat, la havèm vista més comprovada aquesta vegada, car la major part de les noves que-s retrauen tocant al període qui-ns ocupa, procehexen tots del Valla, d'En Ferran Péreç de Guzman y d'altres historiadors castellans, favorables, per consegüent, a En Ferran: l'un diu que lo Comte, durant les córts, solicitava tracte ab lo rey, y li demanava que li abonas les messions que havía fétes per mor de la successió, y que donas una de ses filles per muller al infant don Enrich, responent-li lo Rey que no tenía éll la culpa de que hagués fét despeses, y que axó del casament éra cosa molt de pès, car don Enrich éra home de molts grans pensaments, y tractava d'emmullerar-se ab Na Catarina, germana del rey don Joan de Castélla; l'altre recompta que lo metéix Rey proposà lo casori, y que fins perferí al

Comte que-l tindría en comptes de fill, y faria-li mercè del ducat de Mont-Blanch, y que donaría annualment a éll y a sa muller Na Elisabet y a sa mare Na Margarida sis mil florins d'or—que no comprenèm de ón los trauría, puix axí públicament descobrí son freturós estat davant les córts de Catalunya;—un altre, per fí, lo molt tranquil Llorenç Valla, fins hi afig que oferí En Ferran donar al Comte lloch y setial en mig dels seus cinch fills, ab aquest orde, que lo primogènit y l'infant don Joan estaríen primers, y després lo Comte, y seguidament don Enrich, don Pére y don Sanxo. Axí uns y altres acaben per pintar-hos En Ferran com a mansuet anyell y lo Comte com a enfurismat lleó, qui, fugint de tot tracte, no caminava sinó a perdre-s per sa ambició y céga tenacitat; essent la cosa més sensible de totes aquexes relacions lo mal exemple que dexaren als incautes, perçò com les repetí y adoptà talment de primer l'Historiador de la casa d'Urgell, y després ne comentà sa quinta essencia l'annalista Feliu ab les següents paraules indignes del qui pretengués escriure los Annals de Catalunya: «Fóren de poch fruyt los afectuosos oficis de Catalunya y la liberal atenció del Rey prosseguir la quietut del comte d'Urgell, car *sa temeritat y son pecat lo rocegaren al precipici*; y no obstant lo desengany de Catalunya, ferm en no seguir y obehir lo seu Rey, y persuadit dels seus majors amichs, emprengué la guerra, no volènt aprovar la concordia ni admetre les gracies del Rey.»

Hi haja o no alguna part de veritat en aquestes relacions no són prou autoritzades per que nosaltres les adoptèm y axí devèm limitar-nos a altres testimonis més espressius; la més justificada per nosaltres és que lo Rey, durant los primers mesos de les córts, estigué a la espectativa procurant entretant aplegar lo nómbre suficient de noves, per lletres y altres documents, qui bastassen a servir de pretést per instruir una sumaria al Comte, y com en aquest entreval en lo Març, s'escaygués la mort del rey d'Anglaterra, qui favorejava la causa del d'Urgell, fent venir en sa ajuda lo seu fill lo duch de Clarença, trobà camí En Ferran per que aquest desistis de complir la comanda del seu difunt pare, ab la

qual cosa tallaren-se les ales al d'Urgell, y les forces de forasters acabdillades per don Atoni de Luna restaren séns representació nacional, y encare més, ab la probabilitat de no rebre lo sou promès. Era aquesta la gran ocasió d'esclafar l'altiu Comte, y fent a-les-hores públichs lo Rey los documents qui havíen de servir d'acusació, començà ab activitat la seua obra lo díe 3 de Juny, manant instruir sumaria informació sóbre los delictes del Comte.

L'estudi d'aquest interessant sumari, la publicació moderna del qual és un dels millors serveys féts a la Historia (1) ofereix noves sumament importants, perçò com per éll un hom descobre que alhora de tenir-se les córts y de caldre-li, ab tal motiu, a En Ferran residir a Barcelona, al arribar la ocasió oportuna, subgecta totes les noves que possehía per acreditar la rebelió del d'Urgell talment al seu Concell, ampliant encare més avant lo nombre dels indivíduus qui-l componíen ab la agregació d'altres personatges coneguts e influents; y tal fóu sa constancia en l'esbrinament que desijava fer, que, arribat lo cas, axicóm veurèm, de tenir de traslladar-se al camp de batalla per lluytar ab son antagonista, allà traslladà encare la instrucció començada y la continuà fins al complert venciment del Comte, de manéra que fórmen part del dit sumari y-l finexen les darreres comunicació y diligencia practicades en los darrers moments del setge de Balaguer. Descobre-s aximetéix ben clarament que establí lo Rey un sistéma d'espionatge en tots los territoris ón éra fàcil que-s fés alguna manifestació a favor del Comte, y al metéix témps envià algunes partides qui discorreguéssen, ab cautela, per les comarques sospitoses, de les quals, o dels llurs caps, rebía també noticies y avisos.

Del conjunct d'aquests primers documents presentats al Concell, resulta que don Antoni de Luna, al qual havía tramès lo Comte sis mil, y altres deyen quinze mil florins, tenia diner suficient per assoldajar mil combatents anglesos

(1) Fórma par *El proceso contra el Conde de Urgel* de la *Colección de documentos inéditos* del Arxiu de la Coróna d'Aragó, y ocupa los volums XXXV y XXXVI.

y fins a mil y set-cents de gascons, ab los quals havía d'entrar per lo port de Sola, qui està entre lo Bearn y Navarra, vers lo mes de Maig, tenint la seguretat de quê-ls fóra retuda Osca tot-seguit; queací-s recluteven ballesters, que pagava una filla del metéix cabdill; que públicament a Çaragoça parlaven contra En Ferran, tant que fóu obs manar-ne escorterar algun, per que sa mort fós terror per los altres, y que lo crit que a donar havíen los sublevats havía d'ésser *¡visca En Jaume d'Aragó!* Encare més, que al venir En Antoni ab cinch-cents combatents los hi digué a Achs que prenguéssen queviures, que ell los pagaría al tornar de Burdeus a ón tenía d'anar, y que no fent-ne cabal a sa tornada, los metéixs assoldajats l'arrestaren al lloch de Fastingues, fins que lo Comte envià orde que l'amollassen y diner per lo sou; que los bearnesos se mostraven favorables a don Antoni; que méntre açò s'esdevenia, éra d'ovirar també gran moviment a la ciutat de Balaguer, de ón éren exits tres-cents de cavall y doscents de peu portant dos estandarts blanchs ab creu vermella, essent arribat a la dita ciutat un gentil-hom de Comenge ab sa comitiva; que l'orde éra que s'encaminassen envers Osca, y s'establissen y fortificassen Loarre y Mont-aragó, per tal com per allà hi rodava ja ab una partida lo germà de R. B. de Fluvià; que lo Comte se-n éra passat de Castelló de Farfanya a Balaguer ab dos-cents rocins y havía tramès En Joan de Meca a fortificar tota la comarca y a recollir queviures—noticia tramesa per lo veguer, batlle y pahers de Cervera;—que de Jaca, Castelló de Burriana y del Forcall havía de baxar gent de Balaguer; que dues distinctes partides se éren constituides en aguayt per fer presoners la una, prop d'Alcanyiç, En Riambau de Corbera, y la altra prop de Bell-lloch, En Francesh d'Erill—abdós cabdills enviats per lo Rey;—que a Anglesola y Barbens repicaven les campanes e hi havía gran brogit, y finalment, que acabava d'entrar a Balaguer (lo die primer de Juny) mi senyor Bernat de Coarasa, gascó, ab cent rocins y cent ballesters, los quals estaven albergats a Albesa, dés de ón feyen correríes y robaven a tothom, de fòrma que la terra estava del tot commoguda, y si

hi anava prompte lo senyor Rey, podía acabar ab tots élls, alhora que la gent del Comte manifestava estar disposta a esperar-lo, baldament hi anas ab més de dos mil rocins, car esperava nous socórsos; essent per tant convinent que, séns triga, s'hi traslladas lo Rey ans que les forces enemigues poguéssen congregar-se.

Aquestes noves, y altres de paregudes, per exemple, de la arribada y encrohament de forces, de la remesa de cabals y d'algunes morts y sobergueríes, éren les qui-s revelaven als indivíduus del Concell en aquelles diverses cartes vingudes de Çaragoça y altres punts d'Aragó, de Tamarit, de Cervera, de Lleyda y de Tàrrega; mas, com si no n'hi hagués prou d'aquest antecedent per lo sumari, manà lo Rey comparéxer diferents testimonis, que-ls prengué declaració lo viç-canciller Bernat de Gualbes, operació que durà fins al díe 25, en lo qual tornà proporcionar noves y més interessants cartes trameses dels metéixs punts demunt citats y de Mauleó, Sort, Juneda, Valencia de Pallars y altres, ab l'avantatge de formar part d'aquesta interessant correspondencia la dels metéixs enemichs, de què s'éren apoderat los comissaris del Rey. Tant d'aquests nous escrits com de les declaracions resultava no solament confermat çò que revelaven les primeres cartes, sinó ampliat, car s'hi descobríen nous féts y de més pès, a sabèr; que En García de Sese y En Joan de Fluvià éren-los qui havíen portat, de part del Comte, grans quantitats de diner a don Antoni de Luna; que aquest havía ocupat los castélls de Trasmoz y de Mont-Aragó; que éra pública veu ésser los fautors y directors de tota aquella trama la Comtesa, un tal Tristany, Joan Cortit y lo ja mencionat Fluvià: que a Burdeus lo de Luna reclutava gent; que los del Comte li deyen al Rey sols infant ab los motius de *Carreter* y *Diaguiello*; que entre los enemichs se deya que lo Rey esperava cinch o sis mil llances de Castélla, emperó que la reyna de Castélla havía prohibit que isquéssen forces del reyalme; que En Aymerich de Comenge y altres cabdills estrangers, qui havíen ja passat los ports, havíen de trobar-se dins poch de témps (éra lo 5 de Juny) a Balaguer; que en-

tre los gascons entrats hi havía també llombarts, y deyen per Gascunya que si arribaren a convenír-se lo rey de França y lo d'Anglaterra, fóra gran la multitut de gent qui entraría per destruir aquests reyalmes; que En Antoni de Luna éra ja a Jaca (carta del del 12 de Juny) ab cinch mil rocins, esperant-se-n altres tants ab García de Sese; que un altre dels cabdills estrangers qui éren entrats éra En Ramonet de Guerra, ab quatre-cents rocins, los quals devíen passar per lo port d'Illa y entre la vall d'Aran y lo comtat de Pallars, qni éra lo camí més curt per anar a Balaguer: que lo Comte s'aparellava per anar a combatre los llochs de Juneda y Arbesa, tant que feya a aytal obgécte gran arreplech, a Menargens, d'escales, bombardes y altres artilleríes, y per fi, que a Lleyda, ón estava En Riambau de Corbera per lo Rey, hi havía gran avalot, y-ls havía calgut tancar los portals, y adhuc fer algunes execucions per aterroritzar, perçò com deyen que també anava a acometre-la lo comte d'Urgell.

Ab tals y tan gréus noves, que sesultaren certes, com veurèm, ja no podía esperar més lo Rey, y esposant-les a la dels indivíduus del seu Concell, aquests per unanimitat, declararen que estava lo Rey autoritzat per la presa y ocupació de les ciutats, viles, castélls y llochs del comtat d'Urgell y vescomtat d'Ager, y de tots quants aucsiliassen lo Comte; y per més legalitzar l'acte, no obstant l'unànim vot del Concell, hi agregà En Ferran alguns altres personatges y alts oficials de la seua servitut—entre los quals n'hi hà un que altre doctor o lletrat, qui ab tót y no tindre aytal caràcter també hi fóren estats. L'ampliat Concell escoltà les rahons del monarca, quí, segóns apar, los informà verbalment de tot quant havía mijançat entre éll y lo comte d'Urgell, demanant-li nou parèr, qui-l donà tot-seguit conformant-lo ab lo primer dictamen que ja li havía donat lo veritable Concell Reyal. En l'un dels estractes de les diligencies del dit sumari, emperò, s'hi llig; «Tampoch ne tingué prou En Ferran ab lo vot unànim d'aques plen Concell, y encare volgué que tots los seus sotsmesos coneguéssen y aprovassen los seus actes; al qual obgécte, a les nou de la nit d'aquell metéix

díe, manà que en sa presencia se notificassen tots los crims del Comte y dels seus sequaces y quant s'éra actùat en lo procés a les córts generals que celebrava als catalans al monestir de frares prehicadors de Barcelona;» emperò, séns duptar d'aquest verídech estracte, ni menys de la orde del Rey, podèm assegurar, y està a la mà de qual-se-vol de podèr comprovar-ho, que ni en la sessió de les córts del die 26 de Juny, en què-s tinguè lo dit *plen* Concell ni en totes les qui seguexen fins a la conclusió d'aquelles, s'hi fa menció, directa ni indirectament, d'aquest acte havènt tingut ocasió d'esbrinar-ho, ab gran cura, en los dos distincts exemplars procés d'aquella del assamblea recòndits en lo nostre Reyal Arxiu.

Al nostre concépte, atesa la préssa que portaven, no-s verificà aquest acte de subgecció a les córts, y que creguéren equivalènt la representació de les metéxes en l'ampli Concell per les persónes cridades qui també formaven part d'aquelles, perçò que al apuntar certa interpelació que féu l'arquebisbe de Tarragona, diuen que, per fer-la, aquest prelat *se constitui orgue de les dites córts*, y después, que ja lo díe 27 de Juny, séns havèr tingut témps per realitzar la mencionada subgecció, obertes les sales del palau a audiencia pública, lo batlle de Catalunya Dalmau de Biert, nomenat procurador fiscal per aquest afer, presentà al Rey una súplica tenint per obgécte demanar-li que, atesos lo consell y consells que havíent-li donats, y a ésser aquests publicats a les corts (cosa que ja havèm dit que no consta ni hi havía témps per fer-ho), en bé y utilitat de la cosa pública dels reyalmes, se servis provehir a totes les sospites y presumpcions vehements ya la execució dels referits consell y consells, per satisfer axí la pública justicia.

Encare que de passada, no devèm ometre ací la interpelació demunt indicada, car per aquella un hom pot compendre quant gréu no fóra la deliberació del Concell sóbre l'afer del comte d'Urgell, y encare més quanta no sería la bondat del generós arquebisbe, lo cor del qual comportava pot-ser en aquell moment una molt viva lluyta en què combatríen alhora lo patriotisme, la justicia, lo respécte a la lley, la

amor a la pau, lo devèr del home públich, la compassió, y qui sap si algún borralló de penediment y de noble vergónya. Entre tots aquells fehels servidors del nou rey, solament la veu del arquebisbe, d'aquell qui-s constituía orgue de les córts, s'alçà per contestar al agreujat senyor, y son bréu rahonament fóu del tenor següent: «Senyor molt excelent; les corts reben un sobirà consol al veure que en aquest acte hajau procehit y procehiscau ab justicia, y que a élles vullau comunicar la vostra justificació; no-us supliquen sinó una cosa, çò és, que la justicia vullau acompanyar-la de clemencia.»

Tras la lectura de la súplica del fiscal, l'endemà manà lo Rey que hom donas compliment al obgécte d'aquella, anant-se-n, per tant, lo gobernador general de Catalunya a apoderar-se de les ciutats y pobles del comte d'Urgell; continuà lo sumari alguns díes, a conseqüencia de noves cartes que rebéren, més y més confirmatories dels féts que les anteriors revelaren, entre les quals n'hi havía de pahers y prohomens de Lleydà, declarats palesament fehels al Rey, y ajustats ab En Riambau de Corbera, qui éra l'encarregat de defensar aquella ciutat per En Ferran, y d'altres preses al enemich, en les quals don Antoni parla del capità Basili y d'altres cabdills y dels llurs plans o progectes: de ón, y ab anuencia del Concell, lo díe 11 de Juliol, trameté lo Rey tres formals requiriments, a sabèr, l'un al comte d'Urgell, per que fés donació dels seus Estats al gobernador de Catalunya, un altre als pahers de Balaguer y endemés municipalitats d'Urgell y del vescomtat d'Ager, per que no posen impediment a la donació, y l'altre a quants estaven al servey del Comte, per que se-n desacosten y permeten complir la referida donació, sóts pena de procehir contra la persóna y béns llurs. Lo díe 5 d'Agost, continua encare la instrucció del sumari a Barcelona, per noves lletres que han sóbre-preses, y aprés d'aquesta data céssen les diligencies en aquella ciutat y la intervenció del Rey, per seguir-se més avant a Balaguer, ón s'hi troba ja En Ferran lo díe 10 del propri mes.

Corroboren aquests noves sóbre l'anament del Rey les apuntacions y actes del procés de les córts, llà ón consta que a la sessió del 24 de Juliol, tenint d'anar-se-n de Barcelona lo Rey, y puix s'éra nomenat Governador general lo primogènit En Alfons, romanía aquest en representació y durant la absença del seu pare, presidint la assamblea; y axí-s fan les continuacions per lo viç-canciller Gualbes en nom del Infant, dés del 26 del metéix mes (notant-se a la sessió del 4 d'Agost que esta ja absent de la siutat lo senyor Rey), fins al darrer díe d'Agost, en què, ab tota solemnitat, lo primogènit dóna les córts per acabades y finides.

Cercarèm en reforç d'aquestes noves veritablement històriques la història escrita, baldament sía en brèu estracte, per traslladar-nos tantost a la campanya que sosténen al Urgell los estols reyals y los partidaris del malagonyat Comte. Lo Zurita recompta molts dels féts que-s descobren per les lletres que donaren peu a la sumaria informació contra aquell, jatsía ab diversitat d'incidents, y dóna per certa la confederació y aliança entre lo Comte y Tomas (que no sabèm per que li ha de dir Orthomas), duch de Clarença, segon fill del rey Enrich IV d'Anglaterra, y ab Eduart duch de Ayork, qui éra parent dels nostres reys los quals, diu, éren passats al reyalme de França, ab molt poderós exercit, en favor dels duchs d'Orleans y de Berri, contra Carles daufí de França, y començaren a fer la guerra cruelment a Gascunya; d'esser açò cert, nos esplicaría bé la actitut diversa que prenguéren los asumptes en quant a la esperança que podía tenir lo comte d'Urgell, car aquells princeps anglesos ajudaven a França los enemichs del daufí, y morint en aquella sahó lo rey Enrich IV, son primogènit, Enrich V, no solament no fóu de parèr que los seus germans ajudassen los duchs d'Orleans y de Berri, sinó que volgué aliar-se éll ab lo daufí francès. Axi que, devent retraure-s llavors les tropes angleses qui militaven a França, o devent ans bé ajudar aquells que abans combateren, lo futur rey, un hom concebeix que lo princep Tomas y lo d'Ayork no poguéssen ja obrar ab la facultat que fins a-les-hores tinguéren, per condescendencia o orde del difunt Enrich IV, y que los exèrcits

militars qui pot-ser abans vinguéren, se transformassen llavors solament en companyies de gent areplegadiça de diferents indrets, com ho éren molts dels capitans qui combatíen en los diversos bàndols de les guerres civils de França.

L'Annalista aragonès fa veritablement la ànima d'aquell frustrat negoci a don Antoni, qui estigué a Burdeus y a un altre punt ab Sese, y podía tenir-ne esperança, de primer per havèr mantingut a la defensa dés de molt témps hà lo seu castéll de Loharre, y després per tal com en un principi no hi havía en aquests reyalmes un sol marlet qui no fós del Comte; emperò tot se mudà dés de la elecció del Rey, y vingué a romandre assoliat, al tornar del seu viatge, don Antoni: axi que, no obstant d'ocupar les seues gents lo castéll de Trasmoz, les autoritats d'Aragó tinguéren préssa en recobrar-lo, la gent del pahis les favorejà, y donada fermança per lo rey de Navarra a En Ferran de que no tenía res que veure ab los navarrenchs qui hi ajudaren, ans se perfería a tallar lo pas per lo seu reyalme als qui vinguéssen de Gascunya en valiment del d'Urgell, anà decahent més y més la esperança que aquest pogués tenir, y no-més poguéren entrar isolades per Andorra y altres punts y companyies soltes de aventurers. Pera contrastar lo pas dels anglesos y gascons, hi hafig l'autor citat que envià lo Rey gran socors de gent a la comarca d'Osca; y entant que aquells veníen, posà setge l'estol reyal als dos castélls de Trasmoz y de Mont-aragó, vigoritzant-se més y més d'aqui-avant la defensa de Lleyda, Cervera, Osca y Çaragoça, alhora que solament se sosteníen en tot l'antich reyalme tres castélls a favor del Comte.

A la ocasió ón lo Rey envià lo Governador de Catalunya a fer execució, ab sis-cents cavalls, la que devíen menar a fí dos comissionats, En Francesch d'Erill y En Jordi de Caramany, exint lo primer de Tàrrega per lo camí de Bell-puig, y lo segón fént la vía de Lleyda, dona l'Annalista com a esdevinguda una acció en què lo Caramany fóu destroçat per forces manades per En Ramon Berenguer de Fluvià; de manéra que lo vençut, ab la reçaga de la séua gent, calgué-li entrar-se-n dues voltes a Torre-grossa, y la segóna fóu també

destroçat novàment. Sía l'efécte que produhís semblant novitat, o una altra rahó que ignoram, és cosa certa que consigna l'Annalista havèr tingut lloch a-les-hores la entrada dels estrangers, a sabèr, lo capità Basili de Gènova, per Mont-aragó, y don Antoni per Etxo y Ansó, ajustats tantost a Lohara, afegint que dés dels Pirineus y lo port d'Andorra, fins a Lleyda tenien segur camí, per ocupar la gent del comte d'Urgell los passos y colls per ón córre lo riu Ségre, qui són quasi inaccessibles y ab molt pochs se podíen defensar.

En aquesta oportunitat, lo díe abans de Sant-Joan, fóu la hora que lo Comte tractà d'acometre Lleyda ab la gent y aparells que tenía a Balaguer y Menarguens: emperò diu lo Annalista que no s'hi atreví de prompte, per donar a enténdre que sa esperança éra introduhirse per un portal, la entrada del qual havía de facilitar-la-y un tal Andrèu Vilar, lo qual manà ajusticiar lo governador Corbera; mas tantost, lo díe 27 de Juny, lo Comte ab En Artal d'Alagó, En Ramon Berenguer de Fluvià y En Pére Cortit, amenant-ne dos mil entre de cavall y de peu, a trench d'alba, donaren molt fort combat a la ciutat per cinch hores, rompéren los molins, talaren y cremaren la plana y passaren a cremar Vila-nova y Portella, qui éren dos llochs del monestir d'Alguayra. Mèntre que açò esdevenía, operaven a les montanyes de Jaca don Antoni y Basili, los qui havíen avallar tantost ajustar-se ab lo Comte, y éra tal la llur esperança, que pensaven en bréu témps acabar la guerra y percaçar lo llur intent, cobrant cascun díe major alè lo d'Urgell, sóbre,tót per havèrse a éll aplegat, aprés de la fèta de Lleyda, los capitans estrangers Bernat de Coharassa y Aymerich de Comenge, ab molt lluit companyament. qui aplegaría a sis-cents de cavall, entre bacinets, pillarts y demés. Participaren d'aquesta confiança que tenía lo Comte alguns personatges d'Aragó, entre altres En Artal d'Alagó y En Martí Lópeç de la Nuza, de manéra que anaren a posar-se dins Balaguer; mas tal contratémps hagué de sobrevenir a-les-hores, que anaren, per terra tots los plans y eeperances. Conferma aquesta seguretat l'Annalista contrapossant una nova molt singular,

çò és, que lo Rey començá a no veure-s segur dins Barcelona, per los pochs castellans que hi éren romasos, tant que manà posar nova guarda de sa persóna Reyal, y donaren-se armes y cavalls a la gent qui s'hi trobà de dues galéres qui veníen de Sicilia—com si aquesta gent no fós tan catalana com la de la ciutat,—y ab viva instancia envià a Castélla lo seu mariscal Alvar d'Avila, per que a córre-cuyta li trametés gent—séns lo qual socórs foraster, tornava a perdre, ben segur la coréna En Ferran;—y aquest socórs fóu certament lo qui desbaratà la esperança del d'Urgell, car essent molt numerós y excessivament superior a les forces qne duya don Antoni y a les dels forasters, se concentrà al punt ón aquests y aquelles operaven, y desconfint-los ab la major impetut, acoltellejà-ls la gent castellana d'una manéra espantosa, restant vençuts o presoners, entre aquests lo metéix capità Basili, de ón tornaren enrere les forces angleses qui s'esperaven, passant les montanyes: don Antoni fóu tingut tancar-se ab poca gent dins Loharre, y s'encoratjaren de nou los partidaris aragonesos d'En Ferran per havèr vençut los seus connaturals ab lo nombrós reforç de gent forastera, d'aquella gent contra la qual batallaren aferruçadament en tèmps d'En Pére *del Punyalet*.

Esdevingué tan esplendorós triumfe vers lo 10 de Juliol, precisament als darrers díes de instruir-se lo sumari a Barnelona, y no gayre abans d'absentar-se lo Rey d'aquesta ciutat: de manéra que aquesta coincidencia nos fa creure que méntre lo pahis anava complicant-se y per ventura augmentava lo perill de desfer-se quant fóu fét a Casp, s'estigué En Ferran a la espectativa, y no-més fóu enèrgica sa decisió al veure de nou com diríem vulgalment, lo cel obert, con véu la retréta dels anglesos, con tingué seguretat de que veníen estols castellans con ja no li calgué anar a Castélla—axicom havía declarat en les córts, al fer jurar al seu primogènit.—la hora que aquests desbarataren les forces de don Anteni de Luna y dels gascons, con, en suma, se convencé de que al d'Urgell no li restava altre arbitri sinó reccilir-se dins les muralles de sa fehel ciutat de Balaguer. Podrà açò provar

molta estratègia, podran, per aytal cosa, los encomiadors d'En Ferran nomenar-lo savi, podrà ésser llohada sa política con manifestant-se a Barcelona com a obedient a la força de la lley, recorría a la lley de la força, y força estrangera, per afermar de nou en lo seu cap la coróna, a-les-hores tont-ollant, que la *justicia* li donà a Casp; emperò poch éra axò digne del vencedor d'Antequera, del regent de Castélla, del tudor del nin don Joan, del qui s'estimava successor dels Jaumes y los Péres, y havía jurat a Çaragoça los furs d'Aragó y a Barcelona los Usatges y Constitucions de Catalunya; lleys abdues qui no autoritzen tals vies de sotsmetre y de fer justicia, may per may ni per ninguna rahó.

Ja tenim lo Rey en campanya. No comptarem, puix fóra difícil, la gent qui formava lo reduhit estol del pobre y mal aconsellat Comte, emperò indicarèm la que vingué a constituir llavors l'estol Reyal, més que bastant a donar lo trinmfe a En Ferran. Séns les forces agombolades als encontorns d'Osca, y les organitzades per los partidaris aragonesos del Rey en diferents paratges, séns les ja acantonades qui sortiren ab lo governador de Catalunya per fer execució y les acantonades a Lleyda ab Riambau de Corbera, y les poques o móltes qui acompanyarien lo Rey dés de Barcelona a Igolada, ún ja li s'ajustaren companyíes de castellans, entrà la gent de cavall que don Alvar Rodrígueç d'Escobar tenía a Guadalaxara per guarda de la ciutat, ensémps ab altres capitans y cavallers, los quals anaren a posar-se demunt Osca, y d'altra part, segóns apunta lo Zurita, vinguéren don Pére Núnyeç de Guzman ab cent-trenta llances, qui també féu la vía d'aquella ciutat, l'*adelantat* major de Castélla y don Joan Hurtado de Mendoça ab cinch-centes-vuytanta llances, que manaven los capitants Lluis de la Cerda y Herman Manuel, fill del comte de Mont-alegre, y altres caps, comanant separadament lo Mendoça ab Pére Alonso d'Escalante altres dues-centes llances.

L'endemà de la batalla ón aquestes forces desbarataren les de don Antoni de Luna, consta aximetéix que isquéren de Çaragoça cap a Lleyda don Gil Ruiç de Lihori ab un cente-

nar de cavall, y lo mariscal Alvar d'Avila (aquell que de Barcelona estant envià lo Rey a Castélla reclamant ajuda per sortir d'angóxa) ab quatre-cents també de cavall. Cal agregar-hi encare les altres forces parcials, emperò numeroses, qui s'anirien agombolant, ja de part dels senyors feudals qui, per rahó del feu, vehent lo Rey en campanya, éren tinguts de concórrer ab les llurs meynades, les osts de les poblacions de reyalench qui, per igual obligació, devíen també seguir lo llur senyor en la guerra, les qui oferíen cabdills particulars, ab afany de llogre, segóns sol esdevenir en cassos consemblants, y més havènt-hi probabilitat de triumfe, y podrà lo llegidor formar-se una idea de la seguretat que tindría d'atenyer-lo lo venturós Rey En Ferran. Diuen vulgarment a Espanya, *sémpre lo qui venç és bò*, y per segur podía tenir lo monarca que, en començant a vèncer, li s'arramberíen decididament quants poguéren vacilar fins en aquella hora, com axi tindrèm ocasió de declarar-ho ben prompte, a mida que vaja posant per obra En Ferran lo setge de Balaguer.

L'un dels primers que podèm senyalar en aquesta darrera sort (y ho dihèm per tal com abans dexà passar per ses terres la gent del d'Urgell, ab tót y creure-s que no éra partidari séu), fóu lo comte de Pallars, lo qui confederat ab lo Rey, tindría bé compte de defensar les seues terres; y axi restava tancat lo pas als qui poguéssen venir de Fóix y d'altres punts de França, tot aximetéix com los vencedors de don Antoni de Luna tancaven los passos de Jaca per ón podía regressar la gent anglesa. Séns la esperança d'aquestes ajudes forastéres, ab la nova de la desféta de don Antoni y los seus gascons, vehent-se voltat de tanta multitut d'exercit nacional y estranger al comanament d'En Ferran ¿que podía fer l'infortunat Comte, y quin recurs li restava? Si açí fós aplicable allò de *quos Deus perdere vult dementat*, diriem que lo Comte començà perdent lo cap per perdre-s després éll y tots los seus: car, séns consultar lo seu caràcter, seguí lo pijor concell que pogués pendre en aquella ocasió; y dihem séns consultar lo seu caràcter, car axicom haguéra estat altament honrós per lo seu nom dexar un monument qui

consignas la ingratitut de Catalunya envers lo seu príncep natural, és a dir, axicom fóra heroych, en son assoliament y desacost, tancar-se lo comte d'Urgell dins Balaguer y allà morir entre flames y enderrochs ans que humiliar-se als peus del seu enemich, no tenint constancia, com no-n tingué, ni seguretat per dur a cap tan admirable resolució, follía éra esposar-se al ludribi dels seus detractors y dels qui abans fóren amichs séus, calènt-li humiliar-se després, axi que, més li valía, en tal estretor, y vehént perduda sa causa, adoptar lo partit que ja abans indicarem, a sabèr o transigir ab lo ja invencible y venturós Rey, o escapar, a terra estrangera tot esperant millor oportunitat, que no haguéra dexat de presentar-se.

Ab gran seny reflecsiona lo Zurita sóbre aquesta determinació de tan-car-se lo Comte a Balaguer, séns condemnar-la del tót axicom altres escriptors, perçò com regoneix que no éra aquell tan mal céntre per relacionar-se ab Aragó y Catalunya, si tingués lo Comte partides qui al camp mantinguéssen viva guerra, y si comptas que no mancarien en proporcionar-li socórs los prínceps ab los quals havía pactat, emperó mancant de tót, hi hafig, restava en podèr del seu adversari, aventurant sa persóna y les de sa mare, muller y filles, molt atrevida y fóllament.»

Fou, donchs, la resolució del Comte tancar-se a la ciutat de Balaguer, com a únich consol en sa estretor y desesperació Donèm als nostres llegidors una idea d'aquella plaça, copiant al eféсte la descripció del Monfar, conexedor del pahis y zelós escodrinyador de les antiguitats d'Urgell: «Està la ciutat de Balaguer, diu, a la ribera del riu Segre, les aygues del qual banyen los seus murs, y estesa a la espóna d'aquell riu y per la part de ponent té una plana, qui s'estén fins a Lleyda, poblada de molt xamoses hortes y vergers y de molt grans y atapeides alberedes, en camp meravellosament fèrtil y abundós. Al punt més alt de la ciutat, a la part del orient, hi havía un alcàcer molt fort y d'obra y artifici molt sumptuós y excelent; y molt prop. envers llevant, a un alterós relléix, hi havía un monestir de monges

francesques, y entre éll y lo castéll un molt pregon fossat qui-ls dividía. L'adarb de la ciutat s'ajuntava ab lo castéll y anava a raure en una pregóna vall, ón hi havía un portal, y d'ací pujava altre colp per lo relléix amunt, y circueix la ciutat per un puig qui la voltava tóta endret del septentrió, y arribava a un cantó qui dóna al camí de Lleyda; e hi havía en aquest espay de muralla dues portes, la úna que-n deyen de la Juhería y la altra qui està darrere la esglesia Major. Estava tót molt torrelonat, y un xich més alt de la porta de la Juhería hi havía una bella tórra, que vuy ne diuen de la Gironella, per girar-se ací la muralla, y a la cantonada qui mira envers Lleyda hi hà una altra tórra cayrada: dés d'allà se déxa caure l'adarb per un relléix molt costós de muntar, y arriba al pont de Lleyda, y d'allà s'estén un altre mur vers lo riu, qui fa una cantonada y s'estén fins a la porta qui éra gordada ab dues tórres, la una a la entrada y la altra a la exida: y ací fineix la ciutat, y dés de la porta al castéll no hi havía mur, per ésser tot lo relléix qui pujava dés del pont al castéll de penya tallada. D'aquesta manéra estava aquella ciutat y està vuy, per més que lo castéll està del tót derrocat, que no se-n coneix sinó rastre del mur y les tórres. Enfora del pont hi havía un monestir de religioses de Sant-Domènech, fundació d'En Armengol de Cabrera, comte d'Urgell, y darrere aquell una casa-fort o castéll que bastit havía la comtesa Na Margarida, y perçò deyen-ne la Casa-fort de la Comtesa, y estava molt ben fornit y aparellat.»

Voltaven aquesta ben amurallada y fort plaça atapeides alberedes, essent-ne los arbres de tanta corpulencia, que, segóns espressió del Zurita, «hi havía abundor de fusta per tot quant hom requería y per armar alguns castélls contra les torres del mur,» essent aquesta circumstancia no menys favorable, al metéix témps, per los assetjats per podèr fer les llurs sortides, y fóra-ho més si en aquella espessor haguéssen militat partides soltes qui posassen en contínua alarma los assetjants, sóbre-tót los Castellans qui no éren conexedors dels terreny.

Ja indicarem en témps d'En Pére *lo Cerimoniós*, la possi-

bilitat d'havèr-se assajat a la nostra terra l'ús de les armes de foch, y estalviant are repeticions, nos limitarèm a consignar ací, en resum, que en los darrers anys de la anterior centuria és com los historiadors de totes les nacions establexen, més que no la invenció, que és subject discutible, l'ús en major o menor escala, y ab més o menys perfecció d'unes màquines qui, diuen, no servíen a la primería sinó per espantar la cavallería, per no gitar progectil—cosa que·s fà difícil de creure,—y després de gitar bales que les nomenaven ab un d'aquests tres noms *pilotes de foch*, *de pedra o de ferre*. A le metéxa època vehèm posades en ús a la nostra terra les dites màquines que entenèm que seríen com després resulta al desenrotllar-se més aquesta art de destrucció, certes *bombardes*, y també *lombardes* mencionades en alguns documents pertanyents als anys transcorreguts del segle que-ns ocupa. Duptós sería esplicar sa veritable fórma, que modificaría y perfeccionaría la maquinaria, emperò per l'efécte podèm ben creure que éren aquelles armes la primera mostra dels canons d'artillería que més avant s'usaren, variejant-se per sa causa, y com conseqüencia inescusable, la tàctica militar, si aquest nom mereix la manéra de combatre de la Edat mijana.

La nostra terra, com a conqueridora y avançada en coses de guerra, no sería de les darreres en adoptar la millora, y ho acredita la poderosa casa d'Urgell, perçò com no tenía Balaguer en son circuit y torres abundancia d'aquells mortífers enginys, qui no dexaren de causar destroces en l'enemich; y En Ferran no dexaría de comptar-ne també ab alguns en lo seu camp, perçò com havèm vist una ordinació séua als *rays* (pots-ser mariners alarbs) y patrons de Tortosa, per amenar en barques la *artillería* de Lleyda al setge de Balaguer (1).

---

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 2381, foli 94.

Taula

CAPITOL XLIII

ACABAMEMT DE MARTÍ (L'HUMA)

DÈS DEL ANY 1399 AL 1410

Planes

CAPITOL XLV

Compromis de Casp

ANYS 1411 Y 1412

Comtes-reys: linia femenina de Castélla

CAPITOL XLVI

FERRAN I, LO D'ANTEQUERA

DES DEL ANY 1411 AL 1412

d'An
Qual
ren
Imp
tori
ma
Ju
n
p
F
1